

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA
KASTAMONU KAZÂSİ (1725-1750)**

Ömer DÖŞEMETAŞ

**Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Ümit KILIÇ
2019
Her Hakkı Saklıdır.**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Ömer DÖŞEMETAŞ

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XVIII. YÜZYILIN İLK
YARISINDA KASTAMONU KAZÂSI (1725-1750)

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ümit KILIÇ

ERZURUM - 2019

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazâsı (1725-1750)"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

01/03/2019

Ömer DÖŞEMETAŞ

İSTİSNAİ DURUMLAR

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) ***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Doç. Dr. Ümit KILIÇ danışmanlığında, Ömer DÖŞEMETAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma, 15/02/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Ersin GÜLSOY	İmza :	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Abdulkadir GÜL	İmza :	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Besim ÖZCAN	İmza :	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Ümit KILIÇ	İmza :	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Uğur AKBULUT	İmza :	

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 15/02/2019

Enstitü Müdürü

Prof.Dr. Kufat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
TABLOLAR DİZİNİ	XII
GRAFİKLER DİZİNİ	XIV
ÖN SÖZ.....	XV

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAYNAKLAR	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
B. KAYNAKLAR	1
1. Arşiv Vesikâları	2
2. Seyahatnâmeler	5
3. Araştırma ve Tetkik Eserler	5
II. ŞEHRİN COĞRAFİ KONUMU, ADI VE TARİHÇESİ	8
A. Şehrin Coğrafi Konumu	8
B. Kastamonu Adının Menşei	9
C. Kastamonu Şehrinin Tarihçesi	11
D. Kastamonu Sancağı'nın İdarî Taksimatı	17

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERÎ, İDARÎ VE DEMOGRAFİK YAPI

1.1. ASKERÎ VE İDARÎ YAPI	21
1.1.1. EHL-İ ÖRF (ÜMERA)	22
1.1.1.1. Malikâne ve Arpalık Sistemi	22

II

1.1.1.2. Mütessellim	26
1.1.1.3. Alaybeyi	32
1.1.1.4. Yeniçeri Serdarı	35
1.1.1.5. Kethüdayeri	41
1.1.1.6. Beyt'ül-mâl Emini.....	44
1.1.1.7. Kale Görevlileri.....	47
1.1.1.8. Şehir Kethüdası	54
1.1.1.9. Esnaf Şeyhleri	57
1.1.2. EHL-İ ŞER' (ULEMA)	58
1.1.2.1. Kadı	58
1.1.2.2. Nâib	64
1.1.2.3. Kadının Diğer Yardımcıları	67
1.1.2.4. Nakîb'ül-eşrâf Kaymakamı	72
1.1.2.5. Müftü.....	75
1.1.2.6. Şuhûdü'l-Hâl	77
1.1.2.7. Mimarbaşı	79
1.1.2.8. Mahalle İmamları	82
1.1.3. HABERLEŞME VE ULAŞIM	87
1.1.4. MAHALLE	95
1.1.5. KÖYLER	101
1.2. DEMOGRAFİK YAPI	106
1.2.1. Şehrin Tahmini Nüfusu	108
1.2.2. Köylerin Tahmini Nüfusu.....	110
1.2.3. Kastamonu Kazâsının Tahmini Genel Nüfusu	114
1.3. DÖNEMİN SİYASÎ VE ASKERÎ HADİSELERİNİN KASTAMONU'YA YANSIMALARI.....	117

III

İKİNCİ BÖLÜM

FİZİKİ YAPI

2.1. KASTAMONU ŞEHRİNİN FİZİKİ YAPISI	124
2.1.1. Kastamonu Kalesi	124
2.1.2. Saray	127
2.1.3. Mahkeme Binası	131
2.2. DİNÎ VE SOSYAL YAPILAR	133
2.2.1. Camiler.....	133
2.2.2. Mescitler	180
2.2.3. Tekke ve Zaviyeler	200
2.2.4. Türbeler.....	209
2.2.5. Çeşme ve Şadırvanlar	213
2.2.6. Hamamlar.....	217
2.3. İLMÎ YAPILAR	222
2.3.1. Medreseler	222
2.3.2. Mektebler ve Muallimhaneler.....	231

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

3.1. TİCARET MEKÂNLARI	236
3.1.1. Hanlar.....	236
3.1.2. Bedestenler.....	245
3.1.3. Çarşı ve Pazar Yerleri	246
3.2. VERGİLER.....	251
3.2.1. Örfi Vergiler	251
3.2.1.1. Avarız-ı Divâniye.....	251

IV

3.2.1.2. Nüzul.....	263
3.2.1.3. Sürsat ve Beldar Bedeli.....	268
3.2.1.4. İmdad-ı Seferiye.....	270
3.2.1.5. İmdad-ı Hazeriye.....	276
3.2.1.6. Cebelü Bedeliyesi	279
3.2.1.7. Yaylak ve Kışlak Resmi.....	282
3.2.2. Şer‘i Vergiler	283
3.2.2.1. Öşür.....	283
3.2.2.2. Cizye	284
3.3. ELÇİ VE DEVLET ERKÂNI MASRAFI.....	291
3.4. ESNAF VE ZANAATKÂRLAR	294
3.5. FİYATLAR	302
3.5.1. Gayrimenkul Fiyatları.....	303
3.5.1.1. Ev Fiyatları.....	303
3.5.1.2. Dükkân Fiyatları.....	309
3.5.1.3. Tarım Arazisi Fiyatları.....	312
3.5.1.4. Arsa ve Değirmen Fiyatları.....	313
3.5.2. Köle ve Cariye Fiyatları.....	315
3.5.3. Hayvan Fiyatları	319
3.5.4. Gıda ve Hububat Fiyatları	322
3.5.5. Mal ve Eşya Fiyatları.....	325
3.6. MUKATAALAR	327
3.6.1. Âdet-i Ağnâm Mukataası.....	329
3.6.2. Damgay-ı Kirpas Mukataası	331
3.6.3. İhtisap Mukataası	333
3.6.4. Mumhane (Şemhane) Mukataası	334

3.7. TARIM VE HAYVANCILIK	336

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL YAŞAM VE GÜNDELİK HAYAT

4.1. KASTAMONU TOPLUMUNU OLUŞTURAN UNSURLAR	340
4.1.1. Müslimler/ Müslümanlar.....	340
4.1.2. Gayr-i Müslimler	343
4.2. AİLENİN OLUŞUMU VE DAĞILMASI	346
4.3. AİLELERDE ÇOCUK SAYISI VE CİNSİYET ORANI	363
4.4. ÇOK EŞLİLİK (POLİGAMİ).....	369
4.5. KASTAMONU KAZÂSINDA HALKIN REFAH DÜZEYİ.....	374
4.6. KASTAMONU KAZÂSINDA TÜKETİLEN GIDALAR.....	377
4.7. TEREKE KAYITLARINA GÖRE HALKIN KULLANDIĞI EŞYALAR	380
4.7.1. Ev Eşyaları.....	380
4.7.2. Giyim Kuşam Eşyaları.....	383
4.7.3. Silahlar ve Diğer Eşyalar	389
4.7.4. Kitaplar	390
4.8. DİN DEĞİŞTİRME (İHTİDA)	391
4.9. GÜNDELİK HAYATTA MEYDANA GELEN OLAYLAR	393
4.9.1. Yaralama ve Darp Vakaları	393
4.9.2. Cinayet Olayları ve Ölüm Vakaları	396
4.9.2.1. Ölüm Diyeti.....	397
4.9.2.2. Ölüm Keşfi.....	399
4.9.2.3. Kasame Uygulaması	401
4.9.2.4. Kısas Uygulaması	402
4.9.3. Hırsızlık Olayları	404
4.9.4. Eşkivalık Olayları	405

4.10. GENEL AHLAKA AYKIRI FİİLLER	412
4.10.1. Zina ve Tecavüz Olayları.....	412
4.10.2. Livata	414
4.11. HALK VE YÖNETİCİLER ARASINDAKİ MESELELER.....	415
4.12. TOPLUMSAL MESELELER VE MÜDAHALELER	417
4.12.1. Ev ve Araziye Müdahaleler	417
4.12.2. Göreve Yapılan Müdahaleler.....	420
4.12.3. Vakıf Arazisine Yapılan Müdahaleler	422
4.12.4. Su ve Arazi Anlaşmazlıkları	423
4.12.5. Borç, Alacak- Verecek İle İlgili Meseleler	425
4.12.6. Diğer Olaylar	429
SONUÇ.....	432
BİBLİOGRAFYA	437
EKLER.....	475
EK 1. 1530 Tarihinde Kastamonu Sancağı	475
EK 2. Kastamonu Vilayeti Genel Haritası	476
EK 3. Kastamonu Kazâsı'nda Tımar Sahipleri	476
EK 4. Tereke Kayıtlarında Tespit Edilen Kitaplar Listesi	480
EK 5. Tereke Kayıtlarında Tespit Edilen Kürk Cinsleri ve Fiyatları	490
EK 6. KASTAMONU İLİ ANITLARI	493
FOTOĞRAFLAR.....	496
ÖZGEÇMİŞ.....	506

ÖZET

DOKTORA TEZİ
ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA
KASTAMONU KAZÂSİ (1725-1750)

Ömer DÖŞEMETAŞ

Danışman: Doç. Dr. Ümit KILIÇ

2019, Sayfa: 506

Jüri: Doç. Dr. Ümit KILIÇ

Prof. Dr. Besim ÖZCAN

Prof. Dr. Ersin GÜLSOY

Prof. Dr. Abdulkadir GÜL

Doç. Dr. Uğur AKBULUT

Bu çalışmada, Kastamonu Kazâsı'nın XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki sosyo- kültürel, idarî, fizikî, ekonomik ve demografik yapısı ele alınmıştır. Kaynak olarak mahkeme kayıtlarını içeren şer'iyye sicillerinden istifade edilmiştir. Bu arşiv vesikaları sayesinde kazanın sosyo- kültürel, ekonomik, idarî ve mimarî yapısı tespit edilmiştir. Kastamonu özelinde yapılan bu çalışmada birinci el kaynak olarak şer'iyye sicillerinden istifade edilmiş ve ihtiyaç duyuldukça diğer arşiv fonlarına da başvurulmuştur.

“Türkmen'in kaidesi” olarak bilinen Kastamonu bölgesinin, incelenen dönemde idarî yapısının belirlenmesi ve kazadaki görevlilerinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Kazadaki fizikî yapı ve ekonomik hayat belgelere yansıdığı ölçüde ele alınmıştır. Canlı bir ekonomik hayatın olduğu kazada, birçok esnaf grubunun var olduğu görülmektedir. Tespit edilen gıda ve tüketim maddelerin birçoğunun kaza dışından ithal edildiği de söylenebilir.

Diğer taraftan toplumu oluşturan unsurlar ve toplumun temeli olan aile hakkında da bilgiler verilmiştir. Ayrıca kaza nüfusunun tespiti konusunda avarız hane sayısı esas alınarak tahmin yürütülmeye çalışılmıştır. Mahkemeye intikal eden toplumsal olaylar incelenerek halkın olumsuz durumlarda hakkını savunduğu belgelerden tespit edilebilmektedir. Tüm bu veriler yeri geldiğinde diğer şehirler ile kıyaslanarak karşılaştırmalı bir değerlendirme de yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Şer'iyye Sicilleri, Ekonomik Hayat, Aile, Nüfus.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

**ACCORDING TO SHERİYYE REGISTRY KASTAMONU OF THE DISTRICT
IN THE FIRST HALF OF THE XVIIIITH CENTURY (1725-1750)**

Ömer DÖŞEMETAŞ

Supervisör: Assoc. Prof. Dr. Ümit KILIÇ

2019, Pages: 506

Jury: Assoc. Prof. Dr. Ümit KILIÇ

Prof. Dr. Besim ÖZCAN

Prof. Dr. Ersin GÜLSOY

Prof. Dr. Abdulkadir GÜL

Assoc. Prof. Dr. Uğur AKBULUT

In this study, the socio-cultural, administrative, physical, economic and demographic structure Kastamonu district in the first half of 18th century was discussed. Sheriyya registers, including court records, were utilized as a source. Thanks to these archival documents, the socio-cultural, economic, administrative and architectural structure of the district has been identified. In this study conducted in Kastamonu, besides the Sheriyya registers known as first-hand sources, other archive funds were used as needed.

The administrative structure of the Kastamonu region, which is known as ve the base of Turkmen “, was determined and the determination of the officials in the district was determined. The physical structure and economic life in the district were taken into consideration as reflected in the documents. It is seen that there are many tradesmen tradesmen groups in the province where there is a live economic life. It is also possible to say that most of the food and ingredients are imported from outside the province.

On the other hand, information is given about the elements that make up the society and the family the foundation of the society. In addition, the estimation of the population of the province was made based on the number of households. The social incidents that have been brought to court can be examined and the identified from the documents that it advocates in negative situations. All these data were compared with other cities and a comparative evaluation was made.

Key Words: Kastamonu, Sheriyye Registry, Economic Life, Family, Population

KISALTMALAR DİZİNİ

A. DVN. MHM. d,	: Bâb-1 Âsafî Divân-1 Hümâyûn Mühimme Defteri
A.DVNSAHK. A. d,	: Bâb-1 Âsafî Divân-1 Hümâyûn Anadolu Ahkâm Defteri
A.DVNS. RSK	: Bâb-1 Âsafî Divân-1 Hümayûn Defterleri Kataloğu Ruus Defteri
A. DFE. d,	: Defterhâne-i Âmire Kalemi Defterleri
A.NŞT. d.	: Bâb-1 Âsafî, Nişan-Tahvil Kalemi Defterleri
A. RSK. d.	: Bâb-1 Âsafî, Ruus Kalemi Defteri
AE. SAHM. III.	: Ali Emiri, Sultan 3. Ahmed
AE. SMHD. I.	: Ali Emiri, Sultan 1. Mahmud
AÜHFD.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C. AS.	: Cevdet Askeriye
C. BH.	: Cevdet Bahriye
C. HR.	: Cevdet Hariciye
C. EV.	: Cevdet Evkaf
C. ML.	: Cevdet Maliye
C. ADL.	: Cevdet Adliye
C. MF.	: Cevdet Maarif
C. TZ.	: Cevdet Tîmâr
C. BLD.	: Cevdet Beledîye
Çev.	: Çeviren
d.	: Defter
KŞS.	: Kastamonu Şer'iyye Sicili
Der.	: Derleyen
D. BŞM, d	: Baş Muhasebe Kalemi Defteri
D. BŞM. CBL. d.	: Baş Muhasebe Cebelü Bedeliyesi Defteri
D. BŞM, ZMT, d	: Baş Muhasebe Kalemi Zimmet Halifesi Defteri

D. MKF. d.	: Bâb-1 Defteri Mevkufat Kalemi Defteri
DFE. RZ. d.	: Timar-Zeamet (Ruznamçe) Defterleri
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DTCFD.	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
EÜSBED.	: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
EV. HMM. d.	: Evkaf Haremeyn Muhasebe Defteri
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
IRCICA	: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
İÜİFY.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları
İÜTD.	: İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi
İE. ADL.	: İbnü'l-Emin Adliye
İE. AS.	: İbnü'l-Emin Askeriye
İE. DH.	: İbnü'l-Emin Dâhiliye
İE. ŞKRT	: İbnü'l-Emin Şükr ü Şikayet
İSAM.	: İslâm Araştırmaları Merkezi
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defter
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFD.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
SBED.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TAD.	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TİDSAD	: Türk ve İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi

XI

TDV.	: Türk Diyanet Vakfı
TİD.	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
TS. MA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve diğerleri
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YTY	: Yeni Türkiye Yayınları

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. 1725-1750 Tarihleri Arası Kastamonu Şer'iyeye Sicilleri

Tablo 2. Candar Oğulları Ailesinin Soy Kütüğü

Tablo 3. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Sancağı'nın İdarî Taksimatı

Tablo 1.1. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu'da Mütesellim Olarak Görev Yapan Kişiler

Tablo 1.2. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Yeniçeri Serdarları

Tablo 1.3. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu'da Kethüdayeri Olarak Görev Yapan Kişiler

Tablo 1.4. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kale Mustahfızı Olarak Görev Yapan İsimler ve Tımarları

Tablo 1.5. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Kadı Olarak Görev Yapan Kişiler

Tablo 1.6. Kastamonu Kazâsı'nda Nâib Olarak Görev Yapan Kişiler

Tablo 1.7. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu'da Mahalle İmamı Olarak Görev Yapan Kişiler

Tablo 1.8. İncelenen Dönemde Kastamonu Mahalleleri

Tablo 1.9. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kuzyaka Nahiyesine Tabi Köyler

Tablo 1.10. 1725-1750 Tarihleri Arasında Akkaya Nahiyesine Tabi Köyler

Tablo 1.11. Kastamonu Mahallelerinin Tahmini Nüfusu

Tablo 1.12. Kuzyaka Nahiyesi Köyleri Tahmini Nüfusu

Tablo 1.13. Akkaya Nahiyesi Köyleri Tahmini Nüfusu

Tablo 3.1. Kastamonu Merkez Mahalleleri Avarız Hane Sayısı

Tablo 3.2. Kuzyaka Nahiyesi Avarız Hane Sayısı

Tablo 3.3. Akkaya Nahiyesi Avarız Hane Sayısı

Tablo 3.4. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nın Avarız Hane Sayısı ve Avarız Miktarı

Tablo 3.5. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nın Nüzul Hane Sayısı ve Nüzul Miktarı

Tablo 3.6. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu'da ki Esnaf ve Zanaatkârlar

Tablo 3.7. Kaza Dışında Vefat Eden Kastamonu'lu Tüccarlar

Tablo 3.8. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Ortalama Ev Fiyatları

Tablo 3.9. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Dükkân Fiyatları

Tablo 3.10. Tereke Kayıtlarına Göre 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Köle/Cariye Fiyatları

Tablo 3.11. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Hayvan Fiyatları

Tablo 3.12. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Gıda Fiyatları

Tablo 3.13. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Tüketim Maddeleri Fiyatları

Tablo 4.1. Boşanma ve Tereke Kayıtlarına Göre 1725-1750 Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Müslüman Kadınların Mehr-i Müeccel Miktarı

Tablo 4.2. 1725-1750 Tarihleri Arasında Müslüman Ailelerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı

Tablo 4.3. Müslüman ve Gayr-i Müslim Erkeklerin Eş Sayısı

Tablo 4.4. Çok Eşli Müslüman Erkek Sayısı ve Statüleri

Tablo 4.5. Kastamonu Kazâsı'nda Halkın Refah Durumu

Tablo 4.6. 1725-1750 Yıllarında Kastamonu Kazâsı'nda Tespit Edilen Narh Listeleri

Tablo 4.7. Narh Listelerinde Tespit Edilen Gıda Maddeleri

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 4.1. 1725-1750 Tarihleri Arasında Müslüman Ailelerin Çocuk Sayısı Oranı

Grafik 4.2. Kastamonu Kazâsında Müslüman Ailelerin Çok Eşlilik Oranları

Grafik 4.3. Kastamonu Kazâsı'nda Halkın Servet Dağılım Oranı

ÖN SÖZ

Son zamanlarda Osmanlı şehir ve kaza tarihi araştırmalarında bir artış olduğu görülmektedir. Araştırmacılar tarafından özellikle şer'iyye sicilleri esas alınarak yapılan bu çalışmalar incelenen bölgenin sosyo-kültürel, fizikî, idarî, ekonomik ve demografik yapısı hakkında bilgi verir mahiyettedir. Yapılan çalışmaların kapsadığı dönemler farklı olsa da ortaya konulmaya çalışılan amacın aynı olduğu söylenebilir. Araştırmaya konu olan Kastamonu Kazâsı da Osmanlı Devleti döneminde Anadolu'nun önemli bir bölgesi konumundadır. Bölgenin XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki durumunu ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmada öncelikle şer'iyye sicillerinden faydalanılmıştır. Bunun yanında değişik fonlarda yer alan arşiv vesikalarından da istifade edilmiştir.

Tez giriş kısmı ile birlikte toplam dört ana bölüm hâlinde ele alınmıştır. Giriş kısmında tezde kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilip Kastamonu bölgesinin coğrafyası ve Kastamonu adının menşei hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra şehrin kısa bir tarihçesinden bahsedilerek Osmanlı Devleti dönemindeki idarî taksimatı ele alınmıştır. Birinci bölümde ise kazanın askerî, idarî ve demografik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kazadaki yöneticiler ile mahalle ve köyler hakkında bilgi verilmiştir. Eldeki veriler ışığında kazanın nüfusu tespit edilmeye çalışılmış ve incelenen dönemin siyasî hadiselerinin kazaya yansımaları ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise şehrin fizikî yapısı başlığı altında gerek Osmanlı öncesi gerekse Osmanlı devrinde inşa edilen mimari yapılar incelenmiştir. Bölgedeki yönetim merkezleri, dinî ve sosyal yapılar ile ilmî yapılar hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise bölgenin ekonomik durumu ele alınmıştır. İlk olarak ekonomik hayatın can damarları olan hanlar ile çarşı ve pazarlar hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra kazadan devlete ödenen vergiler, esnaf ve zanaatkâr grupları ile bölgedeki fiyatlar incelemeye tabi tutulmuştur. Kazadaki mukataalar ve tarım ve hayvancılık hakkında da bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise bölgedeki sosyal hayat ele alınmıştır. Kazada yaşayan Müslüman ve gayr-i müslim unsurların aile durumu, çocuk sayısı ve çok eşlilik durumu hakkında bilgi verilmiştir. Halkın refah düzeyi ve kazada tüketilen gıdalar da ele alınmıştır. Tereke kayıtlarına yansıdığı ölçüde halkın kullandığı eşyalar hakkında da bilgi verilmiştir. Bundan sonra ise gündelik hayatta meydana gelen durumlar ve

yöneticiler ile halk arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Çok düşük sayıda olmakla birlikte toplum tarafından hoş karşılanmayan hadiselerin de vuku bulduğu görülmektedir.

Konunun belirlenmesi hususunda yardımcı olan ve tez çalışmam boyunca bana yol göstererek katkı sağlayan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ümit KILIÇ'a teşekkür ederim. Ayrıca olumlu eleştiri ve katkılarından dolayı değerli hocalarım Prof. Dr. Ersin GÜLSOY ve Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR'a şükranlarımı sunarım. Tez yazım aşamasında olumlu katkılarını gördüğüm değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Gürkan CEVGER'e de teşekkürü bir borç bilirim. İsmi sayamadığım ve katkılarını gördüğüm diğer hocalarım ve arkadaşlarıma da minnettarım.

Ayrıca bu süreç boyunca maddi ve manevi desteğini hiç eksik etmeyen başta ailem olmak üzere, bana maddi destek sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na, belge temini konusunda yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivinin değerli personeline, kaynak temini konusunda yardım aldığım Atatürk Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı personeline de teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAYNAKLAR

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmaya konu olan bölge Kastamonu Kazâsı'dır. Başta arşiv vesikalarından şer'iyeye sicilleri olmak üzere, diğer muhtelif fonlardaki belgelerden de istifade edilerek, Kastamonu Kazâsı'nın XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki sosyo-kültürel, idarî, fizikî, demografik ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son dönemlerde artan bölgesel temelli çalışmalar, incelenen bölgenin bütün özelliklerini ortaya koymak amacındadır. Bu konuda Kastamonu bölgesinin fakir kaldığı söylenebilir. Tez konusu olarak Kastamonu Kazâsı'nın seçilmesinin sebepleri arasında bu durumun etkili olduğu söylenebilir.

Tarihsel dönem olarak XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kastamonu Sancağı'nın en büyük kazâsı durumunda ki Kastamonu ele alınmıştır. Coğrafi olarak kazânın merkezi ve nahiyeleri incelemeye tabi tutulmuştur. Kaza merkezi ve köylere ait bilgiler arşiv vesikalarına dayanılarak ortaya konulmuştur. Gerek incelenen dönem öncesi, gerekse dönem sonuna ait bağlantılı bilgilere de yeri geldikçe yer verilmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan veriler, bölümler halinde ele alınmış, bağlantılı olan kesimler de alt başlıklar şeklinde verilmiştir. Bölge ile ilgili yapılmış çalışmalar değerlendirilerek yeri geldikçe bu çalışmalardan da istifade edilmiştir.

B. KAYNAKLAR

XVIII. yüzyıl arşiv vesikaları açısından zengin bir dönemdir. Bu yüzyılın ilk yarısında Kastamonu Kazâsı'na ait birçok arşiv belgesinin olduğu görülmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan bu belgeler arasında başta şer'iyeye sicilleri olmak üzere konuyla ilgili diğer vesikalardan da istifade edilmiştir. Bunun yanında bölge hakkında bilgiler veren seyahatnameler, kronikler, araştırma ve tetkik eserlerden de faydalanılmıştır.

1. Arşiv Vesikâları

Tarihsel araştırmalarda başvurulacak ilk dokümanlar arşiv vesikalarıdır. Kastamonu Kazâsı özelinde yapılan bu çalışmada da başta Şer'iyye sicilleri olmak üzere, Anadolu Ahkâm Defterleri, Mühimme Defterleri, Mevkufat Kalemî Defterleri, Maliyeden Müdevver Defterler, Baş Muhasebe Cebelü Bedeliyesi Defterleri, Evkaf Haremeyn Muhasebe Defteri, Ali Emiri Tasnifi, Cevdet Tasnifi, İbnülemin Tasnifi, Ruus Kalemî Defterleri, Tımar-Zeamet (Ruznamçe) Defterleri, Nişan-Tahvil Kalemî Defterleri ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan belgelerden istifade edilmiştir.

Şer'iyye Sicilleri: Kazâ tarihi araştırmalarında ilk başvuru kaynakları arasındadır. Bu defterler kadı ve nâib huzurunda toplanan mahkemelere intikal eden, her türlü davaların yanında, merkezden gelen emir ve yasakları da içermektedir. Araştırmanın başlıca kaynağı olan bu defterler, kazânın sosyo-kültürel, idarî, fizikî ve ekonomik yapısını ortaya koymaya yardımcı olmaktadır. Kastamonu Kazâsı özelinde tereke defteri olmayıp her defterin içerisinde tereke adı verilen kayıtların olduğu görülmektedir. İncelenen dönemi kapsayan toplam yirmi şer'iyye sicilinden istifade edilmiştir. İncelenen bu sicillerin genellikle bir yılı kapsadığı görülmektedir. 31 ve 35 nolu siciller ise birden fazla yıl hakkında bilgi vermektedir. Yazı şekilleri genellikle düzgün olmakla birlikte, tahrip olan sayfaların da olduğu söylenebilir. Tarihlerin ise kronolojik olarak değil, genellikle karışık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. 1725-1750 Tarihleri Arası Kastamonu Şer'iyye Sicilleri

Adı	No	Hicri Tarih	Miladi Tarih
Kastamonu Sicilleri	27	1136-1137	1724-1725
Kastamonu Sicilleri	28	1138	1726
Kastamonu Sicilleri	29	1139	1727
Kastamonu Sicilleri	30	1141-1142	1729-1730
Kastamonu Sicilleri	31	1140-1145	1728-1733
Kastamonu Sicilleri	32	1143-1144	1731-1732
Kastamonu Sicilleri	33	1146-1147	1734-1735
Kastamonu Sicilleri	34	1148	1736
Kastamonu Sicilleri	35	1148-1150	1736-1738
Kastamonu Sicilleri	36	1151-1152	1739-1740
Kastamonu Sicilleri	37	1153-1154	1741-1742
Kastamonu Sicilleri	38	1153	1741
Kastamonu Sicilleri	39	1154-1155	1742-1743
Kastamonu Sicilleri	40	1156	1743/1744

Kastamonu Sicilleri	41	1160	1747
Kastamonu Sicilleri	42	1161	1748
Kastamonu Sicilleri	43	1161-1162	1748-1749
Kastamonu Sicilleri	106	1155-1157	1742-1744
Kastamonu Sicilleri	110	1162-1164	1749-1751
Kastamonu Sicilleri	210	1144-1145	1732-1733

Ahkâm Defterleri: Divân-ı Hümayûn'dan çıkan hükümlerin kaydedildiği deftere verilen genel isimdir. Şikâyet defterlerinin devamı şeklinde tutulan bu defterler, eyaletlere göre tutulmaktadır.¹ Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayûn Anadolu Ahkâm Defterleri arasından dönemi kapsayan 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 numaralı defterlerden Kastamonu Kazâsı ile ilgili hükümler taranıp halkın şikâyetleri hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Mühimme Defterleri: Divân-ı Hümayûn toplantılarında görüşülen devlete ait iç ve dış meselelere ait siyasî, askerî, içtimâî ve iktisadî konuların özetlerinin kaydedildiği defterlerdir. İncelenen dönemde Kastamonu Sancağı ve kazâsı hakkında bilgiler içeren 132, 133, 135, 136, 140, 146, 148, 149, 153, numaralı defterlerden istifade edilmiştir.

Mevkufat Kalemi Defterleri: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Âsafî fonunda yer alan; 29041, 28220, 29297 numaralı defterlerden Kastamonu Kazâsı'na ait mekkâre ve arpa talebi hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Maliyeden Müdevver Defterler: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifinde yer alan 3045, 3205, 3481, 3153, 3025 numaralı defterlerden avarız ve nüzul bedeli ile sancağın kazâ sayısına ait kayıtlara ulaşmada istifade edilmiştir.

Baş Muhasebe Cebelü Bedeliyesi Defterleri: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan, Bâb-ı Defteri, Baş Muhasebe Cebelü Bedeliyesi Defterleri arasından 17389, 17386, 17394, 17476, 17512, numaralı defterler incelenerek, Kastamonu Sancağı ve Kastamonu Kazâsı'na ait cebelü bedeliyesi miktarları tespit edilmeye çalışılmıştır.

¹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 108, Ankara 2010, 22.

Evkaf Haremeyn Muhasebe Defteri: Haremeyn Muhasebesi Defterleri arasından 4615, 4651, 4698, 4115, 4634. numaralı defterler kullanılarak kazâdaki görevliler hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Ali Emiri Tasnifi: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Ali Emiri Tasnifi, padişahlara göre kronolojik olarak düzenlenmiştir. Bu tasnifte siyasi ve askerî konular, tımar-zeamet tevcihi, yabancı ülkeler ile münasebetler ve Divan-ı Hümayûn'a ait konular hakkında bilgiler mevcuttur. Bu tasnife ait Sultan III. Ahmed ve I. Mahmud dönemlerine ait belgeler incelenmiş ve Kastamonu Kazâsı'na ait yönetici sınıf ile ilmi görevlilere ait kayıtlara ulaşılmıştır.

Cevdet Tasnifi: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler konularına göre on yedi ana bölüm altında Muallim Cevdet tarafından tasnif edilmiştir. Bu fonlara ait C. MF, 23, 1110. C. EV, 50, 2486. C. EV. 277, 14102. C. TZ. 19, 943. C. TZ. 22, 1098. C. TZ. 22, 1099. C. TZ, 145, 7240. C. ML, 634, 26063. C. EV. 402, 20386. C. EV. 409, 20722. C. EV. 142, 7052. C. MF. 164, 8162. C. MF. 70. 3493. C. BLD. 146, 7295. C. ML. 28523. C, ADL, 46, 2769. C. AS. 981, 42763. C. AS. 1023, 44871. C. BH, 257, 11873. C. HR, 79, 3909. numaralı defterlerden kazâ hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

İbnülemin Tasnifi: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler, İbnülemin Mahmud Kemal başkanlığındaki heyet tarafından konularına göre yirmi üç ana başlık altında tasnif edilmiştir. Bu fonlarda yer alan İE. AS. 69, 6257. İE. AS. 58, 5297. İE. AS. 69, 6259. İE. AS. 58, 5295. İE, ŞKRT, 6, 524. İE. ADL, 10, 687. İE. DH, 23, 2106 numaralı belgelerden kazâ hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Ruus Kalemî Defterleri: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Ruus Kalemî Defterlerinden 1586, 1576, nolu defterler ile Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ruus Defterinden 38, 40, 45, 63, 74, numaralı defterler kullanılarak kaza hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Nişan-Tahvil Kalemî Defterleri: Tımar ve zeamet kayıtlarının tutulduğu bu kaleme ait 1371 ve 1374 numaralı defterler kullanılarak kazadaki tımar topraklarının tespitinde istifade edilmiştir.

Tımar-Zeamet (Ruznamçe) Defterleri: İki tahrir arasında meydana gelen tımar ve zeamet tevcihlerinin kaydedildiği bu defterlerden 1024, 1397, 1414 ve 1428.

numaralı defterler kullanılarak kazadaki tımar topraklarının tespiti konusunda faydalanılmıştır.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi kataloğunda yer alan 640/9,1. 890/31, 1. numaralı defterlerden imdad-ı seferiye vergisi ve cami görevlisi ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

2. Seyahatnâmeler

Kastamonu bölgesi hakkında bilgiler içeren en önemli kaynak İbn-i Battuta'nın seyahatnamesidir. 1300'lü yıllarda bölgeye gelen İbn-i Battuta, bölge hâkimi, dönemin ekonomik durumu ve zaviyeler hakkında bilgiler vermektedir. Bu eserden sonra bölge hakkında az da olsa bilgiler içeren Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi gelmektedir. Yine Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinde de Kastamonu hakkında bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu eserlerden başka Kastamonu'yu ziyaret ederek bilgi veren birçok Avrupalı seyyahın olduğu görülmektedir. Bu seyyahlar incelenen dönemden sonra bölgeye geldikleri için bunların eserlerine verilmemiştir.² Bu eserlerin yanısıra bölge hakkında bilgiler veren Şemseddin Sami'nin Kâmûsü'l- Alâm adlı eseri de zikredilebilir.

3. Araştırma ve Tetkik Eserler

Kastamonu tarihi üzerine az da olsa çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki Mehmet Behçet tarafından hazırlanan *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, adlı çalışmadır. Musa S. Cihangir tarafından hazırlanan bu eser, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları tarafından tekrar basılmıştır. Yazar bu çalışmasında Kastamonu bölgesindeki eski eserleri incelemiş, Candaroğulları ve Osmanlı Devleti dönemine ait vakfiyelere de yer vermiştir. Bölge tarihi ile ilgili ikinci çalışma Talat Mümtaz Yaman'a aittir. *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)*¹, adlı eser 1935 tarihinde Ahmed İhsan Matbaası tarafından basılmıştır. Yazar eserinde bölgenin ilk sakinleri Gasgaslar, Paflogonya Devri, Roma ve Bizans hâkimiyeti hakkında bilgiler

² Kastamonuyu ziyaret eden seyyahlar hakkında bilgi edinmek için bakınız, Fahri Maden, *Seyyahların Gözüyle Kastamonu*, Roza Yayınevi, İstanbul 2016.

vermektedir. Devamında ise Oğuz Türklerinin bölgeye gelişi, Selçuklular, Çobanoğulları ve Candaroğulları dönemleri hakkında bilgiler vermektedir.

Bölge hakkında kapsamlı bilgiler veren diğer eser ise Ahmet Gökoğlu tarafından hazırlanan *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* adlı çalışmadır. Doğrusöz Matbaası tarafından 1952 tarihinde basılan bu eser, bölgenin sanat tarihi ve arkeolojisi hakkında bilgiler içermektedir. Yalnız Kastamonu bölgesi değil, civar illere ait tarihi eserlere de çalışmada yer verilmiştir. İhsan Ozanoğlu tarafından hazırlanan ve Şirketi Mürettebiye Basımevi tarafından 1952 tarihinde basılan *Kastamonu Kütüğü* adlı eser ise Kastamonu bölgesi ile civar kazâların tarihi konusunda bilgiler veren en kapsamlı çalışmalardan biridir. Muhtevası küçük olmakla birlikte Kastamonu ve kazaları ile ilgili bilgiler veren ilk eserler arasında Osman Yalçın tarafından kaleme alınan ve Özyürek Yayınlarından 1961 tarihinde çıkan *Kastamonu* adlı eser ve Ahmet Koral tarafından hazırlanıp 1966 tarihinde Yenises Matbaası tarafından yayına hazırlanan *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri* adlı çalışmalarda zikredilemelidir. Bölge hakkında ilk akademik çalışma olarak kabul edebileceğimiz eser ise Yaşar Yücel tarafından kaleme alınan *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği I*, adlı kitaptır. Bu eserde bölgede hâkimiyet kuran Çobanoğulları ve Candaroğulları beylikleri hakkında kaynaklara dayanılarak bilgiler sunulmaktadır. Daha çok bölgenin siyasi tarihini aydınlatma maksadıyla kaleme alınan bu eserde Osmanlı-Candaroğulları münasebetlerine de yer verilmiştir. Kastamonu hakkında en kapsamlı çalışma ise Ahmet Kankal'ın kaleme aldığı *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* adlı eseridir. Zafer Matbaası tarafından 2004 tarihinde basılan bu çalışmada yazar, Kastamonu'nun idarî, demografik, iktisadî ve fizikî yapısı ile sosyal yaşamını belgelere dayalı olarak akademik bir çerçevede ele almıştır.

Bölgenin fizikî yapısı hakkında en kapsamlı bilgileri veren çalışma ise Fazıl Çiftçi'ye aittir. Yazar, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler* adlı çalışmasında bölgedeki Türk devri yapılarını incelemiştir. Birçok basımı olmakla birlikte tarafımızca Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık tarafından 2012 tarihindeki basımı kullanılmıştır. Bu çalışmalara ek olarak Kastamonu tarihi hakkında bilgiler içeren *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988*

Kastamonu adlı çalışma, yine bölgenin tarihi, edebi, sosyo- ekonomik, halk kültürü ve mimarî yapısı hakkında bilgiler içeren *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000* ve *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 18-20 Eylül 2003*, adlı çalışmalarda yer almaktadır. Ayrıca Lütfü Seymen tarafından hazırlanan ve bölgenin tarihi ile kültürü hakkında bilgiler veren ve içinde birçok araştırmacıya ait yazıların bulunduğu *Üsküdar'a Kadar Kastamonu* adlı eseri de zikretmemiz gerekmektedir. Eser Yapı Kredi Yayınları tarafından 2008 tarihinde basılmıştır. 2018 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilen Kastamonu'da 12-13 Nisan 2018 tarihlerinde bir sempozyum düzenlenmiş ve bu sempozyumda Kastamonu tarihi hakkında birçok akademisyen tarafından bildiriler sunulmuştur. Bu çalışmalar Kastamonu Valiliği bünyesinde *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, adıyla Eylül 2018 tarihinde Kastamonu'da basılmıştır. Yine ansiklopedilerde yer alan Kastamonu maddesi de araştırmada istifade edilen başlıca kaynaklar arasındadır.

Akademik düzeyde Kastamonu ile ilgili yapılan çalışmalar arasında doktora tezlerinden de bahsetmemiz gerekir. Bunlardan ilki Z. Kenan Bilici tarafından hazırlanan *Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)* adlı yayımlanmamış doktora tezidir. 1991 tarihinde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim dalında yapılmış bir çalışmadır. Yazar bu tezinde Kastamonu'da bulunan fiziksel yapılar hakkında bilgiler vermektedir. Bir diğer çalışma ise Ayşe Tosunoğlu tarafından 1993 tarihinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim dalında hazırlanan *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı* adlı yayımlanmamış doktora tezidir. Yazar bu çalışmasında Kastamonu Sancağı'nın XVI. yüzyıldaki durumunu tapu tahrir defterine dayanarak vermektedir. Çalışmada sancağın toprak idaresi ve iktisadi durumu yanısıra kazâları, köyleri, şehir hayatı hakkında da bilgiler verilmektedir. Bölge hakkında yapılan bir diğer çalışma Kemal Kutgün Eyüpgiller tarafından 1995 tarihinde İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde doktora tezi olarak kabul edilen *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)* adlı çalışmadır. Bu eserde Kastamonu'nun mimarî ve kentsel yapısı hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Yazar bu çalışmasını daha sonra kitap olarak da yayımlanmıştır. Bölge hakkında yapılan diğer çalışma Ahmet Rıfat Güzey

tarafından 2001 tarihinde Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, adlı yayımlanmamış doktora tezidir. Yazar bu çalışmasında Kastamonu'nun idarî yapısı, mahkeme ve görevlileri, bölgedeki sosyal hayat, iktisadi yaşam ile dini ve kültürel hayat hakkında bilgiler vermektedir. Bu zikredilen eserlerin yanında birçok yüksek lisans çalışması da mevcuttur. Konular ile ilgili kullanılan çalışmalara ait kaynakça kısmında bilgi verildiği için bu kısımda başlıca istifade edilen eserler zikredilmiştir.

II. ŞEHRİN COĞRAFİ KONUMU, ADI VE TARİHÇESİ

A. Şehrin Coğrafi Konumu

Kastamonu ili, Batı Karadeniz bölgesinde 41 derece 21' kuzey enlemi ile 33 derece 46' doğu boylamları arasında yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 775'm.dir. Yüzölçümü 13.108,1 km²'dir.³ Kastamonu şehrinin doğusunda Sinop, batısında Bartın ve Karabük güneyinde Çankırı, güneydoğusunda ise Çorum ili yer almaktadır. Şehrin kuzeyi ise Karadeniz ile çevrilidir.⁴ Şehir, Kızılırmak Nehri'nin başlıca kollarından olan Gök-Irmak'a kavuşmak üzere Ilgaz Dağı'nın kuzey yamaçlarından inen Kastamonu Suyu veya Karaçomak Deresi denilen tekne şeklindeki vadiye uzanmıştır. Mahalleleri de bu düzlüğün yamaçlarına doğru tırmanmaktadır.⁵

Şehrin çevresi dağlık ve engebeli bir araziye sahiptir. Bu özelliğinden dolayı ziraate elverişli tarım arazisi miktarı azdır. Küre ve Ilgaz dağlarının uzanış şekli şehrin, kıyı ve iç kesimler arası ulaşım imkânını zorlaştırmaktadır. Birbirine paralel uzanan bu iki sıra dağ Kastamonu şehrini adeta bir kompartıman konumuna getirmiştir.⁶ Üzerinde bulunduğu bu sıradağlar nedeniyle şehir, dağlık, tepelik, platoluk, ovalık ve farklı kıyı özelliklerine sahip zengin coğrafi ve topografik özelliklere sahiptir. Ayrıca yüz

³ www.kastamonu.gov.tr. Şehrin Coğrafi Yapısı

⁴ *Kastamonu "Şehir Kimliği" Çalıştay Sonuç Raporu Nisan 2015*, Haz. İbrahim Acar vd. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara 2015, 45.

⁵ Besim Darkot, "Kastamonu", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, VI, 399-400. İlhan Şahin, "Kastamonu", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 585.

⁶ Emin Baydil, "Tarihi Coğrafya Açısından Kastamonu Coğrafyasına Dair Bazı Tespitler", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu 2001, 50.

ölçümünün yaklaşık % 70'i ormanlarla kaplı olduğu söylenebilir.⁷ Bu ormanlıklar çam, köknar, meşe, kavak, gürgen, karaağaç ve kayın ağaçlarından oluşmaktadır.⁸ Şehrin gelir kaynakları arasında orman ürünleri önemli bir yer tutmaktadır. Şehirdeki diğer önemli ticaret malları arasında kendir, urgan, tiftik, elma, sebze, kereste, yumurta, pancar ve canlı hayvan sayılabilir. Nitekim Osmanlı Devleti döneminde ordunun ihtiyacı olan urgan, halat, çadır, makara ve karavana ihtiyacı bu bölgeden tedarik edilmiştir.⁹ İncelenen dönem içinde belgelere yansıdığı ölçüde Kastamonu Kazâsı'nda dokumacılık, urgancılık ve metal sanayiinin geliştiği söylenebilir.

B. Kastamonu Adının Menşei

Kastamonu bölgesi çok eski bir yerleşim merkezidir. Ele geçen bulgulara göre Kastamonu tarihinin Paleolitik döneme kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Ancak bu yörenin eski ismine ait kesin deliller mevcut değildir. Antik Çağda Kastamonu'nun, batısında Bitinya, doğusunda Pontus bölgesi olan ve Paflogonya olarak adlandırılan bölgenin sınırları içinde olduğu bilinmektedir.¹⁰ Bu ismin ilk olarak M.Ö. VII. yüzyıl veya daha eski bir dönemde yaşadığı varsayılan Yunan şair Homeros tarafından kullanılmıştır. Ona göre Paphlagones adlı bir kavim bu bölgeye yerleşmiş ve bundan sonra bölgeye Paflogonya denilmiştir.¹¹

Şehrin isminin tarihi süreç içinde değişik şekillerde telaffuz edildiği görülmektedir. Arap coğrafyacılar Kastamuniye, Kestamuniya, Kastamuni derken, Ortaçağ batı kaynaklarında Castamea, Casstimana, Castemol olarak geçmektedir. İbn-i Battuta Kastamuniya yahut Kastamuni imini kullanırken, Doğu Roma kaynakları ise bölgeyi Kastamon olarak kaydetmektedir. XIX. asrın başlarında Castambul veya Costamani şeklinde telafüz edilen şehrin ismi, Rumlar ve Avrupalılar tarafından

⁷ Cemal Tunoglu, "Kastamonu'nun Jeolojik ve Doğal Özellikleri", *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, YKY Yayınları, İstanbul 2008, 23.

⁸ *Kastamonu İl Yıllığı 1967*, Ulusal Basımevi Ankara 1968, 107. Kastamonu vilayeti Osmanlı Devleti döneminde de ormanları ile ünlüdür. Bu bölgedeki ormanlıkların ülkede ki en zengin bölge olduğu söylenip buradan elde edilen kereste ve odunun Filyos çayı ile Karadeniz iskelesine nakledildiği söylenmektedir. Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l Âlam*, İstanbul 1314, V, 3663.

⁹ *Kastamonu İl Yıllığı 1967*, 287-294.

¹⁰ *Yurt Ansiklopedisi, Türkiye: il il, Dünü, Bugünü, Yarını*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-83, VI, 4581.

¹¹ Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1952, 9.

Kastamboli şeklinde zikredilmektedir. Osmanlı kaynaklarında ise daha çok Kastamoni¹² olarak geçen kentin ismi, Cumhuriyet döneminde Kastamonu şeklinde değiştirilerek günümüzdeki mevcut halini almıştır.¹³

Aynı şekilde ismin etimolojisi konusunda da farklı görüşler mevcuttur. İleri sürülen görüşlerden birine göre: Kastamonu ismi bölgenin ilk sakinleri olan Gasgas adı verilen Türklerden gelmektedir. Kastamonu mntıkasına da şehir manasındaki Tumanna denilmektedir. Dolayısıyla Gas ve Tumanna kelimesi bir araya gelerek “Gasların Tumannası” anlamında Gas-Tumanna olarak kullanılmış, kelime daha sonra Kastamonu şekline dönüşmüştür.¹⁴ Diğer görüş ise Kommen kalesi anlamına gelen Kastr Kommen kelimesinin birleşmesi ya da Kasta bol kelimelerinin birleşmesi sonucu bu kelimelerin zamanla Kastamonu olarak kullanılır olduğu yönündedir.¹⁵ Bir diğer görüş ise gerçeklikten uzak efsaneye dayalı mitolojik bir anlatımdır. Buna göre; Doğu Roma döneminde Kastamonu kalesi, Türkler tarafından fethedilmek istenmektedir. Fakat bir türlü bu fetih gerçekleşmemektedir. Bu seferler esnasında kale beyinin kızı Moni ile Türk beyi arasında görüşme olmuş ve kalenin anahtarları Moni tarafından Türk beyine verilmiştir. İhaneti öğrenen kale beyi “kastın ne idi Moni” diye bağırmıştır. Türk beyi ise kale zaptından sonra “kastım Moni” demiştir. Zamanla bu kelimeler Kastamonu şeklini almıştır.¹⁶ Farklı görüşler olmakla birlikte yaygın olarak ilk iki görüş kabul görmüştür. Şehrin isminin menşei hakkında bu kadar farklı görüşün ileri sürülmesinin sebebi olarak şehir hakkında ne İlk çağlarda, nede Ortaçağın ilk yarısına ait hiçbir eserde söz edilmeyişinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Kastamonu isminin

¹² *Künhü’-Ahbar Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, haz. M. Hüdayi Şentürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, II, 208. Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannüma (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2008, 95.

¹³ Darkot, “Kastamonu”, *İA*, VI, 400. Ata Erdoğan, *Kastamonu Kültürü I*, Kastamonu Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Kastamonu 2017, 11. Şahin, “Kastamonu”, *DİA*, XXIV, 585.

¹⁴ Talat Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV’inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, Ahmed İhsan Matbaası, Kastamonu 1935, 175-176. Ahmet Koral, *Kastamonu’nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, Yenises Matbaası, Kastamonu 1966, 14-15.

¹⁵ *Kastamonu İl Yıllığı 1967*, 131. Şemseddin Sami’de eserinde şehrin isminin Kastr Kommen kelimesinden geldiğini bildirmektedir. Şemseddin Sami, *Kâmûsu’l Âlam*, V, 3662. Erdoğan Tokmakçioğlu, *Kentlerimizin Adı Nereden Geliyor*, İsim Yayınları, Ankara 2011, 134-135. Doğan Kuban da Kastamonu’nun 12. yüzyıl boyunca Türkler ve Doğu Romalılar arasında bir sınır kenti olarak politik bir önem kazanmasının “kastra kommenos” adını yaymış olabileceğini söylemektedir. Doğan Kuban, *Türkiye’de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, 214.

¹⁶ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV’inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 174-175. *Kastamonu İl Yıllığı 1967*, 131.

Doğu Roma devri ve Türklerin Anadolu'yu fethetmeye başladığı dönemin başında kullanılmaya başlandığı söylenebilir.¹⁷

C. Kastamonu Şehrini Tarihçesi

Anadolu, tarih öncesi çağlardan itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Köklü bir geçmişe sahip olan Kastamonu şehri de tarih öncesi dönemden başlayarak birçok uygarlık ve devlet tarafından çeşitli dönemlerde ele geçirilmiş ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.¹⁸ Şehrin ilk sakinleri olarak bilinen Gas'lardan sonra Etiler, Dorlar, Paflogonyalılar, Kimerler, Lidyalılar, İranlılar, Kapadokyalılar, Helenler, Pontuslar, Galatyalılar, Bitinyalılar, Roma ve Bizans bölgeye hâkim olmuştur.¹⁹ Bölgenin Türkler tarafından ilk kez ele geçirilmesi ise 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Bu olaydan sonra Anadolu hızlı bir şekilde Türkleşmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah'ın komutanlarından Kara Tekin tarafından muhtemelen 1075 tarihinden sonra Çankırı-Kastamonu ve Sinop bölgeleri Doğu Roma'dan alınmıştır. Emir Karatekin²⁰ de bölgeye vali olarak tayin edilmiştir. 1096 tarihinde başlayan I. Haçlı Seferi sonrası ise Türkiye Selçukluları'nın iç bölgelere çekilmeye başlaması sonucu Kastamonu bölgesi de terk edilmiştir.²¹

Böylece Kastamonu, I. Haçlı Seferi sonucu tekrar Doğu Roma'nın denetimine geçmiştir. Yaklaşık bir asır boyunca da Türkler ve Doğu Romalılar arasında bölgenin hâkimiyeti mücadelesi devam etmiştir. Bölgenin tekrar Türk hâkimiyeti girmesi ise

¹⁷ Darkot, "Kastamonu", *İA*, VI, 400.

¹⁸ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, 202.

¹⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 12-13. *Kastamonu İl Yıllığı 1967*, 129. *Yurt Ansiklopedisi, Türkiye: il il, Dünyü, Bugünü, Yarını*, VI, 4581-4584.

²⁰ Emir Karategin hakkında bilgi için bakınız. Salim Cönce, "Karategin'in Kastamonu ile Çankırı Bölgesindeki Faaliyetleri", *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 41-47.

²¹ Refik Turan, "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve İskanı", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu 2001, 1. Refik Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988 Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989, 2. İlhan Şahin ise bu fethin 1084 tarihinden sonra gerçekleştiğini belirtmektedir. Şahin, "Kastamonu", *DİA*, XXIV, 585. Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 91. Kastamonu'nun Emir Karategin tarafından 1084 tarihinde İmparator Aleksios zamanında ilk kez ele geçirildiği ve "1101 Yılı Haçlı Seferleri" sonrası tekrar elden çıktığı söylenmektedir. Birsal Küçüksipahioğlu, "İlk Türk Akınları Öncesinde Kastamonu", *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 34.

yaklaşık bir asır sonra gerçekleşmiştir.²² Tarih kesin olmamakla birlikte bölgenin tekrar Türk hâkimiyetine girmesi Miryokefalon Savaşı'ndan sonra olmuştur. II. Kılıç Arslan 1185 tarihinde ülkeyi on bir oğlu arasında pay ettiği zaman, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir bölgelerinin oğlu Muhyiddin Mesud idaresinde olduğu görülmektedir.²³ Muhyiddin Mesud da bölgede Doğu Roma'ya karşı gaza politikası gütmüştür. Dört ay mancınıklarla muhasara ettiği Safranbolu bölgesini alarak buradaki ahalinin Doğu Roma topraklarına gitmesine müsaade etmiş ve yerlerine Türkleri yerleştirmiştir.²⁴ Ayrıca Devrek'te bu dönemde Doğu Roma'dan alınarak Türk yerleşimi haline getirilmiştir.²⁵

XIII. yüzyılın başlarında artık bölgenin tamamen Türklerin kontrolünde olduğu görülmektedir. Selçuklularının uç boylarını fethetmesi ile buralara göçmenler yerleşmeye başlamıştır. İbn-i Said'in aktardığı bilgiye göre Kastamonu bölgesi bu dönemde 100.000 çadır Türkmeni barındırıyordu.²⁶ Faruk Sümer'in yaptığı incelemeler neticesinde tespit ettiğine göre bu dönemde Kastamonu bölgesinde altı Kayı, iki Kara evli, beş Dodurga, dokuz Avşar, dört Çavundur, altı Çepni, sekiz Eymür, altı Yüreğir, sekiz İğdir ve üç Büğdüz adında yerleşim yeri mevcuttur.²⁷ Kaynaklarda da Kastamonu, Türkmenlerin merkezi olarak geçmektedir.²⁸ Doğu Roma sınırına yerleştirilen bu Türkmenler devletin batı ucunu temsil ediyordu. Batı uçları da Türk teşkilat geleneği olarak sağ ve sol kol olarak teşkilatlandırılmıştı. Merkezi Kastamonu olan sağ kolun başında Hüsameddin Çoban Bey yer alırken, merkezi Ankara olan sol kolun başında da

²² Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, 33. Bu yüzyıl süresi boyunca bölge Türkler ve Doğu Romalılar elinde birçok kez el değiştirmiştir. Türkiye Selçukluları Sultanı I. Mesud zamanında kardeşi Melik Arab'ın idaresinde olan Ankara, Çankırı ve Kastamonu bölgesi için Danişmendli hükümdarı Emir Gazi yoğun mücadeleye girmiştir. Bu mücadeleyi kaybeden Melik Arab, Doğu Roma'a sığınmıştır. Bu olaydan sonra Danişmendlilerle Doğu Romalılar arasında bölge hâkimiyeti mücadelesi yaşanmıştır. Yapılan anlaşma sonucu Çankırı, Danişmendlilerin elinde kalırken Kastamonu, Doğu Roma'a verilmiştir. Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, 89.

²³ Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, 90.

²⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, 219.

²⁵ Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği I*, 34.

²⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, 507.

²⁷ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, 235.

²⁸ Kazım Yaşar Koprman, "Memlük Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988 Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989, 26.

Seyfeddin Kızıl bulunmaktaydı.²⁹ Osman Bey'in de Çobanoğullarına bağlı bir uç savaşçısı olduğu tahmin edilmektedir.³⁰ Nitekim Oğuzların kayı boyuna mensup olan Hüsameddin Çoban Bey'in Sülayman Şah'ın emirlerinden Karatekin'in soyundan geldiği rivayet edilmektedir.³¹

Hüsameddin Çoban Bey'in idaresindeki Çobanoğulları uç beyliği, İzzeddin Keykavus ile Melik Alâeddin Keykubad arasındaki iktidar mücadelesinde İzzeddin Keykavus'u desteklemiştir. Keykavus'un bu mücadelen galip ayrılması ile Hüsameddin Çoban Bey, iktidarı boyunca sultanın yanında yer almıştır.³² Sultan Alâeddin Keykubad döneminde de beylik konumunu koruyan Hüsameddin Çoban Bey, Kırım ve Suğdak limanlarının ele geçirilmesinde aktif olarak rol oynamıştır.³³ Kendinden sonra beyliğin başına sırasıyla Alp Yürek, Muzaffereddin Yavlak Arslan ve Mahmut Bey geçmiştir.³⁴ Muzaffereddin Yavlak Arslan döneminde Anadolu'daki İlhanlı etkisine karşı bir başkaldırı olduğu ve Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın emrindeki askerlerle birlikte Şehzade Kılıç Arslan'ı da yanına alarak Selçuklu ve Moğol askerlerine karşı mücadele ettiği bilinmektedir. Bu savaşı Moğolların kazanmasında etkili rol oynayan Selçuklu komutanlarından Şemseddin Yaman Candar'a, İlhanlı hükümdarı Geyhatu tarafından Eflani yöresi verilmiş daha sonra Yaman Candar tarafından Kastamonu bölgesi de ele geçirilmiştir. Bölgeyi tekrar almaya muvaffak olan Mahmut Bey, Yaman Candar'ın oğlu Süleyman Paşa tarafından öldürülmüş ve Kastamonu'da Çobanoğulları Beyliği dönemi sona erip, Candaroğulları Beyliği dönemi başlamıştır.³⁵

²⁹ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)* haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2009, 267. Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, 90-91.

³⁰ Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, 19. Bu durumun bir tabiyetten ziyade Ali Beyin barışçıl politikalarına karşı çıkan Türkmenlerin Osman Bey'in yanına geçmesi ve Kastamonu'da Kayı boyuna ait izlerin görülmesinin Çobanoğulları ve Kayıların bazı bölgelerde ittifak kurdukları şeklinde yorumlanmaktadır. Feridun Emecen, "Kastamonu ve İlk Osmanlılar", *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 108.

³¹ Yaşar Yücel, "Çobanoğulları", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VIII, 354.

³² Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, 91.

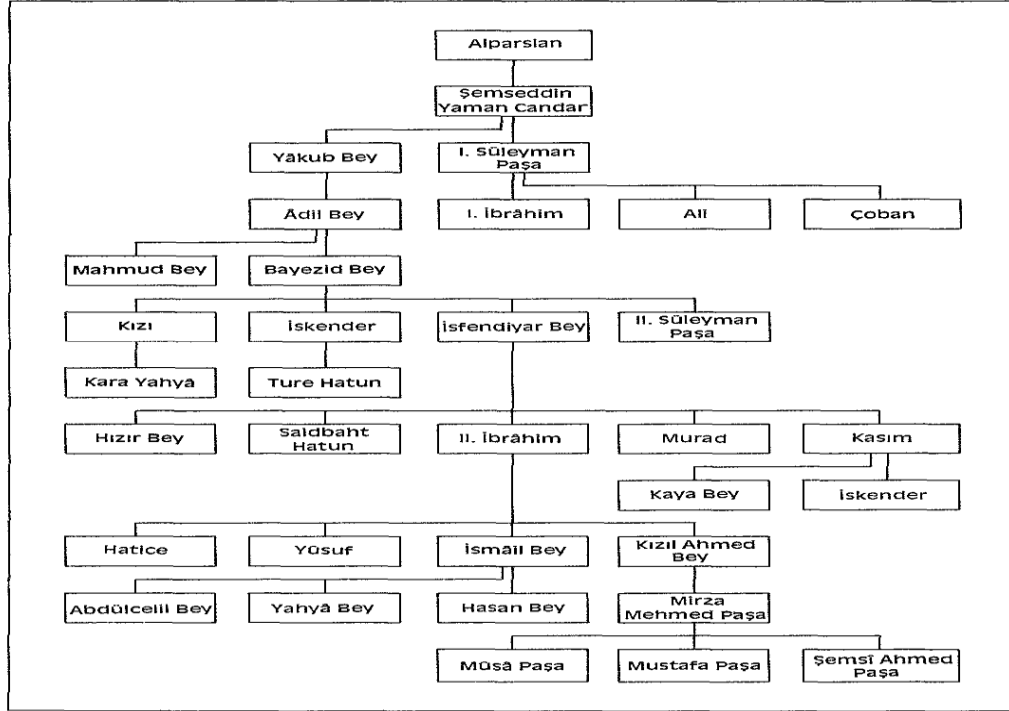
³³ İbn Bibi El- Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi, *El- Evâmirü'l-Alâ'â'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'â'iyye Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 325-343.

³⁴ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği I*, 40-49. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 80-85.

³⁵ Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, 95. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği I*, 47-48. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 84-85.

Kaynaklarda bu beylik için İsfendiyar Oğulları ve Kızıl Ahmedlüler adları da kullanılmaktadır. Candaroğulları beyliğinin asıl kurucusu olarak Yaman Candar Bey'in oğlu Süleyman Paşa kabul edilmektedir. Onun döneminde beyliğin merkezi Eflani'den Kastamonu'ya nakledilmiştir.³⁶ Onun ölümünden sonra sırasıyla beyliğin başına İbrahim Bey, Yakup Bey, Adil Bey, Kötürüm Bayezid, II. Süleyman Paşa, İsfendiyar Bey, II. İbrahim Bey, İsmail Bey ve Cemâleddin Kızıl Ahmet Bey geçmiştir.³⁷ Kastamonu bölgesinde bu beyliğe ait birçok eser mevcuttur. Gerek Kastamonu şehir merkezinde gerekse civar bölgelerdeki bu eserlerin bazıları hala ayakta. Aynı zamanda bu beylik zamanında Kastamonu'nun bir ilim yurdu haline geldiği de söylenebilir.

Tablo 2. Candar Oğulları Ailesinin Soy Kütüğü³⁸

³⁶ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 95-98. Moğol istilasından sonra bağımsız hareket eden beyliklerden olan Candaroğulları beyliğinin 30.000 atlı askere sahip olduğu dönemin kaynakları tarafından zikredilmektedir. Erkan Göksu, "Moğolların Anadolu Politikası ve Kastamonu", *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 94.

³⁷ Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği I*, 66-123. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 107-170. Hüsnü Acar, *Tarihte Kastamonu*, Mavi Ofset ve Tipo Matbaacılık, Ankara 1995, 47-81. Erdoğan Alp, *Candaroğulları Beyliği ve Kastamonu*, Bilge Kastamonu Gazetesi Basın Yayın, İstanbul 1995, 18-53. Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, 170-181. *Kastamonu İl Yıllığı 1967*, 135-137. *Kastamonu 1973 İl Yıllığı*, Yarı Açık Cezaevi Matbaası, Ankara 1973, 6-7.

³⁸ Yaşar Yücel, "Candaroğulları", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VII, 146.

Yaklaşık olarak 170 yıl Kastamonu’da hüküm sürmüş olan bu beylik ile Osmanlı Devleti arasında akrabalık bağının olduğu görülmektedir. Bu süre boyunca Candaroğulları ve Osmanlı Devleti arasında kız alıp verme sonucu güçlü bağların oluşması sağlanmıştır. Hakkında bilgi sahibi olunan evlilikler ise şunlardır: Orhan Bey’in torunu Süleyman Paşa’nın kızı Sultan Hatun, Candaroğlu II. Süleyman Bey ile evlidir. II. Süleyman Bey’in kızı da Murat Hüdavendigâr’ın eşidir. Sultan Çelebi Mehmet’in kızı Selçuk Hatun, Candaroğlu hükümdarı II. İbrahim Bey ile evlidir. II. Murat’ın eşi II. İbrahim Bey’in kızı Halime Hatun’dur. Fatih’in kız kardeşi ise İsmail Bey’in eşidir. Sultan II. Murat’ın diğer kızı Hafsa Hatun ise Kasım Bey’in oğlu Kaya Bey’in eşi olarak gösterilmektedir. Candaroğlu İsmail Bey’in oğlu, Hasan Bey’in eşi de Osmanlı ailesine mensuptur. Yine II. Bayezid’in kızı Kamerşah Hatunun da Kızıl Ahmet Bey’in oğlu Mehmet Bey’le evli olduğu tahmin edilmektedir.³⁹

Bu akrabalık bağına rağmen Osmanlı Devleti ve Candaroğulları Beyliği arasında çekişmenin olduğu görülmektedir. İlk münasebet I. Murat zamanında gerçekleşmiştir. Celaleddin Bayezid Bey’in kendinden sonra tahtı oğlu İskender Bey’e bırakmak istemesi diğer oğlu II. Süleyman Paşa’nın harekete geçmesine sebep olmuş, Süleyman Paşa, Osmanlı Devleti’nden aldığı destek ile 1383 tarihinde babası üzerine sefer düzenlemiş ve Candaroğulları, Kastamonu ve Sinop şubesi olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁰ Ancak Yıldırım Bayezid’in Anadolu siyasi birliğini sağlama düşüncesi üzerine Süleyman Paşa, Kadı Burhaneddin ve Karamanoğulları ittifakına dâhil olmuştur. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid yaptığı sefer ile 1392 tarihinde II. Süleyman’ı öldürerek beyliğin Kastamonu şubesine son vermiştir.⁴¹ Sinop şubesi üzerine yapılan sefer ile de birçok toprak Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Ankara Savaşında İsfendiyar Bey idaresindeki beylik, Timur’u desteklemiş ve savaş sonunda Kastamonu, Çankırı, Kalecik ve Sinop tekrar İsfendiyar Bey’e verilmiştir.⁴²

³⁹ Necdet Sakaoğlu, “Candaroğulları - Osmanlı Akrabalığını Kuran Hatunlar”, *Üsküdar’a Kadar Kastamonu*, YKY Yayınları, İstanbul 2008, 93-101. Ancak Aşık Paşazâde Sultan Murat’ın iki kızını İsfendiyar oğullarından İbrahim ve Kasım’a verdiği yazmaktadır. *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2013, 141.

⁴⁰ Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, 172-173.

⁴¹ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV’inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 125. Yaşar Yücel, “Kastamonu’nun İlk Fethine Kadar Osmanlı - Candar Münasebetleri (1361 - 1392)”. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi 1*, Ankara 1963, s. 135 - 136.

⁴² *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, 42. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuât Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, sad. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, I-II, 59.

Topraklarına kavuşan İsfendiyar Bey, bu sefer de içerden aldığı darbe sonucu topraklarının bir kısmını tekrar Osmanlı Devleti'ne bırakmak zorunda kalmıştır. İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey, Eflak Seferi sonucu Çelebi Mehmet'ten babasının elindeki Kastamonu, Bakır Küresi, Çankırı, Tosya ve Kalecik bölgelerinin kendisine verilmesini talep etmiştir. İsfendiyar Bey ise bu bölgelerden Kastamonu ve Bakır Küresi hariç diğerlerini oğlu Kasım Bey'e değil, Osmanlı Devleti'ne terk edeceğini bildirmiştir.⁴³ II. Murat döneminde harekete geçen İsfendiyar Bey, oğlunun elindeki Çankırı'yı geri almıştır. Bunun üzerine yapılan seferde II. Murat, İsfendiyar Bey'i yenilgiye uğratarak Bakır Küresi gelirlerinden de pay almıştır.⁴⁴ İsmail Bey döneminde ise kardeşi Kızıl Ahmet, abisine karşı isyan ederek Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Kendisine Bolu Sancak Beyliği verilmesine rağmen hırsından vazgeçmeyen Kızıl Ahmet, Osmanlı veziri Mahmut Paşa'yı bölgenin alınması konusunda ikna etmiştir. Bunun üzerine Trabzon Seferine çıkan Fatih Sultan Mehmet ordusunu İsmail Bey'in üzerine göndermiş, o da karşı koyamayacağını anlayarak, canına dokunulmamak şartıyla beyliği Osmanlı Devleti'ne devretmiştir.⁴⁵ Yerine kardeşi Kızıl Ahmet tayin edildiyse de sefer sonucu Fatih Sultan Mehmet tarafından beylik ele geçirilmiş ve Candaroğulları beyliği 1461/62 senesinde tarihe karışmıştır.⁴⁶

Kastamonu, Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra merkezi Kütahya olan Anadolu Beylerbeyliğine bağlı bir sancak haline getirilmiştir.⁴⁷ Bu bölgenin şehzade sancağı olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim XV. yüzyıl ortalarından XVI.

⁴³ Yurt Ansiklopedisi, *Türkiye: il il, Dünyü, Bugünü, Yarını*, VI, 4586.

⁴⁴ Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, 180. *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, haz. Necdet Öztürk, 138.

⁴⁵ Trabzon seferi esnasında İsmail Bey, oğlu Hasan Bey ile Osmanlı ordusuna asker göndermiştir. Donanmanın ihtiyaçlarının giderilmesine de yardımcı olmuştur. Ancak Ahmet Bey'in tesiri ile Mahmut Paşa idaresindeki ordu Kastamonu'yu ele geçirmiş ve Sinop'a kaçan İsmail Bey'in peşinden gitmiştir. Mahmut Paşa'nın İsmail Bey'i ikna etmesi üzerine savaş yapılmadan kale Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiştir. Sinop'a gelen Fatih Sultan Mehmet elini öpmek isteyen İsmail Bey'e "sen benim kardeşimsin" diyerek müsaade etmemiştir. Kendine Bursa Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar tımar olarak verilirken oğlu Hasan Bey'e de Bolu Sancağı verilmiştir. *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2013, 217-218. *Hadîdî Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi 1285-1523)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2015, 233-237. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2013, 301-303. Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977, 106-108. Dukas ise Fatih Sultan Mehmet'in İsmail Bey'e oğlu aracılığıyla haber gönderdiğini bildirip savaşmadan şehri teslim etmesi halinde İsmail Bey'e Filibe'yi vereceğini bildirmiştir. Mikhael Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, 303-304.

⁴⁶ Darkot, "Kastamonu", *İA*, VI, 401. Şahin, "Kastamonu", *DİA*, XXIV, 586. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 169.

⁴⁷ Darkot, "Kastamonu", *İA*, VI, 401.

yüzyıl ortalarına kadar Anadolu’da Manisa, Kütahya, Konya, Kastamonu, Amasya, Trabzon ve Antalya bölgelerinin şehzade sancağı oldukları görülmektedir.⁴⁸ Şehzade sancağı olarak kullanılan Kastamonu’da birçok şehzade görev yaparak tecrübe kazanmıştır. Bunlardan ilki Şehzade Cem’dir. Fatih Sultan Mehmet, Şehzade Cem’i annesi Çiçek Hatun, lalaları ve yakınları ile birlikte 1469 tarihinde on yaşındayken Kastamonu’ya vali olarak göndermiştir.⁴⁹ Kastamonu’da valilik yapmış diğer şehzade ise Sultan II. Bayezid’in oğlu, Şehzade Sultan Mahmud’dur.⁵⁰ Şehzade Mahmud’un Saruhan Sancağına tayin edilmesinden sonra Kastamonu’ya sancakbeyi olarak oğlu Orhan gönderilmiştir.⁵¹

D. Kastamonu Sancağı’nın İdarî Taksimatı

Kastamonu, 1462 tarihinde Fatih Sultan Mehmet tarafından Candaroğulları beyliğine son verilmesi üzerine, Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Bölge merkezi Kütahya’da bulunan Anadolu Eyaletine bağlı bir sancağa dönüştürülmüştür.⁵² Kastamonu Sancağı’na ait ilk tahrir 1487 tarihinde yapılmıştır.⁵³ Muhtemelen bu tarihten önce bölgenin tahriri yapılmış olmasına rağmen bugün mevcut olan ilk bilgiler bu tarihe aittir. Bu tahrirden sonra Kastamonu Sancağı’nın 1530 ve 1582 tarihinde tekrar tahririne tabi tutulduğu görülmektedir. 1487 tahririnde sancağın nahiyeleri hakkında farklı görüşler mevcutken, 1530 tarihinde on bir nahiyenin varlığı tespit edilmiştir. 1582 tarihinde ise bir bütünlük olmamakla birlikte on ile on üç arasında

⁴⁸ Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, 3.

⁴⁹ Mehmet Önder, “Sultan Cem’in Kastamonu Valiliği ve Şair Ayni’nin Kastamonu Ağıdı”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu 2001, 9. Mahmut H. Şakiroğlu, “Cem Sultan”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VII, 283. M. Cavid Baysun, “Cem”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, III, 69-70

⁵⁰ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Bursalı Belîğ’in Eserlerinde Kastamonu ve Kastamonulu Zevat”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988 Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989, 66-67.

⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten*, TTK Yayınları XXXIX/156, Ankara 1975, 678.

⁵² Ferhat Kütüklü, Kamil Tunçoğlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kastamonu*, Ceren Matbaacılık, İstanbul 2012, 19.

⁵³ Zübeyde Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, (Yüksek Lisans Tezi) On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993.

nahiyenin olduğu söylenebilir.⁵⁴ Bu durum tek isim altında birden çok nahiyenin yazılmasından kaynaklanmaktadır.

XVI. yüzyıldaki has kayıtlarına bakarak Kastamonu Sancağı'nın, Anadolu Eyaletine bağlı Kütahya, Aydın, Teke, Menteşe Saruhan, Hüdavendigâr, Ankara, Karahisar-ı Sahip sancaklarından has geliri olarak küçük, Bolu, Çankırı, Biga, Hamid, Kocaeli, Alaiye ve Manavgat, Sultan Önü ve Karasi sancaklarından büyük olduğu görülmektedir.⁵⁵ Bu yüzyıl boyunca Kastamonu Sancağı'nda görev yapan bazı isimler ve has miktarları şu şekildedir: 1527 tarihinde 250.000 akçe ile Zağarcı Ahmet Bey, 1567 tarihinde 430.000 akçe ile Mehmet Bey, 1568 tarihinde 377.771 akçe ile eski Aydın Sancakbeyi Mustafa Bey, 1569 tarihinde eski Bağdat Beylerbeyi Muzaffer Paşa, yine aynı tarihte 500.000 akçe ile eski yeniçeri ağası Sinan Bey, 1571 tarihinde eski Dulkadriye Beylerbeyi Mustafa Bey ve 1574 tarihinde 412.369 akçe ile eski Vidin Beylerbeyi Hüseyin Bey'dir.⁵⁶ Bu verilere göre çok küçük zaman diliminde dahi sancağın has miktarında değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır.

XVII. yüzyılda da Kastamonu Sancağı'nın has miktarı hakkında bilgi edinebilmek mümkündür. I. Ahmet devrinde Kastamonu Sancağı'nın has miktarı 500.000 akçe tutarındaydı. Kanunnameye göre Kastamonu Sancağı has miktarı olarak Aydın ve Hüdavendigâr sancaklarından küçükken, Saruhan, Kara hisar, Ankara, Bolu, Menteşe, Teke, Hamid, Çankırı, Karasi ve Sultan Önü Sancaklarından büyüktür.⁵⁷ Kâtip Çelebi de Kastamonu Sancağı'nın has miktarını 500.000 akçe olarak vermektedir.⁵⁸ Yüzyılın ortasına doğru Sofyalı Ali Çavuş tarafından hazırlanan kanunnamede Kastamonu

⁵⁴ Ayşe Tosunoğlu, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, 36. Zübeyde Güneş 1487 Tarihinde Sancağın 16 nahiyesi olduğunu bildirmektedir. Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazası*, 25. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri II, H.937/1530, haz. Ahmet Özkılınç vd. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no:20, Ankara 1994, 56-61. Ahmet Kankal ise 1487 tarihinde toplam 18 nahiyenin olduğunu bildirmektedir, Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Zafer Matbaası, Ankara 2004, 38-40. Kanuni Sultan Süleyman döneminin başlarında Kastamonu Sancağı'nın merkez kazalarından oluştuğu görülmektedir Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, V, 116.

⁵⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 37.

⁵⁶ İ. Metin, Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, 41-127.

⁵⁷ Ayn-i Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman Der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280, 17-18. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IX, 44.

⁵⁸ Katip Çelebi, *Cihannüma 1-2*, Ed. Said Öztürk, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2013, c. 2, 921.

Sancağı, Anadolu Eyaletine bağlı on dört sancaktan biri olarak belirtilmektedir.⁵⁹ Bu yüzyılda sancağa bağlı kaza sayısında bir artış olduğu söylenebilir.⁶⁰

XVIII. yüzyılın ilk yarısında da Kastamonu Sancağı, Anadolu Eyaletine bağlı on üç sancaktan biri olma özelliğini sürdürmektedir.⁶¹ İncelenen dönemde Kastamonu Sancağı'nın kaza sayısının otuz iki olduğu görülmektedir.⁶² Kastamonu ise sancağın idare merkezidir.⁶³ 1756 tarihinde ise sancağın kaza sayısı otuz üç olarak ifade edilmektedir.⁶⁴

Tablo 3. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Sancağı'nın İdarî Taksimatı

1713-1714 ⁶⁵	1729 ⁶⁶	1735 ⁶⁷	1748 ⁶⁸
Akkaya	Daday	Ayandon	Durağan
Akyürek	İnebolu	Devrekani	Göl
Araç	Çiğlene	Daday	Eflani
Ayandon	Akyürek	Cide	Sinop
Azdavay	Çanlı	Zarı	Küre-i Hadid
Boyabad	Taşköprü	Küretün Nühâs	Yörükân-i Araç
Boyalı	Devrekani	Akkaya	Saray
Cide	Azdavay	Hoşalay	Devrekani
Çanlı	Zarı	Araç	Hoşalay
Çiğlene	Küre-i Hadid	Çanlı	Sahil (İstefan)
Daday	Güney	Azdavay	Sırt
Devrekani	Ginolu	Çiğlene	Cide
Durağan	Boyalı	Sinop	Akyürek
Eflani	Sinop	Taşköprü	Mergüze
Gerze	Sırt	Boyalı	Gerze
Ginolu	Yörükân-i Araç	İnebolu	Akkaya
Gökçeada	Küretün Nühâs	Durağan	Sorgun

⁵⁹ Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sistemi'nin Hukukî ve Mâlî Müeyyede ve Mükellefiyetleri, haz. Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, 27. Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, 91.

⁶⁰ Katip Çelebi sancağa ait 36 kaza olduğu yazmaktadır. Katip Çelebi, *Cihannüma* 1-2, Ed. Said Öztürk, C. 2, 945.

⁶¹ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı - Eyalet ve Sancak Tercihâtı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997, 108-119.

⁶² BOA. MAD. d. 3045, 49-50. BOA. MAD. d. 3205, 47-48. BOA. MAD. d. 3481, 67-69.

⁶³ Katip Çelebi, *Cihannüma* 1-2, Ed. Said Öztürk, C. 2, 946.

⁶⁴ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında Kastamonu Sancağı", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu 2001, 3-4.

⁶⁵ Adnan Bayraktar, *429-19 Nolu H.1124-1125 Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicil Defteri*, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1997, 231-232.

⁶⁶ KŞS. 27, 106-107.

⁶⁷ KŞS. 33, 227-228.

⁶⁸ KŞS. 43, 215.

Göl	Boyabad-Gökçeğaç	Akyürek	Zarı
Güney	Eflani	Eflani	Çiğlene
Hoşalay	Gerze	Boyabad	Boyabad-Gökçeğaç
İnebolu	Durağan	Göl	Araç
Kastamonu	Kastamonu	Kastamonu	Kastamonu
Küre-i Hadid	Hoşalay	Mergüze	Küretün Nühâs
Mergüze	Saray	Güney	Taşköprü
Sahil	Göl	Saray	Ayandon
Saray	Sorgun	Ginolu	Çanlı
Sırt	Sahil (İstefan)	Sırt	Ginolu
Sinop	Mergüze	Sahil (İstefan)	İnebolu
Sorgun	Araç	Küre-i Hadid	Güney
Taşköprü	Cide	Yörükân-i Araç	Azdavay
Yörükân-i Araç	Akkaya	Gerze	Daday
Zarı	Ayandon	Sorgun	Boyalı

Tablodaki verilere göre Kastamonu Sancağı'nın kaza sayısını muhafaza ettiği söylenebilir. 1846 tarihine kadar Anadolu Eyaletine bağlı olan Kastamonu Sancağı bu tarihte yapılan değişiklik ile müstakil bir eyalet haline getirilmiştir. Kastamonu merkez, Safranbolu, İnebolu, Tosya, Taşköprü, Daday ve Araç sancağın yedi kazâsını oluştururken 1877 tarihinde ayrıca Cide ve İskilip'in eklenmesiyle kazâ sayısı dokuza çıkarılmıştır.⁶⁹

⁶⁹ *Yurt Ansiklopedisi, Türkiye: il il, Dünü, Bugünü, Yarını*, VI, 4587.

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERÎ, İDARÎ VE DEMOGRAFİK YAPI

1.1. ASKERÎ VE İDARÎ YAPI

Osmanlı Devleti'nin başlıca yönetim biçimi, eyalet ve sancak idaresi sistemine dayanmaktaydı. Devletin eyalet sistemini oluşturmadaki temel amaç ise bu bölgelerin iktisadi olarak kendilerini yönetebilmesine dayanıyordu. Ayrıca her eyalet, imparatorluk savunması için gerekli olan askerleri de gelirlerine göre yetiştirmek zorundaydı.⁷⁰ Bu sistemin oluşması devletin sınırlarının genişlemesiyle birlikte, meselelerin büyümesi ve sorumluluk bölgelerinin genişlemesiyle, boğazlar ele alınarak ülkenin iki büyük idarî yapıya ayrılmasıyla oluşturulmuştur.⁷¹ Osmanlı Devleti merkezi otoritesini taşrada da uygulayabilmek için oluşturulan bu eyaletlere iki yönetici göndermekteydi. Devlet tarafından yürütmenin temsilcisi olarak bey ve yargının temsilcisi olarak da kadı, görevlendirilmekteydi.⁷² Bey kadının hükmü olmadan kimseyi cezalandıramazdı. Aynı şekilde kadı da hükmünü beyin kuvveti olmadan icra edemezdi. Kadılar verdikleri kararlarda bağımsız hareket eder ve doğrudan doğruya padişahın emir alırlardı. Böylece taşrada oluşturulan kuvvetler ayrılığı sayesinde adil bir yönetimin oluşması hedeflenmiştir.⁷³ Osmanlı Devleti'nin idare sisteminde yer alan ve padişahın otoritesini temsil eden asker, yönetici ve ilmîye sınıfına mensup bu zümreye genel olarak “askerîler” denilmektedir. Reayadan bu kesimi ayıran başlıca özellik,

⁷⁰ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, 24.

⁷¹ Halil İnalçık, “Eyalet”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1995, XI, 548-549.

⁷² İbrahim Solak, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, Grafik Yayınları, Ankara 2012, 77.

⁷³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, 108. Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler”, *Belleten*, TTK Yayınları, XXXVIII, sayı 152, Ankara 1974, 665. Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimata Kadar)”, ed. Güler Eren, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 77. Kadının verdiği kararın görevli mütesellim aracılığıyla icra edildiğine dair incelenen dönemde bir kayıt mevcuttur. Taşköprü Kazâsından Hacı Hasan ve eşi, Kastamonu'da mahkemeye gelip Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa tarafından yakalanıp mahkemeye getirilen Ali ve Hüseyin adlı kişiler ile yekdil oldukları ortaklarının evlerini ateşe verip dört çocukları ile değerli birçok eşyalarına zarar verdiklerini bildirmişlerdir. Şahitler ve sunulan fetva ile bu kişilerin kisasına karar verilmiş ve bu görevi uygulamak için mütesellime tenbih edilmiştir. KŞS. 41, 90-91.

vergiden muaf olmaları ve üretimin içinde yer almamalarıdır. Bu askerî kesimi de kendi içinde ehl-i örf (ümera) ve ehl-i şer‘ (ulema) olarak iki kesime ayırmak mümkündür.⁷⁴

1.1.1. EHL-İ ÖRF (ÜMERA)

Osmanlı Devleti’nde padişahın askerî, idarî ve icraî işlerini temsil eden ve ulema sınıfı dışında kalan kesime “ehl-i örf” denilmektedir. Bu tabir daha çok kul taifesinden olup Enderun ve Acemi oğlanlar ocağından yetişip sipahilikten asesbaşılığa, kethüdalığa ve sadrazamlığa kadar yükselebilen yönetici kesim için kullanılmaktadır.⁷⁵ Ehl-i örf grubu içinde yer alan yöneticiler başta beylerbeyi ve sancakbeyi olmak üzere, subaşılar ve bunlara bağlı kolluk kuvvetleri olan asesbaşılar ve asesler, köy, kazâ ve il subaşıları, kethüdâları, kaymakamları, merkezden gönderilen mübaşirler ve yasakçılardır.⁷⁶

1.1.1.1. Malikâne ve Arpalık Sistemi

İncelenen dönemde Kastamonu Sancağı’nın Anadolu Eyaletine bağlı 14-15 sancaktan biri olduğu görülmektedir.⁷⁷ Sancaklar kazaların bir araya gelmesiyle oluşan ve başında sancakbeyi adı verilen görevli bulunan yönetim birimleridir. Sancağın en üst düzey idarecisi olan sancakbeyinin çok geniş yetki ve sorumluluğu vardır. Bunlar askerî ve idarî olarak iki gruba ayrılmaktadır.⁷⁸ Sancakbeyleri seferberlik anında kumandan sıfatı ile tabileri veya memurları tarafından toplanan bölüklerle birlikte toplanma mahalline gitmek zorundadır.⁷⁹ İdarî görevi ise yönetimi altındaki reayanın huzur ve güvenini sağlamak, şehrin asayiş ve güvenliğini temin etme, adaletin uygulanması ve suçluların hakkaniyetle cezalandırılması olarak sayılabilir.⁸⁰ Ancak XVII. yüzyıldan itibaren görülen sosyo-ekonomik sebeplerle birlikte, taşra idaresinde beylerbeyi,

⁷⁴ Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler”, *Belleten*, XXXVIII, sayı 152, 662.

⁷⁵ Mehmet İpşirli, “Ehl-i örf”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1994, X, 519. Örf kelimesi hukuki bir terim olarak sultanın hüküm ve icra otoritesidir. Halil İnalçık, “Örf”, *İA*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IX, 480.

⁷⁶ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyânları*, İstanbul 1975, s.242.

⁷⁷ Orhan Kılıç, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 93.

⁷⁸ Yusuf Halaçoğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX, 804-805.

⁷⁹ J. Deny, “Sancak”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1980, X, 188.

⁸⁰ Solak, “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, 84.

sancakbeyi ve mirlivanın yanında ayrı olarak mutasarrıf, mütesellim, muhassıl ve voyvoda gibi yeni bir yönetim zümresi oluşmaya başlamıştır.⁸¹ Temelde görevi vergi toplamak olan muhassıllar XVII. yüzyıldan itibaren farklı bir görünüme bürünmüştür. Tımar ve zeamet sistemindeki değişiklik ile ortaya çıkan malikâne uygulaması içinde vergileri toplamakla görevli olan kişilere de bu isim verilmeye başlanmış ve bunlar idarî yetkilerle donatılmışlardır.⁸²

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren savaş giderlerinin artması ve iltizam sisteminden istenen gelirin sağlanamaması sonucu mukataaların geçici süreyle değil, kaydı hayat şartıyla satılması yoluna gidilmiştir.⁸³ 1695-1697 tarihleri arasında malikânelerin satıldığı bölgeler arasında Kastamonu Sancağı'nda olduğu görülmektedir. Burada sancağın tamamı değil havass-ı hümayuna ait vergi kaynaklarının malikânelerin konusu olduğu söylenebilir.⁸⁴ Malikâne sistemi olarak bilinen bu uygulama, XVIII. yüzyıl boyunca sürmüş ve Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir.⁸⁵ Bu sistem yalnızca Osmanlı Devleti'ne has bir yapı olmayıp, özellikle XVIII. yüzyılda ayan hanedanlığı adı verilen bir yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁸⁶ İncelenen dönem içinde Kastamonu Sancağı'nın malikâne sistemi ile idare edildiği anlaşılmaktadır.⁸⁷ Bu durum daha önce şehrin en üst düzey ehl-i örf temsilcisi olan sancakbeyinin görev ve fonksiyonlarının, geliri ile birlikte yeni yöneticilerin eline geçmesi demektir.⁸⁸

⁸¹ Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2006, XXXI, 377.

⁸² Yücel Özkaya, Ali Akyıldız, "Muhassıl", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXI, 18. Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), *IRCICA Yayınları*, İstanbul 1999, C. 1, 237.

⁸³ Mehmet Genç, "Malikâne", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 516. Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, 272. Sikke taşı, müsadereler ve ek vergilerden istenen gelirin sağlanamaması da malikâne sisteminin doğuşunun sebepleri arasında yer almaktadır. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, 300.

⁸⁴ Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, 30-31.

⁸⁵ Özkaya, 18. *Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, 102. Malikâne sistemi 1716 tarihinde geçici olarak kaldırdı. Bunun sebebi 1714-17 tarihleri arasındaki savaş giderlerini karşılamak için mukataalarının sabit bulunan senelik mal bedellerini artırmaktır. Bunda da başarılı olunmuş ve tekrar uygulama devam etmiştir. Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 25.

⁸⁶ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, 59.

⁸⁷ KŞS. 29, 104. 1684 tarihinden itibaren 20 bin kuruş maktu ve iki bin kuruş kalemiye ile İbrahim, Yusuf ve Hacı Mustafa Ağa'nın ber vechi malikâne uhdelinde olan Kastamonu Sancağı'nın İnebolu Kazâsının 610 kuruş ile malikâne içinde olduğu ancak kaydının olmadığı bildirilmiştir. Tekrar 30 Eylül 1729 tarihinde İnebolu Kazâsının malikâne içine dâhil edildiği görülmektedir. KŞS. 31, 104.

⁸⁸ Uysal Dıvrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, 22.

Açık artırma ile satışa çıkan mukataalar en yüksek muaccele bedelini ödeyene verilmektedir. Bunun yanında her sene düzenli olarak malikâne sahibi devlete “mal” adı verilen vergileri ödemektedir.⁸⁹ Bu sistemin özellikle seçkin zümre içinde yer alan askerî kesime yaradığı söylenebilir. Çünkü zengin olmalarına rağmen mülkiyet hakkı olmayan bu zümre, bu sayede yatırım yapmış oluyordu. Zamanla muaccele miktarlarının çok artması malikânelerin birkaç ortak tarafından tasarruf edilmesine sebep olmuştur.⁹⁰ Kastamonu Sancağı malikânesinin de iştirak ile idare edildiği görülmektedir. 24 Eylül 1726 tarihinde Liva-i Kastamonu’nun ber vechi iştirak (ortak) malikâne sahiplerinin Yusuf Ağa, Mirimiran İbrahim Ağa ve Hacı Mustafa Ağa oldukları görülmektedir.⁹¹ 28 Şubat 1743 tarihinde ise malikâne sahipleri Mustafa Ağa, Ahmet ve Osman Ağalardır. Malikâne sahiplerinin voyvoda veya mutasarrıf unvanı kullandıkları yine belgelerden anlaşılmaktadır.⁹² Malikâne sahipleri için “dergâh-ı muallam kapıcıbaşı” unvanı da kullanılmaktadır.⁹³ İlk bakışta bu unvan ile görevlinin saraydaki yeniçeriler arasından çıktığı düşünülebilir fakat durum hiç de öyle değildir. Çünkü mukataayı satın alan aynı zamanda bu unvanı da sahiplenmektedir. Böylece ayan sınıfı denilen yerel zengin güçler, askerî bir sıfatla tepeden inmek suretiyle satın alarak sahip olmaktadır.⁹⁴ Ortak idare edilen malikâne gelirlerinin bazen iltizama verildiği, bazen de görevlendirilen mütesellimler vasıtasıyla idare edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. 1743 Mart’ından bir sene tamamına değin ber vechi iştirak malikâne Kastamonu Mukataası, Seyyid Hacı Süleyman Çavuş’a iltizam olarak verilmiştir.⁹⁵ Diğer türlü ise malikâne sahipleri tarafından mütesellim tayini yapılmaktadır. Tayini yapılan mütesellim sancaktaki kadılarına, ayanı vilayete, kethüda yerlerine ve yeniçeri serdarlarına bildirilip ataması sicile kaydedilmiştir.⁹⁶

⁸⁹ Özlem Başarır, *18. Yüzyılda Malikâne Uygulaması ve Diyarbekir Voyvodalığı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2009, 54-55. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, 137.

⁹⁰ Murat Çizakça, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Borçlanmanın Evrimi (XV. Yüzyıldan, XIX. Yüzyıla)”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, III, 224-225. Dına Rızık Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, çev. Ülkün Tansel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, 105. Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 84.

⁹¹ KŞS. 29, 104.

⁹² KŞS. 30, 71. KŞS. 43, 191.

⁹³ KŞS. 210, 276.

⁹⁴ Ercan Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazâsı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, 88.

⁹⁵ KŞS. 40, 217.

⁹⁶ KŞS. 33, 162.

Malikâne sahiplerinin temelde iki önemli görevinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki kapı halkı ile birlikte seferlere iştirak etmektir.⁹⁷ Bolu Voyvodası olup bervechi malikâne Kastamonu mutasarrıfı olan İbrahim Ağa'ya 500 nefer kapı halkı ile birlikte Bağdat valisi olup, Hamedan ve İsfahan seraskerî olan Ahmet Paşa'nın yanına gitmesi emredilmiştir.⁹⁸ Malikâne sahiplerinin bir diğer görevleri ise eşkıya teftişi yapmalarıdır. Bolu ve Kastamonu voyvodalarına gönderilen emirde, bölgelerinde eşkıya türemesine fırsat vermeyip, biran evvel ele geçirip haklarından gelmeleri emredilmiştir. Bu bahane ile kendi halinde olan halka zulmedilmemesi bildirilmiştir.⁹⁹ Anadolu'nun sol koluna gönderilen emirde eşkıya teftişi için malikâne mutasarrıfları ve voyvodaları da zikredilip halktan eşkıya ile alakası olmayanlara dokunmayıp, haksız vergi talebinde bulunulmaması emredilmiştir. Bunu yapanların özrü kabul edilmeyip, malikâne sahiplerinin de mukataalarının ellerinden alınacağı bildirilmiştir.¹⁰⁰ Bunlara ek olarak malikâne sahibinin halkı korumak gibi bir görevi daha mevcuttur. Kanunlar dışında halktan haksız vergi alan ve halka zulmeden malikâne sahibinin malikânesi kaldırılır ve yatırdığı muaccele de geri verilmezdi.¹⁰¹ Malikâne sahiplerinin bazen avarız vergisini toplamak içinde görevlendirildiği anlaşılmaktadır. 1725 senesinin avarız bedellerinin Kastamonu malikâne mutasarrıfı İbrahim Ağa tarafından toplandığı görülmektedir.¹⁰²

Ayrıca farklı zamanlarda arpalık olarak da kaza merkezinin idare edildiği yine belgelerden anlaşılmaktadır.¹⁰³ Osmanlı Devleti'nde ne zaman verilmeye başlandığı kesin olarak bilinmeyen arpalıkların XVI. yüzyıldan itibaren verilmeye başlandığı sanılmaktadır. Devlet memurlarına görevleri süresinde maaşlarına ek olarak veya görevden sonra bir nevi emeklilik ücreti olarak tahsis edilen gelire arpalık denilmektedir.¹⁰⁴ 1627 tarihinden itibaren yüksek yönetim birimlerinde görev alacak kişilerin sayısı artmış ve bunlara görev bulmada zorluk çekilmiştir. Vali olması gereken birçok paşa ve beye boş eyalet bulunamadığı için bazı sancakların idarî gelirleri arpalık

⁹⁷ KŞS. 29, 146.

⁹⁸ KŞS. 29, 149.

⁹⁹ BOA. A. DVNS. MHM. d. 132 - 88

¹⁰⁰ KŞS. 106, 234.

¹⁰¹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, 105-106.

¹⁰² KŞS. 27, 40.

¹⁰³ KŞS. 32, 327. KŞS. 38, 16.

¹⁰⁴ Cahit Baltacı, "Arpalık", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 1991, III, 392-393.

olarak verilmiştir.¹⁰⁵ Arpalık bir fermanla tevcih olunup sahibine de hilat giydirilirdi. Malikâne sisteminde olduğu gibi arpalık sahibine de mutasarrıf unvanı verilmektedir.¹⁰⁶

Belgelere göre 20 Şubat 1731 tarihinde Kastamonu Sancağı'nın arpalık olarak Sulak Mehmet idaresinde olduğu görülmektedir.¹⁰⁷ Arpalık olarak Kastamonu'ya hâkim olan mutasarrıflarında kapı halkı ile sefere katılması mecburidir. Ber vechi arpalık Kastamonu Sancağı mutasarrıfı Sulak Mehmet Ağa'ya gönderilen emirde 500 nefer kapı halkı ile birlikte Erzurum valisi olup Revan seraskerî olan Ali Paşa'nın yanına gitmesi emredilmiştir.¹⁰⁸ Bazen birkaç bölgenin bir kişiye arpalık olarak tahsis edildiği görülmektedir. Nitekim 30 Temmuz 1739 tarihinde Anadolu Kazaskerî payesiyle Ordu kadısı olan Mehmet Said Efendi'ye Sapanca ve Siroz kazalarına ek olarak Kastamonu Kazâsı'nın da arpalık olarak verildiği görülmektedir.¹⁰⁹

1.1.1.2. Mütesellim

Osmanlı yönetim birimlerinden olan mütesellimlik, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkıp Tanzimat'ın ilanına kadar devam etmiştir.¹¹⁰ Özellikle XVIII. yüzyılda beylerbeyi ve sancakbeyleri idareleri altındaki bölgelere gitmeyip bir vekil tayin ederek oranın idaresini sağlama yoluna gitmişlerdir. Beylerbeyi ve sancakbeyi seferde olduğu dönemde veya İstanbul'dan atandığı bölgeye gidinceye kadar onların yerine yönetimi üstlenen mütesellimler memleketin ayan ve ileri gelenlerinden seçilmektedir.¹¹¹ Asıl görevleri sancağın gelirlerini toplayıp hazineye göndermek olan mütesellimler, beylerbeyi ve sancakbeyinin vekili olması dolayısıyla onların yetkilerine de sahipti. Görev süreleri bir yıl olmasına rağmen buna riayet edilmediği birkaç ay ya da yıllarca bu görevi üstlenen kişilerin var olduğu bilinmektedir.¹¹² Mütesellim tayininde belirli bir kaide olmamasına rağmen genellikle tanınmış ve yerli ailelerin

¹⁰⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, 23. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-3*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, 2, 639.

¹⁰⁶ Detaylı bilgi için bakınız. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*, 84-87.

¹⁰⁷ KŞS. 32, 293

¹⁰⁸ KŞS. 32, 293. BOA. A. DVNS. MHM. d. 136, 322.

¹⁰⁹ KŞS. 38, 16.

¹¹⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, 29.

¹¹¹ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, 204. Mehmet İpşirli, "Osmanlı Esas Yapısının Bozulması ve Islahı Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX, 805.

¹¹² Yücel Özkaya, "Mütesellim", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 203.

tercih edildiği bilinmektedir. Bunun sebebi olarak vergi toplamak ve idareyi aksatmadan yürütmek için geniş bir kadroya sahip olunması gösterilebilir.¹¹³

İncelenen dönem içinde yapının değişmesi sonucu Kastamonu'da mütesellim atamalarının malikâne sahipleri tarafından yapıldığı görülmektedir. Sicile kaydedilen hükümde sancağın kadılarına, ayan-ı vilayete, yeniçeri serdarlarına ve kethüda yerlerine ithafen yazılan emirde malikâne sahipleri tarafından senenin martı ibtidasından tamamına değin bir yıl süreyle mütesellimin tayin edildiği bildirilip kadime göre amel ve hareket etmeleri istenmektedir.¹¹⁴ Malikâne sahipleri tarafından toplanan mal-ı maktu ve kalemiye bedelleri senede üç veya dört taksitte toplanıyordu.¹¹⁵ İncelenen dönemde Kastamonu'da bu vergilerin iki taksitte toplandığı görülmektedir. Mütesellimlerin de en önemli görevleri senede Muharem ve Recep aylarının başında iki taksit olarak toplanan mal-ı maktu ve kalemiye vergilerini tahsil etmeleridir.¹¹⁶ Bir yıl süreyle atanan mütesellim verginin tahsili zamanında mahkemeye gelip ayan, eşraf ve kaza ahalilerinden sancağın mahsulünden olan mal-ı maktu ve kalemiyeyi talep etmektedir.¹¹⁷ Elindeki deftere göre her kazanın ödeyeceği miktar belli olup bunun tahsilini yapmaktadır. İncelenen süre boyunca Kastamonu Kazâsı'nın dönemlik mal-ı maktu miktarı 960 kuruş, kalemiye tutarı ise 507 kuruş olup, toplam 1467 kuruş olarak toplanmaktadır.¹¹⁸

Bazen de atanan mütesellimin görev yerine varıncaya kadar yerine bakmak için geçici bir mütesellim tayin edildiği görülmektedir. Kastamonu malikâne sahibi tarafından 1728 senesi martından bir sene tamamına değin mütesellim atadığı İbrahim Ağa görev yerine varıncaya kadar yerine, İdrisizâde Ahmet Ağa mütesellim olarak atanmıştır.¹¹⁹

¹¹³ Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), C. 1, s. 236. Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXVIII, s. 3-4, Ankara 1970, 377. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, 99-100.

¹¹⁴ KŞS. 33, 162. KŞS. 29, 154.

¹¹⁵ Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII Yüzyıl)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, 154.

¹¹⁶ KŞS. 30, 93. KŞS. 32, 274.

¹¹⁷ KŞS. 35, 178.

¹¹⁸ KŞS. 31, 83. KŞS. 32, 273. KŞS. 35, 237. KŞS. 38, 97. KŞS. 40, 237. KŞS. 43, 193. KŞS. 110, 202.

¹¹⁹ KŞS. 30, 70. KŞS. 40, 218.

Tablo 1.1. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu’da Mutesellim Olarak Görev Yapan Kişiler

1	1725	Abdurrahman Ağa ¹²⁰
2	1725-26	Halil Ağa ¹²¹
3	1727	Seyyid Yahya Ağa ¹²²
4	1727-28	Ali Ağa ¹²³
5	1728	İdrisizâde Ahmet Ağa ¹²⁴
6	1728-30	İbrahim Ağa ¹²⁵
7	1730-31	Ali Ağa ¹²⁶
8	1733-35	Mehmet Ağa ¹²⁷
9	1736-40	Ahmet Ağa ¹²⁸
10	1741-42	İbrahim Ağa ¹²⁹
11	1743	Seyyid Hacı Süleyman Ağa ¹³⁰
12	1744-45	Ali Ağa ¹³¹
13	1747	Koçhisari Mehmet Ağa ¹³²
14	1748-50	İbrahim Ağa ¹³³

Tablodaki veriler incelendiğinde mütesellimlik sürelerinin farklılık gösterdiği dikkati çekmektedir. Bir yıl görev yapan mütesellim olduğu gibi iki yıl bu görevi üstlenen isimlerinde var olduğu görülmektedir. En uzun süre bu görevde bulunan isim ise dört yıl ile Ahmet Ağa’dır. 1736-1740 tarihleri arasında Ahmet Ağa’nın mütesellimlik yaptığı belgelerden tespit edilmiştir.¹³⁴

¹²⁰ KŞS. 27, 163

¹²¹ KŞS. 27, 94. KŞS. 28, 24.

¹²² KŞS. 29, 118.

¹²³ KŞS. 29, 154.

¹²⁴ KŞS. 30, 70.

¹²⁵ KŞS. 30, 18. KŞS. 31, 10. KŞS. 31, 83.

¹²⁶ KŞS. 32, 28. KŞS. 32, 380.

¹²⁷ KŞS. 33, 17. KŞS. 33, 80. KŞS. 34, 40.

¹²⁸ KŞS. 35, 85. KŞS. 36, 144. KŞS. 38, 19.

¹²⁹ KŞS. 39, 44. KŞS 39, 173.

¹³⁰ KŞS. 40, 281.

¹³¹ KŞS. 106, 71. KŞS. 106, 102.

¹³² KŞS. 41, 4. BOA. C. ADL, 46, 2769.

¹³³ KŞS. 43, 187. KŞS. 43, 264. KŞS. 110, 36.

¹³⁴ KŞS. 38, 85.

Mütesellimlerin görevleri arasında avarız¹³⁵, nüzul¹³⁶, imdad-ı seferiye¹³⁷ gibi vergileri toplamak olduğu yine belgelerden anlaşılmaktadır. Bir diğer görevleri ise yaralama ve ölüm olaylarında vekilleri aracılığıyla olayın keşfini yaptırmaktır. 21 Nisan 1747 tarihinde Kavacık Köyü'nden vefat eden Kerime'nin, anne ve babası, kızlarının damadının verdiği ilacı içmesi sonucu vefat ettiği iddaası ile şikâyetçi olmuşlardır. Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa'nın görevlendirdiği Halil Ağa'nın yaptığı keşif sonucu Kerime'nin içtiği ilacın etkisiyle azası karardığı ve vefat ettiği tespit edilmiştir.¹³⁸ 1 Şubat 1750 tarihinde Honsalar Mahallesi'nden Ümmügülsüm, mahkemeye gelip eşi Abdullah tarafından nafaka istediği için darp edildiği şikâyetinde bulunmuştur. Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa'nın görevlendirdiği Hacı Hasan'ın yaptırdığı keşif sonucu Ümmügülsüm'ün darp edildiği mahkemeye bildirilmiştir.¹³⁹

Kastamonu mütesellimlerinin bir diğer görevi ise beytü'l mâla ait eşyaların muhafazasını sağlamaktır. 11 Ocak 1731 tarihinde Bor Kazâsından olup Kastamonu'da Kurşunlu Han'da vefat eden Hacı Süleyman'ın malı, Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini Ali Ağa tarafından vasi atadığı Hacı Ahmet'e teslim edilmiştir.¹⁴⁰ 10 Temmuz 1741 tarihinde Tokat Kazâsı'ndan olup Kurşunlu Han'da ölen Gürcü taifesinden İvan'ın malının vasisi olmadığı için Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini İbrahim Ağa tarafından muhafaza edildiği görülmektedir.¹⁴¹

Mütesellimlerin mahiyeti altında birçok görevlinin olduğu görülmektedir. Mütesellim Kaymakamı¹⁴², Baş Çavuş¹⁴³, Kethüda¹⁴⁴ ve Çukadar¹⁴⁵ belgelere yansıyan bazı görevlilerdir. Mütesellimler tarafından bu görevliler vasıtasıyla olayların keşfi ve suçluların mahkemeye getirilmesi sağlanmaktadır.

Mütesellimler ile halk arasında bazı bireysel meselelerde de mahkemeye müracaat edildiği görülmektedir. Erzurum şehri, Kafırboğan Mahallesi'nden Yusuf, Kastamonu

¹³⁵ KŞS. 28, 171.

¹³⁶ KŞS. 28, 172.

¹³⁷ KŞS. 39, 196.

¹³⁸ KŞS. 41, 88.

¹³⁹ KŞS. 110, 65-66.

¹⁴⁰ KŞS. 32, 28.

¹⁴¹ KŞS. 39, 44.

¹⁴² KŞS. 38, 52, KŞS. 210, 165.

¹⁴³ KŞS. 33, 80, KŞS. 35, 53. KŞS. 210, 165.

¹⁴⁴ KŞS. 35, 55.

¹⁴⁵ Ayak hizmetlerini gören görevli manasında kullanılan bir unvandır. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*, 385. KŞS. 210, 76

mütesellimi Ahmet Ağa'dan kendini zorla tuttuğu için şikâyetle bulunmuştur. Mütesellim Ahmet Ağa, Yusuf'u 150 kuruşa satın aldığını iddaa edip kendinin kölesi olduğunu söylemiştir. Yusuf şahitler ile hür olduğunu ispatlamış ve hürriyetine kavuşmuştur.¹⁴⁶ Erzincan ahalisinden olup Kastamonu Kazâsı'nda Yanıkzâde Hanı'nda ikamet eden Hasan Beşe, Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa'nın her işine vekil kıldığı Çukadar Süleyman Ağa'dan şikâyetçi olmuştur. Boyabad Kazâsında yanından firar eden iki kölesinin ağanın hizmetine girdiğini bildirip köleleri geri talep etmiştir. Vekil Çukadar Süleyman'ın olayı inkâr etmesi üzerine Hasan Beşe şahitler ile kölelerin firar ettiğini ispatlamış ve vekile köleleri geri vermesi için tenbih edilmiştir.¹⁴⁷

Mahalleye ev yapımı için Kastamonu müteselliminden izin alındığına dair bir belge mevcuttur. Saraçlar Mahallesi'nden Mehmet'in, evi yanındaki araziye menzil yapmak için Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa'dan izin aldığı ve mahallenin avarız vakfına sekiz kuruş vakfettiği görülmektedir.¹⁴⁸

Kastamonu Sancağı'na gönderilen emirlerde mütesellimler ile diğer görevlilere sıklıkla eşkıya teftişi hususunda birlikte hareket etmeleri ve eşkıyalara aman vermemeleri emredilmektedir.¹⁴⁹ 10 Ocak 1741 tarihinde Sinop kadısı gönderdiği arzuhalde, Hüseyin adlı kişinin eşkıya olduğu ve yanına aldığı kişilerle halkın evlerini basıp değerli eşyalarını aldığı ve birçok kişiyi katlettiğini bildirmiştir. Kastamonu mütesellimi ve Sinop'taki görevlilere bu eşkiyaların yakalanıp davalarının hak ile görülmesi emredilmiştir.¹⁵⁰

Bu kadar çok görev üstlenen mütesellimler hakkında da bazen şikâyetlerin olduğu görülmektedir. Özellikle halktan haksız olarak ya da fazladan ücret talep ettikleri böyle bir durumda halkın hakkını aradığı belgelerden anlaşılmaktadır.¹⁵¹ 24 Ocak 1731 tarihinde Kastamonu kadısına gönderilen emirde Akkaya ve Ortaköy nahiyeleri halkının üzerlerine edası lazım gelen mal-ı maktu ve diğer vergileri ödedikleri halde Kastamonu mütesellimi ve muahassılın haksız olarak odun, saman, tavuk ve zahire talebinde bulunup halkı rencide ettikleri bildirilmiştir. Olayın araştırılıp müdahalenin men

¹⁴⁶ KŞS. 35, 91.

¹⁴⁷ KŞS. 210, 35.

¹⁴⁸ KŞS. 35, 52.

¹⁴⁹ KŞS. 43, 196, 197.

¹⁵⁰ KŞS. 37, 105.

¹⁵¹ KŞS. 40, 227. BOA, A. DVNS. AHK. A. d. 9, 26. BOA, A. DVNS. AHK. A. d. 5, 354.

edilmesi istenmiştir.¹⁵² 8 Ağustos 1740 tarihinde ise Taşköprü Kazâsı halkı, Mütesellim Ahmet Ağa ve Şehir Kethüdası Ahmet Çelebi'den şikâyetçi olmuşlardır. Dört senedir mütesellim olan Ahmet Ağa'nın vergilerini ödedikleri halde haksız olarak teftiş akçesi ve menzil imdadiyesi ücreti aldığını bildirip davacı olmuşlardır. Araya girenlerin iki tarafı sulh etmesi üzerine Mütesellim Ahmet Ağa'nın 400 kuruş teftiş akçesi ve 230 kuruş menzil imdadiyesi ücretini kazâ halkına geri vermesiyle kazâ halkı davasından vazgeçmiştir.¹⁵³

Mütesellimler ile vakıf görevlileri arasında da haksız vergi konusunda bazı münakaşalar vuku bulmuştur. 20 Şubat 1738 tarihinde Ahi Şorba Zaviyesi köylerinden Kızılcaviran köyü halkı mektup gönderip üzerlerine ait vergileri verip, rencide edilmeleri gerekmezken Kastamonu müteselliminin senede birkaç kez levant gönderip odun, saman ve zahire alarak halka zulmettikleri şikâyetinde bulunmuşlardır. Emirde halka haksızlık yapılmaması emredilmiştir.¹⁵⁴ Ekim 1749 tarihinde Haremeyn Şerife Vakfı Nazırı Beşir Ağa, Kastamonu Sancağı'ndaki vakıf köyleri reayasının serbestiyet üzere olup ehli örfün müdahalesi yasak iken Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa'nın haksız olarak reayadan 60-70 kuruş aldığı şikâyetinde bulunmuştur. Gönderilen emirde reayadan alınan akçelerin¹⁵⁵ geri verilip mütesellim ve ehli örf taifesinin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹⁵⁶

Kastamonu Sancağı müteselliminin sancak dışında da görevlendirildiği belgelerden anlaşılmaktadır. 10 Haziran 1735 tarihinde Kastamonu Sancağı mütesellimi Mehmet'e gönderilen emirde, Sivas ve Amasya mütesellimleri ile birlikte Canik Sancağı'nın avarız ve nüzül hane sayımı için Halil Ağa'nın yanına gitmesi emredilmiştir. Ancak Mehmet Ağa mekari katır işiyle ilgilendiği için kethüdayeri ve yeniçeri serdarını gönderip affını talep etmiştir. Kadı Mehmet'in arzıyla Mütesellim Mehmet, Canik Sancağı'na gitmeyip mekari işine bakmaya devam etmiş, yerine ise

¹⁵² KŞS. 32, 333.

¹⁵³ KŞS. 38, 85.

¹⁵⁴ KŞS. 110, 239-240.

¹⁵⁵ Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1687 tarihine kadar kullanılan gümüş para ve para birimi. Bu tarihten sonra kuruş kullanılmıştır. Kuruşun 1/40'ına para denilmektedir. Paranın 1/3 oranına akçe denilmektedir. Ayrıca tüm zamanlarda Osmanlı Devletinin gelir ve gider hesaplamalarının hesap birimi olarak akçe kullanılmıştır. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010, 24.

¹⁵⁶ KŞS. 110, 176-177.

kethüdayeri ile yeniçeri serdarının gönderilmesi emredilmiştir.¹⁵⁷ Mütessellimler ayrıca mahkemede şuhûdü'l-hâl olarak da görev almışlardır.¹⁵⁸

1.1.1.3. Alaybeyi

Herhangi bir eyalet veya vilayetteki tımarlı sipahilerin bir kısmının amiri olan alaybeyi terfi ederse sancakbeyi olabilmektedir.¹⁵⁹ Alaybeyi sancak merkezinde ikamet eder ve görevi karşılığında da zeamet tasarruf etmektedir.¹⁶⁰ Her 1000 nefer tımarlı sipahi bir alaybeyinin kumandası altında sefere katılmaktadır. Alaybeylerinin emri altında subaşı, çeribaşı, bayraktar ve çavuş gibi düşük rütbeli zabitlerde bulunmaktadır.¹⁶¹ Seferberlik emrinin kış aylarında ilgili eyalet valilerine gönderilmesiyle birlikte nahiyelerdeki tımarlı sipahiler ve cebeciler, çeribaşılar tarafından toplanır ve çeri sürücüleri gözetiminde alaybeyi bayrağına katılırdı. Kazâlardaki askerler sancakbeyi himayesinde ve sancaklardaki birlikler de beylerbeyi himayesine katılıp bu şekilde orduya katılmak üzere yola çıkarlardı.¹⁶² 20 Kasım 1725 tarihinde Kastamonu ve diğer sancaklardaki görevlilere gönderilen emirde sancaklarındaki tımar ve zeamet mutasarrıfı olanların emrindeki askerlerle derhal alaybeyi bayrağı altında toplanıp Tebriz Canibi seraskerî Abdullah Paşa'nın yanına gitmeleri emredilmiştir.¹⁶³

Bu görevinin yanında alaybeylerinin bölgesindeki tımar ve tımarlı sipahilere yönelik görevlerinin olduğu da bilinmektedir. Özellikle tımarların yoklanması sonucu mahlûl olan tımarlara müstehak olanların merkeze bildirilmesi, zeamet ve tımar

¹⁵⁷ BOA. A. DVNS. MHM. d. 140, 297.

¹⁵⁸ KŞS. 28, 32.

¹⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Alay", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, C.1, 293. Ziya Kazıcı, "Alay", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, C. 2, 347.

¹⁶⁰ Yusuf Küçükdağ, *Lale Devrinde Konya*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989, 116.

¹⁶¹ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 553.

¹⁶² Mehmet Yaşar Ertaş, "Osmanlı Sefer Organizasyonu", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 591. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, 45. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyan fi Kavanin-i Al'i Osman*, haz. Sevim İlğürel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, 132.

¹⁶³ KŞS. 28, 177. KŞS. 33, 165-166.

sahiplerinden adli olaylara karışanların mahkemeye çağırılması ve cezalandırılması hususunda da alaybeyleri bizzat görevlidir.¹⁶⁴

Sefere katılmayan tımarlı sipahilerin tımarları alaybeyi arzıyla bir başkasına devredilebilmektedir. 22 Şubat 1726 tarihinde iki bin akçe ile Mıtrıpviran Köyü'nün tımar sahibi olan Mehmet, Revan Seferine katılmayınca Kastamonu Alaybeyi Osman'ın arzıyla, Revan seraskerî Ahmet Paşa tarafından tımarı alaybeyi bayrağı altında Revan seferine katılmak şartıyla Mustafa'ya verilmiştir.¹⁶⁵ Aynı şekilde boş kalan tımarların başkasına verilmesinde de alaybeyleri etkilidir. Geyikli Köyü'nde 5000 akçe tımara mutasarrıf Receb'in rızasıyla tımarını bırakması üzerine Kastamonu Alaybeyi Mehmet'in arzıyla sefere katılmak şartıyla tımar İbrahim'e devredilmiştir.¹⁶⁶ 22 Haziran 1735 tarihinde Anadolu Valisi olup Şark Canibi Seraskerî olan Abdullah Paşa, alaybeylerinin arzıyla birçok tımar tevcih etmiştir. Kastamonu Sancağı'na da kırk üç tımar tevcih edilirken bunlardan iki tanesi kazâdan Mustafa (10.000) ve Hasan'a (6000) akçe olarak verilmiştir.¹⁶⁷

Alaybeyilik görevine dışardan bazı müdahaleler olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Ocak 1728 tarihinde Alaybeyi Mehmet, Revan ve Tebriz seferlerinde görevli iken Abdi adlı kişinin haksız olarak görevi üzerine aldığı görülmektedir. Hamedan seraskerî Vezir Ahmet Paşa tarafından tekrar görev Mehmet'e verilmiştir.¹⁶⁸ 10 Ekim 1729 tarihinde eski alaybeyi Mehmet, merkeze arzuhal sunup kendisi Şark seferlerine katıldığı halde Hasan adlı birinin haksız olarak alaybeyiliği üzerine aldığını bildirip görevin kendisine geri verilmesini talep etmiştir. Gelen emirde alaybeyi olarak tekrar Mehmet atanmış ve dışardan müdahale edilmemesi emredilmiştir.¹⁶⁹

Aynı şekilde alaybeyinin de haksız olarak müdahalelerde bulunduğu tespit edilmiştir. 1 Temmuz 1737 tarihinde Şark seferine giden Mehmet, seferden kaçtı deyip eski alaybeyi İsa tarafından Akçataş Köyü'ndeki 5000 akçe tımarının Ahmet adlı kişiye

¹⁶⁴ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları, Konya 2001, 138. 61.

¹⁶⁵ KŞS. 28, 194. 1725 tarihinde de Kastamonu miralayanın Osman olduğu görülmektedir. BOA. İE. AS. 69, 6257.

¹⁶⁶ KŞS. 30, 86.

¹⁶⁷ BOA. A. DVNS. MHM. d. 140, 294. Yine Revan seferi esnasında Ahmet Paşa tarafından Kastamonu Sancağı'na 21 tımar tevcihi yapılırken Kastamonu Kazâsına bağlı Fatırı köyünün 10,000 akçe ile Mustafa'ya verildiği görülmektedir. BOA. A. DVNS. MHM. d. 149, 146.

¹⁶⁸ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı (1717-1730)*, 207.

¹⁶⁹ KŞS. 31, 105. 1730 tarihinde Kastamonu miralayının Hasan olduğu görülmektedir. BOA. İE. AS. 58, 5297.

verildiği şikâyetinde bulunmuştur. Şahitler ile durumu ispatlayan Mehmet'e, Akçataş Köyü'ndeki tımarı Alaybeyi Ali tarafından geri verilmiştir.¹⁷⁰ 3 Kasım 1747 tarihinde Kastamonu kale dizdarı Mehmet, Alaybeyi Hüseyin Ağa'dan, Göl Kazâsı'ndaki gedik tımarı Cevizli Köyü'ne kendi zeametimdir diyerek müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Alaybeyine bir daha müdahale etmemesi tenbih edilmiştir.¹⁷¹

Alaybeylerinin yaptıkları haksızlıklara karşı halkın şikâyetçi olduğu ve görevlerinden azledildikleri görülmektedir. 11 Mart 1728 tarihinde Kastamonu Sancağı mutasarrıfı ve Kastamonu kadısına gönderilen emirde zuema ve erbabı tımar taifesinin eski alaybeyleri İsa'dan haksız yere kendilerinden 1718 yılında yirmişer-otuzar kuruş akçelerini alıp kendilerini fakir ve perişan edip, zulmettiği şikâyetinde bulunmuşlardır. Konunun araştırılması için ferman gönderilip bu paraların alınıp sahiplerine geri verilmesi emredilmiştir.¹⁷² 30 Haziran 1747 tarihinde Anadolu valisine gönderilen emirde alaybeylerinin halka zulüm etmeyip Kanuni Sultan Süleyman zamanında getirilen nizama uyması gerektiği hatırlatılmıştır. Kastamonu Alaybeyi Ali'nin tamahkâr ve hiyakâr olup haksız yere on bin akçe, tımar ve zeamet sahiplerinden aldığı söylenmiştir. Vefat edenlerin beratlarını haksız olarak başkalarına vermesi sonucu Kastamonu Sancağı'nın 200 nefer olan asker sayısının da düştüğü söylenmiştir. Bunun üzerine yerine Seyyid Hüseyin alaybeyi atanıp, Ali görevden def edilmiştir.¹⁷³ Yine eski alaybeyi Ali hakkında Kastamonu Kazâsı halkı, zuema ve erbabı tımar taifesi şikâyetinde bulunup bunlar üzerlerine edası lazım gelen vergileri verdikleri halde, 1737 senesinden beri Alaybeyi Ali'nin bunlardan haksız olarak 5000 kuruş aldığını bildirmişlerdir. Mübaşir tayin edilen Mustafa'ya olayın araştırılması ve haksız olarak alınan eşyanın sahiplerine geri verilmesi emredilmiştir.¹⁷⁴ Fakat Küre-i Nühâs Nâibi İsmail'in gönderdiği arzuhalde 25.256 akçe ile eski alaybeyleri olan Ali'den tüm zuema ve erbabı tımar ehli memnunken Seyyid Hüseyin'in haksız olarak alaybeyliği üzerine aldığı söylenip tekrar görevin Ali'ye verilmesi istenmiştir. Kastamonu kadısı Hacı Mustafa ve

¹⁷⁰ BOA. AE. SMHD. I. 86, 5874.

¹⁷¹ KŞS. 41, 38.

¹⁷² BOA. AE. SAMD. III. 19, 1758.

¹⁷³ KŞS. 41, 110-111.

¹⁷⁴ KŞS. 41, 117-118. BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 12, 220.

Taşköprü kadısı İbrahim'in de arzuhal sunması ile alaybeyi olarak tekrar Ali atanmış ve Seyyid Hüseyin görevden azledilmiştir.¹⁷⁵

Alaybeyinin diğer görevi ise sancak dışında görevlendirilen tımarlı sipahilerin toplanıp gönderilmesini temin etmektir. Kastamonu Sancağı'nın alaybeyi, çeribaşı ve zuema ve erbabı tımarına gönderilen emirde serhatta yer alan Kale-i Cedîd'in tamiri için görevli oldukları bildirilip bir an önce alaybeyi bayrağı altında tüm askerlerin görev yerine ulaşması emredilmiştir.¹⁷⁶

İncelenen dönemde Kastamonu Sancağı'nda 1725-26 tarihinde İsa¹⁷⁷, 1726 tarihinde Osman¹⁷⁸, 1727 tarihinde tekrar İsa¹⁷⁹, 1729 tarihinde Mehmet¹⁸⁰, haksız olarak görevi üzerine alan Hasan'dan tekrar 1730 tarihinde Mehmet'e¹⁸¹, 1740 tarihinde Ali¹⁸² yine 1740 tarihinde İsmail¹⁸³, 31 Ağustos 1746 tarihinde Ali¹⁸⁴, 22 Eylül 1746 tarihinde Seyyid Mehmet¹⁸⁵, 1747 tarihinde Hüseyin Ağa¹⁸⁶ ve 1748 tarihinde tekrar Ali¹⁸⁷ ve 1750 tarihinde Seyyid Mehmet¹⁸⁸ Ağa'nın alaybeyi olarak hizmet ettikleri belgelerden anlaşılmaktadır.

1.1.1.4. Yeniçeri Serdarı

Kanuni Sultan Süleyman devrinde, taşradaki sancakbeyi, subaşı ve tımar erbabı asi şehzadenin yanında yer alarak merkezi idarenin yanında nazarını kaybetmiştir.¹⁸⁹ Bu

¹⁷⁵ KŞS. 42, 22-23. KŞS. 43, 185.

¹⁷⁶ KŞS. 110, 209.

¹⁷⁷ KŞS. 32, 356, Alaybeyi İsa'nın 19.256 akçe tımara sahip olduğu görülmektedir. BOA. C. AS. 1023, 44871.

¹⁷⁸ KŞS. 28, 194. BOA. İE. AS. 69, 6259.

¹⁷⁹ BOA. C. TZ. 145, 7240.

¹⁸⁰ KŞS. 30, 86.

¹⁸¹ KŞS. 31, 105. BOA. İE. AS. 58, 5295.

¹⁸² KŞS. 38, 167.

¹⁸³ Kastamonu Alaybeyi Ali'den Kastamonu Nâibi Çıtınzade Ahmet Ağa şikâyetçi olmuştur. Sunduğu arzda Ali'nin babasından aldığı ve iki yıldır sürdürdüğü görevini iyi yapamadığını bildirip, nefer sayısının yaklaşık 300 olmasına rağmen Alaybeyi Ali'nin kılıçları birleştirip sayıyı 170 nefere düşürdüğünü söylemiştir. Bunun üzerine Ali'nin yerine Hoşalay Nahiyesinde 16.630 akçe tımara sahip İsmail Alaybeyi olarak atanmıştır. KŞS. 38, 180-181.

¹⁸⁴ BOA. C. TZ. 22, 1099.

¹⁸⁵ BOA. C. TZ. 22, 1098.

¹⁸⁶ KŞS. 41, 38.

¹⁸⁷ KŞS. 42, 22-23.

¹⁸⁸ KŞS. 110, 118.

¹⁸⁹ Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, XIII, 390. Bu konu hakkında teferruatlı bilgi için bakınız. Şerafettin Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Beyazıd Vak'ası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, 175-177.

olayın akabinde 1558 tarihinde Şehzade Bayezid isyanından sonra yeniçeriler ile altı bölük halkı denilen merkez ordusu mensupları Anadolu şehirlerinde garnizonlar kurarak ticaret, esnafılık, çiftçilik gibi işlerle uğraşmaya başlamış ve şehir yönetiminde yer alan kadı, subaşı, şehir kethüdası ve diğer yöneticiler yanında bu askerlerin işleri ile uğraşan yeni bir görevlinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁹⁰ Şehirlerde padişahın otoritesini temsil eden en önemli askerî unsur olan bu birlikler şehrin korunması, asayiş ve güvenliğin temini gibi önemli bir görevi icra etmektedir.¹⁹¹ Yeniçerilerin başına atanan görevliye serdar veya yeniçeri zabiti unvanı verilmektedir.¹⁹² Bu görevli yeniçeri ocağı içinden ve emektarları arasından seçilmektedir. Tayinleri yeniçeri ağasının mektubu ile olmaktadır.¹⁹³ Aynı zamanda yeniçeri serdarı, taşradaki yeniçerilerin tedibinden de sorumludur.¹⁹⁴ Yeniçeri serdarları her üç ayda bir zabt mektubunu yenilemek veya ibkalarını almak ve caizelerini de ocağa vermek zorundadır.¹⁹⁵ Yeniçeri serdarının atanması Dergâh-ı Ali Yeniçeri Ağası'nın mektubu ile olmaktadır.¹⁹⁶

Yeniçeri serdarı atama kayıtları şer'iyye siciline kaydedilip görev ve sorumlulukları açık olarak belirtilmektedir. Şeriat-ı şiar Kastamonu, Boyabad, Bakır Küresi, Taşköprü, Cide ve Hoşalay kadılarına gönderilen emirde Dergâh-ı ali yeniçerileri kullarının devletin güzide askerleri olduğu bildirilip, kadimdem serdar tayin edildiği bildirilmektedir. Ocağın emektarlarından olup ihtiyarlara sahip çıkarak ocağın ahval ve nizamını sağlamaları için mektup verilmektedir. Taht-ı hükümette serdar olanlar bu mektup ile yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, kuloğulları, gılman-ı acemiyan üzerine atanıp sözünden çıkılmaması emredilmektedir. Serdar olanlara da

¹⁹⁰ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, 10-11. Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 6, Ankara 1966212-213.

¹⁹¹ Saim Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazası (1700-1750)*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, 70.

¹⁹² Halime Doğru, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995, 197. Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, 178-179.

¹⁹³ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, 38.

¹⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988. C. 1, 47. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, 734.

¹⁹⁵ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, 40.

¹⁹⁶ Bütün yeniçeri serdarı atama kayıtlarının altında isimden sonra Dergâh-ı Ali Yeniçeri hala kaydı bulunmaktadır.

vâriissiz vefat eden yeniçerilerin mallarını suk-i sultani de satıp müfredat defteri ile beyt'ül-mâla teslim etmesi istenmektedir.¹⁹⁷

Kastamonu'da valilerin ikamet ettiği saraya gelen Kastamonu Serdarı Boyacızâde Mustafa Ağa 17 Temmuz 1735 tarihinde burada vefat etmiştir. Mahkeme tarafından görevlendirilen Kâtip İbrahim Efendi ve diğer görevliler Mustafa Ağa'nın naaşını inceleyip eceli ile öldüğünü mahkemeye bildirmişlerdir. Mustafa Ağa'nın oğlu Mehmet de mütesellim ve diğer kişilerden dem ve diyet talebinin olmadığını mahkemeye bildirmiştir.¹⁹⁸ Vefat eden serdarın terekesi Anadolu kadiaskeri çukadarı tarafından sayılıp 5651 kuruşluk malı eşi, oğlu ve iki kızına taksim edilmiştir.¹⁹⁹ Bunun sebebi askerî kesime mensup kişilerin terekelerinin kadı tarafından değil, kadiasker tarafından tespit edilmesidir. Kadiasker tarafından görevlendirilen kassam bu terekelerin sayımını yapar ve resmi kısmet ücreti de kadiasker tarafından tahsil edilirdi.²⁰⁰

Tablo 1. 2. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Yeniçeri Serdarları

TARİH	İSİM	BÖLÜK
15 Aralık 1724	Mehmet Ağa ²⁰¹	17
24 Şubat 1725	Mustafa Ağa ²⁰²	27
15 Eylül 1725	Seyyid Ahmet Ağa ²⁰³	5
26 Kasım 1725	Alemdar Ahmet Ağa ²⁰⁴	
23 Şubat 1726	Serdengeçti Ağası Mehmet Ağa ²⁰⁵	
30 Haziran 1726	Alemdar Ahmet Ağa ²⁰⁶	27
26 Eylül 1726	Alemdar Ahmet Ağa ²⁰⁷	7
Kasım 1726	Mehmet Ağa ²⁰⁸	
Mart 1727	Ahmet Ağa ²⁰⁹	25

¹⁹⁷ KŞS. 31, 174.

¹⁹⁸ KŞS. 34, 14.

¹⁹⁹ KŞS. 34, 49-50. Anadolu Kadiaskeri İbrahim tarafından Kastamonu Kadısı Osman'a gönderilen emirde Serdar Mustafa Ağa'nın terekesinin sayım ve taksimi işi Çukadar Mehmet ile kendisine havale edildiği bildirilmiştir. KŞS. 34, 106.

²⁰⁰ Halil İncelik, "15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimâî Tarihi Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1-4, İstanbul 1953, s. 52.

²⁰¹ KŞS. 27, 52.

²⁰² KŞS. 27, 63.

²⁰³ KŞS. 27, 99.

²⁰⁴ KŞS. 28, 195.

²⁰⁵ KŞS. 28, 174.

²⁰⁶ KŞS. 28, 230.

²⁰⁷ KŞS. 28, 239.

²⁰⁸ KŞS. 29, 121.

²⁰⁹ KŞS. 29, 149.

21 Kasım 1729	Mustafa Ağa ²¹⁰	27
11 Kasım 1730	Ali Ağa ²¹¹	7
Ocak 1731	Ali Ağa ²¹²	1
Nisan 1731	Gazibeşezâde Ali Ağa ²¹³	
3 Ağustos 1731	Mustafa Ağa ²¹⁴	27
Ekim 1731	Mustafa Ağa ²¹⁵	27
Aralık 1731	Hacı Ahmet Ağa ²¹⁶	
Mart 1732	Mustafa Ağa ²¹⁷	
Haziran 1733	Mustafa Ağa ²¹⁸	27
Eylül 1733	Ahmet Ağa ²¹⁹	26
Mart 1734	Mustafa Ağa ²²⁰	27
Mayıs 1734	Şaban Ağa ²²¹	51
Temmuz 1734	Şaban Ağa ²²²	51
Ekim 1734	Mustafa Ağa ²²³	27
Ocak 1735	Mustafa Ağa ²²⁴	27
Nisan 1735	Boyacızâde Mustafa Ağa ²²⁵	
30 Ağustos 1735	Alemdar Şaban Ağa ²²⁶	51
Aralık 1735	Şaban Ağa ²²⁷	51
11 Mayıs 1736	Şaban Ağa ²²⁸	1
Temmuz 1737	Hacı Ahmet Ağa ²²⁹	27
Ekim 1737	Şaban Ağa ²³⁰	51
Şubat 1738	Hacı Ahmet Ağa ²³¹	27
7 Haziran 1739	Ahmet Ağa ²³²	27
29 Ocak 1740	Hacı Ahmet Ağa ²³³	27

²¹⁰ KŞS. 31, 105.

²¹¹ KŞS. 31, 130.

²¹² KŞS. 32, 361.

²¹³ KŞS. 32, 326.

²¹⁴ KŞS. 32, 276.

²¹⁵ KŞS. 32, 253.

²¹⁶ KŞS. 32, 244.

²¹⁷ KŞS. 210, 395.

²¹⁸ KŞS. 210, 313.

²¹⁹ KŞS. 210, 281.

²²⁰ KŞS. 33, 161.

²²¹ KŞS. 33, 170.

²²² KŞS. 33, 181.

²²³ KŞS. 33, 192.

²²⁴ KŞS. 33, 203.

²²⁵ KŞS. 33, 225.

²²⁶ KŞS. 34, 92.

²²⁷ KŞS. 35, 302.

²²⁸ KŞS. 35, 292.

²²⁹ KŞS. 35, 218.

²³⁰ KŞS. 35, 207.

²³¹ KŞS. 36, 182.

²³² KŞS. 36, 164.

²³³ KŞS. 38, 149.

26 Nisan 1740	Kara Hüseyinzâde Mehmet Ağa ²³⁴	27
Temmuz 1740	Mehmet Ağa ²³⁵	27
Ağustos 1740	Hacı Ahmet Ağa ²³⁶	27
Kasım 1740	Hacı Ahmet Ağa ²³⁷	27
Şubat 1741	Gazibeşezâde Hacı Ahmet Ağa ²³⁸	1
16 Mayıs 1741	Hacı Ahmet Ağa ²³⁹	1
8 Aralık 1741	Mehmet Ağa ²⁴⁰	71
Şubat 1742	Mehmet Ağa ²⁴¹	71
29 Ağustos 1742	Hacı Ahmet Ağa ²⁴²	1
27 Aralık 1742	Hasan Ağa ²⁴³	51
Şubat 1743	Hasan Ağa ²⁴⁴	51
22 Haziran 1743	Hacı Ahmet Ağa ²⁴⁵	1
16 Aralık 1743	Hasan Ağa ²⁴⁶	51
14 Mart 1744	Hasan Ağa ²⁴⁷	51
11 Haziran 1744	Hasan Ağa ²⁴⁸	51
Ağustos 1744	Ahmet Ağa ²⁴⁹	27
7 Eylül 1744	Seyyid Musa Ağa ²⁵⁰	27
Aralık 1744	Seyyid Musa Ağa ²⁵¹	27
3 Mart 1745	Mehmet Ağa ²⁵²	31
Haziran 1745	Mehmet Ağa ²⁵³	31
8 Haziran 1747	Hüseyin Ağa ²⁵⁴	25
6 Ağustos 1747	Hüseyin Ağa ²⁵⁵	25
2 Aralık 1747	Mehmet Ağa ²⁵⁶	51

²³⁴ KŞS. 38, 166.

²³⁵ KŞS. 38, 182.

²³⁶ KŞS. 38, 189.

²³⁷ KŞS. 37, 106.

²³⁸ KŞS. 37, 95.

²³⁹ KŞS. 39, 243.

²⁴⁰ KŞS. 39, 183.

²⁴¹ KŞS. 39, 177.

²⁴² KŞS. 40, 243.

²⁴³ KŞS. 40, 221.

²⁴⁴ KŞS. 40, 218.

²⁴⁵ KŞS. 40, 198.

²⁴⁶ KŞS. 40, 149.

²⁴⁷ KŞS. 106, 259.

²⁴⁸ KŞS. 106, 221.

²⁴⁹ KŞS. 106, 204.

²⁵⁰ KŞS. 106, 198.

²⁵¹ KŞS. 106, 194.

²⁵² KŞS. 106, 172.

²⁵³ KŞS. 106, 144.

²⁵⁴ KŞS. 41, 98.

²⁵⁵ KŞS. 41, 114.

²⁵⁶ KŞS. 41, 120.

Ocak 1748	Seyyid Musa Ağa ²⁵⁷	27
Nisan 1748	Mehmet Ağa ²⁵⁸	71
Temmuz 1748	Musa Ağa ²⁵⁹	27
Eylül 1748	Seyyid Musa Ağa ²⁶⁰	27
Aralık 1748	Seyyid Ahmet Ağa ²⁶¹	26
Haziran 1749	Mehmet Çavuş Ağa ²⁶²	26
Kasım 1749	Musa Ağa ²⁶³	27
Aralık 1749	Süleyman Ağa ²⁶⁴	25
Mart 1750	Osman oğlu Ali Ağa ²⁶⁵	25
Eylül 1750	Seyyid Musa Ağa ²⁶⁶	27

Tablodaki veriler incelediğinde üç ay süre ile atanan yeniçeri serdarlarının görev sürelerinin çoğunlukla uzatıldığı görülmektedir. Görev süresi dolmadan azledilen serdarların olduğu da söylenebilir. Sıklıkla aynı isimlerin Kastamonu serdarı olarak görev yaptıkları ve azledilen birçok serdarın tekrar bu göreve getirildiği anlaşılmaktadır.

Kastamonu serdarlarının görevleri esnasında haksızlık yaptıklarına dair şikâyetlerde mevcuttur. 24 Temmuz 1748 tarihinde Gökdere Mahallesi'nden, Mustafa ve Mehmet adlı kardeşler yedi sene önce kendilerini Çakaloğlunu öldürdükleri bahanesiyle hapsedip doksan kuruşlarını aldığını iddaa ettikleri Serdar Hüseyinzâde Mehmet Ağa'nın terekesine varis olan oğlu Salih'ten şikâyetçi olmuşlardır. Bu ücreti terekesinden talep etmişlerdir. Salih ise bu paranın elli kuruşunu dönemin mütesellimi Ahmet Ağa'ya ve kırk kuruşunu Nâib Çıtinzâde Ahmet Ağa'ya onları hapisten salmak için babası tarafından verildiğini şahitler ile ispatlamıştır. Bunun üzerine mahkeme tarafından Mustafa ve Mehmet davadan men edilmişlerdir.²⁶⁷

²⁵⁷ KŞS. 42, 25.

²⁵⁸ KŞS. 43, 195.

²⁵⁹ KŞS. 43, 208.

²⁶⁰ KŞS. 43, 217.

²⁶¹ KŞS. 43, 226.

²⁶² KŞS. 43, 252.

²⁶³ KŞS. 110, 172.

²⁶⁴ KŞS. 110, 175.

²⁶⁵ KŞS. 110, 195.

²⁶⁶ KŞS. 110, 228.

²⁶⁷ KŞS. 43, 54-55. Ahkâm defterinde ise Mustafa ve Mehmet adlı kardeşlerin 1737 tarihinde dönemin serdarı Kara Hüseyin tarafından âdem katlettikleri gerekçesiyle hapsedilip haksız olarak doksan kuruş ve eşyalarını aldıkları şeklinde kayıtlıdır. Bu ücret ve eşyaların varisleri Salih ve Hasan tarafından terekeden tahsis edilmesi rica edilmiştir. BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 12, 356.

Yeniçeri serdarlarının bir diğer görevi ise beyt'ül-mâla ait eşyaların tespitidir. Malatya Kazâsı'ndan olup ticaret için geldiği Merzifon bölgesinde kaybolan ve hayatta olduğu belli olmayan Dühancı Hacı Hüseyin'in malı yeniçeri serdari ve beyt'ül-mâl emini Mustafa Ağa tarafından tespit ettirilip sicile kaydedilmiştir.²⁶⁸ Buna ek olarak Yeniçeri serdarlarının bir diğer görevi sefer zamanında askerlerin toplanıp sevk edilmesidir.²⁶⁹ Mahkemelerde şuhûdü'l-hâl olarak da görev almaktadırlar.²⁷⁰

1.1.1.5. Kethüdayeri

Kapıkulu süvari birliği olarak bilinen altı bölük halkı silahtar, sipahi, sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sağ gureba bölüğü ve sol gureba bölüğünden oluşmaktadır.²⁷¹ Kapıkulu süvarileri tıpkı yeniçeriler gibi taşrada padişahın otoritesini temsil eden askerî kuvvetlerdir. Bayezid isyanından sonra halkı fesad taifesine karşı korumak için Kanuni Sultan Süleyman tarafından Anadolu'nun her tarafına yeniçeri postaları yerleştirilmiş ve bazı önemli noktalara da altı bölük halkından asker gönderilmiştir.²⁷² Altı bölük halkının amiri kethüdayeridir. Bu unvan yeniçeri ocağı zabitlerinden birine verilen addır.²⁷³ İlk dönemlerde İstanbul'a yakın şehir ve kasabalarda ikamet eden kapıkulu süvarileri XVII. yüzyıldan sonra daha geniş bir alana yayılmışlardır. Bunların bulunduğu yerde sipah kethüdayeri adı verilen bir zabitleri mevcuttur. Bunların ataması altı bölük ağasının mührünü taşıyan mektup ile olur ve atamanın teyidi için bir de ferman verilirdi.²⁷⁴ Şubat 1726 tarihinde üçüncü bölükten on beş akçe ulufeli Osman Ömer'in kethüdayeri ataması altı bölük halkının amirlerinin tamamının imzası ile yapılmıştır.²⁷⁵ Fakat her kayıt bu şekilde değildir. Bazı atamalarda yalnız iki ağanın ismi geçmektedir. Aralık 1731 tarihinde 21. bölükten yirmi beş akçe ulufeli Mehmet

²⁶⁸ KŞS. 30, 27.

²⁶⁹ İznikmid'den Sinop'a kadar olan bölgedeki kethüdayeri, yeniçeri serdari ve ayan-ı vilayet iş erlerine gönderilen emirde Bender Seraskerî Veli Paşa yanına gidecek cebeci askerinin sayımı yapıp Sinop İskelesine ulaştırılması ve ihtiyaçlarının karşılanması emredilmektedir. KŞS. 36, 164-165.

²⁷⁰ KŞS. 28, 20.

²⁷¹ *Osmanlı Ordu Teşkilatı*, Milli Savunma Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, 27. Abdülkadir Özcan, "Altı bölük", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, C. 2, 531.

²⁷² Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Beyazid Vak'ası*, 175-176.

²⁷³ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 2*, 252. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 397.

²⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, C. 2, 175.

²⁷⁵ Belgenin altında Mehmet Ağa, Hacı İsmail Ağa, Ahmet Ağa, Süleyman Ağa, Hacı Halil Ağa ve Mehmet Ağa'nın isimleri mevcuttur. KŞS. 28, 189.

Mehmet'in kethüdayeri beratının altında yalnız Sipahi Ağası Mehmet Ağa ile Silahdar Ağası Hasan Ağa'nın isimleri yer almaktadır.²⁷⁶

Gönderilen atama kaydında Kastamonu ve Taşköprü çevresindeki nahiyelerde mevcut altı bölük halkı üzerine kadimden kethüdayeri atandığı bildirilmektedir. Ebna-i sipahiyan taifesinin emekdarlarından bir görevli mektup ile atanmaktadır. Altı bölük yoldaşlarının atanan görevliyi amiri bilip davalarını onun marifeti ile görmeleri emredilmektedir. Aynı şekilde atanan kethüdayerine de altı bölük yoldaşlarının nizamını sağlayıp fesatlık edenlerin cezalarını şer' ile görmesi emredilmektedir.²⁷⁷ Kethüda yerlerinin halkın korunması yanında bir diğer görevleri kadının denetimi altında asayişin sağlanmasını temin etmektir.²⁷⁸ Kastamonu'ya gönderilen belgelerde ismi kadı ve voyvodadan sonra zikredilmektedir.²⁷⁹

Tablo 1.3. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu'da Kethüdayeri Olarak Görev Yapan Kişiler

TARİH	İSİM	ULUFE	BÖLÜK
Ağustos 1725	Osman Ömer Ağa ²⁸⁰	15	3
15 Ekim 1725	Mehmet Mehmet ²⁸¹	16	27
Ocak 1726	Osman Ömer ²⁸²	15	3
Mart 1727	Mehmet Ahmet Ağa ²⁸³	45	12
Mart 1729	Mehmet Ahmet Ağa ²⁸⁴	45	12
Haziran 1729	Mehmet Şaban ²⁸⁵	44	198
Ağustos 1729	Mehmet Ahmet ²⁸⁶	45	12
Kasım 1730	Mehmet Mehmet ²⁸⁷	20	21
Ocak 1731	Mehmet Mehmet ²⁸⁸	20	21
Nisan 1731	Mehmet Ahmet ²⁸⁹	50	12
Haziran 1731	Mehmet Ahmet ²⁹⁰	50	12

²⁷⁶ KŞS. 32, 244.

²⁷⁷ KŞS. 33, 172.

²⁷⁸ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, 76-77.

²⁷⁹ KŞS. 33, 225.

²⁸⁰ KŞS. 27, 84.

²⁸¹ KŞS. 27, 104.

²⁸² KŞS. 28, 189.

²⁸³ KŞS. 29, 151.

²⁸⁴ KŞS. 30, 67.

²⁸⁵ KŞS. 30, 88.

²⁸⁶ KŞS. 30, 94.

²⁸⁷ KŞS. 32, 373.

²⁸⁸ KŞS. 32, 349.

²⁸⁹ KŞS. 32, 312.

²⁹⁰ KŞS. 32, 275.

Aralık 1731	Mehmet Mehmet ²⁹¹	25	21
Mart 1732	Mehmet Mehmet ²⁹²	20	21
Haziran 1732	Mehmet Ahmet ²⁹³	50	12
Ağustos 1732	Mehmet Ahmet Ağa ²⁹⁴	50	12
5 Eylül 1732	Mehmet Ağa ²⁹⁵	--	--
19 Mart 1733	Mehmet Ağa ²⁹⁶	--	--
Mayıs 1733	Hacı Mehmet Ahmet ²⁹⁷	50	12
Ekim 1733	Mehmet Mehmet ²⁹⁸	20	21
Ocak 1734	Mehmet Ahmet ²⁹⁹	50	12
Nisan 1734	Halil Süleyman ³⁰⁰	67	12
Ağustos 1734	Mehmet Ahmet ³⁰¹	50	12
Eylül 1734	Halil Süleyman ³⁰²	67	12
Ekim 1734	Halil Süleyman ³⁰³	67	12
Mayıs 1735	Mehmet Ahmet ³⁰⁴	67	12
Kasım 1737	Halil Süleyman ³⁰⁵	67	151
Nisan 1740	Mehmet Ahmet ³⁰⁶	57	12
Temmuz 1740	Halil Süleyman ³⁰⁷	57	151
Ocak 1741	Mehmet Ahmet ³⁰⁸	51	12
Şubat 1741	Halil Süleyman ³⁰⁹	75	140
Mayıs 1741	Halil Süleyman ³¹⁰	77	12
Ağustos 1741	Halil Süleyman ³¹¹	57	141
Mart 1742	Mehmet Ahmet ³¹²	50	12
Temmuz 1743	Halil Süleyman ³¹³	--	--
Haziran 1744	Osman Ömer ³¹⁴	35	194
Şubat 1745	Seyyid Ali Ahmet ³¹⁵	32	121

²⁹¹ KŞS. 32, 244.

²⁹² KŞS. 210, 395.

²⁹³ KŞS. 210, 383.

²⁹⁴ KŞS. 210, 362.

²⁹⁵ KŞS. 210, 366.

²⁹⁶ KŞS. 210, 343.

²⁹⁷ KŞS. 210, 319.

²⁹⁸ KŞS. 33, 139.

²⁹⁹ KŞS. 33, 155.

³⁰⁰ KŞS. 33, 172.

³⁰¹ KŞS. 33, 183.

³⁰² KŞS. 33, 187.

³⁰³ KŞS. 33, 191.

³⁰⁴ KŞS. 34, 111.

³⁰⁵ KŞS. 35, 202.

³⁰⁶ KŞS. 38, 170.

³⁰⁷ KŞS. 38, 189.

³⁰⁸ KŞS. 37, 99.

³⁰⁹ KŞS. 37, 91.

³¹⁰ KŞS. 39, 243.

³¹¹ KŞS. 39, 200.

³¹² KŞS. 39, 150.

³¹³ KŞS. 40, 170.

³¹⁴ KŞS. 106, 218.

³¹⁵ KŞS. 106, 183.

Mayıs 1747	Halil Hasan ³¹⁶	20	42
Ağustos 1747	Halil Hasan ³¹⁷	20	42
Ekim 1747	Seyyid Ali Efendi ³¹⁸	1	130
Ocak 1748	Halil Hasan ³¹⁹	21	42
Haziran 1748	Ahmet Ağa ³²⁰	17	179
Ekim 1748	Seyyid Ali Mehmet ³²¹	33	--
Aralık 1748	Hacı Mehmet ³²²	42	86
Mart 1749	Halil Hasan ³²³	20	42
Haziran 1749	Seyyid Ali Ahmet ³²⁴	21	137
Kasım 1749	Hacı Mehmet ³²⁵	51	25

Tablodaki verilerden de anlaşıldığına göre kethüdayerilik görev süresi üç ay şeklindedir. Fakat genellikle bu sürenin uzatıldığı ve aynı isimlerin bu görevi sıklıkla üstlendiği görülmektedir. Atanan kethüdayerler arasında en yüksek ulufeye sahip kişi yetmiş yedi akçe ile Halil Süleyman Ağa, en düşük ulufeye sahip kişi ise bir akçe ile Seyyid Ali Efendi'dir.

1.1.1.6. Beyt'ül-mâl Emîni

Beyt'ül-mâl kelime anlamı olarak; devlete ait hazine ve bu hazinenin bulunduğu bina ve varisi olmayan dolayısıyla devlet hazinesine ait olan miras demektir.³²⁶ Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde devlet hazinesine beyt'ül-mâl denilirken zamanla beyt'ül-mâl gelirlerinin yalnız biri olan vârisiz ölenlerin terekelerini muhafaza etmekle görevli kuruluşa bu isim verilmiştir.³²⁷ Varisi olmayan veya hazır bulunmayan kişiden geriye kalan eşya, emval ve buna benzer mallar beyt'ül-mâl müdürü (emîni) ve memurları tarafından muhafaza edilmektedir. Bu görevliler vârisiz ölen kişilerin mallarını beş yıl süreyle devlet adına muhafaza ederlerdi. Eğer bu süre zarfında

³¹⁶ KŞS. 41, 98.

³¹⁷ KŞS. 41, 113.

³¹⁸ KŞS. 41, 119.

³¹⁹ KŞS. 42, 26.

³²⁰ KŞS. 43, 204.

³²¹ KŞS. 43, 224.

³²² KŞS. 43, 239.

³²³ KŞS. 43, 196.

³²⁴ KŞS. 43, 259.

³²⁵ KŞS. 110, 174.

³²⁶ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 117-118. Ebül'ula Mardin, "Beytül-mâl", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, II, 591.

³²⁷ Mehmet Erkal, "Beytülmal", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 1992, C. 6, 92.

herhangi bir varis çıkmazsa bu mallar doğrudan devlet hazinesine aktarılırdı.³²⁸ Yeniçeri ocağından olup vefat eden kişilerin malları da beyt'ül-mâlcı adı verilen bir görevli tarafından önce ocağa getirilir burada sayımı yapılırdı. Daha sonra ise bu mallar varislere teslim edilirdi. Eğer varis küçük ise ocakta bir süre bu mallar muhafaza edilirdi.³²⁹

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda kimsesiz ve varisi hazır bulunmayan askerî ve sivil kişilerin mallarının beyt'ül-mâl emini tarafından muhafaza edildiği görülmektedir. Askerî kesimden olan Yüzbaşı Halil Ağa'nın malının varisi olmadığı için beyt'ül-mâl emini Mehmet Ağa tarafından beyt'ül-mâl için tahririnin yapıldığı görülmektedir.³³⁰ Vârissiz ölen yeniçerilerin terekelerin görevliler tarafından bazen haksız şekilde zimmetlerine geçirildiği anlaşılmaktadır. Yeniçeri ağası tarafından Anadolu'nun sol koluna gönderilen emirde eskiden beri yeniçerilerin terekeleri askerî kassamlar tarafından tespit edilip vârişsiz ölenlerin mallarının beyt'ül-mâla gönderildiği bildirilmektedir. Ancak uzun zamandır yeniçerilere ait beyt'ül-mâla, hiç tereke gelmediği belirtilip, vârişsiz ölenlerin sahte varisler gösterilerek mallarına el konulduğu ifade edilmiştir. Görevlendirilen mübaşir ile olayın araştırılacağı bildirilip, haksızlık yapanlardan bu terekelerin tahsil edileceği beyan edilmiştir.³³¹

İncelenen dönemde beyt'ül-mâla ait eşyaların Kastamonu malikâne sahipleri tarafından deruhte edildiği görülmektedir. Mustafa Ağa tarafından 1745 senesinden bir sene tamamına değin Kastamonu malikânesi Ali Ağa'ya tevcih edilmiştir. Gelirler arasında beyt'ül-mâla ait eşyaların süresi dolanların satılmasından elde edilecek gelirde zikredilmektedir.³³² Aynı şekilde beyt'ül-mâl emini olarak mütesellimlerin veya onların himayesindeki kişilerin görevli oldukları belgelerden anlaşılmaktadır.³³³

³²⁸ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 118, Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*, 225-226.

³²⁹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*, 226.

³³⁰ KŞS. 28, 60.

³³¹ KŞS. 106, 240-241.

³³² KŞS. 106, 258.

³³³ Beyt'ül-mâl Emini Kastamonu mütesellim vekili İbrahim Ağa... KŞS. 31, 60. Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini İbrahim Ağa... KŞS. 31, 76. KŞS. 31, 189. Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini Ali Ağa... KŞS. 32, 28. KŞS. 32, 102. Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini Mehmet Ağa... KŞS. 34, 39. Kastamonu mütesellim kaymakamı ve beyt'ül-mâl emini Hasan Ağa... KŞS. 38, 49. Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini İbrahim Ağa... KŞS. 40, 45. Beyt'ül-mâl emini ve Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa... KŞS. 41, 25. Bunların dışında belgelerde beyt'ül-mâl emini olarak Kastamonu Serdarı Mustafa Ağa'nın da ismi geçmektedir. KŞS. 30, 27.

Gayr-i müslim taifesinden vârisiz ölen kişilerin de terekeleri beyt'ül-mâl emini tarafından sayımı yapılarak muhafaza altına alınmaktadır. Acem taifesinden olup Kastamonu'ya gelirken Göl Kazâsında vefat eden Dervaz? adlı kişinin varisi olmadığı için mallarının, beyt'ül-mâl emini olan Kastamonu mütesellimi vekili İbrahim Ağa tarafından tayin olunan Bölükbaşı Mehmet Ağa ve Çukadar Hacı Ali Ağa tarafından sayımı yapılmıştır.³³⁴ Tokat ahalisinden olup Kastamonu'ya gelirken vefat eden Kürkçü İvan adlı zımminin terekesi varisi olmadığı için Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini olan İbrahim Ağa tarafından sayımı yaptırılıp beyt'ül-mâla teslim edilmiştir.³³⁵

Varisi olmayan kişilerin mallarının beyt'ül-mâl emini tarafından suk-i sultanide müzayede usulü ile satışının yapıldığı görülmektedir. Bursa Sancağı'nın Aydıncık Kazâsından olup Erzurum'dan gelirken kaldığı Devecizâde Mehmet Efendi Hanı'nda bundan önce vefat eden Halil Ağa'nın malları, varisi olmadığı için Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini İbrahim Ağa tarafından suk-i sultanide sattırılmıştır. Satıştan elde edilen 120 kuruş on bir para beyt'ül-mâl eminine teslim edilmiştir.³³⁶ Alacamescit Mahallesi'nden Berber Hüseyin'in eşi Rabia'dan başka varisi olmadığı için malının ¼ hissesi eşine, ¾ hissesi ise beyt'ül-mâla kalmıştır. Rabia ve beyt'ül-mâl emini Mütesellim İbrahim Ağa tarafından Çilingirler çarşısındaki bir adet berber dükkânı müzayede usulü ile Çilingir Ali'ye yetmiş kuruşa satılmış ve para hisselerine göre Rabia ve beyt'ül-mâl emini arasında paylaşılmıştır.³³⁷

Beyt'ül-mâla kalan terekeler için bazı dönemler varislerin şikâyetçi oldukları anlaşılmaktadır. Akrabalık bağıını ispatlayanlar hisselerine düşen terekeyi beyt'ül-mâl eminden almaktadır. Akmesicid Mahallesi'nden Mehmet Beşe, Hacı Hamza Mahallesi'nden olup vefat eden Fatma'nın akrabası olduğunu bildirip malını (evini) kabz eden beyt'ül-mâl emini mütesellim kaymakamı Hasan Ağa'dan şikâyetçi olmuştur. Hasan Ağa'nın akrabalık bağıını inkâr etmesi üzerine Mehmet Beşe şahitler ile vefat eden Fatma'nın annesinin kız kardeşinin oğlunun oğlu olduğunu ispatlamıştır. Bunun üzerine mahkeme Hacı Hamza Mahallesi'ndeki evdeki hisseye müdahale etmemek için beyt'ül-mâl eminine tenbihte bulunmuştur.³³⁸

³³⁴ KŞS. 32, 60.

³³⁵ KŞS. 39, 44.

³³⁶ KŞS. 40, 45.

³³⁷ KŞS. 39, 51.

³³⁸ KŞS. 38, 52.

Kazâ dışından olanlar eğer vefat ederlerse mallarının akrabalarına göndermeleri için vekil tayin edebildikleri anlaşılmaktadır. Honsalar Mahallesi'nden Kazgancı Hacı Ahmet Ağa, Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini olan Ali Ağa'nın vekilinden şikâyetçi olmuştur. Aydın Sancağı, Bor Kazâsı'ndan olup Kurşunlu Han'da misafirken vefat eden Hacı Süleyman'ın kendisini mallarına vekil kıldığını bildirmiştir. Ancak Kastamonu mütesellimi tarafından vâriissiz öldü denilerek mallarına beyt'ül-mâl için el konulduğunu söylemiştir. Mütesellim vekilinin olayı inkârı üzerine Hacı Ahmet şahitler ile Hacı Süleyman'ın malına vekil olduğunu ispatlamış ve mütesellim vekili mallara müdahaleden men edilmiştir.³³⁹ İstanbul'dan olup Küre kadısı iken azledilen ve Kastamonu'da Yanıkzade Hanı'nda vefat eden Hacı Ömer'in amcası Mehmet Beşe, Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini Mehmet Ağa'dan şikâyetçi olmuştur. Hacı Ömer'in kendisini malına vekil kılmasına rağmen beyt'ül-mâl emininin mala el koyduğunu söyleyip terekenin kendine teslimini istemiştir. Eminin inkârı üzerine Mehmet Beşe şahitler ile vekilliği ispatlamış ve beyt'ül-mâl emini müdahaleden men edilmiştir.³⁴⁰

Beyt'ül-mâl emini tarafından vâriissiz ölen kişinin alacağı olanlardan da bu ücretin beyt'ül-mâl adına talep edildiği görülmektedir. Harput Kazâsından olup Kastamonu'da Yanıkzade Hanı'nda vefat eden Kirkor adlı zımminin Sarkiz adlı zımmiden seksen üç kuruş iki sümün alacağı olduğu için bu ücreti Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini İbrahim Ağa, kethüdası Hüseyin Ağa aracılığıyla Sarkiz'den talep etmiştir. Sarkiz ise bu ücreti ölmeden beş ay önce Kirkor'a ödediğini şahitler ile ispatlamıştır. Bunun üzerine mahkeme tarafından beyt'ül-mâlâ ait alacak davasından vekil men edilmiştir.³⁴¹

1.1.1.7. Kale Görevlileri

Osmanlı şehirlerinde kalelerin birçok işlevinin olduğu bilinmektedir. Bu işlevini yerine getirebilmesi için kalelerde dizdar, kethüda, mustahfız gibi birçok görevli bulunmaktadır. İncelenen dönemde özellikle Orta Anadolu kalelerinin daha çok suçluların kalebend edildiği yer olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.³⁴² Dizdar, kaledeki tüm görevlilerin komutanıdır. Atamaları merkezden beratla yapılmaktadır. Genellikle

³³⁹ KŞS. 32, 29-30.

³⁴⁰ KŞS. 41, 84.

³⁴¹ KŞS. 31, 77.

³⁴² Özkaya, 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu, 59.

kapıkulu ocaklarının yeniçeri, cebeci ve sipahi bölüklerine mensup kişiler arasından atamaları yapılmaktadır.³⁴³ Dizdarlar şehrin ve kalenin güvenliğinden sorumludur. Tımar tasarruf ettiği için askerî sınıfa mensuptur. Dolayısıyla çağrıldığında sefere katılmak mecburiyetindedir. Beylerbeyi ve sancakbeyine karşı sorumlu olan dizdar, görevi süresince yaptığı işler sebebiyle adaletin temsilcisi kadıya karşı da sorumludur. Zaten görevde başarısız olması veya görevini kötüye kullanması durumunda bu yöneticinin arzıyla azledilebilmektedir.³⁴⁴

XVII. yüzyılın ortalarına ait kanunnamelere göre Osmanlı ülkesindeki her kalede cephane, mühimmat ve harp aletleri bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra kalede görevli bir dizdar, kethüdâ ve kale neferlerinin var olduğu görülmektedir. Bunların başlıca görevleri, kalelerin burç ve surlarını gece gündüz beklemek ve sürekli olarak kale hizmetinde bulunmaktır.³⁴⁵

İncelenen dönemde dizdarlık görevine müdahale edildiği ve haksızlık yapan dizdarın görevden azledildiği anlaşılmaktadır. 23 Ocak 1725 tarihinde Kastamonu Mütesellimi Abdurrahman'ın arzıyla Göl Kazâsı'ndan 5100 akçe gedik tımarı ile Kastamonu kale dizdarı olan Mehmet Mustafa'nın zulemadan olduğu için bu görevin Osman'a verildiği görülmektedir.³⁴⁶ Ocak ayının sonunda ise Sorgun Kazâsı Nâibi Seyyid Ali, mektup gönderip kaledeki mühimmatı zayi ettiği için azledilen kale dizdarı Mehmet'in asıl vatanının Sinop olduğu, ancak kendinin firar ettiği ve yeni dizdar Osman'a engel olduğu için asıl vatanına gönderilmesini talep etmiştir. Bu husus için Süleyman Çavuş görevlendirilmiştir.³⁴⁷ Ancak 11 Mart 1726 tarihinde Anadolu Valisine gönderilen emirde Mehmet Mustafa adlı yeniçeri mektup gönderip, Göl Kazâsı'ndan 5000 akçe gedik tımarı ve yirmi akçe ulufe ile Kastamonu kale dizdarı olduğunu bildirip eski kethüdayeri Osman'ın birkaç kez göreve müdahale edip, otuz akçe ulufe ile görevi üzerine aldığını bildirmiştir. Kendinden kale neferlerinin hoşnut olduğunu söyleyip Kastamonu kadısı Burhaneddin'in arzıyla tekrar dizdarlık talebinde bulunmuştur. Yeniçeri Ağası Hasan'ın arzıyla dizdar olarak tekrar Mehmet Mustafa atanmıştır.³⁴⁸

³⁴³ Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1994, IX, 481.

³⁴⁴ Eftal Şükrü Batmaz, "Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, C.7, S. 7, Ankara 1993, 3-4.

³⁴⁵ Oğuzoğlu, "Dizdar", *DİA*, IX, 481.

³⁴⁶ KŞS. 27, 65.

³⁴⁷ KŞS. 27, 65.

³⁴⁸ KŞS. 28, 216.

Dizdarlar hakkında da tımarlara müdahale ettikleri için mustahfızlar tarafından şikâyetçi olunduğu görülmektedir. Göl nahiyesi İlyaslar Yakası Köyü'nde 1600 akçe gedik tımara sahip Sarraç Mehmet, Göl Kazâsı'ndan 5100 akçe gedik tımar ile kale dizdarı olan Mehmet Ağa'dan tımar köyü vergilerine müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Kale dizdarı Mehmet, bir daha tımar köyüne ve vergilere müdahale etmeme sözü vermiştir. Eyük ve gayrıdan 1500 akçe gedik tımara sahip Hacı Mehmet, kale dizdarı Mehmet'in kendi tımar köyleri vergisine müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Mahkeme tarafından bir daha tımar köyüne müdahale edilmemesi yönünde bir karar alınmış ve bu karar kale dizdarı Mehmet'e tenbih edilmiştir.³⁴⁹ Dizdar hakkında ki bir diğer şikâyet kaydı ise ölümünden sonra vuku bulmuştur. Eylül 1742 tarihinde İsmail adlı kişi merkeze gönderdiği mektupta, babası Mehmet'in otuz seneden fazladır kale dizdarı olduğu ve bu sene vefat ettiğini söylemiştir. Bazı kişilerin "bundan önce baban dizdar iken bize haksızlık etti" diyerek kendisinden haksız talepte bulunduklarını bildirmiştir. Davası olanların merkeze gelmeleri bildirilip İsmail'in rahatsız edilmemesi emredilmiştir.³⁵⁰

Dizdarların önemli görevlerinden biri de tımar tevcihi konusunda arzuhal sunmaktır. 31 Temmuz 1739 tarihinde Yörükviran ve gayrıdan 1500 akçe gedik tımarı ile kale mustahfızı olan Ahmet'in rızasıyla görevi bırakması üzerine kale dizdarı Mehmet'in arzıyla tımar ve görev Mehmet'e verilmiştir.³⁵¹ 17 Haziran 1740 tarihinde Serameddin nahiyesi ve çevresinden 1500 akçe gedik tımara mutasarrıf Hasan Halife'nin vefat etmesi üzerine, tımar ve mustahfızlık Dizdar Mehmet'in arzıyla oğlu Ahmet'e verilmiştir.³⁵² 29 Nisan 1742 tarihinde Gömmence köyü ve gayrıdan 1500 akçe gedik tımarı ile kale mustahfızı olan Mehmet'in görevi rızasıyla bırakması üzerine yerine kale dizdarı Mehmet'in arzıyla Müezzîn Mehmet atanmıştır.³⁵³

Kastamonu kalesinin Anadolu valisi tarafından her sene mübaşir aracılığıyla teftiş edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Dizdarın görevi kaledeki asker ve mühimmat hakkında bilgi vermektir. Tarihsiz bir belgede Kastamonu kalesi dizdarına gönderilen emirde divanı Anadolu'dan her sene Kastamonu kalesindeki asker, mühimmat ve

³⁴⁹ KŞS. 42, 16.

³⁵⁰ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 1, 49.

³⁵¹ KŞS. 38, 91-92.

³⁵² KŞS. 38, 194.

³⁵³ KŞS. 39, 135.

cephanenin yoklanıp teftiş edildiği hatırlatılarak mübaşir aracılığıyla teftişin yapılıp yoklamanın defter edilmesi emredilmiştir.³⁵⁴ 23 Mayıs 1732 tarihli diğer belgede ise Kastamonu kadısı ve dizdarına gönderilen emirde Kastamonu kalesindeki asker, mühimmat ve cephanenin mübaşir aracılığıyla teftiş edilmesi emredilmektedir. Kaledeki her şeyin defter edilip eksiklerin bildirilmesi için Anadolu valisi tarafından emir verilmiştir.³⁵⁵ Bu iki kayıta da asker sayısına ait bilgi verilmemiştir.

Kale dizdarının bir diğer görevi ise kaledeki diğer görevlilerin atamalarında arzuhal sunmaktır. Kastamonu kale dizdarı Mehmet, sunduğu arzuhalde Kastamonu kalesine Karagöz köyünden gelen suyun, meremmet ve suyolcusu³⁵⁶ olan Şaban'ın vefat etmesi üzerine yerine oğulları Ahmet ve Mehmet'in atanmasını talep etmiştir.³⁵⁷ Debbağ İshak Köyü'nde nim çiftlik ile Kastamonu kalesi suyunun su poyracılığına mutasarrıf kardeşi oğulları Abdurrahman, Ahmet ve İbrahim ile müşterek Hüseyin'in vefat etmesi üzerine, yerine oğlu Hasan, Kastamonu dizdarı Mehmet'in arzıyla atanmıştır.³⁵⁸ Kastamonu kale dizdarı Mehmet'in arzıyla Güllüviran ve gayrıdan 1500 akçe gedik tımarı ile kale müezzinleri olan Ömer ve Hüseyin'in gurbete gidip görevi bırakması üzerine bu göreve 1500 akçe gedik tımar ile Hüseyin atanmıştır.³⁵⁹

Kale dizdarlarının yardımcısı konumundaki kale kethüdası, kale erlerinin dirlik ve düzeninin sağlanması ve diğer hizmetlerin görülmesinde dizdar ile birlikte sorumludur. Atama usulü dizdar ile aynı olup yaptığı hizmet karşılığında tımar tasarruf etmektedir.³⁶⁰ İncelenen dönemde kale kethüdalığının 25 Kasım 1724 tarihinde kale dizdarı Mehmet tarafından kırk elli yıldır bu görevi üstlenen Araç nahiyesi ve gayrıdan 3400 akçe gedik tımara sahip Hacı Mustafa'dan, artık hizmeti görmeye kadri olmadığı

³⁵⁴ KŞS. 29, 169. 1742 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki mütesellim ve mübaşire gönderilen emirde Kastamonu, Mane ve Sinop kalelerindeki dizdar, kethüda, imam, müezzin, topçu, zabıt ve mustahfizların yoklanması emredilmiştir. BOA. A. DVNS. MHM. d. 148, 168.

³⁵⁵ KŞS. 210, 387. Anadolu'daki kalelerde tımar ve zeamete sahip dizdar, zabitan, neferat mustahfizların baş kalemleri ile yoklanıp defter edilmesi olanların ve olmayanların ayrı defter edilmesi emredilip kimseden haksız akçe alınmaması emredilmiştir. Yoklama emri için Kastamonu mütesellimi ve mübaşire gönderilen emirde Kastamonu, Mane ve Sinop kalelerini yoklanmaları istenmiştir. BOA. A. DVNS. MHM. d. 153, 236-37.

³⁵⁶ Suyun kaynağından bulunup şehirlerde düzenli biçimde akıtılmasına kadar olan bütün faaliyetleri icra eden bir meslek dalıdır. Suyollarının yapımı, bakım ve onarımı, korunması, suların ölçülmesi ve dağıtılmasıyla ilgili bütün işler bu meslek dalının çalışma alanını meydana getirir. Abdullah Martal, "Suyolcu", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2010, XXXVIII, 1.

³⁵⁷ KŞS. 32, 249.

³⁵⁸ KŞS. 41, 123.

³⁵⁹ KŞS. 210, 387.

³⁶⁰ Batmaz, "Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", OTAM, 7/7, 5.

için on akçe ulufe ile Mehmet Bekir Sivasî'ye verilmiştir. Ancak eski dizdar Osman tarafından Hacı Mustafa'nın oğlu Ahmet'e haksız olarak berat verilmiştir. Dizdar Mehmet'in arzıyla tekrar görev Ahmet Bekir'e verilmiştir. 8 Şubat 1725 tarihinde ise Kastamonu Kadısı Burhaneddin'in arzıyla eski dizdar Mehmet tarafından haksız olarak kale kethüdalığının kardeşi oğlu Mehmet Bekir'e verildiği bildirilmiştir. Bu görevin elli senedir Hacı Mustafa tarafından yürütüldüğü bildirilip görevin tekrar onun oğlu Ahmet'e verilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine kale kethüdalığı Mehmet'in ref'inden tekrar Ahmet'e verilmiştir.³⁶¹ Kale kethüdasının kendine itaat etmeyen askerlerden şikâyetçi olduğu görülmektedir. Kale kethüdası Ahmet Bey, Ahmet, Mustafa ve Mehmet adlı askerlerden kendisine itaat etmedikleri için şikâyetçi olmuştur.³⁶²

Kaledeki diğer grup ise gece gündüz kalede nöbet tutan kale erleridir. Görevleri kaleyi beklemek olan bu askerler, kale kethüdası ve dizdarın himayesindedir. Kale erlerinin kaleye konulan malzemeleri koruma, devlete ve kişilere ait değerli eşyaları koruma, kale dizdarına teslim edilen emanet eşyaları koruma, kaledeki zindan ve hapis haneye konulan mahkûmları bekleme ve kale dizdarına verilen görevleri yaparken ona yardım etmek gibi görevleri vardır.³⁶³

Kastamonu kalesi muhafızlarının bir diğer görevinin de Küre madenin güvenliği ve burada çalıştırılan esirlerin firar etmesini engellemek olduğu söylenebilir. Bu konuda belgelere yansıyan birçok hüküm mevcuttur. Temmuz 1734 tarihinde Kastamonu kadısı ve Kastamonu mütesellimine gönderilen emirde, İbrahim Ağa'nın mektup gönderip Kastamonu kalesi neferlerinden şikâyetçi olduğu bildirilmektedir. Kastamonu kalesi neferlerinin Küre-i Nühâs madeninde çalışan miri esirlerin firar etmesini engellemek gibi görevleri olduğunu bildirmiştir. Ancak kale neferlerinin bu görevi yapmaktan çekindikleri ve bazı esirlerin firar ettikleri söylenmektedir. Baş muhasebe defterleri yoklanıp Kastamonu kalesi askerinin Küre madeninde görevli oldukları açıklanıp, eğer görevlerini yerine getirmezlerse ellerinden tımarları alınacağı ve firar eden esirlerin ücretlerinin kale neferlerinden alınacağı bildirilmiştir.³⁶⁴ Bu hükme binaen firar eden miri esirlerinin ücretlerinin kale neferinden temin edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. 7 Temmuz 1734 tarihli bir belgede Hacı İbrahim, Kastamonu kalesi neferinin Küre

³⁶¹ KŞS. 27, 49.

³⁶² KŞS. 32, 311.

³⁶³ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, 78.

³⁶⁴ KŞS. 33, 182.

madenindeki esirlerin firar etmesini engellemek için görevli olduklarını bildirip bu görevlerini yerine getirmediikleri yönünde şikâyetçi olmuştur. Baş muhasebe defterleri incelenip kale neferinin bu konuda görevli olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Küre madeninden firar eden beş miri esirin ücretlerinin kale neferleri tarafından ödenmesi ve inat eden olursa tımarlarının ellerinden alınması için Kastamonu kadısı ve mütesellimine emir verilmiştir.³⁶⁵

Kastamonu kalesi neferleri ile Küre maden eminlerinin bu konuda sıklıkla karşı karşıya geldikleri görülmektedir. 8 Temmuz 1731 tarihinde Kastamonu kadısı Ali Efendi ve Kastamonu kalesi neferleri merkeze mektup gönderip Küre maden eminlerinden şikâyetçi olmuşlardır. Küre madeninde çalıştırılan miri esirlerin Mart'tan Kasım'a kadar firar etmelerini engellemek Kastamonu neferatının görevi olduğunu bildirip 1720 senesinde kendilerine bu konuda af belgelerinin verildiğini bildirmişlerdir. Fakat maden emirlerinin kendilerinden bu görev için haksız akçe talep edip kendilerini zor duruma soktuklarını söyleyip şikâyetçi olmuşlardır. Baş muhasebe defterleri incelenip Kastamonu kalesi neferatının bu görevlerinden affedildiği bildirilip eminlerin baskı yapmaması emredilmiştir.³⁶⁶ 1 Aralık 1738 tarihinde Küre maden emini İbrahim Ağa, Kastamonu kalesi neferlerinden Küre madeni esirlerinin firar etmesini engellemek görevlerini yapmadıkları için şikâyetçi olmuştur. Kastamonu kalesi neferleri ise kendilerine verilen muaf belgesini sunmuşlardır. İbrahim Ağa'nın ricası ve baş defterdar Yusuf Ağa'nın arzıyla kale neferlerinin ellerindeki belge iptal edilip tekrar mağara ve zindan kapısında bekleyip miri esirlerin firar etmesini engellemeleri emredilmiş, eğer firar eden olursa kale neferatından ücretlerinin temin edileceği bildirilmiştir.³⁶⁷

XV. ve XVI. yüzyıllarda Kastamonu kalesinde görev yapan asker sayısını tahrir defterlerinden tespit etmek mümkün iken, XVIII. yüzyılda kaledeki asker sayısını tespit etmek mümkün olmamıştır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Kastamonu kalesindeki asker sayısı 1487 tarihli tahrir defterinde 90, 1520-1530 tarihleri arasında 104, 1582 tarihinde ise asker sayısı 107'ye ulaşmıştır.³⁶⁸

³⁶⁵ KŞS. 35, 240.

³⁶⁶ KŞS. 32, 269. BOA. C. AS. 981, 42763.

³⁶⁷ KŞS. 36, 157.

³⁶⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 44.

Tablo 1.4. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kale Mustahfızı Olarak Görev Yapan İsimler ve Tımarları

Görevli İsmi	Tımarı (Akçe)	Görevli İsmi	Tımarı (Akçe)
Ali ³⁶⁹	865	Yusuf ³⁷⁰	1660
Mustafa Hasan ³⁷¹	1500	Süleyman ³⁷²	1200
Mehmet ³⁷³	1600	Ali ³⁷⁴	1500
İbrahim ³⁷⁵	1400	Mustafa ³⁷⁶	1080
İsmail ³⁷⁷	1400	Osman ³⁷⁸	1400
Ali ³⁷⁹	1650	Ahmet ³⁸⁰	1500
Mehmet ³⁸¹	825	Hacı Ahmet ³⁸²	1550
Hüseyin ³⁸³	1500	Mehmet ³⁸⁴	1500
Mehmet ³⁸⁵	1500	Mustafa ³⁸⁶	1650
Müezzinz Mehmet ³⁸⁷	1500	Mustafa ³⁸⁸	1820
Ahmet Ali ³⁸⁹	1650	Mustafa ³⁹⁰	1600
Mehmet ³⁹¹	1500	Mehmet ³⁹²	1500
Osman ³⁹³	1500	Ahmet ³⁹⁴	1700

³⁶⁹ BOA. AE. SMHD. I. 6, 426.

³⁷⁰ KŞS. 27, 91.

³⁷¹ BOA. AE. SMHD. I. 232, 18537.

³⁷² KŞS. 28, 177.

³⁷³ BOA. A. RSK. d. 1586, 15.

³⁷⁴ KŞS. 31, 46.

³⁷⁵ BOA. A. RSK. d. 1586, 15.

³⁷⁶ KŞS. 32, 110.

³⁷⁷ BOA. A. RSK. d. 1586, 17.

³⁷⁸ KŞS. 33, 63.

³⁷⁹ BOA. A. RSK. d. 1586, 28.

³⁸⁰ KŞS. 33, 71.

³⁸¹ BOA. A. RSK. d. 1586, 41.

³⁸² KŞS. 34, 91.

³⁸³ BOA. A. RSK. d. 1586, 42.

³⁸⁴ KŞS. 38, 91.

³⁸⁵ KŞS. 39, 85.

³⁸⁶ KŞS. 106, 128.

³⁸⁷ KŞS. 39, 135.

³⁸⁸ KŞS. 106, 217.

³⁸⁹ KŞS. 39, 254.

³⁹⁰ KŞS. 110, 33.

³⁹¹ KŞS. 43, 202.

³⁹² KŞS. 110, 33.

1.1.1.8. Şehir Kethüdası

Şehir kethüdası, şehri ilgilendiren her konuda özellikle devlet ile reaya arasındaki ilişkilerde reayayı temsil eden kişi olarak kabul edilmektedir.³⁹⁵ Şehir kethüdası XVII. yüzyıldan itibaren yalnız seçkin esnaf ve tüccar arasından değil askerî kesim mensubu ve şehir ayanı arasından da seçilmeye başlamıştır. Halk tarafından serbestçe seçilen bu kişiler kadı veya yöneticilerden berat alma zorunluluğunda olmadığı için, idareciler ve halk arasındaki ilişkileri daha rahat sürdürmüşlerdir.³⁹⁶ Fakat XVI. ve XVII. yüzyılda görülen şehir kethüdalığının, ayanlığın ortaya çıkması ile birlikte XVIII. yüzyıl boyunca önemini kaybettiği görülmektedir.³⁹⁷ Ayrıca devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenleyen ayan veya eşraf denilen ve genel anlamda “şehir ileri gelenleri” diyebileceğimiz diğer grup ise, zengin tüccarlardan, esnafın yaşlı ve güngörmüşlerinden, ulema, imam, hatip gibi tanınmış din adamları ile ünlü tarikat şeyhlerinden oluşmuş gözükmetedir.³⁹⁸

Halkın temsilcisi konumundaki şehir kethüdalarının birçok görevi bulunmaktadır. Bunlar devlet tarafından halka yüklenen hizmet ve görevlerin yerine getirilmesi, bu yükümlülüklerin şehir halkına adaletli bir şekilde dağıtılması, işlerin düzenlenmesi, halkın dilek ve şikâyetlerinin merkeze bildirmesi, şehirde darlık ve sıkıntı yaşanmasını engellemek olarak sayılabilir.³⁹⁹ Bunlara ek olarak şehre uğrayan kamu görevlilerini, sefere çıkan veya eşkıya takibinde olan askerî birlikleri, yolculuk yapan veya göreve giden vali, mutasarrıf, mütesellim gibi devlet görevlilerini ağırlamak ve konaklarını sağlamak ve bu işler için yaptığı harcamaları defter etmekte bulunur. Tutmuş olduğu bu

³⁹³ KŞS. 210, 118.

³⁹⁴ KŞS. 210, 244.

³⁹⁵ Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Döneminde Eşraf ve A’yan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 3, S. 3, İstanbul 1982, 107. Bu durum belgelerde şu şekilde zikredilmektedir. Bilfi’îl Medine-i Kastamonu’ya şehir kethüdası olup ahali-i vilayetin her umur ve hususlarına vekil olan Ahmet Çelebi bin Hasan.... KŞS. 32, 49.

³⁹⁶ Mehmet Canatar, “Kethüda”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXV, 333.

³⁹⁷ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, 200. İlber Ortaylı ise bu kurumun 18. yüzyılaözüğü bir müessese ve memuriyet olduğunu vurgulamaktadır. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, 14.

³⁹⁸ Ergenç, “Osmanlı Klasik Döneminde Eşraf ve A’yan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, 3/3, 106.

³⁹⁹ Abdulkadir Gül, *Antakya Kazâsının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709-1806)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, 35.

defteri altı ayda bir sancak giderleri hesaplanırken kadıya teslim eder ve tevzi defterlerine bu giderler de dâhil edilirdi.⁴⁰⁰

Şehir kethüdaları mahkemede bilirkişi olarak da görev almaktadır.⁴⁰¹ Askerî sınıf mensubu olan şehir kethüdaları yaptıkları hizmet karşılığında halktan bir ücret almaktadır. Altı ayda bir sancak giderleri hesaplanırken şehir kethüdalarının aldıkları bu ücret de tevzi defterlerine kaydedilmektedir.⁴⁰²

Şehir kethüdaları ile görevliler arasında bazen davalar vuku bulmaktadır. 16 Şubat 1740 tarihinde Kastamonu Şehir Kethüdası Hüseyin Çelebi, Kastamonu Sancağı'ndan istenen 500 mekari için Kastamonu Kazâsı'na isabet eden otuz altı res için görevli Hasan Çelebi ve Akkaya Kazâsı için görevli Yusuf'tan orduya eksik mekari teslim ettikleri için şikâyetçi olmuştur. Şikâyetinde Hasan Çelebi'nin Kastamonu Kazâsı için otuz altı katır yerine yirmi dört katır getirmesi ve katır başı otuz altı kuruştan 432 kuruş fazla aldığı ve Yusuf'un da üç katır eksik getirip katır başı otuz kuruştan doksan kuruş fazla aldığını bildirmiştir. Hasan Çelebi'nin inkârı üzerine Şehir Kethüdası Hüseyin Çelebi katır ücretlerini peşin olarak verdiğini ispatlamış Hasan Çelebi ile Yusuf'a aldıkları fazla ücreti şehir kethüdasına teslim etmeleri emredilmiştir.⁴⁰³

Şehir kethüdaları bu görevlerinin yanı sıra başka görevler de üstlenebilmektedir. 17 Ağustos 1732 tarihinde vefat eden Yiğitbaşı Şaban Beşe'nin yerine ittifakla Şehir Kethüdası Ahmet'in, yiğitbaşı olarak atandığı görülmektedir.⁴⁰⁴

Şehir kethüdalarının atama kaydı ve alacağı ücret şer'iyye sicillerine kaydedilmektedir. İncelenen dönemde Akteke Mahallesi'nden Muhtesib Ahmet Çelebi bin Mehmet'in her sene altmış kuruş ücret ile şehir kethüdası olarak seçildiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁵

Şehir kethüdaların zengin kişiler oldukları söylenebilir. Bu işlerine ek olarak bazı mukataaların iltizam olarak şehir kethüdaları tarafından işletildiği tespit edilmiştir. Kastamonu İhtisab ve Kıst Dühan Mukataası 1725 senesi Mart'ından bir sene tamamına

⁴⁰⁰ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, 41.

⁴⁰¹ KŞS. 28, 66. KŞS. 29, 48. KŞS. 31, 13. KŞS. 34, 6. KŞS. 36, 14. KŞS. 38, 3. KŞS. 40, 54. KŞS. 42, 66. KŞS. 210, 23. KŞS. 110, 18.

⁴⁰² Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, 43.

⁴⁰³ KŞS. 38, 104-105.

⁴⁰⁴ KŞS. 210, 399.

⁴⁰⁵ KŞS. 32, 80.

değın malikâne sahibi İbrahim Ağa tarafından 750 kuruşa Şehir Kethüdası Hasan Çelebi ve Mahmut Bey'e iltizam olarak verilmiştir.⁴⁰⁶ 1735 senesi Mart'ı ibtidasından bir sene tamamına değın Bacı Bazar, İhtisab, Şemhane ve Kıst Dühan Mukataası Şehir Kethüdası Ahmet Ağa'ya iltizam olarak verilmiştir.⁴⁰⁷

Şehir kethüdalarının hesaplarının görevi bıraktıklarında da görüldüğü anlaşılmaktadır. Menzilci Mustafa Beşe'nin şehir kethüdalığı zamanında ki hesabı görülmüş ve on kuruş ücreti ile kırk kuruş, beş para harcadığı deftere kaydedilmiştir.⁴⁰⁸

İncelenen dönemde şehir kethüdası olarak 1725⁴⁰⁹, 1726⁴¹⁰ ve 1727⁴¹¹ tarihlerinde Hasan Çelebi, 1729⁴¹² ve 1730⁴¹³ tarihinde Hüseyin Çelebi, Temmuz 1731⁴¹⁴, 1732⁴¹⁵ ve 1734⁴¹⁶ tarihlerinde Ahmet Çelebi⁴¹⁷, 14 Şubat 1734'de Hasan Ağa⁴¹⁸ 1735'den 1740 tarihine kadar tekrar Ahmet Çelebi⁴¹⁹, 1740 tarihinde Hacı Hüseyin⁴²⁰, Şubat 1741'de Mahmud Çelebi⁴²¹, 1741, 1742, 1743 ve 1744 tarihlerinde Ahmet Çelebi⁴²², 1744⁴²³ ve 1745⁴²⁴ tarihlerinde Mustafa Beşe, 1745 tarihinde Ahmet Çelebi bin Mehmet⁴²⁵, 1746 tarihinde Ahmet Çelebi bin Hasan⁴²⁶, 1747 tarihinden 1750 tarihine kadar tekrar Ahmet Çelebi bin Mehmet'in ⁴²⁷ görev yaptıkları tespit edilmiştir.

⁴⁰⁶ KŞS. 27, 65.

⁴⁰⁷ KŞS. 33, 216.

⁴⁰⁸ KŞS. 40, 2.

⁴⁰⁹ KŞS. 27, 138.

⁴¹⁰ KŞS. 28, 68.

⁴¹¹ KŞS. 29, 23.

⁴¹² KŞS. 31, 13.

⁴¹³ KŞS. 31, 267, KŞS. 32, 11.

⁴¹⁴ KŞS. 32, 71.

⁴¹⁵ KŞS. 32, 100. KŞS. 210, 6.

⁴¹⁶ KŞS. 33, 11.

⁴¹⁷ KŞS. 210, 23.

⁴¹⁸ KŞS. 42, 66. 2 Kasım 1733 tarihinde şehir kethüdası olarak Hasan Çelebi'nin ismi geçmektedir. KŞS. 33, 15.

⁴¹⁹ KŞS. 33, 80. KŞS. 34, 2. KŞS. 35, 71. KŞS. 35, 143. KŞS. 36, 14. KŞS. 36, 40.

⁴²⁰ KŞS. 38, 47. KŞS. 38, 104.

⁴²¹ KŞS. 37, 58.

⁴²² KŞS. 37, 24. KŞS. 38, 3. KŞS. 39, 32. KŞS. 39, 93. KŞS. 40, 17.

⁴²³ KŞS. 40, 122.

⁴²⁴ KŞS. 106, 11.

⁴²⁵ KŞS. 106, 11.

⁴²⁶ KŞS. 106, 87.

⁴²⁷ KŞS. 41, 18. KŞS. 42, 10. KŞS. 43, 99. KŞS. 110, 45.

1.1.1.9. Esnaf Şeyhleri

Osmanlı esnaf birimlerinde yönetimden sorumlu olanların başında bulunan görevliye esnaf şeyhi denilmektedir. Atamaları esnaf gruplarının kendi içlerinden seçtikleri adayı, kadiya bildirmeleri ve kadının verdiği müraselenin de vali tarafından tasdiki ile olmaktadır.⁴²⁸ Okuryazar ve yaşlı üyeler arasından seçilen esnaf şeyhlerinin tayinleri merkez tarafından da tasdik edilmektedir.⁴²⁹ Şeyh olacak kişinin sözü geçen, dürüst ve gayretli olması gerekirken, görevini yapmama ve tembellik gösterme gibi durumlarda da görevinden alındığı bilinmektedir.⁴³⁰ Esnaf şeyhlerinin görevleri arasında esnafın mesleki problemlerini halletmek, esnaf orta sandığını idare etmek, birliğe ait binaların bakımını yaptırmak ve bunları kiraya vermek veya teşkilat amaçlarına uygun kullanmak, davetçi, çeşmeci, bekçi ve duacı gibi teşkilat görevlilerini işe almak, maaşlarını ödemek ve gerektiğinde işlerine son vermek, esnafın mesleki ve hususi hayatında tutum ve davranışlarını takip etmek, usta, kalfa, çırak ve yamak törenlerini düzenlemek, yönetim kurulu toplantılarına katılmak, esnafı toplantıya çağırarak ve mensubu olduğu esnaf kolunu temsil etmek gibi görevleri mevcuttur.⁴³¹

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda yoğun bir ticari hayatın olduğu görülmektedir. Farklı meslek gruplarının kendi aralarında örgütlenerek ticari faaliyetlerini icra ettikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Buna rağmen esnaf şeyhi ataması ile yalnızca bir kayda ulaşılmıştır. Bu denli yoğun meslek grubunun olduğu Kastamonu Kazâsı'nda tek hükmün olması dikkat çekicidir.

Bu hükme göre Kasım 1734 tarihinde Kastamonu'da vaki Penbeciyan hırfetinin şeyhi olan Hacı Abdullah'ın kendi rızasıyla görevini Hacı Ahmet'e bıraktığı bildirilmiştir. Hacı Ahmet'in bu işe kadir olduğu bildirilip atamanın yapılması emredilmektedir. Ayrıca atanan şeyhin görevine kimsenin müdahale etmemesi emredilmiş ve şeyhinde devlet için duada bulunması istenmektedir.⁴³²

⁴²⁸ Ömer Demirel, *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim- Tüketim İlişkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, 49.

⁴²⁹ Ahmet Kal'a, "Esnaf", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1995, XI, 424.

⁴³⁰ Demirel, *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim- Tüketim İlişkileri*, 49-50.

⁴³¹ Yusuf Ekinci, *Ahi Evran'ın İnsan Yetiştirme Modeli Ahilik*, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2016, 98.

⁴³² KŞS. 106, 132.

1.1.2. EHL-İ ŞER‘ (ULEMA)

Osmanlı Devlet teşkilatı ve teşrifatının temelini oluşturan başlıca üç meslek grubu seyfiye, kalemîye ve ilmiye teşkilatıdır. İlmiye sınıfı, klasik İslâmî eğitim kurumu olan medreseden alınan teferruatlı bir eğitimden sonra icâzetle mezun olan eğitim, hukuk, fetva, başlıca dinî hizmetler ve nihayet merkezî bürokrasinin kendi alanlarıyla ilgili önemli bazı makamlarını dolduran genellikle Türklerden ve Müslümanlardan oluşan mesleki bir gruptur.⁴³³ Bu meslek grubunun taşradaki temsilcileri olarak ehl-i şer‘ zümresi içinde başta kadı olmak üzere nâib, müftü, nakîb’ül-eşrâf ve diğer mahkeme görevlileri sayılabilir.

1.1.2.1. Kadı

Arapça kaza kökünün ismi faili olan kadı kelimesi fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları, şeri hukuka göre çözmek için yetkili makam tarafından tayin edilen kişiye verilen isimdir.⁴³⁴ Bu durum ilk medeni kanunumuz olan Mecelle’nin 1785. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir: “*Hakim, beyn-en nas vuku bulan dava ve muhasamayı ahkâm-ı meşruasına tevfiқан fasl ve hasm için taraf-ı sultaniden nasb ve tayin buyurulan zatdır.*”⁴³⁵ Kadılara hâkim veya hakim’üş-şer de denilmektedir.⁴³⁶ Osmanlı Devleti’nde, beylik döneminden itibaren yeni fethedilen bir bölgeye hukuku temsilen bir kadı ve idareyi temsilen de bir subaşının tayin edildiği ve bunun bir gelenek olduğu bilinmektedir.⁴³⁷ Kadıların tayinleri ilk dönemlerde kazaskerin arzı ve padişahın onayı ile yapılırken Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren kazaskerin onayı ile sadrazam tarafından tayin edilmeye başlanmıştır.⁴³⁸ İlmiye sınıfına mensup olan kadı adayları Anadolu, Rumeli ve Mısır

⁴³³ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXII, 141.

⁴³⁴ Fahrettin Atar, “Kadı”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 66. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 2, 119. Ebül’ula Mardin, “Kadı”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, VI, 42. Hasan Tahsin Fendoğlu, “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 453. Abdülkadir Erçin, “Osmanlı Devleti’nde Kadı ve Şer’i Mahkemeler”, *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, C. 2, S. 1, Bartın 2015, 16.

⁴³⁵ Ali Himmet Berki, *Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*, Güzel İstanbul Matbaası, İstanbul 1959, 279.

⁴³⁶ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, 267. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. 1, 227.

⁴³⁷ İlber Ortaylı, “Kadı-Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 69.

⁴³⁸ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, LXV, s. 244, Ankara 2001, 962-963.

kazâlarına atanırlardı. Bir kadı hangi kazaskerin bölgesinde göreve başlamışsa orada görevini sürdürür diğer bir kazaskerin bölgesine geçiş yapamazdı.⁴³⁹ Kadıların bağlı bulunduğu bölgeye göre derecelere sahip oldukları görülmektedir.⁴⁴⁰

Kadıların atanmaları medrese eğitimi tamamlayıp icazet alarak mülazemet edenler arasından yapılmaktadır.⁴⁴¹ Bunun yanında kadı olarak, müderrisler ve Osmanlı Devleti'nde makam sahibi olanların çocuklarının da görev aldığı bilinmektedir.⁴⁴² Kadı her şeyden önce adaletin temsilcisi olduğu için atanmalarında da belli şartlara haiz olmaları aranmıştır. Bu şartlar: reşit olmak, temyiz kudretine sahip olmak, iman sahibi ve adil olmak, hukuki ehliyet ve muamele kabiliyetine sahip olmak, bitaraf olmak, nesebi sahih olmak, yeterli derecede hukuki bilgiye sahip olmak ve erkek olmak şeklinde sıralanabilir.⁴⁴³

Kadı, kazânın en büyük ve en önemli amiri olması dolayısıyla yargı görevinin yanında mülkî, beledî, askerî, malî ve noterlik gibi birçok görevi de üstlenmiştir. Bu görevleri 1826 tarihine kadar da sürdürmüştür.⁴⁴⁴ Aynı zamanda kadılar yalnız bulunduğu şehrin değil, kazâ idaresi sınırları içinde bulunan nahiye ve köylerinde mülkî ve adli amiridir.⁴⁴⁵ Bu yüzden kadıların görevleri, görev süreleri ve görev bölgeleri ile sınırlıdır. Bu sınırların dışında yaptıkları hukukî faaliyetler geçersizdir. Bu sınırlar içinde yalnız şerî değil, örfî davalar da kadı tarafından görülmektedir.⁴⁴⁶

Sultanın hukukî olarak temsilcisi olan kadıların belirleyici üç ortak özelliği vardır. Doğrudan merkezi otoriteye bağlı olması nedeniyle yerel yöneticilerin etkisinden ve otoritesinden arındırılmış olması, yargı yetkisinin yanında mülkî ve malî konularda da

⁴³⁹ Alaaddin Aköz, "Ma'zul Bir Osmanlı Kadısının Duyguları ya da Bir Kadı Şiiri", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XXX, Niğde 2011, 17.

⁴⁴⁰ A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, 63-68.

⁴⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 94.

⁴⁴² Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, "Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 10, Muğla 2014, 81.

⁴⁴³ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul 2017, 21. Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, 49-52.

⁴⁴⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2013, 117. Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara 2002, 231. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, 129.

⁴⁴⁵ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, 12.

⁴⁴⁶ Abdullah Demir, "Osmanlı Devleti'nde Kadılar ve Naipeler", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, İstanbul 2017, s. 31.

yetkilere sahip bir yönetici olması, bütün kadıların aynı hiyerarşi ve eğitimden geçmiş olmaları ve görev yaptıkları bölgelerde görev sürelerinin kısa sürelerle sınırlandırılmış olması.⁴⁴⁷ Bu ölçütler sayesinde kadıların özgür bir şekilde karar verebilmeleri ve bulundukları bölgede uzun süre kalmayarak adaletin tesisinde yanlış yapmaları engellenmiş olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde yargının yürütmeden bağımsız olmasından dolayı kadı ile ehli örf taifesi arasındaki ilişki ast üst ilişkisi şeklinde değildir. Kadı görevini yaparken bu zümreye bağlı çalışmaz. İşbirliği içinde olduğu ehli örf taifesi, sanıkları mahkemeye getirmek ve verilen cezaları uygulamakla görevli iken, kadı da bağımsız olarak karar verme merciindedir. Kadı bu bağımsızlığından dolayı merkez ile yazışmalarda herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan doğrudan merkezle yazışma yetkisine sahiptir.⁴⁴⁸ Kadıların en önemli görevleri davalara bakmak ve uyuşmazlıkları çözmektir. Devlet yönetimi ve siyasi konularda kadıların karar verme yetkisi yoktur. Devletin siyasi ve idarî işlerine karışmaz bu konuları mülkî yöneticilere bırakırlardı.⁴⁴⁹

Kadıların görev süreleri ilk dönemlerde uzun iken XVII. yüzyıldan itibaren kazâ kadılıkları yirmi ay, daha büyük kadılıklar ise bir yıl süreyle atanmaya başlamıştır. Görev süresi biten kadı, mutlaka İstanbul'a gelmek, orada oturmak ve haftada birkaç gün kazaskere görünmek zorundadır.⁴⁵⁰

Kadılık kurumunun XVIII. yüzyıldan itibaren bozulmaya başladığı görülmektedir. 1716 tarihli bir fermanda kadı ve nâib tayinlerinde bilgisiz ve yeteneksiz kişilerin atandığı bildirilmektedir. Geliri düşük olan kadı ve nâiblerin ayrıca halka zulmettikleri bildirilip bundan sonra kadı atamalarının kazasker huzurunda sınavla yapılacağı ve atamaların şeyhülislâma bildirileceği ve onaydan sonra atamaların gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 9, S. 1, Ankara 1976, 95.

⁴⁴⁸ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2009, 79-80.

⁴⁴⁹ Fendoğlu, "Osmanlı'da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, C. 6, 457.

⁴⁵⁰ Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 201-202. İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 1, Ankara 1975, 122.

⁴⁵¹ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, Selda Kılıç, "Tanzimat Arifesinde Kadılık - Nâiblik Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, Ankara 2005, 35-36. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 112.

Taşradaki en önemli yönetici olan kadıların görevlerini mülkî, adlî, beledî ve askerî olarak şu şekilde sınıflandırılabilir: Sefer esnasında geçilecek yol, köprü ve çeşmelerin tamiri, erzak temini, olağanüstü durumlarda işçi ve malzeme temini, avarız vergilerinin toplanması, sefer zamanında okçu, kürekçi, beygir temini ve iskelelerde at gemilerinin hazırlanması, ordunun tahıl ve saman ihtiyacını temin edip konak yerine sevk etme, İstanbul zahiresi ve karaborsacılığın önlenmesi, kahvehane yasaklarını teftiş etmek, şehrin asayiş ve güvenliğinin sağlanması, kale tamiri ve kale muhafızının görevini yerine getirmesini denetleme, şehirde yapılacak binalar ve eskilerinin tamirini denetleme ve devşirme işlerini organize ve denetleme şeklinde sayılabilir.⁴⁵² Bunlara ek olarak kadıların en önemli görevlerinin yargılama olduğu söylenebilir. Kadıların şeri mahkemelerde Hanefî mezhebine göre hüküm verdikleri görülmektedir. Kazâdaki bütün davalara bakmak ve çözüme kavuşturmak kadıların başlıca görevidir. Nikâh, evlenme, miras taksimi, yetim ve gaib mallarını muhafaza, vasi ve nazır tayin ve azli, cürm-ü cinayet ve diğer şeri tüm davalar kadı tarafından görülmektedir.⁴⁵³ Kadıların verdiği kararlarda şahitlerin ve yemin teklifin önemli bir rol oynadığı söylenebilir.⁴⁵⁴

Ayrıca vakıf medreselerinin denetimi, usulsüz müderris ve idare hakkında merkeze arzda bulunma, talebelerin denetimi, belediyenin malî kontrolü, çarşı ve pazar denetimi, mahallelerin denetimi ve görevliler ile her sene narh belirlenmesi diğer görevleri arasındadır.⁴⁵⁵

Tablo 1.5. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Kadı Olarak Görev Yapan Kişiler

1	Aralık 1724	Seyyid Burhaneddin Efendi ⁴⁵⁶
2	Aralık 1725	Sunullah Efendi ⁴⁵⁷
3	Mart 1727	Mustafa Efendi ⁴⁵⁸

⁴⁵² Ortaylı, “Kadı-Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *DİA*, XXIV, 72. Gür, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, 82-86.

⁴⁵³ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, 269.

⁴⁵⁴ Boğaç A. Ergene, *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*. Boston and Leiden: Brill, 2003. 64-65. Davalarda ispat yükümlülüğü, cinsiyet, din ve seçkinlik durumunun mahkemeye etkisi hakkında bakınız. Metin M. Coşgel, Boğaç, A. Ergene, “Dispute Resolution in Ottoman Courts: A Quantitative Analysis of Litigations in Eighteenth Century Kastamonu” *Social Science History* 38(1-2), 2014, 183-202.

⁴⁵⁵ Ortaylı, “Kadı-Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *DİA*, XXIV, 72-73.

⁴⁵⁶ KŞS. 27, 74. BOA. A. DVNS. RSK. 38, 99.

⁴⁵⁷ KŞS. 28, 178. BOA. A. DVNS. RSK. 38, 83.

4	Mayıs 1728	Şeyh Mehmet Efendi ⁴⁵⁹
5	Haziran 1729	Seyyid Hacı Abdurrahman ⁴⁶⁰
6	Eylül 1729	Seyyid Hasan Efendi ⁴⁶¹
7	Eylül 1730	Ali Efendi ⁴⁶²
8	Mart 1732- 1733	Hafızzâde Seyyid Mehmet Efendi ⁴⁶³
9	Ekim 1734	Mehmet Efendi ⁴⁶⁴
10	Temmuz 1735	Hafız Osman ⁴⁶⁵
11	Aralık 1735	Seyyid Mehmet Emin Efendi ⁴⁶⁶
12	Temmuz 1736- 1738	Çalkandızâde Mehmet Efendi ⁴⁶⁷
13	Haziran 1738- 1739	Süleyman Efendi ⁴⁶⁸
14	Kasım 1740	Abdullah Efendi ⁴⁶⁹
15	Mart 1741-1742	Hacı Mehmet Efendi ⁴⁷⁰
16	Mayıs 1742- 1743	Mehmet Efendi ⁴⁷¹
17	1744-1745	Hacı Osman Efendi ⁴⁷²
18	1745-1746	İbrahim Efendi ⁴⁷³
19	1747-1748	Alacacızâde Mustafa Efendi ⁴⁷⁴
20	1748-1749	Ömer Efendi ⁴⁷⁵
21	1749-1750	Abdullah Efendi ⁴⁷⁶

⁴⁵⁸ BOA. C. MF, 23, 1110. BOA. İE, ŞKRT, 6, 524. KŞS. 29, 124.

⁴⁵⁹ KŞS. 30, 45. BOA. C. EV, 50, 2486. BOA. A. DVNS. MHM. d. 135 – 41 BOA. A. RSK. d. 1576, 9.

⁴⁶⁰ KŞS. 30, 94.

⁴⁶¹ KŞS. 31, 1. KŞS. 31, 130. BOA. AE. SAMD. III. 98, 9694.

⁴⁶² KŞS. 32, 2. KŞS. 210, 2.

⁴⁶³ KŞS. 210, 2. KŞS. 33, 137.

⁴⁶⁴ BOA. A. DVNS. RSK. 54, 111. BOA. AE. SMHD. I. 152, 11352. BOA. C. EV. 277, 14102.

⁴⁶⁵ KŞS. 34, 106.

⁴⁶⁶ KŞS. 35, 8.

⁴⁶⁷ KŞS. 35, 78. KŞS. 35, 154.

⁴⁶⁸ KŞS. 36, 4. KŞS. 36, 138.

⁴⁶⁹ KŞS. 37, 87.

⁴⁷⁰ KŞS. 39, 1. KŞS. 40, 7. BOA. C. EV. 277, 14102. BOA. C. HR, 79, 3909.

⁴⁷¹ KŞS. 40, 7. KŞS. 40, 174. BOA. C. TZ. 19, 943. BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 4, 91. BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 1, 214.

⁴⁷² KŞS. 160, 190. KŞS. 106, 128. BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 7, 18. BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 8, 51. BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 3, 259. BOA. AE. SMHD. I. 58, 3662.

⁴⁷³ BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 8, 147. KŞS. 41, 127. BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 9, 42. BOA. EV. HMH. d. 4615, 1. BOA. AE. SMHD. I. 3, 175.

⁴⁷⁴ KŞS. 41, 6. KŞS. 43, 2. BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 12, 293.

⁴⁷⁵ KŞS. 43, 2. KŞS. 43, 170. BOA. A. DVNS. RSK. 74, 55. BOA. EV. HMH. d. 4651 - 8

⁴⁷⁶ KŞS. 110,2. KŞS. 110, 118.

Kadıların ve nâiblerin bazen haksız olarak halktan akçe talep ettikleri yönünde şikâyetler mevcuttur. Temmuz 1725 tarihinde Kastamonu halkı arzu hal sunup, on altı aydır kadıları olan Seyyid Burhaneddin'in mütesellim aracılığıyla kendilerine zulüm edip haksız akçelerini aldıklarını bildirmişlerdir. Ancak daha önce kazâ halkından on dokuz kişi tarafından kadının adaletli olduğu bildirilip ve halkın hoşnut olması sebebiyle görev süresinin dört ay uzatıldığı hatırlatılmıştır. Bu iş için mübaşir tayin edilen sadrazam ağalarından Mustafa Ağa'ya olayı araştırması için talimat verilmiştir.⁴⁷⁷ Bu tür hadiselerin def edilmesi için Ocak 1729 tarihinde Anadolu'nun sol koluna bir hattı hümayûn gönderilmiştir. Bu emirde, kadı ve nâiblerin vergilerin üzerine kendileri için fazladan ekleme yaptıkları ve halka zulmettikleri söylenmiştir. Aynı durumun ayanlar tarafından da yapıldığı bildirilmiştir. Muhzırlar tarafından olayların araştırılacağı bildirilip halkın ezilmesine müsaade edilmeyeceği söylenmiştir.⁴⁷⁸ Yine Ekim 1741 tarihinde Kastamonu Kazâsı'ndaki Penbe ipliği esnafı merkeze arzuhal sunup, Kastamonu kadısının kendilerinden haksız olarak akçelerini alıp kendilerine zulmettiğini bildirmişlerdir. Anadolu kadıaskerinin arzıyla olayın araştırılması ve kadı tarafından tüccar taifesinden haksız akçe talebinde bulunulmaması emredilmiştir.⁴⁷⁹

Kastamonu Kazâsı halkı Temmuz 1743 tarihinde âdem ile arzuhal sunup, kadıları Mehmet'in tamahkâr biri olduğunu bildirip tevzi defterlerine haksız olarak 300-400'er kuruş ekleyip kendilerine zulmettiği yönünde şikâyetçi olmuşlardır. Kastamonu civarındaki kadılara olayın araştırılıp haksız müdahalenin men edilmesi emredilmiştir.⁴⁸⁰ Yine Şubat 1746 tarihinde Kastamonu Kazâsı halkı arzuhal sunup, bunlar üzerlerine edası lazım gelen avarız ve imdad-ı seferiye vergilerini verdikleri halde kadılarının kendi nefsi için tevzi defterine 300-400'er kuruş fazladan eklediğini bildirmişlerdir. Durumların her geçen gün daha da kötüye gittiğini bildirip haksız müdahalenin men edilmesini talep etmişlerdir.⁴⁸¹

Kadıların tayinleri gibi azledilmeleri de belli şartlara bağlı idi. Bu şartlar: aklını ve temyiz kabiliyetini kaybetme, kör, sağır ve dilsiz olma, görevinde irtikab yoluna sapma

⁴⁷⁷ KŞS. 27, 93.

⁴⁷⁸ KŞS. 30, 61.

⁴⁷⁹ KŞS. 40, 148.

⁴⁸⁰ BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 4, 91.

⁴⁸¹ KŞS. 41, 125. BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 9, 29.

ve kanunu ihlal etme, imanını kaybetme, yolsuzluğun anlaşılması, bilgisizliği anlaşılır veya bizzat kendi tarafından itiraf ederse kadılık görevinden azledilmektedir.⁴⁸² İncelenen dönemde halkın şikâyeti sonucu Ali Efendi⁴⁸³, Seyyid Mehmet Emin Efendi⁴⁸⁴, Çalkandızâde Mehmet Efendi⁴⁸⁵, Alacacızâde Mustafa Efendi⁴⁸⁶ ve Ömer Efendi'nin⁴⁸⁷ azledildikleri görülmektedir.

1.1.2.2. Nâib

Kelime anlamı olarak vekil demek olan nâib, kadı yardımcısı veya kadı vekili anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır.⁴⁸⁸ Osmanlı devlet teşkilatında ise ilmîye sınıfına mensup ve kadılık vazifesini gören zümreye nâib denilmektedir. Mevalî denilen büyük kadılar bazen görev bölgelerine gitmeyip yerlerine hizmetlerinin bir kısmını ya da tamamını yapacak kadılık görevine haiz kişileri vekil olarak tayin etmişlerdir.⁴⁸⁹

Kadılar belirli bir kaza ya da sancağa atandıkları için o bölgedeki nahiye ve köylerin tümü kadıya bağlıdır. Kadıların bu kadar geniş alanlara bakması mümkün olmadığı için yerlerine nâib tayin etmektedirler. Atadıkları bu kişiler kadı adına davalara bakmak ve gerektiğinde keşif faaliyetinde de bulunmaktadır. Bu yüzden nâibler medreseden icazet almış ve genellikle o bölgenin uleması arasından tayin edilmektedirler.⁴⁹⁰ Atanan bu nâibler vazifelerinin mahiyetine göre kazâ nâibleri, mevali nâibleri ve arpalık nâibleri olarak üç kısma ayrılmaktadır. Sahip oldukları yargı yetkisine göre de, kadının yargılama yetkisine sahip olanlar ve yargı yetkisi olmayıp günümüzde ki sorgu hâkimi gibi görev alan nâibler olarak iki kısma ayırmak mümkündür.⁴⁹¹ Kadı ile nâib arasında vekâlet ilişkisi olduğu için nâibin görev yeri ve

⁴⁸² Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 22.

⁴⁸³ KŞS. 210, 2.

⁴⁸⁴ KŞS. 35, 78.

⁴⁸⁵ KŞS. 35, 154.

⁴⁸⁶ KŞS. 43, 2.

⁴⁸⁷ KŞS. 43, 170.

⁴⁸⁸ Fendoğlu, "Osmanlı'da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", *Osmanlı*, VI. 456.

⁴⁸⁹ Cavit Baysun, "Nâib", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1964, IX, 50. Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2004, 24. Kastamonu mevleviyet derecesinde bir kadılıktır. Bundan dolayı kadılar genellikle görevi başındadır. Ancak sonraki dönemlerde Kastamonu'da nâib idaresinde yönetilmiştir. Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında Kastamonu Sancağı", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs)*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, 8.

⁴⁹⁰ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 44-45.

⁴⁹¹ Ahmet Akgündüz, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı İlim Hey'eti, Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, C. 1, 72.

konuları kadı tarafından belirlenmektedir.⁴⁹² Kadılar tarafından yürütülen tayin işlemleri⁴⁹³, yaralama⁴⁹⁴ ve arazi anlaşmazlığı gibi olaylarda keşif yapılması⁴⁹⁵ gibi olayların nâib tarafından yürütüldüğü belgelerden anlaşılmaktadır.

Nâibler süresiz olarak atanmakta ise de bazen görev değişikliği yaptıkları olmaktadır. Görevden alınmalarında kendilerini bu göreve tayin eden kadının etkisi olmadığı gibi bağlı olduğu kadının azledilmesi veya vefatı ile de görevlerinden ayrılmazlardı. Yalnızca görevini yapacak yetenekten yoksun olması, yolsuzluğa karışması ve ehli örf ile işbirliği yapması durumunda görevinden azledilmektedir.⁴⁹⁶

Bazen bir kazânın ilmiye ricaline veya görevde bulunan bir müderrise arpalık olarak verildiği görülmektedir. Böyle durumlarda arpalık sahipleri kendilerine verilen kazâyâ gitmeyerek yerlerine bir nâib tayin etmektedir.⁴⁹⁷ Bu nâiblere arpalık nâibleri denmektedir.⁴⁹⁸ Bu nâibler ilk zamanlarda, arpalık sahibinin hizmetinde bulunmuş şehirlerde ikamet eden kimseler arasından seçilirken, daha sonra arpalık bölgesindeki okuryazar olan imam ve hatip gibi kişiler arasından seçilmiştir.⁴⁹⁹ İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nın arpalık olarak Haziran 1739 tarihinde Anadolu kadıaskeri payesiyle ordu kadısı olan Mevlana Mehmet'e verildiği görülmektedir. İshakzâde İshak Efendi de kazaya nâib olarak tayin edilmiştir⁵⁰⁰.

Tablo 1.6. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Nâib Olarak Görev Yapan Kişiler

1	Kasım 1724	Mevlana Mehmet Efendi ⁵⁰¹
2	Eylül 1725	Mehmet Efendi ⁵⁰²
3	Ocak 1728	Hüseyin Efendi ⁵⁰³ (Akkaya)

⁴⁹² Abdullah Demir, "Osmanlı Devleti'nde Kadılar ve Naipier", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, 36. M. Akif Aydın, *Kadı Sicillerinde İstanbul*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, 35.

⁴⁹³ KŞS. 37, 92.

⁴⁹⁴ KŞS. 110, 131.

⁴⁹⁵ KŞS. 210, 111

⁴⁹⁶ Mehmet İpşirli, "Nâib - Osmanlılar'da," *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 312.

⁴⁹⁷ Baysun, "Nâip", *İA*, IX, 50.

⁴⁹⁸ Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, 69.

⁴⁹⁹ Feyzioğlu, Kılıç, "Tanzimat Arifesinde Kadılık - Nâiblik Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38, 35.

⁵⁰⁰ KŞS. 38, 16.

⁵⁰¹ KŞS. 27, 96.

⁵⁰² KŞS. 27, 101.

⁵⁰³ KŞS. 210, 111.

4	Mart 1732	Mustafa Efendi ⁵⁰⁴
5	1733	Mehmet Sadık Efendi ⁵⁰⁵
6	Temmuz 1733	Derviş Mehmet Efendi ⁵⁰⁶ (Kuzyaka)
7	Mart 1735	Mevlana Ahmet Efendi ⁵⁰⁷
8	Haziran 1736	Mustafa Efendi ⁵⁰⁸
9	Haziran 1738	Mehmet Müslim Efendi ⁵⁰⁹
10	Temmuz 1739	İshakzâde İshak Efendi ⁵¹⁰
11	Kasım 1739	Hacı Ahmet Efendi ⁵¹¹
12	Ağustos 1740	Hasan Efendi ⁵¹² (Kuzyaka)
13	Ekim 1740	Mevlana Abdullah Efendi ⁵¹³
14	Ekim 1740	Mevlana Çıtınzâde Hacı Ahmet Efendi ⁵¹⁴
15	Haziran 1747	Hasan Efendi ⁵¹⁵
16	1748	Abdullah Efendi ⁵¹⁶
17	Nisan 1749	Mustafa Efendi ⁵¹⁷ (Kuzyaka)
18	Kasım 1750	Yahya Efendi ⁵¹⁸ (Kuzyaka)

Tablodaki veriler incelendiğinde Kastamonu Kazâsı'nda nâiblik yapan kişilerin kadı tarafından veya arpalık sahipleri tarafından tayin edildiği görülmektedir. Yalnız Kastamonu kazâ merkezine değil, kazâyâ bağlı Akkaya ve Kuzyaka nahiyelerine de nâib tayin edildiği tespit edilmiştir.

⁵⁰⁴ KŞS. 21, 389. KŞS. 32, 235.

⁵⁰⁵ KŞS. 39, 80.

⁵⁰⁶ KŞS. 210, 243

⁵⁰⁷ KŞS. 35, 296.

⁵⁰⁸ KŞS. 35, 281.

⁵⁰⁹ KŞS. 36, 4.

⁵¹⁰ KŞS. 38, 16.

⁵¹¹ KŞS. 38, 18.

⁵¹² KŞS. 39, 144.

⁵¹³ KŞS. 37, 1.

⁵¹⁴ KŞS. 37, 92.

⁵¹⁵ KŞS. 42, 27.

⁵¹⁶ KŞS. 110, 6.

⁵¹⁷ KŞS. 110, 73.

⁵¹⁸ KŞS. 110, 131.

Kadı tarafından tayin edilen ve birçok görev ifa eden nâiblerinde bazen halka zulmettikleri görülmektedir. Özellikle para ve mal toplama hususunda kadı ve naiblerin devre çıktıkları bilinmektedir. Devre çıkmak kadı ve nâibin görev yerini bırakıp çevre kasaba ve köyleri dolaşmasıdır. Yasak olmasına rağmen yöneticilerin bu kurala itaat etmedikleri söylenebilir.⁵¹⁹ Böyle durumda halkın şikâyetinde bulunup hakkını savunduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Mayıs 1735 tarihinde Kastamonu kadısına gönderilen emirde Orta nahiyesine tabi Kareavli, Depe, Bayındır, Karaçomak, Sahip Karakız köyleri ahalilerinin arzuhal sunup, kadı tarafından tayin edilen nâibin her ay devriye çıkıp, köy köy gezdiği ve kendilerinden koyun, kuzu, yağ, bal ve tavuk gibi zahirelerini aldığı şikâyetinde bulunmuşlardır. Ayrıca selamiye ve teftiş adı altında haksız akçelerini aldıklarını da bildirmişlerdir. Gönderilen emirde nâiblerin ve kadıların devre çıkmayıp sakin oldukları yerde ikamet etmeleri, davet edildiklerinde de belli bir mahalde oturup halktan haksız zahire ve akçe talep etmemeleri emredilmiştir.⁵²⁰ Aynı şekilde Temmuz 1743 tarihinde Akkaya nahiyesi halkıda arzuhal sunup nâiblerinin 60-70 adamı ile devre çıkıp köy köy gezerek kendilerine zulmettiği yönünde şikâyetçi olmuşlardır. Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde haksız müdahalenin menî emredilmiştir.⁵²¹

1.1.2.3. Kadının Diğer Yardımcıları

Kazadaki en önemli idareci olarak zikredilebilecek kadının birçok görev üstlendiği bilinmektedir. Bu görevleri arasında hiç şüphesiz en önemlisi adaletin yerine getirilmesini sağlamaktır. Bu görevi yerine getirirken kadıya yardımcı olan birçok görevli bulunmaktadır. Bunlardan ilki muhızıdır. Şeri mahkemelerde davacılar ve davalıları mahkemeye çağıran memura, muhızır denilmektedir. Bu tabirin ceza ve hukuk mahkemelerindeki karşılığı mübaşirdir.⁵²² Kadı tarafından mahkemede hazır bulunması istenen kişiye celb kâğıdı adı verilen bir kâğıt çıkarılır ve muhızır da bu kâğıtla o kişiyi mahkemeye çağırırdı. Zor kullanma yetkisi olmamasına rağmen kadının izni ile yanına asker alma yetkileri de vardı. Mahkemede asayişin sağlanması muhızırın göreviydi.

⁵¹⁹ Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, 54.

⁵²⁰ KŞS. 42, 27.

⁵²¹ BOA. A. DVNS. AHK. A.d. 4, 56.

⁵²² Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 488. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, 572.

Bunun yanında asilerin yakalanması, suçluların takibi ve soruşturmalara yardımcı olma gibi görevlerinin olduğu da bilinmektedir.⁵²³

Muhzırlar genellikle yerli şahıslar arasından seçilmektedir. Belirli bir maaşları olmayan muhzırlar mahkemedeki taraflardan ücret almaktadır. İhzariye adı altında tereke taksiminden de pay almaktadırlar. Deveciler Mahallesi'nden İbrahim Ağa'nın 1613,5 kuruşluk terekesinden, on beş para ihzariye ücreti alındığı görülmektedir.⁵²⁴ Bunun yanında kadı ve müderris tayininde müjdecilik adıyla bahşiş aldıkları bilinmektedir. Muhzır vefat edince yerine oğlu tayin edilir eğer oğlu yoksa görevi bir başkasına verilir.⁵²⁵ Muhzır atamalarının şer'iyye siciline kaydedildiği görülmektedir. 1 Mart 1736 tarihinde Şadi Bey Mahallesi'nden Mustafa Efendi'nin çırağı Ebubekir Efendi'nin, Kastamonu mahkemesine muhzır olarak tayin edildiği ve hizmetini istikamet üzere yapacağına dair taahhütte bulunduğu bildirilmektedir.⁵²⁶

Muhzırlar mahkemede şuhûdü'l-hâl olarak da bulunmaktaydılar. Şer'iyye sicillerinde şuhûdü'l-hâl arasında ve diğer eserlerde isimleri tespit edilen muhzırlar şunlardır: 1725 tarihinde Muharem Bey⁵²⁷, 1727 tarihinde Halil Bey⁵²⁸, 1728 tarihinde Kanberoğlunun ölümü üzerine İsmail Bey'e, 1729 tarihinde Mustafa'nın ölümü üzerine Muharrem Bey'e⁵²⁹, 1729 tarihinde Ali Bey⁵³⁰, 1730 tarihinde İsmail Bey⁵³¹ aynı tarihte Hacı Mehmet Bey⁵³², 1732 tarihinde Seyyid Ali Çelebi⁵³³, 1740 tarihinde Hüseyin Bey⁵³⁴, 1741 tarihinde Deli Ahmet Bey⁵³⁵, 1742 tarihinde Muharrem Bey'den Ahmet Bey'e⁵³⁶ 1748 tarihinde Mehmet Çelebi⁵³⁷, aynı tarihte Osman Bey⁵³⁸ yine Feyzullah

⁵²³ Recep Ahıskalı, "Muhzır", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 85

⁵²⁴ KŞS. 35, 49.

⁵²⁵ Akgündüz, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı İlim Hey'eti, Şer'iye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, C. 1, 72-73.

⁵²⁶ KŞS. 35, 311.

⁵²⁷ KŞS. 27, 135.

⁵²⁸ KŞS. 29, 7.

⁵²⁹ Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1990, 219.

⁵³⁰ KŞS. 30, 29.

⁵³¹ KŞS. 31, 44.

⁵³² KŞS. 31, 66.

⁵³³ KŞS. 210, 11

⁵³⁴ KŞS. 37, 13.

⁵³⁵ KŞS. 39, 97.

⁵³⁶ Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, 219.

⁵³⁷ KŞS. 42, 7

⁵³⁸ KŞS. 42, 11.

Bey⁵³⁹ ve 1750 tarihinde Hacı Muharem Bey'in⁵⁴⁰ isimleri geçmektedir. Aynı isimlerin uzun süre görev yaptıkları görülmektedir.

Muhzır sayısının fazla olduğu mahkemelerde, muhızlıların başına amir olarak birde muhız başı tayini yapılmaktadır.⁵⁴¹ Muhzır başılık görevine genellikle altı bölük halkından biri atanmaktadır.⁵⁴² Atanan bu kişiler ya bizzat bu görevi icra ederler veya iltizam sistemi ile yerlerine vekil tayin ederlerdi. Muhzır başının görev süresi bir yıl olmakla birlikte XVIII. yüzyıldan itibaren bu sürenin bir yılı geçtiği de olmaktadır.⁵⁴³ 20 Mart 1729 tarihinde Kastamonu mahkemesinde muhızlıbaşı olan Mustafa'nın vefat etmesi üzerine, yerine eğer oğlu yoksa muhızlı emektarlarından Muharrem Bey'in tayin edilmesi bildirilmiştir. Kadı mahiyetinde hizmet edip yüzde iki akçe resmi ihzariye alması emredilmektedir.⁵⁴⁴ Bu atama kaydından XVI. ve XVII. yüzyılda muhızlıların biten davalardan aldıkları yüzde iki akçe resmi ihzariye⁵⁴⁵ miktarının değişmediği görülmektedir. Aksi bir atama olduğu zaman şikâyet ile bu görev askerî kesime verilmektedir. Ekim 1743 tarihinde Kapıcı oğullarından Hüseyin arzu hal sunup, Kastamonu Kazâsı'nın 6000 akçede bir hisse ihzariyesi ile muhızlıbaşı olan Mustafa'nın kuloğlu olmadığını bildirmiştir. Kapıcıbaşı Abdalbaki'nin arzı ile muhızlıbaşılık 6000 akçede bir hisse ile Hüseyin'e verilmiştir.⁵⁴⁶

Muhzır başılık görevine müdahale edildiğine dair bir kayıt da mevcuttur. Haziran 1747 tarihinde Kastamonu mahkemesinde muhızlıbaşı olan Ahmet arzuhal sunup, mahkemenin muhızlıbaşı kendi iken, Hüseyin adlı kişinin kendisine haksız müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Kastamonu kadısı İbrahim Efendi'nin arzı ile muhızlıbaşılık görevi tekrar Ahmet'e verilmiş ve kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir.⁵⁴⁷

Mahkemede şuhûdü'l-hâl olarak da muhızlıbaşılardan görev yaptıkları belgelerden tespit edilmektedir. İncelenen dönemde muhızlıbaşı olarak görev alan kişiler: 1725

⁵³⁹ KŞS. 43, 38.

⁵⁴⁰ KŞS. 110, 129.

⁵⁴¹ Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 2, 573.

⁵⁴² Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 488

⁵⁴³ Akgündüz, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı İlim Hey'eti, Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, C. 1, 73.

⁵⁴⁴ KŞS. 30, 73.

⁵⁴⁵ Ahıskalı, "Muhzır", *DİA*, XXXI, 85.

⁵⁴⁶ KŞS. 106, 195.

⁵⁴⁷ KŞS. 41, 102.

tarihinde Mustafa Bey⁵⁴⁸ aynı tarihte Muharrem Bey⁵⁴⁹, 1727 tarihinde Mustafa Bey⁵⁵⁰, 1729 tarihinde Halil Bey⁵⁵¹, 1735 tarihinde Hacı Mehmet Bey⁵⁵², 1747 tarihinde Hüseyin Bey⁵⁵³ ve Hüseyin Bey'den de Ahmet Bey'e⁵⁵⁴ geçtiği görülmektedir.

Muhzırbaşların görev süreleri bir yıl olmasına rağmen aynı kişilerin birkaç yıl veya birkaç kez bu görevi üstlendikleri görülmektedir. Muharrem Bey'in 1729⁵⁵⁵, 1732⁵⁵⁶, 1737⁵⁵⁷ ve 1741⁵⁵⁸ tarihlerinde muhzırbaşı olarak ismi geçmektedir. Yine Hacı Mehmet Bey'in 1734 senesinden sonra 1735⁵⁵⁹, 1736⁵⁶⁰, 1742⁵⁶¹ ve 1749⁵⁶² senelerinde muhzırbaşı olarak ismi geçmektedir.

Kadının mahkemedeki bir diğer yardımcısı ise kâtiptir. Sözlükte ketb “yazmak” kelimesinin ismi failinden türeyen kâtip kelimesi, yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, yazıcı; bilgili kişi, noter, muharrir" anlamlarında kullanılmaktadır.⁵⁶³ Kâtipler yazıları düzgün, güvenilir ve becerikli kişiler arasından kadı tarafından seçilmektedir. Başlıca görevleri mahkemede görülen duruşmaları mahkeme defterine kaydetmek, merkezden gelen resmi yazılar ve benzeri belgeleri sicile kaydetmek, hüccet, ilam ve vakıf yazışmaları ile her çeşit senetleri tutmak olarak sayılabilir.⁵⁶⁴ Kâtiplerin tereke sayımından katibiye adı altında bir pay aldıkları bilinmektedir. Küpçügez Mahallesi'nden vefat eden Hacı Hüseyin'in 829 kuruşluk terekesinden, iki kuruş katibiye ücreti alındığı görülmektedir.⁵⁶⁵

Kâtip atamasına dair Ekim 1733 tarihindeki kayıta Mevlana İbrahim arzuhal sunup, Kastamonu mahkemesinde kâtip olan Mustafa Halife'nin vefat ettiği ve görevinin boş olduğunu bildirip görevin kendine verilmesini talep etmiştir. Kastamonu

⁵⁴⁸ KŞS. 27, 123.

⁵⁴⁹ KŞS. 27, 171.

⁵⁵⁰ KŞS. 29, 6.

⁵⁵¹ KŞS. 30, 12.

⁵⁵² KŞS. 33, 82.

⁵⁵³ KŞS. 40, 16.

⁵⁵⁴ Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, 218.

⁵⁵⁵ KŞS. 30, 18.

⁵⁵⁶ KŞS. 32, 89.

⁵⁵⁷ KŞS. 35, 114.

⁵⁵⁸ KŞS. 39, 79.

⁵⁵⁹ KŞS. 34, 78.

⁵⁶⁰ KŞS. 35, 65.

⁵⁶¹ KŞS. 38, 129.

⁵⁶² KŞS. 43, 154.

⁵⁶³ Mustafa Sabri, Küçükbaşcı, “Kâtip”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2002, XXV, 49.

⁵⁶⁴ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 88-89.

⁵⁶⁵ KŞS. 31, 21.

ahalisinden dört kişinin Mustafa Halife'nin vefat ettiğine dair şahitlik etmesi üzerine Anadolu kazaskerinin arzıyla Mustafa Halife'nin yerine Mevlana İbrahim, Kastamonu mahkemesine kâtip olarak atanmıştır.⁵⁶⁶ Özellikle XVIII. yüzyılda yerlilerden kâtip seçilmemesine özen gösterildiği bilinmektedir. Bunun sebebi olarak yerli kâtiplerin yolsuzluk yapmaları gösterilmektedir.⁵⁶⁷ İncelenen dönemde Kastamonu mahkemesinde katib-i sani olarak 1728 tarihinde Ahmet'in, 1733 tarihinde onun vefatı üzerine yerine Hafız Mustafa'nın görev yaptığı bilinmektedir. Yine 1733 tarihinde kâtip olan Hafız Yahya'nın, 1735 tarihinde görevi Hafız Ali'ye bıraktığı görülmektedir.⁵⁶⁸ 1731⁵⁶⁹ ve 1749⁵⁷⁰ tarihinde mahkeme kâtibinin Seyyid Mehmet Efendi olduğu belgelerden tespit edilmektedir.

Mahkemede ki bir diğer görevli ise kâtiplerin amiri konumundaki başkâtiptir. Başlıca görevi kâtiplerin tutacakları her çeşit kaydın yazım kurallarına uygun olmasını denetlemek, kayda geçirilecek ferman, buyruldu ve benzeri resmî evrakların aslına uygun yazılmasını sağlamak, kadı ve nâibi arzı ile nikâh kıymak, gerektiğinde keşifte bulunmak ve sicillerin korunmasını sağlamak olarak zikredilebilir.⁵⁷¹

Bazen haksız olarak kâtiplere müdahale edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Mayıs 1743 tarihinde Kastamonu kadısı Hacı Osman arzuhal sunup, yirmi seneden fazladır mahkemede kâtip olan Seyyid Şeyh Mehmet'in iyi biri olduğu ve ahalinin kendisinden hoşnut olduğunu bildirmiştir. Fakat iftira ile görevine birkaç kişinin müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Mütesellim ve diğer görevlilere bu müdahalenin men edilmesi emredilmiştir.⁵⁷²

Kâtiplerin yanında mahkemede ki diğer görevli mukayiddir. Başkâtip ve kâtiplerin yardımcısı olan mukayyidin görevi, mahkeme sicillerinin usulüne uygun tutulması, yazıların tam, doğru, okunaklı ve düzgün olmasını sağlamaktır.⁵⁷³ Tereke taksiminden kaydiye adı altında pay almaktadırlar. CebraİL Mahallesi'nden Hacı Mehmet'in 559,5 kuruşluk terekesinden, on para kaydiye ücretinin alındığı

⁵⁶⁶ KŞS. 33, 155.

⁵⁶⁷ Özkaya, 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı, 231.

⁵⁶⁸ Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, 218.

⁵⁶⁹ KŞS. 210, 17.

⁵⁷⁰ KŞS. 43, 153.

⁵⁷¹ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 88.

⁵⁷² BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 5, 28.

⁵⁷³ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 490.

görülmektedir.⁵⁷⁴ Yine Bey Çelebi Mahallesi'nden Hacı Hüseyin'in terekesinden de mukayyid ve muhızrlara üç buçuk kuruş ücret alındığı tespit edilmiştir.⁵⁷⁵

Mahkemede ki bir diğer görevlinin emin olduğu görülmektedir. Bu görevli mahkemece el konulan eşya ve paraları muhafaza etmektedir. Bu hizmet karşılığında eminiyye adı altında bir ücret almaktadır.⁵⁷⁶ Saraçlar Mahallesi'nden vefat eden Fatma'nın 173 kuruş kırk beş para terekesinden, yirmi para eminiyye ücreti alındığı görülmektedir.⁵⁷⁷

Mahkemede kadının emri altında çalışan diğer görevliler ise hademeler ve çukadarlardır. Hademelerin görevi mahkemede temizlik, ısıtma ve aydınlatma işleriyle uğraşmak, çukadarlar ise mahkemede kadının ve mahkemenin ayak işlerine bakmak ve mahkeme dışındaki kadının ilgilendiği işlerin takibini yapmaktadırlar.⁵⁷⁸ Bu hizmetliler yaptıkları iş karşılığında tevzi⁵⁷⁹ ve taksim kayıtlarından hüddâmiyye ve çukadariyye adıyla belli bir miktar alınmaktadır. Cebrail Mahallesi'nden Hacı Mehmet'in 1148 kuruş on para terekesinden, harc-ı hüddam olarak iki kuruşun alındığı görülmektedir.⁵⁸⁰ Yine Kebkebirler Mahallesi'nden Ayşe'nin 310 kuruş on para terekesinden, bir kuruş çukadariye ücreti alındığı anlaşılmaktadır.⁵⁸¹ Bu görevlilere ek olarak kadının çarşı ve pazarları denetiminde kendine yardımcı olan muhtesip de zikredilebilir. Fakat kadılar sağladıkları gelirden dolayı ihtisap işini iltizam usulü ile talibine satarlardı.⁵⁸²

1.1.2.4. Nakîb'ül-eşrâf Kaymakamı

Hiz. Muhammed (Sav.) soyundan gelenlere seyyid⁵⁸³ veya şerif⁵⁸⁴ denilmektedir. Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren Anadolu'daki Seyyid ve Şeriflere hürmet

⁵⁷⁴ KŞS. 39, 59.

⁵⁷⁵ KŞS. 110, 48.

⁵⁷⁶ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, 98.

⁵⁷⁷ KŞS. 42, 2.

⁵⁷⁸ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, 98.

⁵⁷⁹ Anadolu Valisi Ali Paşa'ya ait imdad-ı seferiye vergisinin tahsili işinden katibiye, hüddamiye, ihzariye ve eminiyye adı altında bu görevlilere de pay tahsil edildiği görülmektedir. KŞS. 35, 189.

⁵⁸⁰ KŞS. 35, 38.

⁵⁸¹ KŞS. 106, 49.

⁵⁸² Halil İnalçık, "Mahkeme", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VII, 150.

⁵⁸³ Seyyid kelime anlamı olarak; emir, bey, reis ve efendi manalarına gelmektedir. İslâm dünyasında ise peygamber soyundan gelenler için kullanılmaktadır. T. W. Haig, "Seyyid", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, VI, 543. Seyyid terim olarak "şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek, mânasına gelen şerîf ile (çoğulu eşrâf, şürefâ) birlikte "nesl-i pâk-i Muhammedî'ye mensup olup yüceltmış olan" anlamında Hz.

göstermiştir. İlk olarak I. Murat zamanında Seyyidlere vergi muafiyeti sağlayan belge verilmiş, Yıldırım Bayezid zamanında 1400 senesinde Sadat Nezareti kurulmuştur.⁵⁸⁵ Nakîb'ül-eşrâflık müessesesinin kurumsallaşması, II. Bayezid devrinde olmuştur. Bu dönemde atanan görevlilere maaş bağlanmış ve Nakîb'ül-eşrâflar İstanbul'da ikamet etmeye başlamışlardır.⁵⁸⁶ Nakib olmak için aranan başlıca şartlar ilmîye ricalinden ve sadattan olmaktır. Yani Seyyid olmayan birinin nakib olması mümkün değildir. Nakîb'ül-eşrâfların başlıca görevleri yalan yere neseb iddasında bulununları koğuşturmak, teftiş etmek ve yerine göre bunları cezalandırmak, Seyyidlerin silsilenamelerini tutmak ve Seyyid olanlara hüccetlerini vermek olarak sıralanabilir.⁵⁸⁷

Nakîb'ül-eşrâflar eyalet ve sancaklara temsilci olarak, Nakîb'ül-eşrâf kaymakamı tayin ederlerdi. Bunların başlıca görevi bölgelerinde bulunan Seyyid ve Şeriflerin haklarını korumak, kayıtlarını tutarak bir suretini Nakîb'ül-eşrâf'a göndermektir. Peygamber soyundan gelenlere devlet tarafından vergiden muafiyet, askere gitmeme ve benzeri bütün kamu hizmetlerinden muafiyet sağlandığı için sahte belge ile bu zümreye katılmaları engellemek de Nakîb'ül-eşrâf kaymakamının görevleri arasındadır.⁵⁸⁸ Mart 1735 tarihinde Mergüze Kazâsı'nda zeamet sahibi, zabiti aracılığıyla arzu hal sunup, Pirioglu Hasan ve Madenoğlu Ramazan, oğulları ve akrabalarının üzerlerine edası lazım gelen vergileri sadattan oldukları iddasıyla ödemedikleri şikâyetinde bulunmuştur. Olayın araştırılıp defterde isimlerinin olup olmadığının kontrol edilmesi emredilmiş ve eğer isimleri yoksa vergilerini vermeleri inat ederlerse merkeze bildirilmesi emredilmiştir.⁵⁸⁹ Yine bir diğer belgede Kastamonu ve Bolu Âdet-i Ağnâm Mukataası sahipleri Ali ve Süleyman Ağalar arzuhal sunup, bazılarının sadatı kiramdan olduğunu iddia edip vergi vermedikleri şikâyetinde bulunmuşlardır. Gönderilen emirde sadatı

Peygamber'in Hz. Ali ile Fâtîma'dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Seyyid", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2009, XXXVII, 40.

⁵⁸⁴ Hazreti peygamberin torunu Hz. Hasan'ın soyundan gelenler için kullanılan bir tabirdir. Arapça şerif kelimesi şerefli manasına gelmektedir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 3, 342. Peygamberimizin torunlarından Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere şerif, diğer torunu Hz. Hüseyin soyundan gelenlere ise seyyid denilmektedir. C. Van Arendoks, "Şerif", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1979, XI, 435-442.

⁵⁸⁵ Murat Sarıcık, "Osmanlı Devleti'nde Nakîbüleşraflık Kurumu", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, X, 386.

⁵⁸⁶ Şit Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 323. Murat Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülİslâmlık*, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, 276.

⁵⁸⁷ Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibü'l-eşraflık Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, 64-65.

⁵⁸⁸ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 93.

⁵⁸⁹ KŞS. 33, 233.

kiramdan olanların askerîyeden olup 150 koyuna kadar kendilerinden vergi alınmayacağı, bunun üstündeki her bir koyun için bir akçe, her yüz koyun için yedi akçe adet-i gulamiye ve her üç yüz koyun için beş akçe ağıl resmi alınacağı, bunun dışında imam, hatip, müezzin, kale mustahfızı, doğancı şahinci gibi kesimlerin askerîyeden olmayıp vergilerini vermeleri emredilmiştir.⁵⁹⁰

Nakîb'ül-eşrâf kaymakamları geniş bir bölgede ki sadat üzerine Nakib Efendi tarafından atanmaktadır. Ocak 1725 tarihinde Nakib Seyyid Mehmet Efendi tarafından Seyyid Ali Efendi'nin Kastamonu, Daday, Devrekani, Taşköprü, Mergüze, Araç, kazâlarındaki sadat üzerine kaymakam tayin edildiği görülmektedir.⁵⁹¹ Ömer Efendizâde Seyyid Mehmet Efendi ise Kastamonu, Eflani, Boyabad, Daday, Zara, Çiklene, Araç, Sorgun ve Göl kazâlarındaki sadat üzerine kaymakam tayin edilmiştir.⁵⁹² Sadat kiramdan olanlar bir suç işlediklerinde bunların cezalandırılması İstanbul'da Nakîb'ül-eşrâf, taşrada Nakîb'ül-eşrâf kaymakamı tarafından yapılmaktadır. Yöneticiler ve kadılar bunlara karışamazdı. Halktan ayırt edilmeleri içinde başlarına yeşil sarık takarlardı.⁵⁹³ Nisan 1749 tarihinde Hüseyin Çelebi Mahallesi sakinlerinden olup İsmail Bey Mahallesi'nde oturan Ali Beşe'ye olan otuz altı kuruş borcu için sadatı kiram Seyyid Ali Efendi evinde hapis olan sadattan Seyyid Ahmet Beşe'nin fakir olup borcunu ödeyemeyeceğine dair şahitlerin beyanı üzerine Seyyid Hüseyin Beşe'nin kefaletiyle hapisten salınmıştır.⁵⁹⁴

Şehrin önde gelen kişileri arasında Nakîb'ül-eşrâf kaymakamları da yer almaktadır. Mahkemede şuhûdü'l-hâl olarak sıklıkla Nakîb'ül-eşrâf kaymakamlarının ismi de geçmektedir.⁵⁹⁵ İncelenen dönem içinde Nakîb'ül-eşrâf kaymakamı olarak Seyyid Ali Efendi⁵⁹⁶, Seyyid Mehmet Efendi⁵⁹⁷, Seyyid Şaban Efendi⁵⁹⁸, Ömer

⁵⁹⁰ KŞS. 110, 210.

⁵⁹¹ KŞS. 27, 39.

⁵⁹² KŞS. 39, 212.

⁵⁹³ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 167-177.

⁵⁹⁴ KŞS. 43, 126.

⁵⁹⁵ KŞS. 27, 136. KŞS. 28, 8. KŞS. 30, 1. KŞS. 31, 69. KŞS. 35, 143.

⁵⁹⁶ KŞS. 27, 136. KŞS. 28, 8. KŞS. 30, 6. KŞS. 31, 167. KŞS. 32, 15. KŞS. 33, 17. KŞS. 210, 32. KŞS. 34, 56. KŞS. 210, 99. KŞS. 35, 95. KŞS. 35, 110. KŞS. 36, 21. KŞS. 40, 58. KŞS. 41, 14. KŞS. 42, 15. KŞS. 43, 99. KŞS. 110, 31.

⁵⁹⁷ KŞS. 27, 169. KŞS. 35, 143. KŞS. 39, 55. KŞS. 40, 26.

⁵⁹⁸ KŞS. 40, 1. KŞS. 31, 69.

Efendizâde Seyyid Mehmet Efendi⁵⁹⁹ ve Seyyid Halil Efendizâde Ahmet Çelebi'nin⁶⁰⁰ isimleri geçmektedir.

1.1.2.5. Müftü

Ehl-i şer zümresi içinde kadıdan sonra müftü zikredilebilir. Müftüler mahkeme ile ilgili anlaşmazlıklar çıktığında fetva⁶⁰¹ vermektedir. Özel konularda talep edilen fetvalar İstanbul'da Şeyhülislâm, kazâlarda müftü tarafından verilmektedir. Müftülerin atamaları Şeyhülislâm'ın arzı üzerine padişah tarafından yapılmaktadır.⁶⁰² Şeyhülislâm'ın taşradaki temsilcisi konumundaki müftüler, kadının veya halkın çözemediği dinsel bir konuda ya da halkın sorunlarına dini bakımdan destek sağlamak için fetva almak için başvurdukları bir mercidir. Müftüler fetvalarını Hanefi mezhebine göre verir ve verdiği bu fetva karşılığında ücret alır ve geçimini de bu şekilde sağlardı.⁶⁰³ Fetvanın hukukî bir bağlayıcılığı yoktur. Müftü, kendine sorulan konu ile ilgili daha önceki İslâm hukukçuları tarafından fetva verilip verilmediği araştırmak zorundadır. Çünkü yeni bir fetva gerektiren bir durum yoksa fakihler mevcut hükümler ile sınırlı fetva verirlerdi.⁶⁰⁴ Kadı sorunu çözmekte güçlük çekerse müftüye başvurur ve ondan fetva talebinde bulunabilirdi.⁶⁰⁵ Müftü olacak kadın veya erkeğin; müctehid olmak ve sözünün sıhhatine Kur'an, Sünnet ve Kıyastan kuvvetli delil çıkarmaya kadir olma, âlim kimselerden ders alıp fıkıh ilmîne sahip olma, salih kişi olup dinin emirlerine uyma, halkın hile ve desiselerine vakıf olup hasımları dinleyip öyle karar verme, iyi huylu olup sağır olmama, hüküm vereceği müctehidin ve fakihin bilgi ve dirayet derecesini bilip

⁵⁹⁹ KŞS. 39, 212.

⁶⁰⁰ KŞS. 40, 248.

⁶⁰¹ Fıkıh terimi olarak "fakih bir kişinin sorulan fıkhi bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm" demektir. Örfte ise sorulan dini sorulara müftüler tarafından yazı ile verilen cevaptır. Fahrettin Atar, "Fetva", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1995, XII, 486-487. Ebül'ulâ Mardin, "Fetva", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, IV, 583. Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, 43.

⁶⁰² Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, 228.

⁶⁰³ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 91-92.

⁶⁰⁴ İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, 270. Fetva ve kaza yetkisi arasındaki fark için bakınız A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, 44-45.

⁶⁰⁵ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 92.

seçim yapabilme, ilim sahipleri ile müşavere etme ve kimseye muhtaç olmayacak kadar varlıklı olup tesir altında kalmama gibi şartlara haiz olması gerekmektedir.⁶⁰⁶

Yönetici sınıfa dâhil olmamasına rağmen müftülerin şehrin önde gelen kişileri arasında olduğu söylenebilir. Mahkeme de şuhûdü'l-hâl olarak sıklıkla müftülerin hazır bulunduğu görölmektedir. Örneğin 1730 senesi Kastamonu Kazâsı'nın menzil bargiri işinin senelik 500 kuruşa Ahmet Ağa'ya deruhte edildiği belgenin altında, şuhûdü'l-hâl olarak Kastamonu müftüsü İbrahim Efendi'nin de ismi geçmektedir.⁶⁰⁷ Yine Kırkçeşme Mahallesi'nden olup Boğaz köyünde çiftlik sahibi olan İbrahim Beşe'nin arazi satış belgesinin altında şuhûdü'l-hâl olarak Kastamonu müftüsü Hafız Hüseyin Efendi'nin ismi de bulunmaktadır.⁶⁰⁸

Müftüler askerî kesim içinde kabul edildikleri için vefat ettiklerinde tereke taksimleri Anadolu kadıaskeri tarafından tayin olunan çukadar tarafından yapılmaktadır. 13 Temmuz 1740 tarihinde Kastamonu müftüsü iken vefat eden İbrahim Efendi'nin eşi ve kız kardeşine kalan 2000 kuruşluk malının sayımı, Anadolu kadıaskeri tarafından tayin olunan Çukadar Mehmet Ağa tarafından yapılmıştır.⁶⁰⁹

Kastamonu mevleviyet derecesine sahip olduğu için kadılık ve fetva mercii olan müftülük ayrı ayrı tevcih olunmuştur.⁶¹⁰ İncelenen dönemde 1740⁶¹¹ senesine kadar müftülük görevinin İbrahim Efendi tarafından yürütüldüğü görölmektedir. Onun vefatı üzerine yerine tayin edilen Erzurumi Mehmet Efendi'nin yaşlı olmasından dolayı istifa etmesi üzerine, yerine Atabey Gazi Medresesinin yarı hisse ile müderrisi olan Hafız Hüseyin Efendi müftü olarak tayin edilmiştir.⁶¹² 6 Mart 1745 tarihinde Hafız Hüseyin Efendi'nin görevinin uzatıldığı anlaşılmaktadır.⁶¹³

Müftüler şehrin ileri gelen kişileri arasında oldukları için mütevellî ve müderris olarak da görev almaktadırlar. Kastamonu müftüsü iken vefat eden İbrahim Efendi'nin aynı zamanda Atabey Gazi Cami Vakfı'nın yarı hisse ile mütevellisi olduğu

⁶⁰⁶ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebusuud Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018, 2.

⁶⁰⁷ KŞS. 32, 39.

⁶⁰⁸ KŞS. 41, 14.

⁶⁰⁹ KŞS. 38, 81.

⁶¹⁰ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, 56.

⁶¹¹ KŞS. 27, 170. KŞS. 28, 54. KŞS. 29, 30. KŞS. 31, 64. KŞS. 32, 39. KŞS. 33, 77. KŞS. 35, 54. KŞS. 36, 28. KŞS. 210, 99. KŞS. 35, 110.

⁶¹² KŞS. 38, 195.

⁶¹³ KŞS. 106, 155.

görülmektedir. İbrahim Efendi'nin vefatından sonra Atabey Gazi Cami görevlileri varislerden 240 kilo oşür ve kira gelirlerinden elli altı kuruş alacaklarının altı senedir vakfın yarı hisse ile mütevellisi olan İbrahim Efendi'nin zimmetinde olduğu şikâyetinde bulunmuşlardır. Terekesinden bu alacaklarını talep etmişlerdir. Elli kuruş üzerine sulh olup parayı İbrahim Efendi'nin eşi Ümmügülsüm'den almışlardır.⁶¹⁴

1.1.2.6. Şuhûdü'l-Hâl

Mahkemelerde adil karar verildiğini ve aleniyeti tespit maksadıyla en az iki kişi hazır bulunmaktadır. Bunlara şuhûdü'l-hâl denilmektedir. Hicri IV. asırdan itibaren bu kurum mevcuttur.⁶¹⁵ Şühudü'l udul ya da udulü'l müslimin de denilen bu kişiler o kazânın ileri gelenleri arasından seçilmekte olup sayıları beş, altı veya daha da fazla olmaktadır. Bu şahitler mahkemenin işleyişine veya karara her hangi bir müdahalede bulunmayıp, kadıların aldığı kararlarda adil olmasını varlıkları ile sağlamaktadırlar.⁶¹⁶ Davanın durumuna göre her meslek grubu veya toplumun her kesiminden dürüst, saygın ve sözüne itibar edilen kişiler şuhûdü'l-hâl olarak görev almaktadır.⁶¹⁷ Kadılar şeri ve örfi hukuku iyi bilmelerine rağmen mahalli örf ve adetlere yabancı oldukları için tereddüd duydukları anda şuhûdü'l-hâl ile müşavere edebilmekteydiler.⁶¹⁸ Şuhûdü'l-hâlin varlığı hem kadı için hem de yargılamanın tarafları için güvence anlamına gelmektedir. Kadı için hakkında çıkacak taraflı hareket etti iddiasının önü alınırken, mahkeme tarafları için de kadının tarafsız karar vermesinin güvencesi olarak bu kişilerin varlığı önemlidir.⁶¹⁹ Bu değerlendirmeden sonra şuhudül halin üç önemli işlevinin olduğu söylenebilir. İlk olarak varlıkları ile davanın herkese açık olduğu ve dileyenin gelip davayı dinlemesini sağladıkları, ikincisi aynı dava ikinci kez

⁶¹⁴ KŞS. 39, 11.

⁶¹⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016, 376.

⁶¹⁶ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2009, 84-85. Bu sayının 20-30 kişi olabileceği de vurgulanmaktadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 654.

⁶¹⁷ Nasi Aslan, *İslâm Yargılama Hukukunda "Şühudü'l-Hal" Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999, 17.

⁶¹⁸ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 654.

⁶¹⁹ İbrahim Durhan, *Yapısı ve İşleyişi İtibariyle Osmanlı Yargı Örgütü ve Tanzimat Dönemindeki Gelişmeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, 47.

görüldüğünde şahit olarak bu kişilere başvurulması ve sonuncusu da kadının özellikle beldenin örfü hakkında ayan ya da eşraf denilen bu kişilerden bilgi almasıdır.⁶²⁰

Şer’iyye sicillerinde mahkeme kayıtlarının altında birçok meslek grubu veya şehrin idarecisinin ismi şuhûdü’l-hâl olarak geçmektedir. Meslek grubu olarak Bakırcı⁶²¹, Basdırmacı⁶²², Berber⁶²³, Boyacı⁶²⁴, Çilingir⁶²⁵, Demirci⁶²⁶, Kasap⁶²⁷, Kavukcu⁶²⁸, Muhtap⁶²⁹, Terzi⁶³⁰, Tüfenkci⁶³¹ ve Penbeci⁶³² gibi esnaflar örnek olarak gösterilebilir. Yine mahkemede şuhûdü’l-hâl olarak görev yapan kişiler arasında Muhzır⁶³³, Sermuhzır⁶³⁴, Mahalle imamları⁶³⁵, Serdar⁶³⁶, Serdar vekili⁶³⁷, Nakîb’ül-eşrâf kaymakamı⁶³⁸, Şehir kethüdası⁶³⁹, Voyvoda⁶⁴⁰, Müftü⁶⁴¹, Kale kethüdası⁶⁴², Kale dizdarı⁶⁴³, Yiğitbaşı⁶⁴⁴, Kale mustahfızı⁶⁴⁵, Mütessellim⁶⁴⁶, Kethüdayeri⁶⁴⁷ ve Serdengeçti Ağası⁶⁴⁸ gibi farklı görevlerdeki kişilerin olduğu görülmektedir.

Şuhûdü’l-hâl olarak gayr-i müslimlerinde mahkemede yer aldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Özellikle dava gayr-i müslimlere ait ise Müslüman veya gayr-i müslimler bir arada veya yalnız gayr-i müslimlerin de şuhûdü’l-hâl olarak görev

⁶²⁰ Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şuhûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilig*, 44, 2008, 31-32.

⁶²¹ KŞS. 28, 22.

⁶²² KŞS. 210, 15.

⁶²³ KŞS. 28, 21.

⁶²⁴ KŞS. 106, 40.

⁶²⁵ KŞS. 35, 16.

⁶²⁶ KŞS. 43, 15.

⁶²⁷ KŞS. 29, 21.

⁶²⁸ KŞS. 30, 3.

⁶²⁹ KŞS. 39, 22.

⁶³⁰ KŞS. 31, 23.

⁶³¹ KŞS. 32, 34.

⁶³² KŞS. 33, 26.

⁶³³ KŞS. 29, 7. KŞS. 41, 31. KŞS. 110, 66.

⁶³⁴ KŞS. 30 12. KŞS. 34, 78.

⁶³⁵ KŞS. 28, 29. KŞS. 29, 18. KŞS. 32, 133. KŞS. 40, 123. KŞS. 106, 116.

⁶³⁶ KŞS. 28, 20. KŞS. 30, 18. KŞS. 33, 100.

⁶³⁷ KŞS. 35, 73. KŞS. 210, 39.

⁶³⁸ KŞS. 40, 80. KŞS. 42, 15. KŞS. 43, 99.

⁶³⁹ KŞS. 28, 68. KŞS. 31, 70. KŞS. 210, 6.

⁶⁴⁰ KŞS. 27, 170.

⁶⁴¹ KŞS. 28, 54. KŞS. 31, 64. KŞS. 39, 77. KŞS. 41, 14.

⁶⁴² KŞS. 37, 38. KŞS. 43, 105. KŞS. 106, 69.

⁶⁴³ KŞS. 32, 32. KŞS. 35, 21. KŞS. 40, 120. KŞS. 106, 87.

⁶⁴⁴ KŞS. 28, 72. KŞS. 31, 48. KŞS. 32, 41. KŞS. 38, 87.

⁶⁴⁵ KŞS. 28, 24. KŞS. 32, 133. KŞS. 39, 120. KŞS. 43, 128.

⁶⁴⁶ KŞS. 28, 32. KŞS. 106, 86. KŞS. 210, 115.

⁶⁴⁷ KŞS. 28, 61. KŞS. 41, 86. KŞS. 210, 43.

⁶⁴⁸ KŞS. 210, 107.

yaptıkları görülmektedir. Sofular Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Ermeni Sarkiz'in varislerinin alacak davasında yer alan şuhûdü'l-hâlin tamamı gayr-i müslimlerden oluşmaktadır.⁶⁴⁹ Yine Şadi Bey Mahallesi'nden olup vefat eden Süve'nin varislerinin, Kostantin adlı zımmide ki alacak davasında şuhûdü'l-hâl olarak hem müslim hemde gayr-i müslimlerin bir arada bulunduğu görülmektedir.⁶⁵⁰

Şuhûdü'l-hâl kurumu batıdaki jüri sistemine benzetilmektedir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü jürinin, yargıcın kararlarında doğrudan müdahale hakkı varken, şuhûdü'l-hâl olarak görev yapan kişilerin böyle bir hakkı yoktur. Yalnız mahkemede hazır bulunup karar metninin altına isimleri yazılır ve imzalatılırdı. Böylece kadının tarafsızlığı ve mahkemenin usulüne uygun yapıldığı belgelenmiş olurdu.⁶⁵¹

1.1.2.7. Mimarbaşı

Kadının şehrin yönetiminde birçok görev üstlendiği bilinmektedir. Bu görevleri yerine getirirken kendine yardımcı olan birçok görevli vardır. Kentteki yapı denetiminde kadıya yardımcı olan görevli mimarbaşı veya mimardır.⁶⁵² Osmanlı Devleti'nde resmi mimarlık örgütünün başı Ser mimaran-ı hassa⁶⁵³ olup onun emri altında görev yapan diğer mimarlara ise hassa mimarları denilmektedir. Unvanlarının aksine yalnız sarayda değil merkezde ve taşrada yapı işlerini denetleyen ve yöneten bir örgüttür.⁶⁵⁴ Mimarlar binayı yapmadan önce plan veya resim denilen çizimleri yapmaktaydılar. Mimarın atanmasında aranan şartlardan biri de bu konuda maharetli

⁶⁴⁹ KŞS. 35, 70.

⁶⁵⁰ KŞS. 210, 149.

⁶⁵¹ Durhan, *Yapısı ve İşleyişi İtibariyle Osmanlı Yargı Örgütü ve Tanzimat Dönemindeki Gelişmeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 46.

⁶⁵² Osmanlı Devleti'nde hassa mimar ocağının başı olup şu görevleri üstlenmektedir: Saraya ve devlete ait her türlü inşaat ve tamirat için ön keşif yapmak, inşaatı ve tamiratı gerçekleştirmek, masraf defterlerini tutmak, işin bitiminde son keşfi yapıp kabul etmek; vakıflarla ilgili inşaat ve tamiratları gerçekleştirmek; gayr-i müslim cemaatlara ait mâbedlerin tamir veya genişletilmesinin gerekli olup olmadığına ilişkin keşifler yapmak; İstanbul'daki inşaat ve şehircilik hizmetlerini yerine getirmek; mâbedlerin, şehir surlarının, suyuolları ile anayolların kapanmamasını sağlamak; yangın ihtimallerinin azaltılması için özel inşaatları kontrol etmek ve gerektiğinde ruhsata bağlamak; seferlerde askerî geçeceği yolların açılması, onarılması, köprü yapılması gibi ordu hizmetlerini ifa etmek; inşaatlarda çalışan usta ve işçilerin yevmiyelerini, inşaat malzemelerinin evsafını ve fiyatlarını tesbit etmek; eyalet mimarlarını kontrol edip gerektiğinde bunlara ehliyet vermek; mahkemelerde bilirkişilik yapmak. Şerafettin Turan, "Mimarbaşı", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, X, 90.

⁶⁵³ İlhan Tekeli, *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, 236.

⁶⁵⁴ İlber Ortaylı, "Tarihsel Evrimi İçinde Mimarlar", *Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası Genel Merkezi Yayınları, C. 148/3, Ankara 1976, 57.

olmasıdır. Mimarların ataması kadının arzı üzerine başmimar tarafından yapılmaktadır. Yine görevini iyi yapmayan ya da yetersiz bulunan mimar da kadının arzı üzerine başmimar tarafından azledilir ve yerine başkası tayin edilirdi.⁶⁵⁵

Şehir mimarlarının başlıca görevleri; inşaat esnafını denetlemek ve kontrol etmek, inşaatla kullanılacak malzemenin ölçüsüne dikkat etmek, inşaat esnafına yapı için izin vermek, esnaf arasında çıkacak anlaşmazlıkları çözmek, devlet ve şahsa ait inşaatların keşfini yapmak, amme işlerine ait iskele, çeşme, su yolu gibi yapıları inşa ve tamir etmek, inşaat ve arazi anlaşmazlığı meselelerinde keşif yapmak, meslekten olmayan kişilerin mesleğe girip ölçüleri düşürmesini engellemek ve inşaat esnafına dışarıdan müdahaleyi önleyip bu mesleğin seviyesini korumak olarak sayılabilir.⁶⁵⁶ Bunun yanında su yolları, surlar ve yol kenarlarına bina kurulmaması, sundurmaların sokağa sarkmaması, azınlık semtlerindeki evlerin içine hamam yapılmaması, mezarlık ve pazar yerlerinin nakli konusunda kadının izni ile onun yürüteceği muameleye bağlıdır.⁶⁵⁷

Ayrıca askerî sınıf üyesi olarak mimar seferlere katılır, yolları onarır, su yolları yapar, sultanın külliyelerini gerçekleştirir ve çok çeşitli uygulama içinde yetiştirirdi. Bu yapıları inşa etmenin yanında kırsal ve kentsel alanda yapılan tüm yapıların denetimi de mimar tarafından yapılırdı.⁶⁵⁸ Büyük inşaatların yapımında taşradaki mimar ve ustalar gerekli görülmesi halinde davet edilirdi. İstanbul dışında eyalet ve sancaklarda ki mimar ve ustalar hassa mimarları teşkilatına tabidir.⁶⁵⁹

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda da görevli mimarların olduğu ve başlarında baş mimarın bulunduğu görülmektedir. 1728 tarihinde Çifte Hamamın tamiri için, Başmimar Ali Beşe ve yanındaki heyetin yaptığı keşif sonucu 3316 kuruş sekiz sümün masrafı olduğu mahkemeye bildirilmiştir.⁶⁶⁰ 1731 tarihinde Yakup Ağa Cami Vakfı mütevellisinin talebi üzerine cami duvarı, demirci dükkânı, şadırvan ve hamamın tamiri için keşif talebinde bulunmuş ve Başmimar Ali Beşe, Üstad Mehmet ve heyetin

⁶⁵⁵ Detaylı bilgi için bakınız. Cengiz Orhonlu, “Şehir Mimarları”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 528- 537. Gülru Necipoğlu, “Sinan Çağında Mimarlık Kültürü ve Adab: Günümüze Yönelik Yorumlar” *Osmanlı Mimarlık Kültürü*, haz. Hatice Aynur, A.Hilal Uğurlu, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2006, 38.

⁶⁵⁶ Orhonlu, “Şehir Mimarları”, *Türkler*, X, 535. Cengiz Orhonlu, “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları*, İSAM Yayınları, İstanbul 1981, II, 24.

⁶⁵⁷ Ortaylı, “Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 9/1, 104.

⁶⁵⁸ Tekeli, *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*, 236.

⁶⁵⁹ Şerafettin Turan, “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *TAD*, 1(1), Ankara 1963, 177.

⁶⁶⁰ KŞS. 30, 14.

yaptığı keşif sonucu 189 kuruş dört sümüne⁶⁶¹ ancak tamir olunacağını mahkemeye bildirmiştir.⁶⁶² 1735 tarihinde İsmail Bey Vakfı mütevellisinin keşif talebinin Mimar Ahmet, Taşçı Hacı Ahmet Ağa ve heyet tarafından yapıldığı görülmektedir.⁶⁶³ 1739 tarihinde Şeyh Mustafa Efendi'nin yaptırdığı caminin tamire ihtiyacı olduğu talep edilmiştir. Başmimar Hüseyin ve heyetin yaptığı keşif sonucu caminin 795 kuruş sekiz sümüne ancak tamir edileceği mahkemeye bildirilmiştir.⁶⁶⁴

Mehmet Efendi'nin Kastamonu Çay Mahallesi'nde inşa ettirdiği hanın işlerine vekil kıldığı Mustafa Efendi'nin talebi üzerine hanın üç tarafının tamir edilip bir tarafına oda ve mağazalar yapmak izninin olduğu bildirilmiştir. 1743 tarihinde Başmimar Ali Beşe, Mimar Üstadı İbrahim, Mimar Üstadı Köşden ve diğerleri tarafından yapılan keşifte 2082 kuruş yirmi sekiz akçe harcandığı mahkemeye bildirilmiştir.⁶⁶⁵ 1743 tarihinde Ferhat Paşa Vakfı Hamamı tamiri için keşif işleminin Mimar üstadı Ali ve diğer heyet tarafından yapıldığı görülmektedir.⁶⁶⁶ 1747 tarihinde İsfendiyar Bey Vakfına ait Bey Hamamının tamir keşfinin Mimar Hacı Mustafa Efendi ve Mimar Kırkor tarafından yapıp doksan beş kuruş masrafı olduğu mahkemeye bildirilmiştir.⁶⁶⁷ 1749 tarihinde Şeyh Şücaeddin Cami Vakfı mütevellisinin cami tamir talebinin Başmimar Ali Beşe ve heyet tarafından yapıp 933,5 kuruşa ancak yapılacağı mahkemeye sunulmuştur.⁶⁶⁸ 1749 senesinde Yakup Ağa Cami Vakfı mütevellisinin hamam, medrese, şadırvan tamiri ve kahvehane yapımı için keşif talebi Başmimar Seznus ve heyet tarafından yapılmış mahkemeye rapor sunulmuştur.⁶⁶⁹

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda mimar ve mimarbaşı olarak görev yapan kişilerin var olduğu üstteki örneklerde görülmektedir. Bu görevliler hassa mimarlarının Kastamonu'da ki temsilcileri konumundadır. Fakat bu kişilerin aldıkları ücret hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶⁶¹ 17. Yüzyıl ortalarında tedavül eden ecnebi guruslarından biri. Sekizde bir; ölenin çocukları bulunması halinde karısının alacağı miras payı. Ünal, *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 629.

⁶⁶² KŞS. 32, 127-128.

⁶⁶³ KŞS. 34, 74.

⁶⁶⁴ KŞS. 38, 61-62.

⁶⁶⁵ KŞS. 40, 134-135.

⁶⁶⁶ KŞS. 40, 114.

⁶⁶⁷ KŞS. 41, 41.

⁶⁶⁸ KŞS. 43, 153.

⁶⁶⁹ KŞS. 43, 159.

1.1.2.8. Mahalle İmamları

Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan ve birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan sosyal dayanışma içinde insanların yaşadığı yerdir. Bir başka deyişle aynı mescitte ibadet eden insanların aileleri ile birlikte yaşadıkları şehrin bir kesimidir. Bu özelliğinden dolayı mahalle Osmanlı şehrinde temel yönetim biriminin adıdır.⁶⁷⁰ Vergi yükümlüsü reaya defterlere kaydedilir ve evi hangi mahallede ise o belirtilirdi. Mahallenin merkezi cami ve mescittir. Özellikle akşam ve yatsı namazları birlikte kılınır ve camiye sürekli gelip gelmeme kişinin mahalleli nezninde güvenilirliğini belirlerdi. Bu yüzden imam mahallenin temsilcisi konumundadır.⁶⁷¹ Nitekim 19. yüzyılın ilk yarısına kadar da üst yöneticilere karşı mahallenin sorumlu yöneticilerinin imam, haham veya papaz olduğu bilinmektedir.⁶⁷²

Askerî kesimden olan imam, avarız ve raiyyet rüsumu gibi vergilerden de muaftır. Kaydı hayat üzere atanan imamlar, kadılar tarafından denetlenir mahallelinin şikâyeti olduğunda azledilirdi. Dini görevlerinin yanında mahallenin düzeni, asayiş ve inzibatı, içki içilen yerlerin tesbiti ve fuhuş yapan kadınların belirlenerek mahalleden sürülmesi, mahallelinin gerekli İslâmî âdâb içinde yaşamını sürdürmesi ve dinî vecibelerini yerine getirmesi imamlar tarafından gözlenir, özellikle vakit namazlarının ihmalıyla ilgili olarak hükümet tarafından gönderilen fermanların uygulanması da imamların görevleri arasındadır.⁶⁷³ Ayrıca imamlar mahallede ikamet edenler hakkında tam bir bilgiye sahip olmak zorundadır. Mahallede oturanların kimlik tespiti, gelen yabancılar ve yeni taşınanların kayıt altına alınması, yeni gelenlerin kefalete bağlanması, mahalle sakinlerinin ikamet yeri ve görev süresinin belirlenmesi, ölüm ve defin işleri, doğum ve ölüm kayıtları, nikâh ve boşanma işlemleri, bazı belediye işleri ve mahallenin temizliği imamların görevleri arasındadır.⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 43.

⁶⁷¹ Özer Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, 79. Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, 178.

⁶⁷² Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, 108.

⁶⁷³ Kemal Beydilli, “İmam- Osmanlı Devleti’nde İmamlık”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2000, XXII, 181.

⁶⁷⁴ Beydilli, “İmam- Osmanlı Devleti’nde İmamlık”, *DİA*, XXII, 181. İmam, mahalle topluluğunun başıdır. Bir kişi mahalleye yerleşmek istese mahalleden birinin ya da imamın kefil olması gerekmektedir. Böylece zincirleme olarak imamın bütün mahallenin kefil olduğu söylenebilir. İmamların en önemli görevleri ise mahalleye salınan verginin paylaşılması ve toplanmasıdır. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, 108.

İmamların ataması genellikle kadı veya nâibin arzıyla padişah tarafından yapılmaktadır. Atanma kaydında atanan kişinin ismi, görev yapacağı cami ve mescit belirtilmektedir. Ayrıca alacağı ücret belirtilip bu ücretinde genellikle cami vakfı tarafından ödendiği görülmektedir.⁶⁷⁵ Mahalle imamlarının görevlerine dışardan bazı müdahaleler olduğu böyle bir durumda mahkemeye başvurdıkları görülmektedir. Ocak 1748 tarihinde Kastamonu kadısı Hacı Mustafa gönderdiği arzuhalde, Muzaffereddin Mahallesi'nin avarız ve nüzul vakfının askerî beratıyla günlük dört akçe ile mutasarrıfı olan Mahalle İmamı Hafız Mehmet Halife'nin görevine, Hafız Süleyman'ın haksız olarak müdahale ettiği ve görevi üzerine berat ettirdiği şikâyetinde bulunmuştur. Vakfın hesabı görülüp görevin tekrar Mahalle İmamı Hafız Mehmet Halife'ye verilmesini rica etmiştir.⁶⁷⁶ Mahallenin önde gelen ismi olan imamların mahkemede şuhûdü'l-hâl olarak hazır bulundukları da belgelerden tespit edilmektedir.

Tablo 1.7. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu'da Mahalle İmamı Olarak Görev Yapan Kişiler

Tarih	Mahalle Adı	Mahalle İmamı
1724	İbni Süle	Mehmet Efendi ⁶⁷⁷
1725	Atabey Gazi	Molla Mehmet Çelebi ⁶⁷⁸
1725	Hacı Hamza	Hacı Ahmet Efendi ⁶⁷⁹
1725	Cemaleddin Ağa	Mehmet Efendi ⁶⁸⁰
1725	Küpçüğe	Ahmet Efendi ⁶⁸¹
1725	Cebrail	Mustafa Efendi ⁶⁸²
1725	Kırkçeşme	Mehmet Efendi ⁶⁸³
1725	Bedir Gazi	Şaban Efendi ⁶⁸⁴
1726	Kebkebirler	Osman Efendi ⁶⁸⁵

⁶⁷⁵ Muzaffereddin Mahallesi Mescidi imamının vefat etmesi üzerine yerine Mehmet Halife Kastamonu kadısı Sunullah Efendi'nin arzı ile atanmıştır. Günlük bir akçe imamlık ücretini de vakıftan alacağı belirtilmiştir. KŞS. 28, 194.

⁶⁷⁶ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 12, 293.

⁶⁷⁷ KŞS. 27, 204.

⁶⁷⁸ KŞS. 27, 145.

⁶⁷⁹ KŞS. 27, 155. KŞS. 32, 140. KŞS. 39, 79.

⁶⁸⁰ KŞS. 27, 155. KŞS. 43, 79.

⁶⁸¹ KŞS. 27, 170. KŞS. 32, 38. KŞS. 29, 18.

⁶⁸² KŞS. 27, 171.

⁶⁸³ KŞS. 27, 177.

⁶⁸⁴ KŞS. 27, 183.

1726	Topçuzade	Mesud Efendi ⁶⁸⁶
1726	Alpaslan	Mustafa Halife ⁶⁸⁷
1726	İsmail Bey	Hasan Efendi ⁶⁸⁸
1726	Bedir Gazi	Mustafa Bey ⁶⁸⁹
1726	İsmail Bey	Hacı İshak ⁶⁹⁰
1727	Kırkçeşme	Molla Mehmet ⁶⁹¹
1727	Cebrail	Ebubekir Efendi ⁶⁹²
1729	Gökdere	Mustafa Efendi ⁶⁹³
1730	Akmescid	Mustafa Efendi ⁶⁹⁴
1730	Abdulcebbar	Osman Efendi ⁶⁹⁵
1730	Cebrail	Hüseyin Efendi ⁶⁹⁶
1730	Atabey Gazi	Şaban Efendi ⁶⁹⁷
1731	Alacamescit	Şeyhzade Mehmet Efendi ⁶⁹⁸
1731	Musa Fakih	Ali Efendi ⁶⁹⁹
1732	Arız	Ali Efendi ⁷⁰⁰
1732	İsfendiyar Bey	İbrahim Efendi ⁷⁰¹
1732	Halife	Mehmet Efendi ⁷⁰²
1732	Küpçügez	Ahmet Efendi ⁷⁰³
1732	Deveciler	Hacı Şaban ⁷⁰⁴

⁶⁸⁵ KŞS. 27, 118.

⁶⁸⁶ KŞS. 27, 115

⁶⁸⁷ KŞS. 28, 29. KŞS. 39, 76.

⁶⁸⁸ KŞS. 28, 37. KŞS. 32, 146. KŞS. 210, 21.

⁶⁸⁹ KŞS. 28, 50.

⁶⁹⁰ KŞS. 28, 71. KŞS. 31, 70.

⁶⁹¹ KŞS. 29, 8.

⁶⁹² KŞS. 29, 20.

⁶⁹³ KŞS. 30, 2. KŞS. 33, 102. KŞS. 40, 123. KŞS. 210, 170.

⁶⁹⁴ KŞS. 31, 18.

⁶⁹⁵ KŞS. 31, 80.

⁶⁹⁶ KŞS. 31, 181.

⁶⁹⁷ KŞS. 31, 188. KŞS. 38, 26. KŞS. 39, 14. KŞS. 210, 192.

⁶⁹⁸ KŞS. 32, 10. KŞS. 33, 18. KŞS. 39, 119. KŞS. 106, 84.

⁶⁹⁹ KŞS. 32, 71. KŞS. 37, 63.

⁷⁰⁰ KŞS. 32, 85.

⁷⁰¹ KŞS. 32, 89.

⁷⁰² KŞS. 32, 94. KŞS. 35, 58. KŞS. 210, 53.

⁷⁰³ KŞS. 32, 96. KŞS. 34, 19. KŞS. 210, 138.

⁷⁰⁴ KŞS. 32, 99.

1732	Akmescit	Molla Mustafa ⁷⁰⁵
1733	Musa Fakih	Hafız Mehmet Efendi ⁷⁰⁶
1733	Abdülcebbar	Mehmet Efendi ⁷⁰⁷
1733	Cemal Ağa	İbrahim Efendi ⁷⁰⁸
1734	Aktekke	Sabitzâde Ahmet Efendi ⁷⁰⁹
1735	Mahalle-i Cedid	Mehmet Efendi ⁷¹⁰
1735	Saraçlar	Abdurrahman Efendi ⁷¹¹
1735	İsmail Bey	Hasan Efendi ⁷¹²
1735	Topçuzade	Mesud Efendi ⁷¹³
1736	İsfendiyar Bey	Hafız Ali Efendi ⁷¹⁴
1736	Cebrail	Mustafa Efendi ⁷¹⁵
1736	Arız	Hafız Ali Efendi ⁷¹⁶
1736	Çevkani	Mustafa Halife ⁷¹⁷
1736	Cebrail	Hüseyin Halife ⁷¹⁸
1736	Tahir Fakih	Hacı Mehmet ⁷¹⁹
1736	Küpçügez	İbrahim Halife ⁷²⁰
1736	Muzaffereddin	Hafız Mehmet ⁷²¹
1737	Topçuzade	Derviş İbrahim ⁷²²
1737	Kırkçeşme	Dervişzâde Mehmet Efendi ⁷²³
1737	Bey Çelebi	Mehmet Efendi ⁷²⁴

⁷⁰⁵ KŞS. 32, 118. KŞS. 39,46. KŞS. 106, 55.

⁷⁰⁶ KŞS. 210, 171.

⁷⁰⁷ KŞS. 210, 165. KŞS. 35, 73. KŞS. 106, 82.

⁷⁰⁸ KŞS. 210, 83.

⁷⁰⁹ KŞS. 210, 296. KŞS. 38, 66.

⁷¹⁰ KŞS. 33, 93.

⁷¹¹ KŞS. 33, 107.

⁷¹² KŞS. 33, 109. KŞS. 43, 148.

⁷¹³ KŞS. 33, 112.

⁷¹⁴ KŞS. 34, 2.

⁷¹⁵ KŞS. 34, 3. KŞS. 35, 77. KŞS. 39, 118.

⁷¹⁶ KŞS. 34, 15. KŞS. 38, 79.

⁷¹⁷ KŞS. 34, 18. KŞS. 43, 39.

⁷¹⁸ KŞS. 34, 64.

⁷¹⁹ KŞS. 35, 33.

⁷²⁰ KŞS. 35, 35.

⁷²¹ KŞS. 35, 45. KŞS. 37, 54. KŞS. 41, 41. KŞS. 110, 102.

⁷²² KŞS. 35, 54. KŞS. 42, 4.

⁷²³ KŞS. 35, 90. KŞS. 210, 15.

⁷²⁴ KŞS. 35, 107.

1739	İbni Neccar	Hacı Ahmet Efendi ⁷²⁵
1739	Kubbeli	Hacı Ahmet Efendi ⁷²⁶
1739	Medrese-i Atabey	Ebubekir Efendi ⁷²⁷
1740	Hacı Hamza	Hacı Ahmet Efendi ⁷²⁸
1740	Honsalar	Mehmet Efendi ⁷²⁹
1740	İsfendiyar Bey	Hacı İbrahim Efendi ⁷³⁰
1740	Halife	Ahmet Efendi ⁷³¹
1741	Hüseyin Çelebi	Ahmet Bin Hasan Efendi ⁷³²
1741	Çay	Mehmet Halife ⁷³³
1742	Küpçüğe	Mustafa Halife ⁷³⁴
1742	Honsalar	Abdülbaki Çelebi ⁷³⁵
1742	Kebkebirler	Hafız Ali Halife ⁷³⁶
1742	Alpaslan	Mustafa Halife ⁷³⁷
1743	Deveciler	Molla Ahmet Çelebi ⁷³⁸
1744	Bedamıç Mah.	Osman Halife ⁷³⁹
1747	Hacı Dursun	Hacı Hüseyin Efendi ⁷⁴⁰
1747	Deveciler	Hafız Ahmet Halife ⁷⁴¹
1748	Eyerciler	Molla Mustafa ⁷⁴²
1748	İbni Sadi	Hatip Ali Efendi ⁷⁴³
1748	Püre	Şeyh Ahmet Efendi ⁷⁴⁴

⁷²⁵ KŞS. 36, 42.

⁷²⁶ KŞS. 38, 32.

⁷²⁷ KŞS. 38, 63

⁷²⁸ KŞS. 37, 15.

⁷²⁹ KŞS. 37, 40.

⁷³⁰ KŞS. 38, 124. KŞS. 43, 75.

⁷³¹ KŞS. 38, 125.

⁷³² KŞS. 39, 11.

⁷³³ KŞS. 39, 84.

⁷³⁴ KŞS. 40, 38. KŞS. 41, 15.

⁷³⁵ KŞS. 40, 44. KŞS. 43, 84.

⁷³⁶ KŞS. 40, 53.

⁷³⁷ KŞS. 40, 77.

⁷³⁸ KŞS. 40, 125.

⁷³⁹ KŞS. 106, 12.

⁷⁴⁰ KŞS. 41, 17. KŞS. 43, 115.

⁷⁴¹ KŞS. 42, 3.

⁷⁴² KŞS. 43, 22.

⁷⁴³ KŞS. 43, 44.

⁷⁴⁴ KŞS. 43, 68.

1748	Atabey Gazi	Hafız Seyyid Mehmet Efendi ⁷⁴⁵
1749	Deveciler	Hafız Mehmet Efendi ⁷⁴⁶

Tablodaki veriler incelendiğinde mahalle imamların genellikle Efendi, Halife ve Çelebi unvanlarına sahip oldukları görülmektedir. Çok uzun süre görev yapan mahalle imamları olduğu gibi, aynı mahalle için birçok imamın isminin geçtiği de görülmektedir. Bu durumun imamların vefatı dolayısıyla mı yoksa azledilmeleri ile mi ilgili olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Mahalle imamları yanında belgelerde köy imamlarının ismi de geçmektedir. 1732 tarihinde Akçataş Köyü imamı olarak Mehmet Ağa⁷⁴⁷, 1736 tarihinde Yuva Köyü imamı olarak Muharrem Halife⁷⁴⁸, 1737 tarihinde Çatakviran Köyü imamı olarak Hüseyin Halife⁷⁴⁹, 1743 tarihinde Elyakut Köyü imamı olarak Mehmet Halife⁷⁵⁰, 1747 tarihinde Saraycık Köyü imamı olarak Mustafa Halife⁷⁵¹ ve aynı tarihte Kavacık Köyü imamı olarak Halil Halife'nin⁷⁵² isimleri geçmektedir.

1.1.3. HABERLEŞME VE ULAŞIM

Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılmış olmasından dolayı, ulaşım ve haberleşme imkânlarını sağlayan yolların yapımı ve muhafazası konusu üzerinde titizlikle durmuştur. Gerek askerî ve stratejik hareket kabiliyeti, gerekse kervanlar, ulaştırma, posta ve haberleşmenin düzgün yürütülmesi ve seyahat edenlerin imkânlarını oluşturmak devlet için toprakları üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için büyük bir önem arz etmektedir. Bu maksatla devlet tarafından kara, nehir ve deniz ulaşımı ve haberleşmesi için çeşitli şebekelerin tesis edildiği bilinmektedir.⁷⁵³ Osmanlı Devleti, hem Asya, hem de Avrupa'da çok geniş bir alana yayılmasından dolayı gerek ulaşım, gerekse haberleşme için belirli bir yol güzergâhına sahipti. Hem Rumeli, hem de

⁷⁴⁵ KŞS. 43, 89.

⁷⁴⁶ KŞS. 43, 103.

⁷⁴⁷ KŞS. 210, 111.

⁷⁴⁸ KŞS. 35, 61.

⁷⁴⁹ KŞS. 35, 146.

⁷⁵⁰ KŞS. 40, 81.

⁷⁵¹ KŞS. 41, 86.

⁷⁵² KŞS. 41, 88.

⁷⁵³ M. Hüdai Şentürk, "Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, X, 904.

Anadolu’da sağ, orta ve sol kol olmak üzere üç ana yol güzergâhı mevcuttur.⁷⁵⁴ Devletin ilk dönemlerinde bu haberleşme sisteminin ulaklar⁷⁵⁵ vasıtasıyla yürütüldüğü bilinmektedir. Elleri ulak hükmü verilen bu kişiler, kendileri ve eşyaları için beygir almakta, gittikleri yerde bu beygirleri bırakmaktaydılar. Ayrıca yolda kullandıkları beygir zayıf düştüğünde rastladığı kişinin beygirine el koyabilmekteydiler.⁷⁵⁶ Bu durumun zamanla çok abartıldığı ve halk için zulme dönüştüğü söylenebilir. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman zamanında sadrazamlık yapmış olan Lütü Paşa bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Olur olmaz yere ulak hükmü verilmemesini söyleyip, yalnız saltanat işlerine zarar ihtimali olan durumlarda ulak hükmü verilmesini söylemektedir.” Ayrıca Osmanlı ülkesinde ulak kadar yersiz zulüm yoktur. Lütü Paşa fakirleri kurtarmak için de sadrazamlığı döneminde bazı yollara beygir menzilleri kurdurduğunu söylemektedir.⁷⁵⁷

Menzil kelimesi inmek, konaklamak, misafir olmak anlamlarına gelen nüzül kökünden türemiş olup ev, konak, iki konak arası, bir konak yol, posta ve posta tatarlarının beygirlerinin bulunduğu yer anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde resmi haberleşmeyi sağlayan posta teşkilatını ifade etmektedir.⁷⁵⁸ Evvela haberleşme gayesiyle kurulan menzillerin, daha sonraları, ordunun sefer esnasında

⁷⁵⁴ **Rumeli Sağ Kol Güzergâhı:** Bu yol İstanbul’u Batı Karadeniz ve Kırım’la irtibatı sağlayan ana ulaşım aksıdır. Güzergâh, başkent İstanbul’dan (Dersaadet) başlayarak Büyük Çekmece, Çatalca, Vize, Kırkkilise (Kırklareli), Prevadi, Karasu, Babadağ, Akkırman yolu ile Özi ve Kırım’a kadar uzanmakta idi. **Rumeli Orta Kol Güzergâhı:** Orta Avrupa’nın yoludur. İstanbul’dan başlayarak Büyük Çekmece, Silivri, Çorlu, Karıştıran, Lüleburgaz, Babaeski, Havza, Edirne, Cısr-i Mustafa Paşa (Sivilengrad), Filibe, Sofya ve Niş üzerinden Belgrad’a kadar giden ana yol, bir dönem Budin’e kadar da uzatılmıştı. **Rumeli Sol Kol Güzergâhı:** Özellikle Yunanistan kimi zaman da Arnavutluk bağlantılı Adriyatik yolu idi. İstanbul, Silivri, Rodosçuk (Tekirdağ), Malkara, Ferencik, Dimetoka, Gümölcine, Pravişte, Lanzaka, Larissa (Yenişehir) yolu ile İstefe’ye (Tebai) oradan da Eğriboz menzili ile Gordüs’e gidiyordu. **Anadolu Sağ Kol Güzergâhı:** İstanbul Gebze, Dil İskeleyi veya İzmit, İzmit, Yenişehir, Bozüyük, Eskişehir, Seyidgazi, Hüsrev Paşa Hanı, Ilgın, Konya, Karapınar, Adana, Misis, Payas, Belen, Karamurt üzerinden bir yol Halep’e ana yol ise Antakya’dan devam ederek Şam, oradan da Kutsal Topraklara (Harameyn/Mekke-Medine)’a uzanmaktaydı. **Anadolu Orta Kol Güzergâhı:** İstanbul, Gebze, İzmit, Bolu, Tosya, Merzifon, Tokat, Sivas, Malatya, Harput, Diyarbakır, Nusaybin, Musul, Kerkük üzerinden Bağdat ve Basra yoludur **Anadolu Sol Kol Güzergâhı:** Merzifon’a kadar Orta Kol Güzergâhını takip eden yol, daha sonra Lâdik Niksar, Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar), Kelkit, Aşkale, Erzurum, Kars yolunu takip ederek Tebriz’e gitmekte idi. Ayrıca bu yolun Kafkasya ile de irtibatı söz konusudur. Fatih Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşmeleri”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, X, 921-922.

⁷⁵⁵ Devlete ait resmi kâğıtları bir yerden başka bir yere getirip götüreren memur için kullanılan bir tabirdir. Daha sonraları bu memur için tatar unvanı da kullanılmıştır. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, 542.

⁷⁵⁶ Yusuf Halaçoğlu, “Ulak”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2012, XXXXII, 77.

⁷⁵⁷ Lütü Paşa, *Asafname*, haz. Ahmet Uğur, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, 15.

⁷⁵⁸ Yusuf Halaçoğlu, “Menzil”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2004, XXIX, 159.

iaşesinin sağlanması, özel haberleşmeler, şehirlerarasında irtibat temini ve ticari malların nakli maksadı için de kullanıldıkları bilinmektedir. Bilhassa ordunun iaşesinin temininde menzillerin çok önemli bir rol oynadıkları belirtilmelidir. Sefer öncesi menzilin bulunduğu bölgenin kadısına gönderilen emirde, ordu için zahirenin hazır edilmesi bildirilmektedir. Ayrıca mallarını satmak isteyen halkın da böyle durumlarda menzillere gelerek buranın ticaret merkezi haline gelmesini sağladıkları da söylenebilir.⁷⁵⁹ Menzil hanelerin işleyişinden menzil hanenin bulunduğu kazanın kadısı ve bölge halkı sorumludur. Menzil hanenin düzenli çalışması için menzilcilerin görevlendirilmesi ve menzillerin iç işleri içinde ahur kethüdası, seyis, odacı, aşçı ve hizmetkârların sağlanması ve sürücü ile yeterli sayıda menzil beygirinin hazır bulundurulması gerekmektedir.⁷⁶⁰ XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Rumeli ve Anadolu'daki menzillerin işleri Osmanlı'nın en büyük mali idaresi olan Mevkufat kaleminin menzil halifesi dairesi tarafından yapılmaktadır.⁷⁶¹

Menzillerin çeşitli işlerini görmek için menzil emini (menzilci) adı verilen o menzilin yakınındaki sancak ve köyün ileri gelenlerinden biri, sancak idarecileri tarafından mükellefiyet usulü ile bir yıl süreyle atanırdı. Bu süre genellikle Ruzı hızır (5 Mayıs) ayından gelecek yıl Ruzı hızır ayına kadar olmaktadır. Bazen Ruzı kasım ayında da menzilci tayini yapıldığı görülmektedir.⁷⁶² Ancak Kastamonu Kazâsı'nda bu tarihin değiştiği anlaşılmaktadır. Kastamonu Serdarı Mustafa Ağa'nın menzil beygiri işini 31 Ekim 1729 senesinden bir sene tamamına değin 500 kuruş ücret ile iltizam etmiştir.⁷⁶³ Yine Kösekoğlu Mustafa Beşe menzil beygiri işini 1733 Aralık ayından bir sene

⁷⁵⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, İSAM Yayınları, II, İstanbul 1981, 125. İzzet Sak-Cemal Çetin, "XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16, Konya 2004, 180.

⁷⁶⁰ Sema Altunan, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 914. Kürşat Çelik, "1722-1723 (H.1135) Tarihli Harput Menzil Defteri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, C. 4, sayı 2, Elazığ 2017, 2.

⁷⁶¹ Aleksandır Antonov, "Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sisteminin Organizasyonu (XVI – XVIII Yüzyıllar)", çev. Zeynep Zafer, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 930.

⁷⁶² M. Hüdaî Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, VII, 677.

⁷⁶³ KŞS. 31, 52.

tamamına değin 700 kuruşa iltizam etmiştir.⁷⁶⁴ Ayrıca menzilciler avarız ve nüzul vergisinden de muaf tutulmaktadır.⁷⁶⁵

Menzil beygiri işini üstlenen menzilciye senelik ücretin iki taksit olarak kazâ halkı tarafından ödendiği bilinmektedir. Ayrıca altı aylık menzil beygiri ücreti üzerine defter harcı, hüddamiye, katibiye, eminiye, muhızrlara ve şehir kethüdasına verilen ücretlerinde eklenerek kazadaki hanelere bölündüğü görülmektedir.⁷⁶⁶ Şer'iyeye sicillerinin son sayfalarında kimlere menzil beygiri verildiği ayrıntılı olarak kaydedilmektedir.⁷⁶⁷

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nın menzil beygiri işinin 1729 Ekim ayından bir sene tamamına değin Kastamonu Serdarı Mustafa Ağa tarafından 500 kuruşa⁷⁶⁸, 1730 Aralık ayından bir sene süreyle Hacı Hasan Oğlu Ahmet Bey tarafından 500 kuruşa⁷⁶⁹, 1731 Ocak ayından itibaren bir sene süreyle 700 kuruşa tekrar Ahmet Bey'e⁷⁷⁰, 1732 Ocak ayından bir sene süreyle Kösdekoğlu Mustafa Beşe'ye 700 kuruşa⁷⁷¹, 1733 Aralık ayından bir sene tamamına değin önceki yıl gibi 700 kuruşa Kösdekoğlu Mustafa Beşe'ye⁷⁷² yine 1734 Aralık ayından bir sene tamamına değin tekrar Kösdekoğlu Mustafa Beşe'ye 700 kuruşa⁷⁷³, 1736 ve 1737 senelerinde tekrar Kösdekoğlu Mustafa Beşe'ye 700 kuruşa⁷⁷⁴, 1739 senesi Aralık ayından itibaren altı aylığı 1000 kuruşa Kösdekoğlu Mustafa Beşe tarafından⁷⁷⁵ 1740 Aralık ayına kadar altı aylık 600 kuruşa tekrar Kösdekoğlu Mustafa Beşe'ye⁷⁷⁶, 1741 Eylül ayından olmak üzere altı aylık 500 kuruşa Kösdekoğlu Mustafa Beşe'ye⁷⁷⁷, 1743 Ağustos ayından itibaren altı aylık 830 kuruşa tekrar Kösdekoğlu Mustafa Beşe'ye verilip on beş menzil beygiri üzerinde olursa kaza halkı tarafından ödeneceği kabul edilerek⁷⁷⁸, 1747 Temmuz

⁷⁶⁴ KŞS. 33, 148.

⁷⁶⁵ Zeynel Özlü, "Göynük (Bolu) Menzil Teşkilatı'nda Görev Yapan Menzilciler", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, sayı 2, Edirne 2006, 4.

⁷⁶⁶ KŞS. 36, 208.

⁷⁶⁷ KŞS. 27, 4. KŞS. 28, 283. 286-287. KŞS. 29, 177-178. KŞS. 30, 107.

⁷⁶⁸ KŞS. 31, 173.

⁷⁶⁹ KŞS. 32, 282.

⁷⁷⁰ KŞS. 210, 397.

⁷⁷¹ KŞS. 210, 397.

⁷⁷² KŞS. 33, 148.

⁷⁷³ KŞS. 33, 197.

⁷⁷⁴ KŞS. 35, 171.

⁷⁷⁵ KŞS. 38, 142.

⁷⁷⁶ KŞS. 38, 158.

⁷⁷⁷ KŞS. 39, 189.

⁷⁷⁸ KŞS. 40, 159.

ayından itibaren altı aylık 324 kuruşa kale mustahfızı Hasanzâde Ahmet Bey'e⁷⁷⁹, 1748 Temmuz ayından itibaren altı aylık 370 kuruşa tekrar Ahmet Bey'e⁷⁸⁰ 1749 Temmuz ayından itibaren altı aylık 306 kuruşa Ahmet Bey'in oğlu Ömer Beşe'ye⁷⁸¹ ve 1749 Aralık ayından ayından Haziran ayına kadar altı aylık 306 kuruşa Ahmet Bey⁷⁸² tarafından iltizam edildiği görülmektedir.

Menziller ordunun konakladığı yer olmasından dolayı ayrı bir yer tutmaktadır. Ordunun dinleneceği menzillerde gerekli zahirenin kazâ halkı tarafından hazır edilmesi önemlidir. Bunun için önceden gönderilen emirde ne miktarda zahire hazır edileceği görevlilere bildirilmektedir. Tebriz seraskerî Abdullah Paşa yanına gönderilen 5000 Tatar askeri için gerekli zahirenin Tosya menzilinde hazır edilmesi emredilmektedir.⁷⁸³ 1732 senesinde Tosya menziline Kastamonu Kazâsı'ndan gönderilmesi gereken 100 araba otun gönderilmediği bunun yerine 600 kantar saman gönderildiği bildirilmiştir. 150 kuruşluk ücretin Kastamonu Kazâsı miri tekâlifinden karşılanması için Kastamonu Kazâsı halkına mühürlü temessük verildiği görülmektedir.⁷⁸⁴ Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde Şark seferi için Kastamonu Kazâsı'ndan mübayası ferman olunan saman, şiar, dakik ve zahire ücretinden 427,5 kuruş ve 1735 senesi Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa'nın çukadarı tarafından harcadığı 337,5 kuruşun Kastamonu Damgay-ı Kirpas Malikâne Mukataası cebelü bedeliyesinden ödenmesi talep edilmiştir. Ancak malikâne mukataa sahibi Gabarizâde Ahmet Ağa'nın bu ücreti ödemekten kaçındığı bildirilmiştir. İki kıta sebt tahrir ile ücretin ödenmesi için Ahmet Bey'e tenbih edilmiştir.⁷⁸⁵ Erzurum'dan İstanbul'a kadar olan yerlerin görevlilerine gönderilen emirde, Şark canibinden İstanbul'a gelecek olan 105 top arabacısı neferi için uğrayacakları her menzilde elli çift ekmek, on kilo et ve eşyalarını taşımak için beş mekâri beygirin kaza halkı tarafından hazır edilmesi emredilmiştir. Bu masrafların kazâ halkının vergisinden düşüleceği haber edilmiştir.⁷⁸⁶ Yine Şark seferinden dönen cebeci ocağı kethüdası ve dört adet orta neferlerinin uğrayacakları menzillerde günlük 350 çift ekmek, elli dokuz kilo et ve otuz beş mekari beygirinin kazâ halkı tarafından hazır

⁷⁷⁹ KŞS. 41, 109.

⁷⁸⁰ KŞS. 43, 205.

⁷⁸¹ KŞS. 43, 262.

⁷⁸² KŞS. 110, 182.

⁷⁸³ KŞS. 27, 96- 97.

⁷⁸⁴ KŞS. 33, 161.

⁷⁸⁵ KŞS. 34, 103.

⁷⁸⁶ KŞS. 35, 288.

edilmesi emredilmiştir. Masraflarının kazâ vergilerinden düşeceği bildirilmiştir.⁷⁸⁷ Erzurum seraskerî yanına gidecek 500 nefer sipahi serdengeçti askerî için Üsküdar'dan Sivas'a ve Sivas'tan da Erzurum'a kadar uğrayacakları menzillerde ekmek, et, arpa ve mekari beygirlerinin kaza halkı tarafından hazır edilmesi istenmiştir.⁷⁸⁸ 1743 tarihinde İran seferi için Tosya menziline 6000 kile arpa, 1000 kile dakik, 100 kile dakiki has, 1600 kantar saman, 230 araba odun, 130 araba giyah ve 300 vukuye kömürün hazır edilmesi talep edilmiştir. Tosya Nâibi Hacı Mustafa'nın arzıyla halkın durumu perişan olduğu ve mahsullerinin az olduğunu belirtmesi üzerine bu zahirenin 4000 kile şiar, 666,5 kile dakik, 66,5 kile dakiki has, 1066,5 kantar saman, 153,5 araba odun, 86 araba giyah ve 200 vukuye kömürün Kastamonu Kazâsı tarafından karşılanması emredilmiştir.⁷⁸⁹

Bazen istenen bu zahirenin temin edilemediği görülmektedir. Böyle bir durumda zahire karşılığında kazâ halkından zahire ücreti talep edilmektedir. İran seferi için Tosya menziline gönderilmesi emredilen 6000 İstanbul kilosu arpa, 800 kilo İstanbulu dakik, 80 kilo dakik-i has, 1500 kantar saman, 100 araba giyah, 200 araba odun, 200 vukuye kömürün Kastamonu Kazâsının 260 hanesinden mübaşir Ahmet Ağa tarafından her haneden on bir buçuk kilo ve altı ölçek arpa, bir buçuk kilo ve bir ölçek dakik, beş kantar otuz dört vukuye saman, iki buçuk haneden bir araba giyah, her beş rub hanesinden bir araba odun ve her iki buçuk hanesine bir vukuye kömür olarak tahsil edilmesi emredilmiştir.⁷⁹⁰ Kastamonu Kazâsı halkının istenen zahireyi tedarik ve nakli konusunda gücü olmadığı için 260 haneden hane başı kırk bir kuruş ve iki sümün olarak masraflar ile birlikte toplam 10.703 kuruş ve bir selase ücrete Kastamonu mütesellimi Hacı Süleyman Ağa tarafından iltizam edildiği görülmektedir.⁷⁹¹

Menzil için kazâdan talep edilen zahirenin toplanması konusunda bazen müdahaleler vuku bulmuştur. 1743 senesinde İran seferi için Tosya menziline hazır edilmesi istenen zahire hususunda mübaşir tayin olunan Ahmet Ağa'ya ve Kastamonu voyvodası ve ayanı vilayet iş erlerine gönderilen emirde, Kastamonu Kazâsı'ndan talep edilen menzil zahiresi toplanmasına ayandan Mehmet ve eski kethüdayeri

⁷⁸⁷ KŞS. 35, 290.

⁷⁸⁸ KŞS. 39, 137.

⁷⁸⁹ KŞS. 40, 146-147.

⁷⁹⁰ KŞS. 40, 189.

⁷⁹¹ KŞS. 40, 186.

Taşköprülüzâde Mehmet adlı kişilerin mani olduğu söylenmiştir. Bu kişilerin halkı tahrik ederek zahire toplanmasına engel oldukları bildirilip kendilerinin ikaz edilmesi, aksi halde hapsedilecekleri söylenmiştir. Ayrıca halkı tahrik edip müdahaleye devam etmeleri halinde bu zahirenin kendi mallarından karşılanacağı da bu kişilere bildirilmiştir.⁷⁹²

Menzildeki zahirenin kaza halkına ilerde yerine yenisi koymak şartıyla dağıtıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. 1747 senesinde Tosya ve Kastamonu kadılarına gönderilen emirde 1743 senesinde İran seferi için Tosya menzilinde hazır edilmesi istenen 14,000 İstanbul kilosu şiar, 2100 kilo dakik, 200 kilo dakik-i has, 530 araba hatab, 3600 kantar saman, 280 araba giyah, 600 vukuye kömürün Tosya ve Kastamonu Kazâsı halkının kıtlık çekmesinden dolayı görevli Ali Ağa tarafından kilo ve vezn olarak ilerde ödenmesi şartıyla dağıtılması emredilmiştir. Kastamonu Kazâsı halkı tarafından 6000 kilo şiar, 800 kilo dakik, 80 kilo dakiki has, 200 araba hatab, 1500 kantar saman, 100 araba giyah ve 200 vukuye kömür alındığı görülmektedir.⁷⁹³

Menzilhane konusunda birçok düzenleme yapılmasına rağmen sistem XVIII. yüzyılda bozulmaya başlamıştır. Menzil işini uhdesine alan menzilciler ulaklardan daha fazla para almak için onları oyalamakta, ayrıca halktan ücretlerini alamadıkları bahanesiyle menzillerde beygir sıkıntısı yaşanmasına sebep olmaktaydılar. Böyle bir durumda acil ulaşması gereken haberler gecikmekte idi.⁷⁹⁴ Menzil sistemindeki bu bozulma belgelerde yansımıştır. Anadolu'nun sol, orta ve sağ kollarına menzil nizamı için mübaşir tayin edilen Süleyman Bey'e, 1739 senesi Ruzi hızır ayı geldiği için menzilcilerin süresinin dolduğu bildirilip ayan ve ahali tarafından yeni menzilcilerin tayin edilmesi emri verilmiştir. Gönderilen ulakların menzillerde birkaç gün kalıp menzil beygiri bulamadıkları ve haberlerin geciktiği bildirilmiştir. Süleyman Bey tarafından 1739 Ruzi hızır ayından 1740 Ruzi hızır ayına kadar ayan ve ahali tarafından belirlenecek menzilcilerin bir an önce belirlenmesi ve önceki seneden menzil ücretinden alacağı olanların ücretlerinin ödenmesi emredilmiştir. Atanan kişilerin menzilci beratlarının kadı tarafından verilmesi ve menzil beygiri işine müdahale edilmemesi

⁷⁹² KŞS. 106, 262.

⁷⁹³ KŞS. 41, 133-134. Bu zahirenin satılıp ücretin hazineye gönderilmesi emredilmiştir. BOA. C. ML, 634, 26063.

⁷⁹⁴ Detaylı bilgi için bakınız. Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 28, sayı 3-4, Ankara 1970, 339-368.

bildirilmiştir. Ayrıca görevli Süleyman Bey'e de halka zulmetmemesi ve menzillerin imdadiyelerinin zamanında ödenmesi için tenbihte bulunulmuştur.⁷⁹⁵ Anadolu'nun sol koluna gönderilen emirde menzil nizamının Ali Paşa dönemindeki gibi olması emredilip, elinde menzil hükmü olan ulaklara menzil beygiri konusunda zorluk çıkarılmaması emredilmiştir. Ayrıca ulaklar hariç kendi işleri için menzil beygiri kullanılmasına müsaade edilmeyip her zaman ellerinde menzil hükmü olan ulaklar için beygirlerin hazır edilip ücretlerinin de miriden karşılandığı ve saat başı onar akçenin ulaklar tarafından menzilcilere ödeneceği bildirilmiştir. Serhatlerde görevli olan kişilerin ulak ücretlerinin kendileri tarafından ödenip sonradan ücretlerinin miri tarafından ödeneceği söylenmiştir.⁷⁹⁶

Yine 1750 senesinde gönderilen bir hükümde her altı ayda bir menzil beygiri hesabının mevkufat kaleminde görüleceğine dair emir gönderilmiştir. Anadolu'nun sol kolundan Kars'a kadar olan bölgelerdeki görevlilere gönderilen emirde, menzil hükmü ile gelen ulaklara menzil beygirlerinin saat başı on akçe hesabı üzerine verilmesi emredilmiştir. Verilen beygir sayısı ve saatin kadı sicillerine not edilip altı ayda bir mevkufat kaleminde hesaplarının görüleceği bildirilmiştir. Bu vesile ile ulaklardan menzilciler tarafından ücret talep edilmeyip hesaplarının tutulması emredilmiştir.⁷⁹⁷

Menziller konusunda bir diğer husus ise Kastamonu Sancağı ahalisinden menzil imdadiyesi adı altında ücret talep edilmesidir. Çankırı Sancağı'nda vaki Karacalar, Karacaviran, Koçhisar ve Tosya menzillerine Çankırı Sancağı ahalisinin masrafları karşılama güçleri olmadığı için 1732 senesi Ruzi hızırından itibaren, Ankara ve Kastamonu Sancaklarından menzil imdadiyesi talep edilmiştir. Toplam yirmi bir kese akçe tayin edilen menzil imdadiyesinin yedi kesesi Kastamonu Sancağı'na düşmüştür. Sancak genelinden talep edilen menzil imdadiye ücreti ise 3500 kuruştur.⁷⁹⁸ Fakat Ankara ve Kastamonu ahalisinin menzil imdadiye ücretine muhalefet ettiklerine dair Çankırı Sancağı mutasarrıfı arzuhal sunmuştur. Bunun üzerine Kastamonu ve Ankara Sancakları'nın görevlilerine, kazâlarının hisselerine göre imdadiyelerini toplayıp

⁷⁹⁵ KŞS. 38, 100. KŞS. 38, 144-145.

⁷⁹⁶ KŞS. 38, 160 - 161. Anadolu ve Rumeli'de ki menzillerde ulakların menzil beygiri bulamayıp üç beş gün bekledikleri ve haberlerin ulaştırılmadığı bildirilmiştir. Bir an önce menzillere nizam verilip menzil beygiri işinin ayan ve ahali tarafından halledilmesi emredilmektedir. Ayrıca menzil imdadiyelerinin ödenip, menzilciler tarafından ulaklardan on akçenin üzerinde ücret talep edilmemesi bildirilmiştir. KŞS. 40, 266-267.

⁷⁹⁷ KŞS. 110, 207-208.

⁷⁹⁸ KŞS. 210, 349.

mübaşir Mehmet Ağa'ya teslim etmeleri emredilmiştir.⁷⁹⁹ Ayrıca 1733 senesi için Kastamonu Sancağı'ndan bu dört menzile verilen 3500 kuruş menzil imdadiyesine zam olarak Osmancık menzili içinde 2500 kuruş talep edilmiştir. Kastamonu Sancağı'ndan talep edilen menzil imdadiye ücreti 6000 kuruş olmuştur. Bunun 4000 kuruşu Osmancık menziline 2000 kuruşu ise diğer dört menzile verilmek üzere kararlaştırılmıştır.⁸⁰⁰ Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa'nın sunduğu arzuhalde Kastamonu Sancağı ahalilerinin 6000 kuruş menzil imdadiyesini ödeyecek güçleri olmadığı haber edilmiştir. Bunun üzerine Osmancık menziline 4000 diğer dört menzile de 1000 kuruş olmak üzere toplam 5000 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. İndirim yapılan bin kuruşun Canik Sancağı'ndan alınacağı söylenmiştir. Kastamonu Sancağı'na düşen 5000 kuruş imdadiyeye diğer masraflar da eklenip 6028 kuruş olarak Kastamonu Sancağı'ndan talep edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'nın hissesine düşen 700 kuruş, kazânın 260 hanesinden tahsil edilmiştir.⁸⁰¹

1.1.4. MAHALLE

Osmanlı şehri, kültürel ve fizikî yapısını kendinden önceki İslâm şehirlerinden almıştır. İslâm şehirlerinin temel fizikî özelliği ise cami, yönetim merkezi, çarşı ve pazar, yol ağı, birbirinden ayrılmış mahalleler ve diğer unsurlar olarak kabul edilen hamam, mezarlık ve türbe ve halkın kullandığı alanlardan oluşmasıdır.⁸⁰² Osmanlı Devleti'nde şehir ve kasaba “Cuma kılınur ve bazarı durur yer” olarak tanımlanmaktadır. Caminin yanında pazar yeri ve hanlar mevcuttur. Esnaf gruplarının da aynı meslek dalının bir arada satış yaptığı bir nizam ile şehrin kapısına doğru sıralandığı bir düzen içinde olduğu görülmektedir. Bu diğer İslâm şehirlerinin de fizikî ve sosyal özelliğidir.⁸⁰³ Şehrin temel birimi olan mahalle ise; mahall ile aynı kökten türeyen ve konaklanan yer manasında kullanılan bir kelime olup daha sonra şehrin bir semti olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁰⁴ Bir diğer deyişle mahalle, toplumun temel

⁷⁹⁹ KŞS. 210, 350.

⁸⁰⁰ KŞS. 210, 308-309.

⁸⁰¹ KŞS. 210, 284-285.

⁸⁰² Yılmaz Can, *İslâm Şehirlerinin Fizikî Yapısı*, TDV Yayınları, Ankara 2014, 96-147.

⁸⁰³ Detaylı bilgi için bakınız. Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, 85-93. Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1981, C. II, s. 1265-1266.

⁸⁰⁴ J. H. Kramers, “Mahalle”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1979, VII, 144. Sözlükte “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamına gelen hail (halel ve hulul) kökünden türetilmiş bir mekân ismi olan

birimi olan aileyi çevreleyen evlerin, ailelerin birbirleriyle düzenlenmiş münasebetlerinin bütünü olan yer olarak da söylenebilir.⁸⁰⁵ Özer Ergenç mahalleyi birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yer ve aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yaşadıkları şehrin bir kesimi olarak tanımlamaktadır.⁸⁰⁶ Mescit ve cami mahallenin temel yapısını oluşturmaktadır. Aynı mescitte ibadet eden erkekler şehir hakkındaki havadisleri buradan temin etmektedir. Cami ise bu bağlamda toplumsallaşmanın ana merkezini teşkil etmektedir. Böylece bilgi edinme sistemi içinde merkezi yapı, birey veya aileyi değil doğrudan mahalleyi temel kabul etmektedir.⁸⁰⁷ Nitekim şer'iyye sicillerinde kişinin baba adı ve mahallesi yazılmaktadır. Böylece kişinin yerleşim yeri ile ön plana çıkması ve aidiyet duygusu bağlı bulunduğu mahalle ile anlam kazanmaktadır. Mahalle ile ortak bağa sahip olan kişinin sorgulanması gereken bir durumda nasıl biri olduğu hakkında mahallelinin ve mahalle imamının şahitliği önem kazanmaktadır.⁸⁰⁸ Malî açıdan ise vergi kaybını önlemek, asayiş ve düzenin sağlanmasını temin etmek için Osmanlı şehrinde vergi yükümlüsü olan kişilerin isim isim mahallelere göre tespiti yapılmış ve oturdukları binanın hangi mahalle sınırları içinde yer aldığı da belirtilmiştir. Bu manada mahallenin şehirde bir yönetim birimi olduğu söylenebilir.⁸⁰⁹

mahalle kelimesi devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade eder. Ali Murat Yel, Mustafa Küçükbaşçı, "Mahalle", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C. 27, 323. Osmanlı şehirleri iki ana bölgeden oluşmaktadır. Bunlardan ilki mahalledir. Müslim ve gayr-i müslim cemaatlar ayrı ayrı kendi mahallelerinde ve ibadethanelerinin etrafında oturmaktadır. Şehirdeki diğer bölge ise Pazar yerleridir. Halil İnalçık, Bülent Arı, "Türk-İslâm-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", *Türk Şehir Tarihi, TALİD*, 3(6), Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul 2005, 38.

⁸⁰⁵ Turgut Cansever, *Osmanlı Şehri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 157-170.

⁸⁰⁶ Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, 75. Mahallelinin birbirine kefil olması ile ilgili bir örnek olarak 1732 tarihinde Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa tarafından yapılan soruşturmada Kırkçeşme Mahallesi'nden olup İstanbul'da Un kapanında hamallık eden Veliyüddin Beşe'nin taht değişikliği zamanında zorbalık edenler arasında olduğu yönünde teftişi istenmiştir. Mahalleli tarafından o tarihte Veliyüddinin İstanbul'da olduğu fakat olayla ilgisi olmadığına dair kefillikte bulunmuşlardır. KŞS. 210, 54, 55.

⁸⁰⁷ Turan Açıık, "Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme", *OTAM*, C. 35, S. 35, Ankara 2014, 11.

⁸⁰⁸ Özen Tok, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:18, Kayseri 2005, 158-159.

⁸⁰⁹ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1981, C. II, s. 1270-1271. Selim Özcan, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop'taki Gayr-i müslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM), 30, Ankara 2011, 149-152.

Osmanlı şehrinde iki ayrı yerleşim şekli görülmektedir. Bunlardan ilki aynı etnik köken ve dinden gelen insanların ikamet ettiği mahalle, diğeri ise imarethanelerdir. Mahallenin gelişimi küçük bir meydan, çeşme ve mescit eğer mahalle daha da büyükse bir cami etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla mahalle, mescit ve cami ya da tekke ve imaret de dâhil bunların tamamını içine alan bir külliye etrafında gelişmiştir denilebilir. Osmanlı şehirlerinde de bu dokuyu görmek mümkündür.⁸¹⁰

Mahallelerin isimleri ya kurucularının adıyla ya da o mahallede bulunan dini ve sosyal amaçlı yapılmış bir bina adıyla veya belli bir meslek grubunun adı ile oluşabilmektedir. Ayrıca mahalle isimlerinde ki bir diğer husus olarak mahallenin kurulduğu bölgenin coğrafi özelliklerinden dolayı olabilmektedir. Kastamonu Kazâsı'nda kurucusunun adından ismini alan mahallelere örnek olarak; Şadi Bey, İsfendiyar Bey, Hacı Dursun, Hüseyin Çelebi gibi mahalleler örnek gösterilebilir. Meslek adı ile anılan mahallelere örnek olarak; Saraçlar, Kebkebirler, Debbağlar mahalleleri ve kurulduğu coğrafi bölgeden ismini alan mahallelere ise Gökdere, Kırkçeşme ve Akçeşme mahalleleri örnek olarak gösterilebilir. Mahalle birbirini tanıyan ve birbirine kefil olan kişilerin oturduğu yer olmasından dolayı mahalleliyi rahatsız eden bir durum ortaya çıktığında, mahalle sakinleri mahkemeye gelerek rahatsızlık veren kişilerin mahalleden ihraç edilmesini talep etmekteydiler.⁸¹¹ Arız Mahallesi'nden İbrahim Ağa ve diğer komşular mahalle sakinlerinden Hacı Mustafa'nın kendi halinde olmayıp evine namahrem kadın aldığı şikâyetinde bulunmuşlardır. Daha önce tenbih edilmelerine rağmen bu haline devam ettikleri için Hacı Mustafa ve eşi Rabia'nın mahalleden sürülmesine karar verilmiştir.⁸¹² Eyciler Mahallesi'nden Fatma ve diğer Fatma adlı kadınların kötü kişiler olduğu ve fuhuş ile ünlendikleri yönünde mahalleli şikâyetinde bulunmuştur. Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa'nın mirahuru Ömer Ağa'nın yaptığı teftişte bu kişilerin kötü insan oldukları bildirilmiştir. Mahalle İmamı Mustafa

⁸¹⁰ Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, sayı 13, İstanbul 2005, 99.

⁸¹¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız. Tok, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", 155-170. İbrahim Etem Çakır, "XVI. Yüzyılda Anytab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", *Bilig*, 63, 2012, 31-54.

⁸¹² KŞS. 32, 134.

Efendi ve diğer şahitlerinde beyanı ve sunulan fetva gereğince bu kişilerin hapsedilmesi veya mahalleden ihraç edilmesi bildirilmiştir.⁸¹³

İncelenen dönemde Aktekke Mahallesi'nin ikiye bölünerek Eyciler Mahallesi adıyla yeni bir mahallenin oluşturulduğu görülmektedir. Kastamonu kadısına gönderilen emirde Aktekke Mahallesi'nin beş avarız hanesi olduğu beyan edilerek Eyciler Mahallesi ile birlikte vergileri ödedikleri bildirilmiştir. Fakat Aktekke Mahallesi halkının fazladan Eyciler Mahallesi halkından vergi talep ettiği şikâyetinde bulunulmuştur. Kastamonu kadısı Osman'ın arzı ve baş defterdar Yunus Ağa'nın onayıyla 3 Haziran 1745 tarihinde Aktekke Mahallesi'nin beş avarız hanesi ikişer buçuk hane hesabı üzerine bölünüp vergilerin ayrı ayrı ödenmesi söylenmiştir.⁸¹⁴

Kastamonu Kazâsı'nda Osmanlı Devleti fethi öncesinde canlı bir hayatın olduğu söylenebilir. Gerek Çobanoğulları gerekse Candaroğulları döneminden kalan mahallelerin var olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti döneminde yapılan tahrirler ile şehrin mahalleleri hakkında bilgilere ulaşabilmektedir. 1487 tarihinde Kastamonu şehrinde kırk üç mahalle⁸¹⁵, 1530 tarihinde kırk altı mahalle⁸¹⁶, 1582 tarihinde kırk sekiz mahalle (Ahmet Kankal kırk sekiz başlık altında aslında elli yedi mahallenin kayıtlı olduğunu bildirmektedir)⁸¹⁷, 1640 tarihinde kırk mahalle⁸¹⁸ ve 1688 tarihinde kırk bir⁸¹⁹ mahallenin var olduğu görülmektedir.

Tablo 1.8. İncelenen Dönemde Kastamonu Mahalleleri

Mahalle Adı	1139 ⁸²⁰	1146 ⁸²¹	1151 ⁸²²	1156 ⁸²³	1163 ⁸²⁴
Halife	+	+	+	+	+

⁸¹³ KŞS. 38, 4.

⁸¹⁴ KŞS. 106, 140.

⁸¹⁵ Güneş, 1487 (H. 892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı, 34-35. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 56.

⁸¹⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* 58. Ayşe Tosunoğlu ise bu tarihte mahalle sayısını 44 olarak vermektedir. Tosunoğlu, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 382-384.

⁸¹⁷ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* 61- 63. Ayşe Tosunoğlu ise bu tarihte mahalle sayısını 45 olarak vermektedir. Tosunoğlu, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı* 382-384.

⁸¹⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 69.

⁸¹⁹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 71.

⁸²⁰ KŞS. 29, 118.

⁸²¹ KŞS. 33, 149.

⁸²² KŞS. 36, 188.

⁸²³ KŞS. 40, 158.

⁸²⁴ KŞS. 110, 194.

İsmail Bey	+	+	+	+	+
Cebrail	+	+	+	+	+
Kırkçeşme	+	+	+	+	+
Küpçügez	+	+	+	+	+
Aktekke	+	+	+	+	+
Eyciler ⁸²⁵	-	-	-	-	+
Deveciler	+	+	+	+	+
Abdulcebbar	+	+	+	+	+
İsfendiyar Bey	+	+	+	+	+
Hacı Dursun	+	+	+	+	+
Hüseyin Çelebi	+	+	+	+	+
İbni Süle	+	+	+	+	+
Bey Çelebi	+	+	+	+	+
Medrese-i Atabey	+	+	+	+	+
Saraçlar	+	+	+	+	+
Alpaslan	+	+	+	+	+
Muzaffereddin	+	+	+	+	+
Bedamıç namı diğer Saraçlar	+	+	+	+	+
Musa Fakih	+	+	+	+	+
Cemal Ağa	+	+	+	+	+
Hacı Hamza	+	+	+	+	+
Arız	+	+	+	+	+
Sofular	+	+	+	+	+
Bedir Gazi	+	+	+	+	+
Hamza Ağa	+	+	+	+	+
Gökdere	+	+	+	+	+
Honsalar	+	+	+	+	+

⁸²⁵ Eyciler Mahallesi şer'iyye sicillerinde geçmekle birlikte 1745 tarihinden itibaren Aktekke Mahallesi'nden ayrı olarak tevzi defterlerinde ismi geçmektedir. KŞS. 31, 47. KŞS. 106, 140. KŞS. 41, 130.

Püre	+	+	+	+	+
Akmescit	+	+	+	+	+
Şadi Bey	+	+	+	+	+
Çevkani	+	+	+	+	+
Alacamescit	+	+	+	+	+
Atabey Gazi	+	+	+	+	+
Seydiler	+	+	+	+	+
Frenkşah	+	+	+	+	+
Kebkebirler	+	+	+	+	+
İbn-i Neccar	+	+	+	+	+
İbn-i Sadi	+	+	+	+	+
Kubbeli	+	+	+	+	+
Kanare	+	+	+	+	+
Tahir Fakih	+	+	+	+	+

İncelenen dönemde 1745 tarihine kadar Kastamonu şehrinde kırk bir mahallenin varlığına rastlanmaktadır. Bu tarihten itibaren tevzi defterlerine Eyciler Mahallesi'nin de dâhil edilmesiyle mahalle sayısının kırk ikiye yükseldiği görülmektedir. Bunların dışında şer'iyye sicillerinde karşımıza çıkan ancak tevzi defterlerinde ismi geçmeyen Topçuzade Mahallesi⁸²⁶, bazen ayrı bazen de Halife Mahallesi'ne bağlı olarak gösterilen Çay Mahallesi⁸²⁷, Yukarı Pazar Mahallesi⁸²⁸, Mahalle-i Cedîd⁸²⁹, Kubbeli Mahallesi'ne tabi olarak görünen daha sonra ise kendi adıyla anılan Türbe Mahallesi'nin⁸³⁰ var olduğu anlaşılmaktadır. Gayr-i müslim nüfusu yoğun olmadığı için yalnızca gayr-i müslimlerin ikamet ettiği ayrı bir mahallenin olmadığı görülmektedir.

⁸²⁶ KŞS. 28, 37. KŞS. 28, 43. KŞS. 29, 10. Bu mahallenin bazen Topçuoğlu olarak kaydedildiği görülmektedir. KŞS. 29, 122.

⁸²⁷ KŞS. 28, 81. KŞS. 29, 21. KŞS. 31, 205. KŞS. 33, 115. KŞS. 37, 18.

⁸²⁸ KŞS. 32, 48. KŞS. 38, 130.

⁸²⁹ KŞS. 33, 93. KŞS. 34, 57. KŞS. 35, 52. KŞS. 37, 13. KŞS. 39, 102. Bu mahallenin de Yeni Mahalle ismiyle kaydedildiği görülmektedir. KŞS. 39, 135. KŞS. 110, 191.

⁸³⁰ KŞS. 27, 195. KŞS. 210, 163. KŞS. 210, 257.

1.1.5. KÖYLER

Osmanlı teşkilat sisteminde kazaların bir alt birimi olarak nahiyeler mevcuttur. “Sözlükte “*taraf, cihet, yöre, kenar, bölge*” anlamlarına gelen *nâhiye* kelimesi Osmanlı idarî sistemi içinde bazen bir yönetim ünitesini ve bölgeyi, bazen da coğrafi bakımdan ise küçük veya büyük bir çevreyi yöreyi ve hatta semti ifade eder.”⁸³¹ Kazâ’ya tabi köyler belirli nahiyeler altında toplanmakta ve kadı tarafından adlî ve idarî işlerin yürütülmesi için nâibler tayin edilmektedir.⁸³² Köy ise Türkçe’de meskûn yerlerin en küçüğüne verilmiş isim olup Selçuklu devrinden itibaren Anadolu da birçok yer ismi ile de kullanılmıştır. Daha sonra ise birkaç ev ve ağılı içine almak suretiyle bir arada bulunan evlerin umumi heyeti için kullanılmıştır.⁸³³

Köylüler, Osmanlı toplumunda reaya sınıfına mensuptur. Fakat sosyal tabakalaşma içinde reaya grubu içinde yer alan diğer sınıflardan ayrıldıkları ve kendilerine özgü bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Yerleşik hayatın bir unsuru olan köylüler bulundukları ve yaşadıkları coğrafyanın özelliklerine göre farklı uğraş alanlarına intisap olmuşlardır.⁸³⁴ Köyler nüfus bakımından şehirlere göre daha az yoğunluğa sahiptir. Şehirlerde esnaf ve zanaat erbabı yoğun olarak yaşamakta iken kırsal kesim olan köylerde daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfus ikamet etmektedir. Kastamonu şehrinin mahalle sayısının kırkın üzerinde olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde köy sayısının da oldukça fazla olduğu söylenebilir. 1487 tarihinde Kastamonu Kazâsı’nın seksen dokuz köy, üç mezra, 1530 tarihinde yetmiş altı köy, 1582 tarihinde ise seksen köy ve beş mezraya sahip olduğu görülmektedir.⁸³⁵ İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı köylerinin Kuzyaka ve Akkaya nahiyeleri ismi altında toplandığı tevzi defterlerinden anlaşılmaktadır. Bu nahiyelerin yanında tevzi defterlerinde yer almamasına rağmen Orta nahiyesinin ismi de geçmektedir.⁸³⁶

⁸³¹ İlhan Şahin, “Nahiye”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 306-307.

⁸³² M. Tayyib Gökbilgin, “Nahiye”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IX, 37-39.

⁸³³ R. Rahmeti Arat, “Köy”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, VI, 924.

⁸³⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız. İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Köylüler: Sinop Örneği”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, XIV, 74-81.

⁸³⁵ Tosunoğlu, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 36. Zübeyde Güneş 1487 tarihinde Kastamonu Kazâsı’nın toplam 102 köyü olduğunu söylemektedir. Güneş, *1487 (H. 892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, 37.

⁸³⁶ Kastamonu Kazâsında Orta Nahiyesinde Yuva karyesinde... KŞS. 27, 52. Medine-i Kastamonu muzafatından Orta nahiyesine tabi Bedirli karyesi... KŞS. 29, 124. Kastamonu muzafatından Orta nahiyesine tabi Dere Cuma karyesi... KŞS. 35, 296.

Tablo 1.9. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kuzyaka Nahiyesine Tabi Köyler

Köy Adı	1727 ⁸³⁷	1732 ⁸³⁸	1739 ⁸³⁹	1743 ⁸⁴⁰	1748 ⁸⁴¹
Debbağ İshak	+	+	+	+	+
Gödel	+	+	+	+	+
Bayındır	+	+	+	+	+
Sahip	+	+	+	+	+
Karakuz	+	+	+	+	+
Oyralan	+	+	+	+	+
Alpı	+	+	+	+	+
Serameddin	+	+	+	+	+
Akça Kilise	+	+	+	+	+
Türbe-i Adil Bey	+	+	+	+	+
Kara Evli	+	+	+	+	+
Başmakçı	+	+	+	+	+
Serti	+	+	+	+	+
Alpaslan	+	+	+	+	+
Kara Çomak	+	+	+	+	+
Eyük ala maa Kıyık	+	+	+	+	+
Eyük Esfel	+	+	+	+	+
Çatakviran	+	+	+	+	+
Mıtrıb	+	+	+	+	+
Yuva	+	+	+	+	+
Bulacık	+	+	+	+	+
Saraycık	+	+	+	+	+
Gömmece	+	+	+	+	+
Bürmece	+	+	+	+	+

⁸³⁷ KŞS. 29, 118.⁸³⁸ KŞS. 32, 250.⁸³⁹ KŞS. 36, 141.⁸⁴⁰ KŞS. 39, 141.⁸⁴¹ KŞS. 43, 189.

Türkeli	+	+	+	+	+
Kızılcaviran	+	+	+	+	+
Ballık	+	+	+	+	+
Zımmıyan-ı Karasu	+	+	+	+	+
Çatakviran	+	+	+	+	+
Çorumlu	+	+	+	+	+
İsmailli	+	+	+	+	+
Ahlat	+	+	+	+	+
Hamid	+	+	+	+	+
Baylar	+	+	+	+	+
Depe	+	+	+	+	+
Kızıl Saray	+	+	+	-	+

Tablodaki veriler incelendiğinde Kuzyaka nahiyesine tabi otuz altı köyün var olduğu görülmektedir. Bu köylerden Zımmıyan-i Karasu köyü gayr-i müslimlere ait olup, diğer köylerin Müslümanlara ait olduğu tespit edilmiştir. Tevzi defterlerinde ismi geçmeyip Kuzyaka nahiyesi sınırları içinde yer aldığı tespit edilen diğer köyler ise Koşanlı⁸⁴², Akça köy⁸⁴³ ve Erbeli⁸⁴⁴ köyleridir.

Tablo 1.10. 1725-1750 Tarihleri Arasında Akkaya Nahiyesine Tabi Köyler

Köy Adı	1727 ⁸⁴⁵	1732 ⁸⁴⁶	1739 ⁸⁴⁷	1743 ⁸⁴⁸	1748 ⁸⁴⁹
Has	+	+	+	+	+
Kuşkara	+	+	+	+	+
Halaclar	+	+	+	+	+
Boğaz	+	+	+	+	+

⁸⁴² KŞS. 40, 241.

⁸⁴³ KŞS. 33, 63.

⁸⁴⁴ KŞS. 29, 156. KŞS. 35, 296.

⁸⁴⁵ KŞS. 29, 118.

⁸⁴⁶ KŞS. 32, 250.

⁸⁴⁷ KŞS. 36, 141.

⁸⁴⁸ KŞS. 39, 141.

⁸⁴⁹ KŞS. 43, 189.

Kuyucak	+	+	+	+	+
Yörükviran	+	+	+	+	+
Boz Oğlak	+	+	+	+	+
Bük	+	+	+	+	+
Elyakut	+	+	+	+	+
Çukurviran	+	+	+	+	+
Kızıoğlu	+	+	+	+	+
Darı Bükü	+	+	+	+	+
Atabey Kavağı	+	+	+	+	+
Gelinviran	+	+	+	+	+
Elma Yakası	+	+	+	+	+
Küblü Özü	+	+	+	+	+
Bürnek	+	+	+	+	+
Fatırı	+	+	+	-	+
Derbend Kavağı	+	+	+	+	+
Karantı	+	+	+	+	+
Çıban (Çebek)	+	+	+	+	+
Havlu	+	+	+	-	+
Mavle	+	+	+	+	+
İceoğlu	+	+	+	+	+
Bürme	+	+	+	+	+
Kızıl Kilise	+	+	+	+	+
Eyerciler	+	+	+	+	+
Başviran	+	+	+	+	+
Çavundur	+	+	+	+	+
Tana Söküsü	+	+	+	+	+
Eytabi	+	+	+	+	+
Elinviran	+	+	+	+	+
Geyikli	+	+	+	+	+
Akçataş	+	+	+	+	+

Alpavut	+	+	+	+	+
Akdoğan	+	+	+	+	+
Kabalar	+	+	+	+	+
Evciler	+	+	+	+	+
Zımmıyan-ı Balatlar maa Sahibi Çiftlik	+	+	+	+	+

Akkaya nahiyesinde toplam otuz dokuz köy olduğu görülmektedir. Bu köylerden Zımmıyan-ı Balatlar maa Sahibi ve Çiftlik köyünün gayr-i müslimlere ait olduğu söylenebilir. Fakat hem Zımmıyan-ı Karasu hem de Zımmıyan-ı Balatlar köyünde Müslümanlarında ikamet edip etmediğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Tevzi defterinde ismi geçmemekle birlikte Akkaya nahiyesi sınırları içinde yer aldığı tespit edilen diğer köyler ise Kurt köyü⁸⁵⁰ ve Kızılelma⁸⁵¹ köyleridir. Tevzi defterlerinde ismi geçmeyip diğer arşiv vesikalarında ismi geçen köyler ise şunlardır: Virancık⁸⁵², Kara Haliller⁸⁵³, Kurt Ayşe⁸⁵⁴, Parlaklar⁸⁵⁵, Dere⁸⁵⁶, Kayı⁸⁵⁷, Oğul⁸⁵⁸, Ayva Güller⁸⁵⁹, Tutluca⁸⁶⁰, İbrahimli⁸⁶¹, Tabak⁸⁶², Davudca⁸⁶³, Gördeşe⁸⁶⁴, Bedamıç⁸⁶⁵, Bedirli⁸⁶⁶, Küçük⁸⁶⁷, Kemerler⁸⁶⁸, Kız Boncuğu⁸⁶⁹, Dere Cuma⁸⁷⁰, Kavacık⁸⁷¹, Sarı Şeyh⁸⁷²,

⁸⁵⁰ KŞS. 32, 279.

⁸⁵¹ Kastamonu kadısına gönderilen emirde Akkaya nahiyesine tabi dört avarız hanesine sahip Kızılelma köyü halkının köprücülük vazifesi sebebiyle avarız hariç diğer vergilerden muaf oldukları ancak kaza halkı tarafından diğer vergileri de ödemeleri konusunda baskı yaptıkları şikâyetinde bulunmuşlardır. Gelen emirde Kızılelma köyünün üç köprünün bakım ve onarımından sorumlu olduğu bildirilip avarız ve nüzul hariç diğer vergilerden muaf oldukları söylenmiştir. KŞS. 32, 267. BOA. AE SMHD. I. 118, 8536.

⁸⁵² KŞS. 39, 83. KŞS. 40, 130.

⁸⁵³ KŞS. 35, 68.

⁸⁵⁴ KŞS. 38, 48.

⁸⁵⁵ KŞS. 39, 69.

⁸⁵⁶ KŞS. 38, 99.

⁸⁵⁷ KŞS. 38, 107. KŞS. 39, 97.

⁸⁵⁸ KŞS. 39, 16. KŞS. 41, 31.

⁸⁵⁹ KŞS. 39, 107.

⁸⁶⁰ KŞS. 32, 165.

⁸⁶¹ KŞS. 37, 50.

⁸⁶² KŞS. 27, 139. KŞS. 210, 41.

⁸⁶³ KŞS. 210, 182.

⁸⁶⁴ KŞS. 35, 42. KŞS. 210, 200.

⁸⁶⁵ KŞS. 32, 9.

⁸⁶⁶ KŞS. 29, 124.

⁸⁶⁷ KŞS. 33, 104. KŞS. 210, 399.

⁸⁶⁸ KŞS. 35, 16.

⁸⁶⁹ KŞS. 35, 116. KŞS. 40, 103.

⁸⁷⁰ KŞS. 35, 296.

Ortaca⁸⁷³, Ağlıca⁸⁷⁴, Ömer Sini⁸⁷⁵, Pınarbaşı⁸⁷⁶, Karabolat⁸⁷⁷ ve Orta⁸⁷⁸ köylerinin var olduğu belirtilebilir.

1.2. DEMOGRAFİK YAPI

Şehir ve kazâ tarihi araştırmalarında üzerinde durulması gereken bir diğer husus şüphesiz nüfus yapısının belirlenmesidir. Bir şehrin büyüklüğü genelde sahip olduğu nüfus ile bağlantılıdır. Bu konuda Cengiz Orhonlu ortalama nüfusu 700 ile 1500 arasında olan yerleri kasaba olarak belirtirken şehrin daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu, idare de kadı ve subaşından başka içinde ticaret ve zanaat ehlinin olduğu canlı bir ticarî hayatın var olduğu yer olarak tanımlar.⁸⁷⁹ Suraiya Faroqhi ise XVI. yüzyıl için 400 ile 1000 kişi arasında vergi veren kişilerin olduğu yerleri küçük kent, 1000 ile 3000 kişi arasında vergi veren kişilerin var olduğu yerleri ise orta büyüklükte kent olarak tanımlamaktadır.⁸⁸⁰ Kastamonu şehrinin 1520’li yıllarda vergi mükellefiyeti 1000 ile 2999 kişi arasında değişirken bu sayının yüzyılın sonlarına doğru 3000 ve üzeri kategorisine çıktığı görülmektedir.⁸⁸¹

Sosyal ve ekonomik problemlerin çözülmesinde şehir nüfusunun tespit edilmesi oldukça önemlidir. Ömer Lütfi Barkan bir medeniyet ve devletin tam olarak araştırılabilmesi için “*o devir ve medeniyetlere has nüfus imkân ve zaruretlерini, memleket nüfusunun kütlesi, kesafet ve dinamizmi, harita üzerindeki yayılış ve konuş şekli, yer değiştirme imkân ve sürati, artış nisbeti, yaşlara, cinsiyete ve meşguliyete*”

⁸⁷¹ KŞS. 38, 138.

⁸⁷² KŞS. 40, 46.

⁸⁷³ KŞS. 40, 50.

⁸⁷⁴ KŞS. 40, 52.

⁸⁷⁵ KŞS. 43, 46.

⁸⁷⁶ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 4, 56.

⁸⁷⁷ BOA. AE. SAMD. III. 96, 9516.

⁸⁷⁸ KŞS. 33, 137.

⁸⁷⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (Der. Salih Özbaran), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1984, s. 4-5. Bu konuda şehir ve köy arasında ilk ayırımın idarî yapıda olduğu bunu nüfus sayısındaki farklılığın takip ettiği söylenebilir. Ayrıca tarım dışı faaliyetlerin yoğun olduğu yerin şehir olarak tarif edildiği görülmektedir. Alparslan Aliağaoğlu, Abdullah Uğur, “Osmanlı Şehri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, Isparta 2016, 205.

⁸⁸⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 12.

⁸⁸¹ Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, 15-17.

göre dağılımının bilinmesi gerektiğini belirtmektedir.⁸⁸² Bir yerdeki nüfusun tam olarak belirlenmesi eldeki veriler ile mümkün değildir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde yalnız vergi veren kişiler kaydedildiği için bunun dışında kalan muaf kesim hakkında bilgiye ulaşmak her zaman mümkün olmamaktadır.⁸⁸³ Osmanlı İmparatorluğu'nun XV. ve XVI. yüzyılı için nüfus tahminleri genellikle tahrir defterleri üzerinden yapılmaktadır. XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. yüzyıl için ise nüfus tahminleri daha ziyade tahrir sistemi terk edildiği için avarız hane kayıtları esas alınarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada iki önemli problem ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki bir avarız hanesinin kaç gerçek haneden oluştuğu bir diğeri ise bir hanede kaç kişinin ikamet ettiği'dir. Osmanlı tarihi araştırmalarında bir avarız hanesinin kaç gerçek haneden oluştuğuna dair farklı rakamlar verilmektedir. Bir avarız hanesinin 3, 5, 10, 15⁸⁸⁴ hatta 20 gerçek haneden oluştuğu söylenebilir.⁸⁸⁵ Bölgenin durumuna göre bu sayının 53 hatta 61,5'e kadar çıktığı görülmektedir.⁸⁸⁶ Bir avarız hanesinde kaç kişinin var olduğu hususunda da farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Ömer Lütfi Barkan⁸⁸⁷ ve Nejat Göyünç beş katsayısını kabul ederken, Faruk Sümer yedi, J.S. Russel üç buçuk, F. Braudel dört-dört buçuk, Bruce mc. Gowan üç buçuk-altı, Ammon Cohen - Bernard Lewis altı ve M.A. Cook ise dört buçuk katsayısını vermektedir.⁸⁸⁸ İncelenen döneme yakın diğer çalışmalarda da nüfus hesaplanırken hane katsayısının genel olarak beş kişi kabul edildiği görülmektedir.⁸⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde nüfus ile ilgili üzerinde durulması

⁸⁸² Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, İstanbul 1953, 2.

⁸⁸³ Osmanlı Devleti'nde nüfus araştırmaları ve sorunları için bakınız. Numal Elibol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 12, sayı 2, Isparta 2007, 135-160. Adnan Çimen, Sayım, "Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı'da Nüfus Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, Ankara 2012, 183-216. Fatih Bozkurt, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları", *Tarih Dergisi*, 54, İstanbul 2011, 91-120.

⁸⁸⁴ Rıfat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, 100-101. Ömer Lütfi Barkan, "Avarız", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, 15.

⁸⁸⁵ Temel Öztürk, *Osmanlı'ların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 2011, 178

⁸⁸⁶ Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, 104.

⁸⁸⁷ Demografi ilmi ve Osmanlı nüfus hesaplamaları için bakınız. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, İstanbul 1953, 1-26.

⁸⁸⁸ Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, , sayı 32, İstanbul 1979, 331-348.

⁸⁸⁹ Dıvrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, 94. Gürkan Cevger, *18. Yüzyılda Amid (Diyarbakir) Kazâsı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016, 130. Küçükdağ, *Lale Devri'nde Konya*, 75. Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, 119. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, 102. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Sinop Kazâsı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 86.

gereken bir diğer konu ise nüfusun daima az olmasıdır. XVI. yüzyılda artış gösteren nüfusun XVII. yüzyılda celali olayları sebebiyle bir durgunluk yaşadığı söylenebilir. XIX. yüzyıla kadar bu durumun devam ettiği bu yüzyılın sonlarına doğru nüfusta bir artışın olduğu görülmektedir.⁸⁹⁰

1.2.1. Şehrin Tahmini Nüfusu

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nın toplam 268 hane bir rub avarız hanesi olduğu tespit edilmiştir.⁸⁹¹ Seksen beş avarız hanesi şehir merkezine ait iken geri kalan 183 hane bir rub kırsal kesime aittir. İncelenen dönemde bir avarız hanesinin kaç gerçek haneden oluştuğuna dair bilgiye ulaşılamamıştır. Bunun için avarız hanesi hesabı yapılırken on beş ve yirmi katsayıları temel alınarak ortalama bir nüfus tahmini yapılmaya çalışılacaktır. Bu hesaplama için kazânın hane sayısını tam olarak veren 10 Kasım 1726 tarihli avarız vergisi defteri kullanılacaktır.⁸⁹²

Tablo 1.11. Kastamonu Mahallelerinin Tahmini Nüfusu

Mahalle Adı	Avarız Hane ⁸⁹³	Kat Sayı	15 Hane	20 Hane ⁸⁹⁴
Halife	6	5	450	600
İsmail Bey	3	“	225	300
Cebraîl	6,5	“	488	650
Kırkçeşme	3,5	“	263	350
Küpçügez	3,5	“	263	350
Aktekke	5	“	375	500
Deveciler	4	“	300	400

⁸⁹⁰ Gülfettin Çelik, “Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 4, sayı 6, İstanbul 1999, 57.

⁸⁹¹ KŞS. 29, 118. Bu oran fazla değişmemekle birlikte dönem sonuna doğru 266 hane 3 ruba düşmektedir. KŞS. 41, 97. Metin Coşgel ve Boğaç Ergene ise bu sayıyı 266 olarak vererek her avarız hanesini on beş gerçek hane olarak vermektedirler. Hane başı beş kişi olarak kazanın yaklaşık 20.000 nüfusu olduğunu tahmin etmektedirler. Metin Coşgel ve Boğaç Ergene, “Law and Economics” Literature and Ottoman Legal Studies”, *University of Connecticut Department of Economics Working Paper Series*, 2, 2013, 28.

⁸⁹² İncelenen diğer defterlerde genellikle 8 hane 1 rub'un durumu iyi olmadığı için defterlere kaydedilmediği görülürken 20 hanenin de vakıf köyü olduğu için muaf olduğuna görülmektedir. KŞS. 35, 267. KŞS. 110, 211.

⁸⁹³ KŞS. 29, 118.

⁸⁹⁴ 1688 tarihli bir kayıta Trabzon ve çevresinde bir avarız hanesinin 20 gerçek haneden oluştuğu görülmektedir. Öztürk, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, 178.

Abdulcebbar	3	“	225	300
İsfendiyar Bey	3	“	225	300
Hacı Dursun	1,5	“	113	150
Hüseyin Çelebi	1	“	75	100
İbni Süle	1	“	75	100
Bey Çelebi	2	“	150	200
Medrese-i Atabey	0,5	“	38	50
Saraçlar	1,5	“	113	150
Alpaslan	1	“	75	100
Muzaffereddin	1	“	75	100
Bedamıç namı diğer Saraçlar	1,5	“	113	150
Musa Fakih	1	“	75	100
Cemal Ağa	1,5	“	113	150
Hacı Hamza	0,5	“	38	50
Arız	2	“	150	200
Sofular	1	“	75	100
Bedir Gazi	2	“	150	200
Hamza Ağa	2	“	150	200
Gökdere	2,5	“	188	250
Honsalar	3	“	225	300
Püre	2	“	150	200
Akmescit	3,5	“	263	350
Şadi Bey	3	“	225	300
Çevkani	1,5	“	113	150
Alacamescit	1,5	“	113	150
Atabey Gazi	2	“	150	200
Seydiler	0,5	“	38	50
Frenkşah	0,5	“	38	50
Kebkebirler	2	“	150	200

İbn-i Neccar	0,5	“	38	50
İbn-i Sadi	0,5	“	38	50
Kubbeli	1	“	75	100
Kanare	1	“	75	100
Tahir Fakih	1,5	“	113	150
Toplam	85	5	6,384	8,500

Tablodaki veriler incelendiğinde Kastamonu şehrinin en büyük mahallesinin Cebrail Mahallesi olduğu görülmektedir. Mahallede ortalama 488 ile 650 arasında kişinin ikamet ettiği söylenebilir. Bu mahalleyi sırasıyla ortalama 450 ile 600 kişinin ikamet ettiği Halife Mahallesi, 375 ile 500 kişinin ikamet ettiği Akteke Mahallesi ve ortalama 300 ile 400 kişinin ikamet ettiği Deveciler Mahalleleri takip etmektedir. Eldeki bu verilere göre Kastamonu şehrinin en kalabalık ve ekonomik olarak en canlı mahallelerinin bu mahalleler olduğu varsayılabilir.

Yine tablodaki verilere göre Kastamonu şehrinin en küçük mahallelerinin ortalama otuz sekiz ile elli kişinin ikamet ettiği varsayılan Medrese-i Atabey, Hacı Hamza, Seydiler, Frenkşah, İbn-i Neccar ve İbn-i Sadi mahallelerinin olduğu öngörülebilir. Yine tablodaki verilere dayanarak incelenen dönemde Kastamonu şehrinin ortalama 6384 ile 8500 kişi arasında bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir.

1.2.2. Köylerin Tahmini Nüfusu

Daha çok tarım ve hayvancılığın yapıldığı köylerde, canlı bir hayatın olduğu yerleşim yerleridir. Kastamonu Kazâsı'nın 268 hane bir rub olan avarız hanesinin 183 hane bir rubunun köylerde ikamet ettiği görülmektedir. Bu sayının seksen beş hanesi ise Kuzyaka nahiyesinde ikamet etmektedir. 10 Kasım 1726 tarihli avarız defteri kaydına göre Kuzyaka nahiyesinin köylerinin tahmini olarak nüfusu hesaplanmaya çalışılacaktır.

Tablo 1.12. Kuzyaka Nahiyesi Köyleri Tahmini Nüfusu

Köy Adı	Avarız Hane⁸⁹⁵	Kat Sayı	15 Hane	20 Hane
Debbağ İshak	2	5	150	200
Gödel	1,5	“	113	150
Bayındır	1	“	75	100
Sahip	4	“	300	400
Karakuz	3	“	225	300
Oyralan	2,5	“	188	250
Alpı	2,5	“	188	250
Serameddin	2	“	150	200
Akça Kilise	0,5	“	38	50
Türbe-i Adil Bey	3	“	225	300
Kara Evli	2	“	150	200
Başmakçı	2	“	150	200
Serti	3	“	225	300
Alpaslan	1,5	“	113	150
Kara Çomak	1,5	“	113	150
Eyük ala maa Kıyık	3,5	“	263	350
Eyük Esfel	3	“	225	300
Çatakviran	3,5	“	263	350
Mıtrıb	1	“	75	100
Yuva	1	“	75	100
Bulacık	1,5	“	113	150
Saraycık	5	“	375	500
Gömmece	3,5	“	263	350
Bürmece	5	“	375	500
Türkeli	3	“	225	300
Kızılcaviran	3	“	225	300

⁸⁹⁵ KŞS. 29, 118.

Ballık	1	“	75	100
Zımmıyan-1 Karasu	1	“	75	100
Çatakviran	2	“	150	150
Çorumlu	3	“	225	300
İsmailli	1,5	“	113	150
Ahlat	3	“	225	300
Hamid	3	“	225	300
Baylar	1,5	“	113	150
Depe	3,5	“	263	350
Kızıl Saray	0,5	“	38	50
Toplam	85	5	6,382	8,450

Kuzyaka nahiyesinin tahmini nüfusunun 6382 ile 8450 kişi arasında olduğu görülmektedir. Nahiyenin en büyük köyleri 375 ile 500 kişi arasında nüfusa sahip olan Saraycık ve Bürmece köyleridir. Bu köyleri 300 ile 400 kişi arasında nüfus ile Sahip Köyü izlemektedir. 263 ile 350 kişi arasında nüfusa sahip Eyükala maa Kıyık, Çatakviran, Gömmece ve Depe nahiyesinin diğer büyük köyleri olarak sayılabilir. Kuzyaka nahiyesinin en küçük köyleri ise 38 ile 50 kişi arasında nüfusa sahip Akça Kilise ve Kızıl Saray köyleridir. Bu köyleri 75 ile 100 arasında nüfusa sahip Bayındır, Mıtrıb, Yuva, Ballık ve Zımmıyan-1 Karasu köyleri izlemektedir.

Kastamonu Kazâsı'nın bir diğer nahiyesi ise Akkaya nahiyesidir. Avarız hanesi olarak 98 hane bir rub'dur. 10 Kasım 1726 tarihli avarız defterine köylerin sahip olduğu avarız haneleri aşağıdaki tabloda verilmiştir. Eldeki bu veriler ışığında nahiyesinin tahmini nüfusu hesaplanmaya çalışılacaktır.

Tablo 1.13. Akkaya Nahiyesi Köyleri Tahmini Nüfusu

Köy Adı	Avarız Hane⁸⁹⁶	Kat Sayı	15 Hane	20 Hane
Has	4	5	300	400
Kuşkara	4	“	300	400

⁸⁹⁶ KŞS. 29, 118.

Halacilar	3	“	225	300
Boğaz	2	“	150	200
Kuyucak	0,5	“	38	50
Yörükviran	8	“	600	800
Boz Oğlak	6	“	450	600
Bük	1,5	“	113	150
Elyakut	2	“	150	200
Çukurvıran	4	“	300	400
Kızıoğlu	2	“	150	200
Darı Bükü	1,5	“	113	150
Atabey Kavağı	1,5	“	113	150
Gelinviran	2,5	“	188	250
Elma Yakası	2,5	“	188	250
Küblü Özü	4	“	300	400
Bürnek	1	“	75	100
Fatırı	4	“	300	400
Derbend Kavağı	0,5	“	38	50
Karantı	3 rub	“	56	75
Çıban (Çebek)	2,5	“	188	250
Havlu	1,5	“	113	150
Mavle	1,5	“	113	150
İceoğlu	3,5	“	263	350
Bürme	3	“	225	300
Kızıl Kilise	1,5	“	113	150
Eyerciler	4	“	300	400
Başviran	1	“	75	100
Çavundur	2	“	150	200
Tana Söküsü	2 hane 1 rub	“	169	225
Eytabi	3	“	225	300
Elinviran	1	“	75	100

Geyikli	1,5	“	113	150
Akçataş	3	“	225	300
Alpavut	3	“	225	300
Akdoğan	3	“	225	300
Kabalar	1	“	75	100
Sapaca	1,5	“	113	150
Evciler	1,5	“	113	150
Zımmıyan-i Balatlar maa Sahibi Çiftlik	1,5 hane 1 rub	“	131	175
Toplam	98 hane 1 rub	5	7,376	9,825

Tablodaki veriler incelendiğinde Akkaya nahiyesinin tahmini olarak 7376 ile 9825 kişi arasında bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Eldeki verilere göre kazanın en büyük avarız hanesine sahip bölgesinin 600 ile 800 arasında kişinin ikamet ettiği Yörükviran Köyü olduğu görülmektedir. Bu oran Kastamonu mahalleleri de dâhil olmak üzere en yoğun nüfusun olduğu kısımdır. Bu köyü 450 ile 600 kişi arasında nüfus ile Boz Oğlak Köyü takip etmektedir. Nahiye'nin diğer büyük köyleri arasında 300 ile 400 kişi arasında nüfusa sahip Has, Kuşkara, Çukurviran, Küblü Özü, Fatırı ve Eyerciler köyleri sayılabilir. Nahiye'nin en küçük köyleri ise 38 ile 50 kişi arasında ikamet ettiği Kuyucak ve Derbend Kavağı köyleridir. Bu köyleri ise ortalama 56 ile 75 kişi arasında nüfusa sahip Karantı köyü izlemektedir. Nahiye'nin diğer küçük köyleri ise ortalama 75 ile 100 kişi arasında nüfusa sahip Bürnek, Başviran, Elinviran ve Kabalar köyleridir. Bu köylerin birçoğunun günümüzde aynı isim altında varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.⁸⁹⁷

1.2.3. Kastamonu Kazâsının Tahmini Genel Nüfusu

Köklü bir geçmişe sahip Kastamonu şehrinin, Candaroğulları Beyliği döneminde başkent olmasından dolayı gayr-i müslimler hariç nüfusunun 5000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin fethinden sonra şehirde görülen ekonomik ve

⁸⁹⁷ 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (Kastamonu), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 2002, 62-65.

mimarî canlanma ile birlikte bu sayının 10,000'in üzerine çıktığı söylenmektedir.⁸⁹⁸ Kastamonu şehrinin nüfusu ile ilgili diğer veriler ise 1487 tarihinde şehir nüfusunun 5300, 1530 tarihinde 5500 ve 1582 tarihinde 9500 kişi civarında olduğu yönündedir.⁸⁹⁹ Bir diğer çalışmada şehir nüfusunun 1487 tarihinde 3748, 1530 tarihinde 5401 ve 1582 tarihinde 8716 olduğunu göstermektedir.⁹⁰⁰ 1487 tarihi hariç sayıların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Suraiya Faroqhi de 1582 tarihinde askerî kesim dâhil edilmeden Kastamonu merkez nüfusunun tahminen 9000-11.000 kişi arasında olduğunu belirtmektedir.⁹⁰¹

Kastamonu Kazâsı'nın 1487 tahririne göre nüfusunun tahminen 19.375 kişi olduğu bu sayının 5155'i şehir merkezinde ikamet ederken, 14.220'sinin köylerde ikamet ettiği görülmektedir.⁹⁰² 1582 tarihinde Kastamonu Kazâsı'nın toplam nüfusunun 37.315 kişi olduğu bu nüfusun 8120'si şehirde yaşarken 29.195'i köylerde ikamet etmektedir.⁹⁰³ Kastamonu Kazâsı'nın XV ve XVI. yüzyılları hakkında tahrir defterlerinden elde edilen veriler ışığında tahmini bir nüfus ortaya koyulmaktadır. İncelenen dönem için ise nüfus tahmini avarız hane kayıtları üzerinden hesaplanmaya çalışılacaktır. İncelenen dönemin başlarında Kastamonu şehrinin nüfusunun tahmini olarak 25.000 civarında olduğu ve bu sayının % 3'nün gayr-i müslimlerden geri kalan % 97'lik kısmın ise Müslümanlardan oluştuğu söylenmektedir.⁹⁰⁴ Bu sayının biraz fazla olduğu düşünülmektedir. Aynı dönem için Ahmet Kankal şehir nüfusunun tahmini olarak 8500 ile 10.000 arasında olabileceğini belirtmektedir.⁹⁰⁵ Avarız hane kayıtlarına göre muaflar dâhil edilmeden şehir nüfusunun tahmini 6384 ile 8500 kişi arasında

⁸⁹⁸ Burhan Şahin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kastamonu Nüfusu", *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 17, Kırgızistan 2009, s. 1. Coğrafyacı İbn Said 1274 veya 1287 tarihlerinde Kastamonu ve çevresinde 100.000 çadır göçebe halkın yaşadığını yazmaktadır. Şahin, "Kastamonu", *DİA*, XXIV, 586.

⁸⁹⁹ Şahin, "Kastamonu", *DİA*, XXIV, 586. Cevdet Küçük, "Osmanlı Yönetiminde Kastamonu ve Osmanlı Millet Sistemi", *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 123.

⁹⁰⁰ Kemal Kutgün Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimİ, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1995, 16.

⁹⁰¹ Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, 376.

⁹⁰² Güneş, 1487 (H. 892) *Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, 41. Ahmet Kankal da bu tarihte kazanın toplam nüfusunu 19.500 kişi olarak verir. Bu nüfusunun 5160'ı şehir merkezinde yaşarken 14.340'ı ise köylerde ikamet etmektedir, Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 76.

⁹⁰³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 77.

⁹⁰⁴ Ahmet Rıfat Güzey, *Şer'ie Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları-XVIII. Yüzyılın Başlarında Kastamonu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, 50.

⁹⁰⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 78.

değiştği görülmektedir. Kaza nüfusunun ise on beş hane temel alınarak şehir nüfusu ve köy nüfusu toplamı 20.142, yirmi hane esas alınacak olursa 26.775 kişi arasında olabileceği tahmin edilmektedir. Kastamonu kazâ nüfusunun kesin olarak tespit edilebilmesi için vergiden muaf olan ehl-i örf ve ehl-i şer mensuplarının sayılarının da bilinmesi gerekmektedir. Bu konuda kesin bir sayıya ulaşmak mümkün olmamıştır. Kastamonu şehrinin bir kültür kenti olmasından dolayı birçok cami ve mescit olduğu görülmektedir. Kaledeki askerler ve diğer görevlilerin oranı tahmini olarak % 10 olarak kabul edilerek genel nüfusa dâhil edilecektir. Nüfusa dâhil edilecek bir diğer kesim ise Kastamonu mutasarrıfının kapı halkıdır. Bu sayının da 500 kişi olduğu görülmektedir.⁹⁰⁶

$$15 \text{ avarız hane } 20.142 + (\%10) 2014 + 500 = 22.656$$

$$20 \text{ avarız hane } 26.775 + (\%10) 2678 + 500 = 29.953$$

Eldeki bu verilere bakarak incelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nın nüfusunun 22.656 ile 29.953 kişi arasında olabileceği tahmin edilmektedir. Nitekim 1831 tarihinde coğrafi sınırları değişmekle birlikte Kastamonu Kazâsı'nın erkek nüfusunun 14.861 kişi olduğu görülmektedir.⁹⁰⁷ Kastamonu Kazâsı'nda nüfus ile ilgili bir diğer nokta ise kazadaki gayr-i müslim nüfusun oranıdır. Sayıları çok fazla olmamakla birlikte Kastamonu Kazâsı'nda iki tane köyün gayr-i müslimlere ait olduğu görülmektedir. Şehir merkezinde de doğrudan gayr-i müslim mahallesi bulunmamasına rağmen arşiv belgelerinden gayr-i müslimlerin de ikamet ettiği tespit edilmektedir. Gayr-i müslim nüfus oranının tespiti hususunda avarız kayıtlarından kesin bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Bunun için gayr-i müslimlerin ödemekle yükümlü olduğu cizye evrakı kayıtlarına göre tahmini bir oran belirlenmeye çalışılacaktır. Kastamonu Sancağı'nın cizye kayıtlarının Bolu, Ankara ve Çankırı Sancakları ile birlikte toplam 4950⁹⁰⁸ ile 5300⁹⁰⁹ arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Kastamonu Kazâsı'na gönderilen cizye evrakında da değişiklik olmasına karşın toplam 400 cizye evrakı üzerinden hesaplama yapılacaktır.⁹¹⁰ Avarız hane hesabında kullanılan beş kat sayısı esas alınarak toplam

⁹⁰⁶ KŞS. 32, 293. BOA. A. DVNS. MHM. d. 133, 474. BOA. A. DVNS. MHM. d. 136, 322.

⁹⁰⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, 232. Bu sayıya tahmini kadın nüfusu da eklenince ortaya 29.722 kişilik bir sayı çıkmaktadır. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 78.

⁹⁰⁸ KŞS. 32, 355.

⁹⁰⁹ KŞS. 106, 174.

⁹¹⁰ KŞS. 33, 145. KŞS. 38, 155.

2000 gayr-i müslim nüfusun olduğu tahmin edilmektedir. Bu verilere göre incelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda tahmini olarak % 6,7 ile % 8,9 arasında bir gayr-i müslim nüfusun var olduğu söylenebilir. Kazâdaki gayr-i müslimlerin daha çok Ermeni ve Rumlardan oluştuğu belgelerden anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda kazâdaki gayr-i müslim nüfus oranının % 10'un üzerine çıktığı görülmektedir.⁹¹¹

1.3. DÖNEMİN SİYASÎ VE ASKERÎ HADİSELERİNİN KASTAMONU'YA YANSIMALARI

XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin hem doğuda hem de batıda yoğun bir mücadeleye giriştiği dönemdir. Osmanlı Devleti bu dönemde Batıda Avusturya, Venedik, Rusya ve doğuda İran'la mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁹¹² Her iki cepheye yapılan bu savaşlar Osmanlı Devleti için ekonomik olarak sarsılmaya yol açmıştır. Bu savaşlar esnasında ordunun ihtiyacı olan zahire ve binek hayvanlar Osmanlı halkı tarafından temin edilmiştir. Ayrıca gönderilen emirlerde cepheye taşradan asker nakli yapıldığı görülmektedir. İncelenen dönemde özellikle Anadolu'nun üç kolundan asker talep edildiği söylenebilir.⁹¹³ Kastamonu Kazâsı sol kol üzerinde yer aldığı için sıklıkla yalnızca sol kola gönderilen emirlerin olduğu görülmektedir.⁹¹⁴ Bu askerler Revan⁹¹⁵, Tebriz⁹¹⁶, Hamedan⁹¹⁷, Gence⁹¹⁸, İsfahan⁹¹⁹, Bağdat⁹²⁰, Musul⁹²¹, Bender⁹²², İran⁹²³, Kırım, Ak Kirman⁹²⁴ ve Moskov ve Nemçe⁹²⁵ seferleri için hem doğu da hem de batıda görevlendirilmişlerdir.

⁹¹¹ Burhan Şahin, *Cumhuriyet Öncesinde Kastamonu'nun İdari-Nüfus ve Etnik Yapısı (1839-1903)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1992, 94-108.

⁹¹² Osmanlı- Avusturya-Venedik ve Osmanlı-İran harpleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt. 4/1. Ankara 2010, 97-234 Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, C. 5, 2477-2540. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, C. 4, 330-380. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, 409-585.

⁹¹³ BOA. A. DVNS. MHM. d. 132, 150. BOA. A. DVNS. MHM. d. 132, 224. KŞS. 39, 138.

⁹¹⁴ KŞS. 35, 161. KŞS. 35, 180. KŞS. 36, 145. KŞS. 39, 168. KŞS. 40, 155. KŞS. 106, 223.

⁹¹⁵ KŞS. 27, 77.

⁹¹⁶ KŞS. 28, 200.

⁹¹⁷ KŞS. 28, 205.

⁹¹⁸ KŞS. 28, 219.

⁹¹⁹ KŞS. 29, 126.

⁹²⁰ KŞS. 32, 294.

⁹²¹ KŞS. 33, 159.

⁹²² KŞS. 35, 173.

İncelenen dönemde doğrudan Kastamonu Kazâsı'ndan değil, Kastamonu Sancağı ya da birkaç sancak ismi zikredilip asker talep edildiği görülmektedir. Mesela 1726 tarihinde Bolu voyvodaları Yusuf ve İbrahim Ağa'ya gönderilen emirde, Bağdat valisi olup Hamedan seraskerî olan Ahmet Paşa yanına Kastamonu, Bolu ve Ankara Sancaklarından her bayrak altında ellişer nefer olmak üzere yirmi bayrak altında toplam 1000 nefer süvari levendatını toplayıp bahşiş ve ulufelerini de vererek göndermeleri emredilmiştir.⁹²⁶ 1730 tarihinde Kastamonu Sancağı mutasarrıfı Mehmet Ağa'ya gönderilen emirde 500 nefer kapı halkı ve 1000 nefer miri süvari askerî ile Revan tarafındaki Şark seferi için Ali Paşa yanında bulunması emredilmiştir. Bir an önce bu askerlerle görev yerine varması istenmiştir.⁹²⁷ 1734 tarihinde Kastamonu kadısı, yeniçeri serdari, ocak ihtiyarları ve ayanı vilayete gönderilen emirde Kastamonu sakinlerinden 26. bölükten Mehmet'in harbe kadir biri olduğu belirtilmiştir. Serdengeçti bayrağı altında cenge kadir kuloğulları yeniçerilerinden 100 nefer askerî bayrağı altında toplayıp Anadolu valisi Abdullah Paşa yanına gitmesi emredilmiştir.⁹²⁸ 1737 senesinde Anadolu'nun sol kolundaki görevlilere gönderilen emirde Moskov ve Nemçe kâfirleri üzerine sefer yapılacağı bildirilip kazâlardaki bayraklar altında herkesin Kırım canibinde sefere katılması emredilmiştir. Mukataa ve malikâne iltizam ederiz deyip ve başka bahaneler ile görevli olduğunu söyleyenlere aman vermeyip mübaşirler tarafından herkesin sefere katılmasının sağlanması emredilmiştir. Muhalefet edenlerin hapsedilip haklarında gerekli ceza verileceği ve özürlerinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.⁹²⁹ 1739 tarihinde Bolu ve Kastamonu topçuları serdengeçti bayrakdarlarına gönderilen emirde Mart ayında sefer için Davud Paşa sahrasında hazır olmaları emredilmiştir.⁹³⁰ Yine aynı tarihte Kastamonu, İznikmid, Sapanca, Hendek, Gerede, Bolu, Sinop, Çerkeş, Taşköprü ve Çankırı'dan Bender canibine altı adet serdengeçti bayrağı altında 600 cebeci askerinin gönderilmesi emredilmiştir.⁹³¹

⁹²³ KŞS. 106, 153.

⁹²⁴ KŞS. 35, 161.

⁹²⁵ KŞS. 36, 202.

⁹²⁶ KŞS. 28, 211-212.

⁹²⁷ KŞS. 32, 293.

⁹²⁸ KŞS. 33, 215-216.

⁹²⁹ KŞS. 35, 80.

⁹³⁰ KŞS. 36, 162.

⁹³¹ KŞS. 36, 169.

Yaşlanan askerler seferden muaf tutulmaktadır. 1744 tarihinde 31. bölükten Burnaz Mehmet Ağa'nın yaşlı olduğu bildirilip sefer teklifi ile sürücüler, zabıtlar ve çavuşlar tarafından rencide edilmemesi için İbrahim Ağa tarafından mektup gönderilmiştir.⁹³² Ayrıca bazı görevli askerlerinde firar ettiği görülmektedir. 1730 tarihinde 13. bölükten Cebeci serdengeçti bayrakdarı olan Ali'nin firar edip Küre Kazâsı'nda olduğu ve kendi halinde olmadığı bildirilmiştir. Yakalanıp mübaşirlere teslim edilmesi ve İstanbul'a gönderilmesi için Cebecibaşı Abdullah Ağa tarafından ilam yazılmıştır.⁹³³

Osmanlı Devleti askerî seferler esnasında ordunun ihtiyacı olan zahirenin hazır edilmesi için önceden emirler göndermektedir. Anadolu valisi Mehmet Paşa sefer için, kapı halkı ve iki bin nefer askeri için nüzul edecekleri menzillerde üç günlük zahire olarak 1400 vukuye ekmek, 800 vukuye koyun eti, 150 vukuye pirinç, 200 vukuye ruganı sade, yirmi beş vukuye asel, üç vukuye kahve, yirmi beş vukuye nohut, elli vukuye soğan, yirmi vukuye tavuk, 300 yumurta, yirmi vukuye tuz, beş vukuye sirke, yirmi vukuye yoğurt, beş vukuye nişasta, altmış vukuye bizvat?, iki vukuye şeker, iki buçuk vukuye bal mumu, on vukuye yağ mumu, bir vukuye bor?, otuz vukuye dakik-i has, 2500 vukuye arpa, seksen araba saman, 120 araba odun ve üç araba çıranın kaza halkları tarafından hazır edilmesi istenmiştir.⁹³⁴ Tebriz canibi seraskerî Abdullah Paşa yanına gidecek her bayrak altında 150 nefer olmak üzere kırk adet serdengeçti bayrağı altında, Anadolu'nun sol ve orta kolundan temin edilecek askerler için hangi kazâdan geçerlerse kazâ halkı tarafından her neferine günlük bir çift ekmek, beş neferine bir vukuye et ve her on neferine bir mekari kazâ halkı tarafından verilmesi istenmiştir. Bu ücretlerin kazâların vergilerinden düşüleceği bildirilip vergi vermeyen kazâların ücretlerinin miri tahsildarları tarafından ödeneceği bildirilmiştir.⁹³⁵ Bir diğer belgede Üsküdar'dan Samsun iskelesine varıncaya kadar ki tüm görevlilere gönderilen emirde, Karadeniz canibinde bulundurulmak için Anadolu'dan 3000 yeniçeri askerinin Turnacı Başı Ali tarafından toplanacağı bildirilmiştir. Bu askere günlük bir çift ekmek, beş nefere bir kilo et ve eşyalarının nakli için on neferine bir mekari bargir uğrayacakları

⁹³² KŞS. 106, 146.

⁹³³ KŞS. 32, 289.

⁹³⁴ KŞS. 27, 85.

⁹³⁵ KŞS. 28, 224.

menzillerde hazır edilmesi istenmiştir. Bu zahire ve bargirlerin ücretlerin kaza halkının vergisinden düşüleceği bildirilmiştir.⁹³⁶

Kastamonu kadısı ve diğer görevlilere gönderilen emirde Şark seferi için İstanbul'dan hareket edecek yeniçeri, cebeci, topçu ve top arabacı askeri için Tosya menziline Kastamonu Kazâsı ahalisi tarafından 6000 İstanbul kilosu şiar, 800 kilo dakik harcı, 80 kilo dakiki has, 200 araba odun, 1500 kantar saman, 100 araba ot ve 200 vukuye kömürün hazır edilmesi istenmiştir. Her bir İstanbul kilosu şiar nakil ücreti ile birlikte otuz akçe, dakik harcı kilosu nakli ve çuval ücreti ile birlikte elli akçe, dakik harcının nakil ve cuval ücreti ile birlikte seksen bir akçe, samanın kantarı otuz akçe, otun arabası 180 akçe, kömürün kilosu bir akçeden olmak üzere Tosya menziline hazır edilmesi talep edilmiştir. Bu ücretlerin kazanın vergilerden düşüleceği bildirilmiştir.⁹³⁷

Verilen fiyatların halk tarafından düşük görüldüğü ve fazladan ücret talep edildiği görülmektedir. Kastamonu mutasarrıfı Mehmet Ağa'nın, Tebriz seraskerî Ali Paşa yanına 1000 nefer süvari ile gideceği bildirilmiştir. Gececekleri her kazâda kendileri için zahirelerinin hazır edilmesi istenmiştir. Fakat fiyatların düşük olduğu bahanesiyle fazladan ücret talep edildiği bildirilmiştir. Gönderilen emri şerifte ekmeğin çiftini iki akçeye, etin kilosu on iki akçeye, pirinç vukuyesi on akçe, ruganı sadenin kilosu otuz akçe ve şairin kilosu otuz bir akçe olmak üzere mübaşir tarafından ödeneceği bildirilmiştir.⁹³⁸

İncelenen dönemde cephan ve zahire nakli için mekkâre⁹³⁹ talebinde bulunulduğu da görülmektedir. Mekkâreci olan kişinin güvenilir olması ve taşıdığı mala zarar geldiğinde bunu karşılamayı taahhüt etmesi gerekmektedir. Mekkârecilerin ücretlerini yüke girdikleri andan itibaren aldıkları bilinmektedir.⁹⁴⁰ Bu ücretler üç aylık süre ile ödenmektedir.⁹⁴¹ İstenen mekkâre hayvanları doğrudan sancak geneline

⁹³⁶ KŞS. 35, 281.

⁹³⁷ KŞS. 210, 326.

⁹³⁸ KŞS. 32, 309.

⁹³⁹ Askerî nakliyat işlerinde kullanılan yük hayvanlarına denirdi. Ordunun ağırlıklarını nakletmek için deve, at ve katır gibi hayvanlar kullanılırdı. Sefer zamanında halkın elindeki hayvanlara da bedeli ödenerek veya kira bedeli karşılığında el konulmaktadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 457.

⁹⁴⁰ Ömer İşbilir, "Mekkâre", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 554.

⁹⁴¹ KŞS. 29, 43. Hamedan seraskerî Ahmet Paşa askerî için zahire ve mühimmat nakli için Bolu, Ankara, Çankırı ve Kastamonu Sanacaklarından 1500 mekkâre katır talep edilmiştir. Bu katırların 500'ü Kastamonu Sancağı'ndan istenmiştir. Toplam 1500 katır için günlük 25 sağ akçeden üç aylık peşin ücret olarak 28.125 kuruş ödeneceği bildirilmiştir. Bu ücretinin avarız ve nüzul vergisinden karşılanması emredilmiştir. KŞS. 28, 209-210.

gönderilip daha sonra istenen mekkârenin kazâlara taksimi yapılmaktadır. 1725 tarihinde İsfahan ve Hamedan seraskerî Ahmet Paşa'nın asker ve zahire nakli için Kastamonu Sancağı'ndan 500 mekkâre katır ve beygir talep edilmiş ve istenen bu sayı mekkâre başı İbrahim Ağa'ya teslim edilmiştir.⁹⁴² Aynı yıl Bolu ve Kastamonu Sancakları'ndan, Hamedan seraskerî Ahmet Paşa için 1000 mekkâre talep edilmiştir. Bu sayının ancak 483'ü hazır edilebilmiştir. Bu mekkârelerin günlük otuz sağ akçeden 10.859 kuruş ücretinde Bolu ve Kastamonu Sancakları'nın avarız ve nüzul ücretinden karşılanması emredilmiştir.⁹⁴³ Hamedan seraskerî Ahmet Paşa'nın askerleri için Musul canibinden cephan, tophane, mühimmat ve zahire nakli için Kastamonu Sancağı'ndan 425 mekkâre katır talep edilmiştir. İstenen katırların mühimmat ve semerleri mükemmel olup, birer çift çuval ve yularlarının da hazır edilmesi istenmiştir. Bu iş için mübaşir tayin edilen Osman Ağa tarafından mütesellim Halil Ağa'ya mektup gönderilmiştir. İstenen 425 katırın kırk tanesi Kastamonu Kazâsı'nın hissesine düşmüştür.⁹⁴⁴ Kastamonu Sancağı'na gönderilen bir diğer emirde baharda ki sefer için Kastamonu Sancağı'ndan 350 mekkâre deve veya 500 mekkâre katırın bir an önce hazır edilip Davut Paşa sahrasına gönderilmesi emredilmiştir.⁹⁴⁵ Bazen Kastamonu Sancağı ve diğer sancaklardan toplu olarak mekkâre katır talep edilmektedir. 1732 tarihinde Ankara, Bolu, Çankırı ve Kastamonu Sancakları'ndan, Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın askerleri için Musul ve Diyarbakır'dan zahire ve mühimmat nakli için toplam 1500 mekkâre katır talep edilmiştir. Bu iş için görevlendirilen Mustafa Ağa halkın tepki göstermemesi için her sancağa ne kadar mekkâre düşeceği konusunda 1727 tarihindeki dağılımı esas almıştır. Buna göre Ankara Sancağı'ndan 210, Çankırı Sancağı'ndan 300, Bolu Sancağı'ndan 490 ve Kastamonu Sancağı'ndan 500 mekkâre katır gönderileceği bildirilmiştir.⁹⁴⁶ Yine 1734 tarihinde Şark seferi için Kastamonu Sancağı'nın kazâlarından katır talep edildiği görülmektedir.⁹⁴⁷

⁹⁴² BOA. İE. ADL, 10, 687.

⁹⁴³ BOA. İE. DH, 23, 2106

⁹⁴⁴ KŞS. 28, 215. Evliyâ Çelebi İstranca dağında gördüğü Samson köpekleri ve İmam Hüseyin Türbesinde gördüğü aslanları, Kastamonu'nun cılav katırları ile karşılaştırmaktadır. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1-10*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2013, 1/333. 4/342.

⁹⁴⁵ KŞS. 35, 193.

⁹⁴⁶ KŞS. 210, 335.

⁹⁴⁷ BOA. D, MKF, 29041, 2-3.

Görevlendirilen mekkârecilerin bazen halka zulmettikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Kastamonu, Bolu, Ankara ve Çankırı Sancakları ahalileri mektup gönderip bundan evvel sancaklardan istenen katır mübayası için tayin edilen Kastamonu kasabasından İbrahim Ağa'dan şikâyetçi olmuşlardır. İbrahim Ağa'nın Kastamonu'ya gelip katırları beğenmediği ayrıca seksen kuruş eden katırları zorla 20-30 kuruşa aldığı şikâyetinde bulunmuşlardır. Ayrıca miriden ödenen ücretleri de kendilerine vermediğini bildirmişlerdir. Bu iş için Ömer Ağa mübaşir tayin edilmiştir.⁹⁴⁸

Bolu, Kastamonu, Ankara ve Çankırı Sancakları'ndaki görevlilere gönderilen emirde İran seferi başladığı andan sulh oluncaya değin bu sancaklardan ne kadar mekkâre alındığı ve ne kadar ücret ödendiğinin araştırılması istenmiştir. Mekkaricilerin ücretlerini tam almalarına rağmen ordu defterdarlarından kendilerine ödenen ücretleri ve kendilerinin ne kadar akçe ödediklerinin hesabının kaza kadılıkalarında mekkâre başları ile birlikte görülmesi emredilmiştir.⁹⁴⁹ Bu emrin üzerine Kastamonu kadısı Şeyh Mehmet Efendi ve bu iş için görevli İsmail Bey, Kastamonu mahkemesinde İran seferi başından bu güne kadar sancak ve kazâdan istenen mekkârelerin hesabını görmüşlerdir.⁹⁵⁰ 1739 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde 1736-1737-1738 ve 1739 tarihlerinde sancaktan istenen mekkârelerin mübaşir Hasan Ağa tarafından kontrol edilmesi istenmiştir. Bu dönemde Anadolu'da ki mekkârecilerin aldıkları paraya kanaat etmeyip, halktan fazladan ücret aldıkları ve orduya noksan veya işe yaramaz mekkâre teslim ettikleri bildirilmiştir. Bunun için belirtilen dönemde mekkârecilerin halktan ve devletten aldıkları ücretlerin incelenmesi emredilmiştir.⁹⁵¹

Mekkâre konusunda bazen sorunlar çıkmış ve halk mekkâre vermekten kaçınmıştır. 1730 tarihinde Bağdat valisi olup İsfahan seraskerî olan Ahmet Paşa için,

⁹⁴⁸ KŞS. 30, 50.

⁹⁴⁹ KŞS. 30, 48-49. Silahşör Ömer Ağa tarafından bu dört sancağın mekkâre katır ve deve ücreti hesabının sefer öncesi yapıldığı görülmektedir. BOA. D. BŞM, d, 1509, 2-3. 1724 tarihinden 1729 tarihine kadar ki süreçte İran seferi için istenen mekkariler ve yerlerine ödenen ücretler ile mekkaricilerin kefillerinin defter edilip merkeze gönderildiği görülmektedir. BOA. D. BŞM, d, 1510, 2-3.

⁹⁵⁰ KŞS. 30, 45-48.

⁹⁵¹ KŞS. 38, 95. Nitekim Şehir kethüdası Hüseyin Çelebi Kastamonu Kazâsı mekkârecisi Hasan Çelebi ile Akkaya Kazâsı mekkârecisi Yusuf'tan eksik mekkâre teslim etikleri şikâyetinde bulunmuştur. Hasan'ın 36 katır yerine 24 katır teslim ettiği ve eksik 12 katır için 36 kuruştan 432 kuruş fazla aldığı aynı şekilde Yusuf'un da üç katır eksik getirip 90 kuruş fazla aldığını bildirmiştir. Mekkârecilere bu ücretleri şehir kethüdasına ödemeleri için tenbih edilmiştir. KŞS. 38, 104-105. 1738 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndan 400 mekkari talep edilirken, 1739 tarihinde 500 mekkari talep edilmiştir. BOA. D. MFK, d, 28220, 5. Silahşör Ömer Ağa tarafından bu dört sancağın mekkari başları tarafından halktan ve miriden alınan haksız ücretin hesabı görülerek geri alındığı görülmektedir. BOA. D. BŞM, ZMT, d, 13779, 2-3.

Bolu Sancağı'ndan 150 ve Kastamonu Sancağı'ndan 150 olmak üzere toplam 300 mekkâre talep edildiği görülmektedir. Bu iş için mübaşir tayin edilen Mustafa Ağa bu sancaklardaki çoğu kazânın mekkâreleri hazır etmediğini bildirmiştir. Bunun üzerine Bolu ve Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere muhalefet edenlerin Sinop kalesinde hapsedilmeleri emredilmiştir.⁹⁵²

İncelenen dönemde bir diğer husus ise esirlerin teslimi konusudur. 1741 senesinde Anadolu'ya gönderilen emirde Rusya ile sulh anlaşması imzalandığı bildirilmiştir. Bu anlaşmanın maddelerinden biri de esir değişimi olduğu ve her nerde bir Rus esiri varsa esir başı 100 kuruş ücretin ödenmesi karşılığında hemen teslim edilmesi emredilmiştir.⁹⁵³ Kastamonu kadısı ve mütesellimi ile Sinop gümrük eminine gönderilen emirde Kastamonu Kazâsı'ndan yedi kişi olmak üzere, Kastamonu Sancağı'nda toplam otuz iki Rus esirin tespit edildiği bildirilmiştir. Esir başı 100 kuruştan ücretlerinin devlet tarafından ödeneceği ve Kastamonu mütesellimi tarafından bu esirlerin Sinop gümrük eminine teslim edilmesi emredilmiştir.⁹⁵⁴ Bir diğer hükümde de on üç Rus esirinin Kastamonu mütesellimi tarafından Sinop gümrük eminine teslim edilerek, İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.⁹⁵⁵ İran esirleri içinde emirler gönderildiği görülmektedir. 1728 tarihinde gönderilen ilk emirde Anadolu'da kimin elinde Acem esiri varsa Anadolu'da istediği yerde satabileceği söylenirken İstanbul'a getirip burada Acem esirinin satışının yasak olduğu bildirilmiştir⁹⁵⁶. 1736 tarihinde ise Anadolu'nun sol koluna gönderilen emirde İran esirlerinden isteyenlerin vatanlarına gitmesine müsaade edilmesi emredilmektedir.⁹⁵⁷

⁹⁵² KŞS. 32, 280.

⁹⁵³ KŞS. 39, 191. KŞS. 106, 238.

⁹⁵⁴ KŞS. 39, 143.

⁹⁵⁵ KŞS. 39, 142.

⁹⁵⁶ KŞS. 30, 58.

⁹⁵⁷ KŞS. 35, 217-218.

İKİNCİ BÖLÜM

FİZİKİ YAPI

2.1. KASTAMONU ŞEHRİNİN FİZİKİ YAPISI

2.1.1. Kastamonu Kalesi

Osmanlı şehirlerinde resmi yönetim birimi olarak kale, saray ve mahkeme binası zikrolunabilir. “*Kale şehrin ve şehirde yaşayanların güvenliğinin sağlanması ile bulunduğu bölgenin korunması amacına hizmet ettiği gibi hazinenin saklandığı ve mahkûmların tutuklu bulunduğu bir hapishane vazifesi de icra eder*”.⁹⁵⁸ Kastamonu kalesi şehrin tam batı tarafında ve şehri oluşturan iki boğazın birleştiği yerde, büyük bir kayanın üzerine inşa edilmiştir. Kalenin üzerinde tarih veya kitabeye benzer bir şey olmadığı için kalenin inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bu yüzden kalenin Kommenler tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁹⁵⁹ Mehmet Behçet kalenin bulunduğu yerin sonradan doldurulan suni bir tepe olduğu yönünde tahminler olduğunu belirtmektedir.⁹⁶⁰ Şehrin daha eski tarihi bilinmediği için Kommenlere dayandırılan bu kale, Ortaçağ eseri olarak zikrolunmaktadır. Doğu Romalılarından sonra Selçuklular, Candaroğulları ve Osmanlılar tarafından da tamir edilen kalenin, Kastamonu şehrinin Osmanlı Devleti himayesine girmesinden sonra bir asır kadar mustahfızlar tarafından kullanılıp daha sonra terkedildiği ve harap duruma düştüğü belirtilmektedir.⁹⁶¹

Kale, deniz seviyesinden 902 metre yüksekte bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Kâtip Çelebi bu kaleyi son derece yüksek bir kaya üzerinde küçük bir kale olarak

⁹⁵⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 41.

⁹⁵⁹ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)*1, 63. Ahmet Gökoğlu ise kalenin Kommen ailesini zamanında sonradan imparator olan I. Saac'ın Kastamonu'da oturduğu ve bunun yeğeni Alxus Kommenus'un burasını ziyaret ederek burada bir kale inşa ettiğini Doğu Roma kaynaklarından Konstantin Porf'un Thema adlı eserine dayandırarak 1185-1195 tarihleri arasından Kommenler tarafından yapıldığını söylemektedir. Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1952, 174. *Yurt Ansiklopedisi, Türkiye: il il, Dünyü, Bugünü, Yarını*, VII, 4655. Osman Yalçın ise mimari özelliğine bakarak kalenin Candaroğulları tarafından yapıldığını bildirmektedir. Osman Yalçın, *Kastamonu*, Özyürek Yayınları, İstanbul 1961, 8.

⁹⁶⁰ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, Haz. Musa S. Cihangir, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, Kastamonu 1998, 28.

⁹⁶¹ Darkot, “Kastamonu”, *İslâm Ansiklopedisi*, VI, 402. Bu tespitin yanlış olduğu görülmektedir. İncelediğimiz dönemde Kastamonu kalesi dizdarının atanma kaydı KŞS. 28, 180. Ayrıca Kastamonu kale mustahfızlarının Küre madeninde çalışan esirler ile ilgili görevleri KŞS. 33, 182. Bu dönemde kalenin aktif olduğunu göstermektedir.

tanımlar ve yolunun sarp olduğunu bildirmektedir.⁹⁶² Kalenin bulunduğu tepeyi, Vakıf ve Kerpiçlik dereleri çevirdiği için kalenin müdafaa gücü daha da artmıştır.⁹⁶³ Kale arazi şartları gereği inşa malzemesi olarak taş ve kireç harç, sur duvarlarında sık olarak ağaç kuşaklar kullanılarak inşa edilmiştir. Burçlarda ve bazı duvarlarında gayet itinalı yontulmuş taşlar mevcuttur. Kale güneyden kuzeye 155 metre uzunluk ve doğudan batıya 30-50 metre genişliktedir. Kale on beş büyük burç ile müdafaa edilmektedir. Kuzey doğusundaki dört köşe burcun içinde bir oda bulunmaktadır. Aynı zamanda bu burç birinci kapının önünü muhafaza etmektedir.⁹⁶⁴ Kastamonu kalesi oldukça dik yamaç üzerinde yer almaktadır. Büyük sur ve burçlara sahiptir. Özellikle iç kapı denen kısmın burcu çok büyüktür. Üst tarafında bir miktar düzlük bulunmaktadır. Buranın etrafı da küçük duvarlarla örülmüş ve kapatılmıştır. Kalenin içinde büyük bir mahzen vardır. Buranın su ya da zahire mahzeni olması muhtemeldir.⁹⁶⁵ 27 Kasım 1943 depreminde kale zarar görerek harap hale gelmiştir.⁹⁶⁶

Bugün yalnızca iç kale mevcuttur. Fakat şehrin etrafını çeviren bir sur olduğu tahmin edilmektedir. İç kaleye ait birçok önemli parça hala ayaktadır. Mahmut Akok'a göre; *“Kastamonu şehrinin iki yüzyıl öncesini görmek mümkün olsaydı şehri muhafaza eden dış surların sınırlarını tam manasıyla çizmek mümkündür. Bugün şehrin kurulduğu topografik duruma bakarak ve tarihi anıtların yayılışını göz önüne alarak Ortaçağ şehrinin tahayyül etmek mümkündür. Tarihi surların doğu etekleri dibinden geçen derenin ilk müdafaa hattı olduğu ve Nasrullah köprüsünün batı ucunda önemli bir şehir kapısının bulunduğu pekâlâ düşünülebilir. Bugünkü şehrin büyük bir kısmını içine alan kuzey ve güney yönlerindeki dik yamaçlı derin vadilerin müsait yerlerine surları dizip ve batı yönünden de iç kaleye bağlayınca tarihi Kastamonu şehrinin büyük bir kısmını heybetiyle karşımızda canlandırabiliriz”*.⁹⁶⁷ Aynı şekilde şehrin iç ve dış kaleden oluştuğu Ahmet Gökoğlu tarafından da vurgulanmaktadır. Dış kalenin İbni Neccar Camisi, Vakıf Hamamı, Sinan Bey Camisini içine alarak Kastamonu deresine indiği,

⁹⁶² Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Ed. Said Öztürk, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2013, C. 2, 946.

⁹⁶³ Hüsnü Acar, *Çobanoğulları Beyliği Dönemi ve Kastamonu Fatih Emir Hüsameddin Çoban Bey*, REM Matbaacılık, İstanbul 1997, 57.

⁹⁶⁴ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Doğu Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1959, c. 1, 205-206.

⁹⁶⁵ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 63-64.

⁹⁶⁶ Darkot, “Kastamonu”, *İA*, VI, 402. Mahmut Akok, “Kastamonu Şehri Tarihi İç Kalesi” *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 9/35, Ankara 1945, 401.

⁹⁶⁷ Akok, “Kastamonu Şehri Tarihi İç Kalesi”, *Belleten*, C.IX, S. 35, 401-402. Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, 205.

oradan da kuzeye dönerek Nasrullah Köprüsü'nün başından Kale kapısı denen yere ulaştığını bildirmektedir. Aynı şekilde kale kapısından dönen duvarların Araba Pazarı, Kefeli başı ve Kale Hamamı yanından kuzey tarafa ulaştığını söylemektedir.⁹⁶⁸

Her ne kadar kalenin Kommenler tarafından inşa edildiği bilinse de daha sonra kaleye hâkim olan Türkler'in yaptığı eklemeler ile bu yapı bir Türk kalesi görünümü almıştır. İbni Sa'id bu kaleyi Türkmenlerin yüce kalesi olarak tanımlar. Bu kalenin Doğu Roma, Selçuklu, Candar ve Osmanlı dönemi birleşimi bir eser olduğunu vurgulanmaktadır.⁹⁶⁹ Bu konu hakkında Arkeolog Mahmut Akok çalışmasında mimarî karakteri itibariyle Kastamonu kalesinin baştanbaşa Ortaçağ Türk mimarlık eseri olduğunu bildirip, Kastamonu iç kalesi yapısında her bakımdan Anadolu'nun sahiplerinin yurt müdafaası azim ve inancı kadar tarihi sanat değerini de gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu yapıt yükseklerden bakan eşsiz edasıyla modern Kastamonu şehrinin başını taçlayan durumu ile Ortaçağ tarihini günümüze bağlayan paha biçilmez bir özellik ve güzellik kaynağıdır diyerek değerlendirmede bulunmuştur.⁹⁷⁰ Daha öncede belirtildiği üzere kaleler halkın güvenliğini sağlamanın yanında hazinenin korunması ve hapisane görevini de icra etmektedir. İncelenen dönemde Kastamonu kalesinde hapis tutulan kişilere ait belgeler şer'iyye sicillerine yansımaktadır.⁹⁷¹

Kastamonu şehrinin bulunduğu coğrafyanın ormanlık ve dağlık olmasından dolayı evler bir birine çok yakındır. İnşaat malzemesi olarak daha çok ahşap malzeme kullanılmaktadır. Bu durum şehirde yangın çıkması durumunda hasarın daha fazla olmasına sebebiyet vermektedir.⁹⁷² Kastamonu kalesinin bulunduğu coğrafi konumu gereği yangın anında halkı uyandırmak gibi bir görevi üstlendiği görülmektedir. 1580 tarihli bir mühimme kaydında bu durum şöyle açıklanmaktadır. Kastamonu beyine ve kale dizdarına gönderilen emirde Kastamonu şehirde binaların dere içinde olup bir birine yakın inşa edildiği vurgulandıktan sonra şehirde sıklıkla yangınlar çıktığı belirtilmektedir. Kastamonu kalesinden böyle bir durumda uykuda olan halkı

⁹⁶⁸ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 172. Abdulhalim Durma, *Evliyalar Şehri Kastamonu*, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2008, 4-8. Şehrin dış surları için ayrıca bakınız. Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Beylikler Dönemi'nde Kastamonu'da Mimarî ve Kentsel Doku", *Anadolu'nun Fethi'nden Milli Mücadeleye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 239.

⁹⁶⁹ C. J. Heywood, "Kastamuni", *The Encyclopaedia Of Islam*, E.J. Brill, Leiden 1997, IV, 737.

⁹⁷⁰ Akok, "Kastamonu Şehri Tarihi İç Kalesi", *Belleten*, 9/35, 404. Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, 207.

⁹⁷¹ KŞS. 36, 204. KŞS. 41, 139. KŞS. 43, 1.

⁹⁷² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 43.

uyandırmak için top atışı yapıldığı ve halkın haberdar edildiği söylenmektedir. Ancak önceki dizdarların fazla masraf göstermeleri üzerine Müslümanların zarar gördüğü ve bu uygulamadan vazgeçildiği görülmektedir. Ancak halkın yangın durumunda ve Ramazan bayramında atılacak topun barut tedarikini üstlenmesiyle uygulamanın devam ettirilmesine karar verilmiş ve halkın talebi kabul edilmiştir.⁹⁷³

Ayrıca kalelerden önemli haberlerin halka duyurulduğu ve top atışlarının yapıldığı da belgelerden anlaşılmaktadır. Kasım 1730 tarihinde Kütahya nâibi ve Anadolu Eyaletindeki kadılara gönderilen emirde 2 Ekim 1730 tarihinde Şehzade Mahmud'un tahta çıktığı bildirilmektedir. Kütahya ve Anadolu Eyaletindeki bütün kazâlarda bu haberin kalelerden toplar atılarak duyurulması ve çeşitli şenliklerin düzenlenmesi emredilmektedir.⁹⁷⁴ Ağustos 1733 tarihinde Kastamonu ve Sinop kadıları ile Kastamonu Sancağı mütesellimine gönderilen hükümde, İran şahının yüz binden fazla asker ile barışı bozup Osmanlı sınırına saldırdığı bildirilmektedir. Serasker tayin edilen Anadolu Valisi Osman Paşa'nın, Anadolu ve Rumeli'den emrine verilen askerler ile şahın ordusunu dokuz saatte perişan ettiği ve bütün cephanelerine el konulduğu söylenmektedir. Bu haberin kaleden top atışı yapılarak halka duyurulması ve şenlikler düzenlenmesi emredilmektedir.⁹⁷⁵

Bunlara ek olarak Kastamonu kalesini önemli kılan bir diğer husus ise bulunduğu coğrafi konumdur. Kastamonu şehri, Anadolu'nun Karadeniz yoluyla kuzeye açılan İnebolu ve Sinop yolu üzerinde önemli bir geçit noktasında yer almaktadır. Ayrıca tüccarların uğrak noktası olması ve Kırım vasıtasıyla Rusya üzerine yapılacak seferlerde gereken asker, mühimmat, hayvanat ve yiyecek eşya nakliyatının yapıldığı bir güzergâhta bulunması önemini artırmaktadır.⁹⁷⁶

2.1.2. Saray

Osmanlı Devleti'nde birinci derece yönetim birimi saraydır. Saray, divân-ı hûmayun müzakereleri, ulufe dağıtılması, elçi kabulü, cülus, bayram tebriği gibi meselelerin görüşüldüğü birun ile padişahın asıl meskeni olan harem ve enderun olmak

⁹⁷³ Sevilay Sakarya, *43 Numaralı Mühimme Defteri (H.988 /M.1580) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* [s. 1-108], (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014, 68.

⁹⁷⁴ KŞS. 32, 375.

⁹⁷⁵ KŞS. 210, 278. KŞS. 210, 277.

⁹⁷⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 43.

üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımların her birinin kendine has kaide ve kuralları vardır. Padişahlar da dâhil herkes bu kurallara uymak zorundadır.⁹⁷⁷ Her türlü devlet işlerinin görüşüldüğü ve padişahın ailesinin ikamet ettiği sarayda pek çok oda bulunmakta ve buralarda kapı halkı denen kalabalık bir görevli topluluğu da bulunmaktadır.⁹⁷⁸ Osmanlı Devleti'nde saray bir eğitim kurumu olmanın yanında hazinenin de muhafaza edildiği bir mekândır. Aynı şekilde sancağa gönderilen şehzadelerinde XVI. yüzyılın sonuna kadar vilâyetlerde idarî merkez olarak kullandıkları şehzade saraylarının var olduğu bilinmektedir. Bunların içinde en büyüğü Manisa Sarayı'dır.⁹⁷⁹

Merkezde devlet işlerinin görüşüldüğü saraya benzer yapının küçük bir tipini eyaletlerde görevli valilerde de görmek mümkündür. Vali ve bir kısım kapı halkından oluşan vali sarayı, devlet işlerinin görüşüldüğü ve valinin ailesinin ikamet ettiği bir yer olarak bilinmektedir.⁹⁸⁰ Bu saray eyalet halkı tarafından valilere tahsis edilmekte ve her türlü bakım ve onarım işleri de eyalet ya da şehir halkı tarafından karşılanmaktaydı.⁹⁸¹ Kastamonu şehri de Çobanoğulları döneminin önemli kenti ve Candaroğulları beyliğine başkentlik yaptığı için burada da devlet işlerinin görüşüldüğü bir saray olması gerekmektedir.⁹⁸² Şehri ziyaret eden İbn-i Battûta'nın seyahatnamesinden, Candaroğulları dönemine ait sarayın var olduğunu bilinmektedir. İbn-i Battûta, Kastamonu Sultanı'nın Süleyman Paşa olduğunu bildirir. Onun iyiliksever, sakalı uzun yüzü aydın, heybetli ve yaşlı biri olduğunu söyler. Kendisini huzuruna kabul ettikten sonra kendi konağına yakın bir evde ikamet etmesi için emir verdiğini bildirir. Kastamonu Sultanı'nın her gün ikindi namazından sonra meclis kurduğunu ve sultanın her Cuma, saraya uzak bir mescitte namazını kıldığını bildirip bunun bir merasim ile olduğunu anlatır. Cuma namazından sonra padişahın sarayındaki törene kardeşi ve oğlunun katıldığını ifade eder. Padişahın kardeşi bir dahaki Cumaya kadar huzura

⁹⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 287. Yusuf Halaçoğlu, *XIV –XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, 37.

⁹⁷⁸ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, 203-208.

⁹⁷⁹ Zeynep Tarım Ertuğ, "Saray", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009. XXXVI, 120.

⁹⁸⁰ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, 55.

⁹⁸¹ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 20.

⁹⁸² Kastamonu'nun Çobanoğulları döneminde uç beyi olan Hüsameddin Çoban Bey tarafından XIII. yüzyılın başından itibaren başkent olarak kullandığı tahmin edilmektedir. Ahmet Kankal, "Osmanlı Dönemi'nde Kastamonu'nun Sosyo-Kültürel Yapısı", *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 137.

giremezken şehzadenin her sabah padişah huzuruna çıkmasının zorunlu olduğunu açıklar.⁹⁸³ Ancak İbn-i Battûta'nın bahsettiği bu sarayın yerini tam olarak tespit etmek mümkün olmamıştır. Bu bilgiler Candaroğulları Beyliği'nin XIV. yüzyılın başında başkentlerini Eflani'den Kastamonu'ya taşıdıktan sonra⁹⁸⁴ burada bir saray inşa ettiklerini göstermektedir. Ahmet Kankal bu sarayın Karaçomak deresinin doğu kısmında olabileceğini belirttikten sonra Candaroğlu İsmail Bey'in, İsfendiyar Bey Mahallesi'nde, Saray Hamamı adıyla bir hamam inşa ettirmiş olmasını bu görüşü destekleyen bir veri olarak sunmaktadır. Ayrıca şehrin dışına sarayın yapılması ile bu bölgenin iskâna açılmasının hedeflendiği de belirtilmektedir.⁹⁸⁵

Candaroğulları döneminde kullanılan bu sarayın Osmanlılar döneminde, Kastamonu sancakbeyleri tarafından kullanılıp kullanılmadıkları bilinmemektedir. Osmanlı döneminde Kastamonu da valilerin ikamet ettiği sarayın, Nasrullah Kadı Camii Vakfı kira gelirleri arasında yer aldığı belgelerden tespit edilmektedir. 2 Şubat 1737 tarihinde Nasrullah Kadı Cami Vakfı kiralarından olan Kastamonu valilerinin ikamet ettiği Saray Vakfının mütevellisi Hafız Ali Efendi, Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa'dan vekili Seyyid Ali Ağa üzerine davacı olmuştur. Hafız Ali Efendi, vali konağının aylık kirasının on beş kuruş olduğunu söyleyip ayrıca Mütesellim Ahmet Ağa'nın konak üzerine bir köşk inşa ettiği ve bunun kirasını da vermediği yönünde şikâyetçi olmuştur. Vekil Seyyid Ali Ağa ise konağın aylık kirasının on üç kuruş olduğunu ve bunu düzenli olarak mütevelliyeye verdiklerini bildirmişti. Şahitler ile konak kirasının aylık on beş kuruş olduğunu mütevellî Hafız Ali Efendi ispatlamıştır. Mahkeme tarafından Mütesellim Ahmet Ağa'nın vekiline aylık on beş kuruş kirayı vermesi tenbih edilmiş ve iki kuruşa her Cuma Nasrullah Kadı Camiinde vaiz olarak Hafız Mehmet Efendi'nin tayin edildiği de bildirilmiştir.⁹⁸⁶ Bu belgeler ışığında

⁹⁸³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, c. 1, 440-441. Mehmet Şeker Osmanlı'da Cuma selamlığına benzer bir uygulamanın Candaroğullarında da var olduğunu söylemektedir. Ayrıca İbn-i Battûta tarafından bu törenin ayrıntılı olarak verilmesini, seyyahın başka yerde beylerle birlikte Cuma merasimine katılmamış olmasına bağlar ve beylikler hakkında bu derece ayrıntılı bir bilginin başka bir kaynaktan yer almadığını bildirir. Mehmet Şeker, "İbn Battûta'nın Seyahatnamesinde Kastamonu'da Kültür Hayatı ve Âhilik", *Anadolu'nun Fethi'nden Milli Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 172-173. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Basımevi, Ankara 1988, 136-137

⁹⁸⁴Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği I*, 58.

⁹⁸⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 45.

⁹⁸⁶ KŞS. 35, 85. Saray kirasının 15 kuruş olduğu görülmektedir. KŞS. 32, 380.

Kastamonu’da valiler ve mütesellimlerin oturduğu binanın vakıf malı olduğu görülmektedir. Valiler tarafından kirası ödenen bu bina aynı zamanda şehrin yönetim merkezi olarak da kullanılmaktadır. Aynı durum Ankara içinde geçerlidir. XVII. yüzyılın başında Ankara’da görevli olan sancakbeylerinin kendileri için büyük bir konak kiraladığı ve burasını resmi işler için kullandıkları görülmektedir.⁹⁸⁷

Valilere ait saraya imam atandığı yine belgelerden tespit edilmektedir. Temmuz 1733 tarihinde Kastamonu kadısı Seyyid Mehmet’in arzıyla Kastamonu’da valilerin ikamet ettiği Sarayın imamı olan Ahmet Halife vefat edince yerine Hidayettullah Halife imam olarak atanmıştır.⁹⁸⁸

Valilere ait sarayın bulunduğu bölgenin Cebrail Mahallesi’nde olduğu anlaşılmaktadır. Cebrail Mahallesi’nde vefat eden Hacı Mehmet’in varisleri ile oğlu Mustafa arasındaki arsa davasında meyve bağçesinin sınırının bir tarafı saray avlusuna komşudur.⁹⁸⁹ 30 Eylül 1744 tarihinde Cebrail Mahallesi mülhakından Saray Mahallesi sakinlerinden vefat eden Ayşe Hatun’un varislerine kalan mala vasi atanmasıyla ilgili hükümdende⁹⁹⁰ buradaki saraydan dolayı Cabrail Mahallesi’ne ait Saray Mahallesi olarak belgede geçtiği tahmin edilmektedir.

Yine 20 Ekim 1740 tarihinde Kastamonu Mütesellimi Ahmet Ağa valilerin ikamet ettiği Nasrullah Kadı Cami Vakfı kiralarından saray arsası üzerine müteveli izniyle bir ahır inşa etmiştir. Buranın günlük sekiz akçeden kiralanıp ücretinin de Nasrullah Kadı Camiinde, Cuma günleri vaizlik yapan Mehmet Efendi’ye verilmesini söylemiş ve kendinden sonra da bu sarayda oturan mütesellimlerin bunu devam ettirmesini şart koşmuştur.⁹⁹¹ Ancak bir yıl sonra vaiz ile vakıf mütevellisi arasında bu konu yüzünden anlaşmazlık çıkmış ve konu mahkemeye intikal etmiştir. 27 Eylül 1741 tarihinde Nasrullah Kadı Cami şerifinde Cuma günleri vaiz olan Mehmet Efendi, Nasrullah Kadı Camii Vakfı kiralarından olan Saray Vakfı mütevellisi Ali Efendi’den şikâyetçi olmuştur. Günlük üç akçeden senede dokuz kuruş eden ücretini vakıf mütevellisi Ali Efendi’nin vermediği söyleyip şikâyetçi olmuştur. Müteveli Ali Efendi, ücretini

⁹⁸⁷ Özer Ergenç, “XVII. Yüzyılın Başında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, 97.

⁹⁸⁸ KŞS. 33, 140.

⁹⁸⁹ KŞS. 35, 99-100.

⁹⁹⁰ KŞS. 106, 58.

⁹⁹¹ KŞS. 38, 19.

Mütesellim İbrahim Ağa'dan aldığını bildirip o yüzden Mehmet Efendi'ye dokuz kuruşu vermediğini söylemiştir. Mehmet Efendi ise İbrahim Ağa'dan aldığı ücretinin önceki Mütesellim Ahmet Ağa'nın vakıf arazisi üzerine inşa ettiği ahır kirası olduğunu söyleyip ayrıca kendi vazifesinden alacağı olduğunu söylemiştir. Ali Efendi'nin inkârı üzerine Mehmet Efendi şahitler ile Ahmet Ağa'nın ahır kirasından sekiz akçe cami vaizlerine vakfettiğini beyan edip ayrıca üçer akçeden senede dokuz kuruş vakıf mütevellisinden alacağı olduğunu da ispatlamıştır. Mehmet Efendi'nin ayrıca bir fetva da sunması üzerine mahkeme ücreti ödemesi ve vakfedilen ahır ücreti için de müdahale etmemesi için müteveli Ali Efendi'ye tenbihle bulunmuştur.⁹⁹² Yine saray tamiri için 215 kuruş harcandığı görülmektedir.⁹⁹³ Bu bilgiler ışığında incelenen dönemde Kastamonu'da valilerin ikamet ettiği sarayın aktif olarak kullanıldığı söylenebilir.

2.1.3. Mahkeme Binası

İslâmiyet, adalet kavramına çok önem vermiştir. Bunun için daha ilk dönemlerden itibaren yargılama işleri için ayrı bir bina olmadığından mescitlerin mahkeme olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu uygulama dört halife devrinde de devam etmiştir.⁹⁹⁴ Zamanla mahkeme binaları ayrı bir yapı olarak İslâm devletlerinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı şehrinde de kalenin yanı sıra şehrin fizikî yapısını oluşturan diğer yapının, her türlü hukukî işlerin görüşüldüğü mahkeme binası olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde de kendinden önceki İslâm memleketlerinde olduğu gibi, şeri ve örfî davaların görüldüğü yere mahkeme veya meclis-i şer denilmektedir.⁹⁹⁵ Mahkeme binasının, genellikle şehir merkezinde ve halkın kolay ulaşabileceği bir mahalde olması muhtemeldir. Geleneksel Osmanlı kentlerinde mahkeme binası zamanla kurumsallaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan bir yapıdır.⁹⁹⁶ Osmanlı klasik döneminde her şehirde mahkeme binası olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir yerde mahkeme kurulması padişah beratıyla tayin olunan kadı veya onun niyabetine haiz bir kimsenin bulunmasına bağlıdır. Her sancak, kadılıklara ayrılmış olup mahkemeler şehir ve

⁹⁹² KŞS. 39, 55.

⁹⁹³ KŞS. 27, 5. KŞS. 28, 284.

⁹⁹⁴ Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, "Cami-Dini ve Sosyokültürel Tarihi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, VII, s. 52

⁹⁹⁵ Halil İnalcık, "Mahkeme", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, VII, 149.

⁹⁹⁶ İlber Ortaylı, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme", *AÜHFD. Prof. Dr. Nuri Esen Armağanı*, Ankara 1977, s. 246-247

kasabalarda kurulmuştur.⁹⁹⁷ Buna ilaveten mahkemenin, kadının oturduğu konağın alt katında kurulduğunu ve şayet böyle elverişli bir konak yoksa kasabanın en büyük camisinde yargı işlerinin yürütüldüğü bilinmektedir.⁹⁹⁸

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda bir mahkeme binasının olduğu görülmektedir. Bu binanın geçmişte yanarak tahrip olduğu ve tekrar tamir edildiği bilinmektedir. Temmuz 1719 tarihinde yapılan keşifte, mahkeme binasının tamiri için gerekli olan malzemeler ve usta ile ırgat ücretinin 396 kuruş 108 akçe olduğu bildirilip bunun altında bir fiyatta tamirin mümkün olmadığı belirtilmektedir.⁹⁹⁹ Yine 1724 tarihinde mahkeme binasının şilte, hasır ve diğer tamirleri için 59,5 kuruş harcandığı görülmektedir.¹⁰⁰⁰ Mahkeme binasının altında dükkânların olduğu da belgelerden tespit edilmektedir. 4 Temmuz 1748 tarihinde Araç Kazâsı'ndan olup vefat eden Hacı Ahmet Ağa'nın varisleri mahkemeye başvurmuşlardır. Babalarından kendilerine kalan mahkeme-i şerif altındaki çarşıda, arazisi Ahi Şorba Zaviyesine mukataalı üç kepenk Pembeci dükkânını Hüseyin Çelebi'ye 145 kuruşa satmışlardır.¹⁰⁰¹ Yine 18 Mayıs 1748 tarihinde Cebrail Mahallesi'nden Saliha Hatun, babasından kalan mahkemi şerif çarşısı altındaki bir bab boyacı karhanesi ve bir kepenk penbeci dükkânını vekili aracılığıyla 440 kuruşa ve mechul ol miktar bir filosa Küpçügez Mahallesi'nden Hacı Ahmet'e satmıştır.¹⁰⁰² Aynı şekilde Püre Mahallesi'nden vefat eden Hacı Hüseyin'in malları arasında mahkeme altındaki altı mağazalı dükkândaki yarı hisse olarak 80 kuruş¹⁰⁰³ Kebkebirler Mahallesi'nden Ahmet Bey'in malları arasında mahkeme altındaki çarşıda üç bab penbeci dükkânı kıymeti olarak 170 kuruş¹⁰⁰⁴ yine Kebkebirler Mahallesi'nden Ahmet Bey'in malları arasında mahkeme altında bir bab penbeci dükkânı kıymeti olarak 120 kuruş ve üç bab dükkân kıymeti olarak 450 kuruşun¹⁰⁰⁵ belirlendiği görülmektedir. Bu kayıtlar çerçevesinde mahkeme binasının alt katında dükkânlar olduğu ve bu binanın en az iki katlı olduğu veya mahkemenin alt tarafında bu isimle anılan bir çarşının olduğu söylenebilir.

⁹⁹⁷ İnalçık, "Mahkeme", *İA*, VIII, 149-151

⁹⁹⁸ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 120.

⁹⁹⁹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 47.

¹⁰⁰⁰ KŞS. 27, 5.

¹⁰⁰¹ KŞS. 106, 114-115.

¹⁰⁰² KŞS. 43, 35-36.

¹⁰⁰³ KŞS. 36, 42.

¹⁰⁰⁴ KŞS. 43, 110.

¹⁰⁰⁵ KŞS. 106, 203.

İncelenen dönemde tereke kayıtlarına göre Kastamonu Kazâsı'nda en zengin kişi olarak tespit edilen Hacı Mustafa Ağa'nın malları arasında mahkeme binasının da yer aldığı görülmektedir. Bu kayıt çerçevesinde mahkeme binasının şahsa ait olduğu söylenebilir. 22 Mayıs 1737 tarihinde Küpçügez Mahallesi'nden olup vefat eden Hacı Mustafa Ağa'nın, Anadolu Valisi Çukadarı Mustafa Bey tarafından yapılan mal tespitinde mahkeme-i şerif binası kıymeti olarak 500 kuruş değer biçildiği görülmektedir.¹⁰⁰⁶

Kastamonu mahkemesinde bades-salat'ül fecr sure-i fethi şerif kıraat olunduğu ve görevlilerin ücretlerinin kadı tarafından verildiği görülmektedir. 1725 tarihinde üç akçe ile bu görevi üstlenen Hafız Abdülhay'ın vefat etmesi üzerine yerine Ebubekir bu göreve getirilmiştir.¹⁰⁰⁷ Yine mahkeme yanında bir cami olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Mayıs 1749 tarihinde mahkeme yanındaki camiye hatip olarak Mehmet Emin Halife atanmıştır. Kadı Ömer'in arzıyla atanan Mehmet Emin Halife'ye günlük dört akçenin kazanın kısmeti askerîyesinden ödenmesi emredilmiştir.¹⁰⁰⁸

2.2. DİNÎ VE SOSYAL YAPILAR

2.2.1. Camiler

Kastamonu şehrinde incelemeye tabi tutulan diğer unsurlar dini ve ilmî yapılardır. Bunların başında da camiler gelmektedir. “*Arapça cem' kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki câmi' kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük Mescidler için kullanılan el-Mescidü'l-câmi' (cemaati toplayan Mescid) tamlamasının kısaltılmış şeklidir*”.¹⁰⁰⁹ Camiler İslâmiyet'in ilk dönemlerinden itibaren insanların Allaha ibadet ettiği yer olmanın yanında, eğitim kurumu ve sosyal dayanışmanın arttırılması gibi bir görev üstlenmişlerdir. Kastamonu şehri erken dönemlerden itibaren Türk-İslâm beldesi olduğu için bu bölgede birçok dini yapıya

¹⁰⁰⁶ KŞS. 35, 112. Ahmet Kankal Kastamonu'da ki mahkeme binasının devlete ait olduğunu bildirmektedir. Fakat eldeki belge mahkeme binasının şahsa ait olduğunu göstermektedir. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 47.

¹⁰⁰⁷ Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, 309.

¹⁰⁰⁸ KŞS. 43, 261.

¹⁰⁰⁹ Önkal-Bozkurt, “Cami-Dini ve Sosyokültürel Tarihi”, *DİA*, VII, 46.

rastlamak mümkündür.¹⁰¹⁰ Bu yapıların Selçuklu, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlı dönemine ait oldukları görülmektedir.¹⁰¹¹

Atabey Camii

Kastamonu kalesinin altında, Atabey Mahallesi'nde bulunan bu camiinin kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Çünkü Atabey bir isim değil unvan olduğu için Çobanlar ailesine mensup Hüsameddin Çoban, Alp Yörük, Muzaffereddin Yavlak Arslan ve Nasirüddin Mahmut gibi Atabey unvanı kullanan dört isim mevcuttur.¹⁰¹² Bu durumda caminin hangi Atabey zamanında yapıldığını tespit etmek zorlaşmaktadır. Camii kapısının üzerinde bir kitabe mevcuttur. Bu kitabenin genişliği 130 cm olup 40 cm yüksekliğindedir. Kitabenin üzerinde 672 / 1273 tarihi geçtiğine göre camii bu tarihte yapılmış olup, kimin tarafından yaptırıldığına dair kayıt yoktur.¹⁰¹³ Kastamonu üzerine çalışma yapan araştırmacılar bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ahmet Gökoğlu, caminin Muzafferedin Yavlak Arslan zamanında yaptırılmış olabileceğini belirtirken,¹⁰¹⁴ Mehmet Behçet, bu bilginin kesin olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰¹⁵ Fazıl Çiftçi ise caminin Hüsameddin Çoban tarafından yaptırılıp, oğlu Alp Yörük tarafından kitabesi konulmuştur diyerek Hüsameddin Çoban tarafından yaptırılmış olabileceğini belirtmektedir.¹⁰¹⁶ Aynı şekilde Ahmet Kankal da caminin Hüsameddin Çoban tarafından yaptırılmış olabileceği görüşünü ileri sürmektedir.¹⁰¹⁷

Bu caminin fethi hakkında halk arasında yaygın bir görüş mevcuttur. Bu görüşe göre: *“Atabey Gazi'nin kaleyi teslim aldığı günün cumaya tesadüf ettiği ve kılıcını bırakmaksızın buradaki kiliseyi cami ittihaz ederek hutbe okuyup Cuma namazını kıldırıldığı menkıbe halinde nesilden nesile nakledilmektedir. Günümüzde de adet olduğu*

¹⁰¹⁰ Şehir hayatında cami ve nescitlerin önemli bir yeri vardır. Camiler, Cuma ibadetlerin icra edildiği mekânlar iken mescitler ise namaz kılmaya mahsus yapılardır. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, 78.

¹⁰¹¹ Sınıflandırma için bakınız. Ünal İbret, Duran Aydınöz, Mustafa Uğurlu, “Kastamonu Şehrinde Kültür ve İnanç Turizmi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, İstanbul 2015, 248.

¹⁰¹² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 298. Bazı kimseler Atabey Camiini, Atabey isminde birinin yapmış olduğunu zannetmektedir. Halbu ki Atabey doğrudan doğruya bir isim değil bir memuriyet unvanıdır. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)*1, 88.

¹⁰¹³ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 42. Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, 18.

¹⁰¹⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 194.

¹⁰¹⁵ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 46.

¹⁰¹⁶ Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, Ankara 2012, 101.

¹⁰¹⁷ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 299.

*üzere camiin hatibi minbere kılıçla çıkmaktadır. Bu uygulama camiin kiliseden çevrildiği veya fetihten hemen sonra yapıldığını göstermektedir”.*¹⁰¹⁸

Bu camiye ait bir vakfın olduğu görülmektedir. Medrese ile birlikte zikredilen vakıf Atabey Gazi Vakfı olarak belgelerde geçmektedir. İncelenen dönemde vakfa ait birçok görevliye ulaşılmıştır. 19 Mart 1725 tarihinde Atabey Gazi Vakfı mütevellî vekili Hacı Ali, merkeze mektup gönderip vakfın şehir cabisi, Ebubekir Halife vefat edince yerine oğlu Ahmet’in geçtiğini bildirmiştir. Ancak Ahmet’in kardeşi Mustafa, Sorgun kadısından aldığı berat ile kardeşinin görevine müdahale etmiştir. Kastamonu kadısı Seyyid Burhaneddin’in arzıyla görev tekrar Ahmet’e verilip kardeşi Mustafa ve başka kişilerin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹⁰¹⁹

Şeyhülislâm nezaretine olan Kastamonu Atabey Gazi Cami ve Medresesi Vakfı, mütevellîsi Mehmet Efendi 13 Nisan 1725 tarihinde vakfın öşür, vergi ve kiralari için vekil olarak tayin ettiği Nakib Seyyid Ali Efendi, Kastamonu müftüsü ve müderris İbrahim Efendi ve ortağı Mehmet Efendi ve Hacı Ahmet Çelebi vakfın öşür mahsulü, vergileri ve kiralarını aralarında paylaşmışlardır.¹⁰²⁰

Atabey Gazi Camii ve Medresesi Vakfından olmak üzere Atabey Cami’nde müşterek hatip olan Mehmet ve Mustafa Halifeden, Mehmet Halife vefat etmiştir. Onun görevine kadı Sunullah Efendi arzıyla yarı hisse ile Şeyhzade Ali, hatip olarak atanmıştır.¹⁰²¹ Tarihsiz bir diğer belgede Atabey Camiinde yarı hisse ile hatip olan Mehmet Halife vefat edince yerine İbrahim Efendi’nin atandığı görülmektedir.¹⁰²² Nisan 1726 tarihinde Atabey Gazi Camiinde duahan ve ser mahfil olan Mehmet vefat edince, yerine Şeyhzâde Mustafa Halifenin atandığı görülmektedir.¹⁰²³ 8 Kasım 1726 tarihinde Kastamonu Atabey Camiinde duahan olan Hüseyin Halife vefat edince, yerine Abdurrahman atanmıştır.¹⁰²⁴ Eylül 1726 tarihinde Atabey Gazi Camiinde bir akçe ile duahan olan Hafız Mustafa vefat edip yerine Mustafa Halife günlük bir akçe ile duahan

¹⁰¹⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 101. Kankal, *Türkmen’in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 299.

¹⁰¹⁹ KŞS. 27, 82.

¹⁰²⁰ KŞS. 28, 190. Öşür mahsulatı 1500 kile, ruganı sade 35 kıyye ve hamam ve kirası 78 kuruş, bağçe kiralari, mahsul kirası, resmi giyah, izin tezkiresi ve resmi bennak 5961 kuruş olduğu görülmrktedir.

¹⁰²¹ KŞS. 28, 218.

¹⁰²² KŞS. 28, 234.

¹⁰²³ KŞS. 28, 235.

¹⁰²⁴ KŞS. 29, 122.

olarak atanmıştır.¹⁰²⁵ 9 Şubat 1729 tarihinde Atabey Gazi Cami ve Medresesi Vakfı mahsulünden olmak üzere Atabey Camii müezzini olan Derviş Ali rızasıyla görevi, damadı Molla Mehmet'e bırakmıştır.¹⁰²⁶ 2 Kasım 1734 senesinde Atabey Camiinin yarı hisse ile hatibi olan İbrahim Halife vefat etmiştir. Yerine oğulları Seyyid Ahmet ve Mehmet yarı hisse ile hatip olarak atanmışlardır.¹⁰²⁷

Yine 9 Temmuz 1736 tarihinde Kastamonu Kazâsı'nda nâib olan Mevlana Mustafa, Atabey Gazi Camiinde günlük bir akçe ile duahan, bir akçe ile tarıkhane ve yarım akçe ile 1/4 hisse ile Cuma günleri sala müezzini olan Ömer Halife'nin on beş sene önce Rumeli'de ki Zahra Kazâsı'na gidip görevi terk ettiğini bildirmiştir. Bu süre boyunca boş kalan bu görevlere Hafız Mehmet Halife atanmıştır.¹⁰²⁸ 1 Haziran 1737 tarihinde Mustafa Halife arzuhal sunup, Atabey Gazi Cami ve Medresesi Vakfından olmak üzere caminin yarı hisse hatiblerinin Ahmet ve Mehmet Halife olduğunu bildirmiştir. Mehmet Halife'nin vefat ettiğini söyleyip 1/4 hisse ile camii hatipliğinin kendine verilmesi talep etmiştir. Ve 1/4 hisse ile camii hatibi olarak ölen Mehmet Halife'nin yerine, Mustafa Halife atanmıştır.¹⁰²⁹ 26 Ağustos 1740 tarihinde Atabey Cami ve Medresesi Vakfının yarı hisse ile mütevellisi ve nazırı olan Seyyid Mehmet rızasıyla görevini Hacı Mehmet'e bırakmıştır.¹⁰³⁰ Nisan 1740 tarihinde Atabey Gazi'nin bina eylediği camii şerif hatiplerine, vakıf eylediği araziye dışardan bazılarının müdahale ettiği için bir müteveli atanması istenmiştir. Göl Kazâsı nâibi Mehmet'in arzıyla vakıf arazisine müteveli olarak Hatip Şeyh Mustafa atanmıştır.¹⁰³¹ Atabey Gazi Vakfı'nın yarı hisse ile mütevellisi Hacı Mehmet 1742 senesi martından şubatına değin vakfın kira gelirleri, öşür, resmi tapu, resmi zemin, resmi bennak ve diğer vergi gelirlerini toplamak için Şeyh Mustafa'yı vekil kılmıştır.¹⁰³² Haziran 1747 tarihinde Atabey Gazi Vakfı'nın senelik beş müd hınta ile ferraşı olan Mehmet vefat edince yerine Şeyh Mustafa, ferraş olarak atanmıştır.¹⁰³³

¹⁰²⁵ KŞS. 29, 123.

¹⁰²⁶ KŞS. 30, 89.

¹⁰²⁷ BOA. AE, SMHD. I, 265, 21475.

¹⁰²⁸ KŞS. 35, 281.

¹⁰²⁹ KŞS. 35, 204.

¹⁰³⁰ KŞS. 38, 199.

¹⁰³¹ KŞS. 40, 145.

¹⁰³² KŞS. 39, 140.

¹⁰³³ KŞS. 42, 23.

Bazen vakıf görevlilerine müdahale olduğu belgelere yansımaktadır. Böyle bir durumda vakıf görevlilerinin şikâyetçi olarak haklarını savundukları görülmektedir. Kasım 1726 tarihinde Kastamonu kadısı ve dizdarına gönderilen emirde Atabey Caminin yarı hisse hatibi olan İbrahim Efendi'nin arzu hal edip, askeriyeden Mustafa adlı kişinin askerî berat ile yarı hatipliği üzerine aldığı ve kendine zulmettiği yönünde şikâyetçi olduğu bildirilmiştir. Anadolu muhasebe defterlerine bakılıp İbrahim Efendi üzerine maliye beratıyla yarı hisse hatipliğin olduğu söylenip askerî beratın iptal edildiği ve Mustafa Halife ve hariçten kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹⁰³⁴ 4 Haziran 1738 tarihinde Atabey Medresesi ve Camiinin 1/4 hisse ile hatibi, yine Cemal Ağa Vakfı 1/4 hisse ile imamı olan Mehmet Halife de vefat edince görevleri Mustafa Halife'ye verilmiştir. Ayrıca Hamza Ağa Cami vakfından yarım akçe ile yarı hisse salahan olan Ali de görevi Mustafa Halife'ye devretmiştir. Mehmet Halife'nin kardeşi Seyyid Ahmet Halife, abisi Mehmet Halife'den kendine geçtiğini bildirip Mustafa Halife'ye zulmetmiştir. İnceleme sonucu bu görevlerin Mustafa Halife üzerinde olduğu bildirilip Ahmet Halife'ye müdahale etmemesi için tenbih edilmiştir.¹⁰³⁵ Bir diğer belgede ise 11 Ocak 1741 tarihinde camii görevlilerinden camii hatibi Şeyh Mustafa, camii imamı Şaban Efendi duahanlar Ali Efendi ve Hacı Ahmet ile Seyyid Mehmet Çelebi, kayyum Seyyid Himmet Çelebi, müezzin Mehmet Halife ve diğer görevliler Atabey Gazi Vakfı'nın yarı hisse ile mütevellisi olup vefat eden Müftü İbrahim Efendi'nin varislerinden şikâyetçi olmuşlardır. Altı yıl vakfın yarı hisse ile mütevellisi olan İbrahim Efendi'nin öşür hasılatından 180 kile ve hamam ve diğer kira gelirlerinden 40.5 kuruş alacaklarını vermediklerini bildirmişlerdir. Mahkeme tarafından 180 kile öşür ve 40.5 kuruşu cami görevlilerine vermek için İbrahim Efendi'nin varislerine tenbih edilmiştir.¹⁰³⁶

Atabey Camiinin 1562 tarihinde harap olduğu ve Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle tamir edildiği muhasebe defterinden anlaşılmakta olup aynı şekilde 1800 ve 1871 tarihlerinde tekrar tamir olunduğu da duvardaki tarihlerden anlaşılmaktadır.¹⁰³⁷ Kesme taş ve moloz taşı ile karışık harçla yapılan camii geçirdiği tamirler sonucu

¹⁰³⁴ KŞS. 29, 123.

¹⁰³⁵ KŞS. 36, 136-137.

¹⁰³⁶ KŞS. 37, 37.

¹⁰³⁷ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 194. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 101.

maalesef eski şeklini kaybetmiştir. Buna rağmen Kastamonu'nun en eski camisi olması ve Çobanlar devrinden kalan kitabesi ile tarihi bir değer taşımaktadır.¹⁰³⁸

Yılanlı Cami

Küpçügez Mahallesi, Yılanlı Sokağında yer alan bu yapı 1272 tarihinde darüşşifa olarak inşa edilmiştir. Muiniddin Süleyman Pervane'nin oğlu Ali tarafından inşa ettirilen bu binanın mimarı Kayserili Sait'tir.¹⁰³⁹ Moloz ve kesme taştan karışık olarak yapılmıştır. II. Abdülhamit Han zamanında restore edilmiştir. Minaresi türbe duvarına bitişik olarak kesme taş ve tuğladan yapılmış olup kapı kemeri kabartma motifler ile süslüdür.¹⁰⁴⁰ Tekkelerin kapatılmasından evvel buranın Kadirî tekkesi olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹⁰⁴¹ Tekke ve zaviyelerin kapatılması hakkında kanundan sonra türbe ve caminin mallarına hükümet tarafından el konulmuş ve bir müddet sonra caminin çatısı yıkılarak harap duruma düşmüştür. Daha sonra vakıflar tarafından satışı çıkarılan bu yapı 315 liraya Hasib Bey tarafından satın alınmıştır. Yol yapımı esnasında yıkılmasına karar verilen bu yapı, Hasip Yılanlıoğlu tarafından korunmuş ve 1952 tarihinde tekrar ibadete açılmıştır.¹⁰⁴²

İbn-i Neccar Camii

Halk arasında Eligüzel Camii de denen bu yapı, Kastamonu'nun İbni Neccar Mahallesi'nde, Eligüzel yolu üzerindedir.¹⁰⁴³ Kalenin güney-doğu kısmında bulunan camii 1353 senesinde Dülgeroğlu adıyla şöhret bulan Hacı Nusret bin Murat tarafından yaptırılmıştır. Fakat bu isimle değil şöhret bulduğu İbni Neccar ismiyle anılmaktadır.¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁸ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 47. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 193-195

¹⁰³⁹ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı) 1*, 87. Nezahat Serin, *Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri*, (Yükseklisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2018, 16.

¹⁰⁴⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 4.

¹⁰⁴¹ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı) 1*, 86.

¹⁰⁴² Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 56.

¹⁰⁴³ Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* 195. Hasbi Aydın, *Candaroğullarından Kalan Eserler*, İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Bitirme Tezi, İstanbul 1974, 10. Yalçın, *Kastamonu*, 8. Eligüzel Camii denilmesinin sebebi bundan yaklaşık 150 yıl önce İbni Neccar Mahallesi'nde yaşayan zengin ve cömert birinin buraya büyük bir bina inşa etmesinden ileri gelmektedir. Camii yakınına inşa edilen bu yapıdan dolayı camii de bu isimle anılmıştır. Ancak bu şahsın camii ile hiçbir alakası yoktur. Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 65. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı) 1*, 111.

¹⁰⁴⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 195. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu, (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 318. Koral, *Kastamonu'nun Tarihî ve Turistik Özellikleri*, 18.

Bu mescit ve mahalle arşiv belgelerinde değişik isimlerle anılmaktadır. 1487 tahririnde Veled-i Neccar, 1530 tahririnde Durudgerzâde Mescidi, 1582 tahririnde Dülgerzâde el meşhur Kabe Mescidi ve şer'iyye sicillerinde İbni Neccar olarak geçmektedir. Durudgerzâde, Dülgerzâde, Veledi Neccar ve İbni Neccar olarak geçen deyimler aynı manaya gelip doğramacılıkla uğraşan kişiler için kullanılmaktadır. Bu durumda Hacı Nusret'in doğramacılıkla uğraşan bir zatın oğlu olarak neccarlık yapıyor olabileceği söylenebilir.¹⁰⁴⁵ Kesme taş ve itinalı bir işçilik ile göze hoş görünen bir üslupla yapılmıştır. Caminin sanat tarihi açısından en önemli kısmı kapısıdır. Ahşaptan yapılan çift kanatlı bu kapı, Türk oyma sanatının şaheserlerindendir. Sağ kanat üzerindeki yazıdan 1356 senesinde Ankaralı Nakkaş Mahmut oğlu Abdullah tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁶

Bu camii, Kastamonu'da Candaroğulları dönemine ait ilk camii olma özelliğini taşımaktadır. 1923 yılında kubbelerdeki çatlakları, ahşap kısımları ve minaresi tamir edilmiştir. Ancak metruk halde olan bu cami, 1943 depreminde son cemaat mahalini de kaybetmiştir. 1967 senesinde ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.¹⁰⁴⁷

İncelenen döneme ait 15 Şubat 1732 tarihli bir ev satışında İbni Neccar Mescidi adı altında bir vakfın var olduğu görülmektedir. Küpçügez Mahallesi'nden Zeliha Hatun kız kardeşinin oğlu Mehmet'e arsası İbni Neccar Mescidi Vakfına mukataalı evini mütevellinin izni ile 100 kuruşa satmıştır.¹⁰⁴⁸ Bu kayıta İbni Neccar Camii değil mescidi şerifi olarak geçmesi bu tarihte bu caminin mescit olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Muhtemelen daha sonra bu mescit camiye çevrilmiştir.

İsfendiyar Bey Camii

İsfendiyar Bey Mahallesi'nde bulunan camii, Candaroğlu İsfendiyar Bey tarafından yaptırılmıştır. İsfendiyar Bey'in 1392-1439 tarihleri arasında hüküm sürdüğüne göre bu camii 1439 tarihinden önce yapılmış olmalıdır.¹⁰⁴⁹ Duvarları moloz

¹⁰⁴⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 318.

¹⁰⁴⁶ Mustafa Kurul, Nezahat Serin, "Kastamonu İbn Neccâr Camisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Okulu Dergisi*, XXXVIII, İzmir 2016, 778. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 113-115.

¹⁰⁴⁷ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 116. Mustafa Kurul, Nezahat Serin, "Kastamonu İbn Neccâr Camisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Okulu Dergisi*, XXXVIII, 799.

¹⁰⁴⁸ KŞS. 32, 154.

¹⁰⁴⁹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 320.

taşından harçla yapılmıştır. 13×11 m. yüzölçümü olan caminin çatısı ahşap, üzeri kiremitli, tavan ve döşemesi tahtadır. Minber tahta mihrap alçı, fakat her ikisi de basittir. Minaresi de ahşap olarak 1948 yılında yapılmıştır.¹⁰⁵⁰ İsfendiyar Bey, kendi adıyla anılan bir zaviye ve Bey Hamamı adıyla bir hamam yaptırmıştır. Tahrir defterlerinde zaviye vakfı, şer'iyye sicillerinde ise cami vakfı olarak bahsedilmektedir. İhtimal ki önce zaviye daha sonra da cami ve hamam inşa olunmuş; ancak zamanla zaviye harap olduğundan veya işlerliğini kaybettiğinden, camii evkafı olarak zikrolunmuştur.¹⁰⁵¹ 1838 tarihinde tamir gören camiinin mimarî olarak büyük bir kıymeti olmasada Candaroğulları döneminden kalması camiye tarihi bir değer katmaktadır.¹⁰⁵²

İncelenen dönemde camii vakfına ait birçok görevliye ulaşılmıştır. 1 Aralık 1724 tarihinde vakfın mütevellisi Ahmet Hüseyin vefat edince görevi yirmi beş akçe ile oğlu Hacı Hüseyin'e verilmiştir.¹⁰⁵³ Şubat 1737 tarihinde İsfendiyar Bey Zaviyesi Vakfında günlük dört akçe ile tabbah olan İbrahim'in vefat etmesi üzerine vakıf mütevellisi Hacı Hüseyin'in arzıyla Abdurrahman bu göreve atanmıştır.¹⁰⁵⁴

İncelenen dönemde vakfa ait köylerin olduğu belgelerden tespit edilebilmektedir. 31 Ocak 1741 tarihinde İsfendiyar Bey Vakfı köyü toprağından olan Serti köyüne, Hasan Çavuş oğlu zeameti voyvodası Musa'nın öşür ve diğer gelirlerine zeamete aittir deyip müdahale ettiği bildirilmektedir. Bunun üzerine vakıf mütevellisi Hacı Hüseyin'in vakıf işlerine vekil kıldığı kardeşi İbrahim'in mahkemeye müracaat ettiği görülmektedir. Yapılan keşif sonucu vakıf arazisi ile zeamet arazisinin tespiti yapıp vakıf malına müdahale edilmemesi istenmiştir.¹⁰⁵⁵ Aynı şekilde vakıf mütevellisi Hacı Hüseyin'in de kale mustahfızlarına ait tımar köylerine vakıf toprağı diyerek müdahale ettiği ve kale mustahfızlarının da hüccet ile bu müdahaleden vakıf mütevellisini men ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁰ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 197. Ali Boran bu eseri enlemesine dikdörtgen bir plana sahip olup ahşap tavanlı ve ahşap destekli bir yapı olarak vermektedir. Ali Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri*, TTK Basımevi, Ankara 2001, 224.

¹⁰⁵¹ Fatma Gürgözeler, *Candaroğulları Beyliğinde İlmî ve Kültürel Faaliyetler*, (Yüksek lisans Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, 124.

¹⁰⁵² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 197.

¹⁰⁵³ KŞS. 27, 58.

¹⁰⁵⁴ KŞS. 35, 165.

¹⁰⁵⁵ KŞS. 37, 48-49.

¹⁰⁵⁶ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 9, 245.

Vakıf görevlerine evladiyet iddiası üzerine müdahalelerin olduğu görülmektedir. 11 Nisan 1739 tarihinde Şeyh Seyyid Mustafa, Kastamonu'daki İsmail Bey Vakıfların cediti olduğu için evladiyet üzerine kendisine ait olduğunu bildirip fetva ile İbrahim Bey ve İsfendiyar Bey vakıflarının mütevelliliğini üstüne almıştır.¹⁰⁵⁷ İsfendiyar Bey Vakfı'nın evladiyet üzere kendine ait olduğunu iddia eden Şeyh Seyyid Mustafa'nın haksız olarak vakfın mütevelliliğini üstüne aldığı ortaya çıkınca, vakıf reayası ve vakıf müfettişi Seracaeldin'in talebi üzerine vakıf mütevelliliğinin tekrar Hacı Hüseyin'e verildiği görülmektedir.¹⁰⁵⁸

Vakıf mütevellisinin kendi akrabalarına yönelik suistimallere başvurduğu belgelerden tespit edilmektedir. Ocak 1741 tarihinde İsfendiyar Bey Vakfı'na ait zaviyede tabbağ olan Abdurrahman'ın vefat etmesi üzerine vakıf mütevellisi Hacı Hüseyin'in arzıyla Ali bu göreve atanmıştır.¹⁰⁵⁹ Mart 1742 tarihinde İbrahim Halife gelip, İsfendiyar Bey Zaviyesi'nde dört akçe ile tabbağ iken vakıf mütevellisi Hacı Hüseyin'in zorla görevi Abdurrahman'a ondan da kardeşi Ali'ye verdiği yönünde şikâyetçi olmuştur. Şahitler ile görevin tekrar İbrahim Halife'ye verilmesi emredilmiştir.¹⁰⁶⁰ 1 Ekim 1743 senesindeki bir diğer belgede bu sefer kadı arzıyla Hacı İbrahim Halife, İsfendiyar Bey Vakfı'nda dört akçe ile tabbağ iken vakıf mütevellisi Hacı Hüseyin'in bunu görevden alıp önce üvey babası Abdurrahman'ı atayıp o ölünce de kardeşi Ali'yi atadığı yönünde şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla görevin ilk sahibi Hacı İbrahim tekrar tabbağ olarak atanmıştır. Ayrıca göreve kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹⁰⁶¹

Vakfa ait farklı görevlerde yer alan kişilere ait atama kayıtlarına da rastlamak mümkündür. 3 Ocak 1731 tarihinde İsfendiyar Bey Vakfı mütevellisi Hacı Hüseyin mektup gönderip İsfendiyar Bey Camii ve önündeki hamamının su yolu murakkımı Seyyid Mustafa'nın rızasıyla görevi Hacı İbrahim'e bıraktığını bildirmiştir.¹⁰⁶² 8 Temmuz 1742 tarihinde İsfendiyar Bey Vakfı kâtibi olan Halil vefat edince yerine oğulları Abdulhay Halife, Halil ve Mehmet Emin kardeşler vakıf kâtibi olarak

¹⁰⁵⁷ KŞS. 36, 161.

¹⁰⁵⁸ KŞS. 38, 174.

¹⁰⁵⁹ KŞS. 39, 184.

¹⁰⁶⁰ KŞS. 39, 151.

¹⁰⁶¹ KŞS. 39, 148.

¹⁰⁶² BOA. AE. SMHD. I. 100, 7050.

atanmıştır.¹⁰⁶³ Temmuz 1747 tarihinde İsfendiyar Bey Vakfının günlük bir akçe ve senelik bir müd hinta ile habbazı olan Mustafa Halife'nin vefat etmesi üzerine kardeşi İbrahim Halife, Seyyid Ali'nin arzıyla bu göreve atanmıştır.¹⁰⁶⁴

Vakıf görevi ile ilgili bazı şikâyetler olduğu ve bunun sonucunda görevin asıl sahibine iade edildiği görülmektedir. Ocak 1745 tarihinde İsfendiyar Bey Zaviyesi'nin şeyhliği Ebubekir Halife'den, Şeyh Ahmet'e verilmiştir. Ancak dışardan bazı kişiler görevi bırakması için Şeyh Ahmet'e baskı yapmaktadır. Bunun üzerine Şeyhülislâm Seyyid Mustafa'nın arzıyla zaviye şeyhliğinin Şeyh Ahmet'e ait olduğu ve kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹⁰⁶⁵ 25 Mart 1744 tarihinde Ahmet Halife merkeze arzuhal sunup, Ebubekir Halife'den, İsfendiyar Bey Zaviyesi şeyhliği 1736 senesinde buna geçtiği ancak diğer Ahmet'in şeyhliği üzerine berat ettirdiği yönünde şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine tekrar zaviye şeyliği Ahmet'ten, Ahmet Halife'ye verilip, Ahmet'in ve diğerlerinin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹⁰⁶⁶

Vakıf mütevellisi tarafından camii ve vakfa ait eserlerin tamir edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. 24 Kasım 1747 tarihinde mahkeme tarafından görevlendirilen Seyyid Mehmet Efendi ve yanındaki heyet, İsfendiyar Bey Vakfı'na ait Bey Hamamı mütevellisi Hüseyin Ağa'nın arzıyla cami ve hamamın tamire ihtiyacı olduğu yönündeki beyanının keşfini yapmıştır. Mimar Mustafa ve Mimar Kırkor ile yapılan keşif sonucu, Bey Hamamı'nın 944 kuruşa, İsfendiyar Bey Camii'nin ise ancak 95 kuruşa tamir edileceği bildirilip bunun altında tamirin mümkün olmadığı bildirilmiştir.¹⁰⁶⁷

İbrahim Bey (Aktekke) Camii

Candaroğullarından İsfendiyar Bey'in oğlu, II. İbrahim Bey tarafından yaptırılan bu camii, kendi adıyla anılan mahallede, Aktekke olarak bilinen imaretin içinde yer almaktadır.¹⁰⁶⁸ Sonradan çıkan bir yangında imaretin tahrip olduğu sadece camiinin tekrar inşa edildiği söylenmektedir.¹⁰⁶⁹ Kitabesi olmadığı için camiinin ne zaman

¹⁰⁶³ BOA. AE. SMHD. I. 258, 21022.

¹⁰⁶⁴ KŞS. 43, 229.

¹⁰⁶⁵ KŞS. 106, 168.

¹⁰⁶⁶ KŞS. 106, 190.

¹⁰⁶⁷ KŞS. 41, 41-42.

¹⁰⁶⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 320.

¹⁰⁶⁹ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 149.

yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. İbrahim Bey'in 1443 senesinde vefat ettiği bilindiğine göre bu tarihten önce camiinin inşa ettirilmiş olma ihtimali yüksektir.¹⁰⁷⁰

Bina moloz taştan harçla yapılmıştır. Önce mescit olarak inşa edilen bu yapı, 1714 senesinde minber konularak camiiye çevrilmiştir.¹⁰⁷¹ Minber ve mihrabı tahtadan yapılmış olup minaresi tuğladan yapılmıştır. Camiinin duvarları XV. yüzyıl, minaresi XVII. yüzyıl ve ahşap yapısı ise XVIII. yüzyıl eseri olarak zikredebilir.¹⁰⁷² Candaroğulları döneminden kalması dolayısıyla camiinin tarihi bir kıymeti vardır.

İncelenen dönemde İbrahim Bey Vakfında ki görevlilere ait kayıtlara ulaşılmıştır. 17 Aralık 1726 tarihinde İbrahim Bey Vakfı'ndan olmak üzere günlük üç akçe ve senelik dört müd hıta ile vakfın kâtibi olan Mehmet'in vefat etmesi üzerine yerine, Ahmet kâtip olarak atanmıştır.¹⁰⁷³ 26 Haziran 1731 tarihinde Akteke Mahallesi'nde yer alan İbrahim Bey Camii'nin hatibi olan İsmail Halife, rızasıyla görevini vakıf malından olmak üzere Hafız Mustafa'ya bırakmıştır.¹⁰⁷⁴ 11 Nisan 1739 tarihinde Şeyh Seyyid Mustafa, Kastamonu'daki İsmail Bey vakıfların ceddi olduğu için evladiyet üzerine kendine ait olduğunu bildirip fetva ile İbrahim Bey ve İsfendiyar Bey vakıflarının mütevelliliğini üstüne almıştır.¹⁰⁷⁵ 13 Haziran 1739 tarihindeki davada Kastamonu'daki İbrahim Bey Vakfının, Mehmet Veledi Mustafa'nın on akçe ile mütevellisi olduğu ve Şeyh Mustafa'nın evladiyet iddasında bulunup vakfın mütevelliliğini üstüne aldığı bildirilmiştir. Yapılan araştırma ve şahitler ile vakfın mütevelliliğinin Mehmet'e babası Mustafa'dan geçtiği bildirilip on akçe ile mütevelliliğe tekrar Mehmet atanmıştır.¹⁰⁷⁶ 23 Haziran 1739 tarihli bir diğer belgede ise görev belirtilmemekle birlikte İbrahim Bey Vakfı'ndan olmak üzere günlük on üç akçe vazife ile görevli Sunullah'ın vefat etmesi üzerine görev Ahmet'e tevcih edilmiştir.¹⁰⁷⁷

Yine 29 Şubat 1748 tarihinde Kastamonu kadısı Ömer'in arzıyla İbrahim Bey Caminin müezzini olan Mehmet Halife, rızasıyla görevi İbrahim Halife'ye

¹⁰⁷⁰ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 197.

¹⁰⁷¹ KŞS. 23, 106.

¹⁰⁷² İnci Baklacı, "Kastamonu'da Candaroğulları ve Osmanlı Devri Camileri", *Bitirme Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul 1966, 16.

¹⁰⁷³ KŞS. 29, 124.

¹⁰⁷⁴ KŞS. 32, 270. BOA. C. EV. 402, 20386.

¹⁰⁷⁵ KŞS. 36, 161.

¹⁰⁷⁶ KŞS. 38, 90.

¹⁰⁷⁷ KŞS. 38, 93.

bırakmıştır.¹⁰⁷⁸ 22 Şubat 1749 tarihinde İbrahim Bey namı diğer Akteke Vakfından olmak üzere günlük beş akçeye ferraş ve vekil-i harç olan Mehmet Halife görevi Kastamonu kadısı Mehmet'in arzıyla ve rızasıyla diğer Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹⁰⁷⁹ 5 Şubat 1749 tarihinde İbrahim Bey Vakfının on akçe ile mütevellisi olan Mehmet Veledi Mustafa yaşlanıp görevini rızasıyla oğulları Mehmet ve Mustafa'ya on akçe ile Kastamonu kadısı Ömer'in arzıyla bırakmıştır.¹⁰⁸⁰

İsmail Bey Camii

Kastamonu merkezde, İsmail Bey Mahallesi'nde, Şehinşah kayasının üzerinde yer alan bu camiinin birçok kısmı özellikle kapısının etrafı, büyük ve sanatkârane mermerlerle süslüdür.¹⁰⁸¹ Kapısının üzerinde üç satır kabartma olarak, orta büyüklükte harflerle yazılmış Selçuklu neshine ait bir kitabe mevcuttur. Bu kitabeye göre camii 1454 senesinde Candaroğulları soyundan Sultan İsfendiyar Han Oğlu İbrahim Bey Oğlu İsmail Bey tarafından yaptırılmıştır.¹⁰⁸² Camiinin minber ve mihrabı alçıdan basit olarak yapılmıştır. Ayrıca dış yüzeyde ve minarede kesme taş kullanılmıştır.¹⁰⁸³ Camiinin 1698 tarihinde teferruatlı bir tamir geçirdiği bilinmektedir.¹⁰⁸⁴ 21 Ağustos 1744 tarihinde İsmail Bey Camii ve İmareti Vakfı mütevellisi Osman Ağa'nın vekili Mehmet Ağa aracılığıyla caminin kurşunlarının eskidiği ve tamire ihtiyacı olduğu beyan edilmiştir. Bab Nâibi Mehmet Efendi ve yanındaki heyetin keşfi ile caminin kurşunlarının en az 234 kuruşa tamir olunacağı bildirilmiştir.¹⁰⁸⁵

İncelenen dönemde camii vakfına ait gelirlerin toplanması için mütevellî tarafından görevli tahsis edildiği görülmektedir. 16 Mart 1725 tarihinde İsmail Bey Vakfı mütevellisinin arzıyla İsmail Bey Camii Vakfı'na ait öşür, vergi, kira, Kurşunlu Han ve diğer gelirlerinin 1725 senesi martından bir sene süreyle Mehmet ve Mustafa Ağa'ya gelirleri toplama yetkisinin verildiği ve sene sonunda defter edilip bunların

¹⁰⁷⁸ BOA. EV. HMH. d. 4651, 8.

¹⁰⁷⁹ BOA. EV. HMH. d. 4698, 10.

¹⁰⁸⁰ KŞS. 43, 243.

¹⁰⁸¹ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)1*, 156.

¹⁰⁸² Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 72. Ahmet Gökoğlu ise eserinde caminin yapılış tarihini 1451 senesi olarak verir. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 202. Ahmet Koral'ın eserinde yapılış tarihi 1541 olarak geçmektedir. Koral, *Kastamonu'nun Tarihî ve Turistik Özellikleri*, 20.

¹⁰⁸³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 202.

¹⁰⁸⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 321.

¹⁰⁸⁵ KŞS. 106, 61-62.

hesabının görüleceği bildirilmiştir.¹⁰⁸⁶ 12 Mart 1726 tarihinde İsmail Bey Camii'nde bir buçuk akçe ile kayyum olan Mustafa'nın vefat etmesi üzerine yerine oğulları Mehmet ve İbrahim Halife vakıf mütevellisi Ömer'in arzıyla atanmıştır.¹⁰⁸⁷

İsmail Bey Camii'nde cüz okunması için hayır sahipleri tarafından para vakfedildiği görülmektedir. Mart 1727 senesinde İsmail Bey Camii'nde Ramazan ayında hatim olunmak üzere beş adet cüzi şerif için, Hacı Receb'in altı kuruş vakfettiği ve bu nakid vakfının mütevellisi olmadığı için Mustafa Halife'nin müteveli olarak tayin edildiği görülmektedir.¹⁰⁸⁸

Bir diğer kayda göre Ekim 1728 tarihinde İsmail Bey Camii'nde bir akçe ile sala müezzini ve bir akçe ile cüzhan olan İsmail'in vefat etmesi üzerine yerine Abdullah'ın atandığı görülmektedir.¹⁰⁸⁹ 9 Ocak 1730 tarihinde İsmail Bey Mahallesi halkı gelip, İsmail Bey Camii şerifinin kayyumu olan Mehmet ve İbrahim adlı kardeşlerden Mehmet'in görevi bıraktığı ve yeni birinin atanması gerektiğini bildirmişlerdir. Kastamonu kadısı Hasan'ın arzıyla Ali Halife günlük bir buçuk akçe ile camii kayyumluğunun yarı hissesine atanmıştır.¹⁰⁹⁰ 26 Nisan 1730 tarihinde belgede İsmail Bey Camii'nin vaizi olmayıp, Şeyh Mehmet'e camii yanındaki araziye kendi malıyla bir menzil yapmasına müsaade edilip ve senelik yirmi akçede kira vermesi şart koşulmuştur. Vakıf mütevellisi Mehmet'in arzıyla senelik yirmi akçe kiraya karşılık Şeyh Mehmet'in, Cuma ve mübarek günlerde camiye vaiz olarak ataması yapılmıştır.¹⁰⁹¹ 26 Ocak 1731 tarihinde İsmail Bey Vakfı'ndan olmak üzere günlük dört akçe ve senelik dört müd hinta ile camii hatibi olan Hüseyin Halife'nin vefat etmesi üzerine yerine oğulları Hafız Mehmet ve Mustafa Halife atanmıştır.¹⁰⁹² 1 Haziran 1733 tarihinde İsmail Bey Vakfı mütevellileri Osman ve Mehmet'in yaptığı hizmetlerden halk memnun olduğu için görevlerine devam etmeleri istenmiştir.¹⁰⁹³

Çocuk yaşta olan kişilerin yerine vekâleten atama yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Mayıs 1741 tarihinde İsmail Bey Camiinde günlük altı akçe ve senede

¹⁰⁸⁶ KŞS. 27, 76.

¹⁰⁸⁷ BOA. A. DVNS. RSK. 38, 44.

¹⁰⁸⁸ KŞS. 29, 169.

¹⁰⁸⁹ KŞS. 31, 111.

¹⁰⁹⁰ KŞS. 31, 109. BOA. AE. SAMD. III. 98, 9694.

¹⁰⁹¹ KŞS. 31, 121.

¹⁰⁹² BOA. A. DVNS. RSK. 45, 183.

¹⁰⁹³ BOA. AE. SMHD. I. 123, 8691.

üç müd hinta ile Hafızü'l küttüb olan Mustafa vefat edince yerine oğlu Mustafa Halife küçük olduğu için 1718 senesinde Mehmet Halife, 1726 senesinde Mehmet Halife vefat edince Ali Halife, o da görevi terk edip gidince 1733'de Ahmet Halife göreve geçmiştir. Hafızü'l küttüb Mustafa'nın oğlu, Mustafa Halife büyüdüğü ve babasından görevin kendine geçtiğini şahitler ile ispatlayıp Ahmet'ten görevi devralmıştır.¹⁰⁹⁴ 21 Nisan 1743 tarihinde İsmail Bey Vakfı'ndan olmak üzere günlük yarım akçe ve senelik bir buçuk müd hinta ve yarı hisse ile ambardar cihetine mutasarrıf Seyyid Hüseyin'in kardeşi, Hafız Mehmet Halife'nin vefat etmesi üzerine Hacı Ahmet adlı kişi haksız yere göreve müdahale etmiştir. Seyyid Hüseyin'in şikâyeti üzerine Hacı Ahmet'in müdahalesi def edilip görev Seyyid Hüseyin'e verilmiştir.¹⁰⁹⁵ Ekim 1743 tarihinde İsmail Bey Camii'nde günlük altı akçe ve senelik üç müd hinta ile hafızü'l kütübü olan Mustafa Halife rızasıyla görev Müderris Ali'ye devretmiştir.¹⁰⁹⁶

Vakıf görevlileri arasında bazı anlaşmazlıkların olduğu görülmektedir. Eylül 1744 tarihinde İsmail Bey Camii'nde bir akçe ile yarı müezzin olan İbrahim vefat edince yerine oğulları Mehmet ve İbrahim'in atanması gerekirken, Mehmet kendi üzerine berat ettirip kardeşine haksızlık yapmıştır. İbrahim'in şikâyeti üzerine görev ikisi üzerine berat edilmiştir.¹⁰⁹⁷ Nisan 1743 tarihinde İsmail Bey Vakfı mütevellileri Osman ve İbrahim vakıf köylerinin öşürlerine vakıf medresesi müderrisi Ali ve diğerlerinin müdahale ettiği şikâyetinde bulunup bunun def edilmesini talep etmişlerdir.¹⁰⁹⁸ İsmail Bey Vakfı mütevellileri Hacı Mustafa ve İbrahim vakıf medresesi müderrisi Ali'nin bunlara haksız müdahale edip 230 kuruşlarını aldıklarını bildirip şikâyetçi olmuşlardır. Ekim 1745 tarihinde İsmail Bey Vakfının hesabı her sene birlikte görülürken vakfın mütevellisi İbrahim'in 1737 senesinden itibaren vakfın hesabını görmediğini bildirip hesabın birlikte görülmesini talep etmişlerdir.¹⁰⁹⁹ Mart 1747 tarihinde İsmail Bey Vakfı mütevellileri Osman ve İbrahim vakfın cabisi Hafız Mehmet'in 1737 senesinde itibaren birkaç yıl vakfın öşrünü bekletip çürütmüştür. Bunun için hesabın görülmesini talep etmişlerdir.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁴ KŞS. 39, 219.

¹⁰⁹⁵ BOA. AE. SMHD. I. 26, 1561.

¹⁰⁹⁶ KŞS. 40, 152.

¹⁰⁹⁷ KŞS. 106, 96.

¹⁰⁹⁸ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 3, 142.

¹⁰⁹⁹ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 7, 122.

¹¹⁰⁰ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 12, 66

Camiiler'in bir eğitim kurumu olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Eylül 1741 tarihinde İsmail Bey Camii'nde haftada bir gün talebe-i uluma tecvid-i Kuran dersi vermek için Ebubekir Halife'nin vakıf mütevellisi Hacı İbrahim'in arzıyla atandığı görülmektedir.¹¹⁰¹

Hamza Ağa Camii

Camii, Kastamonu'da Akmesit Mahallesi, Hamza Ağa Sokağında yer almaktadır. Abdullah Oğlu Hamza Ağa adında bir hayırsever tarafından 1446 senesinde yaptırıldığı bilinmektedir.¹¹⁰² Candaroğullarından İsmail Bey döneminde yaşadığı bilinen Hamza Ağa'nın ne tür bir göreve sahip olduğu bilinmemektedir. Kendi adıyla bir mahallenin olması ve mesit yaptıracak ekonomik güce sahip olması onun şehrin ileri gelenlerinden olduğunu göstermektedir.¹¹⁰³ Camii'nin duvarları harçlı moloz taş ile yapılmış olup çatısı ahşaptır. Üzeri kiremitle kaplıdır. Döşeme ve tavanı ahşaptır. Minberi tahtadan olup, mihrabı alçı ile yapılmıştır.¹¹⁰⁴

Şer'iyye sicillerinde bazen Hamza Ağa Camii bazen de mesidi olarak geçtiği görülmektedir. 1734 tarihinde Hamza Ağa Camii'nin günlük iki akçe ile sala müezzini olan İbrahim Halife'nin vefat etmesi üzerine yerine oğulları Seyyid Ahmet ve Mehmet Halife atanmıştır.¹¹⁰⁵ 4 Haziran 1738 tarihinde belgede Hamza Ağa Camii Vakfı'ndan olmak üzere yarım akçe ve yarı hisse ile salahan olan Ali bin Mustafa'dan görevin, Mustafa Halife'ye geçtiği görülmektedir.¹¹⁰⁶ 18 Aralık 1747 tarihinde Hamza Ağa Camii'ne vakfedilen dökmeçi dükkânı kirası fazlasıyla kayyum olan Ahmet'in vefat etmesi üzerine yerine oğulları Ahmet ve Mehmet adlı kardeşler geçmiştir. Ahmet'te vefat edince hissesi Kadı Mustafa'nın arzıyla kardeşi Mehmet'e kalmıştır.¹¹⁰⁷ Ocak

¹¹⁰¹ KŞS. 40, 159. Nitekim Evliyâ Çelebi tarafından da Kastamonu'da hafız sayısının çok olduğunu bildirmektedir. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi I-10*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2013, 3/328.

¹¹⁰² Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 106.

¹¹⁰³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 314. Fazıl Çiftçi eserinde Hamza Ağa'nın sarayda Harem Ağası olduğunu bildirmektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 106.

¹¹⁰⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 200.

¹¹⁰⁵ BOA. C. EV. 277, 14102.

¹¹⁰⁶ KŞS. 36, 137.

¹¹⁰⁷ KŞS. 43, 248.

1748 tarihinde Hamza Ağa Mescidi'nde günlük bir akçe ile müezzin olan Ahmet'in vefat etmesi üzerine yerine oğlu Molla Mehmet görevi devralmıştır.¹¹⁰⁸

Honsalar Camii

Camii, kendi adıyla anılan Honsalar Mahallesi'nde, Hızır oğlu sokağında yer almaktadır. Duvarları moloz taşından harçla yapılan caminin çatısı ahşaptır. Minberi basit tahtadan yapılmış olup mihrabı alçı ile yapılmıştır.¹¹⁰⁹ İsfendiyar Bey'in veziri tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.¹¹¹⁰ Camii'nin kitabesi olmadığı için ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı eserinde "Kasım 1416 tarihinde Çelebi Sultan Mehmet'in İsfendiyar Bey'i yenerek, onun Sinop'a kaçmasını sağladığını bildirir ve muhasara sonucu kendi adına hutbe okutması şartıyla sulh sağlanmıştır. Çelebi Mehmet'in çekilmesinden sonra anlaşmaya bağlı olarak İsfendiyar Bey, Kastamonu'da Çelebi Mehmet adına hutbe okuturken, onun veziri Hansalar Ali ise kendi yaptırmış olduğu camiide İsfendiyar adına hutbe okutmuştur"¹¹¹¹der. Bu bilgiye bakarak caminin 1416 tarihinden önce yapıldığı söylenebilir.

İncelenen dönemde Honsalar Camiine ait birçok görevliye ulaşılmıştır. Mayıs 1727 tarihinde Honsalar Camii'ne, Çerkes Oğlu Vakfı'ndan olmak üzere günlük bir akçe vazife ile Şeyh Mehmet'in, Cuma vaizi ve nasih olarak atandığı görülmektedir.¹¹¹² Ocak 1728 tarihinde Honsalar Vakfı'nın iki akçe ile cabisi olan Mustafa'nın vefat etmesi üzerine Mehmet bu göreve atanmıştır.¹¹¹³ 23 Mayıs 1729 tarihinde Honsalar Camii'nin müezzini olan Mustafa Halife'nin vefat etmesi üzerine görevi Kastamonu Kadısı Hacı Abdurrahman'ın arzıyla oğulları Musa ve Melek Halife'ye verilmiştir.¹¹¹⁴ Şubat 1731 tarihinde Honsalar Camii'nde iki akçe ile kâtip ve cabi olan Muharrem, Mustafa, İbrahim ve Mehmet adlı kardeşler görevi rızalarıyla ve Kastamonu kadısı Ali'nin arzıyla Ebubekir Halife'ye bırakmışlardır.¹¹¹⁵ Mart 1732 tarihinde Honsalar

¹¹⁰⁸ KŞS. 43, 249.

¹¹⁰⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 216.

¹¹¹⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 317.

¹¹¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, 131. Sayfanın 3 nolu dipnotunda bu bilginin Makrizi'nin Kitabüs-Sülük adlı eserinde yer aldığını bildirir.

¹¹¹² KŞS. 29, 169.

¹¹¹³ KŞS. 31, 116.

¹¹¹⁴ KŞS. 31, 102.

¹¹¹⁵ KŞS. 32, 338.

mektebi ve vakfının günlük bir akçe ile mütevellisi olan Ali Halife'ye beratını kaybettiği için yenisi verilmiştir.¹¹¹⁶ 8 Ekim 1734 tarihinde Kadı Mehmet'in arzıyla Honsalar Camii hatibi Hafız Ahmet'in vefat etmesi üzerine yerine oğulları Sabit ve Mehmet atanmıştır.¹¹¹⁷ 1734 tarihinde caminin müezzinliği görevi üstlenen Musa ve Melek Halife adlı kardeşlerden Melek Halife rızasıyla görevini kardeşi Musa Halife'ye devretmiştir.¹¹¹⁸

Bir diğer belgede Honsalar Camii'nin divan-ı hümayûn beratıyla sala müezzini olan Abdurrezzak görevi rızasıyla bıraktığı görülmektedir. Onun yerine 18 Eylül 1738 tarihinde Kastamonu Kadısı Süleyman'ın mektubu ile görev Mehmet Halife'ye verilmiştir.¹¹¹⁹

Yine 18 Ekim 1738 tarihinde Honsalar Camii'nin birinci imamı olan Abdurrezzak rızasıyla ve Kadı Süleyman'ın arzıyla görevini Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹¹²⁰ 1 Haziran 1739 tarihinde Honsalar Camii Vakfı mütevellisi Ali'nin arzıyla caminin ikinci imamı olan Ali Halife vefat edince yerine, oğlu Abdalbaki'nin atandığı söylenip padişah değişikliği sebebiyle beratını yenilettiği ancak gelirten suya düşürüp beratının zayi olduğunu bildirmiştir. Tekrar beratının yenilenmesi talep edilmiştir.¹¹²¹ 19 Ağustos 1739 tarihinde Honsalar Camii'nin ikinci imamı olan Abdalbaki, camiinin birinci imamı olan Mehmet Halife'nin sen ikinci imamsın diyerek görevine müdahale ettiği yönünde şikâyetçi olmuştur. Göreve müdahale edilmemesi tenbih edilmiştir.¹¹²² 4 Nisan 1741 tarihinde Hacı Mehmet divan-ı hümayûna arzuhal sunup, Honsalar Camii'nin müezzini olan Melek Halife vefat edince evladı olmadığı için görevin kendine verilmesini talep etmiştir. Şahitler ile Melek Halife'nin vefatı doğrulanıp müezzinlik Hacı Mehmet'e verilmiştir.¹¹²³ 8 Ocak 1743 tarihinde Honsalar Camii Vakfı'ndan olmak üzere babası Abdurrezzak'dan sonra imam olan Mehmet Veledeş, rızasıyla görevi Abdalbaki'ye bırakmıştır.¹¹²⁴ 20 Aralık 1742 tarihinde Honsalar Mahallesi'ndeki Honsalar Camii'nin divan-ı hümayûn beratıyla müezzini olan Hacı Mehmet rızasıyla görevi bırakmıştır.

¹¹¹⁶ KŞS. 210, 362.

¹¹¹⁷ BOA. AE. SMHD. I. 152, 11352.

¹¹¹⁸ BOA. C. EV. 409, 20722.

¹¹¹⁹ KŞS. 36, 206.

¹¹²⁰ KŞS. 36, 206.

¹¹²¹ KŞS. 38, 94.

¹¹²² KŞS. 38, 95.

¹¹²³ KŞS. 39, 254.

¹¹²⁴ KŞS. 40, 218.

Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla görev Musa Halife'ye verilmiştir.¹¹²⁵ Nisan 1742 tarihinde Honsalar Camii'nde iki akçe ile yarı hisse imam olan Hafız Ali'nin vefat etmesi üzerine görev oğlu Abdalbaki'ye verilmiştir.¹¹²⁶ 2 Mayıs 1748 tarihinde Honsalar Camii imamı Abdalbaki olduğu halde Yusuf adlı kişinin göreve müdahale ettiği bildirilip, Kadı İbrahim'in arzıyla görev tekrar kendine verilmiştir.¹¹²⁷ Nisan 1749 tarihinde Honsalar Camii'nin ferraşı olmadığı için Kastamonu Kadısı Ömer'in arzıyla günlük iki buçuk akçeye Derviş Mustafa Halife ferraş olarak atanmıştır.¹¹²⁸ 24 Ekim 1749 tarihinde Mehmet Halife divan-ı hümayûna arzuhal sunup 1738 tarihinde Honsalar Camii'nde imam olan Abdulrezzak'ın rızasıyla görevi kendine bıraktığını bildirmiştir. Ancak Abdulrezzak ölünce oğlu Mehmet Halife, Rumeli'de olup onun tarafından imamlığın Abdalbaki üzerine berat edilip kendinin mağdur edildiği şikâyetinde bulunmuştur. Şahitler ile imamlığın geri Mehmet Halife'ye verilmesine karar verilmiştir.¹¹²⁹

Adil Bey Camii

Merkeze bağlı, Terzi köyü sınırları içinde yer alan bu cami, yanındaki türbede medfun olan Candaroğulları hükümdarlarından Adil Bey tarafından yaptırılmıştır. Camiinin ilk şekli hakkında maalesef bilgi mevcut değildir. Ahşaptan olan bina çürümeye yüz tuttuğu için, 2000 senesinde Adil Bey'in türbesi restore edilirken ortadan kaldırılmıştır.¹¹³⁰

İncelenen dönemde camiinin aktif olduğu görülmektedir. Haziran 1726 tarihinde Türbe-i Adil Bey divanındaki camii şerif vakfı mütevellisi Musa'nın vefat etmesi üzerine Kastamonu Kadısı Sunullah Efendi'nin arzıyla bir akçe ile Ali Halife bu göreve atanmıştır.¹¹³¹ Yine aynı tarihte Kuzyaka nahiyesine bağlı Türbe-i Adil Bey Köyü'nde vaki Adil Bey Camii'nin müezzini Musa Halife'nin vefat etmesi üzerine görevi Mehmet Halife'ye verilmiştir.¹¹³²

¹¹²⁵ KŞS. 40, 220.

¹¹²⁶ KŞS. 40, 258.

¹¹²⁷ BOA. EV. HMH. d. 4651, 11.

¹¹²⁸ KŞS. 43, 259.

¹¹²⁹ KŞS. 110, 175-176.

¹¹³⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 106.

¹¹³¹ KŞS. 28, 227.

¹¹³² KŞS. 28, 236.

Musa Fakih (Zihnizâde) Camii

Hisarardı Mahallesi, Gümüşlüce Caddesi üzerinde yer alan camiinin, duvarları moloz taştan harçla yapılmış olup, çatısı ahşap ve üzeri kiremitle kaplıdır.¹¹³³ Camiinin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Camiini yaptıran kişi, camiye adını veren Musa Fakih'tir. Candaroğulları dönemi ulemasından olduğu anlaşılan Musa Fakih'in ölüm tarihi de bilinmemektedir.¹¹³⁴ Ancak Araç Kazâsı'nda Tavşanlı karyesinden, Yunus yerinden ve Mehmet yerinden ve Sevindik ile Davud çiftliklerinin Hüseyin adlı biri tarafından iftiharül fukaha Muslihuddin Veledi Musa Fakih'e evladiyet üzere vakfedildiği ve vakıfname verildiği, bunun da Candaroğlu İsmail Bey tarafından mukarrername ile tasdik edildiği göz önüne alınırsa¹¹³⁵ Musa Fakih'in Candaroğullarının ilk dönemlerinde yaşadığı ve camiinin de bu tarihlerde yapılmış olabileceği söylenebilir.

Söveleri kesme taştan yapılmış olan kapının üzerinde, bütün taştan çıkarılmış halde kavisli bir kemer bulunmaktadır. Ahşap olan kapı oyma tekniği ile yapılmış olup, camiinin duvar kalınlığı 110. cm'dir. Minberi ise ahşap süsleme sanatı ile yapılmış eşsiz bir örnektir.¹¹³⁶ Aralık 1723 tarihinde Musa Fakih Mescidine kayyum olarak Mehmet Halife atanmıştır.¹¹³⁷ Mayıs 1725 tarihinde Musa Fakih Mescidi'nde yarım akçe ile kayyum olan Mehmet ve oğlu İbrahim'in görevine dışardan Mehmet adlı kişinin müdahale etmesi sonucu, Mehmet Halife def edilip kayyumluk görevi tekrar Mehmet ve oğlu İbrahim'e verilmiştir.¹¹³⁸ 1748 tarihinde Hacı Ali adlı bir hayır sahibi tarafından minber konularak camiye çevrilen mescidin, tavan nakışlarının da aynı tarihte yapıldığı söylenebilir.¹¹³⁹

Muzaffereddin Camii

Çobanoğulları dönemine ait bu caminin banisinin, beyliğin üçüncü hükümdarı olan Muzaffereddin Yavlak Arslan olduğu düşünülmektedir. Kalenin güney doğu kısmında Saraçlar Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Yapılış tarihi kesin olarak

¹¹³³ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 124.

¹¹³⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 327.

¹¹³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 167-168.

¹¹³⁶ Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 125.

¹¹³⁷ KŞS. 27, 58.

¹¹³⁸ KŞS. 27, 90.

¹¹³⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 214. Ancak incelenen dönemde böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır.

bilinmemekle birlikte, 1280-1291 tarihleri arasında inşa edilmiş olabilir.¹¹⁴⁰ 1487 tahririnde Mahalle-i Ilısı-yu Küçük¹¹⁴¹ olarak geçen mahalle ve 1582 tahririnde 1530 tahririnde Mahalle-i Muzaffereddin namı diğer Ilısu olarak geçmektedir.¹¹⁴² Buna göre 1487 tarihinden önce mescidin yapıldığı söylenebilir.¹¹⁴³ Halk arasında Soğuk Kuyu Camii olarak da bilinmektedir. Bunun sebebi ise camii yanında bulunan bugün kapalı olan kuyudan kaynaklanmaktadır.¹¹⁴⁴

İncelenen dönemde camiinin aktif olduğu görülmektedir. Ocak 1726 tarihinde Muzaffereddin Mahallesi Mescidinin bir akçe ile imamı olan Hafız Abdullah'ın vefat etmesi üzerine görevi, Mehmet Halife'ye verilmiştir.¹¹⁴⁵ Mescid olarak hizmet veren bu yapı zamanla nüfusun artmasıyla camiye çevrilmiştir. Mart 1749 tarihinde Kastamonu Kadısına gönderilen emirde Muzaffereddin Mahallesi'ndeki mescidin cemaatinin fazla olduğu ve Cuma kılmak için mescidin camiye çevrilmesini talep ettikleri bildirilmektedir. Hacı Hüseyin adlı bir hayırsever tarafından kendi malıyla minber konulup mescidin camiye çevrilmesine ve bir hatip atanıp Cuma namazlarının kılınmasına müsaade edilmiştir.¹¹⁴⁶ Yine aynı tarihte mescidden çevrilen Muzaffereddin Camii'ne, üç müdlük yerden hâsıl olan öşüre karşılık Hacı Hüseyin Halife'nin hatip olarak atandığı görülmektedir.¹¹⁴⁷

Abdulcebbar Camii

Camii, Abdulcebbar Mahallesi, Seymen sokakta yer almaktadır. Aynı adla anılan mahalleye de ismini veren Abdulcebbar isimli bir hayırsever tarafından inşa ettirilmiştir. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemesine rağmen 1718 tarihinden önce yapıldığı tahmin edilmektedir.¹¹⁴⁸ Duvarları moloz taşı olan camiinin, çatısı ahşap, tavan döşemesi tahta

¹¹⁴⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 327.

¹¹⁴¹ Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, (Yüksek Lisans Tezi), 34.

¹¹⁴² Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 384.

¹¹⁴³ Talat Mümtaz Yaman eserinde, Muzaffereddin Yavlak Arslan tarafından Atabey Camiinin ve yanında bir medresenin inşa edildiğini bildirip, medrese yanında da Muzaffereddin Mescidi adında bir mescidin olduğunu söyleyip bu mahallenin de Muzaffereddin Mahallesi olarak bilindiğini aktarmaktadır. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)*1, 89.

¹¹⁴⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 208.

¹¹⁴⁵ KŞS. 28, 194.

¹¹⁴⁶ KŞS. 110, 227.

¹¹⁴⁷ KŞS. 110, 228.

¹¹⁴⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 129.

ve minber ile mihrabı da sade ve basittir. Duvarındaki kitabeden 1748 tarihinde tamir edildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁴⁹

Kastamonu Kadısı Hacı Mehmet'e gönderilen emirde Abdulcebbar Mahallesi halkının Cuma namazı kılacak camiileri olmadığı için mağdur oldukları bildirilip mahalledeki mescidin Hacı Ali adlı hayırsever tarafından kendi malıyla minber konulup camiye çevrilmesine 4 Kasım 1741 tarihinde izin verilmiştir.¹¹⁵⁰ Yine aynı tarihte Hacı Ali'nin tamir ettirip minber ekleyerek camiye çevirdiği mescide yine Hacı Ali'nin vakfettiği nakit vakfından günlük üç akçe ile hatip olarak Molla Ali, Kastamonu Kadısı Hacı Mehmet'in arzıyla atanmıştır.¹¹⁵¹ Mart 1742 tarihinde Abdulcebbar Mahallesi'nde minber konulan camiye Hacı Ali nakid vakfından günlük bir akçe ile sala müezzini olarak Molla Ahmet, Kastamonu Kadısı Hacı Mehmet'in arzıyla atanmıştır.¹¹⁵²

Alacamescit Camii

Aynı adla anılan mahallede bulunan bu camiinin, önce mescit olarak hizmet verdiği daha sonra camiye dönüştürüldüğü görülmektedir. Ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. 1487 tarihinde Alacamescit¹¹⁵³ adında bir mahallenin var olması bu tarihten önce inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir. Frenkşah Cemaladdin Efendi'nin soyundan gelen bir hayırsever tarafından inşa ettirilmiştir. Kapı kemerindeki kitabede 1715 tarihinde tamir gören camiinin yandığı ve 1747 tarihinde Bedii isimli bir hayırsever yaptırınca kadar atıl kaldığı bu tarihte tamir edilip ibadete açıldığı yazmaktadır.¹¹⁵⁴ Ancak Aralık 1724 tarihinde Alacamescitde üç vakit imam olan Ahmet'in vefat etmesi üzerine görevi bir akçe ile kardeşi İbrahim'e verilmiştir.¹¹⁵⁵ Yine Şubat 1725 tarihinde Alacamescit Mahallesi'ndeki Alacamescit Şerifi Vakfı'nın mütevellisi olmadığı için Şeyh Mustafa müteveli olarak tayin edilmiştir.¹¹⁵⁶ Yine incelenen dönemde 28 Mart 1725 tarihinde Alacamescit Mahallesi'ndeki mescidin bir akçe ile imamı olan Ahmet Halife'den görevin Mehmet Halife'ye geçtiği dışarıdan Hacı İbrahim adlı birisinin göreve haksız müdahale ettiği görülmektedir. Vakıf mütevellisi

¹¹⁴⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 217. İncelenen dönemde caminin 1741 tarihinde Hacı Ali tarafından tamir ettirilip camiye çevrildiği görülmektedir. KŞS. 39, 183.

¹¹⁵⁰ KŞS. 39, 183.

¹¹⁵¹ KŞS. 39, 182.

¹¹⁵² KŞS. 39, 167.

¹¹⁵³ Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 382.

¹¹⁵⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 131-132.

¹¹⁵⁵ KŞS. 27, 74.

¹¹⁵⁶ KŞS. 27, 76.

Hafız Şeyh Mustafa'nın arzıyla imamlık görevi Mehmet Halife'ye verilmiştir.¹¹⁵⁷ Bu durum mescidin bu dönemde aktif olduğunu göstermektedir.

Mescidin tamiri için vasiyet edilen ücretin vakıf görevlisi tarafından talep edildiği görülmektedir. 18 Kasım 1733 tarihindeki davada Alacamescit Şerifi mütevellisi Şeyhzâde Mehmet Efendi, aynı mahalleden olup vefat eden Tarıkoğlu Hacı Hüseyin'in malına vasi kıldığı yiğeni Abdurrahman'dan şikâyetçi olmuştur. Müteveli şikâyetinde, Hacı Hüseyin'in mescid cemati olduğu ve ölmeden on beş gün önce malından 100 kuruş vasiyet edip harap olan mescidin müteveli eliyle tamir edilmesini şart koştuğunu bildirmiştir. Ancak parayı vermeden vefat ettiği için vasiden bu parayı talep etmiştir. Vasinin inkârı üzerine müteveli şahitler huzurunda olayı ispatlamış ve mahkeme tarafından vasiye 100 kuruşu vermesi için tenbih edilmiştir.¹¹⁵⁸

Bu mescidin 1759 tarihinde Alacamescit namı diğer Mahkeme Altı Camii'nin cemaati fazla olduğu için İbadizâde adında bir hayırsever tarafından tekrar tamir ettirilip minber eklenerek camiiye dönüştürüldüğü söylenmektedir.¹¹⁵⁹

Arız Camii

Bugünkü Akmescit Mahallesi sınırları içinde bulunan Arız denen bir mahalde olan camii, 1937 senesinde 100 liraya satılmış ve kısa bir süre sonra da yıkılmıştır. Arsası hala boş olan camiiden geriye duvarları ve minare denge taşı kalmıştır.¹¹⁶⁰ 1487 tahririnde Mahalle-i Mescidi Veled-i Arız olarak geçen bir mahalle olması bu dönemde burada mescidin olduğunu ve kendi adıyla bir mahallenin de var olduğunu göstermektedir. Ayrıca mescidin Arız Oğlu adında biri tarafından yaptırılmış olabileceği söylenebilir.¹¹⁶¹ Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

İncelenen dönemde, önce mescid daha sonra ise camii olarak hizmet verdiği görülmektedir. 13 Aralık 1736 tarihinde Arız Mahallesi Mescidi nakid vakfı mütevellisi Ahmet Veledîş'in vefat etmesi üzerine Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla günlük bir akçe ile Ali Halife vafka müteveli atanmıştır.¹¹⁶² Kasım 1744 tarihinde Kastamonu Kadısı'na gönderilen emirde Arız Mahallesi'ndeki mescidin çarşı yanında olduğu için

¹¹⁵⁷ KŞS. 27, 76.

¹¹⁵⁸ KŞS. 33, 22.

¹¹⁵⁹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 132.

¹¹⁶⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 196.

¹¹⁶¹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 297.

¹¹⁶² KŞS. 35, 269.

cemaati fazla olduğu ve bir hayırsever tarafından minber konulup camiiye çevrilmesi talep edildiği bildirilmiştir. Verilen izin ile minber konulup mescidin camiiye çevrilmesine izin verilmiştir.¹¹⁶³ Aynı tarihte Arız Camiine hatip olarak Ahmet Halife Kastamonu kadısı Hacı Osman'ın arzıyla atanmıştır.¹¹⁶⁴ Yine aynı tarihte Arız Camii'ne müezzin olarak Molla Hüseyin'in atandığı görülmektedir.¹¹⁶⁵

Cemal Ağa Mescidi

Hisarardı Mahallesi, Gümüşlüce Caddesi, Kargaşa sokağında yer aldığı bilinen mescidin banisinin, 1447 tarihinde vefat eden, cami yanında türbesi bulunan Cemal Ağa adında bir hayırsever olduğu bilinmektedir.¹¹⁶⁶ Fakat camiinin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1487 tarihinde Cemal Ağa Mahallesi namı diğer Sofcular şeklinde bir mahallenin var olduğu görülmektedir.¹¹⁶⁷

İncelenen dönemde Cemal Ağa'ya ait vakfa imam tayin edildiği görülmektedir. 15 Mayıs 1736 tarihinde Cemal Ağa Vakfı'ndan olmak üzere bir akçe ile yarı hisse imam olan Ahmet ve Mehmet adlı kardeşlerden Mehmet'in vefat etmesi üzerine 1/4 hisse imamlığı Mustafa Halife'ye verilmiştir.¹¹⁶⁸ Mescidin bazen de Cemaleddin Ağa ismiyle geçtiği görülmektedir. Mart 1743 tarihinde Cemaleddin Ağa Mescidi'nin imamının Hafız Mehmet olduğu görülmektedir.¹¹⁶⁹ Nisan 1748 tarihinde Kastamonu Kadısı Hacı Mustafa'nın arzıyla Cemal Ağa Mescidi'nde müezzin olan, Hacı Ahmet ve Hacı Mehmet'in mescit imamı ve mütevellisi Hafız Mehmet'ten vakfa ait 1500 akçe yazan mezranın öşür ve vergilerin 1/3 oranında müezzinlere ait olduğu ve Hafız Mehmet'in vermediği şikâyetinde bulunmuşlardır. İnceleme sonucu kaidelere riayet etmesi için mütevellisiye tenbih edilmiştir.¹¹⁷⁰

Debbağlar Camii

Çarşı ile aynı adla anılan camiinin, ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. 1487 tarihinde Mahalle-i Debbağan¹¹⁷¹ adıyla bir mahallenin olması

¹¹⁶³ KŞS. 106, 191.

¹¹⁶⁴ KŞS. 106, 191.

¹¹⁶⁵ KŞS. 106, 190.

¹¹⁶⁶ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 199.

¹¹⁶⁷ Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 382.

¹¹⁶⁸ KŞS. 35, 204.

¹¹⁶⁹ KŞS. 40, 137.

¹¹⁷⁰ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 11, 346, BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 12, 331.

¹¹⁷¹ Ayşe Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 382.

mescidin bu tarihten önce yapılmış olabileceğini göstermektedir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Debbağlar Mahallesi Mescidi olarak geçen mahalle, XVIII. yüzyılda Cebrail Mahallesiyle birleştikten sonra mahallenin adı Cebrail, mescit ise Debbağlar olarak anılmaya başlanmıştır.¹¹⁷²

İlk dönemler mescit olan yapı, daha sonra camiiye çevrilmiştir. Haziran 1747 tarihinde Debbağlar Mescidi'nin cemaati fazla olduğu için Ayşe Hatun'un kendi malıyla minber ekleyip mescidi camiiye çevirmesine izin verilmiştir.¹¹⁷³ Aynı tarihte Debbağlar Camii'ne hatip olarak İbrahim Halife'nin, Nâib Hasan arzıyla atandığı görülmektedir.¹¹⁷⁴

Ferhat Paşa Camii

Cebrail Mahallesi, Uzun Sokak üzerinde yer alan bu camii, halk arasında Hacı Kadı Camii olarak da bilinmektedir.¹¹⁷⁵ Camiinin banisi olan Ferhat Paşa, Enderun'da yetişmiş bir devlet adamıdır. 1553 tarihinde Yeniçeri Ağası olan Ferhat Paşa, 1558 tarihinde de Kastamonu Sancağı'na beylerbeyi olarak atanmıştır. 1565 tarihinde veziri salis olup, 1575 tarihinde de vefat etmiştir.¹¹⁷⁶ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Şehzâde Mehmet'in kızı, Hüma Sultan ile evli olan Ferhat Paşa, kendi adına Mimar Sinan veya onun kalfalarından birine camiiyi yaptırmıştır.¹¹⁷⁷ Kesme ve moloz taş ile yapılan camiinin çatısı ahşap ve üzeri kurşunla kaplıdır. Kapısının üzerindeki kitabeden Seyfi Dede adlı birisinin Ferhat Paşa'dan ricacı olarak camiiyi yaptırmasını talep ettiği ve 1559 tarihinde camiinin yaptırıldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁷⁸ Camii 1752, 1780¹¹⁷⁹ ve 1815¹¹⁸⁰ tarihlerinde tamir görmüştür. Kastamonu merkezde bulunan Ferhat Paşa

¹¹⁷² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 297

¹¹⁷³ KŞS. 42, 27.

¹¹⁷⁴ KŞS. 42, 27.

¹¹⁷⁵ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 138.

¹¹⁷⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, Yay. Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt, Sebil Yayınevi, İstanbul 1997, C. 4/1, s. 16. Ferhat Paşa'nın asıl ismi Mehmet olup Mustafa Paşa'nın oğludur. Devlet işlerinin yanında ünlü bir hattat olan Ferhat Paşa nesih yazısında ustadır. Yazdığı birçok kuranı 100 altına satar ve bu para ile de cenaze masraflarının karşılanmasını vasiyet ettiği söylenmektedir. Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, 59.3

¹¹⁷⁷ Semavi Eyice, "Ferhat Paşa Camii", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 1195, XII, 386.

¹¹⁷⁸ Koral, *Kastamonu'nun Tarihî ve Turistik Özellikleri*, 20. Baklacı, *Kastamonu'da Candaroğulları ve Osmanlı Devri Camileri*, 25.

¹¹⁷⁹ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 95-96, Yalçın, *Kastamonu*, 10.

¹¹⁸⁰ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 211.

Hamamı ile Mergüze ve Sarı Kavak bölgelerindeki bazı arazilerin bu camiinin vakfı olduğu görülmektedir.¹¹⁸¹

Ferhad Paşa Camii'nde salahan ve duahan olan babaları Mehmet'in yerine oğulları İsmail ve Hasan Eylül 1725 tarihinde iki akçe ile salahan ve duahan olarak atanmıştır.¹¹⁸² Ekim 1725 tarihinde Ferhat Paşa Camii Vakfı'ndan olmak üzere dört akçeye türbedar ve salahan olan Abdi'nin vefat etmesi üzerine, İsmail Halife bu göreve atanmıştır.¹¹⁸³ Yine aynı tarihte Ferhat Paşa Camii'nin günlük üç akçe ile ferraşı olan Hızır'ın vefat etmesi üzerine Abdurrahman ferraş olarak atanmıştır.¹¹⁸⁴ Aynı tarihte Ferhat Paşa Camii Vakfı'ndan günlük iki akçe ile sure-i şerif tilavet eden Ahmet'in vefat etmesi üzerine Mehmet Halife bu göreve getirilmiştir.¹¹⁸⁵ 12 Ocak 1726 tarihinde Ferhat Paşa Camii'nde iki akçe ile kayyum olan Mehmet Halife'nin vefatı üzerine yerine oğlu Hasan atanmıştır.¹¹⁸⁶ 24 Kasım 1725 tarihinde Ferhat Paşa Camii'nin iki akçe ile müezzin ve bir akçe ile duahanı olan Mehmet Halife'nin vefatı üzerine yerine oğlu İsmail atanmıştır.¹¹⁸⁷

İncelenen dönemde cami görevlilerine ve camii vakfına yapılan müdahaleler ile ilgili hükümlere de ulaşılmıştır. 19 Nisan 1732 tarihinde Ferhat Paşa Camii mütevellisi vekili Molla İbrahim ve Cebrail Mahallesi sakinleri, Deveciler Mahallesi'nden olup Ferhat Paşa Camii'nin hatibi olan Hafız Şaban'dan şikâyetçi olmuşlardır. Camii önündeki çeşmeye gelen suya Hafız Şaban'ın müdahale edip kendi evine bir poyra aldığını bildirip bunun def edilmesini talep etmişlerdir. Mahkemede senet sunamayan Hafız Şaban'ın bu müdahaleden men edilmesine karar vermiştir.¹¹⁸⁸ 21 Ağustos 1732 tarihinde Kastamonu'daki Ferhat Paşa Vakfı'nın evladiyet üzere nazırı olan Mehmet Ağa, mektup gönderip Bey Sarı Kavağı denen köyün vakıf toprağı olduğu ve reayasına avarız ve maktu bahaneleriyle Kastamonu mütesellimi ve ayanın müdahale ettiği yönünde şikâyetle bulunmuştur. Kayıtlarda köyün 199 nefer reaya on dört zemin hâsıl çift ve hinta toplam 6060 akçe yazılı olduğu ve Ferhat Paşa Vakfı'na ait olduğu

¹¹⁸¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 141.

¹¹⁸² KŞS. 28, 185.

¹¹⁸³ KŞS. 28, 179.

¹¹⁸⁴ KŞS. 28, 179.

¹¹⁸⁵ KŞS. 28, 179.

¹¹⁸⁶ KŞS. 28, 185.

¹¹⁸⁷ KŞS. 28, 185.

¹¹⁸⁸ KŞS. 210, 29.

bildirilip ehli örfün müdahale etmemesi emredilmiştir.¹¹⁸⁹ Ağustos 1744 tarihinde Dede Sultan Zaviyesi ve Vakfı mütevellisi Ali, Ferhat Paşa Camii ve Vakfı mütevellisinin mültezimi Mehmet Ağa'nın, Bey Sarı Kavak köyünde hakkına kanaat etmeyip, Dede Sultan Zaviyesi'nin öşür ve diğer vergilerine de müdahale ettiğini bildirmiştir. Kayıtlarda onbir bin akçe ile Sarı Kavak Köyü'nün, Dede Sultan Zaviyesi'ne ve 6060 akçe ile Bey Sarı Kavağının, Ferhat Paşa Camii'nin hissesine ait olduğu bildirilmiştir.¹¹⁹⁰

Yine Mart 1735 tarihinde Ferhat Paşa Camii'nde Ramazan ayında günlük bir akçe ile temcidhan olan Molla Hasan'ın rızasıyla görevini kardeşi İsmail Halife'ye bıraktığı görülmektedir.¹¹⁹¹ 1735 tarihinde Ferhat Paşa Camii'nde bir akçe ile salahan olan Molla Hasan rızasıyla görevi kardeşi İsmail Halife'ye bırakmıştır.¹¹⁹²

Hacı Abdi Camii

Kastamonu ile ilgili eserlerde hakkında bilgi verilmeyen bu camiinin, 1582 tahririnde İbrahim Bey namı diğer Aktekke Mahallesi'nden sonra camii Hacı Abdi Efendi şeklinde geçtiği görülmektedir.¹¹⁹³ Bu kayda göre camiinin bu tarihten önce yapılmış olduğu söylenebilir. İncelenen dönemde camiinin aktif olduğu görülmektedir. Ağustos 1738 tarihinde Kastamonu'da Hacı Abdi'nin yaptırdığı camiide günlük iki akçe ile müezzin olan Mustafa'nın vefat etmesi üzerine yerine Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla Molla Hasan atanmıştır.¹¹⁹⁴

Hasan Efendi (Karanlık) Camii

İlk olarak Yeni Mahalle, daha sonra ise Topçuoğlu Mahallesi sınırları içinde yer alan bu camii, Karanlık Camii olarak da bilinmektedir.¹¹⁹⁵ Moloz taştan harçla yapılmış olan camiinin, çatısı ahşap ve üzeri kiremitle kaplıdır. Kapısının üzerindeki kitabeden 1588 tarihinde Hasan Efendi isimli bir hayırsever tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁹⁶

¹¹⁸⁹ KŞS. 210, 355.

¹¹⁹⁰ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 6, 121.

¹¹⁹¹ KŞS. 34, 100.

¹¹⁹² KŞS. 34, 100. Belge tahrip olduğu için belgenin tamamı okunamamıştır.

¹¹⁹³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 310.

¹¹⁹⁴ KŞS. 36, 140.

¹¹⁹⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 315.

¹¹⁹⁶ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 213. Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, 20.

İncelenen dönemde camiinin aktif olduğu görülmektedir. Ocak 1727 tarihinde Kastamonu'da ki Hasan Efendi Camii'nin bir akçe ile yarı hisse hatibi olan Mehmet Halife rızasıyla ve Kastamonu kadısı Mustafa'nın arzıyla görevini Abdullah Halife'ye bırakmıştır.¹¹⁹⁷ Mart 1742 tarihinde Yeni Mahalledeki, Hasan Efendi'nin yaptırdığı camiinin bir akçe ile kayyumu ve bir akçe ile de camii vakfının mütevellisi olan Mehmet Halife rızasıyla ve Kastamonu kadısı Hacı Mehmet'in arzıyla görevini Ahmet Halife'ye bırakmıştır.¹¹⁹⁸ Şubat 1750 tarihinde Yeni Mahalledeki, Hasan Efendi Camii'nde bir akçe ile duahan ve bir akçe ile de ferraş olan Ahmet vefat edince yerine Mehmet Halife atanmıştır.¹¹⁹⁹

Ayrıca aynı tarihte Hasan Efendi Mescidi adı altında bir yapıya daha rastlanmıştır. Muhtemelen bu mescit ile camii aynı yapı olmalıdır. Ancak kayıta mescit olarak geçmektedir. Şubat 1750 tarihinde Halife vakfından olmak üzere Yeni Mahalledeki, Hasan Efendi Mescidinde günlük iki akçe ile müezzin olan Ahmet'in vefatı üzerine görevine Mehmet Halife atanmıştır.¹²⁰⁰

Hebkebirler (Kebkebirler) Camii

Hebkebirler Mahallesi, Eli Güzel sokağında yer alan camiinin, ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.¹²⁰¹ Bu mahallenin 1487 tarihinde¹²⁰² var olduğu bilindiğine göre muhtemelen camii bu tarihten önce yapılmış olabilir. Dikdörtgen biçimde yapılan camiinin, duvarları moloz taşından harçla yapılmış olup, döşeme ve tavanı tahtadır. Minber ve mihrabı ise sade bir tarzla yapılmıştır.¹²⁰³

İncelenen dönemde camiinin aktif olduğu görülmektedir. Şubat 1727 tarihinde Kebkebirler Camiii'nde Cuma günleri sala müezzini olan Mustafa'nın ölmesi üzerine görevine Kastamonu Kadısı Mustafa'nın arzıyla Ahmet Halife getirilmiştir.¹²⁰⁴ Aralık 1731 tarihinde Kebkebirler Camii'nde, Nimetizâde Vakfı'ndan olmak üzere iki akçe vazife ile cüzhan olan Hafız Mehmet görevini rızasıyla diğer Hafız Mehmet'e

¹¹⁹⁷ KŞS. 29, 124.

¹¹⁹⁸ KŞS. 39, 135.

¹¹⁹⁹ KŞS. 110, 191.

¹²⁰⁰ KŞS. 110, 191.

¹²⁰¹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eserleri ve Arkeolojisi*, 218.

¹²⁰² Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, 30.

¹²⁰³ Baklacı, *Kastamonuda Candaroğulları ve Osmanlı Devri Camileri*, 34.

¹²⁰⁴ KŞS. 29, 161.

bırakmıştır.¹²⁰⁵ 5 Haziran 1741 tarihinde Nimetizâde Vakfı'ndan olmak üzere günlük iki akçeye cüzhan olan Mehmet Halife'nin vefatı üzerine görevi Hamisi Halife'ye verilmiştir.¹²⁰⁶ Haziran 1741 tarihinde Kebkebirler Camii'nin bir akçe ile hatibi olan Mehmet'in, Haccı şerifte vefat etmesi üzerine Kastamonu Kadısı Hacı Mehmet'in arzıyla Mehmet Halife bu göreve atanmıştır.¹²⁰⁷

Kırkçeşme (Şeyh Mustafa) Camii

İncelenen camii, Cebrail Mahallesi'nde, Kırkçeşme Caddesi, Selçuk Sokağı'nın köşesinde yer almaktadır.¹²⁰⁸ Bu camii, 1487 tarihinde önce Akçeşme, daha sonra Kırkçeşme ve nihayet 1652 tarihinden itibaren Şeyh Mustafa Camii olarak geçmektedir.¹²⁰⁹ Aziz Mahmud Hüdayi'nin, halifelerinden olan Şeyh Mustafa Efendi, Kastamonu'ya gelerek kendine dergâh olarak seçtiği Kırkçeşme Mescidi'ne 1652 tarihinde minber ekleyerek camiiye çevirmiştir. Böylece Celvetiye tarikatı, Kastamonu'da gelişme fırsatı bulmuştur.¹²¹⁰ Belgelerde, Kırkçeşme Mescidi, Şeyh Camii ve Şeyh Mustafa Camii olarak farklı şekillerde geçen camiinin incelenen dönemde aktif olduğu görülmektedir. Ekim 1720 tarihinde Kastamonu'daki Şeyh Camii'nin iki akçe ile imamı olan Mehmet Halife'nin görevini rızasıyla oğlu Ahmet Halife'ye bıraktığı görülmektedir.¹²¹¹ Kasım 1725 tarihinde Şeyh Mustafa Camii'nin iki akçe ile kayyumu olan Mehmet ve Ahmet adlı kardeşlerden Mehmet'in vefat etmesi üzerine hissesi kardeşi Ahmet'e verilmiştir.¹²¹² 13 Şubat 1726 tarihinde Cebrail Mahallesi'nden Havva Hatun, vekili aracılığıyla mahkemeye başvurup kendi malından 250 kuruş vakfedip nakit vakfına da kayını Mustafa Ağa'yı atamıştır. Bu paranın onu, on bir buçuk kuruş hesabı üzerine işletilip 200 kuruşundan elde edilen gelirle mahalledeki Şeyh Camii'nde beş kişi tarafından günlük ikişer akçeden haftada bir hatim okunup kendi ve ecdadı ruhuna hediye edilmesini şart koşturmuştur. Elli kuruşu ise mütevelliyeye bırakmıştır.¹²¹³ Ayrıca Kasım 1725 tarihinde Mustafa Efendi'nin yaptırdığı camiide iki

¹²⁰⁵ KŞS. 32, 250.

¹²⁰⁶ KŞS. 39, 219-220.

¹²⁰⁷ KŞS. 39, 225.

¹²⁰⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 158.

¹²⁰⁹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 294.

¹²¹⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 295.

¹²¹¹ KŞS. 29, 151.

¹²¹² KŞS. 28, 178.

¹²¹³ KŞS. 28, 31.

akçe ile imam ve yarım akçe ile de ortak duahanı olan Mehmet ve Ahmet adlı kişilerden, Mehmet vefat edince görevi Ahmet Halife'ye verilmiştir.¹²¹⁴

Bir diğer belgede Kırkçeşme Mescidi'nde iki akçe vazife ile imam olan Ramazan'ın vefatı üzerine 9 Ağustos 1726 tarihinde görevin Ahmet Halife'ye verildiği görülmektedir. Ancak Derviş Mehmet adlı biri görevi haksız yere üstüne berat ettirmiş ve ondan diğer Mehmet'e geçmiştir. Ahmet Halife'nin ricası ve vakıf mütevellisi Ahmet'in de arzıyla imamlık görevi iki akçe ile Mehmet'ten alınıp Ahmet Halife'ye verilmiştir.¹²¹⁵ Temmuz 1742 tarihinde Kırkçeşme Camii Vakfı mütevellisi Halil'in vefatı üzerine görevi Kadı Mehmet'in arzıyla oğulları Abdullah, Halil ve Mehmet Emin'e verilmiştir.¹²¹⁶ 14 Mayıs 1747 tarihinde Kastamonu Kadısı İbrahim'in sunduğu arzu halde, Kırkçeşme Camii'nin üç akçe ile hatibi olan Mehmet Halife'nin, İstanbul'da rızasıyla görevini Kadızâde Mustafa Halife'ye bıraktığı ve bunun üzerine hatiplik görevinin Mustafa Halife'ye verildiğini bildirmiştir.¹²¹⁷ Aralık 1748 tarihinde Kırkçeşme Camii'nde günlük bir akçe ile babası mahlûlünden sala müezzini olan Ahmet Halife rızasıyla görevini diğer Ahmet'e bırakmıştır.¹²¹⁸

Camiinin vakıf köyleri arasında Alpağut Köyü'nün de olduğu görülmektedir. 9 Ağustos 1729 tarihinde Şeyh Mustafa Efendi'nin yaptırdığı camii ve tekkenin evladiyet üzere mütevellisi olan Hacı Mustafa, Kastamonu Kazâsı ahalisinin vakıf Köyü'nden haksız olarak saray ve menzil akçesi talebinde bulunduğunu bildirmiştir. İnceleme sonucu 2800 akçe yazan köyün vakıf Köyü olduğu ve müdahale edilmemesi emredilmiştir.¹²¹⁹

İncelenen dönemde camiinin tamir geçirdiği anlaşılmaktadır. 29 Kasım 1739 tarihinde Kastamonu'daki Üsküdarı Mahmud Efendi Halifelerinden Şeyh Mustafa'nın yaptırdığı camiiye gelen heyet, vakıf mütevellisi Halil Ağa'nın arzıyla camii, mescid ve imarethanenin tamire ihtiyacı olduğu için keşifte bulunmuşlardır. Yapılan araştırma

¹²¹⁴ KŞS. 28, 178.

¹²¹⁵ KŞS. 28, 239.

¹²¹⁶ KŞS. 40, 232.

¹²¹⁷ KŞS. 41, 99-100.

¹²¹⁸ KŞS. 43, 230.

¹²¹⁹ KŞS. 31, 82.

sonucu camiinin ve imaretin 795 kuruş sekiz sümüne ancak tamir olunacağı mahkemeye bildirilmiştir.¹²²⁰

Mescit imamı ile bir diğer vakıf Köyü arasında anlaşmazlık çıktığı yine belgelerden tespit edilmektedir. Ocak 1747 tarihinde Kırkçeşme Vakfı köylerinden Alud köyü halkı gelip bunlar üzerlerine lazım gelen vergileri vakıf mütevellisine verdikleri halde, mescid imamı Ahmet Halife bunlardan “ben imamım siz vakıf köyüsünüz” diyerek haksız olarak hınta, saman ve odun parası olarak yirmi kuruş ve bir kez de on altı kuruş aldığını bildirip paralarının alınıp müdahalenin men edilmesini istemişlerdir.¹²²¹

Küpçügez (Ahi Ali) Camii

Camii, kendi adıyla anılan mahallede, Ahi Ali adında bir hayırsever tarafından inşa ettirilmiştir. Yapılış tarihi bilinmemektedir.¹²²² XVI. yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf tahrir defterinde Mescidi Mahalle-i Küpçügez¹²²³ olarak geçtiğine göre bu tarihten önce yaptırılmıştır. 1272 tarihinde Rabia Hatun tarafından tamir ettirilen yapı daha sonra vakıflar idaresince halk partisine satılmış ve parti tarafından semt ocağı olarak kullanılmıştır.¹²²⁴

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Mayıs 1743 tarihinde Küpçügez Mahallesi Mescidi’nin cem’a nakit vakfının mütevellisi olmadığı bildirilip Kastamonu Kadısı Mehmet’in arzıyla, Molla Mehmet müteveli olarak atanmıştır.¹²²⁵

Kısa bir süre sonra mescidin camiiye çevrildiği görülmektedir. Kanaatimizce Güzelce Sinan Mescidi değil, Küpçügez Mahalle Mescidi camiiye çevrilmiştir. Bu konuda net bir bilgi mevcut değildir. Şubat 1744 tarihinde Kastamonu Kadısı’nın sunduğu arzuhalde Küpçügez Mahallesi’ndeki mescit cemaatinin fazla olduğu ve Cuma namazı kılamadıkları için mescidin camiiye çevrilmesini talep ettiklerini bildirmiştir. Saliha Hatun isimli bir hayırsever tarafından kendi malıyla mescide minber yaptırılıp

¹²²⁰ KŞS. 38, 61-62.

¹²²¹ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 11, 309.

¹²²² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 218.

¹²²³ Nazım Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)*, (Yükseklisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, İstanbul 1995, 18.

¹²²⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 218.

¹²²⁵ KŞS. 40, 174.

camiiye çevrilmesine izin verilmiştir.¹²²⁶ Aynı tarihte Saliha Hatun'un mescitten çevirdiği caminin nakit vakfı mütevelliliğine ve cami hatipliğine iki akçe ile Mehmet Halife, Kadı Mehmet'in arzıyla atanmıştır.¹²²⁷ Ocak 1744 tarihinde Küpçügez Mahallesi'nden Saliha Hatun yetmiş kuruş vakfedip, müteveli atadığı Mehmet Halife'ye şöyle şart koştur. Onu, on bir buçuk kuruş üzerinden para işletilip minber koydurup camiye çevirdiği mescide, hatip olarak iki akçeye Hafız Mehmet'in atanması, bir akçeye sala müezzini olarak İbrahim Halife'nin atanması ve Hafız Ahmet'in de Cuma günleri yarım akçe ile duahan ve kuran tilaveti yapmasını vasiyet etmiştir.¹²²⁸

Namazgâh Camii

Farsça "namazgâh" Arapça da ise karşılığı musalla olan ve açık havada namaz kılınan yer manasında kullanılmaktadır.¹²²⁹ Küpçügez Mahallesi'nde, Gazi Paşa İlköğretim Okulu'nun olduğu yerde Namazgâh Medresesi'nin bağçesinde olduğu bilinmektedir. Ünlü kişilerin cenaze namazlarının burada kılındığı söylenmektedir.¹²³⁰ Yapılış tarihi ve kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir. İncelenen dönemde 17 Ağustos 1748 tarihinde Kastamonu'da Namazgâh denilen musallanın vaizi olmadığı bildirilip Hacı Mustafa Medresesi'nin müderrisi Şeyh Mehmet vaiz olarak Kastamonu Kadısı Ömer'in arzıyla atanmıştır.¹²³¹

Nasrullah Kadı Camii

Kastamonu çarşısının ortasında yer alan bu camiinin, kapı kemeri üzerindeki kitabesinden Sultan Bayezid'in emretmesi üzerine Yakup Oğlu Nasrullah Kadı adında bir hayırsever tarafından 1506 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.¹²³² Camii yapıldığı dönemde altı kubbeli olup, daha sonra hayırsever Reisülküttap Hacı Mustafa tarafından tamir ettirilip genişletildiği düşünülmektedir. Kapı üzerindeki kitabede, 1746

¹²²⁶ KŞS. 106, 271.

¹²²⁷ KŞS. 106, 272.

¹²²⁸ KŞS. 40, 139-130.

¹²²⁹ Nebi Bozkurt, "Namazgâh", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 357.

¹²³⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 209.

¹²³¹ KŞS. 43, 217.

¹²³² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 203-204. Mehmet Behçet ise caminin yapılış tarihini 1509 senesi olarak vermektedir. Ancak 1506 tarihi kitabeden anlaşılmaktadır. Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 91. Bu eser Kastamonu'daki ilk Osmanlı eseridir. Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, 20.

tarihinde bir kütüphane ve medrese eklenerek camiinin tamir gördüğü bildirilmektedir.¹²³³

İncelenen dönemde aktif olan camiide birçok hayırsever tarafından Kuran-ı Kerim okutulduğu görülmektedir. 28 Mart 1725 tarihinde Nasrullah Kadı Camii'nde günlük bir akçe ile Mehmet Şaban Efendi'nin vakfeyletiği eczayı şerifi tilavet eden Ahmet'in vefat etmesi üzerine kardeşi Hacı İbrahim Halife, bu göreve atanmıştır.¹²³⁴ Nisan 1726 tarihinde yine Kapıcıbaşı Mehmet Şaban'ın vakfeyletiği eczayı şerifin iki akçe ile cüzhanı olan Mehmet'in vefat etmesi üzerine Ali Halife, Kastamonu Kadısı Sunullah Efendi'nin arzıyla bu göreve getirilmiştir.¹²³⁵ Aynı tarihte Nasrullah Kadı Camii'nde olmak üzere Hatice Hatunun ruhu için günlük bir akçe ile cüzhan olan Mehmet'in vefat etmesi üzerine yerine Hafız Mehmet atanmıştır.¹²³⁶ Ekim 1726 tarihinde Nasrullah Kadı Camii'nde Vakıf Hamamı kira gelirinden olmak üzere Nasrullah Kadı'nın ruhu için günlük bir akçeye cüzhan olarak Hafız Ali Halife ve yine aynı tarihte Vakıf Oğlu Mehmet Çelebi'nin ruhu için Kur'an okutulması için Vakıf hamamı kirasından günlük bir akçe ile yine Ali Halife cüzhan tayin edilmiştir.¹²³⁷ Aynı tarihte vakıf nazırının Hafız Ali olduğu görülmektedir.¹²³⁸ Mart 1727 tarihinde Nasrullah Kadı'nın, Sahil Kazâsı'nda medfun annesi ve akrabaları için vakfettiği cüzi şerif için Vakıf Hamamı kirasından cüzhan olarak günlük bir akçeye Yahya Halife, Kastamonu Kadısı Mustafa'nın arzıyla atanmıştır.¹²³⁹ Haziran 1733 tarihinde Nasrullah Kadı Camii'nde mühellil han olan Hafız Ahmet vefat edince yerine oğlu İsa Halife, Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla atanmıştır.¹²⁴⁰

Nasrullah Kadı'nın kendi adıyla birde Orta nahiyesinde camii inşa ettirdiği görülmektedir. 2 Nisan 1726 tarihinde Nasrullah Kadı Camii'nde hatip olan Hafız Mustafa ve Hafız Yahya adlı kardeşler gelip camii hatipliğinin babaları Ahmet'ten kendilerine kaldığını söylemişlerdir. Ancak vakıf mütevellisinin bunlara müdahale

¹²³³ Enis Karakaya, "Nasrullah Camii ve Külliyesi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 424. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 11-12. Nisan 1744 tarihinde de Nasrullah Kadı Camii içindeki eski halıların değiştirilip gerekli tamirin yapılması için emir gönderildiği görülmektedir. BOA. ADVNS. AHK. A. d. 4, 254.

¹²³⁴ KŞS. 27, 74.

¹²³⁵ KŞS. 28, 184.

¹²³⁶ KŞS. 28, 231.

¹²³⁷ KŞS. 29, 120.

¹²³⁸ KŞS. 29, 121.

¹²³⁹ KŞS. 29, 145.

¹²⁴⁰ KŞS. 210, 286.

ettiğini bildirmişlerdir. Kastamonu Kadısı Seyyid Burhaneddin'in arzıyla görev, Mustafa ve Yahya adlı kardeşlere verilmiştir.¹²⁴¹ 5 Temmuz 1732 tarihinde Müderris Nasrullah Kadı Zaviyesi Camii'nin müşterek hatipleri olan Mustafa ve Ali Halife adlı kardeşlerden Mustafa Halife rızasıyla görevi kardeşi Ali Halife'ye bırakmıştır.¹²⁴²

Her sene Ramazanı şerifte Nasrullah Kadı Camii'nde Kuran-ı Kerim tilavet eden Hafız Hasan'ın vefat etmesi üzerine, Kasım 1734 tarihinde Hafız İsmail Halife bu göreve getirilmiştir.¹²⁴³ Nasrullah Kadı Camii mütevellisi İsmail Bey'in işlerine vekil kıldığı Hafız Ali Efendi, Deveciler Mahallesi'nden olup bundan önce vefat eden Hacı Mehmet'in varislerinden şikâyetçi olmuştur. Altı sene önce Hacı Mehmet'in camiye 100 kuruş vakfettiği ve bu parayı vermeden vefat ettiğini bildirmiştir. Varislerin inkârı üzerine şahitler ile olayı ispatlayan Ali Efendi, davayı kazanmış ve varislere hisselerine göre parayı camii vakfı mütevellisine vermeleri tenbih edilmiştir.¹²⁴⁴

Nasrullah Kadı Camii'nin gelirleri arasında valilerin ikamet ettiği sarayında bulunduğu görülmektedir. Şubat 1737 tarihinde Nasrullah Kadı Camii Vakfı kira gelirlerinden olan valilerin ikamet ettiği sarayın mütevellisi Ali Halife, Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa'nın vekili Seyyid Ali'den şikâyetçi olmuştur. Sarayın kirası aylık on beş kuruş olup bunu zamanında ödemediği ve sarayın üstüne bir kat köşk inşa ettiğini bildirmiştir. Vekil Seyyid Ali Efendi ise kiranın on üç kuruş olduğunu bildirip bunu da ödediklerini söylemiştir. Şahitler ile saray kirasının aylık on beş kuruş olduğu ve bunun iki kuruşunun Nasrullah Kadı Camii'nde, Cuma günleri vaiz olan Hafız Mehmet Efendi'ye verildiği bildirilip vekile tenbihte bulunulmuştur.¹²⁴⁵

Medrese-i Atabey Mahallesi'nden Saliha Hatun, Ocak 1741 tarihinde vekili aracılığıyla mahkeme başvurup kendi malından 165 kuruş vakfedip onu, on bir buçuk hesabıyla mütevelli eylediği kayını Molla Mehmet'e şöyle şart koşturmuş: "Nasrullah Kadı Camii şerifinde günde bir buçuk cüz, yirmi günde bir hatim okunmasını bildirip, akrabaları ve Peygamberimizin ruhuna hediye edilmesi ve üç akçe ile cüzi şerif ve yarım akçe ile de vakfına mütevelli tayin edilmesi"ni istemiştir.¹²⁴⁶

¹²⁴¹ BOA. A. DVNS. RSK. 38, 99.

¹²⁴² KŞS. 33, 137.

¹²⁴³ KŞS. 33, 201.

¹²⁴⁴ KŞS. 35, 20.

¹²⁴⁵ KŞS. 35, 85.

¹²⁴⁶ KŞS. 37, 59-60.

Nasrullah Kadı Camii'nde ferraş olmadığı için camiinin kayyumu olan Ali ve Mehmet adlı kardeşler, Ağustos 1740 tarihinde günlük ikişer akçe ile Kastamonu Kadısı Nâibi Hacı Ahmet Çıtnzâde tarafından atanmıştır.¹²⁴⁷

Camii görevlileri arasında anlaşmazlığın olduğu ve bunun için mahkemeye başvurdıkları görülmektedir. 25 Eylül 1741 tarihinde Atabey Gazi Mahallesi'nden olup Nasrullah Kadı Camii'nde, Cuma günleri vaiz ve nasi olan Hafız Mehmet, camii ve vali sarayı mütevellisi Hafız Ali'den günlük üç akçeden yıllık dokuz kuruş alacağını talep etmiştir. Hafız Ali ise Hafız Mehmet'in vakıf arazisi üzerinde eski mütesellim Ahmet Ağa'nın yaptığı ahırdan günlük sekiz akçeden aylık iki kuruş aldığı için vermediğini söylemiştir. Şahitler ile o ahırın kirasının vaizlere ait olduğu ve vaiz ücretinin bu paranın dışında olduğu ispatlanıp mütevelliyeye vaize dokuz kuruşu ödemesi için tenbih edilmiştir.¹²⁴⁸

Nasrullah Kadı Camii'nin bir eğitim kurumu görevi üstlendiği söylenebilir. Mart 1732 tarihinde Nasrullah Kadı Camii'ne, Ali Efendi Vakfından olmak üzere günlük bir akçeye ders-i amm (Asistan) olarak Ali, Kastamonu Kadısı Mevlana Ali'nin arzıyla atanmıştır.¹²⁴⁹ Temmuz 1743 tarihinde haftada iki gün çocuklara Kuran dersi verilmesi için Molla Ahmet'in vakfettiği nakit vakfından olmak üzere günlük on akçeye Hacı Ebubekir Halife'nin, Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla kurra ve vakıf mütevellisi atandığı görülmektedir.¹²⁵⁰ Haziran 1747 tarihinde İskilip Kazâsı Çağatay Köyü'nden Hacı Mehmet, 300 kuruş vakfedip haftada üç gün Nasrullah Kadı Camii'nde çocuklara Kuran dersi verilmesi için bir tedris atanmasını talep etmiştir. On beş akçe ücret ile İbrahim Halife, Kastamonu Kadısı Hacı Mustafa'nın arzıyla tedris ve nakit vakfının mütevellisi olarak atanmıştır.¹²⁵¹

Nasrullah Kadı Camii'nde müşterek sala müezzinleri olan Mustafa, İsmail ve Hüseyin adlı görevlilerden Hüseyin, Mayıs 1747 tarihinde günlük iki akçelik hissesini kendi isteğiyle Hüseyin Halife'ye devretmiştir.¹²⁵² Ağustos 1747 tarihinde Nasrullah Kadı Camii'nde günlük bir akçe ile duahan olan Şeyh Mehmet'in vefat etmesi üzerine

¹²⁴⁷ KŞS. 38, 191.

¹²⁴⁸ KŞS. 39, 55.

¹²⁴⁹ KŞS. 210, 387.

¹²⁵⁰ KŞS. 40, 159.

¹²⁵¹ KŞS. 41, 109.

¹²⁵² KŞS. 41, 101.

görev Hafız Mehmet'e verilmiştir.¹²⁵³ Kasım 1747 tarihinde Nasrullah Kadı Camii'nde üç akçe ile sala müezzinleri olan Mustafa, Hüseyin ve İsmail adlı kardeşlerden Hüseyin'in vefatı üzerine oğlu olmadığı halde Hüseyin adlı diğer bir kişinin görevi üzerine berat ettirdiğini bildirip, onun def edilmesini istemişlerdir. Kastamonu Kadısı İbrahim'in arzıyla, Hüseyin def edilip üçte bir hisse Mustafa ve İsmail adlı kardeşlere verilmiştir.¹²⁵⁴ Şubat 1749 tarihinde Seyyid Mustafa ve Seyyid Mehmet adlı kardeşler Nasrullah Kadı Camii'nde bir akçe ile üçte bir hisse ile sala müezzinliği babaları Hüseyin'den kendilerine kaldığını bildirip İsmail ve Mustafa adlı diğer müezzinlerin bunlara müdahale ettiğini bildirmişlerdir. Babaları yerine bu iki kardeş üçte bir hisse ile atanıp diğer müezzinlerin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹²⁵⁵

Nasrullah Kadı Camii'nde, Nimetizâde Vakfı'ndan olmak üzere Cumartesi günü bir akçeye ve Nasrullah Kadı Camii Vakfı'ndan olmak üzere Salı günü iki akçeye vaiz ve naşi olan Sabit, Mart 1747 tarihinde rızasıyla görevini Şeyh Hasan'a bırakmıştır. Kastamonu Kadısı İbrahim'in arzıyla haftada üç akçeye Cumartesi ve Salı günleri halka vaaz ve naşi etmek üzere Şeyh Hasan görevlendirilmiştir.¹²⁵⁶ Yine aynı tarihte Nasrullah Kadı Camii'nde mübarek günlerde halka vaaz edecek bir vaiz olmadığı için Mevlana Hasan, Kastamonu Kadısı İbrahim'in arzıyla vaiz olarak atanmıştır.¹²⁵⁷

İncelenen dönemde Nasrullah Kadı Camii'nin genişletildiği görülmektedir. Mart 1746 tarihinde Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde Nasrullah Kadı Camii'nin cemaati fazla olduğu için camiye sığmadıkları ve bir avluya ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. Mütevellinin arzı üzerine camii yanında arsası olan kişilerin arsalarını vermeye yanaşmadıkları söylenmiştir. Gelen emirde fetva gereğince vakıf mütevellisi tarafından bu kişilerin arsalarının bedeli ödenip camiye avlu eklenmesi emredilmiştir.¹²⁵⁸

¹²⁵³ KŞS. 43, 248.

¹²⁵⁴ KŞS. 43, 203.

¹²⁵⁵ KŞS. 43, 243.

¹²⁵⁶ KŞS. 41, 127.

¹²⁵⁷ KŞS. 41, 127.

¹²⁵⁸ BOA. ADVNS. AHK. A. d. 9, 29.

Sinan Bey Camii

Bey Çelebi Mahallesi'nde yer alan bu camiinin, kitabesi olmadığı için banisi ve yapılış tarihi bilinmemektedir. Ancak kapının iç tarafı ve kubbe kaidesindeki yazıda geçen 1571 tarihinden dolayı bu tarihinde yaptırılmış olabileceği varsayılmaktadır.¹²⁵⁹ Sinan Bey'in, tarihte Koca Sinan Paşa adıyla bilinen ve 1567 tarihinden önce Kastamonu'da beylerbeylik yapan kişi olduğu ve bu tarihte başlayan inşaatın 1571 tarihinde tamamlandığı düşünülmektedir.¹²⁶⁰ Kesme taştan yapılan camiinin, kubbesi sekiz köşeli kasnakla ve bunun üzerinde ki tamburdan ibarettir. Minaresi ise 1621 tarihinde yapılmış veya tamir görmüştür.¹²⁶¹ Mehmet Behçet mihrabın iki yanına yerleştirilmiş dönen mermer sütunların zamanla bina da sakatlık olup olmadığını tespit için yapılmış olabileceğini belirtmektedir.¹²⁶² Sinan Paşa'nın camiden başka Acem Hanı olarak bilinen hanı da yaptırıp camiye vakfettiği bilinmektedir.¹²⁶³

İncelenen dönemde Sinan Bey Camii'nde hayırseverler tarafından Kuran-ı Kerim okunması için para vakfedildiği görülmektedir. Mayıs 1725 tarihinde Medrese-i Atabey Mahallesi'nden Saliha Hatun, vekili aracılığıyla vakfettiği otuz kuruş ve bir Kuran-ı Kerim için mütevellî kıldığı imam Abdullah Efendi'ye paranın onu, on bir buçuk kuruş üzere işletilmesi ve kendi vakfettiği Kuran-ı Kerim ile Sinan Bey Camii'nde kendi ve akrabalarının ruhu için senede dört defa Kuran-ı Kerim hatmedilmesi ve görevliye de senede dört kuruş ücret verilmesini şart koşturmuştur.¹²⁶⁴ Kasım 1728 tarihinde Sinan Bey Camii'nde, Fatma Hatunun vakfeylediği cüzi şerifin cüzhanı olan Abdurrahman'ın vefatı üzerine günlük üç akçe vazifeye Hafız Hüseyin cüzhan olarak atanmıştır.¹²⁶⁵ Ocak 1749 tarihinde Sinan Bey Camii'nde hayır sahibi Hacı Mustafa'nın kendi ruhu için vakfettiği cüzi şerif nakid vakfı mütevelliliğine bir akçe ile oğlu Hacı Hüseyin atanmıştır.¹²⁶⁶

İncelenen dönemde cami ve vakıf ile ilgili birçok görevliye ulaşılmıştır. 6 Ocak 1727 tarihinde Sinan Bey Camii vakfının on beş akçe ile mütevellisi olan İbrahim

¹²⁵⁹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 155.

¹²⁶⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 332. Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, 20.

¹²⁶¹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 212.

¹²⁶² Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 96.

¹²⁶³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 332.

¹²⁶⁴ KŞS. 27, 136.

¹²⁶⁵ KŞS. 30, 54

¹²⁶⁶ KŞS. 43, 249.

rızasıyla görevini oğlu Ali Halife'ye bırakmıştır.¹²⁶⁷ Ekim 1726 tarihinde Sinan Bey Camii'nde günlük üç akçe ile kayyum olan Hacı Abdurrahman görevi rızasıyla Molla Ahmet'e bırakmıştır.¹²⁶⁸ Aynı tarihte Sinan Bey Camii'nin dört akçe ile müezzini olan Abdurrahman görevi rızasıyla Molla Ahmet'e bırakmıştır.¹²⁶⁹ 5 Ocak 1729 tarihinde Sinan Bey Vakfı'nda üç akçe vazife ile kayyum olan Abdurrahman rızasıyla görevini vakıf nazırı Hasan Ağa'nın arzıyla Ahmet Halife'ye bırakmıştır.¹²⁷⁰ Nisan 1731 tarihinde Sinan Bey Vakfı'nın günlük üç akçe ile cabisi olan İbrahim'in vefat etmesi üzerine yerine Ali Halife atanmıştır.¹²⁷¹ 30 Eylül 1738 tarihinde Sinan Bey Camii'nin dört akçe ile müezzini üç akçe ile kayyumu olan Ahmet Halife'nin vefatı üzerine görevi damadı Ali Halife'ye verilmiştir.¹²⁷² Aynı tarihte günlük bir akçe ile Sinan Bey Camii'nde duahan olan Ahmet'in vefatı üzerine Ali Halife bu göreve atanmıştır.¹²⁷³

Sinan Bey Vakfı'ndan olmak üzere günlük on beş akçeye dersi amm olan Hafız Mehmet'in vefat etmesi üzerine yerine 18 Ekim 1729 tarihinde diğer Hafız Mehmet atanmıştır.¹²⁷⁴ 8 Aralık 1729 tarihinde Sinan Bey Vakfı'ndan olmak üzere on beş akçeye dersi amm olan Hafız Mehmet'in beratını kaybetmesi üzerine beratı yenilenmiştir.¹²⁷⁵

Şeyh Şücaeddin (Şeyh Şaban Efendi) Camii

Musa Fakih Mahallesi, Gümüşlüce Sokak'ta yer alan bu cami halen bir külliye görevi görmektedir. Önceleri Seyyid Sünneti Mescidi olarak bilinen bu yapı, burada görev yapan Şeyh Şaban Efendi'nin yaşlanıp camiiye gidememesi üzerine 1561 tarihinde minber eklenerek camiiye çevrilmiştir.¹²⁷⁶ Şeyh Şaban'ın öğrencilerinden olan Şeyh Şücaeddin, Sultan III. Murat'ın hocası olup kendisinden Kastamonu'da ki Şeyh Şaban-ı Veli Camii'nin vakıf gelirlerinin düşük olduğu için camiiyi ihya etmek istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine 1582 tarihinde 3162 akçe geliri olan İsmailler, 1629 akçe geliri olan Çetükviran ve 208 akçe geliri olan Güçkilem (Küçük) köyleri

¹²⁶⁷ KŞS. 30, 89.

¹²⁶⁸ KŞS. 29, 120.

¹²⁶⁹ KŞS. 29, 120.

¹²⁷⁰ KŞS. 30, 51.

¹²⁷¹ KŞS. 210, 274.

¹²⁷² KŞS. 36, 207.

¹²⁷³ KŞS. 36, 207.

¹²⁷⁴ KŞS. 31, 110.

¹²⁷⁵ BOA. AE. SAMD. III. 158, 15527.

¹²⁷⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 334.

padişah tarafından Şeyh Şuca'ya verilmiş oda bu köyleri Allah rızası için vakfetmiştir.¹²⁷⁷

İncelenen dönemde camii görevlileri ile ilgili birçok kayda ulaşılmıştır. 23 Mart 1726 tarihinde Haremeyn Şerife Vakfı Nazırı Beşir Ağa'nın arzıyla, Şeyh Şücaeddin Vakfı'ndan olmak üzere günlük iki buçuk akçeye yarı hisse ile hatip olan Hafız Abdullah'ın vefat etmesi üzerine bu göreve Ahmet Halife getirilmiştir.¹²⁷⁸ Haremeyn Şerife vakfından olan Şeyh Şücaeddin Camii Vakfı'ndan olmak üzere 21 Şubat 1726 tarihinde günlük beş akçe ile camiide ikinci müezzin olan Recep Halife'nin vefatı üzerine, yerine oğlu Mehmet Halife bu göreve getirilmiştir.¹²⁷⁹ Ekim 1728 tarihinde Şeyh Şücaeddin Camii Vakfı'ndan olmak üzere günlük iki akçeye serzâkiran olan Mustafa'nın vefatı üzerine yerine oğlu Ahmet Halife atanmıştır.¹²⁸⁰ 12 Şubat 1745 tarihinde Haremeyn Şerife Vakfı'ndan olan Şeyh Şücaeddin Camii müezzini olan Hacı Halil Ağa vefat edince yerine oğlu Hafız Mehmet, beş akçe ile vakıf nazırı Beşir Ağa arzıyla atanmıştır.¹²⁸¹ 9 Nisan 1745 tarihinde Şeyh Şücaeddin Camii'nin ikinci müezzini olan Molla Hüseyin rızasıyla beş akçelik müezzinlik görevi diğer Hüseyin'e vermiştir.¹²⁸²

Vakıf köyleri arasında yer alan Küçük Köy'ün, Hamid divanında yer aldığı görülmektedir. Köylülerin şikâyeti üzerine Küçük Köyü'nün, Şeyh Şücaeddin Camii Vakfı köyü olduğu bildirilip müdahale edilmemesi emredilmiştir.¹²⁸³ Yine 9 Temmuz 1732 tarihinde Kuzyaka divanı Hamid Köyü'ne bağlı Küçük Köy'ün toprağına heyet ile varılıp Şeyh Şücaeddin Vakfı mütevellisi Mehmet Ağa'nın zeamet sahibi sipahi Yahya Ağa'nın voyvodası Mehmet Ağa'dan, 208 akçe ile vakıf camii köyü olduğunu bildirip öşür ve diğer vergilere müdahale etmemesi şikâyetinde bulunmuştur. Şahitler ile köyün vakıf köyü olduğu ispat edilip voyvodaya tenbih edilmiştir.¹²⁸⁴ 11 Temmuz 1735 tarihinde Haremeyn Şerife Vakfı Nazırı Beşir Ağa, arzu hal sunup Kastamonu'daki Şeyh Şücaeddin Cami Vakfı köylerinden İsmaili, Çatakviran, Küçükviran ve Çorumlu köyleri serbestiyet üzere vakfa aitken Kastamonu müteselliminin haksız olarak bu

¹²⁷⁷ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 189.

¹²⁷⁸ KŞS. 28, 186.

¹²⁷⁹ KŞS. 28, 204.

¹²⁸⁰ KŞS. 30, 59.

¹²⁸¹ KŞS. 106, 162.

¹²⁸² BOA. AE. SMHD. I. 164, 12377.

¹²⁸³ KŞS. 32, 75.

¹²⁸⁴ KŞS. 210, 68.

köylerden vergi talep ettiğini bildirmiştir. Mütesellime bu köylerden vergi talebinde bulunmaması için tenbih edilmiştir.¹²⁸⁵

İncelenen dönemde camiinin iki kez tamir gördüğü tespit edilmektedir. 28 Mayıs 1731 tarihinde Şeyh Şaban Tekkesi ve Şeyh Şücaeddin'in yaptırdığı camii vakfının mütevellisi Mehmet Ağa mahkemeye başvurup tekke ve camiinin tamire ihtiyacı olduğunu bildirmiştir. Mahkeme tarafından görevlendirilen Seyyid Mehmet Ağa ve Başmimar Ali Beşe ile heyetin yapmış olduğu inceleme sonucu 191 kuruş elli akçeye camii ve tekkenin ancak tamir edileceği mahkemeye bildirilmiştir.¹²⁸⁶ 13 Nisan 1749 tarihinde Hisarardında ki Şeyh Şücaeddin Camii Vakfı mütevellileri Ahmet ve Mehmet Ağalar, camiinin tamiri için izin talebinde bulunmuşlardır. Mahkeme kâtibi Seyyid Mehmet Efendi ve Başmimar Ali Beşe ile birlikte camiye giden heyet, camiinin 933,5 kuruşa ancak tamir edileceğini bildirip bunun altında tamirinin mümkün olmadığını bildirmişlerdir.¹²⁸⁷

Kastamonu Kadısı Mehmet'in gönderdiği arzuhalde, Şeyh Şaban Efendi Camii'nde, Hacı Abdurrahman, Hacı Şaban, Şeyh Mehmet ve Muharrem Halifenin her gün on bir cüz okunması için vakfettikleri nakit vakfının mütevellisi Hacı Hüseyin'in vefat etmesi üzerine yerine 15 Temmuz 1736 tarihinde günlük üç akçe ile Hafız Ahmet atanmıştır.¹²⁸⁸ 3 Ekim 1739 tarihinde bu atamaya itiraz eden Ahmet Halife, Hacı Hüseyin'in oğlu olduğunu bildirip Hafız Ahmet'ten mütevellilik görevini almıştır.¹²⁸⁹ 25 Kasım 1743 tarihinde Şeyh Şücaeddin Camii ve Şaban Efendi Zaviyesi tamir ve diğer işlerine ait köylerin beş akçe ile mütevellisi olan Hasan vefat edince yerine oğulları Mehmet ve Ahmet müteveli olarak atanmıştır.¹²⁹⁰

Görevliler arasında bazı anlaşmazlıkların olduğu ve böyle durumda mahkemeye başvurup haklarını aldıkları görülmektedir. 21 Haziran 1741 tarihinde Hisarardı mevkiinde Şeyh Şaban Efendi'nin medfun olduğu Şeyh Şücaeddin Efendi'nin yaptırdığı cami vakfının nazırı olan Mustafa, vakfın yarı hisse ile mütevellisi olan Yeniçeri Ahmet Ağa'nın zorla görevine müdahale edip haksızlık yaptığı yönünde şikâyetçi olmuştur.

¹²⁸⁵ KŞS. 34, 109. Bu köylerin vakıf köyü olduğunu ve 1739-40 ve 1742 senelerinde hesaplarının görüldüğü belgelerden anlaşılmaktadır. BOA. EV. HMM. d. 4115, 1.

¹²⁸⁶ KŞS. 32, 125-126.

¹²⁸⁷ KŞS. 43, 153.

¹²⁸⁸ KŞS. 35, 283.

¹²⁸⁹ KŞS. 38, 145.

¹²⁹⁰ KŞS. 40, 150.

Olayın araştırılıp mütevellinin müdahalesinin men edilmesi emredilmiştir.¹²⁹¹ 17 Eylül 1743 tarihinde Şeyh Şaban Zaviyesi'nin şeyhi olan Şeyh Mehmet, camii imamı Hafız Abdullah ve camiinin ikinci imamı Abdalbaki ile diğerleri vakfın beş akçe ile mütevellisi olan Hasan ölünce yerine geçen oğulları Ahmet ve Mehmet adlı mütevellilerden şikâyetçi olmuşlardır. Bunlar vakfa ait İsmailler, Çatakviran ve Küçük köylerinin hasılatından gelen ücretleri aralarında paylaştırırken mütevellilerin beratlarına eklettikleri madde ile tamamını üzerlerine aldıklarını bildirmişlerdir. Mütevellilere haksız yere vakfa ait hasılattan tamir ücreti dışındaki kesime müdahale etmemeleri tenbih edilmiştir.¹²⁹²

Haremeyn Şerife vakıflarından olan Şeyh Şücaeddin Vakfı'nın hesabının İstanbul'da görüldüğü anlaşılmaktadır. 17 Haziran 1741 tarihinde Haremeyn Şerife Nazırı Beşir Ağa'nın gönderdiği arzuhalde Kastamonu'daki Şeyh Şücaeddin Camii Vakfı Nazırı Mustafa'nın üç akçelik görevi ile yetinmeyip haksız yere doksan kuruş daha aldığı bildirip ayrıca vakıf mütevellisine vakfın hesabını Kastamonu kadısı huzurunda gördüm diyerek adet üzere İstanbul'da görülen hesabı dahi görmediği için görevinden def edilmesine karar verilmiştir.¹²⁹³ 5 Temmuz 1741 tarihindeki emirde Şeyh Şücaeddin Vakfı mütevellileri Mehmet ve Ahmet adlı kardeşlerin vakfın hesabını Haremeyn Şerife Mukataası kaleminde gördükleri ayrıca adet olduğu üzere İstanbul'da da görülüp tamir için harcanacak ücret ile vakfın gelirlerinin tekrar kontrol edilmesi emredilmiştir.¹²⁹⁴

Tavukçuzâde (Tavuk Hasan) Camii

Bugünkü müze binası ve Merkez İlköğretim Okulu arasında yer aldığı bilinen camiinin, banisinin Tavuk Hasan adında biri olduğu bilinmektedir.¹²⁹⁵ Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İlk olarak Tavukçular, Tavukçu oğlu Mescidi olarak belgelerde geçen bu yapı, daha sonra Tavukçuzâde ve Tavuk Hasan Camii olarak da geçmektedir. Bu durum mescidin camiye çevrilmiş olabileceğini göstermektedir.

Topçuoğlu Mahallesi'nde yer alan Tavukçular Mescidi'nin bir akçe ile müezzini olan Hacı İsmail'in vefat etmesi üzerine 29 Ağustos 1725 tarihinde görev Ali Halife'ye

¹²⁹¹ KŞS. 39, 213.

¹²⁹² KŞS. 40, 116-117.

¹²⁹³ KŞS. 39, 217.

¹²⁹⁴ KŞS. 39, 216.

¹²⁹⁵ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 207.

verilmiştir. Ancak dışardan Mehmet adlı kişi bu göreve müdahale etmiştir. Araştırma sonucu Mehmet'in def edilip görevin Ali Halife'ye verilmesine karar verilmiştir.¹²⁹⁶ Nisan 1726 tarihinde Tavukçular Mescidi'nin yarım akçe ile mütevellisi olan İmam Ali'nin vefatı üzerine, görevi Hasan'a verilmiştir.¹²⁹⁷ 7 Mayıs 1726 tarihinde Tavukçular Mescidi'nin bir akçe ile müezzini Hacı İsmail iken, Ali Halife, Hacı İsmail öldü diyerek görevi üzerine almıştır. Ancak hayatta olan Hacı İsmail, rızasıyla görevini Mehmet Halife'ye bırakmıştır ve Ali Halife bu görevden def edilmiştir.¹²⁹⁸ Ancak 1 Ekim 1726 tarihinde Ali Halife'nin arzuhal göndermesiyle Mehmet Halife'nin haksız yere görevine müdahale ettiğini bildirip müezzincilik görevi tekrar Ali Halife'ye verilmiştir.¹²⁹⁹

Tavukçuzâde Hasan Efendi Camii'nde muallim Mustafa ve Emine Hatun'un vakfettiği nakit vakfına Kastamonu Kadısı Ömer'in arzıyla Ekim 1749 tarihinde Mehmet Halife bir akçe ile müteveli atanmıştır.¹³⁰⁰ Yine aynı tarihte Tavukçuzâde Hasan Efendi Camii'nini bir akçe ile kayyumu olan Hüseyin Halife rızasıyla görevini Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹³⁰¹ Aralık 1749 tarihinde Tavuk Hasan Camii'nin bir akçe ile imamı olan Mehmet Halife görevini rızasıyla Hafız Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹³⁰²

Topçuzâde (Topçuoğlu) Camii

Topçuoğlu Mahallesi, Topçuoğlu sokağında yer alan bu camii, kesme ve moloz taş karışık bir şekilde yapılmış olup, minberi tahta, mihrabı alçıdan ve basit olarak yapılmıştır.¹³⁰³ Kimin ne zaman yaptırdığı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1654 tarihinden önce yapıldığı bilinmektedir.¹³⁰⁴

İncelenen dönemde camiinin aktif olduğu görülmektedir. 15 Aralık 1731 tarihinde Topçuzâde Camii İmamı Abdurrahman'ın, kendinden önce ölen camii imamı Recep'in

¹²⁹⁶ KŞS. 27, 78.

¹²⁹⁷ KŞS. 28, 232.

¹²⁹⁸ KŞS. 28, 232.

¹²⁹⁹ KŞS. 29, 122.

¹³⁰⁰ KŞS. 110, 174.

¹³⁰¹ KŞS. 110, 175.

¹³⁰² KŞS. 110, 187.

¹³⁰³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 215.

¹³⁰⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 336. Fazıl Çiftçi ise caminin mahalleye adını veren Topçuoğlu Mehmet Efendi tarafından bilinmeyen bir tarihte yapıldığını söylemektedir. Caminin mimarî tarzını ise Selçuklu devrine benzetmektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 161.

varisleri olan eşi, üç kızı ve kardeşinden terekesinde olan, Hatice adlı kadının on sene önce camiiye vakfettiği altmış kuruş nakitten, günlük iki cüz Kuran ve ayda iki hatim okunmak kaydıyla parasının onu, on bir buçuk kuruş üzere imamlar tarafından işletilmesini şart koşturmuştur. Recep'in ölmesiyle bu paranın varislerinden alınmasını talep etmiştir.¹³⁰⁵ 5 Kasım 1740 tarihinde Seyyid Ahmet Halife divan-ı hümayûna arzuhal sunup, Topçuzâde Camii imamı Abdurrahman öldüğü için görevin kendine verilmesini talep etmiştir. İnceleme sonucu imamlık görevi Ahmet Halife'ye verilmiştir.¹³⁰⁶ Ancak hayatta olan Abdurrahman'ın buna itiraz edip görevi geri aldığı görülmektedir. 1 Haziran 1741 tarihinde Topçuzâde Camii vakfından olmak üzere camii imamı olan Abdurrahman Halife, imamlığın kendine babası İbrahim'den kaldığını bildirip, Ahmet Halife adlı kişinin kendinin öldüğü gerekçesiyle beratını haksız yere üzerine aldığı için şikâyetçi olmuştur. Yapılan inceleme sonucu imamlık görevi Ahmet Halife'den tekrar Abdurrahman'a verilmiştir.¹³⁰⁷ 14 Mayıs 1747 tarihinde Topçuzâde Camii'nde ortak hatip olan Mehmet ve Mustafa Halife'den, Mustafa Halife vefat edince yerine oğlu Ahmet Halife yarı hisse ile Kastamonu Kadısı İbrahim'in arzıyla hatip olarak atanmıştır.¹³⁰⁸

Yakup Ağa Camii

Kastamonu'da Osmanlılar devrinden kalan en dikkate değer eser bu camiidir. Halk arasında Ağa imareti adıyla da anılmaktadır. Atabey Camii yanında ve şehre hâkim bir tepede yer almaktadır.¹³⁰⁹ Kanuni devrinde yaşamış olan Yakup Ağa, sarayda yetişip babüssaade ağası olmuş ve Kastamonu'da Halim Çelebi'nin yaptırmış olduğu camiiyi 1547 tarihinde tamir ettirerek yanına bir medrese ve imarete inşa ettirmiştir.¹³¹⁰ Kapının üzerinde yer alan sülüs yazı ile yazılmış olan Osmanlı stilineki mermer kitabede, Hazinesdar başı Yakup Ağa'nın bu camiiyi tamir ettirdiği belirtilmektedir.¹³¹¹

Yakup Ağa Camii'nde hafızü'l küttüb olan Mehmet'in vefat etmesi üzerine, haksız olarak Hacı Osman adlı kişi görevi üzerine berat ettirmiştir. Mehmet'in oğlu Abdurrahim'in itirazı ile görev Hacı Osman'dan alınıp 10 Ekim 1724 tarihinde iki akçe

¹³⁰⁵ KŞS. 32, 139.

¹³⁰⁶ KŞS. 39, 247.

¹³⁰⁷ KŞS. 39, 221.

¹³⁰⁸ BOA. EV. HMH. d. 4615, 1.

¹³⁰⁹ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 91. Yalçın, *Kastamonu*, 9.

¹³¹⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 337.

¹³¹¹ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 92-93.

ile Abdurrahim'e verilmiştir.¹³¹² 11 Ekim 1724 tarihinde Yakup Ağa Camii'nde iki akçe ile cüzhan ve duahan olan Mehmet'in vefat etmesi üzerine, oğlu Abdurrahim cüzhan ve duahan olarak atanmıştır.¹³¹³ 19 Ağustos 1725 tarihinde Yakup Ağa Camii Vakfı'nın dört akçe ile cabisi olan Abdurrahim, görevine Hacı İbrahim'in müdahale edip üzerine berat ettirdiği şikâyetinde bulunmuştur ve cabilik tekrar Abdurrahim Halife'ye verilmiştir.¹³¹⁴ 20 Mart 1729 tarihinde Yakup Ağa Camii'nin günlük iki akçe ile sala müezzini olan Mehmet Halife'nin yerine vakıf nazırı Hüseyin Ağa'nın arzıyla Ali Halife atanmıştır.¹³¹⁵ 29 Kasım 1729 tarihinde Yakup Ağa Camii vakfı'ndan günlük iki akçe ile sala müezzini olan Mehmet Halife görevi terk ettiği için yerine Ali Halife vakıf nazırı Hacı Hasan'ın arzıyla atanmıştır.¹³¹⁶

Yakup Ağa Camii'nin, hamamının ve vakfettiği dükkânların tamir edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. 12 Kasım 1731 tarihinde Yakup Ağa Camii Vakfı mütevellisi Hacı Ali'nin vekil kıldığı Hafız Mehmet mahkemeye gelip, Yakup Ağa tarafından yaptırılan camii ile Demirciler çarşısındaki iki demirci dükkânı ve hamamın tamire muhtaç olduğuna dair keşif isteğinde bulunmuştur. Başmimar Ali Beşe ve heyetin yaptığı incelemede toplam 189 kuruş dört sümüne ancak tamir olunacağı bildirilmiştir.¹³¹⁷

Yakup Ağa Camii Vakfı'ndan olmak üzere camiide iki akçe ile sermahfil ve bir akçe ile duahan olan Abdülbaki Halife, beratını kaybedip tekrar berat talebinde bulunmuştur. Vakıf Nazırı Ahmet Ağa'nın arzıyla 26 Temmuz 1734 tarihinde Abdülbaki Halife'nin beratı yenilenmiştir.¹³¹⁸ 10 Nisan 1736 tarihinde Yakup Ağa Camii'nde üç akçe ile imam iki akçe ile kurshun olan Seyyid Mehmet'in vefat etmesi üzerine Molla Mehmet adlı kişinin haksız yere bu görevleri üzerine aldığı ve Seyyid Mehmet'in oğlu Seyyid Ahmet'e, vakıf nazırı Ahmet Ağa'nın arzıyla bu görevlerin verildiği görülmektedir.¹³¹⁹ 24 Ağustos 1737 tarihli belgede Yakup Ağa Camii Vakfı'ndan olmak üzere camii imamı ve kurshanı olan Molla Mehmet'in kusuru yokken Seyyid Ahmet'in babamın hakkı diyerek imamlığı ve kurshanlığı üstüne aldığı ancak bu

¹³¹² KŞS. 27, 38.

¹³¹³ KŞS. 27, 38.

¹³¹⁴ KŞS. 27, 99.

¹³¹⁵ TS. MA. E, 890/31, 1.

¹³¹⁶ KŞS. 31, 111.

¹³¹⁷ KŞS. 32, 127-128.

¹³¹⁸ KŞS. 33, 191.

¹³¹⁹ KŞS. 35, 278.

görevlere ehliyeti olmadığı için vakıf nazırı Ahmet Ağa'nın arzıyla üç akçe ile imamlık iki akçe ile kurshanlık görevine tekrar Molla Mehmet'in atandığı anlaşılmaktadır.¹³²⁰

Vakfa ait Devrekani Kazâsı'nda sazlık olduğu görülmektedir. 31 Temmuz 1742 tarihinde Devrekani Kazâsı Bozkoca köyünde yapılan keşif sonucu köy hudundaki sazlığa Yakup Ağa Vakfı Mütevellisi Hacı Ali'nin, haksız yere müdahale ettiği gerekçesiyle köydeki Kutlu Melek Zaviyesi Zaviyedarı, Köse Yüzbaşı Mehmet şikâyetçi olmuştur. Yakup Ağa Mütevellisi Hacı Ali ise Kasablar ve Bozkoca köylerindeki sazlıkların 1563 tarihinden itibaren Yakup Ağa Camii Vakfı'na ait olduğunu bildirmiştir. Şahitler ile Bozkoca köyündeki sazlıktan hâsıl olan ürünün Yakup Ağa Camii Vakfı mütevellilerin aldığı ispatlanıp Zaviyedar Mehmet bu davadan men edilmiştir.¹³²¹ Ekim 1742 tarihinde Babüssade Ağası İbrahim Ağa, arzuhal sunup Devrekani Kazâsı'nda Kasablar Köyü'ndeki Eski Babüssade Ağası olan Yakup Ağa Camii Vakfı'na ait sazlığı haksız yere gasbedip 130 kuruşluk sazi dahi zayi eden, Döndü Hatun Zaviyesi Mütevellisi, Köse Mehmet'in, Yakup Ağa mütevellisi ile sulh olup bir daha vakfa ait sazlığa müdahale etmeyeceğini bildirmesi üzerine kaledeki hapisten salıverilmesi için kale dizdarı ve Kastamonu kadısına emir verilmiştir.¹³²² 9 Ağustos 1744 tarihinde Yakup Ağa Camii Mütevellisi Hacı Ali yaşlanıp vakıf işlerine bakamadığı için bazı kişilerin vakfa haksız zulm ettikleri bildirilip camii hatibi Abdalbaki kaymakam müteveli olarak atanmıştır.¹³²³

Yakup Ağa Camii Vakfı Mütevellisi Hacı Ali'nin işlerine vekil kıldığı cami hatibi Abdalbaki, cami vakfına ait on dokuz adet dükkânın sahiplerinden vakfa ait senelik 1800 akçe kiralarnı vermedikleri için şikâyetçi olmuştur. Dükkân sahipleri ise dükkânların vakfa ait olduğunu bildirip ancak kiralarnın senelik üçer beşer para olduğunu söylemişlerdir. Sunulan fetva sonucu 6 Ocak 1745 tarihinde on dokuz dükkân için 1800 akçe kirayı vakıf mütevellisine vermek için dükkân sahiplerine tenbih edilmiştir.¹³²⁴ 24 Ocak 1745 tarihinde Yakup Ağa Camii Vakfı'na ait dükkânların senelik 1800 akçe kirasını vermeleri için tekrar hüküm yazılıp dükkânlar ve kira

¹³²⁰ KŞS. 35, 209.

¹³²¹ KŞS. 40, 31-32.

¹³²² KŞS. 40, 226.

¹³²³ KŞS. 106, 349.

¹³²⁴ KŞS. 106, 73.

bedelleri sahipleri ile ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Toplam 1827 akçe kira bedeli belirtilmiştir.¹³²⁵

Seydiler Mahallesi'nden Ayşe Hatun, İstanbul'a gidip kendine ait evi Yakup Ağa Camii Vakfı'na ait diyerek mütevellî vekili Mustafa'nın kendisinden haksız on bir kuruş kira bedeli olarak 1737 senesinden beri akçesini aldığını söylemiştir. İnceleme sonucu Mayıs 1749 tarihinde vakfa ait hamam, on dokuz dükkân ve diğer gelirlerin olduğu söylenip Ayşe Hatun'a mütevellî vekilinin müdahale etmeyip aldığı ücreti geri vermesi emredilmiştir.¹³²⁶ Aynı dava Kastamonu mahkemesinde görülüp bu kararın aksi şekilde sonuçlanmıştır. 24 Ekim 1749 tarihinde Seydiler Mahallesi'nden Ayşe Hatun, Yakup Ağa Camii Vakfı mütevellisi Mehmet Ağa'nın işlerine vekil kıldığı Yakup Ağa Medresesi müderrisi Şeyh Mustafa'dan şikâyetçi olmuştur. Kendi evinin camii vakfına ait olduğu gerekçesiyle Şeyh Mustafa'nın kendinden kira bedeli beş buçuk kuruş aldığını bildirip bu müdahaleden men edilmesini istemiştir. Şeyh Mustafa ise evin camii avlusu hududunda olduğu için cami vakfına ait olduğunu bildirmiştir. Şahitler ile bunu ispatlayınca Ayşe Hatun davadan men edilmiştir.¹³²⁷

Yakup Ağa Camii mütevellisi olan Hacı Ali, 5 Ocak 1748 tarihinde günlük on akçelik görevini rızasıyla Vakıf Nazırı Ahmet Ağa'nın arzıyla, Mehmet'e bırakmıştır.¹³²⁸ Ekim 1749 tarihinde Kapu Mescidi de deneni İsmail Bey Mescidi Mütevellisi İbrahim, Yakup Ağa Camii mütevellisi Mehmet Ağa'nın vekili Müderris Mustafa'dan, Devrekani Kazâsı Bükdüz köyündeki yedi müdlük çayıra haksız müdahale ettiği için şikayette bulunmuştur. İnceleme sonucu Yakup Ağa Camii Vakfı'nın bu köyle alakası olmadığı bildirilip şimdiye kadar haksız ne almışlarsa geri İsmail Bey Mescidi mütevellisine vermeleri emredilmiştir.¹³²⁹

Yeni Camii

XVI. yüzyıldan sonra iskâna açılan bu mahallede bir mescit olduğu tespit edilmekle birlikte kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir.¹³³⁰ İncelenen dönemde karşımıza çıkan Yeni Camii adındaki yapının, bu mescidin camiye

¹³²⁵ KŞS. 106, 76.

¹³²⁶ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 13, 222.

¹³²⁷ KŞS. 43, 158.

¹³²⁸ BOA. EV. HMH. d. 4634, 2.

¹³²⁹ KŞS. 110, 190-191.

¹³³⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 338.

çevrilmesi sonucu bu ismi aldığı düşünülmektedir. Ekim 1742 tarihinde Yeni Camii demekle meşhur caminin bir akçe ile hatibi olan Mehmet vefat edince yerine oğlu Hacı Ömer, Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla atanmıştır.¹³³¹

Bu camiilerin yanında Kırkçeşme Mahallesi, Tekke sokağında yer alan dikdörtgen planlı, kargir ve ahşap yapılı Ahmet Dede Camii'nin var olduğu söylenebilir. Bu yapı 1299-1300 tarihlerinde Ahmet Dede tarafından mescid olarak inşa edilmiş daha sonra kayıtlarda camii olarak geçmiştir.¹³³²

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'na tabi köylerdeki camilere de atamalar yapıldığı ve halkın talebi doğrultusunda bazı mescitlerin camiye çevrildiği görülmektedir. 25 Eylül 1724 tarihinde Orta nahiyesine tabi Yuva Köyü'nde vaki Nimetizâde Mehmet Efendi'nin bina ettiği camiinin bir akçe ile kayyumunun Hasan Halife olduğu görülmektedir.¹³³³ 18 Ocak 1725 tarihinde Yuva Köyü'ndeki Nimetizâde Hacı Mehmet Efendi Camii'nin askerî beratı ile duahanı olan Mustafa Halife'nin Haremeyn Mukataasına kayıtlı camii vakfı için beratının vakıf mütevellisi Abdurrahman'ın arzı ile yenilendiği görülmektedir.¹³³⁴ Ağustos 1725 tarihinde Akkaya nahiyesi Çukurvıran köyü camiinin bir akçe ile hatibi olan Mehmet'in vefat etmesi üzerine yerine Kastamonu Kadısı Seyyid Burhaneddin'in arzıyla Halil Halife görevlendirilmiştir.¹³³⁵

Serameddin köyü Bekçi Bey Camii'nin bir müd ile kâtip ve nazırı Hafız Şaban Vakfı'nın yarı hisse ile mütevellisi Mehmet'ten öşür mahsulü olan hakkını birkaç senedir vermediği için şikâyetçi olmuştur ve kasım 1725 tarihinde iki taraf beş kile hinta, beş kile şiar ve on beş kile kaba mahsul üzerine sulh olmuşlardır.¹³³⁶ Şubat 1726 tarihinde Maksudlu Köyü Camii'nin bir akçe ile hatibi olan Mustafa Halife yaşlandığı için görevini oğlu Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹³³⁷ Kasım 1726 tarihinde Erbeli Köyü'nde ki Hasan Efendi'nin yaptırdığı camiinin bir akçe ile hatibi Süleyman Halife iken dışardan Hacı Ahmet'in müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur ve tekrar hatiplik

¹³³¹ KŞS. 106, 190.

¹³³² Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Beylikler Dönemi'nde Kastamonu'da Mimari ve Kentsel Doku", *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadeleye Kastamonu Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, 246.

¹³³³ KŞS. 27, 52.

¹³³⁴ KŞS. 27, 52.

¹³³⁵ KŞS. 27, 102.

¹³³⁶ KŞS. 28, 22.

¹³³⁷ KŞS. 28, 217.

görevi Süleyman Halife'ye tevcih edilmiştir.¹³³⁸ Şubat 1736 tarihinde Bürmece Köyü'nde Şeyhi Bey'in bina ettiği camiinin bir akçe ile hatibi olan Musa Halife yarı hissensi rızasıyla İbrahim Halife'ye devretmiştir.¹³³⁹ Mayıs 1735 Orta nahiyesi Derecuma Köyü Camii'nin yarım akçe ile imamı olan Abdulkadir'in vefat etmesi üzerine yerine İbrahim Halife atanmıştır.¹³⁴⁰ 26 Şubat 1740 tarihinde Serameddin Köyü Bekçibey Camii'nin imamının Eyüp Halife ve vakfın mütevellisinin Uzun Mehmet olduğu görülmektedir.¹³⁴¹ Mayıs 1744 tarihinde Akkaya nahiyesine tabi Çıban Köyü'nde ki Mir Şahın bina eylediği camiinin yarım akçe ile imamı olan Ahmet'in vefat etmesi üzerine yerine oğlu Adem Halife atanmıştır.¹³⁴²

Köylülerin talepleri doğrultusunda bazı mescitlerin camiiye çevrildiği görülmektedir. 1 Ağustos 1742 tarihinde Kuzyaka Nahiyesi Türkeli Köyü halkı Cuma kılacak camiileri olmadığı için köy yanındaki Bedirli Mescidi'ni kendi paralarıyla minber ekleyip camii yapmak için izin talep etmişlerdir. İzin sonucu camiiye hatip olarak Süleyman ve Mustafa Halife'ler atanmıştır.¹³⁴³ 22 Haziran 1748 tarihinde Çukurvıran Köyü halkı yakında camii olmadığı için Cuma namazında mağdur olduklarını bildirip, köylerinde ki Hacı Mustafa'nın yaptırdığı mescidinin camiiye çevrilmesi için izin talep edip, camii hatipliğinin de Ali Halife'ye verilmesi için Kastamonu Kadısı Ömer'in arzı ile müracaat etmişlerdir. Mescide minber konulup camiiye çevrilmesine ve Ali Halife'nin hatipliğine izin verilmiştir.¹³⁴⁴ Ekim 1748 tarihinde Kızılcavıran Köyü halkı Cuma kılacak camii olmadığı için mağdur olduklarını bildirip, Hasan Efendizâde Seyyid Mehmet Emin Efendi Mescidi'nin tamir edilip ve minber konulup camiiye çevrilmesi için izin talebinde bulunmuştur. Minber konulup hatip atanan Akmescit'in camiiye çevrilmesine izin verilmiştir.¹³⁴⁵ Camiiye çevrilen Hasan Efendizâde Seyyid Mehmet Emin Efendi Mescidi'ne yarım akçe ile hatip olarak Mustafa Halife atanmıştır.¹³⁴⁶

¹³³⁸ KŞS. 29, 156.

¹³³⁹ KŞS. 33, 174.

¹³⁴⁰ KŞS. 35, 296.

¹³⁴¹ KŞS. 38, 108.

¹³⁴² KŞS. 106, 216.

¹³⁴³ KŞS. 106, 277.

¹³⁴⁴ KŞS. 43, 206-207.

¹³⁴⁵ KŞS. 43, 224.

¹³⁴⁶ KŞS. 43, 225.

Bazen köylüler ile imamlar arasında vergi konusunda anlaşmazlıkların çıktığı görülmektedir. 4 Eylül 1744 tarihinde Has Köyü halkı, köy camiinin müsterek imam ve hatibi olan Ali ve Ahmet adlı kardeşlerden köyün hissesine düşen vergilere dâhil olmaları için baskı yapmışlardır. Onlarda sunduğu fetva ile imamlık görevlerinden dolayı vergiden muaf olduklarını ispatlamış ve köy halkı bu davadan men edilmişlerdir.¹³⁴⁷

2.2.2. Mescitler

Ağca Mescit

Kastamonu ile ilgili eserlerde hakkında fazla bilgi verilmeyen bu mescidin Cebrail Mahallesi'nde yer aldığı söylenmektedir. Akmesit ile isim benzerliği olduğu için bu iki mescidin tek algılandığı ancak bu yapıların Karaçomak deresinin batı ve doğu kısımlarında yer aldığı için farklı mescitler olduğu bildirilmektedir.¹³⁴⁸ İncelenen dönemde bu isimde bir mescide rastlanılmamıştır.

Alparslan Mescidi

Musa Fakih Mahallesi, Gümüşlüce Caddesi üzerinde yer almaktadır.¹³⁴⁹ 1487 tahririnde mahallenin var olması¹³⁵⁰ mescidin bu tarihten önce yaptırılmış olabileceğini göstermektedir. İsmine bakarak Alparslan adında biri tarafından yaptırıldığı söylenebilir. Kalenin altında ve Candaroğullarının ilk iskân ettikleri mahalde olması Candaroğulları zamanında yaptırılmış olabileceğini göstermektedir.¹³⁵¹ İncelenen dönemde bu mescide ait kayda rastlanılmamıştır.

Akmesit (Türmenoğlu) Mescidi

Bulunduğu mahalleye ismini veren mescidin, Araba Pazarı mevkiinde Acem Hanı önünde yer aldığı bildirilmektedir. Zamanla harap olan mescidin 1827 tarihinde Türmenoğlu Hacı Ahmet Ağa tarafından tekrar yaptırıldığı görülmektedir.¹³⁵²

¹³⁴⁷ KŞS. 106, 54.

¹³⁴⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 293-294.

¹³⁴⁹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 133.

¹³⁵⁰ Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, 30.

¹³⁵¹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 297.

¹³⁵² Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 195.

Mescidin ilk yapılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1487 – 1530 tarihleri arası olduğu tahmin edilmektedir.¹³⁵³

İncelenen dönemde İsfendiyar Mahallesi'nde, Akmescit adında bir mescidin var olduğu tespit edilmiştir. Bunun aynı mescit mi yoksa ayrı bir mescit mi olduğu bilinmemektedir. Ekim 1733 tarihinde İsfendiyar Mahallesi'nde vaki Akmescit denen mescidin babaları Hacı Abdullah'tan iki akçe ile imamları olan Mustafa ve Mehmet adlı kardeşler görevlerini rızalarıyla amcaları Hüseyin Halife'ye bırakmışlardır.¹³⁵⁴

Atabey Medresesi Mescidi

Vakıf kayıtlarına göre banisinin Hüsameddin Çoban Bey olduğu görülmektedir.¹³⁵⁵ Aynı adla anılan mahallede Atabey Gazi Medresesi yanında XIII. yüzyıl ortalarında inşa edilmiştir. 1921-22 tarihli şehir haritasında, binanın yer aldığı fakat daha sonra yıkıldığı söylenmektedir.¹³⁵⁶ İncelenen dönemde bu isimle bir mescide rastlanılmamıştır.

Aycılar Mahallesi Mescidi

Aynı adla anılan mahallede yer alan mescidin, bilinmeyen bir tarihte Karabaşı Veli adlı bir şahıs tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir.¹³⁵⁷ İncelenen dönemde aktif olduğu görülmektedir. Temmuz 1738 tarihinde Aycılar Mahallesi Mescidi şerifinin müezzini olan İbrahim'in vefat etmesi üzerine, yerine diğer İbrahim Halife müezzin olarak atanmıştır.¹³⁵⁸

Bedir Gazi Mescidi

Akmescit Mahallesi, Yeniyol üzerinde Hamza Ağa Camii'nin alt tarafında yer aldığı bilinmektedir. Candaroğulları veya daha eski bir tarihte Bekdemir isminde bir

¹³⁵³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 296. Ayrıca Ahmet Kankal, Ahmet Gökoğlu'nun Akmescit ve Server camiinin aynı yapı olduğu tezine karşı çıkarak, bu iki yapının birbirinden bağımsız olduğunu bildirmektedir.

¹³⁵⁴ KŞS. 33, 137.

¹³⁵⁵ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 196-197.

¹³⁵⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 300.

¹³⁵⁷ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 216. Fazıl çiftçi ise Hacı Abdullah tarafından mescidin inşa ettirildiğini söylemektedir. Bu iki yapının aynı mı yoksa farklı mı yapılar olduğu bilinmemektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 133.

¹³⁵⁸ KŞS. 36, 219.

hayırsever tarafından inşa ettirilmiştir.¹³⁵⁹ Ahmet Gökoğlu yıkılmış camii ve mescitler arasında arasında bu ismi de zikretmektedir.¹³⁶⁰ İncelenen dönemde bu isimde bir mescide rastlanmamıştır.

Bey Çelebi Mescidi

Aynı adla anılan mahallede ve Sinan Bey Camii'nin güneybatı kısmında, Yüce bıyık sokağının köşesinde yer aldığı belirtilmektedir. Yanındaki medrese ile birlikte Atabeyler döneminde inşa edildiği düşünülmektedir.¹³⁶¹ Kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. İncelenen dönemde aktif olduğu görülmektedir. Mart 1732 tarihinde Kapan ve dakik kirasından olmak üzere Bey Çelebi Mescidi'nde bir akçe vazife ile cüzhan olan Ebubekir'in vefatı üzerine, haksız olarak Mehmet Halife cüzhanlığı üzerine almıştır. Kastamonu Kadısı Ali'nin arzıyla cüzhanlık Mehmet'in refinden Ebubekir'in oğlu Ebubekir Halife'ye verilmiştir.¹³⁶² Kasım 1740 tarihinde Bey Çelebi Mescidi şerifinde bir akçe ile cüzi şerif talisi olan Molla Mehmet rızasıyla ve Kastamonu kadısı nâibi Hacı Ahmet'in arzıyla görevini Hüseyin Çelebi'ye bırakmıştır.¹³⁶³ Kasım 1749 tarihinde Bey Çelebi Mescidi'nin bir akçe ile cüzhanı olan Ali ve Hasan adlı kardeşlerden Ali'nin vefat etmesi üzerine hissesi kardeşi Hasan'a verilmiştir.¹³⁶⁴

Börekçiler Mescidi

İncelenen dönemde Hüseyin Çelebi Mahallesi'nde, Börekçiler adında bir mescidin var olduğu görülmektedir. Kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Kastamonu ile ilgili eserlerde bu mescit hakkında bilgi bulunmamaktadır. Eylül 1725 tarihinde Hüseyin Çelebi Mahallesi'ndeki Börekçiler Mescidi'nin bir akçe ile imamı olan İbrahim'in vefat etmesi üzerine yerine Ali Halife bu göreve atanmıştır.¹³⁶⁵ Mart 1726 tarihinde Ahmet Halife dedesi İbrahim'den Börekçiler Mescidi imamlığının babası Hasan'a geçtiğini bildirip ancak Hacı Ahmet ve Ali adlı kişilerin imamlığını üzerine aldığını bildirip onların def edilip görevin kendine

¹³⁵⁹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 198. Ahmet Kankal mescidi yaptıran kişinin fakih ya da kadılık yapmış biri olabileceğini vurgulamaktadır. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* 301.

¹³⁶⁰ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 220.

¹³⁶¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 198.

¹³⁶² KŞS. 210, 379.

¹³⁶³ KŞS. 37, 92.

¹³⁶⁴ KŞS. 41, 122.

¹³⁶⁵ KŞS. 27, 104.

verilmesini talep etmiştir. İnceleme sonucu Ahmet Halife'ye imamlık görevi bir akçe ile tevcih edilmiştir.¹³⁶⁶

Cebrail Mahallesi Mescidi

Cebrail Mahallesi'nde, Uzun Sokak ile Kırkçeşme caddesinin kesiştiği noktada yer almaktadır. Banisi Cebrail Ağa adında bir hayırseverdir.¹³⁶⁷ Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Duvarları moloz taştan harçla yapılmış olup çatısı ahşap, döşeme ve tavanı tahtadır.¹³⁶⁸ Vakıflar idaresi tarafından 1950'ler de Fazıl Karakadioğluna satışı yapılan mescit, bir süre sarımsak deposu olarak kullanıldıktan sonra 1990 sonrasında onarılıp ibadete açılmıştır.¹³⁶⁹

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Aralık 1748 tarihinde Cebrail Mahallesi Mescidi şerifinde ferraş ve nazır olmadığı için Ali Halife'nin mescide ferraş ve nazır olarak atandığı görülmektedir.¹³⁷⁰

Çay Mahallesi Mescidi

Topçuoğlu Mahallesi, Belediye Caddesi, İzbeli sokağının kesiştiği noktada yer alan bu yapı, Hacı İsmail Efendi adlı bir hayırsever tarafından inşa ettirilmiştir.¹³⁷¹ Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kastamonu ile ilgili eserlerde bu mescid hakkında bilgi mevcut değildir. Yalnız Fazıl Çiftçi'nin eserinde, Çay Camii olarak belirttiği camiinin incelenen dönemde mescid olarak kullanılmış olabileceği tahmin edilmektedir. İncelenen dönemde mescidin Halife Mahallesi sınırları içinde olduğu görülmektedir. Kasım 1724 tarihinde Halife Mahallesi'ne tabi Çay Mahallesi'nde vaki mescide bir akçe ile kayyum olarak Mehmet'in atandığı görülmektedir.¹³⁷²

Çevkani Mescidi

Aynı adla anılan mahallede bulunan mescidin kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. 1487 tahririnde Çevkanlı¹³⁷³ adında bir mahallenin var olduğu bilindiğine göre bu tarihten önce yaptırılmış olabilir. Ahmet Kankal, camiiyi yaptıran

¹³⁶⁶ KŞS. 28, 221.

¹³⁶⁷ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 135.

¹³⁶⁸ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 219.

¹³⁶⁹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 303.

¹³⁷⁰ KŞS. 43, 263.

¹³⁷¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 137.

¹³⁷² KŞS. 27, 96.

¹³⁷³ Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 382

kişinin Adil adında biri olduğunun söylenebileceğini fakat bu kişinin Candaroğlu Adil Bey olamayacağını belirtmektedir.¹³⁷⁴

Daye Hatun (Deveciler) Mescidi

İncelenen dönemde Kastamonu kalesi yanında Daye Hatun tarafından bina edilen bir mescidin var olduğu görülmektedir. Yapılış tarihi bilinmemektedir. Kastamonu ile ilgili eserlerde bu mescit hakkında bilgi mevcut değildir. Yalnız Deveciler Mahallesi'nde banisi Toma Hatun olarak gösterilen Deveci Sultan¹³⁷⁵ Camii'nin bu yapı olabileceği ya da yıkılınca yerine yaptırılmış olabileceği söylenebilir. 21 Nisan 1735 tarihinde Kastamonu kale dizdarı Mehmet'in gönderdiği arzuhalde, Kastamonu kalesi dışında Daye Hatun'un yaptırdığı mescid ve vakfettiği iki dükkânın mütevellisi olmadığı bildirilip kale mektebi ve kale içindeki mescid de dâhil olmak üzere bu görevlere mütevellî olarak üç akçe ile Abdullah Halife atanmıştır.¹³⁷⁶

Dede Sultan Tekkesi Mescidi

Kastamonu'da Mevlevihane Türbesi'nde gömülü Candaroğullarından Süleyman Paşa'nın mezarı yanında, evliyaullahtan Dede Sultan adında bir zatın mezarı bulunmaktadır.¹³⁷⁷ İncelenen dönemde bu zata ait Hacı Dursun Mahallesi'nde bir mescidin olduğu tespit edilmiştir. Bu mescidin zaviye içinde mi, yoksa ayrı bir yapı mı olduğu bilinmemektedir. Mescidin banisi ve ne zaman yapıldığı da bilinmemektedir. İsminden yola çıkarak Dede Sultan veya ondan sonra gelen bir hayırsever tarafından yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir. Aralık 1747 tarihinde Hacı Dursun Mahallesi'nde ki Dede Sultan Tekkesi Mescidi şerifinde bir akçe ile imam ve bir akçe ile cüzhan olan Seyyid Mustafa Halife rızasıyla görevini Ali Halife'ye bırakmıştır.¹³⁷⁸

İncelenen dönemde belgelerde geçen Boşnak Mehmet Ağa Mescidinin, bu mescit ile aynı yapı olabileceği düşünülmektedir. 24 Haziran 1748 tarihinde Dede Sultan Tekkesi civarında yer alan Boşnak Mehmet Ağa Mescidinin bir akçe ile imamı olan Hafız Ahmet'in vefat etmesi üzerine görevi kardeşi Mehmet'e verilmiştir.¹³⁷⁹

¹³⁷⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 304.

¹³⁷⁵ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 103.

¹³⁷⁶ KŞS. 34, 110.

¹³⁷⁷ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 104.

¹³⁷⁸ KŞS. 41, 124.

¹³⁷⁹ KŞS. 43, 211.

Frenkşah (Küçük Atabey) Mescidi

Mahalle ile aynı adla anılan mescit, 1262 tarihinde Emir Cemaleddin Frenkşah bin el-Hızır bin İzzüdevle El-Aksarayı tarafından yaptırılmıştır. Aksaraylı bir aileden gelen bu zat Kastamonu'ya yerleşip mescit inşa ettikten sonra, o bölgenin ilk olarak Frenkşah Mescidi Mahallesi daha sonra ise Frenkşah olarak isimlendirildiği anlaşılmaktadır.¹³⁸⁰ Mescitten başka iki tane hamam, türbe ve dokuz dükkân daha inşa eden Emir Cemaleddin Frenkşah bunların nasıl işletileceğine dair bir vakfiye oluşturmuştur.¹³⁸¹ 1403 tarihinde İsfendiyar Bey tarafından mescidin tamir ettirildiği kapısının üzerindeki Selçuklu neshi ile yazılan kitabeden anlaşılmaktadır.¹³⁸² Halk arasında Küçük Atabey Mescidi olarak da bilinen mescidin arsası 1967 tarihinde satılmış ve yerine başka binalar yapılmıştır.¹³⁸³

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Ocak 1729 tarihinde Frenkşah Cemaleddin Vakfı'ndan olmak üzere bir akçe vazife ile cüzhan olan Hüseyin vefat edince yerine Mehmet Halife cüzhan olarak atanmıştır.¹³⁸⁴ Nisan 1737 tarihinde Frenkşah Cemalledin Vakfı icareleri için Hafız Mehmet Halife cabi olarak atanmıştır.¹³⁸⁵ Mayıs 1739 tarihinde Frenkşah Mescidi'nin yarım akçe ile müezzini olan Hüseyin Halife görevini rızasıyla Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹³⁸⁶

Vakıf görevlileri arasında anlaşmazlıklar vuku bulduğunda, bunun vakfiye üzere çözüldüğü görülmektedir. Nisan 1743 tarihinde Frenkşah Cemaleddin Mescidi'nin imamı Hafız Mehmet, Frenkşah Hamamı'nın evladiyet üzere yarı hisse mütevellisi olan Hüseyin Çelebi'den, hamamın günlük kırk akçe kirasından on akçesinin vakfiye üzere mescit imamına ait olduğu ancak mütevellinin dört akçe verip üzerini vermediğini bildirip şikâyetçi olmuştur. Vakfiyeye göre 1/4 hissenin mescit imamlarına ait olduğu bildirilip mütevelliyeye günlük on akçe vermesi için tenbih edilmiştir.¹³⁸⁷

¹³⁸⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 309.

¹³⁸¹ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 124-134.

¹³⁸² Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 91,133-134.

¹³⁸³ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 201.

¹³⁸⁴ KŞS. 30, 84.

¹³⁸⁵ KŞS. 35, 272.

¹³⁸⁶ KŞS. 36, 139.

¹³⁸⁷ KŞS. 40, 137-138. Bu konu hakkında ki diğer hükümde mescit imamı Hafız Mehmet ile vakfın mütevellileri Hüseyin ve Mehmet Çelebi'nin günlük dört akçe üzerine sulh oldukları görülmektedir. KŞS. 210, 140.

Güzelce Sinan Mescidi

Mescit, Küpçügez Mahallesi, Sinan Bey sokağında Mahir Efendi varislerinden Muhtar Bey'in bağçesinde. ¹³⁸⁸ Ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Güzelce Sinan adlı bir hayır sahibi tarafından inşa edildiği tespit edilmiştir. ¹³⁸⁹ Bina moloz taştan yapılmış olup, çatısı ahşap ve üzeri kiremitle kaplıdır. Tavan döşemesi tahta olan camii, sade bir minber ve mihraba sahiptir. ¹³⁹⁰

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Mescit'te hizmet veren bazı görevliler şunlardır. Mayıs 1732 tarihinde Küpçügez Mahallesi'nde Güzelce Sinan'ın yaptırdığı mescidin müezzini olan Ali, kendi rızasıyla yarı hisse müezzinliği kardeşi Molla Veli'ye bırakmıştır. ¹³⁹¹ Temmuz 1733 tarihinde Küpçügez Mahallesi'nde Güzelce Sinan'ın bina eylediği mescidin bir akçe ile müezzini olan İsmail'in vefatı üzerine, görev oğulları Hüseyin ve Ali'ye geçmiştir. Hüseyin'in ölümü üzerine ise Ali yarı hisseyi kendi üzerine berat ettirmiştir. Hüseyinin oğlu İsmail'in itirazı ile yarı hisse müezzinlik İsmail'e verilmiştir. ¹³⁹²

Hacı Dursun Mescidi

İncelenen dönemde aynı adla anılan mahallede yer alan mescit, daha sonra İsfendiyar Bey Mahallesi'ne dâhil olmuştur. ¹³⁹³ Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1487 tahririnde olmayıp 1530 tahririnde yer aldığına göre bu tarihler arasında yapılmış olabilir. ¹³⁹⁴ Ahmet Gökoğlu yıkılmış camii ve mescitler arasında bu mescidi de vermektedir. ¹³⁹⁵

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Mayıs 1739 tarihinde Hacı Dursun Mahallesi'ndeki mescidin iki akçe ile imamı olan Mehmet Halife rızasıyla görevini Hüseyin Halife'ye bırakmıştır. ¹³⁹⁶ Şubat 1740 tarihinde padişah değişikliği nedeniyle Hacı Dursun Mahallesi'nde vaki mescidin iki akçe ile imamı olan Mehmet

¹³⁸⁸ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 218.

¹³⁸⁹ KŞS. 33, 139.

¹³⁹⁰ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 218.

¹³⁹¹ KŞS. 35, 273.

¹³⁹² KŞS. 33, 139.

¹³⁹³ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 202.

¹³⁹⁴ Tosunoğlu, tapu- tahrir defterlerine göre XVI. Yüzyılda Kastamonu sancağı, 384.

¹³⁹⁵ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 220.

¹³⁹⁶ KŞS. 36, 138.

Halife'nin beratı yenilenmiştir.¹³⁹⁷ Kasım 1749 tarihinde Hacı Dursun Mahallesi mescidinin iki akçe ile imamı olan Hacı Hüseyin'in vefat etmesi üzerine yerine Ahmet Halife atanmıştır.¹³⁹⁸

Hacı Hamza Mescidi

Hisar Ardı Mahallesi, Dere sokakta yer aldığı bilinen mescit, halk arasında Dere Camii adıyla bilinmektedir.¹³⁹⁹ Hacı Hamza adında bir hayırsever tarafından yaptırıldığı bilinen mescidin yapılış tarihi bilinmemektedir.¹⁴⁰⁰ Ahmet Gökoğlu yıkılmış camii ve mescitler arasında bu ismi de zikretmektedir.¹⁴⁰¹

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Haziran 1738 tarihinde Hacı Hamza'nın bina ettiği mescidin nakit vakfının mütevellisi olmadığı için Kadı Mehmet'in arzıyla Ahmet Halife müteveli olarak atanmıştır.¹⁴⁰² 11 Mayıs 1741 tarihinde Hacı Hamza Camii'nin üç akçe ile duahanı olan Halis Halife, on senedir ortada olmadığı için görevi Kastamonu Kadısı Nâibi Seyyid Ali arzıyla, Ahmet Halife'ye verilmiştir.¹⁴⁰³ 31 Ekim 1749 tarihinde Hacı Hamza Mescidi'nin üç akçe ile duahanı olan Halil Halife rızasıyla görevini Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹⁴⁰⁴

Mahalle imamı arasında nikâh kıyma hususunda anlaşmazlıkların olduğu ve bu durumun mahkeme tarafından çözüme kavuşturulduğu anlaşılmaktadır. 8 Haziran 1749 tarihinde Hisarardında vaki Hacı Hamza Mescidi ve mahalle imamı olan Şeyh Hacı Ahmet, Hisarardında vaki Şeyh Şücaeddin Efendi'nin yaptırdığı camiinin yarı hisse ile imamı olan Ali Halife üzerine, vekili kardeşi Muallim Mehmet'ten, Ali Halife'nin kendi cemaatine ait nikâha müdahale edip nikâh kıydığı ve nikâh akçesinden pay talep ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Fetva sunarak izni hümayun ile bir mahallenin imamının kıydığı nikâha mahallede ki diğer bir imamın benimde hakkım var deyip akçe talebinin haksız olduğu bildirilip vekil Muallim Mehmet bu davadan men edilmiştir.¹⁴⁰⁵ Nisan 1749 tarihinde Kadı Ömer mektup gönderip, Hacı Hamza Mahallesi Mescidi İmamı

¹³⁹⁷ KŞS. 36, 175.

¹³⁹⁸ KŞS. 110, 178.

¹³⁹⁹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 204.

¹⁴⁰⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 311.

¹⁴⁰¹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 220.

¹⁴⁰² KŞS. 36, 203.

¹⁴⁰³ BOA. A. DVNS. RSK. 63, 5.

¹⁴⁰⁴ KŞS. 110, 180.

¹⁴⁰⁵ KŞS. 43, 134-135.

Hacı Ahmet'in eskiden beri mescit imamların nikâh kıyıp aldığı arus ücretini, sonradan mahalleye yapılan Şeyh Şücaeddin Camii imamlarının müştareğiz deyip nikâhlara müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Camii imamları kadime uyup müdahaleden men edilmiştir.¹⁴⁰⁶

Hacı Kürük (Gökdere) Mescidi

Honsalar Mahallesi, Gökdere Caddesi üzerinde yer aldığı bilinmektedir. Vakfiyesinden 1722 tarihinde Hacı Kürük adlı bir hayırsever tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonraki tarihlerde ise Gökdere Camii olarak geçmektedir.¹⁴⁰⁷ Ahmet Kankal'ın Gökdere Mescidi ya da banisinin adıyla anılabilir diye tarif ettiği ve Osmanlı dönemi öncesinde inşa edildiğini bildirdiği mescidin bu mescit olabileceği tahmin edilmektedir.¹⁴⁰⁸

Gökdere Mahallesi'ndeki Hacı Kürük Mescidin iki akçe ile imamı olan Hafız Mehmet'in vefat etmesi üzerine yerine 5 Mayıs 1726 tarihinde Mustafa Halife, Kastamonu Kadısı Sunullah Efendi'nin arzıyla atanmıştır.¹⁴⁰⁹ 1 Haziran 1749 tarihinde Hacı Kürük Mescidi'nde iki akçe vazife ile imamı olan Mustafa Halife'nin vefatı üzerine yerine oğlu Seyyid Mehmet Kastamonu Kadısı Ömer'in arzıyla atanmıştır.¹⁴¹⁰

Halife Sultan (Hasan Efendi) Mescidi

Topçuoğlu Mahallesi, Saçaklı Çeşme sokakta yer alan mescit, 1676 tarihinde Kumarı Köyü'nden Hasan Efendi tarafından inşa ettirilmiştir.¹⁴¹¹ İlk dönemlerde zaviye olarak hizmet veren bu yapı zamanla gelişip birde mescit eklenerek kendi adıyla anılan bir mahalleye dönüşmüştür.¹⁴¹² 1715 tarihinde minber eklenerek mescidin camiiye çevrildiği söylenmektedir.¹⁴¹³ Fakat bu bilgiye temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü incelenen dönemde mescit olarak geçmektedir. Şubat 1727 tarihinde Halife Sultan bağçesinde Hasan Efendi'nin inşa ettiği mescidi şerife bir akçe ile müezzin, bir

¹⁴⁰⁶ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 15, 85.

¹⁴⁰⁷ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 203.

¹⁴⁰⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 310.

¹⁴⁰⁹ KŞS. 28, 231.

¹⁴¹⁰ BOA. A. DVNS. RSK. 74, 55.

¹⁴¹¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 142.

¹⁴¹² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 312.

¹⁴¹³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 216.

akçe ile sala müezzini, bir akçe ile cüzhan, bir akçe ile kayyum ve bir akçe ile de mütevellî olarak toplan beş akçe ile Hafız Ahmet atanmıştır.¹⁴¹⁴

Bir diğer belgede ise 19 Şubat 1729 tarihinde Halife Mahallesi'nde camii olmadığı için mescidin cemaati de fazla olduğundan Küpçügez Mahallesi'nden Züleyha Hatun'a, kendi malıyla Halife Mahallesi'ndeki mescide minber ekleyip camiiye çevirmesine izin verilmiştir.¹⁴¹⁵ 28 Şubat 1729 tarihinde Züleyha Hatun tarafından camiiye çevrilen Halife Sultan Mescidi'ne günlük üç akçe vazife ile Ahmet Halife, Kastamonu Kadısı Şeyh Mehmet'in arzıyla hatip olarak görevlendirilmiştir.¹⁴¹⁶ Bu durumda ya önceden Halife Sultan Zaviyesi'nde bir mescit varken yıkılmış ya da yanına Hasan Efendi tarafından bir mescit daha yapılmıştır. Tahminimizce camiiye çevrilen de bu mescit olmalıdır.

Bu kayıt mahallede en az iki mescit olduğunu göstermektedir. Çünkü 1729 tarihinden sonra tekrar Halife Mescidine rastlanmaktadır. 23 Ocak 1745 tarihinde Kastamonu Kadısı Hacı Osman'ın arzıyla Halife Mescidi şerifinin müezzini olan Mehmet iki akçe günlük ile sahip olduğu görevini rızasıyla Hacı Halil'e devretmiştir.¹⁴¹⁷

Hasan Çelebi Mescidi

İsmail Bey Mahallesi, Tenekeci sokakta yer alan mescit, sonradan camii haline dönüştürülmüş ve tenekeci adıyla anılır olmuştur.¹⁴¹⁸ Mescidin banisi olan Hasan Çelebi ile Halveti tarikatı mensuplarından olup ve Hz. Pir Caminin vaaz kürsüsünü, 1641 tarihinde yapan, Hasan Çelebi'nin aynı kişi olabileceği kuvvetle muhtemeldir.¹⁴¹⁹ Bu varsayıma göre mescidin XVII. yüzyıl içinde yapılmış olabileceği söylenebilir.

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Şubat 1733 tarihinde İsmail Bey Mahallesi'nde yer alan Hasan Çelebi Mescidi'nin bir akçe ile imamı olan Mahmud'un vefat etmesi üzerine yerine Şaban Halife bu göreve getirilmiştir.¹⁴²⁰

¹⁴¹⁴ KŞS. 29, 46.

¹⁴¹⁵ BOA. AE. SAMD. III. 228, 21953.

¹⁴¹⁶ BOA. C. EV. 50, 2486, 2.

¹⁴¹⁷ KŞS. 106, 158.

¹⁴¹⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 314.

¹⁴¹⁹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 144.

¹⁴²⁰ KŞS. 210, 339.

Hoca Muslihiddin Mescidi

Hoca Muslihiddin tarafından yaptırılan mescidin muhtemelen 1520 – 1550 tarihleri arasında yaptırıldığı ve Hoca Muslihiddin'in, zaviye ve mescidine 100.000 akçe nakit vakıfta bulunduğu bilinmektedir.¹⁴²¹ Elkabından da anlaşılacağı üzere ulemadan olup maddi olarak da varlıklı biri olduğu anlaşılmaktadır. Kastamonu ile ilgili eserlerde bu mescid ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır.

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. 27 Mart 1725 tarihinde Hoca Muslihiddin'in bina ettiği mescidin üç akçe ile imamı olan Hacı Ali, rızasıyla görevini Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹⁴²² Temmuz 1725 tarihinde Muslihiddin Mescidi'nde iki akçe ile müezzin olan Osman'ın vefat etmesi üzerine yerine Abdülbaki Halife atanmıştır.¹⁴²³ Nisan 1726 tarihinde Hoca Muslihiddin Mescidi şerifi vakfının bir akçe ile cabisi olan Osman vefat edince yerine Seyyid Abdurrahman cabi olarak atanmıştır.¹⁴²⁴

Hüseyin Çelebi Mescidi

İsfendiyar Bey Mahallesi, Tabaklar mevkiinde ve Dede Sultan Hamamı'nın kuzey doğusunda yer alan mescit bugün mevcut değildir.¹⁴²⁵ Aralık 1737 tarihinde ki belgede Hüseyin Çelebi Mahallesi'ndeki, Hüseyin Çelebi Mescidi'nin iki akçe ile müezzini olan Hüseyin rızasıyla ve Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla görevini Mehmet Halife'ye devretmiştir.¹⁴²⁶ Bu kayda göre mescidin Hüseyin Çelebi tarafından inşa ettirilmiş olabileceğini söylenebilir. Fakat ne zaman inşa edildiği tespit edilememiştir.

¹⁴²¹ Ahmet Kankal, Muslihiddin'in Şakayık-ı Numaniyye'nin yazarı Taşköprülüzade Ahmet'in babası olabileceğini bildirip, birçok medresede müderrislik yaptıktan sonra, Sultan Bayezid tarafından Şehzade Selim'in hocalığına getirildiği bildirmektedir. Halep kadılığı da yapan Hoca Muslihiddin'in 1529 tarihinde vefat ettiği söylemektedir. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 316.

¹⁴²² KŞS. 27, 74.

¹⁴²³ KŞS. 27, 90.

¹⁴²⁴ KŞS. 29, 155.

¹⁴²⁵ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 202. Fazıl Çiftçi bu mescit ile Börekçiler mescidinin aynı yapı olduğunu ve börekçi esnafı tarafından mescidin inşa edildiğini söylemektedir. İncelenen dönemde hem Börekçiler hem de Hüseyin Çelebi mescidi adı altında iki farklı kayda ulaşılmıştır. Bu durumda iki farklı mescidin olabileceğini tarafımızca düşünülmektedir.

¹⁴²⁶ KŞS. 35, 187.

İbni Sa'di Mescidi

Ahmet Gökoğlu yıkılmış camii ve mescitler arasında bu ismi de zikretmektedir.¹⁴²⁷ Fazıl Çiftçi bu mescidin yerinin Bey Çelebi Mahallesi'nde, Sinan Bey Camii'nin kible tarafında yer aldığını ve Atabey Hüsamettin Çoban Bey tarafından inşa ettirildiğini söylemektedir.¹⁴²⁸ Ahmet Kankal ise Candaroğulları döneminde mescidin yaptırılmış olabileceğini belirtip 1703-1704 tarihinden sonra yıkılmış olabileceğini belirtmektedir.¹⁴²⁹ İncelenen dönemde mescide ait bilgiye rastlanmamıştır.

İbn-i Süle Mescidi

1487 tarihli tapu tahrir kayıtlarında Veled-i Süle olarak geçen bu mahalle¹⁴³⁰ bu tarihten önce kurulmuştur. Ahmet Gökoğlu, Kastamonu'da yıkılmış ve yok olmuş camii ve mescitleri sayarken İbni Süle ismini de vermektedir.¹⁴³¹ Mescidin, Süleoğlu adında biri tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir.¹⁴³² Şubat 1727 tarihindeki belgede İbni Süle Mescidi'nin bir akçe ile imamı ve mütevellisi olan Mehmet'in vefat etmesi üzerine Abdülkadir Halife bu göreve atanmıştır.¹⁴³³ İncelenen dönemde bu mahallede aktif bir de camiinin olduğu görülmektedir. Ocak 1725 tarihinde İbni Süle Mahallesi'ndeki camiinin, Cuma günleri sala müezzini olan Ali'nin iki senedir görevini terk ettiği bildirilip yerine Derviş Mustafa, Kastamonu Kadısı Seyyid Burhaneddin'in arzıyla atanmıştır.¹⁴³⁴ Yine Tuncer Baykara, eserinde İbni Süle Camii'nin hatipliğinin 1728 tarihinde Mustafa'nın fevtinden Ahmet'e, 1733 tarihinde Ahmet'in fevtinden Ahmet ve Mustafa'ya, 1739 tarihinde Mustafa'nın hissesinin Mehmet Emin'e geçtiğini bildirmektedir. Aynı şekilde mahkeme yanındaki İbni Süle Camii'nin mahkeme mahsulünden olmak üzere dört akçe ile imamının 1726 tarihinde Mehmet'in fevtinden Abdülkadir'e, 1728 tarihinde Abdülkadir'in fevtinden İsmail ve Ali'ye, aynı tarihte İsmail ve Ali'den tekrar Abdülkadir'e geçtiği görülmektedir.¹⁴³⁵ Şu durumda İbni Süle Mahallesi'nde bir camii ve bir de mescidin olduğu söylenebilir.

¹⁴²⁷ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 221.

¹⁴²⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 205.

¹⁴²⁹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 319.

¹⁴³⁰ Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazası*, 29.

¹⁴³¹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 221.

¹⁴³² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 333.

¹⁴³³ KŞS. 29, 144.

¹⁴³⁴ KŞS. 27, 58.

¹⁴³⁵ Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, 309-310.

Kale (Hisar) Mescidi

Kastamonu kalesi içinde bulunan mescidin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Candaroğulları dönemine kadar uzandığı varsayılmaktadır.¹⁴³⁶ Kenan Bilici, tarihi tespit edilemeyen eserler arasında, Kale Mescidi'ni de zikretmektedir.¹⁴³⁷ İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. 12 Mayıs 1732 tarihinde Kastamonu kalesi dizdarı Mehmet'in gönderdiği arzuhalde 750 akçe gedik tımarı ile Ömer ve 750 akçe ile de Hüseyin kale müezzini iken gurbete gidip görevlerini ihmal ettikleri için, 1500 akçe gedik tımarı ile kale müezziniğine diğer Hüseyin atanmıştır.¹⁴³⁸ 21 Nisan 1735 tarihinde Kastamonu kale dizdarı Mehmet'in sunduğu arzuhalde kale dışındaki Daye Hatun Mescidi'nin iki adet habbaz dükkânı ve kale içindeki mescidin vakit vakfı mütevelliliğine üç akçe ile Abdullah Halife'nin atandığı görülmektedir.¹⁴³⁹

Kanare Mescidi

1487 tahririnde Kanare Mahallesi'nin¹⁴⁴⁰ var olduğu bilindiğine göre mescidin bu tarihten önce yapılmış olması muhtemeldir. Kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Honsalar Mahallesi, Akmesit ve Kepkebirler mahallelerinin bitiştiği noktada yer almaktadır.¹⁴⁴¹ Ahmet Gökoğlu yıkılmış camii ve mesitler arasında bu ismi de vermektedir.¹⁴⁴² 3 Nisan 1732 tarihinde Balatlar Köyü'nde yapılan keşifte, Meyvehane ve Kanare mesitleri ile mahkeme yanında ve İsmail Bey Kervansarayını içindeki dört çeşmeye gelen suya zeamet sahibinin müdahale ettiği davası görülmüş ve voyvoda davadan men edilip müdahalesi yasaklanmıştır.¹⁴⁴³ Bu kayıttan incelenen dönemde mescidin var olduğu anlaşılmaktadır.

Kapan Hanı Mescidi

İplikçiler Çarşısı, İsmail Bey Hanı yanındadır. Sultan II. Bayezid tarafından 1481-1512 tarihleri arasında yapılmıştır. Bal kapanı, Penbe hanı ve Üzümlü kapanı gibi adlarla

¹⁴³⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 322.

¹⁴³⁷ Z. Kenan Bilici, *Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, 197.

¹⁴³⁸ KŞS. 210, 387.

¹⁴³⁹ KŞS. 34, 110.

¹⁴⁴⁰ Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, 30.

¹⁴⁴¹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 322.

¹⁴⁴² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 221.

¹⁴⁴³ KŞS. 210, 21-22.

da anılmaktadır.¹⁴⁴⁴ İncelenen dönemde bu hanın ismiyle bir mescit olduğu görülmektedir. 26 Şubat 1743 tarihinde Kapan Hanı demekle meşhur Kervansaray Mescidi'nin dört akçe ile imamı olan Hafız Şaban Halife rızasıyla görevini Hüseyin Halife'ye bırakmıştır. Ücretinde Sultan Bayezid Vakfı'ndan ödeneceği bildirilmiştir.¹⁴⁴⁵ Yine bir diğer kayıta 15 Aralık 1735 tarihinde de Darussaade Ağası Beşir Ağa'nın nezaretinde ve Mustafa Bey tahvilinde olan Sultan Bayezid Vakfı'ndan olan Kapan Hanı Mescidi şerifinin muhasebe hesabının görüldüğü belgelerden anlaşılmaktadır.¹⁴⁴⁶

Kubbeli Mescit

Mahalle ile aynı adla anılan mescidin, ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Tuğladan inşa edilen kubbesinden dolayı kubbeli adıyla anılmıştır.¹⁴⁴⁷ Mimarî tekniğine göre on altıncı yüzyıl eseri olduğu tahmin edilmektedir. 1704 ve 1913 tarihlerinde iki kez tamir gördüğü anlaşılmaktadır.¹⁴⁴⁸ Halk arasında İbni Neccar Mescidi olarak da bilinmektedir. İç mekân düzeninin İbni Neccar Mescidi'ne çok benzediği söylenmektedir. Bu yüzden Murat oğlu Hacı Nusret tarafından 1400'lü yılların başında inşa edildiği tahmin edilmektedir.¹⁴⁴⁹

Kürkçüler Mescidi

Kastamonu ile ilgili eserlerde hakkında fazla bilgi verilmeyen mescidin, incelenen dönemde aktif olduğu görülmektedir. Kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Ahmet Kankal Kürkçüler Çarşısı'ndaki kürkü esnafı tarafından yaptırılmış olabileceğini ve muhtemelen başka isimle anıldığını belirtmektedir.¹⁴⁵⁰

İncelenen dönemde Kasım 1747 tarihinde Kürkçüler Çarşısı'nda vaki mescidin bir akçe ile yarı hisse müezzini olan Ahmet'in vefat etmesi üzerine, bu göreve Ali Halife getirilmiştir.¹⁴⁵¹

¹⁴⁴⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 353.

¹⁴⁴⁵ KŞS. 40, 210.

¹⁴⁴⁶ BOA. AE. SMHD. I. 256, 20881, 2.

¹⁴⁴⁷ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 323.

¹⁴⁴⁸ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 215.

¹⁴⁴⁹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 191.

¹⁴⁵⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 325.

¹⁴⁵¹ KŞS. 41, 123.

Ma'ruf Mescidi

XVI. yüzyıl vakıf tahrir defterinde Vakfı Mescidi Mahalle-i Mar'uf¹⁴⁵² şeklinde geçen kayıttan bu adla anılan bir mescidin var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Candaroğulları dönemine ait olabileceği düşünülmektedir.¹⁴⁵³ İncelenen dönemde bu isimde bir mahalle ya da mescit rastlanmamıştır. Buda mescidin yok olduğu ya da isim değiştirdiği aynı şekilde mahallenin de bir başka mahalle ile birleşmiş olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır.

Milan Mescidi

Kastamonu ilgili eserlerde hakkında fazla bilgi bulunmayan bu mescit, sadece Ahmet Rifat Güzey'in eserinde¹⁴⁵⁴ geçmektedir. Yapılış tarihi ve yeri hakkında bilgi mevcut değildir. İncelenen dönemde Nisan 1735 tarihinde Kastamonuda vaki Milan Mescidi şerifi vakfının mütevellisi olmadığı için Kastamonu Kadısı Mehmet Hafizi'nin arzıyla Abdulgafur Halife'nin mescit vakfına mütevellî atandığı görülmektedir.¹⁴⁵⁵

Muharrem Halife (Saray) Mescidi

Kastamonu'da Cebrail Mahallesi, Sucuoğlu sokağında yer almaktadır. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mescidin banisi olan Şeyh Muharrem bin Mehmet önce Kastamonu'lu âlim Benli Sultan'a, onun ölümünden sonra ise Şeyh Şaban-ı Veli'ye intisap etmiştir.¹⁴⁵⁶ İslâm dünyasında birçok yeri dolaştıktan sonra otuz akçe ile Sofu Mehmet Paşa darülhadisinde müderrislik yaptıktan sonra 1557 Zilhiccesinde Kanuni Sultan Süleyman tarafından Süleymaniye Camii'ne günlük yirmi akçe vazife ile vaiz olarak atanmıştır.¹⁴⁵⁷ 1575 tarihinde vefat ettiğine göre mescidi bu tarihten önce inşa ettirmiştir. 1703 tarihinde Hacı Mustafa tarafından tamir ettirilerek minber eklenmiştir. Akmesit'in, camiiye çevrildiği ve 1756 tarihinde ise Saray Camii olarak geçtiği bildirilmektedir.¹⁴⁵⁸ Ancak bu bilgiye temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Zira

¹⁴⁵² Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)*, 3.

¹⁴⁵³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* 325.

¹⁴⁵⁴ Güzey, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 189.

¹⁴⁵⁵ KŞS. 33, 194.

¹⁴⁵⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 326.

¹⁴⁵⁷ *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri 1-5*, Nev'îzâde Atâî, Hadaikî'l-Hakaik fî Tekmileti's-Şakaik, neş haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, II, 355.

¹⁴⁵⁸ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 215. Fazıl Çiftçi ise 1716 tarihinde Semâî zade Hacı Mustafa Efendi tarafından güzel motifler ve yazılar bulunan zarif bir minber konularak camiye çevrildiğini yazmaktadır. Her iki durumda da bu tarihten sonra Muharrem Efendi Mescidi adı altında değil, cami adı altında olması gerekirdi. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi*

incelenen dönemde Ağustos 1730 tarihinde Kastamonu’da vaki Muharrem Efendi Mescidi’nde, Hacı Mustafa’nın ruhu için okunan cüzi şerifin, iki akçe ile cüzhanı olan Mehmet’in vefatı üzerine yerine Kastamonu Kadısı Seyyid Hasan’ın arzıyla Ebubekir Halife cüzhan olarak atanmıştır.¹⁴⁵⁹

Muytaplar Mescidi

Belediye Caddesi’nde, kıl dokuyan esnafın dükkânlarının bulunduğu yerde, Mutaflar Çarşısı olarak bilinen mahalde yer alan mescidin, şekli ve yapılış tarihi hakkında bilgi mevcut değildir.¹⁴⁶⁰ Muhtemelen çarşı esnafı tarafından inşa ettirilmiş olabilir. İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. 30 Mart 1739 tarihinde Kastamonuda vaki Muytaplar Çarşısı’ndaki mescidin, bir akçe ile imamı olan Mehmet vefat edince yerine kardeşi ve ortağı Seyyid Hafız Ahmet Halife’nin atanması için Kastamonu Kadısı Mehmet arzuhal göndermiştir. Buna karşılık imamlık görevi Seyyid Hafız Ahmet Halife’ye tevcih edilmiştir.¹⁴⁶¹

Püre (Tarakçı) Mescidi

Honsalar Mahallesi, Gökdere Caddesi, Tarakçılar sokağında yer aldığı bilinen¹⁴⁶² mescidin ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Tarakçı adıyla anılmış olmasından dolayı tarakçı esnafı tarafından yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir.¹⁴⁶³ Ahmet Gökoğlu yıkılmış camii ve mescitler arasında bu ismi de zikretmektedir.¹⁴⁶⁴

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Mayıs 1733 tarihinde Püre Mahallesi’ndeki mescidin imamı olan Seyyid Mustafa, görevini terk ettiği için Kastamonu Kadısı Mehmet Hafizi tarafından Ahmet Halife mescide imam olarak tayin edilmiştir.¹⁴⁶⁵

Eserler, 152. Ali Boran kaledeki kişilerin ibadeti yerinin Saray Camii olduğunu bildirmektedir. Ali Boran, *Anadolu’daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, 224.

¹⁴⁵⁹ KŞS. 31, 130.

¹⁴⁶⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 208.

¹⁴⁶¹ KŞS. 36, 199.

¹⁴⁶² Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 211.

¹⁴⁶³ Kankal, *Türkmen’in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 330.

¹⁴⁶⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 220.

¹⁴⁶⁵ KŞS. 210, 283.

Saraçlar Mescidi

Aynı adla anılan mahallede, Sanat okulu caddesi üzerinde, Yücebıyık sokağındadır. Yapılış tarihi ve banisi hakkında bilgi mevcut değildir.¹⁴⁶⁶ Duvarları moloz taştan harçla yapılmıştır. Çatısı ahşap olup döşeme ve tavanı tahtadandır. Minber ve mihrabı ise sade yapıdadır.¹⁴⁶⁷ İncelenen dönemde bu mescide ait kayda rastlanmamıştır.

Sarı Hacı /Sarı Taceddin / Araba Pazarı Mescidi

1487 tahririnde Saru Taceddin¹⁴⁶⁸ adında bir mahallenin var olduğu ve bu tarihten sonra ise bu mahallenin isminin geçmediği görülmektedir. Sarı Taceddin adında bir hayırsever tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Ancak yapılış tarihi tam olarak bilinmemektedir.¹⁴⁶⁹ Fazıl Çiftçi'nin bahsettiği Araba Pazarı Hamamı'nın doğu kıyısında Büryancı Mehmet Çelebi tarafından yaptırılan ve bugün mevcut olmayan Araba Pazarı Mescidi¹⁴⁷⁰ ile aynı yapı olabilecekleri tahmin edilmektedir. İncelenen dönemde bu iki isimde de mescide rastlanmamıştır. Yalnız Araba Pazarı Hamamı arkasındaki bir mescitten bahsedilmesi mescidin bu dönemde var olabileceğini göstermektedir.¹⁴⁷¹

Şadi Bey Mahallesi Mescidi

Akmescit Mahallesi, Hamza Ağa sokağının batı ucunda yer aldığı bilinen mescidin banisinin, Honsalar Mahallesi'nde Rufai Zaviyesi'ni inşa ettiren Bahtiyarzâde İlyas oğlu Şadi Bey adında bir hayırsever olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴⁷² Mescidin ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Ahmet Gökoğlu yıkılan cami ve mescitler arasında bu ismi de saymaktadır.¹⁴⁷³

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. Bazı kayıtlarda camii olarak geçmektedir. 14 Ekim 1728 tarihinde Şadi Bey Camii'nin yarım akçe ile imamı olan Hafız Mehmet vefat edince yerine Mustafa Halife atanmıştır.¹⁴⁷⁴ 31 Ağustos 1732

¹⁴⁶⁶ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 151.

¹⁴⁶⁷ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 219.

¹⁴⁶⁸ Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 384.

¹⁴⁶⁹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 331.

¹⁴⁷⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 195.

¹⁴⁷¹ KŞS. 35, 72.

¹⁴⁷² Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 210.

¹⁴⁷³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 220.

¹⁴⁷⁴ BOA. A. RSK. d. 1577, 40.

tarihinde Şadi Bey Mahallesi Mescidi Müezzini Hafız Mehmet vefat edince yerine yarım akçe Mehmet Halife atanmıştır.¹⁴⁷⁵ Ancak Ocak 1734 tarihinde Şadi Bey Mahallesi Mescidi'nin yarım akçe ile müezzini olan Hafız Mehmet vefat edince yerine geçen Mehmet adlı kişinin haksız yere görevi üzerine aldığı bildirilmiş ve Hafız Mehmet'in oğlu diğer Mehmet, Kastamonu Kadısı Mehmet Hafizi'nin arzıyla bu göreve atanmıştır.¹⁴⁷⁶

Semerciler Mescidi

Hakkında fazla bilgi bulunmayan mescidin Semerciler çarşısında vaki olduğu tahmin edilmektedir. Ahmet Gökoğlu tarafından yıkılmış camii ve mescitler arasında bu mescidin ismi de geçmektedir.¹⁴⁷⁷ İncelenen dönemde Semerciler çarşısının aktif olduğu görülmesine rağmen mescide ait herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Seydiler Mahallesi Mescidi

Aynı isimle anılan mahallede yer alan mescidin, II. Bayezid döneminde Şeyh Resul Fakih tarafından inşa ettirildiği söylenmektedir.¹⁴⁷⁸ Ahmet Gökoğlu yıkılmış camii ve mescitler arasında bu isimden de bahsetmektedir.¹⁴⁷⁹

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. 18 Eylül 1733 tarihinde Seydiler Mahallesi Mescidi şerifi vakfından olmak üzere günlük bir akçe vazifeyle mescidin imamı olan Ömer Halife rızasıyla görevini Mehmet'e bırakmıştır.¹⁴⁸⁰

Sofular Mescidi

Muhtemelen aynı adla anılan mahallede bulunmaktaydı. Kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı hakkında bilgi mevcut değildir. Mahallenin 1487¹⁴⁸¹ tahririnde yer almasına bakarsak bu tarihten önce inşa ettirilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Ahmet Gökoğlu yıkılmış camii ve mescitler arasında bu ismi de anmaktadır.¹⁴⁸²

¹⁴⁷⁵ KŞS. 210, 354.

¹⁴⁷⁶ KŞS. 33, 166.

¹⁴⁷⁷ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 221.

¹⁴⁷⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 212. Ahmet Kankal ise mescidin 1487 tarihinden önce inşa ettirilmiş olabileceğini belirtip kim tarafından yaptırıldığının bilinmediğini söylemektedir. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 332.

¹⁴⁷⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 221.

¹⁴⁸⁰ KŞS. 33, 218.

¹⁴⁸¹ Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 384.

¹⁴⁸² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 221.

Tahir Fakih Mescidi

Tahir Fakih isminde birisi tarafından yaptırılan bu mescit, Hepkebirler ile İbni Neccar Mahallerinin kesiştiği noktada yer almaktaydı. Tahir Fakih'in ne zaman yaşadığı ve mescidi ne zaman yaptırdığı hakkında bilgi mevcut değildir. Yalnız Fakih ibaresinden yola çıkarak ulemadan olduğu söylenebilir.¹⁴⁸³ Ahmet Gökoğlu yıkılan mescidler arasında Yeni Mahalle'de yer alan Tahir Fakih Mescidi'ni de saymaktadır.¹⁴⁸⁴ Mescidin 1600 tarihinden önce var olduğu ve Kabenin ölçülerine uygun inşa edildiği için Kâbe Mescidi olarak da zikredildiği söylenmektedir.¹⁴⁸⁵

İncelenen dönemde mescidin aktif olduğu görülmektedir. 18 Mayıs 1725 tarihinde Hacı Mehmet Halife, divan-ı hümayûna sunduğu arzuhalde Tahir Fakih Mescidi'nin imamlığı babası ve dedesinden buna kaldığını bildirip, Hacı Ahmet adlı birisinin haksız yere görevine müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. İnceleme sonucu görev Mehmet Halife'ye verilmiştir.¹⁴⁸⁶ 25 Ağustos 1725 tarihinde Hacı Ahmet arzuhal sunup, Tahir Fakih Mescidi imamlığının ehil olmadığı gerekçesiyle Hacı Mehmet'ten alınıp mütesellim arzıyla kendine verildiğini ve Hacı Mehmet'in görevine tekrar müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Mahallelinin şahitliği ile Hacı Mehmet'in görevine kadir olduğu anlaşıp görev tekrar Hacı Mehmet'e verilmiştir.¹⁴⁸⁷

Ancak diğer belgede mescit, Tahir Fakir Mahallesi'ndeki camii adı altında geçmektedir. Bu durumda ya mescit camiye çevrilmiş ya da mahallede yer alan başka bir camii kastedilmiştir. 26 Ekim 1725 tarihinde Tahir Fakih Mahallesi'nde vaki camii şerifin iki akçe ile mütevellisi olan Osman'ın görevi yerine getirememesi üzerine bu göreve Süleyman Halife atanmıştır.¹⁴⁸⁸ 10 Aralık 1730 tarihinde Tahir Fakih Mescidi'nin imamı olan Hacı Mehmet'in beratının yenilendiği¹⁴⁸⁹ ve 10 Temmuz 1742 tarihinde ise mescit imamlığının müşterek olarak Hacı Mehmet'in oğulları Osman ve Mustafa'ya geçtiği görülmektedir.¹⁴⁹⁰

¹⁴⁸³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 335.

¹⁴⁸⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 220.

¹⁴⁸⁵ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 210.

¹⁴⁸⁶ KŞS. 27, 46.

¹⁴⁸⁷ KŞS. 27, 98. KŞS. 27, 103.

¹⁴⁸⁸ KŞS. 28, 174.

¹⁴⁸⁹ BOA. AE. SMHD. I. 256, 20852.

¹⁴⁹⁰ BOA. AE. SMHD. I. 255, 20803.

Mescit önündeki çeşmeye bir hayırsever tarafından su getirildiği görülmektedir. 17 Kasım 1732 tarihinde Muzaffereddin, Saraçlar ve Bey Çelebi sakinleri Tahir Fakih Mahallesi'nden Hacı Mehmet'in, kendi malıyla Olukbaşı denin mahalden Tahir Fakih Mescidi önünde ki çeşmeye bir poyra su getirmesi için mülklerinden geçmesine izin vermişlerdir.¹⁴⁹¹ Kısa bir zaman sonra ise mahalle halkı çeşme mütevellisinden şikâyetçi olmuştur. 7 Haziran 1733 tarihinde Tahir Fakih Mahallesi İmamı Mehmet ve diğerleri, çeşme vakfı mütevellisi Ali Bey ve Hüseyin adlı kişilerden çeşmeye gelen suyun fazlasını kendi evlerine akıttığı ve Ali Bey'in çeşmenin tamiriyle ilgilenmediği gibi hususlarla alakalı olarak şikâyetçi olmuşlardır.¹⁴⁹²

Yemiş Pazarı Mescidi

İsminden de anlaşılacağı üzere Yemiş pazarı denin mahalde, yer alması muhtemeldir. Yalnız 1690 tarihli sicil kaydında geçtiği başka bir yerde rastlanmadığı görülmektedir.¹⁴⁹³ İncelenen dönemde Yemiş Pazarı'nın aktif olduğu görülmektedir. Fakat bu isimle bir mescide rastlanmamıştır. Yalnız incelenen dönemde Meyvehane¹⁴⁹⁴ (meyveci) olarak zikredilen bir mescidin olması, bu mescitle aynı yapı olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

İncelenen dönemde valilerin ikamet ettiği saraya imam atandığı görülmektedir. Bu durum sarayda da bir mescit olabileceğini göstermektedir. Temmuz 1733 tarihinde Kastamonu'da Vali Sarayı'nın imamı Ahmet Halife'nin vefat etmesi üzerine yerine Kastamonu Kadısı Mehmet Hafizi'nin arzıyla Abdullah Halife görevlendirilmiştir.¹⁴⁹⁵

İncelenen bu mescitlerin dışında kazâya ait köy mescitlerine de atamalar yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. 5 Temmuz 1724 tarihinde Başmakçılar Köyü'ndeki Alpaslan Mescidi'nin bir akçe ile imam ve mütevellisi olan Ahmet ve Ali adlı kişilerden Ali'nin rızasıyla hakkını Ahmet'e devrettiği görülmektedir.¹⁴⁹⁶ Mart 1726 tarihinde Geyikli Köyü'ndeki mescidin bir akçe ile imamı olan Mustafa Halife yaşlandığı için rızasıyla görevini, oğlu Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹⁴⁹⁷ Ocak 1731 tarihinde Akkaya nahiyesine tabi Kurt Köyü Mescidi'nin yarım akçe ile imamı olan Hacı İsmail vefat

¹⁴⁹¹ KŞS. 210, 211.

¹⁴⁹² KŞS. 210, 237-238.

¹⁴⁹³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 337.

¹⁴⁹⁴ KŞS. 210, 21-22.

¹⁴⁹⁵ KŞS. 33, 140.

¹⁴⁹⁶ KŞS. 28, 174.

¹⁴⁹⁷ KŞS. 28, 217.

edince yerine, Mustafa Halife geçmiştir.¹⁴⁹⁸ 27 Ocak 1731 tarihinde Çatakviran Köyü halkı mescidlerinin iki akçe ile imamı olan Recep Halife'nin görevini biralıp gurbete gittiği ve kimseyi de vekil kılmadığını bildirip, Hüseyin Halife'nin atanmasını talep etmişlerdir. Kastamonu Kadısı Hacı Hasan'ın arzıyla Hüseyin Halife imam olarak atanmıştır.¹⁴⁹⁹ 5 Haziran 1733 tarihinde Erbeli Köyü'nde Arabzâde Ahmet'in bina ettiği mescidin imamı olan Hüseyin Halife vefat edince yerine oğlu Mehmet Halife atanmıştır.¹⁵⁰⁰ Nisan 1736 Kuzyaka nahiyesi Erbeli Köyü Mescidi'nin yarım akçe ile imamı olan Ahmet'in vefat etmesi üzerine yerine Kadı Nâibi Ahmet'in arzıyla oğlu Mehmet Halife atanmıştır.¹⁵⁰¹ Nisan 1738 tarihinde Çorumlu Köyü'ndeki mescidin imamı Mehmet'in vefat etmesi üzerine yerine kardeşi Ali Halife atanmıştır.¹⁵⁰² Eylül 1740 tarihinde Kuzyaka Nahiyesi'nde Alpaslan Köyü Mescidi'nin imamı olan Ahmet Halife rızasıyla ve Nâib Hacı Ahmet Hüseyinzâde'nin arzıyla eski imam Mustafa Halife'ye devretmiştir.¹⁵⁰³ Mayıs 1743 tarihinde Bürnük Köyü Mescidi'nin bir akçe ile imamı olan Ahmet Halife rızasıyla yarı hissesini Mehmet Halife'ye devretmiştir.¹⁵⁰⁴

2.2.3. Tekke ve Zaviyeler

İslâm medeniyetinin temel kurumlarından olan camii, medrese ve tekke ilk dönemlerde Mescidi Nebevi çatısı altında fonksiyonlarını icra etmekteydi. İlk tekkenin nerede kurulduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. İlk şeklinin basit bir odadan ibaret olduğu bilinmektedir. Zamanla içine birçok yapıyı alan tekkeler, farklı coğrafyalarda zaviye, dergâh, buka, imaret, asitane gibi farklı isimlerde anılmaya başlanmıştır.¹⁵⁰⁵ Genel manada ise zaviye/tekke herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyh idaresinde topluca yaşadıkları yer olup, gelen geçen yolculara yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşim merkezinde ya da yol üzerindeki bina veya binalar topluluğu olarak zikredilebilir.¹⁵⁰⁶ Tekke ve zaviyelerin Anadolu coğrafyasında üstlendikleri rol aşikârdır. Orta Asya'dan gelen dervişlerin boş olan arazilere yerleşip

¹⁴⁹⁸ KŞS. 32, 279.

¹⁴⁹⁹ KŞS. 32, 326.

¹⁵⁰⁰ KŞS. 33, 140.

¹⁵⁰¹ KŞS. 35, 296.

¹⁵⁰² KŞS. 35, 223.

¹⁵⁰³ KŞS. 37, 105.

¹⁵⁰⁴ KŞS. 40, 188.

¹⁵⁰⁵ Mustafa Kara, "Tekke", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2011, XXXX, 368.

¹⁵⁰⁶ Ahmet Yaşar Ocak, Suraiya Faroqhi, "Zaviye", *İslâm Ansiklopedisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, XIII, 468.

buraları şendendirdiği görülmektedir. İlk dönem dervişleri tekkede ibadet eden ve bağışla geçinen kimseler değildi. Aksine padişahlara nasihat verdikleri, dağ ve bayırlara zaviyelerini kurarak göçebe Türkmenlere yurt açtıkları ve üretimin içinde oldukları bilinen bir vakıâdır.¹⁵⁰⁷ Zamanla çevresi gelişen ve kendi adıyla anılan mahallelere dönüşen zaviyelerin mimarî özellikleri de değişime uğramıştır. Osmanlı döneminde tekkeler yerleşim düzenine göre dört grupta toplanmıştır.¹⁵⁰⁸ İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda birçok tekke ve zaviyenin olduğu görülmektedir. Bunları Mevlevî, Kadiri, Celvetî, Halvetî, Rûfai, Nakşibendî, Sadî, Bayramî ve Tarikatı tespit edilemeyen tekke ve zaviyeler olarak sıralamak mümkündür.¹⁵⁰⁹

Ahi Bayezid Tekkesi

İsminin başındaki ahi unvanına bakarak ticaretle uğraşan biri tarafından inşa edildiği söylenebilir. Tekkenin nerede olduğu ve ne zaman yapıldığı hakkında bilgi mevcut değildir. Yalnız 1530 tarihli evkaf defterinde olduğuna göre bu tarihten önce inşa edilmiş olabileceği söylenmektedir.¹⁵¹⁰

Ahi Şorba Zaviyesi

Türbesi Bey Çelebi Mahallesi, Hacı Dede sokaktadır. Eski kayıtlarda Ahi Şorbe, Ahi Çorba ve Ahi Şarve gibi değişik isimlerle kayıtlı bu zatın kim olduğu belli değildir.¹⁵¹¹ İsminin başındaki ahi kelimesine bakarak ticaretle uğraşan bir zat olduğu anlaşılmaktadır. 1303 tarihinde düzenlenen vakfiyede zaviyeye ait Kastamonu, Kuzyaka ve Akçavıran da mezraalar olduğu ayrıca Göl bölgesinde çiftlikler ile merkezde bağçe ve diğer vakıf arazilerinin olduğu görülmektedir. Buralardan elde eden gelirlerle zaviyedekilerin ihtiyacı ve gelip geçen yolcular ile fukaralara yemek verilmesi şart koşulmuştur.¹⁵¹²

İncelenen dönemde zaviyenin aktif olduğu tespit edilmiştir. Ocak 1729 tarihinde Ahi Şorba Zaviyesi'nin evladiyet üzere mütevellî ve nazırı olan Seyyid Derviş

¹⁵⁰⁷ Ömer Lütfî Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX, 133-153.

¹⁵⁰⁸ M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Osmanlı Döneminde; Tekke", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2011, XXXX, 375-378.

¹⁵⁰⁹ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 81. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 326-328.

¹⁵¹⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 353.

¹⁵¹¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 241.

¹⁵¹² Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 176-178.

Mehmet'in vefat etmesi üzerine yerine oğlu Seyyid Şeyh Mehmet atanmıştır.¹⁵¹³ Nisan 1731 tarihinde Ahi Şorba Zaviyesi'nin evladiyet üzere şeyhi ve mütevellisi olan Seyyid Ahmet Efendi ölünce yerine oğlu Seyyid Hüseyin Halife günlük bir akçe ile atanmıştır.¹⁵¹⁴ Ağustos 1740 tarihinde şeyh ve müteveli olan Seyyid Hüseyin Halife vefat edince yerine bir akçe ile oğlu Seyyid Ahmet Halife şeyh ve müteveli olarak atanmıştır.¹⁵¹⁵ Ağustos 1741 tarihinde Ahmet Halife'nin vefat etmesi üzerine şeyhlik ve mütevellilik oğulları Hüseyin ve Ahmet Halife'ye geçmiştir.¹⁵¹⁶ Kasım 1747 tarihinde Ahi Şorba Zaviyesi'nin evladiyet üzere hisse ile ortak şeyhi, mütevellisi ve nazırı olan Hasan ve Ali adlı kardeşlerden Ali'nin vefat etmesi üzerine hissesi kardeşi Hasan'a verilmiştir.¹⁵¹⁷

Zaviye vakfının görevlilerine sıklıkla müdahalelerin olduğu görülmektedir.¹⁵¹⁸ Eylül 1743 tarihinde Ahi Şorba Zaviyesi'nin evladiyet üzere mütevellisi Seyyid Mehmet iken, Hüseyin adlı kişinin zorla 1/3 hissesini kendi ve kardeşleri üzerine yaptırdığı için şikâyetçi olmuştur. Şahitler ile bunlar def edilip zaviyenin müteveli ve nazırlığı tekrar Seyyid Mehmet'e verilmiştir.¹⁵¹⁹

Ehli örf tarafından vakıf köyüne müdahale edildiği anlaşılmaktadır. Şubat 1738 tarihinde Ahi Şorba Zaviyesi köylerinden Kızılcaviran Köyü halkı mektup gönderip üzerlerine edası lazım gelen vergileri verip rencide edilmeleri icap etmez iken Kastamonu mütesellimi olanların senede birkaç kez eşkıya teftişi adı altında levent askeri gönderip odun, saman ve zahire alıp halkı perişan ettiklerini bildirip bunun def edilmesini istemişlerdir. Haksız şekilde halktan bir şey alınmaması emredilip bu tür müdahaleden ehli örf def edilmiştir.¹⁵²⁰

Daye Sultan Tekkesi / Zaviyesi

1487 tahririnde Tekke-i Taye Sultan¹⁵²¹ adında bir mahallenin var olduğu bilindiğine göre, tekkenin bu tarihten önce inşa edilmiş olduğu söylenebilir. Bugün

¹⁵¹³ KŞS. 30, 88.

¹⁵¹⁴ KŞS. 32, 270.

¹⁵¹⁵ KŞS. 37, 101.

¹⁵¹⁶ KŞS. 39, 201.

¹⁵¹⁷ KŞS. 41, 123.

¹⁵¹⁸ KŞS. 40, 228-229. KŞS. 40, 258. KŞS. 106, 210. KŞS. 210, 51. BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 6, 30, BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 3, 55.

¹⁵¹⁹ KŞS. 40, 153.

¹⁵²⁰ KŞS. 110, 239-240.

¹⁵²¹ Güneş, 1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazası, 35.

türbesinin Honsalar Mahallesi, Hızıroğlu sokağında olduğu bilinmektedir. Daye Sultan'ın, Seyyidler soyundan olduğu ve tekkenin de Rufai dergâhı olarak kullanıldığı söylenmektedir.¹⁵²² Ahmet Gökoğlu'nun Rufai dergâhı olarak zikrettiği ve ayinlerini Honsalar Camii yanındaki bir bina da yaptıklarını belirttiği yerin burası olabileceğini düşünülmektedir.¹⁵²³

Dede Dultan Tekkesi / Mevlevihane

Kastamonu'daki tek Mevlevi tekkesinin burası olduğu tahmin edilmektedir. İsfendiyar Bey Mahallesi, Gaybılar deresi yolu üzerinde yer aldığı belirtilmektedir.¹⁵²⁴ 1487 tahririnde Tekke-i Dede Sultan¹⁵²⁵ adında bir mahallenin var olduğu bilindiğine göre bu tarihten önce inşa edildiği söylenebilir. Candaroğullarından Süleyman Paşa ve Dede Sultan'ın burada medfun olduğu bilinmektedir.¹⁵²⁶ Fikir babası olarak kabul edilen Mevlana Celaleddin Rumi ile başlayan Mevleviliğin, Selçuklular ve Menteşe oğulları, Aydınogulları, Germiyanogulları ve Eşrefogulları döneminde Anadolu'da gelişme alanı bulduğu görülmektedir.¹⁵²⁷ Dede Sultan'ın kabrinin Süleyman Paşa'nın yanında olması, bu dönemde Mevleviliğin Candaroğulları Beyliğinde de kabul gördüğünü göstermektedir. Ahmet Kankal tekkenin açılmasındaki amacın Kastamonu'da, Kalenderhanenin etkisini kırmak için olabileceğini belirtmektedir.¹⁵²⁸

İncelenen dönemde Dede Sultan ve Sarı Kavak Köyü zaviyelerinin bir arada olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Damgay-ı Kirpas Mukataasına dâhil edilmesi üzerine tekrar mukataadan ayrılması için emirlerin olduğu ve bununda başarıya ulaştığı görülmektedir. 14 Haziran 1731 tarihinde Dede Sultan Zaviyesi'nin senelik elli bin akçe ile Damgay-ı Kirpas Mukataasına dâhil olduğu bildirilip, ancak Bursavi Mehmet sunduğu arzla malikâne sahipleri tarafından fukara halka zulm edildiği söylenip senelik elli bin akçeyi kendisi vermek şartıyla zaviyenin mukataadan ayrılmasını talep etmiştir. Kendisine zaviyedarlık verilip senede elli bin akçeyi hazineye-i âmireye vermesi şart

¹⁵²² Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 245.

¹⁵²³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 327.

¹⁵²⁴ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 82.

¹⁵²⁵ Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 382. Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, 35.

¹⁵²⁶ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 326. Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 104.

¹⁵²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, 152-154.

¹⁵²⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 355.

koşulmuştur.¹⁵²⁹ Mart 1732 tarihinde Burusavi Mehmet mektup gönderip Kastamonu Sancağı'nda ki Sarı Kavak ve Dede Sultan Zaviyesi köylerinin 1656 tarihinden itibaren zaviyeye ait iken 1706 tarihinde elli bin akçe ile malı miri Damgay-ı Kirpas Kastamonu mukataasına eklendiğini bildirip bu has kaydının kaldırılmasını talep etmiştir. Talebi doğrultusunda elli bin akçeyi hazineye vermek şartıyla tekke mukataadan çıkarılıp tekrar zaviyedarlığa dönüşmüştür.¹⁵³⁰ 9 Nisan 1739 tarihinde Dede Sultan Zaviyesi ve Sarı Kavak nam kurra ve mezranın öşür ve vergilerini toplama işi 1739 Martından bir yıl tamamına değin 820 kuruş ile Seyyid Mehmet'e iltizam olarak verilmiştir.¹⁵³¹ 4 Haziran 1740 tarihinde Dede Sultan ve Sarı Kavak Vakfı Zaviyedarı olan Bursavi Mehmet'in vefat etmesi üzerine senelik yetmiş bin akçe mal-ı maktu ile yerine Ali zaviyedar olarak atanmıştır.¹⁵³²

Zaviyeye ait köylere ehli örf ve diğer vakıf görevlileri tarafından müdahale edildiğine dair şikâyetlerin olduğu da görülmektedir. Temmuz 1744 tarihinde Dede Sultan Zaviyesi ve vakfı mütevellisi Ali, on bir bin akçe ile vakfa ait Sarı Kavak Köyü'ne, Ferhat Paşa Camii ve vakfı mütevellisinin Bey Sarı Kavak Köyü'ndeki hakkına kanaat etmeyip, Dede Sultan Zaviyesi'nin öşür ve diğer vergilerine de müdahale ettiğini bildirmiştir.¹⁵³³ Mart 1745 tarihinde Dede Sultan Zaviyesi ve vakfı mütevellisi ve zaviyedarı Ali mektup gönderip vakfın köylerine ehli örf taifesinin müdahale ettiğini bildirip bunların def edilmesi istemiştir. İnceleme sonucu bu köylere ehli örfün müdahale etmemesi istenmiştir.¹⁵³⁴

Halife Sultan Zaviyesi

Zaviyenin 1487 tarihinden önce inşa ettirilmiş olabileceği belirtilmektedir. Kendi adıyla anılan mahallede olduğu söylenebilir. Halife Sultan'ın kim olduğu bilinmemekle birlikte hangi tarikata mensup olduğu hakkında da bilgi mevcut değildir.¹⁵³⁵ Halife ve Sultan tabirlerinin isim değil unvan olduğu göz önüne alınırsa bu zatın başka bir isimle de anılmış olabileceği söylenebilir. İncelenen dönemde arsası Halife Sultan Vakfı'na ait

¹⁵²⁹ KŞS. 32, 279.

¹⁵³⁰ KŞS. 210, 382.

¹⁵³¹ KŞS. 36, 186.

¹⁵³² KŞS. 38, 183-184.

¹⁵³³ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 6, 121.

¹⁵³⁴ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 6, 285.

¹⁵³⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 356.

bir ev satışının olduğu görülmektedir.¹⁵³⁶ Bir diğer kayıтта Halife Sultan bağçesine inşa edilen mescide atanan görevli kaydına rastlanmaktadır.¹⁵³⁷

Hoca Muslihiddin Ağa Zaviyesi

Hoca Muslihiddin Efendi tarafından Küpçügez Mahallesi'nde, bir mescit ve zaviye inşa edildiği söylenmektedir. Yapılış tarihi 1520-1550 tarihleri arasında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵³⁸ İncelenen dönemde mescit vakfı ile ilgili kayıtlar olmasına rağmen zaviye ile ilgili hiçbir kayda ulaşılamamıştır. Kastamonu ile ilgili eserlerde de bu yapı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

İbrahim Bey / Aktekke Zaviyesi

1487, 1530 ve 1580 tahrirlerinde Zaviye-i İbrahim Bey Mahallesi namı diğer Aktekke¹⁵³⁹ adında bir mahallenin var olduğu görülmektedir. Buna göre zaviyenin 1487 tarihinden önce inşa edildiği söylenebilir. İbrahim Bey tarafından kendi adıyla anılan mahalleye, bir camii yaptırdığı ve çevresine de bir imaret inşa ettiği belirtilmektedir. Çıkan yangınla imaretin tahrip olduğu yalnızca camiinin geri inşa edildiği rivayet edilmektedir.¹⁵⁴⁰ İncelenen dönemde İbrahim Bey Camii ile ilgili hükümler olmasına rağmen zaviye ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

İsfendiyar Bey Zaviyesi

1487 tahririnde Zaviye-i İsfendiyar Bey¹⁵⁴¹ adında bir mahallenin var olduğu bilindiğine göre, zaviye bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır. Zaviyenin 1420 tarihinden sonra İsfendiyar Bey tarafından şehrin doğu kısmını iskâna açmak için Karaçomak deresinin doğu kısmına inşa edildiği söylenmektedir.¹⁵⁴²

İncelenen dönemde zaviyenin aktif olduğu görülmektedir. Şubat 1737 tarihinde İsfendiyar Bey Zaviyesi'nin dört akçe ile tabbahı (aşçı) olan İbrahim'in vefat etmesi üzerine yerine vakıf mütevellisinin arzıyla Hacı Abdurrahman görevlendirilmiştir.¹⁵⁴³ Şubat 1741 tarihinde zaviyenin tabbahı olan Abdurrahman'ın vefat etmesiyle görev

¹⁵³⁶ KŞS. 38, 136.

¹⁵³⁷ KŞS. 29, 46.

¹⁵³⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 357.

¹⁵³⁹ Tosunoğlu, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, 384.

¹⁵⁴⁰ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 149.

¹⁵⁴¹ Güneş, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, 34.

¹⁵⁴² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 358.

¹⁵⁴³ KŞS. 35, 165.

Ali'ye verilmiştir.¹⁵⁴⁴ Ancak bir diğer kayıttaki İbrahim Halife'nin vefat etmediği görülmektedir. Mart 1742 tarihinde İsfendiyar Bey Zaviyesi'nde dört akçe ile tabbağ olan İbrahim Halife'den, vakıf mütevellisi Hacı Hüseyin'in zorla görevi Abdurrahman'a ondan da kendi kardeşi Ali'ye verdiği yönünde İbrahim Halife'nin şikâyeti olmuştur. Mütevellinin inkârı üzerine şahitler ile görev tekrar İbrahim Halife'ye verilmiştir.¹⁵⁴⁵ Aralık 1745 tarihinde İsfendiyar Bey Zaviyesi'nin şeyhliğinin Ebubekir Halife'den, Şeyh Ahmet'e geçtiği bildirilip bazılarının göreve haksız müdahaleleri olduğu belirtilmiştir. Şeyhülislâmın arzıyla şeyhlik Ahmet'e verilmiştir.¹⁵⁴⁶

Kalenderhane

Kenan Bilici, yapılış tarihi tespit edilemeyen eserler arasında burayı da zikretmektedir.¹⁵⁴⁷ Zaviyeyi yaptıranın Kalenderi tarikatına mensup olduğu düşünülmekle birlikte ne zaman yaptırıldığı ve nerede inşa ettirildiği bilinmemektedir.¹⁵⁴⁸ Kalenderîlerin Anadolu'ya gelişi Moğol istilasından önce başlamakla birlikte, asıl göçün XIII. yüzyılda gerçekleştiği ifade edilmektedir. Suriye ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya gelen Sufiler, zamanla her bölgeye yayılmışlardır. Kalenderiler hakkında birçok eser olmasına karşın en sert tepkiyi İbnül Hatib vermiştir. Ona göre Cavlakiler yani Kalenderiler makul insanlar değildir. Onları aşağılık, utanmaz ve yeryüzünün en aşağılık topluluğu olarak tanımlar. Mescitlere köpekleri ile giren ve ibadet etmemekle övünen kişiler olarak tanımlar.¹⁵⁴⁹ II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kalenderîlere karşı baskıcı bir politika izlenip birçok tekkeleri kapatıldığı bilinmektedir. Ancak Kastamonu'da bu dönemde Kalenderîlerin etkin olması yöneticilerin müsamahakâr tavrı ve bu bölgedeki kalenderîlerin ılımlı tutum sergilemesine karşılık olarak gösterilmektedir.¹⁵⁵⁰

¹⁵⁴⁴ KŞS. 39, 184.

¹⁵⁴⁵ KŞS. 39, 151.

¹⁵⁴⁶ KŞS. 106, 168.

¹⁵⁴⁷ Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 199.

¹⁵⁴⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 359.

¹⁵⁴⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV – XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, 61-66.

¹⁵⁵⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 360.

Rufai Tekkesi

Bu tekkenin, İsfendiyar Bey zamanında inşa edildiği tespit edilmiştir. M. Talat Yaman Kastamonu merkezde Honsalar Camii yakınında bulunan bir evin duvarındaki kitabenin Rufai tekkesine ait olduğunu söylemektedir. 1414 tarihli bu kitabeye göre tekkenin Emirül kebir Şadi bin İlyas bin Bahtiyar tarafından yaptırıldığı görülmektedir.¹⁵⁵¹ Bu tarikatın ayinlerini Honsalar Camii yanındaki bu yerden daha sonra Molla Said Tekkesi ve son olarak Hacı Said Efendi tarafından Çevkani Mahallesi'ndeki camiiye taşındığı belirtilmektedir.¹⁵⁵²

Şeyh Mustafa Efendi Zaviyesi

Kırkçeşme Mahallesi, Selçuk sokağındadır. Aziz Mahmud Hüdayi'nin halifelerinden olan Şeyh Mustafa, Kastamonu'ya irşad için gönderilmiştir.¹⁵⁵³ İlk dönemlerde mescit olarak hizmet veren yapının, 1652 tarihinde Şeyh Mustafa tarafından minber eklenip camiiye çevrildiği ve yanına tekkenin yapıldığı söylenmektedir.¹⁵⁵⁴ Celveti tarikatına bağlı bu zaviyeye 1650 tarihli vakfiyesiyle yeni vakıflar sağlandığı görülmektedir.¹⁵⁵⁵ Dolayısıyla tekkenin bu tarihten önce yaptırılmış olması gerekmektedir.

İncelenen dönemde zaviyenin aktif olduğu tespit edilmiştir. Temmuz 1727 tarihinde Şeyh Mustafa Efendi Zaviyesi'nde iki akçe ile şeyh ve iki akçe ile hatip olan Şeyh Mehmet rızasıyla görevini oğlu Musa Halife'ye bırakmıştır.¹⁵⁵⁶ 24 Ekim 1733 tarihinde Şeyh Mustafa Efendi Camii ve Tekkesi mütevellisinin Hacı Mustafa ve seccâdenişinin Şeyh Musa Halife olduğu aralarındaki davadan anlaşılmaktadır.¹⁵⁵⁷ Mayıs 1743 tarihinde ise Kırkçeşme Mahallesi'ndeki Şeyh Mustafa Efendi Zaviyesi ve Tekkesinde iki akçe ile şeyh iki akçe ile hatib olan Şeyh Mehmet'in rızasıyla oğlu Musa

¹⁵⁵¹ Yaman, *Kastamonu Tarihi, (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 135.

¹⁵⁵² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 327.

¹⁵⁵³ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 308.

¹⁵⁵⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 360-361. Gerek Ahmet Gökoğlu gerekse Mehmet Behçet bu caminin kuruluş tarihini 1514 senesi olarak vermektedir. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 327. Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 91.

¹⁵⁵⁵ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* 327.

¹⁵⁵⁶ KŞS. 29, 151.

¹⁵⁵⁷ KŞS. 33, 15-16.

Halife'ye görevi bırakmasına diğer oğlu Ahmet Halife itiraz etmiştir. Şahitler ile bu görevler iki kardeşe ortak olarak verilmiştir.¹⁵⁵⁸

Şeyh Şaban Zaviyesi

Bu tekkenin, Hisarardı Mahallesi'nde yer aldığı bilinmekte ve içerisinde camii, türbe, kütüphane, matbah ve iki dergâh evinin olduğu bilinmektedir.¹⁵⁵⁹ Şeyh Şaban Efendi'nin ilk dönemlerde Kastamonu'da ki Seyyid Sünneti Mescidi'ni dergâh olarak kullandığı ve buranın kendi adıyla anıldığı söylenmektedir.¹⁵⁶⁰ Halveti dergâhının Şabaniye kolunu kuran ve Taşköprüde doğup 1576 tarihinde vefat eden Şeyh Şaban-ı Veli, Halvetiliğin ikinci piri olarak kabul edilir.¹⁵⁶¹ Bu kolun kurucusu Şeyh Şaban Efendi olmakla birlikte, toplam on yedi şeyhin olduğu ve bunlardan birçoğunun kabrinin de Şaban-ı Veli türbesinde olduğu söylenmektedir.¹⁵⁶² Sultan III. Murat'ın hocası ve mürşidi Şeyh Şücaeddin Efendi tarafından 1580 tarihinde bu camiinin tamir edildiği görülmektedir.¹⁵⁶³ Şeyh Şüca Efendi'nin, Sultan Murat'tan Kastamonu'daki Şeyh Şaban-ı Veli Camii'nin vakıflarının yetersiz olduğunu bildirmesi üzerine Kastamonu'daki İsmailler, Çetükviran ve Güçkilem (Küçük) köylerinin gelirleri tahsis edilmiştir.¹⁵⁶⁴ İncelenen dönemde 17 Eylül 1743 tarihinde Şeyh Şaban Zaviyesi'nin şeyhinin Şeyh Mehmet Efendi olduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁶⁵ 25 Kasım 1743 tarihinde Şeyh Şücaeddin Camii ve Şeyh Şaban Efendi Zaviyesi'nin tamir ve diğer işlerine ait vakıf köylerinin beş akçe ile mütevellisi olan Hasan ölünce yerine oğulları Mehmet ve Ahmet getirilmiştir.¹⁵⁶⁶

Bunlardan başka arşiv vesikalarında ismi geçen, Geyikli Köyü'nde Mustafa Dede Zaviyesi,¹⁵⁶⁷ Ahlatçık ve çevresi köylerinde Hacı Murad bin Veli Vakfı Zaviyesi,¹⁵⁶⁸

¹⁵⁵⁸ KŞS. 40, 182.

¹⁵⁵⁹ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anısal Yapıları ve Konutları)*, 84. Şeyh Şaban-ı Veli Dergâhının kubbe yazılarının güzel sanatlar akademisi aklam-ı sitte hattatı Hacı Nuri Korman Efendi tarafından yazıldığı bilinmektedir. Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 95.

¹⁵⁶⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 362.

¹⁵⁶¹ Nurhan Atasoy, "Osmanlı Döneminde Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 202.

¹⁵⁶² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 326.

¹⁵⁶³ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 31.

¹⁵⁶⁴ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 187-192.

¹⁵⁶⁵ KŞS. 40, 116.

¹⁵⁶⁶ KŞS. 40, 150.

¹⁵⁶⁷ KŞS. 28, 236.

¹⁵⁶⁸ KŞS. 31, 115.

Avret? Köyü'nde Hacı Nasrullah-el Müderris Vakfı Zaviyesi,¹⁵⁶⁹ Bey Çelebi Mahallesi'nde Çorbazâde Tekkesi,¹⁵⁷⁰ Benli Sultan Tekkesi,¹⁵⁷¹ Çıban divanında Hacı Murad Zaviyesi¹⁵⁷² gibi tekke ve zaviyelerin var olduğu görülmektedir.

İncelenen bu zaviyelerden başka Kastamonu ile ilgili eserlerde isimleri geçen diğer tekke/zaviyeler şunlardır: İbn-i Battûta'nın eserinde geçen Fahrettin Bey Tekkesi ve Ahi Nizamettin Tekkesi¹⁵⁷³, Akdoğan Zaviyesi¹⁵⁷⁴, Derviş İbrahim Zaviyesi, Hıdırlık Zaviyesi¹⁵⁷⁵, Hacı Şakir Seydi Paşa Zaviyesi, Şehribanlar Tekkesi ve Zaviyesi, Demirli Tekkesi ve Zaviyesi, Taşpınar Tekkesi ve Zaviyesi, Abıdun Zaviyesi, Ahi Ece Zaviyesi,¹⁵⁷⁶ Kadiri tekkeleri arasında Yılanlı Tekkesi, Hasan Çelebi Dergâhı, Halveti tekkeleri arasında Hacı Dede Mescidi Tekkesi, Ferhat Paşa Cami Tekkesi, Server Mescidi Tekkesi, Nakşibendi tekkeleri arasında Halidi Ahmet Dede Sultan Tekkesi, Karanlık Evliya Mescidi Tekkesi, Sadi tekkeleri arasında Sığırpazarı Şuca Tekkesi, Sadi Cebeci Tekkesi, Sadi Ayıcılar Gikay? Baba Tekkesi, Sadi Hacı Muharem veya Saray Cami Tekkesi, Bayrami tekkeleri arasında Atabey Cami Tekkesi¹⁵⁷⁷ isimleri görülmektedir.

2.2.4. Türbeler

İslâm coğrafyasında tanınmış kişilerin mezar anıtlarına türbe denilmektedir. Zamanla bu sözcüğün yerine eş anlamlı kümbet, makam, meşhed, buka, darih, kubbe ve ravza gibi kelimelerde kullanılmıştır. Bu adlar yapının ait olduğu kişinin mevkii ve makamına, mensup olduğu zümreye ve yapının mimarî özelliğine göre birbirinin yerine kullanılmıştır.¹⁵⁷⁸ İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda da Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemine ait tanınmış birçok kişiye ait türbenin var olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Çobanoğulları dönemine ait Karanlık Evliya Türbesi'dir. Türbe İbn-i

¹⁵⁶⁹ KŞS. 32, 239.

¹⁵⁷⁰ KŞS. 110, 188.

¹⁵⁷¹ KŞS. 210, 51.

¹⁵⁷² KŞS. 31, 13.

¹⁵⁷³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, c. 1, 441-442.

¹⁵⁷⁴ Akdoğan Zaviyesine mütevelli atandığına dair 1749 tarihli kayıt olmasına rağmen belge tahrip olduğu için okunamamıştır. BOA. C. EV. 142, 7052.

¹⁵⁷⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* 354-356-357.

¹⁵⁷⁶ Güzey, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 190-191.

¹⁵⁷⁷ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 83 - 88.

¹⁵⁷⁸ İsmail Orman, "Türbe", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, XXXI, 464.

Neccar Mahallesi, Türbe sokağındadır. Türbenin Selçuklu mimarî tarzına göre yapıldığı görülmektedir. Bu türbenin Hüsameddin Çoban'a ait olabileceği söylenmektedir.¹⁵⁷⁹ Bir diğer türbe ise Âşıklı Sultan Türbesi'dir. Türbe, Püre Mahallesi'nde, Kale kapısı mevkiinde Kümbet sokağında yer almaktadır. Âşıklı Sultan'ın kim olduğu bilinmemektedir. Türbenin mimarî yapısı Selçuklu dönemini yansıtmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bir yangın faciası geçiren türbede medfun Âşıklı Sultan'ın ayakları yandığı için halk arasında bundan sonra türbeye Yanık Evliya Türbesi denilmeye başlanmıştır.¹⁵⁸⁰ Bir diğer türbe ise Atabey Gazi Türbesi'dir. Atabey Gazi Camii'nin haremi dâhilinde yer almaktadır. Burada mefdun olan kişinin Muzaffereddin Yavlak Arslan olabileceği tahmin edilmektedir.¹⁵⁸¹ Kastamonu merkezde kale kapısının üzerinde kendi adıyla anılan tepede Müfessir Alauddin adında bir türbe daha mevcuttur. İçinde yedi tane mezar bulunmaktadır. Mehmet Behçet bu türbenin en eski türbe olduğunu bildirip, inşa tarihini 1278 tarihi olarak vermektedir. 1851 tarihinde tamir gördüğü kitabesinden anlaşılmaktadır.¹⁵⁸² Kırkçeşme Mahallesi'nde yer alan Hatun Sultan Türbesi ise Çelebi Mehmet'in kızı Hatun (Selçuk) Sultan tarafından 1436 tarihinde inşa ettirilmiştir. Türbenin içinde sekiz adet mezar mevcuttur.¹⁵⁸³ Deveciler Mahallesi'nde kendi ismiyle anılan Deveci Sultan Türbesinde ise on iki adet ahşap sanduka mevcuttur. Deveci Sultan, Horasanlı olup Yusuf el Horasani ismiyle anılmaktadır. Yanındaki 100 kişi ile hacca gitmek için yola çıkan bu zat Erzincan'a gelince rüyasında Peygamber Efendimiz'i görüp yanındakilerle birlikte Kastamonu'ya gelir. Aldığı develeri Atabey Gazi emrindeki gazilere taksim eder. Bu develeri güttüğü için kendisine Deveci Sultan denilmektedir.¹⁵⁸⁴

İsmail Bey tarafından vefat eden âlimler ve aile efradı için yaptırdığı türbenin ise 1460 tarihinden önce inşa edildiği varsayılmaktadır. Kendisi Filibe'de vefat ettiği için

¹⁵⁷⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* 265-266.

¹⁵⁸⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 219-222.

¹⁵⁸¹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 267. Fazıl Çiftçi ise burada medfun olan kişinin Hüsameddin Çoban Bey olabileceğini bildirmektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 223.

¹⁵⁸² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 268. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 90. Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 60-64.

¹⁵⁸³ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 77-84. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 272-279. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 139.

¹⁵⁸⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 227-228. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 81.

kabri bu türbede mevcut değildir.¹⁵⁸⁵ 8 Nisan 1726 tarihinde İsmail Bey türbesinin günlük bir akçe ile türbedarının Ali Halife olduğu görülmektedir.¹⁵⁸⁶ Ekim 1741 tarihinde İsmail Bey'in yaptırdığı türbede bir akçe ile günde üç cüzi şerif tilavetinin cüzhanı olan İsmail rızasıyla görevini Mustafa Halife'ye bırakmıştır.¹⁵⁸⁷ Mayıs 1744 tarihinde günde bir akçe ile İsmail Bey Vakfı'ndan olmak üzere türbede cüzi şerif okuyan Şeyh İbrahim vefat edince yerine İbrahim Halife atanmıştır.¹⁵⁸⁸ Abdurrezzak Camii yanında kendi adıyla anılan bir türbe mevcuttur. Bugün burası hazire halindedir.¹⁵⁸⁹ Türbenin içinde iki adet tahta sanduka vardır. Bunların üzerinde 1512 ve 1513 tarihleri yazmaktadır. Bu türbeye Abazak Türbeside denilmektedir.¹⁵⁹⁰ Kastamonu da Hisarardı Mahallesi'nde, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi yer almaktadır. Bu türbenin yapılması emrini Sultan Ahmet Han'ın şehzadesi Sultan Osman vermiştir. Ancak türbenin başındaki Ömer Kethüda Bey'in harcamalarda israfa kaçtığı gerekçesiyle, Nasuh Paşa tarafından idam ettirilmesi ile türbe yarım kalmıştır. İki sene sonra Küre kadısı ve halkın desteği ile türbe 1611 tarihinde tamamlanmıştır.¹⁵⁹¹ İçinde on altı sanduka bulunan türbenin 1775-76 ve 1845 tarihlerinde tamir gördüğü bilinmektedir.¹⁵⁹²

Kırkçeşme Mahallesi'nde, Selçuk Sokak ile Kırkçeşme caddesinin kesiştiği noktada Şeyh Mustafa (Serçeoğlu) Türbesi yer almaktadır. İçinde toplam on beş sanduka bulunmaktadır. Şeyh Mustafa Efendi'nin Aziz Mahmud Hüdayi'nin halifelerinden olduğu ve Kastamonu'ya geldiği ifade edilmektedir.¹⁵⁹³ Hacı Dede Türbesi ise kendi adıyla anılan camiinin yanında yer almaktadır. İçinde dört sanduka bulunmaktadır. Bunlardan biri Şeyh Şaban-ı Veli halifelerinden Hacı Dede Sultan'a aittir. Geçirdiği yangın sonucu tamamen ahşap olarak tekrar inşa edilmiştir.¹⁵⁹⁴ Honsalar

¹⁵⁸⁵ Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 63. Talat Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi, (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 162.

¹⁵⁸⁶ KŞS. 28, 222.

¹⁵⁸⁷ KŞS. 39, 182.

¹⁵⁸⁸ KŞS. 106, 193.

¹⁵⁸⁹ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 78

¹⁵⁹⁰ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 288.

¹⁵⁹¹ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 104-106. Bu türbenin 1020 tarihinde halveti dervişlerinden Ömeril Fuadi isimli zatın delaleti ile yapıldığı söylenmektedir. Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, 22.

¹⁵⁹² Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 78.

¹⁵⁹³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 292. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 79.

¹⁵⁹⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 283. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 80, Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 293.

Mahallesi, Hızıroğlu sokağında ise Daye Sultan'a¹⁵⁹⁵ ait bir türbe mevcuttur. İçinde üç adet ahşap sanduka mevcuttur. Biri Daye Sultan'a ait olup diğer ikisin kime ait olduğu bilinmemektedir. Türbenin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı tespit edilememiştir.¹⁵⁹⁶ Bey Çelebi Mahallesi, Hacı Dede Sokakta ise Ahi Şorba'ya ait türbe bulunmaktadır. İçinde üç adet sanduka mevcuttur. Kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Son dönemde hayır sahipleri tarafından tekrar inşa ettirilmiştir. Ahi Şorba'nın Kadiri şeyhi olup Seyyid olabileceği ve ticaretle uğraşan bir zat olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁹⁷ Hepkebirler (Kebkebirler) Camii'nin iki yanında iki adet türbe mevcuttur. Doğu kısmındaki türbenin içinde dokuz adet sanduka mevcut olup biri Samur Dede'ye ait olduğu sanılmaktadır. Batı kenarındaki türbede dört sanduka olup bunlardan birinin Hamzi Yunnani'ye ait olduğu söylenmektedir.¹⁵⁹⁸ Yılanlı Darüşşifası olarak bilinen bugünkü Yılanlı Camii yanında aynı isimle anılan bir türbe mevcuttur.¹⁵⁹⁹ Bu türbenin içinde yirmi bir adet sanduka mevcuttur. Bunlardan biri Abdulfettah-ı Veli'ye aittir. Diğerlerinin ise torunlarına ait olduğu ifade edilmektedir. 1940 senesinde buradan belediye tarafından yol geçirilmesi düşünülmüş Hasıp Yılanlıoğlu tarafından dilekçe verilip 1942 yılında bakanlar kurulu ile bu karar durdurulmuştur.¹⁶⁰⁰ İncelenen bu türbeler dışında Ferhat Paşa Vakfı'ndan olmak üzere cüzhan ve türbedar olarak İsmail Halife'nin dört akçe ile atandığı görülmektedir.¹⁶⁰¹ Frenkşah Cemaleddin Türbesi'nin, Pazartesi ve Perşembe günleri cüzhanın bir buçuk akçe ile Ahmet Halife olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁰² Deveciler Mahallesi'nde ki Hasan Efendi Türbesi'nin iki akçe ile cüzhanın Hafız Mehmet olduğu görülmektedir.¹⁶⁰³ Yine bunlardan başka Maden Dede Türbesi, Vehbi Gazi Türbesi, Adil Bey Türbesi, Ahi Ali Baba Türbesi, Cebrazil Efendi Türbesi, Cemaleddin Efendi ve Kargaş Sultan Türbesi, Harmankaşı

¹⁵⁹⁵ KŞS. 210, 71.

¹⁵⁹⁶ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 293. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 245. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 81.

¹⁵⁹⁷ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 241. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 293.

¹⁵⁹⁸ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 81. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 229 - 285. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 293-294.

¹⁵⁹⁹ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 80.

¹⁶⁰⁰ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 48-56. Fazıl Çiftçi türbe içinde 25 adet sanduka olduğunu bildirmektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 5.

¹⁶⁰¹ KŞS. 28, 179.

¹⁶⁰² KŞS. 30, 84.

¹⁶⁰³ KŞS. 40, 243.

Türbesi, Halife Sultan Türbesi, İbn-i Neccar Türbesi, Musa Fakih Türbesi, Süleyman Paşa ve İbrahim Paşa Türbesi, Abdülcebbar Türbesi, Açıkbaş Sultan Türbesi, Ali Asgar Efendi Türbesi, Bayraklı Dede Türbesi, Çevkani Türbesi, Gümüşlüce Türbesi, Karabaş-ı Veli Türbesi, Taraklı Sultan Türbesi¹⁶⁰⁴ ve Topçuoğlu Cami Türbesinde 1513 tarihli medfun Hoca Gıyas adında devrin âlimlerinden birine ait mezar olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁰⁵ Kastamonu şehrinin evliyalara diyarı olarak adlandırılmasının sebebi, içinde yüzyıllardır barındırdığı birçok büyüğün kabrinin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır.

2.2.5. Çeşme ve Şadırvanlar

Çeşme kelimesinin, Farsça göz anlamına gelen “çeşm” kelimesinden türediği kabul edilir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere şems denilmesi, bunların akıtıldığı yapılara çeşme denilmesine sebep olmuştur.¹⁶⁰⁶ Büyük tente, çadır ve gölgelik anlamlarındaki Farsça şadurvan kelimesi ise Türkçeye şadırvan olarak geçmiştir. “*Mimarî terim olarak ise cami avlularında ortadaki havuzun etrafındaki musluklar ve ortasındaki fıskiye su akan üzeri kubbeli abdest yeri için kullanılan tabirdir*”.¹⁶⁰⁷ Su insan ve diğer canlılar için hayati bir öneme sahiptir. Bunun için insanoğlu ilk çağlardan itibaren su kenarlarında ikamet etmiştir. Suyu daha verimli kullanabilmek için kaynağına ulaşp çeşitli maddelerle suyu yaşadığı merkeze getirmeye çalışmıştır. İncelenen dönemde de Kastamonu şehrindeki çeşme ve şadırvanlara çeşitli yerlerden sular getirildiği ve bunlar için vakıflar kurulduğu görülmektedir.

Kastamonu merkezde yer alan çeşmelere ve şadırvanlara Depelice¹⁶⁰⁸, Olukbaşı¹⁶⁰⁹ ve Kavacık¹⁶¹⁰ mevkilerinden suyun getirildiği görülmektedir. Bunlardan başka Topçuoğlu ve Memiş Ağa sularınında var olduğu görülmektedir.¹⁶¹¹ Osmanlı öncesi ve Osmanlı döneminde Kastamonu Kazâsı’nda birçok çeşmenin var olduğu bilinmesine rağmen birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Kastamonu’da var olduğu bilinen

¹⁶⁰⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 231-310.

¹⁶⁰⁵ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 103.

¹⁶⁰⁶ Semavi Eyice, “Çeşme”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, VIII, 277.

¹⁶⁰⁷ Ali Kılıcı, “Şadırvan”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, XXXVIII, 219.

¹⁶⁰⁸ KŞS. 33, 199.

¹⁶⁰⁹ KŞS. 210, 211.

¹⁶¹⁰ KŞS. 43, 244.

¹⁶¹¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 388-389.

çeşmeler ise şunlardır: Deveciler Mahallesi'nde aynı adla anılan camiinin karşısından Deveciler sokağı üzerinde, 1510 tarihinde yapıldığı tahmin edilen fakat yaptıranı belli olmayan Kanlı çeşme adında bir çeşme mevcuttur. Bu çeşmenin birkaç kez tamir gördüğü söylenmektedir.¹⁶¹² Namazgâh ve Abdalbaki medreselerinin yerine yaptırılan, Gazi Paşa İlkokulu bağçesinin dış köşesinde ise on altıncı yüzyılda yapılan bir Osmanlı eseri olduğu kabul edilen Namazgâh çeşmesi mevcuttur.¹⁶¹³ Bu gün mevcut olmayan fakat İbni Neccar Mahallesi, Atabey yolu üzerinde Kubbeli Mescid'in yanında olduğu bilinen Atlanbaç çeşmesi ise 1744 tarihinde Atabey Tekkesi şeyhlerinden, Şemseddin Efendi'nin eşi Gülsüme Hanım tarafından yaptırılmıştır.¹⁶¹⁴ Yanık Hanı'n avlusunda kesme taştan yapılmış tek yüz bir çeşme mevcuttur. Bu çeşmenin 1730-1731 tarihinde Yanıkzâde Hacı İsmail Ağa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.¹⁶¹⁵ Yine Kastamonu Hıra Hasan Köyü'nde XVI. yüzyılda inşa edildiği anlaşılan fakat bugün metruk olan Kuru Çeşme adında bir yapının daha mevcudiyeti tespit edilmiştir.¹⁶¹⁶ İncelenen dönemde, Muslihiddin Vakfı mütevellisinin şikâyeti ile vakfa ait bir hayyat dükkânının Kuru Çeşme'nin tamiri için vakfedildiği ve çeşmenin 1712 tarihinde Kastamonu mütesellimi İsmail Ağa tarafından tamir ettirildiği görülmektedir.¹⁶¹⁷

İncelenen dönemde belgelere yansıyan diğer çeşmeler ise şunlardır: Kasım 1724 tarihinde İsmail Bey'in, Depelice bölgesinden getirtip mahkeme yanı, Kanare Mahallesi ve merkeze yaptırdığı üç adet çeşmenin müteveli ve meremmeti olan Ahmet, görevini yapmadığı için kadı arzıyla görevi Hacı İsmail'e verilmiştir.¹⁶¹⁸ Mart 1731 tarihinde Sultan Süleyman'ın Depelice bölgesinden su getirtip Kastamonu'da yaptırdığı çeşmelerin meremmeti olarak Ali'nin yerine Ahmet'in, Kadı Seyyid Hacı Hasan arzıyla atandığı görülmektedir.¹⁶¹⁹ Mayıs 1734 tarihinde ise Şadi Bey Mahallesi'nden Rabia Hatun, mahallenin avarız, nuzül ve çeşme vakfının mütevellisi Ahmet Çelebi'den

¹⁶¹² Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 117. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 402-403. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 408.

¹⁶¹³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 403. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 122. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 411-412.

¹⁶¹⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 401-402. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 404. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 117-118.

¹⁶¹⁵ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 117-118.

¹⁶¹⁶ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 403-404.

¹⁶¹⁷ KŞS. 210, 150.

¹⁶¹⁸ KŞS. 28, 226.

¹⁶¹⁹ KŞS. 32, 275.

şikâyetçi olmuştur. İki katlı, avlulu ve su kuyulu evini satmasına Ahmet Çelebi'nin mani olduğunu bildirmiştir. Ahmet Çelebi ise şahitler ile on yedi sene önce Rabia Hatun'un evini vakfedip ölünceye kadar ikamet edip ölünce mütevellî tarafından onu on bir buçuk hesabı ile işletilip mahallenin avarız ve nüzul vakfı ile mahalle çeşmesinin tamirine bağışladığını ispatlamıştır.¹⁶²⁰ Kasım 1734 tarihinde Depelice dağından Efendi, Kozluca ve Bey çeşmeleri ile diğer çeşmeler için su yolu kazmacısı olan Mustafa'nın vefat etmesi üzerine yerine Mehmet bu göreve getirilmiştir.¹⁶²¹ Ağustos 1737 tarihinde Eyciler Mahallesi'ndeki Eyciler ve Karabaş çeşmeleri vakfının bir akçe ile mütevellîsi olan Ramazan'a, Kadı Seyyid Mehmet'in arzıyla bir akçe daha zam yapılmıştır.¹⁶²² Ekim 1740 tarihinde Deveciler Mahallesi'ndeki çeşmenin nakit vakfının mütevellîliğinin Mehmet Halife'den Ali'ye, Kadı Nâibi Hacı Ahmet Çıtınzâde tarafından verildiği görülmektedir.¹⁶²³ 25 Kasım 1740 tarihinde İsmail Bey Hanı çeşmesi nakit vakfı mütevellîsi Ali Hüseyin görevini yapmadığı için yerine Mehmet Ali mütevellî olarak atanmıştır.¹⁶²⁴ Yine Abdulcebbar Mahallesi'nde Tatlu çeşme denen bir çeşmenin olduğu ve nakit vakfı mütevellîliğine mahallenin avarız ve nuzul vakfı da dâhil olmak üzere Seyyid Mehmet'in getirildiği görülmektedir.¹⁶²⁵ Arabapazarı yanında Arız Mahallesi çeşmesinin varlığı da tespit edilmiştir.¹⁶²⁶ Yine Ferhat Paşa Camii önünde bir çeşmenin var olduğu bilinmektedir.¹⁶²⁷ Halife Mahallesi'nde ise Saliha Hatun tarafından Çukur çeşme suyundan gelen suyla iki adet çeşme yaptırıldığı anlaşılmaktadır.¹⁶²⁸ Tahir Fakih Mescidi önünde bir çeşmenin var olduğu görülmektedir.¹⁶²⁹ Eyciler Mahallesi'nden Basmacı Hüseyin, ev satışından otuz kuruşu mahallenin çeşmesinin tamiri için vakıf etmiştir.¹⁶³⁰ Ekim 1748 tarihinde Kavacık bölgesinden Cebail Ağa Mescidi önündeki çeşmeye gelen suyun mütevellî ve meremmetlik görevi üç akçe ile mescit müezzini Mehmet Halife'ye verilmiştir.¹⁶³¹

¹⁶²⁰ KŞS. 33, 71.

¹⁶²¹ KŞS. 33, 199.

¹⁶²² KŞS. 35, 273.

¹⁶²³ KŞS. 37, 92.

¹⁶²⁴ KŞS. 38, 167.

¹⁶²⁵ KŞS. 40, 240.

¹⁶²⁶ KŞS. 43, 78.

¹⁶²⁷ KŞS. 210, 29.

¹⁶²⁸ KŞS. 210, 187.

¹⁶²⁹ KŞS. 210, 237.

¹⁶³⁰ KŞS. 210, 261.

¹⁶³¹ KŞS. 43, 244.

Kitabesi olmadığı için yapım tarihi tespit edilemeyen birçok çeşme mevcuttur. Bunlardan ilki Atabey Camii karşısında Maden Dede Türbesi önünde yer alan, Atabey çeşmesidir.¹⁶³² Bir diğeri Çevkani Camii önünde yer alan kesme taştan yapılmış Çevkani çeşmesidir.¹⁶³³ Yapılış tarihi ve yaptıranı belli olmamakla birlikte 1692 tarihinden önce yapıldığı bilinen Server çeşmesi ise Server Camii'nin doğu kısmında Kaymakçeşme sokağındadır.¹⁶³⁴ Ayrıca Bedir Gazi Mahallesi, Dut dibi sokakta Dut dibi çeşmesi, Atabey Mahallesi'nde Koyunlu (Efendi) çeşmesi, Hamza Ağa Mahallesi'nde Yukarı Pazar ve Kale çeşmeleri, Hacı Hamza Mahallesi'nde Hacı Hamza, Dere ve Pehlül çeşmeleri, Sığırpazarı çeşmesi, İsa Dede Türbesi önündeki çeşme, Honsalar çeşmesi, Gökdere çeşmesi ve Abid çeşmeleri sayılabilir.¹⁶³⁵

Kastamonuda mevcut şadırvanlardan ilki olarak Yılanlı külliyesi içinde yer alan iki adet şadırvan zikredilebilir. Yapılış tarihi bilinmemekle birlikte muslukların bulunduğu bölgede kabartma bitki motiflerinin olduğu söylenmektedir.¹⁶³⁶ Bir diğer şadırvan ise Nasrullah Kadı Cami önünde yer alan Nasrullah şadırvanıdır. Bu şadırvanın ilk olarak, Nasrullah Kadı tarafından inşa ettirildiği söylenmektedir. 1752 tarihinde ise Bedii Efendi adlı bir hayır sahibi tarafından tekrar inşa ettirilmiştir. Yeniçeriden olan Hacı Bedii Ahmet Ağa bin Hacı Mahmut Ağa bu hayrı için üç çizmecî, iki berber ve üç manav dükkânını da vakfetmiştir. Şadırvan daha sonra birkaç kez tamir geçirmiştir.¹⁶³⁷ Topçuoğlu Camii yanında ise aynı isimle anılan şadırvan mevcuttur. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Çetin Efendizade Kadı Ahmet Efendi tarafından 1728 tarihinde şadırvan için vakıflar yapıldığı bildirilip belki de bu tarihte adı geçen hayır sahibi tarafından inşa ettirilmiş olabileceği söylenmektedir.¹⁶³⁸

¹⁶³² Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 401.

¹⁶³³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 411. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 402.

¹⁶³⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 413. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 411.

¹⁶³⁵ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 118-123. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 411.

¹⁶³⁶ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 7.

¹⁶³⁷ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 397-398. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 123-124.

¹⁶³⁸ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 400-401. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 124. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 392-393.

2.2.6. Hamamlar

Geçmiş dönemlerde insanların temizlik ihtiyacını gidermek için hamamları kullandıkları söylenebilir. “Arapça’da “ısıtmak; sıcak olmak” anlamındaki *hamm* (*hamem*) kökünden türeyen *hamam* (*hammârn*) kelimesinin sözlük anlamı “ısıtan yer” demek olup “yıkama yeri” mânasında kullanılmaktadır”. Farsça karşılığı *germâbedir*.¹⁶³⁹ İslâm dininin vücut temizliğini ibadetlerin baş şartı sayması ve İslâmiyet’in, Roma ve Bizans medeniyetinin hâkim olduğu Suriye topraklarında yayılma göstermesinden dolayı, Müslümanlar ve Türkler tarafından hamam kültürüne özel önem verilmiştir. Anadolu coğrafyasında sıcak su kaynağının çok olması, hamam kültürünün gelişmesine yardımcı olmuştur. Üstü açık olan yıkama yerlerine kaplıca, kapalı olan yerlere ise hamam denildiği görülmektedir.¹⁶⁴⁰ Kastamonu bölgesinde de incelenen dönemde gerek Osmanlı öncesi gerekse Osmanlı Devleti döneminde inşa edilmiş birçok hamamın mevcut olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki 1262 tarihinden önce Emir Frenkşah Cemaleddin tarafından yaptırılmış olan Frenkşah Hamamı’dır. Samanpazarı mevkiinde ve Nasrullah meydanının kuzeybatı köşesindedir.¹⁶⁴¹ Hamam kadınlara ve erkeklere mahsus olarak iki taraflı inşa edilmiştir. Bundan dolayı Çifte Hamam olarak adlandırılmıştır. Frenkşah Cemaleddin tarafından dokuz adet dükkân vakfedilip gelirlerin yarısı mütevellî kıldığı oğullarına diğer yarısı ise mescit ve türbe masraflarına tayin edilmiştir.¹⁶⁴² Hamamın 1717 tarihinde geçirdiği yangından sonra, yine 1756 tarihinde ve 1790 tarihlerinde tamir gördüğü bilinmektedir.¹⁶⁴³ İncelenen dönemde Frenkşah Cemaleddin Vakfı Hamamı’nın evladiyet üzere mütevellîlerin vakfa ait kira gelirlerini vakfiye üzere vermeyip zorluk çıkardıkları için kadı arzıyla Mehmet Halife nazır olarak atanmıştır.¹⁶⁴⁴ Çobanoğulları döneminden kalan bir diğer hamam ise Vakıf Hamamı’dır. Bu hamam İbni Neccar Mahallesi’nde aynı adla anılan caminin

¹⁶³⁹ Semavi Eyice, “Hamam”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 1997, XV, 402. Kastamonu hamamları için bakınız Kemal Kutgün Eyüpgiller, “Kastamonu Hamamları”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 18-20 Eylül 2003*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 2005, 643-663.

¹⁶⁴⁰ Ali Saim Ülgen, “Hamam”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987, V/I. Kısım, 174.

¹⁶⁴¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 365. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV’inci Asrın Sonlarına Kadar)*1, 91. Eyice, “Hamam”, *DİA*, XV, 413. Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 136-137.

¹⁶⁴² Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 124-133. Yılmaz Önge ise bu hamamın Çifte hamam olmadığını belirtmektedir. Yılmaz Önge, *Anadolu’da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995, 238.

¹⁶⁴³ Kemal Kutgün Eyüpgiller, “Kastamonu Hamamları Envanteri”, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, sayı 7, Ankara 2009, 150-151.

¹⁶⁴⁴ KŞS. 35, 272.

yanındadır. Hamamın, Muzaffereddin Yavlak Arslan tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir.¹⁶⁴⁵ Bu hamamın ilk çağa ait temeller üzerine oturtulduğu ifade edilmektedir. Yılmaz Önge bunun sebebi olarak hamamın Anadolu'daki diğer hamamlardan farklı bir yapıya ve mimarî özelliğe sahip olduğu söylemektedir.¹⁶⁴⁶ Vakıf Hamamı'nın, ilk XVIII. yüzyılda, ikincisi 1899 yıllarında ve son tamiri ise 2006-2007 senesinde yapılmıştır.¹⁶⁴⁷

Kastamonu'da hüküm süren Candaroğulları döneminden kalma hamamların da var olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki İsfendiyar Bey Hamamı'dır. Bu hamam, Cebrail Mahallesi'nde Okuma odası sokağındadır. Hamamın, İsfendiyar Bey tarafından yaptırıldığı ve kendi adıyla anılan camiisi için vakfedildiği bilinmektedir.¹⁶⁴⁸ 1699, 1747¹⁶⁴⁹ ve 1788 tarihlerinde tamir gören hamamın suyunun Kavacık Köyü'nden geldiği bilinmektedir.¹⁶⁵⁰ Hamamın kadınlara da hizmet verdiği görülmektedir. Cebrail Mahallesi'nden Kerime aynı mahalleden Ayşe ve kızları Hatice ve Ümmügülsüm'ün 1738 senesinde Bey Hamamı'nda kendini hamam taşı ile darp edip dişini kırdığı şikâyetinde bulunmuş ve fetva ile davanın görülmesini istemiştir.¹⁶⁵¹ 23 Ocak 1731 tarihinde İsfendiyar Bey Vakfı mütevellisi Hacı Hüseyin mektup gönderip İsfendiyar Bey Camii ve önündeki hamamın su yolu murakkımı olan Seyyid Mustafa'nın rızasıyla görevi Hacı İbrahim'e bıraktığını bildirmiştir.¹⁶⁵² Bu dönemden kalan diğer hamam ise Honsalar Hamamı'dır. Honsalar Mahallesi, Gökdere caddesi üzerinde yer alan bu hamamın 1925 tarihli kent planında metruk Honsalar Hamamı olarak kayıtlı olduğu söylenmektedir.¹⁶⁵³ Hamamın banisi bilinmemekle birlikte Honsalar Camii'ni yaptıran

¹⁶⁴⁵ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 363. Eyüpgiller, "Kastamonu Hamamları Envanteri", 151. Fazıl Çiftçi ise hamamın banisinin Hüsameddin Çoban Bey olduğunu söylemektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 367.

¹⁶⁴⁶ Eyice, "Hamam", DİA, XV, 413. Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, 256-257.

¹⁶⁴⁷ Ercan Aksoy, *Kastamonu Hamamları*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2011, 39.

¹⁶⁴⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 369. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 364.

¹⁶⁴⁹ İsfendiyar Bey vakfından olan Bey hamamı mütevellisi Hüseyin Ağa'nın arzıyla cami ve hamamın tamire ihtiyacı olduğu bildirilmiştir. Yapılan keşif sonucu hamamın 944 kuruşa, caminin ise 95 kuruşa ancak tamir edileceği bildirilmiştir. KŞS. 41, 41-42.

¹⁶⁵⁰ Eyüpgiller, "Kastamonu Hamamları Envanteri", 151. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 364. Aksoy, *Kastamonu Hamamları*, 46-52. Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 139-140.

¹⁶⁵¹ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 8, 93.

¹⁶⁵² BOA. AE, SMHD. I. 100, 7050.

¹⁶⁵³ Aksoy, *Kastamonu Hamamları*, 53. Eyüpgiller, "Kastamonu Hamamları Envanteri", 151.

vezir Hond Salar tarafından yaptırılmış olabileceği ileri sürülmektedir.¹⁶⁵⁴ İsmail Bey tarafından yaptırılan hamam ise kendi adıyla anılan mahallede İmaret yolu üzerinde külliye'nin batısında yer almaktadır.¹⁶⁵⁵ 1460 tarihli vakfiyeye göre camii ve imaretle birlikte İsmail Bey tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.¹⁶⁵⁶ Hamamın XIX. yüzyıl sonu, 1993 yılı ve son olarak 2008 tamir görerek hizmete açıldığı söylenmektedir.¹⁶⁵⁷ Bu dönemden kalan son hamam ise Akmesic Mahallesi'nde, kalenin doğu yamacında Kale hamamı sokakta yer alan, Kale Hamamı'dır.¹⁶⁵⁸ Hamamın banisinin Candaroğlu İsmail Bey olduğu tahmin edilmektedir.¹⁶⁵⁹ Onarım tarihleri bilinmemekle birlikte hamamın camekân ve suyollarının 1843 tarihinde harap olduğu bilinmektedir.¹⁶⁶⁰

Osmanlı devrinden kalan birçok hamamın mevcut olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Arabapazarı ya da diğer adıyla anılan Çifte Hamam'dır. Belediye Caddesi üzerinde, Arabapazarı mevkiindedir. Kadınlara ve erkeklere mahsus olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.¹⁶⁶¹ Nasrullah Kadı Cami Vakfı arasında yer aldığı için Nasrullah Kadı tarafından 1506 tarihinde camii ile birlikte inşa edildiği söylenmektedir.¹⁶⁶² Hamam bugün faal olarak hizmet vermektedir. Küpçügez Mahallesi, Çifte hamam sokağında ise Çifte Hamam olarak da bilinen Halim Çelebi Hamamı mevcuttur.¹⁶⁶³ Kitabesine göre 1514 tarihinde Yavuz Sultan Selim Han'ın hocası, Halim Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir.¹⁶⁶⁴ 1728 tarihinde hamamın kazanı, suyolları, döşemesi ve diğer kısımlarının tadilat geçirdiği söylenmektedir.¹⁶⁶⁵ Ayrıca

¹⁶⁵⁴ Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 264.

¹⁶⁵⁵ Eyüpgiller, "Kastamonu Hamamları Envanteri", 152.

¹⁶⁵⁶ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 149-168. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 364.

¹⁶⁵⁷ Aksoy, *Kastamonu Hamamları*, 58.

¹⁶⁵⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 371. Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 190.

¹⁶⁵⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 368. Aksoy, *Kastamonu Hamamları*, 62.

¹⁶⁶⁰ Eyüpgiller, "Kastamonu Hamamları Envanteri", 152.

¹⁶⁶¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 372.

¹⁶⁶² Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 94. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 366. Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 142.

¹⁶⁶³ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 373.

¹⁶⁶⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 365. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 94. Bu hamam Şehzade Alemşah zamanında Çifte hamam adıyla Halim Çelebi tarafından yaptırılmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, haz. Mustafa Eski, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Ankara 1990, 26.

¹⁶⁶⁵ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 366.

1745 ve 1895 tarihlerinde hamamın tekrar tamir geçirdiği bilinmektedir.¹⁶⁶⁶ İsfendiyyar Bey Mahallesi, Tabaklar mevkiinde Atatürk Caddesi kenarında ise Dede Sultan Hamamı mevcuttur.¹⁶⁶⁷ Bu hamam 1514 tarihinde Dede Sultan tarafından inşa ettirilip yanındaki Mevlevihane ve zaviyeye vakfedilmiştir.¹⁶⁶⁸ 1675 tarihindeki depremde büyük hasar gören hamam Mimar başı Şaban idaresinde onarılmıştır. Ayrıca 1766 tarihinde tekrar teferruatlı bir tamir geçirdiği belirtilmektedir.¹⁶⁶⁹ Yakın dönemde ise 1948 ve 1985 tarihlerinde tekrar tamir gördüğü bilinmektedir.¹⁶⁷⁰ Hamamın suyunun Dere nehri denen Paşa Bendi adındaki mahalden geldiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁷¹ Musa Fakih Mahallesi'nde, Yakup Ağa tarafından 1547 tarihinde inşa ettirilen hamam camiiye vakfedilmiştir.¹⁶⁷² Hamamın camii ve vakıf dükkânları ile 1731¹⁶⁷³ ve 1749¹⁶⁷⁴ tarihlerinde tamir gördüğü anlaşılmaktadır. 30 Ekim 1748 tarihinde Yakup Ağa Camii Vakfı'ndan olmak üzere iki akçe ile Hisarardı hamamının mermancısı? Hacı Ali vefat edince yerine vakıf nazırı Ahmet Ağa'nın arzıyla oğlu Ali Halife atanmıştır.¹⁶⁷⁵ Şahsa satılan hamam 1990 senesinde yıktırılmıştır.¹⁶⁷⁶ Akteke Mahallesi, Deveciler yolu üzerinde ise 1557-64 tarihlerinde Kastamonu Sancakbeyliği yapan Ferhat Paşa tarafından inşa ettirilip camiiye vakfedilen hamam mevcuttur.¹⁶⁷⁷ Hamamın 1743¹⁶⁷⁸ ve 1794¹⁶⁷⁹ tarihinde tamir gördüğü bilinmektedir.

¹⁶⁶⁶ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 106. İncelenen dönemde bu bilgilere ait kayıtlara rastlanmamıştır. Yalnız Hoca Hayreddin ve Satı Hatun vakfına ait Çifte hamam adında başka hamamın tadilat geçirdiğine dair kayıtlar mevcuttur. Bu iki hamam arasında her hangi bir benzerlik var mıdır? Bunun aynı hamam olduğu ve vakfının el değiştirmiş olabileceği de söylenebilir. Bu konuda bilgiye ulaşılamamıştır. KŞS. 30, 14.

¹⁶⁶⁷ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 376.

¹⁶⁶⁸ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* 366. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 376.

¹⁶⁶⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia, Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 366-367.

¹⁶⁷⁰ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 95.

¹⁶⁷¹ KŞS. 106, 115. BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 10, 65.

¹⁶⁷² Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 178. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 369.

¹⁶⁷³ Yakup Ağa Cami Vakfı mütevellisi Hacı Ali'nin vekil kıldığı Hafız Mehmet mahkemeye gelip Yakup Ağa tarafından yaptırılan cami ile Demirciler çarşısındaki iki demirci dükkânı ve hamamın tamire muhtaç olduğuna dair keşif isteğinde bulunmuştur. Başmimar Ali Beşe ve heyet yaptığı incelemede toplam 189 kuruş dört sümüne ancak tamir olunacağı bildirilmiştir. KŞS. 32, 127-128.

¹⁶⁷⁴ Yakup Ağa Vakfı mütevellisi Mehmet Ağa'nın arzıyla yapılan keşifte hamamın 544,5 kuruşa ancak tamir edileceği bildirilmiştir. KŞS. 43, 159.

¹⁶⁷⁵ KŞS. 43, 234-235.

¹⁶⁷⁶ Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 31.

¹⁶⁷⁷ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 377. Ahmet Gökoğlu hamamının yapılış tarihini 1559 tarihi olarak vermektedir. . Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* 367.

Topçuğlu Mahallesi, Kuyumcular sokağında Kara Mustafa tarafından inşa ettirilen Yeni Hamam mevcuttur. Bu eserin 1667-1688 tarihleri arasında ismi geçen Mustafa Paşa tarafından inşa ettirildiği tahmin edilmektedir.¹⁶⁸⁰ Hamamın 1731 tarihinde tamir geçirdiği görülmektedir.¹⁶⁸¹ Hamamın kadınlara da hizmet verdiği beyan edilmektedir.¹⁶⁸² İsfendiyar Mahallesi, Hükümet sokakta ise Saray Hamamı olarak bilinen bir diğer hamam mevcuttur. Bu hamamın, Saray Camii vakfı olduğu için Muharrem Efendi tarafından inşa ettirilmiş olabileceği ileri sürülmektedir.¹⁶⁸³ Saray hamamının suyunun Depelice denin bölgeden geldiği görülmektedir.¹⁶⁸⁴ İncelenen bu hamamlar dışında Veled-i Alpaslan adında bir hamamın daha var olduğu görülmektedir.¹⁶⁸⁵

Kastamonu Kazâsı'nda incelenen bu tarihi yapılar dışında birde tarihi köprüler mevcuttur. Bunlardan ilki Nasrullah köprüsüdür. Saraçlar ve Kırkçeşme caddelerini birbirine bağlayan bu köprünün, 1506-1507 tarihlerinde Kastamonu kadısı olan Nasrullah bin Yakub tarafından beş gözlü olarak inşa edildiği tahmin edilmektedir.¹⁶⁸⁶ 1703-1704 tarihinde köprünün 650 kuruşa Dursun Usta tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılda bir kez daha tamir geçiren köprü, 1946 tarihinde ki tamirinde ise tek gözünü daha kaybederek iki gözlü bir görünüme bürünmüştür.¹⁶⁸⁷ Bu köprüden başka Atabey Gazi Mahallesi'nde medrese önünde Atabey Gazi (Vakıf)

¹⁶⁷⁸ Ferhad Paşa Cami Vakfı kiralarından olan hamamın görevlisi Seyyid Hasan Ağa'nın arzıyla hamamın kazganı, nühâsı, külhanı, camekânı, duvarları ve taşlarının tamiri için keşif talebinde bulunmuştur. İbrahim Ağa, mimar ve diğer görevlilerin incelemesiyle 1086 kuruş on akçe ile ancak tamir edileceği bildirilmiştir. KŞS. 40, 114.

¹⁶⁷⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* 367. Aksoy, *Kastamonu Kamamları*, 102.

¹⁶⁸⁰ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* 367-368 Fazıl Çiftçi ise hamamın banisinin 1675 tarihinde Vali konağını inşa ettirip kirasını Nasrullah Kadı Camiine vakfeden Kastamonu valilerinden Musahip Mustafa Paşa olabileceğini söylemektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 380.

¹⁶⁸¹ Darül kurra ve Darül hadis vakfı mütevellisi Hüseyin'in arzıyla vakfın kira gelirlerinden olan Yeni hamamın tamire muhtaç olduğu için keşfi talep edilmiştir. Başmimar Hacı Mustafa ve heyetin yaptığı keşif sonucu hamamın tamiri için 603 kuruşa ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. KŞS. 32, 61.

¹⁶⁸² KŞS. 38, 126.

¹⁶⁸³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 368. Kemal Kutgün Eyüpgiller ise 1703-4 tarihinde camii tamir ettiren Hacı Mustafa Efendinin bu hamamı yaptırmış olabileceğini belirtmektedir. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 97.

¹⁶⁸⁴ KŞS. 41, 25.

¹⁶⁸⁵ Güzey, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 179.

¹⁶⁸⁶ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 111.

¹⁶⁸⁷ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 433. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 111.

köprüsünün 1747 tarihinde mevcut olduğu ve Namazgâh köprüsünün de 1736-37 tarihinde tamir geçirdiği söylenmektedir.¹⁶⁸⁸

2.3. İLMÎ YAPILAR

2.3.1. Medreseler

İslâm âleminde camii, medrese, imaret vb. gibi dini, ilmî ve sosyal yapıların kaide, kanun ve vakıf şartları birbirinin aynıdır. Bu tesislerin ömrünü devam ettirebilmesi bunları yaptıranlar tarafından tertip ettirilen vakıflarla tespit olunmuştur.¹⁶⁸⁹ İslâm coğrafyasında eğitim öğretim kurumlarının genel adı olan medrese: “Sözlükte *”okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen ders (dirâse) kökünden bir mekân ismidir”*.¹⁶⁹⁰ Bir eğitim kurumu olan medreselerde en önemli unsur müderristir. Her medreseye yalnız bir müderris atanır ve öğrencilere icazetnameleri kurum tarafından değil, eğitim gördüğü müderris tarafından verilmektedir. Bu durum müderrisin ne denli etkili olduğunu göstermektedir.¹⁶⁹¹ Karahanlılar ve Selçuklular tarafından kurulan ilmî yapılar olan medreseler zamanının en ünlüleri olmuştur. Aynı şekilde Türkler, Anadolu’ya geldikten sonra buraya yeni medreseler kurarak eğitim ve öğretimin bu coğrafyada da gelişmesinde etkili olmuşlardır. İslâm âleminin temel eğitim kurumu olan medreseler, Osmanlılar döneminde fizikî şartları, mimarî özellikleri ve eğitim programı ile önemli bir gelişme kaydetmiştir. Medreseler bu dönemde Sıbyan mektebinden sonra ortaöğretim, yüksekokul ve üniversite eğitimini kapsayan ve yalnız Müslümanların katıldığı bir eğitim kurumu olma özelliğini elde etmiştir.¹⁶⁹²

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı’nın da ilmî olarak çok geliştiği ve bünyesinde birçok eğitim kurumunu barındırdığı görülmektedir. Çobanoğulları, Candaroğulları ve nihayet Osmanlı Devleti tarafından inşa edilen bu yapılar şunlardır:

¹⁶⁸⁸ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 111-112. İncelenen şer’iyye sicillerinde böyle bir bilgiye rastlanmamıştır.

¹⁶⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, 3.

¹⁶⁹⁰ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 323.

¹⁶⁹¹ Ayşe Zişan Fırat, “Fetih Sonrası Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenmesi: Klasik Dönem Müderrislik İmtihanı”, *Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, ed. Ömer Mahir Alper, Müstakim Arıcı, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, 11.

¹⁶⁹² Mehmet İpşirli, “Medrese: Osmanlı Dönemi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 327. İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul 1952, 58-59.

Atabey Gazi Medresesi

Sultan Alâeddin'in emirlerinden olan Atabey Gazi, hükümdar tarafından Kastamonu'nun fethi için görevlendirilmiş ve oda, Maden Dede ile birlikte bu görevi yerine getirmiştir. Daha sonra buraya büyük bir camii, medrese, mescit, hamam ve Akçasu Köyü'nde bir camii inşa etmiştir.¹⁶⁹³ Medresenin eski adı, Medrese-i Atabey olan, Bey Çelebi Mahallesi'nde bugünkü Atabey İlköğretim Okulu'nun olduğu yerde olduğu tahmin edilmektedir. 1250 tarihinde Hüsameddin Çoban Bey tarafından yaptırıldığı ve on beş sınıfının var olduğu söylenmektedir.¹⁶⁹⁴

İncelenen dönemde medresenin aktif olduğu görülmektedir. 11 Nisan 1731 tarihinde Atabey Medresesi'nin müderrisi olan Mehmet'in vakfın mütevellî ve nazırı olarak atandığı görülmektedir.¹⁶⁹⁵ Ancak 16 Nisan 1731 tarihinde Atabey Medresesi'nin ortak müderrisleri olan İbrahim Halife diğer müderris Mehmet Halife'den vakfın müderrislerinin aynı zamanda vakfın mütevellî ve nazırı da olduklarını bildirip bu görevleri tek başına üzerine aldığı için şikâyetçi olmuştur. Ortak yürütmeleri için Müderris Mehmet'e tenbih edilmiştir.¹⁶⁹⁶ 1733 tarihinde Atabey Medresesi Vakfı'nın cabisinin Ahmet olduğu görülmektedir.¹⁶⁹⁷ 22 Ağustos 1740 tarihinde Atabey Medresesi'nin ortak müderrisleri olan Mehmet ve İbrahim Halife'den, İbrahim'in vefat etmesi üzerine yerine, Hafız Hüseyin müderris olarak atanmıştır.¹⁶⁹⁸ 5 Ağustos 1743 tarihinde Atabey Medresesi'nin müderrisi Mehmet'in vefat etmesi üzerine oğlu on iki yaşında olduğu için yarı hisse ile müderrislik görevi Müftü Hüseyin Hafizi'ye verilmiştir.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹³ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Kastamonu'da Medfun Bazı Evliya Hakkında Yeni Bir Vesika", *Türk Yurdu Dergisi*, Polat Ofset Tesisleri, C. 8, sayı 1, Ankara 1987, 41-42. Atabey tabirinin şahıs adı değil unvan olduğu bilinmektedir. Nezahat Serin, *Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2018, 36-37.

¹⁶⁹⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 328. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 340. Medreseyi yaptıranın Muzafferredin Yavlak Aslan olduğu yönünde görüşlerde mevcuttur. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)*1, 89. Cahid Baltacı bu medreseyi kırklı medreseler arasında zikretmektedir. Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, 116-117.

¹⁶⁹⁵ KŞS. 32, 366.

¹⁶⁹⁶ KŞS. 32, 304.

¹⁶⁹⁷ BOA. C. MF. 164, 8162.

¹⁶⁹⁸ KŞS. 38, 190.

¹⁶⁹⁹ KŞS. 40, 160-161.

Çandarlı İbrahim Paşa Medresesi

Osmanlı hükümdarlarından II. Bayezid'in sadrazamı, Çandarlı İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Vakıfları arasında Kastamonu'daki medreseden de bahsedilmektedir.¹⁷⁰⁰ İbrahim Paşa'nın 1500 tarihinde vefat ettiği bilindiğine göre medrese bu tarihten önce inşa ettirilmiştir.¹⁷⁰¹ Medresenin hangi mahallede yer aldığı ve ne zaman yıkıldığı hakkında bilgi mevcut değildir.

İbrahim Paşa Medresesi'nin yarı hisse ile müderrisi Ali, 12 Ekim 1726 tarihinde gönderdiği arzuhalde görevli kendi iken, Şeyh Mustafa'nın bu adla medrese yoktur diyerek görevini haksız yere üzerine aldığı şikâyetinde bulunmuştur. Bu adla bir medresenin var olduğu kayıtlara göre bildirilip müderrislik iddasında olmayan Ali'ye dersi ammlık (asistan) görevi verilmiştir.¹⁷⁰²

Çay (İbn-i Feth) Medresesi

Topçuoğlu Mahallesi, Belediye Caddesi'nin başındaki Çay Camii'nin yanında bulunmaktaydı.¹⁷⁰³ Medresenin XVII. yüzyıl içinde yapıldığı bilinmekle birlikte kim tarafından yaptırıldığı tespit edilememiştir.¹⁷⁰⁴ İncelenen dönemde İsfendiyar Bey Mahallesi'nde yer aldığı görülmektedir.¹⁷⁰⁵ 9 Eylül 1726 tarihinde Çay namı diğer Veled-i Feth Medresesinin müderrisi olan Seyyid Ali Halife rızasıyla görevini Şeyh Mehmet Kamili'ye bırakmıştır.¹⁷⁰⁶ 27 Şubat 1727 tarihinde Çay namı diğer İbn-i Feth Medresesi Vakfı'nın mütevellisi Mehmet rızasıyla görevini İbrahim Halife'ye bırakmıştır.¹⁷⁰⁷ 11 Ekim 1727 tarihinde Ahmet Efendi arzuhal sunup, İbni Feth Medresesi müderrisi Mehmet vefat ettiği için görevin kendine verilmesini talep etmiştir. Şeyhülislâm'ın işaretiyle görev Ahmet Efendi'ye verilmiştir.¹⁷⁰⁸ 30 Ekim 1736 tarihinde İbn-i Feth Medresesi Vakfı mütevellisi İbrahim Efendi, Arabapazarı Hamamı yanında vakfa ait altı adet demirci dükkânı olduğu ve esnafın senelik 100 akçe kirasını

¹⁷⁰⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, 100-106.

¹⁷⁰¹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 341. Fazıl Çiftçi ise medresenin Candaroğullarından Süleyman Paşa oğlu İbrahim Bey tarafından yaptırıldığını söylemektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 334.

¹⁷⁰² KŞS. 29, 115.

¹⁷⁰³ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 333.

¹⁷⁰⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 342.

¹⁷⁰⁵ KŞS. 27, 116.

¹⁷⁰⁶ KŞS. 29, 110.

¹⁷⁰⁷ BOA. C. MF. 23, 1110.

¹⁷⁰⁸ BOA. A. DVNS. RSK. 40, 169.

vermedikleri şikâyetinde bulunmuştur. Esnafın inkârı üzerine mütevellî arsaların vakfa ait olduğunu ispatlamış ve esnafa kiralarını vermeleri için tenbih edilmiştir.¹⁷⁰⁹

Efendi / Meterni Efendi / Koyunlu Medresesi

İlk olarak Şadi Bey Mahallesi sınırları içinde yer alan bu medrese, daha sonra Akmescit Mahallesi sınırları içinde Koyunlu çeşme sokağında yer almaktaydı. Yapılış tarihi ve banisi hakkında bilgi mevcut değildir.¹⁷¹⁰ Bugün halk arasında Bayraklı Dede Türbesi olarak bilinen yerde olduğu söylenmektedir.¹⁷¹¹ Ahmet Gökoğlu yıkılan medreseler arasında Şadi Bey Mahallesi'ndeki Koyunlu Medresesini'de sayar.¹⁷¹² Ahmet Rıfat Güzey ise Atabey Gazi Mahallesi, Kefeli yokuşundaki medreseler arasında Koyunlu Medresesi'ni de verir. Ayrıca Efendi Medresesi adında diğer bir medresenin ismi de geçmektedir.¹⁷¹³

Hoca Muslihiddin Medresesi

Hoca Muslihiddin tarafından 1520-1550 tarihleri arasında yaptırılmış olan zaviyenin, daha sonra medreseye çevrilmesiyle ya da zaviyenin bulunduğu külliye içine medresenin sonradan inşa edildiği varsayılmaktadır.¹⁷¹⁴ Kenan Bilici tarihi tespit edilmeyen yapılar arasında bu medreseyi de saymaktadır.¹⁷¹⁵ Kastamonu ile ilgili diğer eserlerde bu medrese hakkında bilgi verilmemiştir.

İsmail Bey Medresesi

Candaroğulları Beyliği'nin son emiri olan, Kemaleddin İsmail Bey 1443-1461 tarihleri arasında Kastamonu'da hüküm sürmüştür. II. Muratın kızı ve Fatih Sultan Mehmet'in ablası Hatice Sultan'la evlidir.¹⁷¹⁶ Medrese kendi adıyla anılan mahallede, İsmail Bey tarafından yaptırılmıştır. Yirmili medreseler arasında yer almaktadır. Birçok ünlü müderris burada ders vermiştir. Kitabesinin 1475 tarihinde sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.¹⁷¹⁷ Avlusunun kenarlarına düzenli bir şekilde yerleştirilmiş on tane

¹⁷⁰⁹ KŞS. 35, 72-73.

¹⁷¹⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 342.

¹⁷¹¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 336.

¹⁷¹² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 345.

¹⁷¹³ Güzey, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 200-201.

¹⁷¹⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 344.

¹⁷¹⁵ Bilici, *Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 198.

¹⁷¹⁶ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 55-56.

¹⁷¹⁷ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 166-167.

odası mevcuttur. Kible tarafında yer alan özenle yapılmış sekiz köşeli kasnağı bulunan bir kubbe ile kaplı dershanesi mevcuttur.¹⁷¹⁸ Kendisi de âlim olan İsmail Bey'in zamanı, Anadolu beylikleri arasında en üst kültür seviyesinin olduğu dönem olarak kabul edilmektedir. İsmail Bey, medresesini yüksek âlim Niksarlı Muhyiddin için yaptırmıştır. Matematikçi, mütefekkir, tabip ve şair gibi birçok dalda bilim adamı bu medresede hizmet vermiştir.¹⁷¹⁹ 1766-67 yılında onarım gören medresenin ayrıca, ana eyvanın güney duvarında yazılı olan 1847 tarihiyle avlu ortasında yer alan su havuzu üzerinde kayıtlı bulunan 1888 tarihinde tamir gördüğü anlaşılmaktadır.¹⁷²⁰ Bir ara askerlerin barınması için medresenin kullanıldığı bilinmektedir.¹⁷²¹

İncelenen dönemde medresenin aktif olduğu görülmektedir. 9 Aralık 1735 tarihinde İsmail Bey Vakfı mütevellisinin talebi doğrultusunda camii ile medresenin haricindeki duvar ile kenefin tamiri için keşif yapıldığı ve 564 kuruş bir rub ile ancak tamir edileceği bildirilmiştir.¹⁷²² 16 Kasım 1743 tarihinde İsmail Bey Medresesi Vakfı'nın mütevellileri Osman ve Yusuf Ağalar medresenin müderrisi Ali Efendi'nin maaşının az olduğunu bildirip, günlük on akçe zammını vakfa ait Kurşunlu Han gelirlerinden almasını talep etmişlerdir.¹⁷²³ 8 Ocak 1750 tarihinde İsmail Bey Medresesine gidilip, Kırşehir Sancağı'ndan olan Hüseyin adlı öğrencinin odasında misafir olan Ali adlı diğer öğrenciyi bıçak ile öldürmesinin keşfi yapılmıştır. Hüseyin odasına misafirlik için gelen Ali'nin, gece yanında yatan kardeşi Hasan'a fiili şeni kasdıyla saldırdığını bildirip oda uyanıp bıçak ile Ali'yi öldürdüğünü beyan etmiştir. Keşif sonucu Ali'nin bıçak ile öldürüldüğü bildirilmiştir.¹⁷²⁴ Ayrıca medrese görevlileri arasında da bazı anlaşmazlıkların olduğu görülmektedir. Nisan 1743 tarihinde İsmail Bey Vakfı mütevellileri Osman ve İbrahim vakıf köylerinin öşürlerine vakıf medresesi

¹⁷¹⁸ Baltacı, XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri, 83. Güzey, Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu, 195.

¹⁷¹⁹ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyat-ı Sultani Adlı Eseri Üzerine Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988 Kastamonu)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989, 44-45.

¹⁷²⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İsmail Bey Külliyesi", *DİA. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 2001, XXIII, 88.

¹⁷²¹ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 101.

¹⁷²² KŞS. 34, 74.

¹⁷²³ KŞS. 40, 147.

¹⁷²⁴ KŞS. 110, 30.

müderriisi Ali ve diğerlerinin görevlerine kanaat etmeyip müdahale ettiği şikâyetinde bulunup bunun def edilmesini talep etmişlerdir.¹⁷²⁵

Kara Mustafa Paşa Medresesi

Kastamonu merkezde, bugünkü Müze binası bahçesinin kuzey kısmında Kara Mustafa Paşa tarafından 1538 tarihinde yaptırıldığı söylenmektedir.¹⁷²⁶ Ahmet Gökoğlu ise medresenin Darulkurra medresesi yanında yer aldığını bildirip, yapılış tarihinin 1666 tarihi olabileceğini bildirir.¹⁷²⁷ Ahmet Kankal da medresenin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ya da Kastamonu'da görev yapan ve Mustafa Paşa ismini taşıyan diğer kişiler tarafından XVII. yüzyıl içinde yaptırılmış olabileceğini söyler.¹⁷²⁸ Kurtuluş Savaşı esnasında polis merkezi olarak kullanılan binanın 1952 tarihinden önce yıkıldığı tahmin edilmektedir.¹⁷²⁹

Mahmudiye (Şadırvan Altı) Medresesi

Küpçügez Mahallesi'nde, Nasrullah Kadı Şadırvanı'nın civarında yer aldığı bilinmektedir.¹⁷³⁰ Medreseyi yaptıran kişi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Ahmet Gökoğlu, Hacı Mahmut Efendi¹⁷³¹ tarafından yaptırıldığını bildirirken, Fazıl Çiftçi Müderriis Hacı Mahmut oğlu Salih Efendi¹⁷³² tarafından 1275 tarihinde inşa edildiğini söyler. Ahmet Rıfat Güzey ise Nasrullah Kadı tarafından inşa edildiğini bildirmektedir. Ayrıca medresenin son dönem müderriislerinden Dabanalioğlu adıyla anıldığını bildirir.¹⁷³³

İncelenen dönemde medresenin aktif olduğu görülmektedir. 5 Ağustos 1740 tarihinde Mahmudiye Medresesi demekle meşhur Hacı Mahmud bin Hacı Piri oğlu Kakılcıoğlu? Medresesi vakfının mütevelliliğine üç akçe ile oğlu Hüseyin'in tayin edildiği ve henüz beratının olmadığı bildirilmiştir. Kastamonu Kadısı Nâibi Çıtınzâde Hacı Ahmet'in arzıyla medrese vakfı mütevelliliği Hüseyin'e verilmiştir.¹⁷³⁴ Yine aynı tarihte Mahmudiye Medresesi müderriisliğine Hacı Mahmud'un torunu Seyyid Ali'nin

¹⁷²⁵ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 3, 142.

¹⁷²⁶ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 102.

¹⁷²⁷ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 342.

¹⁷²⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* 346.

¹⁷²⁹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 336.

¹⁷³⁰ Güzey, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 194.

¹⁷³¹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 345.

¹⁷³² Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 337.

¹⁷³³ Güzey, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 194.

¹⁷³⁴ KŞS. 38, 193.

günlük yirmi dokuz akçe ile atanması için Nâib Çıtınzâde Ahmet'in arzıyla şeyhülislâm'ın onay verdiği görülmektedir.¹⁷³⁵

Nasrullah Kadı Medresesi

Kastamonu'da, Nasrullah Kadı Camii yanında bir medresenin olduğu ve 1512 tarihinde camii banisi tarafından inşa ettirildiği söylenmektedir.¹⁷³⁶ Medresenin on bir odası olduğu bilinmektedir.¹⁷³⁷ 5 Kasım 1733 tarihinde Nasrullah Kadı Medresesi'nin müderrisi olan Şeyh Mustafa'nın vefat etmesi üzerine yerine Hafız Mehmet, Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla müderris olarak atanmıştır.¹⁷³⁸

Numaniye Medresesi

Nasrullah Kadı Camii'nin doğusunda yer aldığı bilinen medresenin, 1689 tarihinde Cecelizâde İbrahim Nureddin Efendi tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir. Fakat 1834 tarihinde bu medresede müderris olan Hoca Numan'ın ismiyle bu tarihten sonra anılmaya başlanmıştır.¹⁷³⁹

Reisülküttap Mustafa Efendi / Münire / Bayraklı Medresesi

Kastamonu Göl Köyü'nden, Mehmet Ağa'nın oğlu olan Mustafa Efendi, babasının vefatından sonra İstanbul'a Elmas Paşa'nın yanına giderek iyi bir eğitim görmüştür. Başmukataacılık, büyük kale tezkireciliği, beylikçi ve reisülküttap olarak görev yapmıştır. 1741 yılında azledilip Kastamonu'ya sürülmüş, 1744 tarihinde ikinci defa reisülküttap olmuştur. 1747 senesinde tekrar azledilip, Edirne'ye sürülmüş ve 1749 tarihinde vefat etmiştir.¹⁷⁴⁰ İkinci görev süresinde Kastamonu'da bir medrese inşa etmiştir. Nasrullah Kadı Camii'nin yanında bulunan medrese, Bayraklı Medrese olarak da bilinir. 1746 tarihinde Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi tarafından camii ile birlikte

¹⁷³⁵ KŞS. 38, 194.

¹⁷³⁶ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 102. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 342.

¹⁷³⁷ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 21.

¹⁷³⁸ KŞS. 33, 147.

¹⁷³⁹ Enis Karakaya, “Nasrullah Camii ve Külliyesi”, *DİA*, XXXII, 424. Ahmet Rıfat Güzey, “Yeni ve Yakınçağlarda Kastamonudaki Cami-Mescid ve Medreseler”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18, no. 2, Kastamonu 2010, 683.

¹⁷⁴⁰ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, Yay. Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt, C.4/1, 429-430.

yaptırılmıştır.¹⁷⁴¹ Bir de han inşa ettirerek buranın gelirlerini medrese ile birlikte Nasrullah Kadı Camii'ne vakfetmiştir.¹⁷⁴² Tefikiye Medresesi ile aynı tarihlerde faaliyet gösteren yapı L şeklinde bir görünüm arz etmekle birlikte doğu köşesindeki Numaniye Medresesi ile birleşerek U şeklinde bir görünüme dönüşmüştür.¹⁷⁴³ Dış cephesi kesme taş ve duvar araları tuğladır. Avlunun ortasında yer alan dersane 1950 tarihinden önce yıkılmıştır.¹⁷⁴⁴ Medrese 1809, 1815, 1843 ve 1863 tarihlerinde tamir görmüştür. Üzeri kurşun ile kaplı iken kurşunlar sökülmüş ve medrese büyük hasar görmüştür.¹⁷⁴⁵

Dergâh-ı alî gediklilerinden Mehmet Ağa ile Hacı Mustafa'nın bina ettiği medresesinin nakit vakfının mütevellisi olan oğlu Hasan Ağa arasında vakfa ait 1440 kuruşluk borç için dava vuku bulmuş ve 23 Kasım 1742 tarihinde iki tarafın sulh olduğu görülmüştür.¹⁷⁴⁶ 17 Ağustos 1748 tarihinde Namazgâh olarak adlandırılan musallanın vaizi olmadığı için Hacı Mustafa Medresesinin müderrisi Soğanzâde demekle meşhur Şeyh Mehmet'in vaiz olarak atandığı görülmektedir.¹⁷⁴⁷

Toygar Murat Medresesi

Bugün merkez Subaşı sınırları içinde kalan medresenin yapılış yeri ve şekli hakkında bilgi mevcut değildir. Aynı köyde annesinin türbesi bulunan Toygar Murat Bey tarafından, Candaroğulları ya da daha eski bir tarihte yapıldığı varsayılmaktadır.¹⁷⁴⁸ 8 Eylül 1725 tarihinde Kastamonu şehri dışındaki Karabulut Köyü'nde vaki Toygar Murat Medresesi'nin müderrisi ve mütevellisi Seyyid Mehmet Efendi, iken Ayandon Kazâsı'ndan Ahmet adlı kişinin haksız olarak müderrisliği üzerine berat ettirdiği bildirilmiştir. Yapılan inceleme sonucu müderrislik görevi tekrar Seyyid Mehmet Efendi'ye verilmiştir.¹⁷⁴⁹ Ahmet Rıfat Güzey bu medreseyi Karabulut Köyü Medresesi

¹⁷⁴¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 18. Enis Karakaya ise medrese ile birlikte kütüphanenin yapıldığını bildirmektedir. Karakaya, “Nasrullah Camii ve Külliyesi”, *DİA*, XXXII, 424.

¹⁷⁴² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 348.

¹⁷⁴³ Güzey, “Yeni ve Yakınçağlarda Kastamonudaki Cami-Mescid ve Medreseler”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18, no. 2, 683.

¹⁷⁴⁴ Zerrin Köşklü, *17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999, 240.

¹⁷⁴⁵ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 344.

¹⁷⁴⁶ KŞS. 40, 58.

¹⁷⁴⁷ KŞS. 43, 217.

¹⁷⁴⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 340.

¹⁷⁴⁹ BOA. AE. SAMD. III. 96, 9516.

olarak verip ayrıca Subaşı Köyü'nde Toygar Murat Medresesi olduğunu bildirir.¹⁷⁵⁰ Bu kayda göre medresenin Karabulut Köyü'nde gösterildiği görülmekte olup bir yanlışlık yapılma ihtimali de olabileceği görülmektedir.

Yakup Ağa Medresesi

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Babüssaade Ağası olan Yakup Ağa¹⁷⁵¹, Yavuz Sultan Selim'in hocası Halimi Çelebi'nin Kastamonu'da yaptırdığı mektebi genişleterek 1547 tarihinde medreseye çevirmiştir.¹⁷⁵² Bu medrese Alacamescit Mahallesi, Kefeli sokağında Yakup Ağa Külliyesi içinde yer almaktadır.¹⁷⁵³ Yakup Ağa Camii vakfiyesinde Musa Fakih Camii yanında hamam, Samanpazarında ki bozacı dükkânı, Karaman Vilayeti Keferiyet Köyü'nde boyahane, işhanı, tuhafiyeciler çarşısına bitişik dükkânlar ve Silivride Kabakçı Köyü'nde Karasu nehri üzerindeki değirmenleri Yakup Ağa Camii ve medresesine vakfetmiştir. Camii ve medrese görevlilerine verilecek ücretler ayrıntılı şekilde bu vakfiyede belirtilmiştir.¹⁷⁵⁴ Medresenin 1758 ve 1867 tarihlerinde esaslı bir tamir gördüğü bilinmektedir.¹⁷⁵⁵

Yakup Ağa Medresesi müderrisi Osman Efendi'nin vefat etmesi üzerine müderrislik görevi 24 Nisan 1739 tarihinde Hüseyin Hamidi'ye verilmiştir.¹⁷⁵⁶ 10 Ağustos 1749 tarihinde Yakup Ağa Medresesi müderrisi ve mütevellî vekili Şeyh Mustafa, vakfa ait camii, hamam ve medresedeki iki oda ve kahvehanenin tamiri için keşif talebinde bulunmuştur.¹⁷⁵⁷

Yılanlı Darüşşifası / Medresesi

Bugün yalnız kitabesi kalan darüşşifa, Pervane Muinüddin Süleyman'ın büyük oğlu Ali tarafından 1272 tarihinde maristan (hastane) olarak yaptırılmıştır. Binanın mimarı ise Kayserili Sait adında biridir.¹⁷⁵⁸ Bu maristan döneminde yapılan Kayseri, Sivas, Konya, Divriği, Çankırı, Amasya, Tokat ve Aksaray'daki Anadolu Selçuklu

¹⁷⁵⁰Güzey, "Yeni ve Yakınçağlarda Kastamonudaki Cami-Mescid ve Medreseler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18, no. 2, 686.

¹⁷⁵¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, Yay. Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt, C.4/2, 251.

¹⁷⁵² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 348.

¹⁷⁵³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 342.

¹⁷⁵⁴ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 178-183.

¹⁷⁵⁵ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 343.

¹⁷⁵⁶ KŞS. 36, 148.

¹⁷⁵⁷ KŞS. 43, 158-160.

¹⁷⁵⁸ Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 86-87. Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 49.

Türkiyesi'nin başlıca eserleri arasında zikredilmektedir.¹⁷⁵⁹ Küpçügez Mahallesi'nin sınırları içinde kalan külliye'nin camii, hastane ve medreseden meydana geldiği bilinmektedir.¹⁷⁶⁰ Gerek maristan kelimesi içindeki “mar” kelimesinin yılan anlamına gelmesi, gerekse Selçuklu dönemi eserlerinde görülen yılan motifinden dolayı buraya halk tarafından “Yılanlı” denilmiştir.¹⁷⁶¹ Sicil kayıtlarında medrese olarak geçmekte ise Yılanlı Dergâhı daha çok tekke ve zaviye olarak anılmıştır.¹⁷⁶² II. Mahmut zamanında geçirdiği yangından sonra tekrar tamir geçiren bu yapı, üzerindeki yılan motifleriyle dikkat çekmektedir.¹⁷⁶³

Bu medreselerin dışında İsfendiyar Bey Mahallesi'nde ilk banisinin İsfendiyar Bey olduğu söylenen İsfendiyar Medresesi¹⁷⁶⁴ yine Ahmet Rıfat Güzey'in 1530 tarihli Kastamonu muhasebe defterine göre isimlerini verdiği; Muarrif Medresesi, Veledi Kancı Medresesi, Milan Medresesi, Mana Medresesi, Muzafferiye Medresesi ve Subaşı Köyü'nde Toygar Murat Medreseleri sayılabilir.¹⁷⁶⁵ Bundan başka Atabey Gazi Medresesi'nde müderrislik yapıp 1580 tarihinde vefat eden Cafer Efendiye ait cami, medrese ve bir de mektebin olduğu söylenmektedir.¹⁷⁶⁶ Dönemimiz sonrasında inşa edilen medreselere yer verilmemiştir.

2.3.2. Mektebler ve Muallimhaneler

Sıbyan mektepleri, 5 ile 10 yaş arası kız ve erkek çocuklarının dini bilgiler ve okuma yazmayı öğrendikleri eğitim kurumlarıdır. Hemen her mahallede bir tane sıbyan mektebi olduğu için mahalle mektebi olarak da adlandırılmaktadırlar. Genellikle camii yanında olan bu yapılar kızlarında eğitim görebildikleri bir eğitim kurumudur.¹⁷⁶⁷

¹⁷⁵⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, 343.

¹⁷⁶⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 349.

¹⁷⁶¹ Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 3. Mehmet Behçet ise buranın Kastamonu'da akan çayın kenarında kaldığı için yılanlarla dolu bir yer olduğu söyler. Ayrıca Abdulkadir Geylani'nin 7. Oğlu Abdulfettah Veli Kastamonu'ya gelince halk tarafından sevilmemiş ve kendisine burası gösterilmiştir der. Son olarak buraya kurduğu dergâha Giylanlı tabirinden dolayı yılanlı denildiğini aktarır. Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, 50.

¹⁷⁶² Güzey, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 200.

¹⁷⁶³ Ece Bilgin, “Gizli Turizm Cenneti: Kastamonu”, *Koruma Kültürü ve Kastamonu*, Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayını:10, Kastamonu 2002, 90.

¹⁷⁶⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 345.

¹⁷⁶⁵ Güzey, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 201.

¹⁷⁶⁶ Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, 117-118.

¹⁷⁶⁷ Songül Keçeci Kurt, *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Harem'den Mektebe*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2011, 21.

Abdulgazi Mektebi

Küpçügez Mahallesi'nde yer aldığı tahmin edilen mektebin, 1688 tarihinden önce inşa edildiği görölmektedir.¹⁷⁶⁸ Mektebin banisi Abdulgazi adında birisidir. Hakkında bilgiye sahip değiliz. Mayıs 1732 tarihinde Abdulgazi'nin bina ettiği mektebin dört akçe ile muallimi sıbyanın Mehmet Halife olduğu bildirilip taht değişikliği nedeniyle beratının yenilendiği görölmektedir.¹⁷⁶⁹

Hacı Osman Mektebi

İncelenen dönemde Nasrullah Kadı Camii yanında, Hacı Osman adında bir mektebin var olduğu görölmektedir. Banisinin Hacı Osman adında biri olduğunu bilinmektedir. Yapılış tarihi hakkında bilgi mevcut değildir. Aralık 1725 tarihinde Nasrullah Kadı Camii yanında Osman Ağa'nın yaptırdığı muallimhanenin iki akçe ile muallimi sıbyanı olan Mehmet vefat edince yerine Mehmet Halife atanmıştır.¹⁷⁷⁰ 16 Mart 1736 tarihinde Nasrullah Kadı Camii yanındaki Hacı Osman Mektebi'nin bir akçe ile muallimi olan Mehmet Halife, Mahmut Paşa mahkemesine gidip rızasıyla görevi bıraktığını bildirmiştir. Onun refinden görev Hafız Mehmet'e tevcih edilmiştir.¹⁷⁷¹ Mart 1738 tarihinde Küpçügez Mahallesi'nden olup vefat eden Hacı Mehmet'in varislerinden kız kardeşi Fatma, vekili Sinan Bey Camii hatibi Ali aracılığıyla Nasrullah Kadı Camii yakınındaki sıbyan mektebinin muallimi Mehmet Halife'den, varisinin kırk kuruş alacağı olduğu için davacı olmuştur. Muallim Mehmet Halife şahitler ile bu ücretin ölen Hacı Mehmet tarafından kendine muallimlik akçesi olarak verildiğini ispatlamış ve Fatma davadan men edilmiştir.¹⁷⁷² Muhtemelen ismi geçen mekteb Hacı Osman mektebidir. 23 Nisan 1743 tarihinde Nasrullah Kadı Camii yanında Hacı Osman'ın bina ettiği mektebin bir akçe ile muallimi sıbyanı olan Mehmet Halife vefat edip görevi oğlu Hafız Salih Halife'ye tevcih edilmiştir. Aynı belge Hafız Salih'in babası vefat etmediği ve kendi rızasıyla görevini oğlu Hafız Salih'e bıraktığı bildirilmiştir. Hafız Salih de tekrar görevi rızasıyla babası Hafız Mehmet'e devretmiştir.¹⁷⁷³

¹⁷⁶⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 340.

¹⁷⁶⁹ KŞS. 210, 368-369.

¹⁷⁷⁰ KŞS. 28, 178.

¹⁷⁷¹ KŞS. 35, 294.

¹⁷⁷² KŞS. 35, 143.

¹⁷⁷³ BOA. AE. SMHD. I. 121, 8770. BOA. AE. SMHD. I. 139, 10294.

Honsalar Mektebi

Honsalar Mahallesi'nde yer aldığı bilinen mektebin, Kara Bayındır adında biri tarafından inşa ettirildiği söylenmektedir.¹⁷⁷⁴ Yapılış tarihi bilinmemektedir. İncelenen dönemde Mart 1732 tarihinde Honsalar mektebi demekle meşhur mekteb vakfının bir akçe ile mütevellisi olan Ali Halife beratını kaybettiği için beratının yenilendiği görülmektedir.¹⁷⁷⁵

Kale Mektebi

Kastamonu kalesinin kapı kısmında bina olunan mekteb, kale dizdarı Hacı Hüseyin tarafından inşa edilmiştir. Hacı Hüseyin, kale neferlerinin çocukları cahil kalmasın diye mektebi inşa ettirmiştir. Muhtemelen 1696 – 1967 tarihleri arasında inşa edilmiştir.¹⁷⁷⁶ Kenan Bilici'nin eserinde kale zirvesindeki mekteb adıyla tarihi tespit edilemeyen yapılan arasında geçmektedir.¹⁷⁷⁷ İncelenen dönemde aktif olan mektebin hocalarının maaşlarının Kastamonu Kirpas Mukataası malından ödendiği görülmektedir. 24 Eylül 1740 tarihinde Kastamonu Kale Mektebi'nin hocası olan Hafız Ali rızasıyla ve Kastamonu kale dizdarı Mehmet'in arzıyla görevini Mustafa Halife'ye bırakmıştır. Mustafa Halife'nin günlük yedi akçe ücretini Kastamonu Kirpas Mukataası'ndan alacağı bildirilmiştir.¹⁷⁷⁸ 6 Ekim 1743 tarihinde Kastamonu Kale Mektebi'nin Kirpas Mukataası malından olmak üzere daha önce yedi akçe ile hocası olan Seyyid Ali hayatta iken Hafız Mustafa adlı kişi haksız yere görevi üzerine berat ettirmiştir. Seyyid Ali'nin görevi devrettiği Mustafa Halife'ye Hafız Mehmet haksız olarak zulmetmektedir. Kale dizdarı Mehmet'in arzıyla Hafız Mustafa def edilip tekrar Mustafa Halife'ye görev tevcih edilmiştir.¹⁷⁷⁹

Sinan Bey (Taş Mekteb) Mektebi

Sinan Bey Camii yanında yer alan bu mektebin, Taş mekteb olarakta geçtiği bilinmekte olup, kim tarafından ve ne zaman inşa ettirildiği belli değildir. Ahmet Gökoğlu'nun bahsettiği Sinan Bey Mektebinin bu yapı olduğu düşünülmektedir.

¹⁷⁷⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 345-346.

¹⁷⁷⁵ KŞS. 210, 362.

¹⁷⁷⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 345.

¹⁷⁷⁷ Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 199.

¹⁷⁷⁸ KŞS. 37, 94.

¹⁷⁷⁹ KŞS. 40, 149.

Mekteb hocaları ücretlerini İstanbul sakinlerinden Süleyman Efendi'nin, Kastamonu'daki vakfından almaktadır. 16 Nisan 1732 tarihinde Galata muzafatından olup Beşiktaş kasabasındaki Sinan Paşay-ı Atık Mahallesi'nden olan müteveffa Süleyman Efendi'nin Tahmis Vakfı'ndan olmak üzere Kastamonu'daki Sinan Bey Camii yanındaki Taş mektepte dört akçe ile hoca olan Ahmet Halife vefat edince yerine oğlu Mehmet Halife geçmesi gerekirken Seyyid Mehmet ve Mustafa adlı kişiler haksız yere üzerlerine berat ettirmişlerdir. Seyyid Mehmet vefat edip, Mustafa Halife'den de görev geri alınıp, Kastamonu Kadısı Ali'nin arzıyla Mehmet Halife'ye verilmiştir.¹⁷⁸⁰ Süleyman Efendi vakfından olmak üzere Kasım 1747 tarihinde Sinan Bey Camii yanındaki Taş mektebin dört akçe ile sıbyan muallimi olan Abdullah Halife rızasıyla görevini Hasan Halife'ye bırakmıştır.¹⁷⁸¹ 13 Mart 1748 tarihinde Mehmet arzuhal sunup, Galata muzafatından Beşiktaş kasabasından olup Sinan Paşay-ı Atık Mahallesi'nden olan müteveffa Süleyman Efendi'nin, Kastamonu'daki Tahmis Vakfı'ndan olmak üzere dört akçe ile Taş Mekteb'in hocası olan babası Mehmet Halife vefat ettiği için görevin kendine verilmesini talep etmiştir.¹⁷⁸² 18 Ocak 1749 tarihinde ise Mehmet Halife'nin beratının maliye beratı olduğu Hasan Efendi'nin beratının askerî berat olduğu bildirilip 1712 tarihinden itibaren Taş Mektebin hocalarının isimleri zikredildikten sonra Mehmet Halife def edilip görev dört akçe ile tekrar Hasan Halife'ye verilmiştir.¹⁷⁸³ 1 Ocak 1750 tarihinde ise mekteb hocalığı Hasan Halife'den, Mehmet Veledeş geçmiştir.¹⁷⁸⁴

Bu mekteblerin dışında incelenen dönemde birçok muallimhanenin de var olduğu görülmektedir. Aralık 1731 tarihinde Hacı Halil Ağa'nın inşa ettiği muallimhanenin, muallim sıbyanı olan Mehmet Halife rızasıyla görevini diğer Hafız Mehmet Halife'ye bırakmıştır.¹⁷⁸⁵ Ekim 1734 tarihinde Kasapzâde Muallimhanesi'nin muallim sıbyanı olan Mustafa'nın vefat etmesi üzerine yerine Ali Halife atanmıştır.¹⁷⁸⁶ 19 Mart 1745 tarihinde Musa Fakih Mahallesi'nden vefat eden Hüseyin Dede'nin evine gidilip mahallenin muallimhane nakit vakfı ile avarız ve nüzul vakfı mütevellisi olan mahalle imamı Hacı Ali Efendi, varislerin Hüseyin Dede'nin muallimhane ve avarız ve nüzul

¹⁷⁸⁰ KŞS. 210, 380.

¹⁷⁸¹ KŞS. 41, 122.

¹⁷⁸² KŞS. 43, 200.

¹⁷⁸³ KŞS. 43, 235-236.

¹⁷⁸⁴ KŞS. 110, 188.

¹⁷⁸⁵ KŞS. 32, 375.

¹⁷⁸⁶ KŞS. 33, 194.

vakfına vakfettiği eve müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Varislerin inkârı üzerine Hüseyin Dede'nin bir bab evini vakfettiğini ispatlayıp varisleri davadan men ettirmiştir.¹⁷⁸⁷ Kasım 1748 tarihinde Halil Ağa'nın yaptırdığı mektepte tilavet olunmak için vaz eylediği beş aded cüzi şeriften bir adet cüzi şerifin bir buçuk akçe ile ortak cüzhanı olan Ahmet ve Halil kardeşler rızalarıyla görevi Süleyman Halife'ye bırakmışlardır.¹⁷⁸⁸ 5 Mart 1749 tarihinde Kurt Köyü'nden Rahime Hatun, Mustafa ile ortak olan altı ahır bir bab kerpiç evdeki yarı hissesini köylerindeki muallimi sıbyan olanların kullanması için vakfetmiştir.¹⁷⁸⁹ Temmuz 1749 tarihinde Akmescit Mahallesi'nde, Hacı Musa'nın bina eylediği muallimhanenin muallimi sıbyanı olmadığı bildirilip, Mustafa Halife muallimi sıbyan olarak atanmıştır.¹⁷⁹⁰ Bunlara ek olarak Yakup Ağa Mektebi¹⁷⁹¹, aşağı imarete İsmail Bey Mektebi, Kebkebirler Mektebi¹⁷⁹² Hacı Mustafa Muallimhanesi, Yazıcı Sıbyan Mektebi,¹⁷⁹³ Hacı Seyfullah Muallimhanesi ve Halife Mahallesi Muallimhanesinin de olduğu görülmektedir.¹⁷⁹⁴

¹⁷⁸⁷ KŞS. 106, 88.

¹⁷⁸⁸ KŞS. 43, 195.

¹⁷⁸⁹ KŞS. 43, 101.

¹⁷⁹⁰ KŞS. 43, 267.

¹⁷⁹¹ 1140 tarihinde Yakup Ağa'nın yaptırdığı mektebin muallimi sıbyanı olan Mehmet Halife vefat edince yerine oğlu Mustafa Halife atanmıştır. BOA. C. MF. 70. 3493.

¹⁷⁹² Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 348.

¹⁷⁹³ Bilici, *Kastamonuda Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 199.

¹⁷⁹⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 343.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

Kastamonu şehri köklü bir geçmişe sahip olup, tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Gerek İpek yoluna yakın olması, gerekse Karadeniz üzerinden yapılan ticaret sayesinde, bölgede canlı bir ekonominin olduğu söylenebilir.¹⁷⁹⁵ İncelenen dönem içinde de Kastamonu’da aktif ticari hayatın devam ettiği görülmektedir. Şehir merkezinde ağırlıklı olarak ticaret ve zanaatla uğraşan zümre ile birlikte devlet görevlileri, eğitim kurumlarında görev alan kişiler ve askerler ikamet etmektedir. Kırsal kesimdeki halk ise daha çok tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Şehir merkezinde ikamet eden esnaf zümresi, ürettikleri malları pazar, çarşı ve dükkânlarda satmaktadır. Köylü vatandaşlarda şehre indiklerinde ihtiyaçlarını buralardan temin etmektedir. Böylece şehir merkezinde aktif bir ticari hayat ortaya çıkmaktadır. Osmanlı şehirlerinde mimarî yapı içinde ticari yapılar olarak zikredilen ve esnafların ürettikleri malları belirli alanlarda sattıkları han, bedesten, kapan ve çarşı gibi değişik yapılar mevcuttur.

3.1. TİCARET MEKÂNLARI

3.1.1. Hanlar

Kastamonu Kazâsı’nda ticaret mekânları arasında ilk olarak hanlar gelmektedir. Bu hanlar tarihi gelişim süreci içinde şehir içi ve şehir dışı olarak iki kısma ayrılmaktadır.¹⁷⁹⁶ Han, genellikle dört tarafı yüksek duvarlarla çevrili dışardan bakıldığında tek kat görünümlü, dış cephesinin sokağa bakan tarafında dükkânlar olan, iç kısmında ise üstü açık bir havlu ve havlunun çevresinde altı üstlü odaların bulunduğu ve odaların önünde de koridor olarak tarif edilen sahanlıkların yer aldığı bina olarak

¹⁷⁹⁵ İpek yoluna yakın olmasının yanında Konya’dan başlayıp Ankara, Çankırı üzerinden geçerek Kastamonu’dan Sinop’a bağlanan bir ticaret yolunun olduğu görülmektedir. Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimâî Tarihi*, 369. Ahmet Kankal, “Osmanlı Dönemi’nde Kastamonu’nun Sosyo-Kültürel Yapısı”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 135. Ayrıca Kastamonu’ya ulaşım sağlayan yollar için bakınız. Franz Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, çev. Nilüfer Epçeli, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, 256-259.

¹⁷⁹⁶ İlhan Koç, Hüseyin Asar, “Tarihi Kastamonu Şehiriçi Hanlarının Ticari ve Kültürel Fonksiyonlar Bağlamında Değerlendirilmesi”, *ARTIUM*, 5(1), 2017, 4.

tarif edilebilir. Bütün malların kantarlanması ve alışverişi, bu açık avluda yapılmaktadır. Her han bir tür ürünün kapalı pazar yeri olduğu için burada toplanan ürün perakendeci ve esnafa dağıtılır başka yerde bu ürünün pazarlanması ve satışı yapılamazdı. Bu hanlar genellikle dağıtımını yaptıkları malın ismi ile anılmaktadır.¹⁷⁹⁷

Atabey Hanı

Merkeze bağlı, Akkaya nahiyesi, Elma Yakası Köyü'ndedir. Bu handan geriye yalnız yuvarlak kemerli kapısı kalmıştır.¹⁷⁹⁸ Moloz taştan harçla yapılan binanın boyu yirmi, eni on dört metredir.¹⁷⁹⁹ 1273 yılından önce inşa edildiği tahmin edilen bu hanın, Kastamonu bölgesinin fetihten sonra, Çobanoğulları tarafından sosyal amaçlı yaptırılan ilk tesislerden olduğu söylenebilir.¹⁸⁰⁰ Karadere çayı kenarındaki bu hanın, Çobanlar devrinde Muzaffereddin Yavlak Arslan tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Bu hanın gelirleri, Kastamonu'daki aynı adla anılan camiye ve medreseye vakfedilmiştir.¹⁸⁰¹

Deve Hanı

İsmail Bey Mahallesi'nde, külliyeinin içinde yer almaktadır. 1454 ile 1460 tarihleri arasında inşa ettirildiği tahmin edilmektedir.¹⁸⁰² İmaret ve misafirhaneye gelen misafir ve tüccarların hayvanları, özellikle develeri dinlenmesi için duvarlara demir halkalar yerleştirilmiştir. Ayrıca bu han ile imarete gelir sağlamak hedeflenmiştir.¹⁸⁰³ Binanın ön yüzü kesme taştan yanları ise moloz taştan harçla yapılmıştır. Ahır kısmında büyük bir tonozla örtülmüştür.¹⁸⁰⁴

¹⁷⁹⁷ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimâî Tarihi*, 521. Günümüzde han şehir içinde konaklama ve ticaret amacıyla yapılan yapılar için kullanılan bir kelimedir. Şebnem Akalın, "Kervansaray", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXV, 299.

¹⁷⁹⁸ *Kastamonu 1973 İl Yıllığı*, 171.

¹⁷⁹⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 349.

¹⁸⁰⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 345.

¹⁸⁰¹ *Kastamonu İl Yıllığı 1967*, 267. Bu hanın Hüsameddin Çoban Bey tarafından yaptırıldığı görüşü de vardır. Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 345.

¹⁸⁰² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 209. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 54. Bu hanın İsmail bey tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, 23.

¹⁸⁰³ Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 72.

¹⁸⁰⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 350.

İsmail Bey Hanı (Kurşunlu Hanı)

Kastamonu merkezde, Attarlar çarşısında bulunan bu han, İsmail Bey tarafından yaptırılmış olup, inşa tarihi 1460 tarihinden öncedir.¹⁸⁰⁵ İncelenen dönemin başında pamuk tüccarları tarafından Kurşunlu Hanı'n, pamuk deposu olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹⁸⁰⁶ Özellikle dışardan gelen tüccarların bu handa ikâmet ettikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Kefe Sancağı'ndan olup, Kastamonu'da misafiren sakin olduğu Kurşunlu Han'da vefat eden Hacı Şaban'ın, varisi olmadığı için malına beyt'ül-mâl emini ve Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa tarafından sayılarak el konulmuştur.¹⁸⁰⁷ Yine Ermeni tüccarlarından Artin adlı zımmi sunduğu arzu halde, Kastamonu'da vaki Kurşunlu Han'da vefat eden kardeşi Tüccar Yani'nin üzerindeki mallarını alamadığı için şikâyetçi olmuştur. Olayın araştırılıp eşya ve sekiz bin kuruş paranın Artin'e teslim edilmesi için çavuş görevlendirilmiştir.¹⁸⁰⁸ İncelenen dönemde aktif olan hanın senelik kiraya verildiği görülmektedir. İsmail Bey İmareti gelirlerinden olan Kurşunlu Hanı'n, günlüğü 120 akçe olmak üzere 1747 Ocak ayı sonundan bir sene tamamına değin Hacı Mustafa tarafından kiralanmıştır.¹⁸⁰⁹ Aynı hanın 1737 Ağustos ayından bir sene tamamına değin günlük 123 akçe ile Ali Beşe ve Emir Hasan tarafından kiralandığı görülmektedir.¹⁸¹⁰ 1739 tarihinde İsmail Bey Vakfı mütevellisi Şeyh Mustafa'nın vekili İbrahim Ağa, Kurşunlu Hanı bir sene süreyle aylık otuz bir kuruşa kiralayan Seyyid Hasan Çelebi'den şikâyetçi olmuştur. Yapılan keşif sonucu hanın üst katında toplam otuz iki oda olup geliri yirmi altı buçuk kuruş, alt katında toplam yirmi beş mağaza olup geliri on sekiz kuruş, urgancılar ve penbecilerden alınan gelirlerle aylık toplam elli iki kuruş otuz beş para geliri olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine fetva ile hanın gelirinin çok altında kiraya verildiği ispatlanıp vekile değerinde kiraya vermesi için izin verilmiştir.¹⁸¹¹ 1744 tarihinde vakfın yarı hisse ile mütevellisi olan Osman Efendi 10 Temmuz 1744 tarihinden bir sene tamamına değin Kurşunlu

¹⁸⁰⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 212. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anısal Yapıları ve Konutları)*, 54. Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)I*, 166. *Kastamonu İl Yıllığı* 1973,171. *Kastamonu İl Yıllığı* 1967, 267.

¹⁸⁰⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 213.

¹⁸⁰⁷ KŞS. 34, 37-38.

¹⁸⁰⁸ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 8, 174.

¹⁸⁰⁹ KŞS. 35,261.

¹⁸¹⁰ KŞS. 35, 213.

¹⁸¹¹ KŞS. 38, 31. Ticaret erbabının her türlü ihtiyacını karşılamak ve imarete gelir sağlamak için inşa edilen hanın 1972 restorasyonundan sonra alt katta on dört, üst katta yirmi dokuz odası olduğu görülmektedir. Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 348-349.

Han'ın vergi ve kira gelirlerini toplaması için Ali Bey'i vekil kılmıştır.¹⁸¹² 1757 tarihinde hanın tamir geçirdiği bilinmektedir.¹⁸¹³

Balkapanı Hanı / Kapan Hanı /Penbe Hanı

İplikçiler çarşısında, İsmail Bey Hanı'nın batısında yer almaktadır. II. Bayezid (1481-1512) zamanında yaptırılmıştır. Yirmi iki dükkânı bulunan bu han ile Cem Sultan Bedesteni karşılıklı inşa edilmiştir.¹⁸¹⁴ Belgelerde Kapan Hanı, Bal kapanı, Penbehanı ve Üzümkapanı gibi isimlerle geçen bu hanın geliri, Peygamber Efendimizin ruhuna hatmi şerif okutulması için vakfedilmiştir.¹⁸¹⁵ İncelenen dönemde hanın aktif olduğu görülmektedir. 1728 tarihinde Kapan Hanı mahsulünden olmak üzere günlük iki akçe vazife ile Peygamber Efendimizin ruhu için cüz okuyan Mustafa Halife'nin vefat etmesi üzerine yerine, Haremeyn Nazırı Beşir Ağa tarafından oğulları Musa ve Melik Halife görevlendirilmiştir.¹⁸¹⁶ 1729 tarihinde Kapan Hanı vakfının mütevellisi olan Fatma Sultan'ın biraderlerinden Hüseyin Halife'nin vefat etmesi üzerine yerine oğlu Mustafa müteveli olarak tayin edilmiştir.¹⁸¹⁷ 1738 tarihinde günlük iki akçe vazife ile Kapan Hanı'nda cüzhan olan Mehmet, Mustafa ve Hüseyin adlı kişiler rızalarıyla görevi İbrahim ve Osman Halife'ye bırakmıştır.¹⁸¹⁸ 1741 tarihinde günlük iki akçe vazife ile Kapan Hanı'nda cüzhan olan Mustafa Halife, rızasıyla görevini Mehmet'e bırakmıştır.¹⁸¹⁹ Belgelerden tespit edildiği kadarıyla Kapan Hanı'nda bir de mescit olduğu söylenebilir. 1743 tarihinde Beşir Ağa'nın arzıyla Kapan Hanı demekle meşhur Kerbansaray Mescidi'nin günlük dört akçe ile imamı olan Hafız Şaban'ın görevi rızasıyla, Hacı Hüseyin Halife'ye bıraktığı görülmektedir.¹⁸²⁰

¹⁸¹² KŞS. 106, 226.

¹⁸¹³ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 350. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 54

¹⁸¹⁴ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı*, 211. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 91. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 351-352. *Kastamonu il yıllığı* 1967, 267.

¹⁸¹⁵ Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 353. Bu isimlerden başka urgan hanı, pembe kapan ve pehbekapım hanı olarak da geçtiği söylenmektedir. İlhan Koç, Hüseyin Asar, "Tarihi Kastamonu Şehiriçi Hanlarının Ticari ve Kültürel Fonksiyonlar Bağlamında Değerlendirilmesi", *ARTIUM*, 5(1), 10.

¹⁸¹⁶ KŞS. 31, 102.

¹⁸¹⁷ KŞS. 31, 111.

¹⁸¹⁸ KŞS. 36, 163.

¹⁸¹⁹ KŞS. 39, 187.

¹⁸²⁰ KŞS. 40, 210. Ayrıca Kapan hanı mescidi muhasebe defteri için bakınız. BOA. AE. SMHD. I. 256, 20881.

Vakfa ait kantar gelirlerine haksız olarak müdahale edildiği belgelerden tespit edilmektedir. 1744 tarihinde Kastamonu kadısına gönderilen emirde, Kastamonu'ya dışardan gelen pirinç, yaş meyve vesayir eşyanın Kapan Hanı kantarlarında tartılıp alınan verginin de cüzhanlara verildiği bildirilmiştir. Ancak kadime aykırı olarak Bacı bazar ve İhtisap Kastamonu mültezimi Seyyid Ali'nin bu vergiye haksız olarak müdahale ettiği vakıf nazırı Beşir Ağa tarafından bildirilmiştir. Olayın araştırılıp Kapan Hanı gelirlerine haksız olarak kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹⁸²¹ Dışardan Kastamonu'ya gelen ve satışa sunulan eşyaların tartımının yapıldığı kapanın bu handa olması, burayı Kastamonu'nun en işlek ticaret merkezi konumuna yükseltmiştir.¹⁸²² Adından anlaşılacağı üzere pamuk ve bal tartımı ve satışının da bu handa yapıldığı söylenebilir.

Acem Hanı

Araba pazarından Gökdere caddesine açılan köşede yer alan bu hanın, Koca Sinan Paşa tarafından Kastamonu Beylerbeyliği yaptığı 1571 tarihinden önce inşa ettirildiği düşünülmektedir.¹⁸²³ Bina kesme ve moloz taştan karışık olarak yaptırılmıştır. Alt katta ahır ile birlikte on iki oda bulunurken, üst katta yirmi beş oda olduğu söylenmektedir.¹⁸²⁴ Handa daha ziyade Acem tüccarlar konakladığı için Acem Hanı adıyla anılmıştır.¹⁸²⁵ İncelenen dönemde de aktif olan hanın daha ziyade Acem tüccarları tarafından kullanıldığı görülmektedir. Acem Hanı'nda misafire sakin olan iki Ermeni tüccar arasında 933 kuruşluk alacak davası olduğu görülmektedir.¹⁸²⁶ Yine Kanare Mahallesi'nden Hacı Hasan Çelebi, Acem Hanı'nda misafir olan Acem tüccarlarından Mercan'dan şikâyetçi olmuştur. Mercan'ın beygirinin, altı yaşındaki kölesi Mehmet'e depip onu öldürdüğünü bildirip diyet talebinde bulunmuştur. Ermeni Mercan, İbrahim Efendi'den aldığı fetva ile kölenin beygir depmesinden ölmediğini ispatlamış ve Hasan Çelebi davadan men edilmiştir.¹⁸²⁷

¹⁸²¹ KŞS. 106, 218.

¹⁸²² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 211.

¹⁸²³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 205. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anısal Yapıları ve Konutları)*, 92. *Kastamonu İl Yıllığı* 1967, 267.

¹⁸²⁴ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 352. Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 350-351.

¹⁸²⁵ Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 350.

¹⁸²⁶ KŞS. 27, 114.

¹⁸²⁷ KŞS. 33, 66.

Aşir Efendi / Reisülküttap Mustafa Efendi / Urgan Hanı

Saman pazarı mevkiinde, Nasrullah Camii'nin batısında yer alan bu hanın yapımına Reisülküttap Mustafa Efendi tarafından başlanmış olup 1748 tarihinde oğlu Aşir Efendi tarafından tamamlanmıştır.¹⁸²⁸ Aşir Mustafa Efendi, Reisülküttap Tavukçu Mustafa Efendi'nin oğlu olup 1729 tarihinde dünyaya gelmiştir. Müderris olarak başladığı ilim hayatında şeyhülislâmlık makamına kadar yükselen Aşir Mustafa Efendi, 1804 tarihinde vefat etmiştir.¹⁸²⁹ Nasrullah Camii ve medresesine vakfedilen bu hanın, alt katında ahır üst katında ise yirmi dokuz adet oda bulunmaktadır. Daha sonra ahır kısmının da bölünerek odaya dönüştürüldüğü söylenmektedir.¹⁸³⁰ Akdoğanlı Hanı olarak da bilindiği söylenmektedir.¹⁸³¹

Turşucuoğlu Hanı

Bu hanın, Turşucuoğlu adıyla anılan Seyyid Ahmet tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1716 tarihinden öncedir.¹⁸³² İncelenen dönemde bu hanın aktif olduğu ve varisler tarafından satışının yapıldığı görülmektedir. 1748 tarihinde Mahalle-i Cedîd sakinlerinden iken vefat eden Kara Hüseyin oğlu demekle meşhur Mehmet Ağa'nın malı eşi, iki oğlu ve iki kızına kalmıştır. Varislerde babalarından kalan Topçuzade Mahallesi'nde yer alan Turşucuoğlu demekle meşhur altında ahır ve nalband dükkânları olan, üst katında ise on beş oda bulunan bu hanı, eski Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi'ye 700 kuruşa satmışlardır.¹⁸³³ Bu kayda göre Topçuzade Mahallesi'nde yer aldığı tespit edilen bu hanın, Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi tarafından alındığı görülmektedir.

Yanık Han

Ticaret hanı olarak inşa edilen bu hanın, 1616 tarihinde Yanıkzâde Hacı Mustafa oğlu Hacı İsmail Ağa tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir. Bugün Topçuoğlu

¹⁸²⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 216. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anısal Yapıları ve Konutları)*, 93. *Kastamonu İl Yıllığı* 1967, 270.

¹⁸²⁹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, Yay. Haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996, III, 319.

¹⁸³⁰ Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 352-353.

¹⁸³¹ Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, 23.

¹⁸³² Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 217.

¹⁸³³ KŞS. 43, 4.

Mahallesi, Belediye Caddesi üzerinde yer almaktadır.¹⁸³⁴ Belgelerde Yanıkoğlu,¹⁸³⁵ Yanık Hanı¹⁸³⁶ ve Yanıkzade Hanı¹⁸³⁷ gibi değişik isimlerle geçmektedir. İncelenen dönemde aktif olan hanın dışardan gelen kişiler tarafından barınma amaçlı kullanıldığı görülmektedir. 1730 tarihinde Yanıkzade Hanı'nda misafire sakin iken vefat eden Harput Kazâsı'ndan Tüccar Kirkor adlı zımmının malları Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini İbrahim Ağa tarafından saydırılarak deftere kaydedilmiştir.¹⁸³⁸ Erzincan ahalisinden Hasan Beşe'nin, Kastamonu'da Yanıkzade Hanı'nda ikamet ettiği görülmektedir.¹⁸³⁹

Vakfa ait mütevveli beratı ve vakıf hesabı kayıtları da mevcuttur. 1730 tarihinde Kanare Mahallesi'ni kurbinde vaki Yanık Hanı demekle meşhur vakıf hanının bir bab dükkânının evladiyet üzere günlük iki akçe ile mütevellisi olan Hacı Mustafa'nın beratının yenilendiği görülmektedir.¹⁸⁴⁰ 1731 tarihinde Yanıkzâde Hacı İsmail Ağa tarafından inşa edilip vakfedilen hanın nazırı olan oğlu Hasan, vakfın mütevellisi olan kardeşi Ali Çelebi'den şikâyetçi olmuştur. Üç yıllık kira ve masraf hesabının görülmesini talep etmiştir. Kayda göre hanın yıllık kira gelirinin 36.000 akçe olduğu görülmektedir. Üç yıllık gelir toplam 108.000 akçedir. On adet cüzhan, kızları Fatma ve Ayşe'ye verilen ücret, han önüne yapılan çeşme, su yolu, han masrafı ve muhasebe ücreti toplam 81.900 akçe tutmuştur. Geri kalan ise 26.100 akçedir.¹⁸⁴¹

Handa bir hırsızlık olayı olduğuna dair bir kayıta mevcuttur. 1750 tarihinde Kebkebirler Mahallesi'nden Ömer Beşe ve ortağı Hasan, Yukarı Pazar Mahallesi'nden Molla Hasan'dan şikâyetçi olmuşlardır. Yanıkzade Hanı'ndaki dükkânlarının kilidi kırılıp içinde olan altmış dört adet çadırlarının çalındığını söylemişlerdir. Yapılan keşif sonucunda han içinde Molla Hasan'ın dükkânında altmış bir adet çadır bulunduğunu

¹⁸³⁴ Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 356. Bazı kaynaklarda inşa tarihi 1730 tarihi olarak verilmektedir. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 355. *Kastamonu İl Yıllığı* 1967, 270. *Kastamonu İl Yıllığı* 1973, 172. 1735 tarihli bir belgede Kanare Mahallesi'nde Yanık Hacı Ahmet Beyin yağırdığı han olarak geçmektedir. BOA. C. BLD. 146, 7295.

¹⁸³⁵ KŞS. 31, 4.

¹⁸³⁶ KŞS. 33, 147.

¹⁸³⁷ KŞS. 210, 29.

¹⁸³⁸ KŞS. 31, 74.

¹⁸³⁹ KŞS. 210, 35.

¹⁸⁴⁰ KŞS. 33, 147.

¹⁸⁴¹ KŞS. 32, 144-145.

bildirilmiştir. Çadırları başkasından aldığını beyan eden Molla Hasan, on bir adet çadır vermek üzere Ömer Beşe ve Hasan ile sulh olmuştur.¹⁸⁴²

Paşa Hanı

Kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak tespit edilemeyen bu hanın, 1675 tarihinden önce vezirlik ya da beylerbeylik makamına sahip birisi tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir.¹⁸⁴³ Kemal Kutgün Eyüpgiller'in 1630-1640 tarihleri arasında merhum Hasan Paşa tarafından, Saraçhane yakınında inşa edildiğini ve isminin Hasan Paşa Hanı olduğunu söylediği hanın bu han olup olmadığı bilinmemektedir.¹⁸⁴⁴ İncelenen dönemde bir dükkân arsası satış belgesinde bu hanın Haffaflar çarşısı yanında olduğu görülmektedir.¹⁸⁴⁵ Yine 1731 tarihinde Akteke Mahallesi'nden Ali Bey'in, Yanıkzade Hanı yanındaki Paşa Hanı demekle meşhur yanmış han arsasındaki hissesini kardeşi Hacı Ahmet Ağa'ya, Kapan Hanı kapısı yanındaki bir penbeci dükkânına karşılık devrettiği görülmektedir.¹⁸⁴⁶ Bu kayıta da hanın Yanıkzade Hanı'na yakın olduğu görülmektedir.

Sarının Hanı

Han, Kastamonu Tosya yolu üzerinde Karadere mevkiinde, Bürnük köyü sınırları içinde yer almaktadır. Yolcu hanı olarak inşa edilen bu hanın 1516 tarihinde yapıldığı tahmin edilmekle birlikte kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Bina moloz taştan harçla yapılmış olup bugün duvarından başka hiçbir yeri kalmamıştır.¹⁸⁴⁷

Sürahizade Hanı

Bu hanın ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Yeri de tespit edilemeyen bu hanın suyolu ya da çömlekçilik işi ile uğraşan biri tarafından yaptırılmış olabileceği varsayılmaktadır.¹⁸⁴⁸ İncelenen dönemde hanın aktif olduğu

¹⁸⁴² KŞS. 110, 72-73.

¹⁸⁴³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 214-215.

¹⁸⁴⁴ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 91. Kenan Bilici tarihi belli olmayan yapılar arasında bu hanı da saymaktadır. Bilici, *Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 198.

¹⁸⁴⁵ KŞS. 32, 140.

¹⁸⁴⁶ KŞS. 210, 37.

¹⁸⁴⁷ Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 356. Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 355.

¹⁸⁴⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 216.

görülmektedir.¹⁸⁴⁹ 1726 tarihinde Kasımpaşa muzafatından olup katıldığı sefere giderken Kastamonu Sürâhizâde Hanı'nda misafirken vefat eden Hasan Beşe'nin mallarının vasi tayin ettiği Süleyman'a teslim edildiği görülmektedir.¹⁸⁵⁰

Hacı İsmail Hanı

Kanare Mahallesi'nde yer alan bu hanın, Hacı İsmail bin Hacı Mustafa tarafından inşa ettirildiği görülmektedir.¹⁸⁵¹ İnşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1733 tarihinde han vakfının nazırı Hasan, vakfın mütevellisi olan kardeşi Ali'den şikâyetçi olmuştur. Peygamber Efendimizin ruhu için babası tarafından vakfedilen günlük üç akçeden on adet cüzhanın ücretinin vakfın gelirleri tarafından müteveli tarafından ödenmesini şart koşturmuştur. Ancak kardeşi Ali'nin hesabı görmeden İstanbul'a firar etmesi üzerine, yerine müteveli olarak kardeşi Hasan, Kastamonu Kadısı Mehmet Hafizi'nin arzıyla atanmıştır.¹⁸⁵² 1734 tarihinde han vakfının günlük iki akçeden olmak üzere nazırlarının Mustafa, Hasan, Mehmet ve Ahmet adlı kardeşler olduğu görülmektedir.¹⁸⁵³

Bunlardan başka İstanbul'da medfun olan Mekke-i Mükerrreme kadılığı yapmış olan Mehmet Efendi bin Hacı Mustafa Efendi tarafından Kastamonu Çay Mahallesi'nde bir hanın daha inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Hanın tamirine ve diğer işlerine vasi eylediği Mustafa Efendi'nin vekili Mehmet Ağa tarafından hanı tamir ettirdiği görülmektedir. Bu masrafı hanın kira gelirlerinden talep eden Mehmet Ağa'nın isteği üzerine mahkeme tarafından görevlendirilen Seyyid Mehmet, Başmimar Ali Beşe ve diğer heyet tarafından keşif yapılmıştır. Keşifte iki katlı hana ek olarak yapılar eklendiği ve bunlara da masraf olarak 2082 kuruş yirmi sekiz akçe harcadığı tespit edilmiştir.¹⁸⁵⁴

Bu hanlardan başka sicillerde tespit edilen İbni Süle Mahallesi'nde Abdüllatifzâde Hanı¹⁸⁵⁵ Müjdecizâde Mehmet Efendi Hanı¹⁸⁵⁶ Küpçügez Mahallesi'nde vaki Hacı Mahmut Efendi Hanı¹⁸⁵⁷ Han-ı Cedîd (Yeni Han)¹⁸⁵⁸, Kazgancılar çarşısı yanında İmam

¹⁸⁴⁹ KŞS. 39, 34.

¹⁸⁵⁰ KŞS. 28, 19.

¹⁸⁵¹ KŞS. 210, 346.

¹⁸⁵² KŞS. 33, 146. KŞS. 33, 174.

¹⁸⁵³ KŞS. 33, 189.

¹⁸⁵⁴ KŞS. 40, 134-135.

¹⁸⁵⁵ KŞS. 39, 110.

¹⁸⁵⁶ KŞS. 40, 45. KŞS. 110, 123.

¹⁸⁵⁷ KŞS. 106, 35.

¹⁸⁵⁸ KŞS. 110, 88.

Ahmet Efendi Hanı¹⁸⁵⁹ Sülahi Oğlu Hanı¹⁸⁶⁰, Nasrullah Kadı Camii yanında Çukur Hanı¹⁸⁶¹ İmamzâde Hanı¹⁸⁶² Araba pazarı mevkiinde kale suru dibinde vaki Kara Ali Bey Hanı¹⁸⁶³ ve diğer eserlerde geçen Vakıf Hanı, Sellahoğlu Hanı,¹⁸⁶⁴ Beycügez Hanı, Bey Çelebi Kervansarayı / Unkapanı, Hacı Halil Beşe Hanı, Hacı Ahmet bin İlyas Hanı, Hacı Seyfi Kervansarayı, İsmail Bey Kervansarayı / Hanı, Kapan Hanı, Mehmet Ağa bin Ali Bey / Abbasoğlu Hanı, Müftizâde Hanı, Sağlamacı-Sağılmacı Hanı, Tarakçızâde Hanı ve Üzüm Kapanı hanlarının var olduğu söylenebilir.¹⁸⁶⁵

3.1.2. Bedestenler

Dilimize bedesten olarak geçen kelimenin aslının bezzazistan veya bezistan kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. Arapça bezzaz, bez satan manasında kullanılmaktadır. Bedestenler başta mücevher olmak üzere değerli eşyalar, silahlar, koşum takımları ve değerli kumaşların satıldığı kapalı çarşılar verilen isimdir.¹⁸⁶⁶ Şehirdeki esnaf ve zengin kimseler para, mücevher, altın ve gümüş gibi değerli eşyalarını bedestenlere getirerek küçük bir ücret karşılığında burada saklatırlardı.¹⁸⁶⁷ Kastamonu'da bu görevi Cem Sultan Bedesteni'nin üstlendiği görülmektedir.

Karanlık (Cem Sultan) Bedesteni

Kastamonu şehrinde bulunan tek bedesten Karanlık Bedesten olarak da adlandırılan Cem Sultan Bedesteni'dir. Bugün Terziler çarşısı olarak bilinen eski ismiyle, Tellal pazarı denilen mevkide yer almaktadır.¹⁸⁶⁸ Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Cem Sultan'ın 1469 senesinde Kastamonu valiliği görevine başladığı ve beş-altı yıl burada kaldığı bilindiğine göre bu tarihler arasında inşa edilmiş olmalıdır.¹⁸⁶⁹ Bu bedesten içinde 17, dış kısmında ise 24 olmak üzere toplam 41

¹⁸⁵⁹ KŞS. 32, 127.

¹⁸⁶⁰ KŞS. 39, 26.

¹⁸⁶¹ KŞS. 43, 83.

¹⁸⁶² KŞS. 106, 15.

¹⁸⁶³ KŞS. 210,

¹⁸⁶⁴ Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 91.

¹⁸⁶⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 206-218.

¹⁸⁶⁶ Semavi Eyice, "Bedesten", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1992, V, 302-303. Osman Ergin, "Bedesten", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1979, II, 440.

¹⁸⁶⁷ Ergin, "Bedesten", *İA*, II, 440.

¹⁸⁶⁸ Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 358.

¹⁸⁶⁹ Gökoğlu, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, 360. Bilici, *Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, 132. Eyüpgiller, *Kastamonu*

dükkâna sahiptir.¹⁸⁷⁰ Bedestenin geliri kendi ruhu için cüz okunmasına vakfedilmiştir. II. Bayezid'in yaptırdığı Kapan Hanı ile arasından bir yol geçmektedir. Çeşitli zamanlar yangın ve yıkılma tehlikesi geçiren bedesten, üç kapılı olarak inşa edilmiş ve dokuz kubbesi bulunmaktadır.¹⁸⁷¹ İncelenen dönemde bedestenin aktif olduğu görülmektedir. 1726 tarihinde Kastamonu'da bulunan Cem Sultan Bedesteni Vakfı'nın günlük iki akçe vazife ile cabisi Hacı Mehmet vefat etmiştir. Yerine oğulları Hasan ve İsmail, bedestene cabi olarak atanmışlardır.¹⁸⁷² Bir diğer belgede İbni Sadi Mahallesi'nden olup Cem Sultan Vakfı'ndan olan Terziler çarşısında vaki Frenkşah Mescidi kemeri altında dükkâna sahip olan İbrahim Çelebi'nin yanında ki dükkân sahibi Hüseyin Ağa'dan şikâyetçi olduğu görülmektedir. İddiasına göre kemer altındaki dükkânın yarı hissesine Hüseyin Ağa tecavüz etmiştir. Hüseyin Ağa ise sınırın kemerin ortasından olduğunu bildirip kırk senedir burada dükkânı olduğunu bildirmiştir. Sunduğu fetva ve şahitler ile sınırın kemerin ortasından olduğunu ispat eden Hüseyin Ağa davayı kazanmıştır.¹⁸⁷³

3.1.3. Çarşı ve Pazar Yerleri

Şehir merkezlerinde iki tip ticari eylem merkezinin var olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, zanaat ürünlerinin satışının ve depolanmasının yapıldığı hanlar ile kapalı ve açık çarşılardır. Diğer ise yiyecek maddelerinin satıldığı pazar yerleridir.¹⁸⁷⁴ Üstü kapalı pazar yerlerine çarşı denilmektedir. Farşça *çâr-sû* (dört taraf) kelimesinin bozulmuş halidir. Farsça'da üstü kapalı alış-veriş yerlerine *bâzâr* denildiği ve bu tabirin daha sonra diğer dillere çarşı olarak geçtiği bilinmektedir.¹⁸⁷⁵ Çoğu şehirde olduğu gibi Kastamonu şehrinde de toplu bir ticaret alanı olarak çarşı bulunmaktadır. “Kastamonu'da ki büyük çarşı bugün Hepkebirler, Topçuğlu ve Honsalar adıyla anılan mahalleler arasında yer almakta, yine bugün Belediye Caddesi olarak anılan caddenin sağında ve solunda bulunan Arabapazarı sokağı, hatta Acem Hanı'na kadar uzanan bir

Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları), 90. Ahmet Koral yapılış tarihi olarak 1470 tarihinin vermektedir. Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, 24.

¹⁸⁷⁰ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 206-207.

¹⁸⁷¹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 207. Osman Yalçın bedestenin dört kapısı olduğunu bildirip üç sıra üzerine dokuz kubbe olarak inşa edildiğini söylemektedir. Yalçın, *Kastamonu*, 10.

¹⁸⁷² KŞS. 28, 185.

¹⁸⁷³ KŞS. 38, 82.

¹⁸⁷⁴ Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelismeler”, *Vakıflar Dergisi*, Baha Matbaası, VII, İstanbul 1968, 71.

¹⁸⁷⁵ Osman Ergin, “Çarşı”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1988, III, s. 360.

*alana yayılmaktaydı. Dolayısıyla bu büyük çarşının Akmescit Mahallesi adıyla anılan mahalle içinde yer alan Acem Hanı ve Yukarıpazara kadar uzandığı bilinmektedir”.*¹⁸⁷⁶

Aynı mesleği icra eden sanat erbabı birbirine yakın durmaktadır. Bu meslek gruplarının çarşının içinde yer alan sokaklarda yan yana dükkânlarda toplu olarak bulundukları söylenebilir. Bu bütün İslâm şehirlerinde görülen bir özelliktir.¹⁸⁷⁷ Hatta bu meslek gruplarının birlikte bulundukları bu sokaklar kendi isimleriyle anılmaktadır. İncelenen dönemde Kastamonu şehrinde esnaf isimleriyle anılan çarşılar şunlardır:

Demirciler Çarşısı: Demir işi ile uğraşan esnafın bir arada bulunduğu çarşıdır. 1732 tarihinde Demirciler çarşısında yer alan üç kepenk demirci dükkânının 280 kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁸⁷⁸ Yine 1739 tarihinde Demirciler çarşısında yer alan üç kepenk demirci dükkânının 150 kuruşa satıldığı tespit edilmiştir.¹⁸⁷⁹ Demirciler çarşısında demirci dükkânlarının yanında diğer meslek gruplarına ait dükkânlarında var olduğu anlaşılmaktadır. 1732 tarihli satış belgesinde Demirciler çarşısında ki üç kepenk helvacı ve gözlemeci dükkânında ki 2/5 sehim hissenin 100 kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁸⁸⁰

Semerciler Çarşısı: Topçuzade Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. İncelenen dönemde Semerciler çarşısındaki iki kepenk semerci dükkânının 170 kuruşa satıldığı tespit edilmiştir.¹⁸⁸¹ Bir diğer satış belgesinde Semerciler çarşısındaki bir kepenk muytap dükkânında olan yarı hissenin altmış kuruşa satıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁸² Yine çarşı içindeki bir kepenk semerci dükkânı altmış kuruşa satılmıştır.¹⁸⁸³

Muytablar Çarşısı: Kıl dokuyan ve kıldan eşya üreten esnafın bir arada bulunduğu çarşıdır. İncelenen dönemde Muytablar çarşısında yer alan iki adet muytab dükkânının 300 kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁸⁸⁴ Çarşı içinde yer alan bir kepenk muytab dükkânının 172 kuruşa satıldığı tespit edilmiştir.¹⁸⁸⁵ Yine çarşı içindeki bir

¹⁸⁷⁶ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 219.

¹⁸⁷⁷ Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, 86.

¹⁸⁷⁸ KŞS. 210, 116-117.

¹⁸⁷⁹ KŞS. 38, 112-113.

¹⁸⁸⁰ KŞS. 210, 174-175.

¹⁸⁸¹ KŞS. 33, 100.

¹⁸⁸² KŞS. 35, 115.

¹⁸⁸³ KŞS. 40, 119.

¹⁸⁸⁴ KŞS. 28, 33.

¹⁸⁸⁵ KŞS. 39, 73.

kepenk muytab dükkânı 210 kuruşa satılmıştır.¹⁸⁸⁶ Bu örneklere bakarak muytab dükkânlarının yüksek fiyata alıcı bulduğu söylenebilir.

Haffaflar Çarşısı: Ayakkabı ve terlik gibi malzemeleri satan esnafa ait de çarşı bulunmaktadır. 1725 tarihinde Haffaflar çarşısındaki bir kepenk haffaf dükkânının seksen kuruşa satıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁸⁷ 1749 tarihinde çarşı içindeki bir kepenk haffaf dükkânının 180 kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁸⁸⁸

Kuyumcular Çarşısı: Kastamonu’da kuyumcu esnafına ait bir çarşı da mevcuttur. 1731 tarihinde Halife Mahallesi’nden Havva Hatun, Topçuzade Mahallesi’nden Mustafa Beşe’den şikâyetçi olmuştur. Kuyumcular çarşısında yer alan dört adet kuyumcu dükkânı arsasını Mustafa Beşe’nin haksız olarak gasp ettiğini bildirmiştir. Mustafa Beşe ise bu arsaları Havva’nın kardeşi Mehmet Bey’den yirmi bir sene önce satın aldığını ispatlamış ve fetva sunarak on beş sene geçen davaların görülemeyeceğini bildirerek davayı kazanmıştır.¹⁸⁸⁹

Bakkallar Çarşısı: Bakkal esnafının adıyla anılan bir çarşının da var olduğu belgelerden tespit edilmiştir. 1748 tarihinde Bakkallar çarşısı içinde yer alan bir kepenk bakkal dükkânının açık artırma usulü ile 185 kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁸⁹⁰

Çilingirler Çarşısı: Araba pazarı yanında yer almaktadır. Çarşı içinde yer alan bir adet çilingir dükkânının 100 kuruşa satıldığı tespit edilmiştir.¹⁸⁹¹ Ayrıca Atik Çilingirler adıyla bir çarşının da var olduğu anlaşılmaktadır. Atik Çilingirler çarşısındaki bir kepenk berber dükkânı yetmiş kuruşa satılmıştır.¹⁸⁹²

Terziler Çarşısı: Bu çarşının Cem Sultan Vakfına ait olduğu görülmektedir.¹⁸⁹³ Terziler çarşısında ki iki kepenk tek kapılı terzi dükkânı 175 kuruşa satılmıştır.¹⁸⁹⁴ Bu çarşının bazen de Hayyatlar çarşısı adıyla anıldığı tespitedilmiştir. Hayyatlar çarşısında yer alan bir kepenk terzi dükkânının 100 kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁸⁹⁵

¹⁸⁸⁶ KŞS. 210, 257.

¹⁸⁸⁷ KŞS. 27, 183.

¹⁸⁸⁸ KŞS. 43, 100.

¹⁸⁸⁹ KŞS. 210, 30.

¹⁸⁹⁰ KŞS. 43, 30.

¹⁸⁹¹ KŞS. 210, 34.

¹⁸⁹² KŞS. 39, 51.

¹⁸⁹³ KŞS. 38, 82.

¹⁸⁹⁴ KŞS. 33, 69.

¹⁸⁹⁵ KŞS. 33, 114.

Bezzazlar Çarşısı: Bez satan esnafa ait de bir çarşının olduğu kaydedilmiştir. Topçuzade Mahallesi'nden Mustafa Efendi'nin varisleri, Atik Bezzazlar çarşısında ve Kurşunlu Han karşısında yer alan iki kepenk bezzaz dükkânına İsmail Bey Vakfı mütevellisi Hacı Mehmet'in müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuşlardır. Sunulan fetva ile arsanın vakfa ait olduğu ve binaların Mustafa Efendi'ye ait olduğu ispatlanmış ve mütevellî Hacı Mehmet Ağa'ya dükkânlara müdahale etmemesi tenbih edilmiştir.¹⁸⁹⁶

Eskiciler Çarşısı: Eskiciler esnafına ait bir çarşının da var olduğu anlaşılmaktadır. Çarşı içindeki bir kepenk eskici dükkânının doksan kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁸⁹⁷

Nalçacılar Çarşısı: Nalçacı esnafı adıyla anılan bir çarşının var olduğu belgelerden tespit edilmektedir. Nalçacılar çarşısı içinde yer alan bir kepenk penbeci dükkânında ki 1/3 sehim hissenin otuz dokuz kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁸⁹⁸

Kazgancılar Çarşısı: Kazgancılar çarşısında arsası Arız Mescidi şerifine mukataalı bir kepenk kazgan dükkânı 250 kuruşa satılmıştır.¹⁸⁹⁹ Çarşı içindeki bir bab kazgan dükkânının yine 280 kuruşa satıldığı ifade edilmiştir.¹⁹⁰⁰ Yine çarşı içindeki bir diğer dükkân satışında bir adet kazgancı dükkânı, içindeki demir örsüyle birlikte 220 kuruşa satılmıştır.¹⁹⁰¹ Verilen bu örneklerle bakarak bu çarşıdaki dükkânların fiyatlarının yüksek olduğu söylenebilir.

Kazzazlar Çarşısı: İpek yapan veya satan esnaf olan kazzazlara ait bir çarşının olduğu görülmektedir. İncelenen dönemde Kazzazlar çarşısında bir kepenk kazzaz dükkânının 190 kuruşa satıldığı görülmektedir.¹⁹⁰²

Bu çarşılarından başka sicillerden Dökmeciler Çarşısı¹⁹⁰³, Kürkçüler Çarşısı¹⁹⁰⁴, Penbeciler Çarşısı¹⁹⁰⁵, Atik Çerçiler Çarşısı¹⁹⁰⁶, Attarlar Çarşısı ve Taht-ı Kala

¹⁸⁹⁶ KŞS. 32, 159.

¹⁸⁹⁷ KŞS. 35, 95.

¹⁸⁹⁸ KŞS. 32, 83-84.

¹⁸⁹⁹ KŞS. 29, 36.

¹⁹⁰⁰ KŞS. 33, 42.

¹⁹⁰¹ KŞS. 210, 113-114.

¹⁹⁰² KŞS. 43, 11.

¹⁹⁰³ KŞS. 41, 32.

¹⁹⁰⁴ KŞS. 41, 123.

¹⁹⁰⁵ KŞS. 210, 37.

¹⁹⁰⁶ KŞS. 210, 71.

Çarşısı'nın¹⁹⁰⁷ var olduğuda tespit edilmiştir. Ayrıca Takyeciler, Kavukçular, Külahçılar, Çizmeciler, Yemeniciler, Başmakçılar, Kalaycılar, Tarakçılar, Helvacılar, Peynirciler ve Kürekçiler¹⁹⁰⁸ ait çarşıların var olduğu bilinmesine rağmen incelenen dönemde bu çarşılarla ait herhangi bir belgeye ulaşamamıştır.

Bu çarşıların güvenliği için pasban adı verilen gece bekçileri görevlendirilmektedir. İncelenen dönemde 1741 tarihinde Atık Çerçiler, Atık Kuyumcular ve Terziler çarşısı esnafı İsfendiyar Bey Mahallesi'nden Mehmet ile Çay Mahallesi'nden diğer Mehmet'i pasban olarak tayin etmişlerdir.¹⁹⁰⁹ Haddad esnafı Yiğitbaşı Mustafa Çelebi tarafından Haddad çarşısında haftada iki akçe vazife ile Mahmud bin Recep pasban olarak tayin edilmiştir.¹⁹¹⁰ 1731 tarihli bir diğer kayıta ise Haffaflar çarşısı yanındaki Eskiçiler çarşısı paspanı iken vefat eden Ahmet'in, eşi Sakine ve kızı Fatma, Kazgancılar çarşısı paspanı Yusuf, Haffaflar çarşısı paspanı Mahmud, Attarlar çarşısı paspanı Hüseyin, Penbeciler çarşısı paspanı Ali Beşe, Demirciler çarşısı paspanı Mahmud, Taht-ı kala çarşısı paspanı Salihdede oğlu Hacı Mehmet'den şikâyetçi olmuşlardır. Ahmet'in yattığı sekiden düşerek öldüğü keşif sonucu ispat edilince eşi Sakine ve kızı Fatma ismi geçen paspanlardan diyet talebinden vazgeçmiş ve paspanlar hapisten salınmıştır.¹⁹¹¹ Bu belgede Kastamonu'da ki çarşıların birçoğunun pasbanı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu davada şahit olarak Kastamonu müftüsü, Nakib Efendi ve şehir kethüdası da hazır bulunmuştur.

Kapalı çarşılarından başka büyük çarşının yanında açıkta faaliyet gösteren pazarlar da mevcuttu. Bunlar kapalı mekânlara sığmayan, fazla yer kaplayan veya fiyat olarak daha ucuz olan gıda ve tüketim maddelerinin satıldığı alanlardır. Bu pazarlar Çadır Pazarı¹⁹¹² Yemiş Pazarı, Meyve Pazarı, Pirinç Pazarı, Buğday Pazarı, Hayvan Pazarı, Saman Pazarı, Tiftik Pazarı, Odun ve Kömür Pazarı ve Araba Pazarı olarak sayılabilir.¹⁹¹³ Sebze ve meyve pazarının kurulduğu alanın Hocaşâde Vakfı ve Bezzazistan çarşısı civarında bugünkü Aşir Efendi Hanı'nın bulunduğu yer olduğu

¹⁹⁰⁷ KŞS. 210, 52.

¹⁹⁰⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 220.

¹⁹⁰⁹ KŞS. 39, 260.

¹⁹¹⁰ KŞS. 210, 397.

¹⁹¹¹ KŞS. 210, 52.

¹⁹¹² KŞS. 106, 36.

¹⁹¹³ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 220-221.

tahmin edilmektedir.¹⁹¹⁴ Ayrıca Osmanlı Devleti döneminde “Yukarı Pazar” olarak adlandırılan bölgenin Doğu Roma döneminde pazar yeri olmasının muhtemel olduğu öngörülmektedir.¹⁹¹⁵

3.2. VERGİLER

Osmanlı Devleti’nde vergiler iki kısımda tahsil edilmektedir. Bunlardan ilki İslâmi hukuk çerçevesinde belirlenmiş tekâlif-i şer’iyye olarak zikredilen şeri vergiler, diğeri ise devletin değişik dönemlerde zaruret hissettiği anda İslâmi kuralları ihlal etmeden halktan tahsil ettiği tekâlif-i örfiye denilen örfi vergilerdir. Bu vergilerin miktarı önceden tespit edilmeyip meydana gelen olaylara göre belirlenmektedir.¹⁹¹⁶

3.2.1. Örfi Vergiler

3.2.1.1. Avarız-ı Divâniye

Örfi vergilerden ilki avarız-ı divâniye, daha yaygın ismiyle avarız vergisidir. Bu vergi Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat’ın ilanına kadar fevkalade hallerde bilhassa harp masraflarını karşılamak üzere hükümdarın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermekle yükümlü tutulduğu her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki vergilere verilen genel isimdir.¹⁹¹⁷ Bu vergi başlangıçta savaş harcamalarını finanse etmek için konmuş, ancak XVII. yüzyılın sonlarından itibaren olağan bir vergi haline gelmiştir. Avarız vergisi nüzul, sürsat ve işтира adı altında aynî ve avarız adı altında nakdi olarak toplanmaktadır. Zamanla aynı olarak toplanan nüzul, sürsat ve işтира bedeli de nakdiye çevrilmiştir.¹⁹¹⁸ Olağan vergi haline gelen avarız vergilerinin 1700-1748 tarihleri arasında Osmanlı bütçesinde %10-20 civarında yer tuttuğu görülmektedir.¹⁹¹⁹

¹⁹¹⁴ Güzey, *Şer’iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 177.

¹⁹¹⁵ Kemal Kutgün Eyüpgiller, “Beylikler Döneminde Kastamonu’da Mimari ve Kentsel Doku”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 239.

¹⁹¹⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık İstanbul 2009, 31-62.

¹⁹¹⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Avarız”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, II, 13.

¹⁹¹⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2000, 188. Düzenli olmayan gelirler için avarız tabiri kullanılır ve fermanlarda bedel-i avarız olarak geçmektedir. Avarız nakit olarak tahsil edilirken nüzul ve sürsat vergisi aynı olarak yağ, un ve buğday şeklinde tahsil edilirdi. Halil Salıhoğlu, “Avarız”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1991, IV, 109.

¹⁹¹⁹ Ömer Açıkgöz, *Osmanlı Modernleşmesi İktisadi-Siyasi Dinamikler ve Kırılmalar*, Elips Kitap, Ankara 2013, 178-179.

Osmanlı Devleti'nde vergi ve nüfus tespiti, hane hesabına göre vergi verebilecek kişileri içine alacak şekilde yapılmaktadır. Osmanlı tahrir defterlerinde nüfus, "avâriz hanesi" ve "hâne-i gayr ez avâriz" olarak ikiye kısıma ayrılmaktadır. Avâriz hâneleri, vergilendirilebilir veya vergilendirilmiş olan hâneleri göstermektedir. Hâne-i gayr ez avâriz ise derbendcilik, tuzculuk, madencilik, celeplik, şahincilik gibi belirli bir hizmetle yükümlü olanları, kadı, nâib, sipahi, muhassıl, müderris gibi resmî görevlileri; imam, hatip, müezzin, zâviyedar, şeyh, seyyid gibi din adamlarını; körlük, delilik, düşkünlük gibi bedenî sakatlıkları olan kimseleri içine almakta olup vergilerin tamamından veya bir kısmından muaf olanları ifade etmektedir. Vergi terimi olarak kabul edilen gerçek avarız hanesi, yerine ve vergisine göre dört ile elli hane arasında değişmektedir.¹⁹²⁰

İlk zamanlarda düşük oranda ve belirli aralıklarla toplanan avarız vergisi daha sonraları ise daha sık ve daha yüksek oranda toplanmaya başlanmıştır. Bunun üzerine toplumda fakir olan kesim vergisini ödemekte güçlük çekmeye başlamıştır. Bundan dolayı akar ve para işletmeleri vakıflarından elde edilen gelirlerle bu vergiler ödenmeye başlanmıştır. Bu şekilde kurulan avarız vakıfları, avarız vergisinin önemini kaybetmesinden sonra sosyal işler ve amme hizmetlerinin yerine getirilmesinde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹²¹ İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda da mahalleli tarafından avarız vakıfları kurulduğu görülmektedir. 1728 tarihinde Gökdere Mahallesi'nden Saliha, avlulu iki katlı evini doksan kuruşa Hasan Ağa'ya satmıştır. Bu paranın on kuruşunu mahallenin avarız vakfı mütevellisine verip mahallenin avarız ve nüzul vergilerine harcanmasını şart koşturmuştur.¹⁹²² Yine 1731 tarihinde Deveciler Mahallesi'nden Ahmet, aynı mahalledeki Ferhat Paşa Hamamı yanındaki arsasını mahallenin avarız vakfına vakfetmiştir. Şart olarak da mahallenin avarız vakfı mütevellisi olan Müezzin Mehmet tarafından arazinin kiraya verilip elde edilen gelirin mahallenin avarız ve nüzul gibi vergilerine harcanmasını istemiştir.¹⁹²³

Mahallenin avarız vakfının kefil karşılığında kişilere borç verdiği anlaşılmaktadır. Borcu alan kişi borcunu ödemezse vakıf mütevellisi tarafından bu ücret kefinden

¹⁹²⁰ Salihoğlu, "Avarız", *DİA*, IV, 108.

¹⁹²¹ Mehmet İpşirli, "Avarız Vakfı", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1991, IV, 109. Ayrıca bakınız, Barkan, "Avarız", *İA*, II, 18.

¹⁹²² KŞS. 30, 1.

¹⁹²³ KŞS. 32, 100.

alınmaktadır. 1726 tarihinde Honsalar Mahallesi'nden Mehmet Çelebi, Kebkebirler Mahallesi'nden Bayram'dan şikâyetçi olmuştur. Yedi sene önce Bayram'ın, Çay Mahallesi avarız vakfından yetmiş beş kuruş borç aldığı ve kendisinin de bu borca kefil olduğunu bildirmiştir. Bayram'ın borcunu ödememesi üzerine vakıf mütevellisi Ahmet Ağa, ücreti Mehmet Çelebi'den tahsil etmiştir. Mehmet Çelebi borcuna karşılık Bayram'dan aldığı yirmi beş kuruş kıymetli eşyayı oğlumundur diyerek geri aldığı için Bayram'dan şikâyetçi olmuştur. Bayram'ın yemin etmesi üzerine Mehmet Çelebi davadan men edilmiştir.¹⁹²⁴

Bazen askerî kesime mensup olduklarını söyleyip avarız ve nüzul vergisini ödemeyen kişilerin oldukları tespit edilmiştir. Böyle bir durumda mahalle halkı şikâyetçi olup, bu kişilerden vergileri talep etmişlerdir. 1736 tarihinde Kırkmescid Mahallesi sakinleri, mahalle sakinlerinden İsmail ve Mustafa adlı kardeşlerden şikâyetçi olmuşlardır. Bu kişilerin mahalle de evleri olmasına rağmen avarız ve nüzul vergisini vermediklerini bildirmişlerdir. İsmail ve Mustafa ise babalarının Nasrullah Kadı Camii müezzini olduğu için askerîyeden olduğu ve kendilerinin de bu yüzden vergiden muaf olduklarını bildirmişlerdir. Şahitler ile bu kişilerin evlerinin mahallenin avarız hanesine ait olduğunu mahalleli ispatlamış ve bu kişilere vergilerini ödemeleri için tenbih edilmiştir.¹⁹²⁵ Yine 1742 tarihinde Alacamescit Mahallesi avarız ve nüzul vakfı mütevellisi Molla Mehmet ve diğer mahalle sakinleri, kale mustahfızı olup mahallelerinde ikamet eden Mehmet Bey'den avarız ve nüzul vergisini vermediği için şikâyetçi olmuşlardır. Mehmet Bey cevabında askeriyeden olduğu ve babasının mahallenin avarız vakfına yirmi kuruş vakfettiği için kendisinin vergiden muaf olduğunu söylemiştir. Araya girenler iki tarafı sulh etmiş ve Mehmet Bey mahallenin avarız vakfına yirmi kuruş ödeyerek avarız ve nüzul vergisinden muaf olmuştur.¹⁹²⁶

Mahalle ve köylerde kurulan avarız vakıflarına genellikle o bölgeden bir kişinin müteveli olarak tayin edildiği görülmektedir. 1727 tarihinde Hacı Hamza Mahallesi'nin avarız ve nüzul vakfına müteveli olarak Hacı Ali'nin atandığı görülmektedir.¹⁹²⁷ 1731 tarihinde Küpçügez Mahallesi'nin avarız ve nüzul vakfının günlük altı akçe ile

¹⁹²⁴ KŞS. 28, 8.

¹⁹²⁵ KŞS. 35, 76.

¹⁹²⁶ KŞS. 39, 120.

¹⁹²⁷ KŞS. 29, 114.

mütevellisi olan Ali Halife'nin zayi olan beratı tekrar yenilenmiştir.¹⁹²⁸ 1735 tarihinde Bey Çelebi Mahallesi'nin avarız ve nüzul vakfının mütevellisi olmadığı bildirilmiştir. Mahalleden Hacı Ahmet vakfa müteveli olarak atanmıştır.¹⁹²⁹ 1738 tarihinde Muzaffereddin Mahallesi'nin avarız ve nüzul vakfının mütevellisi olmadığı için Kastamonu Kadısı Mehmet'in arzıyla mahalle imamı Hafız Mehmet Halife günlük dört akçe ile müteveli atanmıştır.¹⁹³⁰

İncelenen bir diğer kayıta mahalleye ev yapmak isteyen bir kişiye mahalleli tarafından avarız vakfına bağış yapmak karşılığında izin verildiği görülmektedir. 1735 tarihinde Taramacılar? Mahallesi sakinlerinden Boyacıoğlu Mehmet, mahalledeki boş araziye ev yapmak için Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa'dan izin almıştır. Mahalleli ise avarız vakfına sekiz kuruş vakfetmesi karşılığında Mehmet'in ev yapmasına müsaade etmiştir.¹⁹³¹

Avarız vakfından borç alıp ödeyemeyen kişilerin karşılığında kendi mülklerini verdikleri görülmektedir. 1744 tarihinde İsfendiyar Bey Mahallesi avarız ve nüzul vakfı mütevellisi İbrahim Efendi aynı mahalleden Recepoğlu İbrahim'den şikâyetçi olmuştur. Vakıftan elli iki kuruş borç alıp ödeyemeyince karşılığında evini vakfa devrettiğini bildirmiş ancak İbrahim'in evi boşaltmadığını söylemiştir. İbrahim ise borcunun on iki kuruş olduğunu söyleyip elli iki kuruş borcu reddetmiştir. Vakıf mütevellisi İbrahim Efendi borcun elli iki kuruş olduğunu ve borcuna karşılık İbrahim'in evini vakfa devrettiğini ispatlamış ve İbrahim'e evi boşaltması için tenbih edilmiştir.¹⁹³²

Mahallenin avarız ve nüzul vakfına para vakfeden kişilerin karşılığında kendileri ve çocuklarının vergilerden muaf tutulmasını şart koştukları görülmektedir. 1732 tarihinde Debbağ İshak köyünden İsmail Beşe, köyün avarız ve nüzul vakfı mütevellisi Abdullah Ağa ve diğerleri ile mahkemeye gelmiştir. Kendi malından on kuruşu köyün avarız ve nüzul vakfına vakfedip paranın onu, on bir buçuk hesabı ile işletilip köyün avarız ve nüzul vergisi için kullanılmasını şart koşmuştur. Ayrıca kendisi ve evlatlarından avarız, nüzul ve mal-ı maktu gibi vergilerin talep edilmemesini istemiştir.

¹⁹²⁸ KŞS. 32, 337.

¹⁹²⁹ KŞS. 35, 304.

¹⁹³⁰ KŞS. 36, 219.

¹⁹³¹ KŞS. 35, 52.

¹⁹³² KŞS. 106, 39.

Köylülerde bu konuda kendisine taahhütte bulunmuştur.¹⁹³³ 1736 tarihinde Kırkçeşme Mahallesi sakinlerinden Haffaf Ali Bey, mahallenin avarız ve nüzul vakfı mütevellisi Haffaf Ahmet ve diğer mahalleliler ile mahkemeye gelmiştir. Kendi malından on sekiz kuruşu mahallenin avarız ve nüzul vakfına vakfetmiştir. Karşılığında ise bu paranın onu on bir buçuk hesabı üzerine işletilip kullanılması ve kendi ile evlatlarından bir daha vergi talep edilmemesini şart koşturmuştur.¹⁹³⁴

Bazen de mahalle halkının askeriyeden olan kişilerden haksız olarak vergi talebinde bulundukları görülmektedir. 1744 tarihinde Hüseyin Çelebi Mahallesi halkı, Mehmet Halife'den mahallede evi olduğu için avarız ve nüzul vergisini vermediği yönünde şikâyetçi olmuştur. Mehmet Halife vekili oğlu Ali aracılığıyla, kendisinin askeriyeden olduğu ve evinin de sayımda reaya zümresine ait olmayıp, askeriyeden olduğuna dair belge ibraz etmiştir. Bunun üzerine mahalle halkı Mehmet Halife'den vergi talebinden men edilmiştir.¹⁹³⁵ Yine aynı tarihte Has köyü ahalisi köy camiinin ortak olarak imam ve hatibi olan Ali ve Ahmet adlı kardeşlerden avarız ve nüzul vergisini ödemedikleri için şikâyetçi olmuşlardır. Bu kardeşler ise mahkemeye sundukları fetva ile imam ve hatip olanların görevleri boyunca vergiden muaf olduklarını ispatlamışlardır. Fetva gereğince köy ahalisine bu kişilerden vergi talebinde bulunmamaları konusunda tenbih edilmiştir.¹⁹³⁶

Yine incelenen dönemde mahalle ve köy halkı tarafından, bazı kişilerin haksız olarak vergi yükümlüsü kaydedilmeye çalışıldığı görülmektedir. 1746 tarihinde Mehmet Halife adlı kişi, südde-i saadete gelip Hüseyin Çelebi Mahallesi halkı tarafından kendisinin haksız olarak mahallenin avarız hanesine eklendiği şikâyetinde bulunmuştur. İmdad-ı seferiye, hazeriye ve diğer vergilerin kendinden talep edilerek rencide edildiğini bildirip bu haksız müdahalenin men edilmesini istemiştir.¹⁹³⁷ 1749 tarihinde Hızır adlı kişi arzu hal sunup, Zımmıyan-ı Balatlar Köyü halkı tarafından kendisinin avarız ve diğer vergileri vermesi için haksız olarak rencide edildiği şikâyetinde bulunmuştur. Bu haksız müdahalenin def edilmesi için rica da bulunmuştur.¹⁹³⁸

¹⁹³³ KŞS. 210, 186.

¹⁹³⁴ KŞS. 35, 90.

¹⁹³⁵ KŞS. 106, 43.

¹⁹³⁶ KŞS. 106, 54.

¹⁹³⁷ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 10, 91.

¹⁹³⁸ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 14, 275.

Toplanan avarız ve nüzul vergilerinin değişik hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanıldığı görülmektedir. 1725 tarihinde Hamedan seraskerî Ahmet Paşa yanındaki askerlerin zahire ve mühimmat bedelinin Bolu ve Kastamonu Sancağı voyvodaları Yusuf ve İbrahim Ağanın uhdesinde olan Kastamonu Sancağı ve kazâlarının avarız ve nüzul malından karşılanması ve 2157 esedi kuruşun gönderilmesi emredilmiştir.¹⁹³⁹ 1731 tarihinde Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde Kastamonu Sancağı'nın 1731 yılına ait avarız ve nüzul vergisinden bir kıta 15.000 kuruş ve bir kıta 2667 kuruş olmak üzere toplam 17.667 kuruş ücretin Saray ahır masrafına havale olduğu bildirilmiştir. Biran önce bu ücretlerin toplanıp gönderilmesi emredilmiştir.¹⁹⁴⁰ 1732 tarihinde Kastamonu Sancağı'nın avarız ve nüzul vergisini toplamaya yetkili kılınan Küre maden emini Mehmet Ağa'ya gönderilen emirde 1732 senesine ait Kastamonu Sancağı'nın avarız ve nüzul akçelerinin donanma için yaptırılacak kalyonlar için Kocaeli Sancağından kestirilip gönderilecek kereste masrafı için gönderilmesi emredilmiştir.¹⁹⁴¹ 14 Eylül 1738 tarihinde Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde İstanbul'da yapılacak kalyonlar için Kastamonu has malından 1925, avarız malından da 231,5 kuruş olmak üzere toplam 2156,5 kuruşun toplanıp gönderilmesi istenmiştir.¹⁹⁴² 1739 tarihinde Kastamonu kadısı ve avarız tahsildarına gönderilen emirde Bosna eyalet muhafazasında görevli askerlerin mevaciblerinin Kastamonu'nun 1740 senesi avarızdan 5000 kuruş olarak karşılanması emredilmiş ve biran önce bu paranın toplanıp gönderilmesi emredilmiştir.¹⁹⁴³

Şahısların avarız mükellefi olması için ev, tarla, dükkân vb. gibi bir gayrimenkule sahip olması gerekmektedir. Devletin cizye vergisinde olduğu gibi bu vergide de muafiyeti azaltmak için böyle bir yöntem izlediği bazende askeri ve reaya ayrımı yapmadan herkesten bu vergiyi aldığı bilinmektedir. Avarıza temel oluşturan gerçek haneler avarız hanesi adı altında toplanmış ve bir avarız hanenin kaç gerçek haneden meydana geldiği dönemden döneme ya da bölgeden bölgeye değişiklik göstermiş, zaman zaman nüfusa bağlı olarak bölgesel ya da nadiren imparatorluk bazında avarız ve

¹⁹³⁹ BOA. AE. SAMD. III. 158, 15504.

¹⁹⁴⁰ KŞS. 32, 247.

¹⁹⁴¹ BOA. AE. SMHD. I. 255, 20821.

¹⁹⁴² BOA. C. BH, 257, 11873.

¹⁹⁴³ KŞS. 38, 156.

cizye sayımları yapılmıştır.¹⁹⁴⁴ Bu yüzden oturduğu evin mülkiyeti üzerine olmayan kişiler avarız vergisinden muaf tutulmaktadır. Ayrıca ihtiyar ve çalışamayacak durumda olan engelli kişiler ile yetim, dul hatunlar ve sabilerde vergiden muaf tutulmuştur. Halk sahip olduğu gelire göre ala, evsat, hakir, ahkar ve edna olarak çeşitli gruplara ayrılarak bu esasa göre avarız vergisinin toplandığı bilinmektedir.¹⁹⁴⁵ Başka bir bölgede ikamet etseler dahi ev ve arazisi olanlardan bölge halkı tarafından avarız ve nüzul vergisi talep edildiği görülmektedir. 1731 tarihinde Sorgun Kazâsı Şahiviran köyü avarız ve nüzul vakfı mütevellisi Halil ve diğer köylüler Kanare Mahallesi sakinlerinden Yanıkoğulları denen kişilerden şikâyetçi olmuşlardır. Bu kişilerinin babalarının kendi köylerinde çiftliği olduğu için avarız ve nüzul vergisi talebinde bulunmuşlardır. Yanıkoğulları ise köyün avarız ve nüzul vakfına otuz kuruş vakfedip vergilerden muaf tutulmuşlardır.¹⁹⁴⁶ 1743 tarihinde Akçataş divanı ahalisi gelip, divan sakinlerinden Ali ve Hüseyin adlı kardeşlerin ev ve arazileri olduğu halde avarız ve diğer vergileri ödemedikleri şikâyetinde bulunmuşlardır. Bu kişilerin hanelerine göre vergilerini ödemelerini talep etmişlerdir.¹⁹⁴⁷ 1743 tarihinde Atabey Kavağı Köyü sakinleri, Taşköprü Kazâsı, Deliler Köyü'nden Ali ve diğer kişilerden kendi köyleri topraklarında arazi işledikleri için avarız ve nüzul vergisi talebinde bulunmuşlardır. Bu kişiler ise yemin ederek Atabey Kavağı Köyü arazisinde toprak işlemediklerini söylemişler ve Atabey Kavağı Köyü halkı davadan men edilmiştir.¹⁹⁴⁸

Avarız vergilerinde esas alınan unsur avarız hane sayısıdır. Merkezden gelen emirle avarız vergisi sancağın ihtiva ettiği avarız hanesine göre tahsil edilmektedir.¹⁹⁴⁹ Avarız vergisinin toplanmasına konu olan avarız hanelerinin gerçek bir haneyi yansıtmadığı bölge ve beldelelere göre 3, 5, 7 hatta 9 gerçek hanenin bir avarız hanesi kabul edildiği bilinmektedir. Avarız hanelerin oluşmasında her beldede hangi kriterlerin

¹⁹⁴⁴ Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri" *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Der. Halil İnalcık, Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, 39.

¹⁹⁴⁵ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 63-64.

¹⁹⁴⁶ KŞS. 210, 32.

¹⁹⁴⁷ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 4, 56.

¹⁹⁴⁸ KŞS. 40, 99-100.

¹⁹⁴⁹ Serhat Kuzucu, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâız Vergisinin Uygulanışı (Şeri'yye Sicillerine Göre)", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 15, sayı 1, Gaziantep 2016, 108. Ayrıca bakınız, Hava Selçuk, "Osmanlı Devletinde Merkez-Taşra İlişkisi Bağlamında Avarız, Nüzul ve Sürsat Vergileri (Şeriye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, sayı 24, Kayseri 2008, 159-202. Levent Küçük, "Osmanlı İmparatorluğunda Mekân Organizasyonunun Gerçekleştirilmesinde Avarız Vergilerinin Rolü", *Karadeniz Uluslar Arası Bilimsel Dergi*, C. 32, sayı 32, Ardahan 2016, 194-204.

esas alındığı da tam olarak tespit edilememiştir.¹⁹⁵⁰ İncelenen dönem içinde Kastamonu Sancağı'nın avarız hane sayısının çok küçük oynamalar ile 2036,5 hane bir rub¹⁹⁵¹ ile 2044 hane bir rub¹⁹⁵² arasında değiştiği anlaşılmaktadır.

Kastamonu Sancağı'nda vaki kazâların kadılarına 1726 tarihinde gönderilen emirde 1726 senesine mahsus olmak üzere Kastamonu Sancağı'nın 2041 hane bir rub avarız hanesinden hane başı 500'er akçeden avarız vergisinin toplanması emredilmiştir. Ayrıca mübaşir maaşı için her haneden elli akçe alınması ve toplanan akçenin her 110 akçesinden bir esedi kuruş alınması emredilmiştir. Bu tarihte Kastamonu Kazâsı'nın 268 hane bir rub avarız hanesi olduğu görülmektedir.¹⁹⁵³ 1734 tarihinde Kastamonu Sancağı'nda vaki kazaların kadılarına gönderilen emirde Kastamonu Sancağı'nın 1735 senesine ait 2042 hane bir rub avarız hanesinden 163.380 akçe avarız vergisinin tahsil edilmesi istenmiştir. Hane başı 500 akçe olmak üzere ve mübaşir için her haneden elli akçe alınması emredilmiştir. Her 110 akçeden bir esedi kuruş yapılması istenmiştir. Kastamonu Kazâsı'nın avarız hane sayısı 268 hane bir rubdur.¹⁹⁵⁴ 1749 tarihinde Kastamonu Sancağı'nda vaki kazaların kadılarına gönderilen emirde, Kastamonu Sancağı'nın 1750 senesine mahsup 2036,5 hane bir rub avarız hanesi olduğu bildirilmiş ve hane başı 500 akçeden olmak üzere mübaşir içinde hane başı elli akçe alınması istenmiştir. Her 110 akçe için bir esedi kuruş alınması emredilmiş ve mevkufat defteri sureti gönderildiği bildirilmiştir. Kastamonu Kazâsı'nın 266 hane bir rub avarız hanesi vardır.¹⁹⁵⁵ İncelenen dönem boyunca Kastamonu Sancağı'nda her haneden 500 akçe avarız vergisi ve mübaşir içinde elli akçe alındığı bu miktarın değişmediği görülmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi Kastamonu Kazâsı'nda bir avarız hanesinin kaç gerçek haneden oluştuğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. 1733 tarihinde Kastamonu Kazâsı'nın avarız hane sayısının şehir merkezi ve nahiyelere göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

¹⁹⁵⁰ Ergenç, Şehir, *Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, 21-22. Ömer Lütfi Barkan bir avarız hanesinin 3, 5, 10 veya 15 gerçek haneden oluşabileceğini söylemektedir. Barkan, "Avarız", *İA*, II, 15. Ayrıca bakınız Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri" *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Der. Halil İnalçık, Şevket Pamuk, 33-50.

¹⁹⁵¹ KŞS. 43, 231.

¹⁹⁵² KŞS. 33, 176.

¹⁹⁵³ KŞS. 28, 171.

¹⁹⁵⁴ KŞS. 34, 118.

¹⁹⁵⁵ KŞS. 110, 179.

Tablo 3.1. Kastamonu Merkez Mahalleleri Avarız Hane Sayısı¹⁹⁵⁶

Mahalle Adı	Avarız Hane	Mahalle Adı	Avarız Hane
Halife	6	Hacı Hamza	0,5
İsmail Bey	3	Arız	2
Cebrail	6,5	Sofular	1
Kırkçeşme	3,5	Bedir Gazi	2
Küpçügez	3,5	Hamza Ağa	2
Aktekke	5	Gökdere	2,5
Deveciler	4	Honsalar	3
Abdulcebbar	3	Püre	2
İsfendiyar Bey	3	Akmescit	3,5
Hacı Dursun	1,5	Şadi Bey	3
Hüseyin Çelebi	1	Çevkani	1,5
İbni Süle	1	Alacamescit	1,5
Bey Çelebi	2	Atabey Gazi	2
Medrese-i Atabey	0,5	Seydiler	0,5
Saraçlar	1,5	Frenkşah	0,5
Alpaslan	1	Kebkebirler	2
Muzaffereddin	1	İbn-i Neccar	0,5
Bedamıç namı diğer Saraçlar	1,5	İbn-i Sadi	0,5
Musa Fakih	1	Kubbeli	1
Cemal Ağa	1,5	Kanare	1
Tahir Fakih	1,5		
Toplam			85

Tablo 3.2. Kuzyaka Nahiyesi Avarız Hane Sayısı¹⁹⁵⁷

Köy Adı	Avarız Hane	Köy Adı	Avarız Hane
Debbağ İshak	2	Mıtrıb	1

¹⁹⁵⁶ KŞS. 210, 306-307.¹⁹⁵⁷ KŞS. 210, 306-307

Gödel	1,5	Yuva	1
Bayındır	1	Bulacık	1,5
Sahip	4	Saraycık	5
Karakuz	3	Gömmece	3,5
Oyralan	2,5	Bürmece	5
Alpı	2,5	Türkeli	3
Serameddin	2	Kızılcaviran	3
Akça Kilise	0,5	Ballık	1
Türbe-i Adil Bey	3	Zımmıyan-ı Karasu	1
Kara Evli	2	Çatakviran	2
Başmakçı	2	Çorumlu	3
Serti	3	İsmailli	1,5
Alpaslan	1,5	Ahlat	3
Kara Çomak	1,5	Hamid	3
Eyük ala maa Kıyık	3,5	Baylar	1,5
Eyük Esfel	3	Depe	3,5
Çatakviran	3,5	Kızıl Saray	0,5
Toplam			85

Tablo 3.3. Akkaya Nahiyesi Avarız Hane Sayısı¹⁹⁵⁸

Köy Adı	Avarız Hane	Köy Adı	Avarız Hane
Has	4	Havlu	1,5
Kuşkara	4	Mavle	1,5
Halaclar	3	İceoğlu	3,5
Boğaz	2	Bürme	3
Kuyucak	0,5	Kızıl Kilise	1,5
Yörükviran	8	Eyerciler	4
Boz Oğlak	6	Başviran	1
Bük	1,5	Çavundur	2

¹⁹⁵⁸ KŞS. 210, 306-307.

Elyakut	2	Tana Söküsü	2 hane 1 rub
Çukur Viran	4	Eytabi	3
Kız Oğlu	2	Elinviran	1
Darı Bükü	1,5	Geyikli	1,5
Atabey Kavağı	1,5	Akçataş	3
Gelinviran	2,5	Alpavut	3
Elma Yakası	2,5	Akdoğan	3
Küblü Özü	4	Kabalar	1
Bürnek	1	Sapaca	1,5
Fatırı	4	Evciler	1,5
Derbend Kavağı	0,5	Zımmıyan-i Balatlar maa Sahibi Çiftlik	1,5 hane 1 rub
Karantı	3 rub	Çıban (Çebek)	2,5
Toplam			98 hane 1 rub

Tablodaki veriler incelendiğinde şehir merkezinde en çok vergi mükellefinin bulunduğu mahallenin Cebrail Mahallesi olduğu tespit edilmiştir. Bu mahalleyi altı avarız haneye sahip Halife Mahallesi izlemektedir. Yine Aktekke ve Deveciler mahallelerinin şehrin en fazla vergi mükellefine sahip mahalleleri arasında olduğu söylenebilir. Medrese-i Atabey, Hacı Hamza, Seydiler, Frenkşah, İbn-i Neccar ve İbn-i Sadi mahallerinin ise şehrin en düşük avarız haneye sahip mahalleleri olduğu görülmektedir. Kastamonu Kazâsı'nın toplam 268 hane bir rub avarız hanesinden seksen beş avarız hanesinin şehir merkezine ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu da kazanın genel avarız vergisinin % 31,69'unun şehir merkezi tarafından karşılandığını göstermektedir.

Kastamonu Kazâsı'nın nahiyelerinden olan Kuzyaka Nahiyesi'nin de toplam seksen beş avarız hanesine sahip olduğu görülmektedir. Şehir merkezinde olduğu gibi kazanın genel avarız vergisinin % 31,69'unun Kuzyaka Nahiyesi tarafından karşılandığı söylenebilir. Kuzyaka Nahiyesi'nin en fazla vergi mükellefine sahip köyleri ise Saraycık ve Bürmece köyleridir. Yine nahiyenin bir diğer büyük köyü ise dört avarız hane ile Sahip Köyü'dür. Akça Kilise ve Kızılsaray köyleri ise en az vergi mükellefinin

bulunduğu köylerdir. Bu köyleri Bayındır, Mıtrıb, Yuva, Ballık ve Zımmıyan-ı Karasu köyleri izlemektedir.

Kastamonu Kazâsı'nın diğer nahiyesi olan Akkaya Nahiyesi ise sahip olduğu doksan sekiz hane bir rub avarız hanesiyle, kazada ki en çok vergi mükellefinin bulunduğu bölgedir. Kastamonu Kazâsı'nın toplam avarız vergisinin % 36,62'si bu nahiye tarafından karşılanmaktadır. Tablodaki veriler incelendiğinde Kastamonu şehir merkezi de dâhil olmak üzere en fazla vergi mükellefinin bulunduğu yer olarak sekiz avarız hanesine sahip Yörükviran Köyü'nün olduğu görülmektedir. Bu köyü altı avarız haneye sahip Boz Oğlak Köyü izlemektedir. Nahiye'nin en az vergi mükellefine sahip köyleri ise yarım avarız hanesine sahip Kuyucak ve Derbend Kavağı köyleridir. Bu köyleri ise üç rub avarız haneye sahip Karantı Köyü izlemektedir.

Tablo 3.4. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nın Avarız Hane Sayısı ve Avarız Miktarı

Tarih	Sancağın Avarız Hane Sayısı	Kazanın Avarız Hane Sayısı	Hane Başı (Akçe)
1725 ¹⁹⁵⁹	2041 hane 1 rub	268 hane 1 rub	500
1727 ¹⁹⁶⁰	2041 hane 1 rub	268 hane 1 rub	500
1729 ¹⁹⁶¹	2041 hane 1 rub	268 hane 1 rub	500
1731 ¹⁹⁶²	2041 hane 1 rub	268 hane 1 rub	500
1734 ¹⁹⁶³	2042 hane 1 rub	268 hane 1 rub	500
1737 ¹⁹⁶⁴	2040,5 hane	268 hane 1 rub	500
1742 ¹⁹⁶⁵	2039, 5 hane	268 hane 1 rub	500
1744 ¹⁹⁶⁶	2039,5 hane	268 hane 1 rub	500
1745 ¹⁹⁶⁷	2037,5 hane	266 hane 1 rub	500

¹⁹⁵⁹ KŞS. 27, 36.

¹⁹⁶⁰ KŞS. 29, 117

¹⁹⁶¹ KŞS. 30, 89.

¹⁹⁶² MAD.d 00723 - 8

¹⁹⁶³ KŞS. 34, 118. Kastamonu Sancağı'nın 1735 senesinde de 2042 hane bir rub avarız hanesi olduğu ve hane başı 500 akçeden verginin tahsil edildiği görülmektedir. BOA. AE. SMHD. I. 153, 1147.

¹⁹⁶⁴ KŞS. 35, 170

¹⁹⁶⁵ KŞS. 40, 211.

¹⁹⁶⁶ KŞS. 106, 176.

¹⁹⁶⁷ BOA. MAD. d. 3153, 175-77

1748 ¹⁹⁶⁸	2036,5 Hane 1 rub	266 hane 1 rub	500
1749 ¹⁹⁶⁹	2036,5 Hane 1 rub	266 hane 1 rub	500

Tablodaki veriler incelendiğinde Kastamonu Sancağı ve Kastamonu Kazâsı'nın avarız hane sayısında önemli bir düşüşün olmadığı görülmektedir. 1745 tarihine kadar Kastamonu Kazâsı'nın avarız hane sayısının 268 hane bir rub olduğu bu tarihten sonra 266 hane bir ruba düştüğü görülmektedir. Bu iki hanelik düşüşün Havlu Köyü'nün muaf olması ve Zımmıyan-ı Balatlar maa Sahibi Çiftlik Köyü'ndeki 0,5 hanelik azalma ile olduğu söylenebilir.¹⁹⁷⁰ Kastamonu Kazâsı'nın sancak genelinde en fazla avarız haneye sahip kaza olduğu görülmektedir.¹⁹⁷¹ Yine incelenen dönem boyunca her avarız hanesinden 500 akçe ücret alındığı ve bu ücretinde hiç değişmediği görülmektedir. Bu ücretin incelenen dönem içinde Amasya,¹⁹⁷² Antep¹⁹⁷³ ve Diyarbakır¹⁹⁷⁴ gibi şehirlerde hane başı 400 akçe olarak alındığı görülmektedir.

3.2.1.2. Nüzul

Konaklama yeri ve misafir için hazırlanan yiyecek olarak sözlükte geçen nüzul kelimesi Osmanlı Devleti'nde aynî olarak alınan avarız türü bir verginin ismidir.¹⁹⁷⁵ Nüzul mükellefiyeti, Osmanlı ordusunun sefere çıkarken geçeceği menzillerde genellikle un ve arpa olarak belirli bir miktar zahirenin sağlanıp hazır bulundurulmasıdır. Kadılar tarafından istenilen bu zahire kent, kasaba, köy, mezra ve çiftliklerden avarız hanesi esasına göre toplanıp menzillere teslim edilirdi. Ayrıca bu

¹⁹⁶⁸ KŞS. 43, 232.

¹⁹⁶⁹ KŞS. 110, 179.

¹⁹⁷⁰ 1744 tarihinde Kastamonu kadısına gönderilen emirde Ebubekir Efendi'nin 1688 senesi tahririnde iki avarız hanesi yazdığı Havlu köyünde iki nefer oturup bunların vergilerini ödemeye güçleri olmadığı için 1712 senesinde Cebrail Mahallesi'ne dâhil edildikleri bildirilmiştir. Ancak 1739 senesinde tekrar köyün icmal hanesine kaydolduğu bununda karışıklığa sebep olduğu Kastamonu kadısı Osman tarafından bildirilmiştir. 1744 senesinde Havlu köyü icmalden çıkarılıp karyedeki habrek? Tamirine tahsis edildiği ve 1745 Muhareminden itibaren köyün hanesinin bu tamir masrafı için ayrıldığı kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir. KŞS. 106, 178. Zımmıyan-i Balatlar köyü ise 1,5 hane bir rubdan bir hane üç ruba düşmüştür. KŞS. 106, 195.

¹⁹⁷¹ Kastamonu Sancağı'nın toplam otuz dört kazâsı arasında en fazla vergi mükellefi Kastamonu Kazâsında bulunmaktadır. Kastamonu Kazâsını 179,5 hane ile Sinop Kazâsı izlemektedir. BOA. MAD. d. 3153, 175-77

¹⁹⁷² Hüseyin Güneş, *Lale Devrinde Amasya*, Amasya Beledîyesi Kültür Yayınları, Amasya 2014, 181.

¹⁹⁷³ Hüseyin Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, 298.

¹⁹⁷⁴ Cevger, *18. Yüzyılda Amid (Diyarbakır) Kazâsı*, 152.

¹⁹⁷⁵ Ömer İşbilir, "Nüzul", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2007, XXXIII, 311.

nakil harcamaları da yükümlüler tarafından karşılanmaktadır.¹⁹⁷⁶ Nüzul adı verilen arpa ve undan meydana gelen bu mallar gerçek bir vergi olup karşılıksız olarak toplanmaktadır. Sefer organizasyonunun uzağında kalan bölgelerden bu vergi bedel olarak tahsil edilmektedir.¹⁹⁷⁷ Nüzul vergisi erken dönemlerde avarız vergisine alternatif olarak görülmektedir. Yani belirli bir köyde aynı yıl içinde aynî olarak nüzul veya nakdî olarak avarız vergisi alınmaktadır. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren savaşlar ve enflasyonel baskılar yüzünden nüzul vergisi de nakde çevrilip aynı yıl içinde toplanmaya başlamıştır.¹⁹⁷⁸ Nüzul bedeli adı altında da 1683 sonrası Viyana Savaşı şartlarından dolayı sürekli ve düzenli olarak toplanan bir vergi haline gelmiştir.¹⁹⁷⁹

Avarız vergisinde olduğu gibi nüzul vergisi de avarız hane hesabına göre toplanmaktadır. İncelenen dönemde nüzul vergisinin hem aynî hem de nakdî olarak toplandığı görülmektedir. Nakdî olarak 1729 tarihinde Kastamonu Sancağı'nda ki kadılara gönderilen emirde, 1730 senesi için Kastamonu Sancağı'nın 2173 hane bir rub nüzul hanesinden hane başı 600 akçeden nüzul vergisinin toplanması emredilmiştir. Ayrıca mübaşir için her haneden otuz akçe toplanması ve toplanan her 110 akçe için bir esedi kuruş tahsil edilmesi istenmiştir. Kastamonu Kazâsı'nın 268 hane bir rub nüzul hanesi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁸⁰ 1736 tarihinde Kastamonu Sancağı'nın 2174 hane bir rub nüzul hanesi olup bunun 268 hane bir rubu Kastamonu Kazâsı'na aittir. Hane başı 600 akçeden toplam 1.304.550 akçe toplanmıştır.¹⁹⁸¹ 1742 tarihinde Kastamonu Sancağı'nda vaki olan kadılara gönderilen emirde Kastamonu Sancağı'nın 2170 nüzul hanesi olduğu ve her haneden 600 akçe olarak nüzul vergisinin tahsil edilmesi emredilmiştir. Ayrıca mübaşir için her haneden 30 akçe alınması ve toplanan her 110 akçeden bir esedi kuruş alınması istenmiştir. Bu tarihte Kastamonu Kazâsı'nın 268 hane bir rub nüzul hanesi olduğu görülmektedir.¹⁹⁸² Yine 1748 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki görevli kadılara gönderilen emirde Kastamonu Sancağı'nın 2167 hane bir rub nüzul hanesi olduğu ve her haneden 600 akçe olarak nüzul vergisinin toplanması

¹⁹⁷⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2016, 369.

¹⁹⁷⁷ Mehmet Demirtaş, "Osmanlı Maliye Teşkilatı", *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, ed, Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, 245.

¹⁹⁷⁸ Suraiya Faroqhi, "Mali Durum", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, II, 658.

¹⁹⁷⁹ Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, 370. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, 119.

¹⁹⁸⁰ KŞS. 32, 345.

¹⁹⁸¹ BOA. MAD, d, 3025, 42-43.

¹⁹⁸² KŞS. 40, 211.

emredilmiştir. Mübaşir için her haneden otuz akçe alınması ve toplanan her 110 akçe için bir esedi kuruş alınması talep edilmiştir. Bu dönemde Kastamonu Kazâsı'nın 266 hane bir rub nüzul hanesine sahip olduğu tespit edilmiştir.¹⁹⁸³

Nüzul vergisinin kaza halkına dağılımında masrafların da eklenerek hane başı bir ücret belirlendiği görülmektedir. 1727 tarihinde Kastamonu Sancağı'nın, nüzul vergisini toplamak için görevlendirilen sancak mütesellimi Yahya Ağa tarafından, her haneden beş kuruş dokuz sümün olarak nüzul vergisinin toplanacağı bunun üzerine tahsildariye, mahkeme harcı, nâibiye, katibiye ve şehir kethüdasına verilen ücretlerin de eklenmesiyle hane başı yedi buçuk kuruş iki para olarak verginin toplandığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁸⁴ 1728 tarihinde Kastamonu Sancağı'nın nüzul vergisini tahsil için görevlendirilen Küretün nühâs emini Mehmet Ağa, Kastamonu mahkemesine gelerek kazanın nüzul vergisini talep etmiştir. Hane başı beş kuruş dokuz sümün olarak nüzul vergisinin talep edildiği bunun üzerine tahsildariye, mahkeme harcı, nâibiye, katibiye, hüddamiye, ihzariye ve şehir kethüdasına verilen ücretlerin de eklenmesiyle hane başı yedi buçuk kuruş iki para olarak toplandığı belirlenmiştir.¹⁹⁸⁵

Bazen avarız ve nüzul vergilerinin birlikte toplandığı anlaşılmaktadır. 1734 tarihinde Kastamonu Sancağı'nın avarız ve nüzul vergisini toplamak için görevlendirilen Ali Ağa, Kastamonu mahkemesine gelerek elinde olan iki kıta emri şerif ile Kastamonu Kazâsı'nın avarız ve nüzul vergisini talep etmiştir. Her bir haneden on bir buçuk kuruş avarız ve nüzul toplanacağı merkez tarafından bildirilmiş bunun üzerine tahsildariye, defter harcı, hüddamiye, kâtibe, muhızrlara ve şehir kethüdasına verilen ücretlerin de eklenmesiyle hane başı on iki kuruş beş sümün olarak toplandığı görülmektedir.¹⁹⁸⁶ 1748 tarihinde Kastamonu Sancağı'nın avarız ve nüzul vergisini toplamak için görevlendirilen sancak mütesellimi İbrahim Ağa, mahkemeye gelerek elinde bulunan iki emri şerifle kazanın avarız ve nüzul vergisini talep etmiştir. Merkezden bildirilen her haneden alınacak on bir buçuk kuruş üzerine mübaşir ücreti, defter harcı, hüddamiye, kâtibe, muhızrlara ve şehir kethüdasına verilen ücretlerin de eklenmesiyle hane başı on iki buçuk kuruş olarak vergilerin toplandığı tespit

¹⁹⁸³ KŞS. 43, 186.

¹⁹⁸⁴ KŞS. 29, 122.

¹⁹⁸⁵ KŞS. 30, 52.

¹⁹⁸⁶ KŞS. 33, 177.

edilmiştir.¹⁹⁸⁷ Avarız vergisinde olduğu gibi nüzul vergisinde devlet tarafından değişik işlerin yerine getirilmesinde kullanıldığı görülmektedir.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren nüzul adı altında halktan talep edilen un ve arpa ordunun geçeceği menzillere değil hudut boylarında çarpışan ordulara ulaştırılmak üzere devletçe belirlenmiş ambarlara konmakta veya hudut boyunda savaşıyan orduya teslim edilmektedir.¹⁹⁸⁸ Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere ve mübaşir Hacı İbrahim Ağa'ya gönderilen emirde, 1736 senesinde aynı olarak sefer için Kastamonu Sancağı'ndan, İnebolu iskelesine yakın olan yerlerden 8250 kilo, Sinop iskelesine yakın olanlardan 6300 kilo olmak üzere toplam 14.550 İstanbul kilosu arpanın iskelelere gönderilmesi emredilmiştir. Kastamonu bölgesinin bir kilosunun üç İstanbul kilosuna denk geldiği bildirilip bir İstanbul kilosu arpanın nakliye ücretiyle birlikte yirmi akçe olmak üzere toplanıp iskelelere gönderilmesi emredilmiştir. Arpa ücreti ve nakliye ücreti toplam 2425 kuruş olup Kastamonu Kazâsı'ndan 3500 İstanbul kilosu arpanın alınıp gönderilmesi istenmiştir.¹⁹⁸⁹ 1738 tarihinde Kefe canibindeki bazı serhat boylarına gönderilmek üzere Anadolu ve Rumeli'den arpa ve dakik gönderileceği bildirilmiştir. Kastamonu Sancağı'ndan da nakliye ve çuval ücreti ile birlikte kilosu elli akçeden 7845 İstanbul kilosu dakik ile kilosu yirmi akçeden 12.590 kilo arpanın Sinop iskelesine gönderilmesi emredilmiştir. Bu zahirenin maliyeti toplam 5367 kuruştur. Kastamonu Kazâsı'ndan 500 kilo arpa ve 250 kilo dakik alınmıştır.¹⁹⁹⁰ İstenen bu arpa ve unun Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa tarafından iltizam edildiği ve Kastamonu Kazâsı'nın 250 hanesinden her bir hanesine bir kilo dakik ve iki kilo arpa düştüğü beyan edilmiştir. Mütesellim tarafından Sinop gümrüğüne teslim edilmek şartıyla hane başı dört kuruş otuz beş para ücret ödenmiştir.¹⁹⁹¹

¹⁹⁸⁷ KŞS. 43, 190.

¹⁹⁸⁸ Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İÜİFY, Sermet Matbaası, İstanbul 1964, 69.

¹⁹⁸⁹ KŞS. 35, 263-264. BOA. D, MKF, d, 29297, 2.

¹⁹⁹⁰ KŞS. 36, 192-193.

¹⁹⁹¹ KŞS. 35, 190-191.

Tablo 3.5. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nın Nüzul Hane Sayısı ve Nüzul Miktarı

Tarih	Sancağın Nüzul Hane Sayısı	Kazanın Nüzul Hane Sayısı	Hane Başı (Akçe)
1726 ¹⁹⁹²	2173 hane 1 rub	268 hane 1 rub	600
1729 ¹⁹⁹³	2173 hane 1 rub	268 hane 1 rub	600
1730 ¹⁹⁹⁴	2173 hane 1 rub	268 hane 1 rub	600
1732 ¹⁹⁹⁵	2173 hane 1 rub	268 hane 1 rub	600
1734 ¹⁹⁹⁶	2174 hane 1 rub	268 hane 1 rub	600
1735 ¹⁹⁹⁷	2174 hane 1 rub	268 hane 1 rub	600
1737 ¹⁹⁹⁸	2171 hane 1 rub	268 hane 1 rub	600
1740 ¹⁹⁹⁹	2170 hane	268 hane 1 rub	600
1742 ²⁰⁰⁰	2170 hane	268 hane 1 rub	600
1744 ²⁰⁰¹	2170 hane	268 hane 1 rub	600
1749 ²⁰⁰²	2167,5 hane 1 rub	266 hane 1 rub	600

Tablodaki veriler incelendiğinde Kastamonu Sancağı'nın ve Kastamonu Kazâsı'nın nüzul hane sayısında önemli bir değişikliğin olmadığı anlaşılmaktadır. Dönem boyunca hane başı alınan 600 akçe miktarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Kastamonu Sancağı'nın kazaları arasında en fazla hane sayısının avarız vergisinde olduğu gibi Kastamonu Kazâsı'na ait olduğu görülmektedir.²⁰⁰³ Kastamonu Sancağı'ndan alınan nüzul vergisinin %12,28 ile % 12,33'lük kesiminin Kastamonu Kazâsı tarafından karşılandığı söylenebilir.

¹⁹⁹² KŞS. 28, 191

¹⁹⁹³ KŞS. 30, 52.

¹⁹⁹⁴ KŞS. 32, 345.

¹⁹⁹⁵ KŞS. 210, 136.

¹⁹⁹⁶ KŞS. 34, 118.

¹⁹⁹⁷ BOA. MAD. d, 3025, 43-44. BOA. AE. SMHD. I. 153, 1147

¹⁹⁹⁸ KŞS. 35, 170.

¹⁹⁹⁹ KŞS. 39, 352.

²⁰⁰⁰ KŞS. 40, 211.

²⁰⁰¹ KŞS. 106, 176.

²⁰⁰² KŞS. 110, 180.

²⁰⁰³ BOA. MAD. d, 3025, 43-44.

Kastamonu Kazâsı'nın avarız ve nüzul vergileri arasında bir kıyaslama yapıldığı takdirde nüzul vergisinin avarız vergisinden fazla olduğu ifade edilebilir. Kastamonu Sancağı'nın avarız ve nüzul haneleri arasında daima bir fark olduğu görülmesine rağmen kazânın avarız ve nüzul hane sayılarının aynı olduğu tespit edilmiştir. İncelenen dönem boyunca hem avarız hem de nüzul vergisinin hane başı alınan akçe miktarında her hangi bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Her hangi bir değişimin olmaması, Osmanlı maliyesinin zarar etmediği şeklinde yorumlanabilir. Fakat akçe 1685-1699 tarihleri arasında % 45,9 değer kaybetmiş bunu izleyen yıllarda ise akçede ki değer kaybı % 29,9 olarak devam etmiştir.²⁰⁰⁴ Bu durumda devletin zarar ettiği söylenebilir.

3.2.1.3. Sürsat ve Beldar Bedeli

Osmanlı Devleti'nde savaşan ordunun iâşesi olarak halktan tahsil edilen arpa ve undan başka, ordunun ülke içindeki geçeceği yollar boyunca iâşesinin temini halk tarafından karşılanmaktadır. Sefere karar verildikten sonra ordunun geçeceği menziller belirlenir ve halk tarafından ordunun yiyeceği ve hayvanların yemi olarak un, ekmek, arpa, koyun, yağ, bal, ot, saman ve odun gibi zahireler tespit edilip o bölgenin kadısına emir gönderilerek bu zahirenin hazır edilmesi istenmektedir.²⁰⁰⁵ Seferlerin başarısı büyük ölçüde ordunun ve sınır garnizonlarının ikmaline bağlıdır. Bu yüzden Osmanlı Devleti sefere karar vermeden o yılki arpa ve buğdayın durumunu da dikkate alırdı. Ordunun iâşesi nüzul, sürsat ve iştirâ olarak üç şekilde temin edilmektedir. Nüzul gerçek bir vergi olmasına karşın sürsat hükümet tarafından köylülerin bazı yiyecek maddelerini satmayı kabul ederek ordunun ikmaline yapılan bir yardım akdî ve bedelli bir alım satım işlemi olarak görülmektedir.²⁰⁰⁶ Bu nedenden dolayı sürsatın hukuki bir sözleşme olduğu söylenebilir. Nitekim kanunnameler ve sürsat fermanlarında bu durum ordunun zahire ve besin maddesini gidermeye yönelik ticari bir faaliyet olarak görülmüş ve avarız muafiyetinin dışında tutulmuştur.²⁰⁰⁷ Sürsat vergisinin alınmasında avarız hane sistemi esas alınmamaktadır. Bu yüzden avarız hane sisteminde rol oynayan ferdi

²⁰⁰⁴ Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, 558.

²⁰⁰⁵ Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, 93.

²⁰⁰⁶ Halil İnalcık, "Devlet Gelirleri ve Harcamaları", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2000, I, 139.

²⁰⁰⁷ Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, 370.

ve toplu muafiyetler sürsatta yoktur. Vakıf reayası, madenci, menzilci, çeltikçi gibi zümreler bu vergiden muaf değildir.²⁰⁰⁸

Sürsat vergisi sefere yakın olan yerlerden aynı, uzak olan yerlerden nakdî olarak temin edilmektedir. İncelenen dönemde özellikle Şark seferi için Kastamonu Sancağı'ndan birçok kez sürsat zahiresi talep edilmiştir. 1730 tarihinde Kastamonu'dan Revan canibine varıncaya kadar yol üzerinde olan kazaların görevlilerine gönderilen emirde, Revan seraskerî Ali Paşa yanında bulunmak için Kastamonu mutasarrıfı Mehmet Ağa tarafından Kastamonu ve çevresinden Çerkes Ali mübaşeretiyle 1000 nefer süvari asker toplanması emredilmiştir. Bu askerleri geçeceği menzillerde kaza halkı tarafından zahirelerinin hazır edilmesi istenmiştir. Mübaşirin gönderdiği yazıda halkın fiyat düşük olduğu için zahire satmadığı şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine ekmeğin çiftinin iki akçe, etin kilosu on iki akçe, pirincin kilosu on akçe, ruganı sadenin kilosu otuz akçe ve arpanın kilosu otuz bir akçe olmak üzere miriden ücreti ödenip menzillerde hazır edilmesi emredilmiştir.²⁰⁰⁹ 1732 senesinde Tosya menziline Kastamonu Kazâsı'ndan 6000 kilo arpa, kilosu otuz akçeden, 800 kilo dakik harç, kilosu ellışer akçeden, sensen kilo dakiki has, kilosu seksener akçeden, 200 araba ot, altmışar akçeden, 1500 kantar saman otuzar akçeden ve 200 vukuye kömür birer akçeden olmak üzere nakledilmiştir. Miri hesabı ile toplam 2363 kuruş kırk akçenin tuttuğu bildirilmiş ve bu ücretin kazanın vergilerine takas edileceği söylenmiştir.²⁰¹⁰ Yine 1742 tarihinde İran seferi için, Tosya menziline askerler için 6000 İstanbul kilosu şiar, 800 İstanbul kilosu dakik, seksen İstanbul kilosu dakiki has, 1500 kantar saman, 100 araba ot, 200 araba odun, 200 vukuye kömürün nakledilmesi istenmiştir. Şiarın kilosu otuz akçeden, dakikin kilosu elli akçeden, dakiki hassın kilosu seksen akçeden, odunun arabası altmış akçeden, samanın kantarı otuz akçeden, otun arabası 180 akçeden ve kömürün vukuyesi bir akçeden olmak üzere ücretinin mübaşir Ahmet Ağa tarafından ödeneceği bildirilmiştir.²⁰¹¹

Anadolu ve Rumeli bölgesinin birçok yerinde ve dağlık bölgelerdeki geçitleri koruyan ve gelip geçenlerin güvenliğini sağlayan ayrıca askerî hareket esnasında yolları

²⁰⁰⁸ Güçer, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, 94-95.

²⁰⁰⁹ KŞS.32, 309.

²⁰¹⁰ KŞS. 210, 280.

²⁰¹¹ KŞS. 40, 194. KŞS. 40. Hüküm no 282.

açmakla görevli olan kimselere beldar denilmektedir.²⁰¹² Bu kişiler avarız hanesine göre belirlenmektedir. Bedelleri kişi başına ve belirlendiği duruma göre 6000 ile 18.000 akçe arasında değişmektedir.²⁰¹³ Bu kişiler derbend teşkilatı içinde maaş veya belirli ücret karşılığında çalışan kimseler olarak da bilinmektedir.²⁰¹⁴ Bu yönüyle beldarlar, civar köy halkından olup bir görev olarak bu hizmeti yerine getiren ve karşılığında örfi vergilerden muaf olan derbentçilerden ayrılmaktadırlar.²⁰¹⁵ 1730 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde, Şark seferi için ordunun zahire ve mekkari ihtiyacı için Anadolu ve Rumeli'den sürsat ve beldar akçesi talep edildiği bildirilmiştir. Bu seneye mahsus olmak üzere sürsat akçesinden vazgeçilip yalnız beldar bedeli akçesi talep edilmiştir. Kastamonu Sancağı'nın toplam 10.963,5 kuruş bir rub beldar bedeli olduğu söylenmiştir. Kastamonu Voyvodası İbrahim Ağa ve diğer görevlilere gönderilen emirle, bu ücretin biran önce toplanması emredilmiştir. Kastamonu Kazâsı'nın toplam 268 hane bir rub hanesi olup hane başı beş kuruş olmak üzere 1341 kuruş bir rub olarak toplandığı görülmektedir.²⁰¹⁶

3.2.1.4. İmdad-ı Seferiye

Amerika'nın keşfiyle birlikte dünya üzerinde para arzı önemli ölçüde genişleme göstermiştir. Nakit sağlama konusunda önemli bir darboğazda olan Osmanlı Devleti bu dönemde önemli para darlığı çekmiştir. Bunun sonucu olarak XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı maliyesi nakdileşmeye doğru bir eğilim göstermiştir. Nakit ihtiyacı tımar topraklarının merkezi hazineye aktarılarak iltizam sisteminin doğması ve devamında iltizam sisteminin malikâneleşme sürecini doğurmuştur. İmdadiye de bu eğilimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²⁰¹⁷ Vali ve sancakbeylerinin hasları bu süreçte malikâne sistemine dâhil edilmiş ve bu yöneticiler malî sıkıntı çekmeye başlamıştır. Bu duruma çözüm bulmak için devlet tarafından imdadiye adı verilen yeni vergiler tahsis edilmiştir. Böylece devlet görevlileri üzerine düşen

²⁰¹² Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 105.

²⁰¹³ Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, 374. Öztürk, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, 206.

²⁰¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Derbend", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1994, IX, 163.

²⁰¹⁵ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 105.

²⁰¹⁶ KŞS. 31, 114.

²⁰¹⁷ Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, 326.

yükümlülükleri yerine getirmek şartıyla bu vergileri toplama hakkını elde etmiş oldular.²⁰¹⁸

İmdadiye vergisinin başlangıçta devlet tarafından zenginlerden alınan borç olduğu tahmin edilmektedir.²⁰¹⁹ Zamanla savaşlarda alınan yenilgiler bu verginin mahiyetinde bir değişiklik yapılmasına sebep olmuştur. 1717 tarihinde Habsburglardan alınan ağır yenilgiden sonra devlet yetkilileri ve deneyimli kişilerden oluşan bir heyet, devletin başkentinde bir araya gelerek imdad-ı seferiye vergisinin toplanmasında yeni düzenlemelerin getirilmesi için toplanmışlardır. Valilerin emrindeki sekban levent birliklerinin giderlerini karşılamak üzere bu vergi yeniden düzenlenmiştir. Örneğin 1717 senesi için 330 keselik bir meblağ, yarısı imparatorluk ordusu masrafı için diğer yarısı da kapı halkı masrafı için Anadolu valisine imdad-ı seferiye olarak tayin edilmiştir. Buradaki temel amaç reayadan alınan bayrak akçesi, konak akçesi ve kurban baha gibi kanunsuz vergileri ortadan kaldırmak ve vali ve temsilcilerinin taşrada imdad-ı seferiye toplayarak levent ve sekban askerlerinin mâîşetleri ile ilgiliydi.²⁰²⁰ Böylece valilere haslarından karşılayamadıkları sefer masrafları için imdad-ı seferiye vergisi toplama hakkı verilmiştir.²⁰²¹ Yani bir vali sefere tayin olunmuş ise imdad-ı seferiye vergisi toplayabilirdi. Vali ya da sancak beyi bir sefer ya da başka bir işle görevli değilse bu vergiyi tahsil edemezdi. Ancak kendine tahsil emri verilen görevliler bu vergiyi toplayıp merkeze gönderebilirdi. Sefer görevi olup da imdad-ı seferiye vergisini toplama zamanı olmayan görevlilere hazineден borç para verilir daha sonra bu görevli ücreti tahsil edip hazineye gönderirdi.²⁰²² Osmanlı vergi sistemi içinde yer alan muafiyet bu vergi içinde geçerlidir. İmam ve hatipler, seyyidler, gayr-i müslim din adamları ve fakir olanlar bu vergiden muaf olan zümrelerdir.²⁰²³ Özellikle tımar sisteminin bozulması sonucu tımarlı sipahilerden beklenen görevler yerine

²⁰¹⁸ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, 53.

²⁰¹⁹ Ordunun masrafı için Ala tarıkı'l-karz memaliki mahrusede olan ahali-i şehrin mün'im ü mütemevvil ayan ve tüccar ve ehli manasından birer miktar akçe olarak toplam 4000 kese akçe talep edilmiştir. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, 221. Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, Altınpost Yayıncılık, Balıkesir 2012, 1063.

²⁰²⁰ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I-IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, IV, 54-55.

²⁰²¹ Mübahat Küçüköğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi I-II*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 1999, II, 541.

²⁰²² Ahmet Tabakoğlu, "İmdadiye", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXII, 222. Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, 56.

²⁰²³ Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk", *MÜİFD*, Sayı: 4, İstanbul 1986, 293.

getirilememeye başlamıştır. Bunun sonucu ortaya çıkan bu tip vergi ve yükümlülükler artmıştır. Tanzimat döneminde ise bu vergiler kaldırılmıştır.²⁰²⁴

İncelenen dönemde Anadolu valisi için, Kastamonu Sancağı'ndan neredeyse her sene imdad-ı seferiye vergisi talep edilmiştir. Bu durumun sebebi olarak devam eden İran seferleri gösterilebilir. 1725 senesinde Anadolu Eyaleti'nde vaki kazâların kadılarına gönderilen emirde Anadolu valisi Mehmet Paşa'nın, Şark seferine tayin edildiği bildirilmiştir. Anadolu Eyaleti'nden 330 kese akçenin ordunun levazımına sarf olunacağı bildirilip biran önce bu ücretin kazâların oranına göre toplanıp valiye teslim edilmesi emredilmiştir.²⁰²⁵ Kastamonu Sancağı'ndan 13.192 kuruş dört para tahsil edileceği bunun masraflar ile 17.377 kuruş olduğu bildirilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na isabet eden 2023 kuruş ise 257 haneden hane başı yedi kuruş iki para olarak toplanmıştır.²⁰²⁶ 1726 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndan, Kütahya valisi için 13.192 kuruş dört para imdad-ı seferiye talep edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen kısım ise 1533 kuruştur.²⁰²⁷ Aynı yileait diğer bir kayıta Anadolu valisi Ali Paşa'nın kapı halkı ve ordu masrafı için Kastamonu Sancağı'ndan 13.192 kuruş dört para imdad-ı seferiye talep edilmiştir. Masraflar ile bu miktar 15.712 kuruş dört paraya çıkmıştır. Kastamonu Kazâsı'na düşen meblağ ise 1821,5 kuruştur.²⁰²⁸ 1727 senesine mahsus olmak üzere Anadolu Eyaleti'ndeki kazâların kadılarına gönderilen emirde, Anadolu valisi için 330 kese akçe imdad-ı seferiye vergisinin toplanıp gönderilmesi emredilmiştir.²⁰²⁹ Kastamonu Sancağı'ndan, Anadolu valisi Ali Paşa'ya ödenecek miktar 13.192 kuruş dört olup tahsildariye, hüddamiye, kâtip ücreti, defter harcı ve meşrubat masrafı ile birlikte bu miktar 14.862 kuruş dört paraya çıkmıştır. Kastamonu Kazâsı'na isabet eden ise 1724 kuruştur. Bu sayıya serdengeçti bayrağı altına toplanan neferatın zahire ücretinden kalan 485 kuruşta dâhil edilmiştir. Toplam 2209 kuruş Kastamonu Kazâsı'nın 260 hanesinden hane başı sekiz buçuk kuruştan toplanmıştır.²⁰³⁰ 1730 tarihinde Kütahya valisi Mustafa Paşa için, Kastamonu Sancağı'ndan aslı mal 13.192 kuruş dört para masraflar ile birlikte 15.945 kuruş dört para imdad-ı seferiye talep

²⁰²⁴ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 141.

²⁰²⁵ KŞS. 27, 68. BOA. A. DVNS. MHM. d. 132, 162.

²⁰²⁶ KŞS. 27, 72.

²⁰²⁷ KŞS. 27, 106.

²⁰²⁸ Kastamonu Sancağı içinde en yüksek meblağ Kastamonu Kazâsı tarafından ödenmektedir. KŞS. 28, 191,192.

²⁰²⁹ KŞS. 28, 240.

²⁰³⁰ KŞS. 28, 243.

edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na 1861,5 kuruş isabet etmiştir. Kazânın 259 hane üç rub avarız hanesinden hane başı yedi kuruş on dokuz para olarak tahsil edilmiştir.²⁰³¹ Kastamonu Sancağı'ndan toplanan aslı mal 13.192 kuruş imdad-ı seferiyenin Mehmet Emin Ağa tarafından Kurşunlu Han'da, Hacı Ali Ağa'ya emanet olarak teslim edildiği bildirilmiştir.²⁰³²

Bazen imdad-ı seferiye vergisinin hazineden peşin ödenip, daha sonra validen talep edildiği görülmektedir. 1731 senesine mahsus Kütahya valisi Ebubekir Paşaya hazineden verilen imdad-ı seferiyenin tahsil edilmesi istenmiştir. Mübaşir olarak tayin edilen Ömer Ağa, Kastamonu Sancağı'ndan aslı mal 13.192 kuruş dört para masraflar ile birlikte toplam 15.791 kuruş imdad-ı seferiye vergisini talep etmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen 1820 kuruş 260 haneden hane başı yedi kuruş olarak toplanmıştır.²⁰³³ 1732 tarihinde Anadolu valisi ve Revan canibi seraskerî Ali Paşa için, Kastamonu Kazâsı'ndan 1888 kuruş imdad-ı seferiye toplanmıştır.²⁰³⁴ 1733 tarihinde Anadolu valisi ve Musul canibi seraskerî Osman Paşa için, Kastamonu Kazâsı'ndan 1925 kuruş imdad-ı seferiye vergisi toplanmıştır.²⁰³⁵

İmdad-ı seferiye vergisi senede tek taksit olarak toplanan ve bir yılda iki kez toplanması yasak olan bir vergidir. Ancak incelenen dönemde zorunluluktan dolayı bir yılda iki kez imdad-ı seferiye vergisinin talep edildiği görülmektedir. 1733 tarihinde Anadolu Eyaleti'nde vaki kazâlara gönderilen emirde ülke muhafazası için birçok sefer yapıldığı bildirilmiştir. Normalde bir senede iki kez imdad-ı seferiye toplanması yasak iken bu seneye mahsus olmak üzere 1734 senesine ait imdad-ı seferiye vergisinin muharrem ayında değil, birkaç ay erken toplanıp Anadolu valisi ve Şark seferi seraskerî Abdullah Paşa'ya gönderilmesi istenmiştir. Bunun ülke ve din için önemli olduğu vurgulanmış ve kimsenin inat etmemesi istenmiş muhalefet edenlerin bildirilmesi istenmiştir.²⁰³⁶ 1734 senesine ait Anadolu valisi ve Şark canibi seraskerî Abdullah Paşa'ya ait hazine-i amireden verilen imdad-ı seferiyenin, kapı kethüdası Lütfullah Efendi tarafından toplanması istenmiştir. Kastamonu Sancağı'ndan aslı mal 13.192 kuruş dört para masraflarla birlikte toplam 16.643 kuruş imdad-ı seferiyenin toplanması

²⁰³¹ KŞS. 31, 157.

²⁰³² KŞS. 32, 4. KŞS. 32, 49.

²⁰³³ KŞS. 32, 257-258.

²⁰³⁴ KŞS. 210, 369.

²⁰³⁵ KŞS. 210, 312.

²⁰³⁶ KŞS. 33, 167-168.

istenmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen miktar 1925 kuruştur.²⁰³⁷ Kastamonu Kazâsı'na isabet eden 1925 kuruşun, 1020 kuruşu, miriye verilen mübaya akçesinden karşılanmıştır. Geri kalan 905 kuruş masraflar ile 1245 olarak Kastamonu Kazâsı'nın 262 hanesinden dört kuruş dokuz sümün olarak tahsil edilmiştir.²⁰³⁸ 1734 tarihinde Anadolu Eyaleti'nde vaki olan kazaların kadılarına gönderilen emirde Anadolu valisi ve Şark canibi seraskerî Abdullah Paşa'ya, 1735 tarihinde verilecek imdad-ı seferiye vergisinin erken toplanıp gönderilmesi emredilmiştir.²⁰³⁹ Kastamonu Sancağı'ndan masraflar ile birlikte 16.643 kuruş toplanmıştır. Kastamonu Kazâsı'na 1925 kuruş isabet etmiş ve 260 haneden hane başı yedi buçuk kuruştan toplanmıştır.²⁰⁴⁰ 1736 senesinde de Anadolu valisi ve Şark canibi seraskerî Ahmet Paşa'ya, Kastamonu Sancağı'ndan 1737 senesine ait masraflar ile birlikte 16.643 buçuk kuruş imdad-ı seferiye toplanmıştır. Kastamonu Kazâsı'na düşen 1925 kuruş 260 haneden hane başı yedi kuruş on altı para ve bir akçe olarak tahsil edilmiştir.²⁰⁴¹ 1738 senesinde de Anadolu valisi Ali Paşa için, Kastamonu Sancağı'ndan masraflar ile birlikte 18.307 kuruş imdad-ı seferiye talep edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen 2117 kuruş kazânın 260 hanesinden hane başı sekiz kuruş altı para olarak tahsil edilmiştir.²⁰⁴²

Merkezden gönderilen emirle devlet tarafından da imdad-ı seferiye vergisi talep edildiği görülmektedir. 1737 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde, bahardaki Nemçe ve Moskov seferi için 1738 senesine ait İbrahim Ağa tarafından Anadolu ve Rumeli'den imdad-ı seferiye toplanacağı bildirilmiştir. Kastamonu Sancağı'ndan otuz üç kese akçe imdad-ı seferiye talep edilmiştir.²⁰⁴³ Anadolu valisi ve Bender canibi seraskerî Ali Paşa'ya 1738 tarihi için alınacak 13.192 kuruş imdad-ı seferiye'nin 1737 senesi içinde toplanması emredilmiştir. Masraflar ile birlikte 18.457 buçuk kuruşun 2132 kuruşu, Kastamonu Kazâsı'nın 260 hanesinden hane başı sekiz kuruş sekiz para olarak toplanmıştır.²⁰⁴⁴ 1739 tarihinde Moskov ve Nemçe üzerine yapılacak seferler için Kastamonu Sancağı'ndan otuz üç kese imdad-ı seferiye talep edilmiştir. Mahmut Ağa tarafından 16.500 kuruş imdad-ı seferiye

²⁰³⁷ KŞS. 33, 269.

²⁰³⁸ KŞS. 33, 271-272.

²⁰³⁹ KŞS. 33, 205.

²⁰⁴⁰ KŞS. 33, 207-208.

²⁰⁴¹ KŞS. 35, 295.

²⁰⁴² KŞS. 35, 253-254.

²⁰⁴³ KŞS. 35, 181-182.

²⁰⁴⁴ KŞS. 35, 188-189.

masraflar ile birlikte 17.250 kuruş olarak tahsil edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen 1973 kuruş, kazanın 257 hane üç rub avarız hanesinden hane başı yedi kuruş sekiz sümün olarak toplanmıştır.²⁰⁴⁵ 1740 senesine mahsup Anadolu valisi Veli Paşa'ya, masraflar ile birlikte 14.310 kuruş imdad-ı seferiye vergisi ödenmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen 1661 kuruş, kazanın 259 hane bir rub avarız hanesinden hane başı altı kuruş beş sümün olarak toplanmıştır.²⁰⁴⁶ Yine 1741 tarihinde Anadolu valisi Numan Paşa için Kastamonu Kazâsı'ndan 1586 kuruş²⁰⁴⁷, 1742 tarihinde Anadolu valisi Ali Paşa için, Kastamonu Kazâsı'ndan 2132 kuruş²⁰⁴⁸, 1743 tarihinde Anadolu valisi ve Erzurum canibi seraskerî Ahmet Paşa için, Kastamonu Kazâsı'ndan 2039 kuruş²⁰⁴⁹, 1744 tarihinde Anadolu valisi Ahmet Paşa için, Kastamonu Kazâsı'ndan yine 2039 kuruş²⁰⁵⁰ ve 1745 senesine mahsus olmak üzere Anadolu valisi ve Kars canibi seraskerî Mehmet Paşa'ya ait imdad-ı seferiyenin hazinden peşin ödendiği bildirilmiştir. Bu ücretin Kastamonu mütesellimi Ali Ağa tarafından masraflar ile birlikte 17.635 kuruş olduğu ve Kastamonu Kazâsı'na 2039 kuruş düştüğü görülmektedir.²⁰⁵¹

İmdad-ı seferiye vergisi dışında değişik isimlerle halktan ücret alınması yasak olmasına rağmen halkın bu konuda mağdur edildiği görülmektedir. Böyle bir durumda halkın şikâyetçi olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. 1743 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde Kastamonu Kazâsı ve civar yerlerin halkı gelerek, Anadolu valisine ait 13.237 kuruş imdad-ı seferiyelerini ödedikleri halde sonradan harc-ı bab, mübaşiriye, teftiş ve kurban baha gibi adlarla kendilerinden haksız ücret alındığını söylemişlerdir. Teftiş namıyla yalnız o seneye mahsus on dokuz kez devriyeye çıkılıp 100 ve 150 levent ile köy köy gezilerek halkın rencide edildiği bildirilmiştir. Mütesellim tarafından ücretin toplanıp teslim edilmesi bunun dışında teftiş namıyla halkın rencide edilememesi emredilmiştir.²⁰⁵² 1746 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde, sancağa ait kazâ ahalilerinin gelip şikâyetçi oldukları bildirilmiştir. Kastamonu Sancağı'na düşen 13.237 kuruş imdad-ı

²⁰⁴⁵ KŞS. 36, 179-180.

²⁰⁴⁶ KŞS. 36, 188-189.

²⁰⁴⁷ KŞS. 39, 209-210.

²⁰⁴⁸ KŞS. 39, 157-158.

²⁰⁴⁹ Bu tarihten itibaren imdad-ı seferiye vergisinin aslı mal kısmının 13.237 kuruş olduğu ve üzerine masrafların eklendiği görülmektedir. KŞS. 40, 190-191.

²⁰⁵⁰ KŞS. 106, 244-245.

²⁰⁵¹ KŞS. 106, 168-169. Kastamonu Sancağı'na düşen 15.880 kuruş imdad-ı seferiye ücretinin malikâne mutasarrıfı tarafından hazine-i amireye teslim edildiği görülmektedir. BOA, TS, MA, E, 640/9,1.

²⁰⁵² BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 2, 252. BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 1, 214.

seferiye vergilerini mütesellimlerine teslim ettikleri halde, Kütahya mütesellimi tarafından harc-ı bab ve mübaşiriye adıyla 2648 kuruş daha talep edildiğini belirtmişlerdir. Gönderilen emirde 1744 tarihinde harc-ı bab ve mübaşiriye ve diğer adlarla vergi alınmasının yasak olduğu hatırlatılıp reayanın rencide edilmemesi emredilmiştir.²⁰⁵³

Bazen halkın da vergileri verme konusunda sorun çıkardığı görülmektedir. Böyle bir durumda da Anadolu valisi şikâyetçi olmaktadır. 1726 tarihinde Kastamonu ve Bolu sancaklarındaki görevlilere ve voyvodalara gönderilen emirde, Anadolu valisi Ali Paşa'nın kapı kethüdası Mehmet Ağa'nın südde-i saadete gelerek şikâyetçi olduğu bildirilmiştir. Bolu ve Kastamonu sancağı ahalilerinin valinin kapı halkı ve sefer masrafı için tayin edilen imdad-ı seferiye vergilerini vermekte inat ettiklerini bildirmiştir. Bunun üzerine sancak ahalilerine hisselerine göre vergilerini toplayıp görevli memura teslim etmeleri emredilmiştir.²⁰⁵⁴ 1738 tarihinde Kastamonu Sancağı mütesellimine gönderilen emirde, Anadolu Eyaleti'nden talep edilen imdad-ı seferiye vergisinin her bölgeden gönderildiği halde Kastamonu Sancağı'ndan gönderilmediği bildirilmiştir. Halkın intizar üzere olduğu bildirilip mütesellim tarafından bir an önce imdad-ı seferiye'nin toplanıp Kütahya'da mübaşire teslim edilmesi istenmiştir.²⁰⁵⁵

3.2.1.5. İmdad-ı Hazeriye

Muharebe olmadığı zamanlarda bütçe açığını kapatmak için ahaliden alınan vergidir. ²⁰⁵⁶ Geliri eyalet ve sancak beylerinin besleyecekleri asker masrafına tahsis edilen bu vergi ilk olarak 1717-18 senesinde tahsil edilmiştir. Bu vergi savaş yıllarında alınan imdad-ı seferiye vergisine alternatif olarak alınmaya başlanmış ve imdad-ı seferiye vergisinin yaklaşık yarısı kadar olan bir vergidir. Kazâlara toplu olarak tevzi edilen bu vergi daha sonra kazanın avarız hanesine göre dağıtılıp senede iki veya üç taksitte toplanmaktadır.²⁰⁵⁷ Böylece imdadiye adıyla savaş ve barış yıllarında birbirini tamamlayan iki ayrı vergi ortaya çıkmıştır.²⁰⁵⁸ İmdad-ı hazeriye vergisinin valiler

²⁰⁵³ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 10, 68.

²⁰⁵⁴ KŞS. 28, 192.

²⁰⁵⁵ BOA. A. DVNS. MHM. d. 146, 24.

²⁰⁵⁶ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 63.

²⁰⁵⁷ Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, 580-581. Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yy'dan Tanzimat'a Mali Tarihi)*, 57-58. Tabakoğlu, *Osmanlı İktisat Tarihi*, 193-194.

²⁰⁵⁸ Tabakoğlu, "İmdadiye", *DİA*, XXII, 222.

tarafından halktan kaftan baha, zahire baha v.b. gibi adlarla alınan vergilerin yerine konan bir vergi olduğu söylenmektedir.²⁰⁵⁹

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'ndan birçok kez imdad-ı hazeriye vergisi toplandığı görülmektedir. 1729 senesi için Anadolu valisi Mustafa Paşa verilmek üzere, Kastamonu Sancağı'ndan senede iki taksit olarak imdad-ı hazeriye vergisi toplandığı bildirilmiştir. Görevli Mehmet Ağa tarafından ilk taksit olarak 12.575 buçuk talep edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen kısım ise 296,5 kuruş beş paradır. Masraflar ile birlikte toplam 433 kuruş 260 haneden hane başı bir kuruş sekiz sümün olarak toplanmıştır.²⁰⁶⁰ İkinci taksit olarak tekrar 296,5 kuruş beş para, Kastamonu Kazâsı'ndan tahsil edilmiştir.²⁰⁶¹ 1730 senesine mahsus Anadolu valisi Mustafa Paşa için, tekrar birinci taksit olarak Kastamonu Kazâsından 296,5 kuruş beş para toplanmıştır. Mübaşir masrafı ise yirmi dört kuruş on beş paradır.²⁰⁶² İmdad-ı hazeriye vergisinin her sene Anadolu valilerine verilmesinin muin olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.²⁰⁶³ 1730 senesi için Kastamonu Kazâsı'na isabet eden 433 kuruşluk imdad-ı hazeriye vergisinin ikinci taksiti Şehir Kethüdası Hüseyin Ağa tarafından teslim edilmiştir.²⁰⁶⁴

Savaş ve barış yıllarına mahsus iki ayrı vergi olan imdad-ı seferiye ve imdad-ı hazeriye vergilerinin bazen birlikte talep edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde Diyarbakır valisiyken 1730 Mayıs ayında Anadolu valisi tayin edilen Mustafa Paşa, Kastamonu Sancağı'nın 1730 senesi imdad-ı hazeriyesi taksidi olan 2500 kuruş ile Kastamonu Sancağı'nın 1731 senesi imdad-ı seferiyesi olan 13.192 kuruş toplam 15.692 kuruş vergisini birlikte talep etmiş ve biran önce teslim edilmesini istemiştir.²⁰⁶⁵

Anadolu valisi Veli Paşa'ya ait 1740 senesine mahsus olmak üzere imdad-ı hazeriye vergisinin ilk taksidi, kapı harcı ve mübaşiriye ile birlikte 3000 kuruş diğer masraflar dâhil edilince 4465,5 kuruş olarak Kastamonu Sancağı'ndan talep edilmiştir.

²⁰⁵⁹ Önder Bayır, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, 237.

²⁰⁶⁰ KŞS. 30, 68-69. 1741 tarihinde Anadolu valisi Numan Paşa için senede iki taksit olarak toplanan imdad-ı hazeriye vergisinin biran önce toplanıp gönderilmesi istenmiştir. KŞS. 39, 239.

²⁰⁶¹ KŞS. 30, 91.

²⁰⁶² KŞS. 31, 121 nolu hüküm.

²⁰⁶³ KŞS. 31, 89.

²⁰⁶⁴ KŞS. 31, 155.

²⁰⁶⁵ KŞS. 32, 239-240.

Kastamonu Kazâsı'na düşen 492,5 kuruş, kazanın 260 hanesinden yirmi iki buçuk sümün olarak görevli Mahmut Ağa tarafından tahsil edilmiştir.²⁰⁶⁶ 1740 senesine mahsus olmak üzere Kütahya valisi Veli Paşa için Kastamonu Sancağı'nın imdad-ı hazeriye vergisinin ikinci taksidi olarak 2500 kuruş talep edilmiştir. Masraflar ile birlikte bu miktar 4242,5 kuruşa çıkmıştır. Kastamonu Kazâsı'na isabet eden tutar 465 kuruştur. Fakat Kastamonu Kazâsı'ndan talep edilen 363 kuruş üç rub menzil akçesine takas edilip, geri kalan 101 kuruş bir rub Kastamonu Kazâsı'nın 268 hane bir rub hanesinden hane başı on beşer para olarak görevli Hüseyin Ağa tarafından tahsil edilmiştir.²⁰⁶⁷ 1741 senesine mahsus Kastamonu Sancağı'ndan Anadolu valisi Numan Paşa için imdad-ı hazeriye vergisinin ilk taksidi olarak masraflarla birlikte 4092 kuruş talep edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen 450 kuruş, 260 haneden yirmi sümün sekiz akçe olarak toplanmıştır.²⁰⁶⁸

Anadolu valisi Süleyman Paşa için 1747 senesine ait Kastamonu Sancağı'ndan imdad-ı hazeriye vergisinin ilk taksidi olarak 2500 kuruş diğer masraflarla birlikte toplam 5775,5 kuruş mübaşir Feyzullah Ağa tarafından talep edilmiştir. Mübaya ücreti olan 900 kuruşun dâhil edilmesiyle toplam 4875,5 kuruş Kastamonu Sancağı'ndan istenmiştir. Kastamonu Kazâsı'nın hissesine 530 kuruş düşmüştür. Bunun üzerine eklenen masraflarla toplam 780 kuruş, kazanın 260 hanesinden hane başı üç kuruş olarak toplanmıştır.²⁰⁶⁹ İkinci taksit olarak Süleyman Paşa için, Kastamonu Sancağı'ndan masraflar ile birlikte 5645 kuruş tahsil edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na 612 kuruş düşmüştür. Masraflar ile birlikte 892 kuruş, kazanın 260 hanesinden hane başı üç kuruş sekiz para olarak tahsil edilmiştir.²⁰⁷⁰ Anadolu valisi için Anadolu Eyaleti'nden senede iki taksit olarak toplanan imdad-ı hazeriye vergisi tutarının 62.504 kuruş kırk akçe olduğu görülmektedir.²⁰⁷¹ 1748 senesi için Anadolu valisi Süleyman Paşa için Kastamonu Sancağı'ndan imdad-ı hazeriye vergisinin ilk taksidi olarak masraflarla birlikte 4342 kuruş talep edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'na düşen 469 kuruşun üzerine masrafların dâhil edilmesiyle bu miktar 715 kuruşa çıkmıştır. Kazânın

²⁰⁶⁶ KŞS. 38, 177.

²⁰⁶⁷ KŞS. 37, 95-97.

²⁰⁶⁸ KŞS. 38, 237-238.

²⁰⁶⁹ KŞS. 41, 96-97.

²⁰⁷⁰ KŞS. 41, 107-108.

²⁰⁷¹ KŞS. 41, 136-137.

260 hanesinden hane başı otuz üçer sümünden bu vergi toplanmıştır.²⁰⁷² 1748 senesine mahsus imdad-ı hazeriye vergisinin ikinci taksidi olarak Kastamonu Kazâsı'ndan 458 kuruş talep edilmiştir.²⁰⁷³

Yine 1749 senesine mahsus olmak üzere Anadolu valisi Mehmet Paşa için, imdad-ı hazeriye vergisinin ilk taksidi olarak Kastamonu Sancağı'ndan masraflar ile birlikte 4547,5 kuruş talep edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'nın hissesine düşen 490 kuruş, kazânın 260 hanesinden yetmiş yedişer para olarak tahsil edilmiştir.²⁰⁷⁴ İkinci taksit olarak Kastamonu Sancağı'ndan masraflar ile birlikte 5287,5 kuruş talep edilmiştir. Kastamonu Kazâsı'nın hissesine 511,5 kuruş düşmüştür.²⁰⁷⁵ 1750 senesine mahsus Kastamonu Sancağı'ndan, Anadolu valisi için imdad-ı hazeriye vergisinin ilk taksiti olarak toplam 3250 kuruş talep edilmiştir.²⁰⁷⁶ İkinci taksit olarak yine aynı miktarın talep edildiği görülmektedir.²⁰⁷⁷ Mübaşir Mehmet Ağa'ya verilen masraflar ile birlikte Kastamonu Kazâsı'na 1200 kuruş düşmüştür. Sekban ücretinin de dâhil edilmesiyle 1904 kuruş, kazânın 260 hanesinden hane başı yedi kuruş on üç para olarak tahsil edilmiştir.²⁰⁷⁸

3.2.1.6. Cebelü Bedeliyesi

Zırhlı ve silahlı asker anlamında kullanılan cebelü kelimesi, Osmanlı Devleti'nde tımar sistemi ile alakalı bir terimdir. Devlet tımar sahiplerinden gelirleri ile doğru orantılı olarak sefer zamanında yanlarında tam teçhizatlı asker getirmesini talep etmektedir.²⁰⁷⁹ Tımar sisteminin bozulmaya başlaması sonucu devletin talep ettiği cebelü asker temini sorun haline gelmiştir. Bunun üzerine dirlik sahiplerinden özellikle eşkıncili vakıf ve mülklerden cebelü yerine onun masrafına eşit olarak para alınmaya başlamış ve bu bir vergi haline gelmiştir. Buna da cebelü bedeliyesi denilmektedir.²⁰⁸⁰ Malikâne ile idare edilen sancaklarda da savaş zamanlarında malikânecilerden muaccele tutarının % 10-15 oranında cebelü bedeliyesi alınmaktadır. XVIII. yüzyılda bir cebelü

²⁰⁷² KŞS. 43, 187-189.

²⁰⁷³ KŞS. 43, 214-215.

²⁰⁷⁴ KŞS. 43, 237-239.

²⁰⁷⁵ KŞS. 43, 253-255.

²⁰⁷⁶ KŞS. 110, 204.

²⁰⁷⁷ KŞS. 110, 215-216.

²⁰⁷⁸ KŞS. 110, 223-225.

²⁰⁷⁹ Feridun Emecen, "Cebelü", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VII, 188.

²⁰⁸⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 140. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 265.

için elli kuruş cebelü bedeliyesi tahsil edilmektedir. Malikâne muaccelelerinin her bin kuruşu için ise iki veya üç cebelü karşılığı alınmaktadır.²⁰⁸¹

İncelenen dönemde Kastamonu Sancağı'ndan cebelü bedeli adı altında vergi toplandığı görülmektedir. 1727 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndan 108,5 nefer cebelüsü olup, nefer başı kırk kuruştan 4340 kuruş toplanmıştır.²⁰⁸² 1728 tarihinde ise 96,5 neferi olup nefer başı kırk kuruştan toplam 3860 kuruş cebelü bedeliyesi toplanmıştır.²⁰⁸³ 1732 senesine mahsus olmak üzere Bolu ve Kastamonu sancaklarının cebelü bedeliyesini toplama yetkisi Feyzullah Ağa'ya verilmiştir. Kastamonu Sancağı'ndan yetmiş üç nefer, Bolu Sancağı'ndan doksan bir nefer bir rub olmak üzere nefer başı kırk kuruştan cebelü bedeliyesini toplayıp hazineye devretmesi istenmiştir. Toplam 6570 kuruşluk ücretin teslim edilmesi zuema ve erbabı tımarın kendileri yoksa köy mahsulünden veya subaşılarından bu ücretin alınması bildirilmiştir.²⁰⁸⁴ 1734 senesine mahsus olmak üzere Kastamonu Sancağı'ndan doksan bir, Bolu Sancağı'ndan 100 nefer olmak üzere toplam 191 neferin cebelü bedeliyesinin Ahmet Ağa tarafından tahsil edildiği görülmektedir. Nefer başı kırk kuruştan toplam 7640 kuruş bu iki sancaktan cebelü bedeliyesi toplanmıştır.²⁰⁸⁵

Cebelü bedeliyesini verme konusunda bazılarının imtina ettikleri görülmektedir. 1733 senesinde Bolu, Kastamonu ve Çankırı sancaklarının cebelü bedeliyesini toplama yetkisine sahip Mustafa Ağa, merkeze arzuhal sunup şikâyetçi olmuştur. Bu sancaklardaki görevliler tarafından değişik bahaneler ileri sürülüp cebelü bedeliyesini henüz vermediklerini bildirmiştir. Bunun üzerine kendisi olanların kendilerinden, olmayanların subaşılarından ya da köy mahsulünden cebelü bedeliyesinin tahsil edilmesi istenmiştir. İnat edenlerin zeamet ve tımarlarına el konulup başkasına verileceği bildirilmiştir.²⁰⁸⁶ 1736 senesinde Kastamonu, Ankara ve Çankırı sancaklarının cebelü bedeliyesini toplama hakkına sahip Mehmet Ağa arzuhal sunup bazılarının babası öldüğü için kendine kalan tımar için kaydı olmadığı, bazılarının alaybeyine akçe verip cebelü bedeliyesi vermekten kaçınarak beytül malı zarara uğrattığı şikâyetinde bulunmuştur. Görevlilere gönderilen emirde nefer başı kırk kuruştan cebelü

²⁰⁸¹ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 114.

²⁰⁸² BOA. D. BŞM. CBL. d. 17389, 5.

²⁰⁸³ BOA. D. BŞM. CBL. d. 17394, 4-5.

²⁰⁸⁴ KŞS. 210, 390-391.

²⁰⁸⁵ KŞS. 210, 282.

²⁰⁸⁶ KŞS. 210, 338.

bedeliyelerinin teslim edilmesi emredilmiştir.²⁰⁸⁷ 1738 tarihinde Kastamonu Sancağı'nın 112 nefer bir rub cebelü bedeliyesi olduğu görülmektedir. Nefer başı kırk kuruş olarak Hüseyin Ağa tarafından tahsil edilmiştir.²⁰⁸⁸ 1739 tarihinde sancağın toplam 117,5 neferi olup, nefer başı kırk kuruştan 4700 kuruş cebelü bedeliyesi olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁸⁹ 1740 senesinde Kastamonu Sancağı'nın 110,5 nefer cebelü bedeliyesi olduğu görülmektedir. Nefer başı kırk kuruştan Hüseyin Ağa tarafından tahsil edilmiştir.²⁰⁹⁰ 1741 tarihinde sancağın toplam 114,5 ve bir rub neferi olduğu tespit edilmiştir. Nefer başı kırk kuruştan ücretin toplandığı görülmektedir.²⁰⁹¹ 1742 senesinde sancağın nefer sayısı 86,5 ve bir rub nefer olup, nefer başı kırk kuruştan toplam 3670 kuruş cebelü bedeliyesi toplanmıştır.²⁰⁹²

Cebelü bedeliyesini vermeyenler hakkında görevliler şikâyetçi olmuşlardır. 1728 senesinde Kastamonu Sancağı'nın cebelü bedeliyesini uhdesine alan Mehmet Ağa, Kastamonu sakinlerinden Eligüzeloğlu Mehmet zimmetinde kalan 294 kuruş cebelü bedeliyesini vermediği için şikâyetçi olmuştur. Ömer Ağa marifetiyle bu ücretin alınması inat ederse Mehmet'in hapsedilmesi emredilmiştir.²⁰⁹³

Cebelü bedeliyelerinin asker maaşının ödenmesi ve devletin diğer işlerinde kullanıldığı görülmektedir. 1734 senesine mahsus olmak üzere Bolu ve Kastamonu sancaklarının cebelü bedeliyesi malından 5000 kuruşun, inşa edilecek kalyonların kereste masrafında kullanılacağı bildirilmiştir.²⁰⁹⁴ 1738 tarihinde Bolu ve Kastamonu sancaklarında ki görevlilere gönderilen emirde, Bosna Eyaleti'nde vaki olan askerlerin mevaciblerinin bu sancakların 1739 senesi cebelü bedeliyesi malından 5000 kuruş olarak ödeneceği bildirilmiştir. Biran önce ücretin toplanıp gönderilmesi istenmiştir.²⁰⁹⁵ Yine 1739 senesine mahsus olmak üzere Bosna Eyaleti'nde vaki askerlerin maaşları, 1740 senesi Bolu ve Kastamonu sancaklarının cebelü bedeliyesinden 5000 kuruş olarak ödenmiştir.²⁰⁹⁶

²⁰⁸⁷ KŞS. 34, 102.

²⁰⁸⁸ KŞS. 36, 212

²⁰⁸⁹ BOA. D. BŞM. CBL. d. 17394,

²⁰⁹⁰ KŞS. 38, 192-193.

²⁰⁹¹ BOA. D. BŞM. CBL. d. 17476, 2-6.

²⁰⁹² BOA. D. BŞM. CBL. d. 17512, 2,5.

²⁰⁹³ KŞS. 30, 57.

²⁰⁹⁴ KŞS. 210, 283.

²⁰⁹⁵ KŞS. 36, 162. KŞS. 38, 92.

²⁰⁹⁶ KŞS. 38, 156.

Yine 1745 senesine mahsus olmak üzere süvari miri levendat masrafı için, Kastamonu ve diğer malikâne mukataa sahiplerinden her 1000 kuruş muaccele karşılığında üç nefer cebelü bedeliyesi talep edilmiştir. Nefer başı elli kuruştan mübaşir Halil Ağa'ya ücretin ödenmesi istenmiştir. Kastamonu Devrekani Mukataası emini Hacı Abdurrahman tarafından 459 kuruş on beş para cebelü bedeliyesi ücreti Halil Ağa'ya teslim edilmiştir.²⁰⁹⁷ Ayrıca Kastamonu Damgay-ı Kirpas Mukataası emini Hasan Ağa'dan da 573,5 kuruş on para cebelü bedeliyesi talep edilmiştir.²⁰⁹⁸ Kastamonu Sancağı'ndaki malikânelerden tahsil edilecek 1109,5 kuruş beş para cebelü bedeliye ücretinin, Diyarbakır valisi olup başbuğ tayin edilen Abdullah Paşa emrindeki miri levendat askerî masrafı için harcanacağı bildirilmiştir. Muhalefet edenlerin malikânelerinin ellerinden alınacağı söylenmiştir.²⁰⁹⁹

3.2.1.7. Yaylak ve Kışlak Resmi

Osmanlı Devleti'nde toplum hayatındaki mali kaynaklardan biri de yaylak ve kışlak resmidir. Hayvanlar ile ilgili olan bu vergi, sürülerini başka bir tımar bölgesinde otlatan veya devlete ait arazide yaylatan sürü sahipleri, göçebe kabileler ve gezici yörüklerden senede bir kez alınan vergidir. Bu verginin bazı bölgelerde sürü başına aynî, bazı bölgelerde ise bunun karşılığı nakdî alındığı bilinmektedir.²¹⁰⁰ Tımar sınırları içinde hayvanlarını otlatan köylülerden bu vergi talep edilmezdi. Sürü kavramı genellikle 300 koyun için kullanılmaktadır. Sürünün durumuna göre ala, evsat ve edna olarak üç şekilde bu vergi toplanmaktadır. Ala sürüden bir koyun, evsat sürüden bir şişek ve edna sürüden bir toklu olarak bu vergi tahsil edilmektedir.²¹⁰¹ Kışlak resmi ise komda kışlayan koyun ve davarlardan alınmaktadır. Köy içinde kışlayan sürülerden bu vergi alınmamaktadır.²¹⁰²

İncelenen dönemde Kastamonu bölgesinde de bu verginin talep edildiği görülmektedir. 1725 tarihinde Anadolu valisi Mehmet Paşa tarafından Kastamonu

²⁰⁹⁷ KŞS. 106, 87.

²⁰⁹⁸ KŞS. 106, 158-159.

²⁰⁹⁹ KŞS. 106, 163.

²¹⁰⁰ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul 2005, 152. Yaylak resminin alınma zamanı ilkbaharda mevsiminde nevruzdandır. Nejet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *DTCFD*, V/V, Ankara 1947, 510.

²¹⁰¹ Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, 429. Nakit olarak ise sürünün durumuna göre 10, 15 veya 20 akçe olarak alınmaktadır. Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, 154.

²¹⁰² Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 727-728.

Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde, Şark seferine tayin edildiği için Kastamonu Kazâsı'nda bulunan Yörük, Kürt ve Türkmen taifelerinin vermesi gereken resm-i kışlak vergilerini imdad-ı seferiye vergisine mukabil olmak üzere toplayıp göndermeleri istenmiştir. Ayrıca bu bölgedeki dem-i öşür ücretlerinin de gönderilmesi istenmiştir.²¹⁰³ 1749 tarihinde Kastamonu Sancağı'na gönderilen emirde ber vech-i malikâne Kastamonu Sancağı mutasarrıfı Mustafa Ağa uhdesinde olan köylerde yaylak ve kışlak olarak ikamet eden Kürt ve Türkmen taifesinin görevli Kastamonu mütesellimine vergilerini vermedikleri şikâyetinde bulunmuştur. Has toprağı olan bu köylerde yaylağın otundan ve suyundan istifade eden bu zümrelerin koyun ve davarlarıyla varıp yaylak ve kışlak olarak kullandıkları bu yerlerin vergilerini vermeleri ve muhalefet etmemeleri emredilmiştir. Bu konuda görevlilerin hisselerine göre bu zümreden vergilerini tahsil etmeleri istenmiş muhalefet edenlerin merkeze bildirilmesi istenmiştir.²¹⁰⁴

3.2.2. Şer'i Vergiler

3.2.2.1. Öşür

Osmanlı toprak sisteminin teorik olarak çerçevesi Şeyhülislâm Ebusuud Efendi tarafından belirlenmiştir. Buna göre fetih yoluyla ele geçirilen topraklardan %50 oranında haraç adı verilen bir vergi alınabilmektedir. Bu da harâc-ı muvazzaf ve harâc-ı mukaseme olarak iki şekilde alınmaktadır. İlki toprak üzerinden maktu olarak, ikincisi ise toprak ürünlerinden yerin durumuna göre tahsil edilmektedir.²¹⁰⁵ Öşür kelime olarak onda bir manasında kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise bunun karşılığı, devlete ait arazilerde tarım yapan ve daimi kiracı konumunda olan kişilerin, devlete her sene ürettikleri mahsulden ödedikleri pay olarak söylenebilir.²¹⁰⁶ Devlet kendine ait bu arazileri tımar adı altında kişilere vermektedir. Bu toprağı işleyen reaya da toprağı işleme bedeli olarak, çift resmi ve elde ettikleri mahsulden öşür adı verilen vergilerini toprağın tasarruf hakkı kimde ise ona vermekle yükümlü olurlardı.²¹⁰⁷ Öşrün oranı

²¹⁰³ KŞS. 27, 71.

²¹⁰⁴ KŞS. 110, 177.

²¹⁰⁵ Ahmet Erkal, Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2007, XXXIV, 97-102.

²¹⁰⁶ Ömer Lütfi Barkan, "Öşür", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1964, IX, 485.

²¹⁰⁷ Halil İnalcık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, 68. Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, 106.

toprağın verimine, sulama şartlarına, ürün çeşitlerine, mahallî örf ve âdetlere göre büyük değişiklikler göstermektedir. Her kaza veya her köy için dahi bu oran ayrı ayrı belirlenebilmektedir.²¹⁰⁸ Öşür mahsul üzerinden alınan bir vergidir. Mahsul batmışsa öşür vergisi alınmaz. Toprak ürünü olduğu için vahşi ağaçlarda yetişen mahsulden de öşür vergisi alınmaktadır.²¹⁰⁹ Osmanlı Devleti'nde öşür; bağ, şıra, bahçe, bostan, fevaki, kovan, harir, pamuk, giyah, odun ve ağ(balık) gibi maddelerden alınmaktadır.²¹¹⁰

Kastamonu ve Çankırı sancaklarında 97.769 akçe zeamete sahip olan Mehmet Ağa, Araç ve gayriden kanun üzere 1/8 de öşür vergisi ile salariye ücretini vermedikleri için 1731 tarihinde halktan şikâyetçi olmuştur. Gönderilen emirde vergilerin subaşına teslim edilmesi emredilmiştir.²¹¹¹ Sultan Bayezid Vakfı köylerinden Beysaray ve Kuşkara köyleri ahalileri mahkemeye gelip, topraklarında hâsıl eyledikleri mahsullerden kendir ve meyve için onda bir öşürlerini kanun üzere ödedikleri halde, birkaç senedir kendilerinden sekizde bir öşür talebinde bulunulduğu şikâyetinde bulunmuşlardır. Kastamonu Kadısı Hacı Osman'a halktan kanun üzere öşür vergilerinin alınıp fazla vergi talebiyle halkın mağdur edilmemesi emredilmiştir.²¹¹²

3.2.2.2 Cizye

Cizye gayr-i müslimlerden alınan bir baş vergisidir. Bu vergi Müslümanlığı kabul etmeyenlerin, devlet tarafından korunmaları ve savaşlara katılmamaları karşılığında alınmaktadır. Cizye mükellefi olmak için erkek olmak, akliselim olmak, sıhhatli ve çalışabilecek güçte olmak şartı aranmaktadır. Kadınlar, çocuklar, hasta ve sakatlarla çalışamayacak durumda olan yaşlı erkekler, hibelerle geçinen rahipler ve köle ve dilenciler bu vergiden muaf tutulmuştur. Çalışmadığı halde vergiyi ödeyecek maddi gücü olanlardan bu vergi alınmaktadır. Bir başka deyişle 14-75 yaş arası çalışabilecek sıhhatli erkeklerden bu vergi alınmaktadır.²¹¹³ Ayrıca kocalarından kendilerine arazi

²¹⁰⁸ Erkal, Tabakoğlu, "Öşür", *DİA*, XXXIV, 101.

²¹⁰⁹ Selim A. Sıddıki, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, çev. Rasim Özdenören, Fikir Yayınları, İstanbul 1972, 72.

²¹¹⁰ Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, 126.

²¹¹¹ KŞS. 32, 271.

²¹¹² BOA. C. ML. 28523

²¹¹³ Mübahat Küçüköğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 1999, II, 533-534. C. H. Becker, "Cizye", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, III, 200.

kalan dul kadınlardan da cizye vergisi alınmaktadır.²¹¹⁴ Cizye vergisi devlet ile gayr-i müslim vatandaşlar arasında bir zimmet akdidir. Bu vergiyi ödemekle gayr-i müslimler devletin diğer vatandaşları ile eşit olup dışardan canına, malına ve dinine gelecek saldırılara karşı devletin güvencesi altına girmektedir. Böylece cizye vergisinin güvence ve himaye bedeli olarak gayr-i müslimler tarafından, devlete ödenen bir vergi olduğu söylenebilir.²¹¹⁵

Osmanlı Devleti yeni fethettiği toprakları bir eyalet haline getirir ve burada ki cizye mükelleflerini belirlemek için oranın kadısına tahrir yaptırırdı. Yapılan tahrir sonucu hazırlanan deftere, defter-i cizye-i gebran denilmektedir. Bu defter iki nüsha halinde kopya edilir bir nüshası hazineye gönderilir, diğeri ise o beylerbeyilik merkezinde saklanırdı.²¹¹⁶ Cizye vergisi için 1691 tarihinde bir düzenleme yapılmış ve herkesin yalnızca kendi vergisinden sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Vergisini ödeyenlere kâğıt ya da varak adı verilen bir belge verilmesi kararlaştırılmıştır. Cizyenin tahsili de devlet tarafından tayin edilen cizyedarlara bırakılmıştır.²¹¹⁷ Cizye vergisi için her üç yılda bir nev-yâfte yılı adıyla teftiş yapılır, ölümler kayıttan düşürülür, gözden kaçanlar ve vergi çağına gelenler nev-yâfte olarak deftere kaydedilirdi. Devlet tarafından cizye mükellef sayısının düşürülmemesi görevlilere bildirilirdi.²¹¹⁸

Cizye vergisi, şeri kaideler gereği şeyhülislâmın verdiği fetva gereğince her yıl padişah tarafından miktarı belirlenerek halka duyurulmaktadır. Osmanlı Devleti'nde cizye vergisi halkın durumuna göre ala, evsat ve edna olarak üç gruba ayrılarak toplanmaktadır.²¹¹⁹ Fiyat belirlenmesi ile cizye mükelleflerinin olduğu bölgenin yetkililerine bu defterler ulaştırılmaktadır. Bir yıl içinde yapılan tahsilat tahakkuk

²¹¹⁴ Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Cizye", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, VIII, 46.

²¹¹⁵ Osman Güner, "Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye: Tarihsel ve Kavramsal Bir Okuma", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, s. 22, Samsun 2006, 64.

²¹¹⁶ İnalçık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, 58.

²¹¹⁷ Cevdet Küçük, "Tanzimatın İlk Yıllarında Erzurum'un Cizye Geliri ve Reâya Nüfusu", *İÜTD*, S.31, İstanbul 1977, 199. Bu tarihe kadar hane başı alınan cizye vergisi çıkarılan ferman ile bütün yetişkin erkeklerden alınan maktu sistemin ve kimi muafiyetlerin kaldırıldığı bir esasa bağlanmıştır. Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri" *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Der. Halil İnalçık, Şevket Pamuk, 38.

²¹¹⁸ İnalçık, "Osmanlılar'da Cizye", *DİA*, VIII, 46.

²¹¹⁹ Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, 137.

muhasabesi vasıtasıyla incelenip sene başındaki tahminle karşılaştırılarak kayda geçmektedir.²¹²⁰

İncelenen dönemde Kastamonu Sancağı cizyesinin Ankara, Çankırı ve Bolu sancakları ile birlikte toplandığı görülmektedir. 1726 senesi için bu dört sancaktan cizyedar Mustafa Bey tarafından Recep ayı başından itibaren 490 ala, 3920 evsat ve 540 edna olmak üzere toplam 4950 evrak cizye mükellefi olduğu bildirilmiştir. Aladan dört, evsattan iki ve ednadan bir altın alınması veya her bir kuruşu, kırk para olmak üzere aladan on, evsattan beş ve ednadan iki buçuk kuruş olarak vergilerinin toplanması istenmiştir. Görevli mâîşeti olarak ise aladan on iki, evsattan dokuz ve ednadan altı para alınması ve cizye muhasabesi için ise her mükelleften birer para alınması istenmiştir. Ayrıca cizye mükelleflerinin bazıları tarafından bağ, bağçe ve çiftliklerde çalıştığı bahanesiyle vergiden muaf tutulmasının men edilmesi istenmiştir. Herkesin durumuna göre vergisini vermesi ve kimseye haksızlık yapılmaması emredilmiştir.²¹²¹ 1727 senesi için Ankara, Bolu, Kastamonu ve Çankırı sancaklarından cizyedar Osman Bey tarafından, 490 ala, 3920 evsat ve 540 edna olmak üzere toplam 4950 evrak cizye mükellefinden vergilerin tahsil edilip sancak kadısı tarafından boğça mühürlenip merkeze gönderilmesi istenmiştir. Aynı şekilde aladan dört, evsattan iki ve ednadan bir altın alınması veya her bir kuruşu kırk para olmak üzere aladan on, evsattan beş ve ednadan iki buçuk kuruş olarak vergilerinin toplanması talep edilmiştir. Görevli mâîşeti olarak ise aladan on iki, evsattan dokuz ve ednadan altı para alınması ve cizye muhasabesi için ise her mükelleften birer para alınması istenmiştir. Kastamonu'daki cizye mükellef sayısı ala otuz iki, evsat üç yüz otuz sekiz ve edna seksen olmak üzere toplam 450 kişidir.²¹²² 1728 senesinde bu dört sancağın aynı sayıda ve oranda cizye vergisini toplanma işini Seyyid İbas Bey üstlenmiştir.²¹²³ 1731 senesinde bu dört sancağın aynı sayıda ve oranda cizye vergilerini toplama işini Seyyid Mustafa Bey üstlenmiştir.²¹²⁴ 1732 senesi için bu dört sancağın aynı sayı ve oranda cizyelerini toplama işini tekrar Seyyid Mustafa Bey üstlenmiştir. Gönderilen emirde cizye vergisinin senede dört taksit olarak alınması emredilmiş ve zolata altının doksan bir

²¹²⁰ Oktay Güvemli, Batuhan Güvemli, “Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX, İstanbul 2015, 30.

²¹²¹ KŞS. 27, 66.

²¹²² KŞS. 28, 195-196.

²¹²³ KŞS. 29, 133-134.

²¹²⁴ KŞS. 31, 91-93.

akçe, zincirli Mısır altını 110 akçe ve zincirli İstanbul altının ise 400 akçe hesabı üzerine alınması emredilip halka baskı yapılmaması ve cizye mükelleflerinden hisselerine göre vergilerinin talep edilmesi istenmiştir.²¹²⁵ Kastamonu’da otuz ala, iki yüz evsat ve altmış edna olmak üzere toplam 294 cizye mükellefi vardır.²¹²⁶ 1734 senesinde Ankara, Çankırı, Bolu ve Kastamonu sancaklarının toplam 5300 evrak cizye vergilerini toplama işi avarız tahsildarı Mehmet Bey’e verilmiştir.²¹²⁷

Cizyedarlar tarafından bazen halktan haksız akçe talep edildiği görülmektedir. Böyle bir durumda merkezden gönderilen emirle bunun def edilmesi istenmektedir. Anadolu’nun sol kolundaki görevlilere gönderilen emirde, kanun üzere cizye mükelleflerinden aladan on kuruş, evsattan beş kuruş ve ednadan iki buçuk kuruş olarak cizyelerinin alınması, belirlenen mâîşet ücreti dışında katibiye, kolcu, mahkeme harcı ve diğer bahaneler ile kimseden haksız akçe talep edilmemesi emredilmiştir. Ankara cizyedarlığına tabi bölgelerdeki görevlilere gönderilen emirde eski sadrazam İbrahim Paşa zamanında cizyedarlardan caize adıyla haksız akçe alındığı ve cizyedarların da bunu halktan talep ettiği bildirilmiştir. Hacı Hasan mübaşir tayin edilip 1732 senesi cizyedarı Seyyid Mustafa ile 1733 senesi cizyedarı İsmail’in teftiş edilip halktan mâîşet dışında akçe alınıp alınmadığı kontrol edilmiştir. Kesinlikle halktan haksız akçe alınmasına müsaade edilmeyeceği tenbih edilmiştir.²¹²⁸ 1749 tarihinde gönderilen emirde cizyedarların halktan katibiye, sarrafiye, kolcu akçesi ve kadılarında mahkeme harcı adı altında haksız ücretler aldığı bildirilmiştir. Bu şekilde haksız akçe alanların cezalandırılacağı kesin bir hükümle beyan edilmiştir.²¹²⁹

Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Ankara sancaklarının 1735 senesi cizye vergisini toplama işini İbrahim Ağa üstlenmiştir. Bu dört sancakta 490 ala, 4170 evsat ve 640 edna olmak üzere toplam 5300 vergi mükellefi bulunmaktadır. Aladan on, evsattan beş ve ednadan iki buçuk kuruş olmak üzere veya aladan dört, evsattan iki ve ednadan bir altın olmak üzere verginin alınması istenmiştir. Zolata altın doksan bir akçe, zincirli Mısır altını 110 akçe ve zincirli İstanbul altını 400 akçe olmak üzere alınması istenmiştir. Görevli mâîşeti için aladan on iki, evsattan dokuz ve ednadan altı para

²¹²⁵ KŞS. 32, 352-355.

²¹²⁶ KŞS. 32, 380.

²¹²⁷ KŞS. 210, 132-133.

²¹²⁸ KŞS. 210, 120-121.

²¹²⁹ KŞS. 110, 172.

alınıp, cizye muhasebesi için de her mükelleften bir para alınması istenmiştir.²¹³⁰ 1736 senesinde Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Ankara sancaklarının cizye vergisini toplama işini Hasan ve Ebubekir Ağalar üstlenmiştir. Toplam 5300 evrakın yirmi ala, yüz altmış evsat ve yirmisi edna olmak üzere 200 adeti Kastamonu'dan tahsil edilmiştir.²¹³¹ 1737 senesinde bu dört sancağın cizye vergilerini toplama işini İsmail Bey üstlenmiştir. 16 Kasım 1735 tarihinden itibaren toplam 5300 evrak cizye mükellefinden aladan dört zeri mahbub, evsattan iki zeri mahbub ve ednadan bir zeri mahbub olmak üzere vergilerinin toplanması istenmiştir. Bir zeri mahbub altın karşılığında 300 akçe alınması bildirilip, mâîşet ücreti olarak aladan on iki, evsattan dokuz ve ednadan altı para alınması ve evrak başı bir parada cizye muhasebesi için alınması emredilmiştir.²¹³² 1737 senesinin Ankara, Çankırı, Bolu ve Kastamonu sancaklarının toplam 5300 evrak cizye vergisini toplama işi Hüseyin ve İbrahim Bey'e verilmiştir. Kastamonu'dan yirmi ala, yüz altmış evsat ve yirmi edna olmak üzere 200 evrak cizye vergisi alınmıştır.²¹³³ 1738 senesi Ankara, Çankırı, Bolu ve Kastamonu sancaklarının cizye vergisini toplama işini Seyyid Mehmet üstlenmiştir. Sayı toplam 5300 evraktır.²¹³⁴

Cizye vergisinin bazen zamanından erken talep edildiği görülmektedir. 1739 senesi için Ankara, Bolu, Çankırı ve Kastamonu sancaklarının 490 ala, 4170 evsat ve 640 edna toplam 5300 evrak cizyelerinin bir ay erken olarak 18 Haziran 1738 tarihinde Seyyid Mehmet tarafından üstlenildiği bildirilmiştir. Aladan dört, evsattan iki ve ednadan bir altın olmak üzere veya aladan on, evsattan beş ve ednadan iki buçuk kuruş verginin alınması talep edilmiştir. Ayrıca İstanbul altını 440 akçeye, Zincirli Mısır altını 330 akçe, Tuğralı Mısır altını 315 akçe, tuğralı sağ paranın kırk adedi bir kuruş olmak üzere mâîşet olarak aladan on iki, evsattan dokuz ve ednadan altı para alınması istenmiştir. Cizye muhasebesi için evrak başı bir para alınması emredilip, katibiye ve kolcu gibi adlarla halktan haksız vergi istenmemesi, yöneticilerin mahkeme harcı adıyla vergi almaması emredilmiştir. Dört taksit olarak verginin toplanıp, çocuk ve akliselim olmayandan vergi alınmaması istenmiştir. Vergi zamanı gelenlerden ve vakıf köyünde

²¹³⁰ KŞS. 33, 144.

²¹³¹ KŞS. 33, 192-194.

²¹³² KŞS. 34, 94-96.

²¹³³ KŞS. 35, 285-286.

²¹³⁴ KŞS. 35, 219-220.

çalışanlardan verginin alınıp devletin zarara uğratılmaması emredilmiştir.²¹³⁵ 1739 senesi için Kastamonu'dan kırk ala, dört yüz evsat ve kırk edna olmak üzere toplam 480 evrak cizye vergisi alınmıştır.²¹³⁶ 1740 senesinde Ankara, Bolu, Çankırı ve Kastamonu sancaklarının toplam 5300 evrak cizye vergisini toplama işini Feyzullah Ağa üstlenmiştir. Kastamonu'dan kırk ala, üç yüz yirmi evsat ve kırk edna olmak üzere toplam 400 cizye evrakı toplanmıştır. Feyzullah Ağa tarafından, Kastamonu cizye vergisini toplamak için 27. bölükten Odabaşı Ahmet vekil kılınmıştır.²¹³⁷ 1742 senesinde bu dört sancağın toplam 5300 evrak cizye vergisini toplama yetkisi Seyyid Mehmet Bey'e verilmiştir.²¹³⁸ 1744 senesinde bu dört sancağın toplam 5300 cizye evrakını toplama işi Ali Ağa'ya tevcih edilmiştir.²¹³⁹ 1748 tarihinde bu dört sancağın toplam 5300 evrak cizye vergisi Ali ve Mehmet Bey tarafından ortak tahsil edilmiştir.²¹⁴⁰ 1749 tarihinde bu dört sancağın toplam 5300 evrak cizye vergisi Ahmet ve Mehmet tarafından ortak toplanmıştır.²¹⁴¹

Doğrudan devlet hazinesine ait olan cizye vergisinin toplanıp güvenli şekilde merkeze ulaştırılması önemlidir. Ankara, Çankırı, Bolu ve Kastamonu sancaklarındaki görevlilere gönderilen emirde 1740 senesine ait cizye vergisinin taksitinin toplanıp güvenli bir şekilde merkeze ulaştırılması istenmiştir. Toplanan cizye parasının gece ve gündüz muhafazalı yerlerde korunup, yolda da güvenliğinin sağlanması istenmiştir. Eğer cizye vergisine bir zarar gelirse bu bölgelerin görevlilerinden bunun karşılanacağı bildirilip bu bahane ile de halktan haksız akçe talebinde bulunulmaması tenbih edilmiştir.²¹⁴²

Bütün cizye vergi kayıtlarında belirtilmesine rağmen bazı kişilerin yanlarında çalışan gayr-i müslim işçilerden vergi alınmasına muhalefet ettikleri görülmektedir. Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde, 1743 tarihinde sancağın cizye tahsildarı Hasan'ın bazı kişilerin yanında olan gayr-i müslimlerin bağ, bağçe, çiftlik ve değirmenlerde çalıştığı için ya da çoban oldukları için vergiye muhalefet ettikleri

²¹³⁵ KŞS. 35, 163-164. 1697 ile 1728 tarihleri arasında sultaninin yerine tuğralı, cedit İstanbul, zincirli, findık ve zer-i mahbub adlarını taşıyan bir dizi yeni altın sikkeler üretilmiştir. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, 160.

²¹³⁶ KŞS. 36, 171-172.

²¹³⁷ KŞS. 38, 153-155.

²¹³⁸ KŞS. 39, 175-176.

²¹³⁹ KŞS. 106, 270-272.

²¹⁴⁰ KŞS. 42, 30-31.

²¹⁴¹ KŞS. 43, 227-229.

²¹⁴² KŞS. 38, 188.

yönünde şikâyetçi olduğu bildirilmiştir. Gönderilen emirde devletin zarara uğratılmaması emredilip böyle durumda olup çalışan bütün gayr-i müslimlerin vergilerini hisselerine göre ödemeleri istenmiştir.²¹⁴³

İncelenen dönem içinde cizye vergisine zam yapıldığı tespit edilmiştir. 1745 tarihinde Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Ankara sancaklarının cizye vergisini toplama işi Abdi Ağa'ya verilmiştir. Toplam 5300 evrakın ala olanlarından dört altın, evsat olanlardan iki altın ve edna olanlardan bir altın alınması veya aladan on bir kuruş, evsattan beş buçuk kuruş ve ednadan iki buçuk kuruş on para alınması istenmiştir. Cedîd İstanbul altını 440 akçe, Zincirli Mısır altını 330 akçe, Tuğralı Mısır altını 315 akçe ve tuğralı sağ paranın kırk adedi bir kuruş olmak üzere hesaplanması talep edilmiştir. Maaîşet ücreti olarak aladan on iki, evsattan dokuz ve ednadan altı para alınıp cizye muhasebesi için her evraktan bir para alınması istenmiştir. Ayrıca çiftlikte çalışan zimmilerden de cizye vergilerinin alınıp kimseden haksız olarak katibiye, sarrafiye, zahire ve mahkeme harcı adıyla ücret alınmaması emredilmiştir.²¹⁴⁴

Cizye vergisi için birçok kez düzenleme yapıldığı görülmektedir. Kastamonu Sancağı'na gönderilen emirde, ehli zimmi ve esnaf taifesinden 1691 senesinden itibaren şerifi altın doksan bir paraya denk olmak üzere, aladan kırk sekiz dirhem sim halis dokuz kuruş bedeli olmak üzere dört adet, evsattan yirmi dört dirhem sim halis bedeli dört buçuk kuruş olmak üzere iki adet ve ednadan on iki dirhem sim halis bedeli iki kuruş olmak üzere bir adet altın alındığı bildirilmiştir. 1697 tarihinden itibaren itibaren cedîd eşrefî altın alındığı her biri 300 akçeye denk olmak üzere 1698-1720 tarihleri arası aladan bedeli on kuruş olmak üzere dört adet, evsattan bedeli beş kuruş olmak üzere iki adet ve ednadan bedeli iki buçuk kuruş olmak üzere bir adet altın alındığı bildirilmiştir. 1720 senesinden 1734 senesine kadar aladan on, evsattan beş ve ednadan iki buçuk kuruş olmak üzere bedel alındığı söylenmiştir. Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Trablusşam, Musul, Şam ve Kudüs tarafı reayasından her biri 110 paradan olmak üzere zeri mahbub talep edildiği, her altın yerine 330 akçe bedel belirlendiği beyan edilmiştir. 1744 senesinden itibaren ise Anadolu ve Rumeli cizye mükelleflerinden aladan on bir, evsattan beş buçuk ve ednadan iki buçuk kuruş on para alınması emredilmiştir.²¹⁴⁵

²¹⁴³ KŞS. 40, 155.

²¹⁴⁴ KŞS. 106, 172-174.

²¹⁴⁵ KŞS. 106, 264-265.

Cizye vergilerinin devletin değişik hizmetlerinde kullanıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. 1726 senesi Kastamonu ve çevresinin cizyedarı olan Seyyid Mustafa Bey, Sinop'ta inşası ferman olunan iki kalyonunun masrafı olan 2500 kuruşu vekili Ali Ağa aracılığıyla Mehmet Paşa'ya teslim etmiştir.²¹⁴⁶ Yine 1726 senesi Ankara ve çevresinin cizye tahsildarı olan Seyyid Mustafa Ağa'ya yirmi adet bayrak altında Kastamonu ve Bolu'dan bin nefer süvari askeri tahririne memur olan Bolu Voyvodası İbrahim Ağa'ya, askerlerin bahşişi ve bölükbaşı kahve ücreti için 6400 kuruş ödemesi emredilmiştir.²¹⁴⁷

İncelenen dönem boyunca Kastamonu Sancağı cizye vergisinin Ankara, Bolu ve Çankırı sancakları ile birlikte toplandığı görülmektedir. Dönemin başında bu dört sancakta toplam 4950 cizye mükellefi varken bu sayı daha sonra 5300'e çıkmıştır. Tahsildar ve cizye muhasebesi için alınan ücretlerde bir değişiklik olmamıştır. Zamanla yeni altınların kullanılması sonucu yeni düzenlemeler yapılmıştır. Sıklıkla vergi tahsildarlarına haksız akçe talep etmemeleri söylenmesine rağmen bu durumun önüne geçilememiştir. Önde gelen kişiler yanlarında çalıştırdıkları gayr-i müslimlerin cizye vergisinden kaçmasına yardımcı olmuşlardır.

3.3. ELÇİ VE DEVLET ERKÂNI MASRAFI

Osmanlı Devlet yapısında görülen değişim ve bozulma, bu dönemde de devam etmiştir. Tekâlif-i şakka olarak zikredilen vergiler bu dönemde değişik isimler altında halktan tahsil edilmeye devam etmiştir. Osmanlı ekonomik yapısında görülen değişimin de etkisiyle devlet ve yöneticiler halktan yeni beklentiler içine girmişlerdir. Özellikle XVIII. yüzyılda tımar sistemine ait gelirlerin merkeze aktarılmasıyla gelirleri düşen yerel idareciler, yeni bir mali sektör olan tevzi defterlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Vilayet masrafı adı altında halktan istenen yükümlülükler artık nakit olarak alınmaya başlamıştır.²¹⁴⁸

Tevzi defterlerine kaydedilen ve halkın kamu harcamalarına destek olarak ödedikleri vilayet masrafları, avarız ve nüzul hane hesabına göre halka taksim

²¹⁴⁶ BOA. AE. SAMD. III. 93, 9266.

²¹⁴⁷ BOA. AE. SAMD. III. 93, 9267.

²¹⁴⁸ Yakup Akkuş, "Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş Bir Tartışma: Tevzi' Defterlerinden Vergi-i Mahsusa'ya Geçiş", *Tarih Dergisi*, sayı 65, İstanbul 2017, 33-34.

edilmektedir. Tevzi defterlerinin içinde askerî ve sivil kamu görevlilerinin ücretleri, merkezden gelen görevlilerin konaklama ve diğer masrafları, haberleşme-ulaşım ve güvenlik gibi masraflar, yöre sakinlerine ve göçmenlere yapılan yardımlar ve kamu binaları ile yolların bakım ve onarım masrafları yer almaktadır.²¹⁴⁹ Bu masraflar şehir kethüdası tarafından not edilerek ya kendi cebinden veya şehrin ileri gelenlerinden borç alınarak yerine getirilmektedir. Daha sonra şehir kethüdası tarafından tutulan bu kayıtlar altı ay veya bir yıllık süre ile halka tevzi edilmekte ve şehir kethüdası da aldığı borçları sahiplerine ödemektedir.²¹⁵⁰ Kadı huzurunda şer'iyye siciline kaydedilen bu masraflardan, kadı da harc-ı imza veya defter akçesi adıyla ücret almaktadır. Suistimallerin artması üzerine tutulan bu defterler, bab-ı defteriye gönderilip incelenmekte haksız olarak alınan ücret ya kaldırılmakta veya indirim yapılarak tekrar hatt-ı hümayun ile geri gönderilmektedir. Bundan sonra kazanın nahiyeleri, köyleri ve esnafları hisselerine göre bu ücreti ödemektedir.²¹⁵¹

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı ahalisinden birçok kez vilayet masrafı talep edilmiştir. Vilayet masrafı günlük zahire olarak talep edilebildiği gibi nakit olarak da alınmıştır. 1731 senesinde Anadolu valisi Ahmet Paşa tarafından Kastamonu Sancağı'nın teftişi için Seyyid Ali Ağa, Kastamonu'ya gönderilmiştir. Yirmi dört günlük kendi ve yanındaki askerlerin masrafı, Anadolu valisine gönderilen hediyeler, konak kirası, mütesellimden alınan borç, Kastamonu mutasarrıfı Yusuf Ağa'ya verilen ücret, tahsildar ücreti, mahkeme harcı ve diğer görevlilere ödenen ücretlerle birlikte toplam 4777 kuruşluk bir masraf ortaya çıkmıştır. Bu ücretin 819,5 kuruşu Kastamonu Kazâsı'na düşmüştür. Kazaya ait diğer masraflarında dâhil edilmesi sonucu 869,5 kuruşluk ücret, 260 haneden hane başı üçer kuruş dörder sümünden alınmıştır.²¹⁵² 1733 senesinde Anadolu valisi İsmail Paşa tarafından Kastamonu Sancağı'nın teftişi için Hacı Ali Ağa görevlendirilmiştir. Hacı Ali Ağa ve askerlerinin masrafları ve diğer masrafların da dâhil edilmesiyle Kastamonu Sancağı'ndan toplam 7095,5 kuruş talep edilmiştir. Bu ücretin 1334 kuruş dokuz sümünü Kastamonu Kazâsı'na isabet etmiştir.

²¹⁴⁹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 686. Akkuş, "Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş Bir Tartışma: Tevzi' Defterlerinden Vergi-i Mahsusa'ya Geçiş", *Tarih Dergisi*, sayı 65, 39.

²¹⁵⁰ Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa Halkına Tevzi Edilen Şehir Masrafları", *UÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Bursa 2004, 68-69.

²¹⁵¹ Vehbi Günay, "Yerel Kayıtların Işığında XVIII. Yüzyıl Sonlarında İzmir", *TİD*, Cilt. 25, S.1, İzmir 2010, 255-256.

²¹⁵² KŞS. 32, 237-238.

Avarız için Hacı Ahmet Ağa'dan alınan seksen kuruşunda dâhil edilmesiyle toplam 1414 kuruş üç rub ücret kazâsının 259 hanesinden hane başı beş buçuk kuruş olarak toplanmıştır.²¹⁵³

Yine 1735 tarihinde Kütahya'dan teftiş için gelen Hasan Ağa'ya üç buçuk günlük, çingene teftişi için gelen Ömer Ağa'ya beş buçuk günlük ve bunların yanında olan bölükbaşına verilen zahire miktarı şer'iyye siciline kaydedilmiştir.²¹⁵⁴ Aynı tarihte Anadolu valisi Ahmet Paşa tarafından Kastamonu'ya teftiş için görevlendirilen Yusuf Ağa'ya verilecek zahire not edilmiştir.²¹⁵⁵ 1741 tarihinde Kütahya'dan Kastamonu'ya gelen ağa ve yanındaki askerlere zahire verilmiştir.²¹⁵⁶ 1743 tarihinde Erzurum seraskerî yanına gitmesi ferman olunan 500 nefer sipahi sayımı için Kastamonu'ya gelen Ali Ağa ve yanındaki askerlere şehir kethüdası tarafından 2120 çift ekmek, 419 vukuye et ve 612 kilo arpa tayinat olarak verilmiştir.²¹⁵⁷ 1748 tarihinde Anadolu valisi Süleyman Paşa tarafından kapıcılar kethüdası Hacı Ahmet Ağa, Bölükbaşı Mustafa ve yanındaki askerler teftiş için Kastamonu Sancağı'na gönderilmiştir. Ahmet Ağa'nın teftiş masrafı diğer masraflar ile birlikte toplam 4145 kuruş tutmuştur. Bu ücretin 890,5 kuruşu Kastamonu Kazâsı'na düşmüştür. 260 haneden hane başı üç kuruş on yedi paradan bu ücret toplanmıştır.²¹⁵⁸

İran tarafından merkeze gelen elçilerin masrafları konusunda da Kastamonu Sancağı'ndan talepte bulunulmuştur. 1741 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde merkezden ayrılan İran elçi heyetinin Çerkeş, Karacaviran, Koçhisar ve Tosya menzillerinde konaklayacağı bildirilmiştir. Ancak Tosya ve Koçhisar menzilleri arasında bir günlük konaklanacağı bildirilip, Kastamonu ve Çankırı sancakları ahalileri tarafından bu menzile 2587,5 kıyye ekmek, 772,5 kıyye erzın, 752,5 kıyye et, 195,5 kıyye revgan-ı sadenin, 611,5 İstanbul kilesi şa'ırın, 250,5 kantar samanın ve 94,5 yük hatabın gönderilmesi istenmiştir. İstenen bu zahirenin iki sancak tarafından yarı hisse ile temin edilmesi emredilmiştir.²¹⁵⁹ Yine Haziran 1741 tarihinde İran elçilerinin sağ sağlim sınıra ulaşması için Saksoncubaşı Ali'nin

²¹⁵³ KŞS. 210, 302.

²¹⁵⁴ KŞS. 35, 311.

²¹⁵⁵ KŞS. 34, 127.

²¹⁵⁶ KŞS. 39, 260.

²¹⁵⁷ KŞS. 40, 1.

²¹⁵⁸ KŞS. 43, 212-213.

²¹⁵⁹ KŞS. 39, 205-206. İzzet Sak, "1136-1141 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Konya 2006, sayı 16, 152.

görevlendirildiği bildirilmiştir. Hangi kazâdan geçerse kırk beygirin, o kazâ halkı tarafından hazır edilmesi bildirilip ücret konusunda sorun çıkartılmaması söylenmiştir.²¹⁶⁰

3.4. ESNAF VE ZANAATKÂRLAR

Varolduğu andan itibaren insanoğlu sürekli bir etkileşim içindedir. Kırsal kesimde tarımla uğraşanlar ellerindeki mahsulü satmak için daha büyük yerleşim yerlerine getirmekte, buna karşın şehir adı verilen bu büyük yerleşim yerinde ikamet eden sanat ehli ise ürettiği malları pazarlayarak geçimini sürdürmektedir. Bu gelenek Osmanlı Devleti'nde aynı şekilde sürüp gitmiştir. Esnaf veya zanaatkâr adı verilen bu zümrenin doğuşu, Osmanlı'dan önce var olan Türk-İslâm devletlerinden devralınmıştır. Esnafların bir birliktelik kurmaları Hz. Peygamber dönemine kadar dayanmaktadır. İlk resmi esnaf teşkilatı ise Abbasiler döneminde fütüvvet teşkilatı ile oluşturulmuştur. Bu teşkilat daha sonra Anadolu'da Ahi teşkilatı olarak ortaya çıkmaktadır.²¹⁶¹ Osmanlı Devleti'nin kuruluş evresinde de etkili olan bu esnaf teşekkülü daha sonra devletin kontrolü altında lonca teşkilatı olarak varlığını sürdürmüştür. Tüm esnafın düzeni, loncalar ve gedikler ile sağlanırdı. Lonca tüm esnaf ileri gelenlerinin toplandığı meslekleriyle ilgili kararlar alıp tartıştıkları yerdi. Kethüda ve yiğitbaşı başkanlığında toplanan loncaların başlıca görevleri; esnaf arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, gelenek ve göreneklerin korunmasını sağlamak, esnafa düşük faizle borç vermek, aykırı hareket edenleri cezalandırmak, işyeri kapatmak ve hesap denetimi yapmaktır.²¹⁶² Genel olarak esnaf birliklerine ehl-i hıref denilmektedir. Osmanlı Devleti'nde esnaflar, devlete ait iş ve iş yerlerinde çalışanlar ve serbest olarak çalışanlar olarak iki kısma ayrılmaktadır. Devlete ait işlerde maaş karşılığı çalışan bu zümreye ehl-i hıref-i hasa denilmektedir. Devletin bunlar üzerinde doğrudan, özel teşebbüs olan lonca teşkilatı üzerinde ise dolaylı bir

²¹⁶⁰ KŞS. 39, 195.

²¹⁶¹ Bilgi için bakınız, Mehmet Şeker, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-namelerin Yeri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, Muhittin Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2002, Yusuf Ekinci, *Ahi Evran'ın İnsan Yetiştirme Modeli Ahilik*, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2016, Umut Güner, *Tarihte Fütüvvet ve Ahilik Siyasi, Dini ve Sosyal Yönleriyle*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, Sabahattin Güllülü, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992, Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989,

²¹⁶² Burçak Evren, *Osmanlı Esnafı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, 14. Miyase Koyuncu, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, 51.

kontrol sistemi vardır. Böylece bütün esnaf kuruluşlarının hammadde temini, imalât, fiyat, pazarlama gibi üretim, fiyat koyma ve satış aşamalarında devletin denetimi altında oldukları söylenebilir. Savaş gibi olağanüstü bir durumda serbest meslek grupları da devlete hizmet etmekle yükümlüdür.²¹⁶³

Osmanlı Devleti'nde esnaf yöneticileri kadı, muhtesip, şeyh, nakip, kethüda, yiğitbaşı ve ehl-i vukuf denen kişilerden oluşmaktadır. Esnaf birliklerinde çalışanlar ise usta, kalfa ve çıraklardır. Meslekte yükselebilmek için ehliyet ve liyakat esastır. Esnaf teşkilatı içinde her şey sırayladır. Teşkilatın en büyüğü bile keyfi hareket edemezdi. Esnaflığa yeni giren birisi meslekte uzmanlaşmadıkça ve zamanı gelmedikçe ayrı dükkân açamazdı. İhtiyaca göre üretim fikri esas kabul edilip fazladan dükkân açılmasına müsaade edilmezdi.²¹⁶⁴

XVIII. yüzyıl esnaf ve zanaat teşkilatının gerek batıdaki gelişmeler karşısında kendini yenileyemediği gerekse içte karşılaşılan karaborsacılık, yüksek vergiler ve dıştan müdahalelerin olduğu bir dönemdir. Bunun yanında köyden, kent ve kasabalara yapılan yoğun göçler sonucunda esnaf teşekkülleri üzerinde giriş izni konusunda sürekli bir baskı oluşmuştur. Nitekim XVIII. yüzyılda mahkemelerde en çok bu konuda şikâyet olmaktadır. Fakat mahkemeler eskiden olduğu gibi yeni dükkânların açılması ve sınırlandırmalar konusunda loncaların görüşlerini esas almaktadır.²¹⁶⁵ Buna rağmen bu yüzyılda artık esnaf teşkilatının temeli olan fütüvvet kanunlarının önemini kaybettiği görülmektedir. İzinsiz olarak dükkânların açıldığı ve esnafın kendi uğraş alanı dışında başka işlerde yaptıkları görülmektedir.²¹⁶⁶

Tablo 3.6. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu'da ki Esnaf ve Zanaatkârlar

Abacı	Akdarcı?	Aracı	Arpacı
Aşçı	Attar	Babuçcu	Bakırcı
Bakkal	Balcı	Barutçu	Basmacı
Bazarcı	Berber	Bezci	Bezzaz
Bıçakçı	Bostancı	Boyacı	Bozacı

²¹⁶³ Ahmet Kal'a, "Esnaf", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1995, XI, 423-424.

²¹⁶⁴ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, 282-283.

²¹⁶⁵ Bruce McGowan, "Tüccar ve Zanaatkârlar" *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, II, 820.

²¹⁶⁶ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBED*, 1(2), Muğla 2000, 121-158.

Börekçi	Büryanıcı	Cebeci	Cerrah
Ciğerci	Çadırcı	Çarıkçı	Çaycı
Çeltikçi	Çerçi	Çıkırıkçı	Çilingir
Çizmeci	Çorbacı	Çömlekçi	Çörekçi
Çubukçu	Çukacı	Çukadar	Debbağ
Değirmenci	Dellal	Demirci	Doğramacı
Dökmeci	Dühancı	Eğerci	Ekmekçi
Esirci	Eskici	Gazzaz	Göncü
Gözlemeci	Güğümcü	Haffaf	Halıcı
Hallaç	Hamal	Hamamcı	Hancı
Hattab(Oduncu)	Hayyat	Helvacı	Hoşapçı
İbrikçi	Kabancı	Kafesçi?	Kahveci
Kalaycı	Kalıpçı?	Kaltakçı	Kalyoncu
Kapancı	Kapıcı	Kara kullukçu	Kasap
Katırcı	Katmerci	Kavukçu	Kayışçı
Kazgancı	Keçeci	Kılıççı	Kibritçi
Kilitçi	Kiremitçi	Kirişçi	Koltukçu
Kömürcü	Kundakçı	Kuyumcu	Külahçı
Kürkçü	Leğenci	Lüleci	Mekkâre
Merdaneci	Mestçi	Mimar	Miskci?
Mücellid	Mumcu	Muytab	Nalband
Nalçacı	Natır	Paçacı	Pasdırmacı
Peçeci	Penbeci	Peştamalcı	Pilavcı
Sabbağ	Sabuncu	Salcı	Salkımcı?
Sarraç	Semerci	Sirkeci	Somuncu
Sucu	Suyolcu	Şalgamcı	Tabancacı
Tablacı	Tabip	Tacir	Tamgacı
Taşçı	Tellak	Terlikçi	Terzi
Tiftikçi	Topçu	Tuzcu	Tüccar
Tüfenkçi	Uncu	Urgancı	Yahnici
Yazıcı	Zeytinci		

İncelenen dönemde Kastamonu’da canlı bir ekonomik hayatın var olduğu söylenebilir. Belgelere yansıyan esnaf ve zanaatkâr zümresinin bu dönemde 142 olduğu görülmektedir. Bu sayının yüzyılın sonuna doğru daha da arttığı anlaşılmaktadır.²¹⁶⁷ Aynı dönem içinde Adana’da 122,²¹⁶⁸ Antakya’da 93,²¹⁶⁹ Antep’te 39,²¹⁷⁰ Çankırı’da 35,²¹⁷¹ Diyarbakır’da 118,²¹⁷² Konya’da 50,²¹⁷³ Ankara’da 104,²¹⁷⁴ ve Mardin’de 52,²¹⁷⁵ farklı meslek grubunun var olduğu tespit edilmiştir. Eldeki veriler Kastamonu’da iktisadi hayatın canlılığını göstermektedir. Tablodaki esnaf gruplarının kendi aralarında dericilik, dokumacılık, metal, mal ve hizmet sektörü, ulaşım ve taşıma, inşaat sektörü ve diğer alanlar olarak örgütlendikleri söylenebilir. Bir başka deyişle kazadaki meslek gruplarını üretim, hizmet ve alım-satım sektörü olarak tasnif etmek mümkündür.

Esnaf örgütlenmeleri arasında sorunlar çıktığında bunların çözümü için mahkemeye başvurdıkları belgelerden tespit edilmektedir. 1725 tarihinde Muhtab esnafından İsmail Çelebi, Mehmet Çelebi ve diğer ileri gelenler mahkemeye başvurarak kadimden adet olduğu üzere urgancı esnafının ürettikleri yular ve urganlarını haftada iki gün çarşıya getirip sattıklarını bildirmişlerdir. Ancak bazı urgancı esnafının bunu ihlal edip her gün satış yaptıkları şikâyetinde bulunmuşlardır. Urgancı esnafının ileri gelenlerinden Mustafa Çelebi, Hacı Osman ve Hafız Mustafa kadimden itibaren urgancı esnafının haftada iki gün çarşıda satış yaptığını bildirip bunun dışında satış yapılmadığını bildirmişlerdir.²¹⁷⁶ Bu iki esnaf grubu arasında ilerleyen dönemlerde de aynı sorunun devam ettiği görülmektedir. 1738 tarihinde muhtab esnafı taifesi Cebrail Mahallesi’nden Urgancı Seyyid Osman’dan ürettiği urgan ve yularları kanuna aykırı olarak her gün sattığı şikâyetinde bulunmuşlardır. Şahitler ile urgancı esnafının ürettikleri yular ve urganları haftada iki gün şehir merkezinde sattıkları ispatlanıp

²¹⁶⁷ Fahri Maden, “XVIII. Yüzyıl Sonu XIX. Yüzyıl Başlarında Kastamonu’da Esnaf Grupları, Zanaatkârlar ve Ticari Faaliyetler”, *Karadeniz Araştırmaları*, XV, Ankara 2007, 155.

²¹⁶⁸ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı*, 181.

²¹⁶⁹ Gül, *Antakya Kazâsının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709-1806)*, 177-178.

²¹⁷⁰ Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, 317.

²¹⁷¹ Dıvrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, 149.

²¹⁷² Gürkan Cevger, “18. Yüzyılda Diyarbakır Şehrinde Esnaf ve Zanaatkârlar”, *TİDSAD*, yıl,4, sayı 14, Elazığ 2017, 404.

²¹⁷³ Küçükdağ, *Lale Devri’nde Konya*, 147-148.

²¹⁷⁴ Jülide Akyüz, *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, 125.

²¹⁷⁵ Veysel Gürhan, *18. Yüzyılda Mardin Şehri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, 242.

²¹⁷⁶ KŞS. 27, 171.

Seyyid Osman’a kadime aykırı satış yapmaması tenbih edilmiştir.²¹⁷⁷ 1741 tarihindeki diğer davada ise yine aynı konu mahkemeye intikal etmiş fetva ve ferman ile bu iki zümre arasında kanunu kadim üzere satışların yapılması emredilmiştir.²¹⁷⁸

Esnaf zümresi ile halk arasında vuku bulan bazı meseleler dönemin belgelerine yansımıştır. 1732 tarihinde mahkeme tarafından görevlendirilen Mustafa Efendi, Parlaklar Köyü’ndeki çay yeri denen bölgedeki nehir kenarına gidip keşifte bulunmuştur. Basmacı esnafından Üstad İbrahim ve diğer basmacı esnafı kadimden itibaren ziraat yapılmayan bu bölgeye çadırlarını kurup basmalarını işlediklerini bildirmişlerdir. Ancak Molla Mustafa ve kardeşi Ali’nin haksız olarak kendilerine muhalefet ettikleri şikâyetinde bulunmuşlardır. Molla Mustafa cevabında o bölgede üzüm bağçesi olduğunu bildirip kendine zarar verildiğini söylemiştir. Fetva ile Molla Mustafa’ya basmacı esnafına müdahale etmemesi bildirilmiş, basmacı esnafına ise kimseye zarar vermemeleri tenbih edilmiştir.²¹⁷⁹

Aynı işi yapan meslek üyeleri arasında da sorunlar vuku bulmaktadır. 1733 tarihinde debbağ esnafı yiğit başı Mehmet Beşe ve diğer debbağ esnafı üyeleri mahkemeye başvurup Debbağ Hüseyin Beşe’den şikâyetçi olmuşlardır. Kadim üzere dışardan Kastamonu’ya gelen kabukların aralarında paylaşılması gerekirken, Hüseyin Beşe’nin kabuk getirenleri karşılayıp haksız olarak kendisine fazladan kabuk aldığını bildirmişlerdir. İbrahim Efendi imzasıyla sundukları fetva gereğince mahkeme tarafından Hüseyin Beşe’ye önceden kabuk getirenleri karşılamayıp haksızlık yapmaması tenbih edilmiştir.²¹⁸⁰ 1735 tarihinde debbağ esnafı yiğitbaşı Mehmet Beşe ve diğer meslektaşları, Debbağ Ahmet Beşe ve Debbağ Mustafa Beşe’den haksız olarak kendileri için fazladan kereste aldıkları için şikâyetçi olmuşlardır.²¹⁸¹ 1740 tarihinde İbni Süle Mahallesi’nden Boyacı Mehmet, komşusu diğer Boyacı Seyyid Mehmet’ten şikâyetçi olmuştur. Boyacı Mehmet, Seyyid Mehmet’in tokmak ile çadır dövmesi sonucu iki katlı evinin duvarlarının zarar gördüğünü bildirmiştir. Keşif sonucu Seyyid

²¹⁷⁷ KŞS. 36, 15. BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 11, 301.

²¹⁷⁸ KŞS. 39, 39.

²¹⁷⁹ KŞS. 32, 81-82.

²¹⁸⁰ KŞS. 210, 97.

²¹⁸¹ KŞS. 34, 35.

Mehmet'in kendi karhanesinde yaptığı işin Mehmet'in evine zarar vermediği mahkemeye tevdi edilmiştir.²¹⁸²

Osmanlı ordu sistemi müthiş bir düzen üzerine kuruludur. Esnaf birlikleri de ordu da orducu esnafı olarak görev alarak askerlere lazım olan eşyaları temin etmektedir. Birim olarak örgütlenen Osmanlı esnafı belli bir rotasyon içinde orduda görev almaktadır. Orducu esnafı olarak görev yapan bu kişilerin araç-gereç ve malzemeleri için lazım olan ücretleri, geride kalan meslektaşları tarafından sağlanmaktaydı.²¹⁸³ Aynı ve nakdî olarak yerine getirilen bu görev de sefere katılmayıp nakdi yardımda bulunan esnaf zümresine yamak adı verilmektedir. Böylece esnafın geniş katılımı sağlanmış olup sefere katılan esnafın masraf ve sermayeleri temin edilmiş olmaktadır.²¹⁸⁴

Esnaf örgütlenmelerinde üzerinde durulması gereken bir diğer hususta aynı işi yapan esnaf zümresinin genellikle yaptıkları işle anılan çarşıda bir arada bulunmalarındır. Belgelerde çarşı kelimesi Arapça karşılığı olan “suk” kelimesi ile de kullanılmaktadır. Ekonomik amaçlı olan bu yapılar aynı iş kolunda uzmanlaşan esnafın coğrafi olarak yoğunlaşması ile ortaya çıkan ve halkın ihtiyaçlarına daha kolay ulaşabildikleri alışveriş merkezleridir.²¹⁸⁵ İncelenen dönemde Kastamonu’da aynı meslek gruplarına ait Demirciler²¹⁸⁶, Semerciler²¹⁸⁷, Muytablar²¹⁸⁸, Haffaflar²¹⁸⁹, Kuyumcular²¹⁹⁰, Bakkallar²¹⁹¹, Çilingirler²¹⁹², Terziler²¹⁹³, Bezzazlar²¹⁹⁴, ESKİCİLER²¹⁹⁵, Nalçacılar²¹⁹⁶, Kazgancılar²¹⁹⁷, Hayyatlar²¹⁹⁸, Dökmeciler²¹⁹⁹, Kürkçüler²²⁰⁰, Gazzazlar²²⁰¹, Penbeciler²²⁰² ve Çerçilere²²⁰³ ait suk adı verilen çarşıların var olduğu görülmektedir.

²¹⁸² KŞS. 38, 131.

²¹⁸³ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkarları*, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, 88-89.

²¹⁸⁴ Şenol Çelik, “Orducu”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2007, XXXIII, 370-373. Mustafa Nuri Türkmen, “XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII (34), Ankara 2003, s. 135-140

²¹⁸⁵ Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, 29.

²¹⁸⁶ KŞS. 33, 66.

²¹⁸⁷ KŞS. 40, 37.

²¹⁸⁸ KŞS. 33, 27.

²¹⁸⁹ KŞS. 32, 140.

²¹⁹⁰ KŞS. 210, 30.

²¹⁹¹ KŞS. 43, 30.

²¹⁹² KŞS. 39, 51.

²¹⁹³ KŞS. 33, 69.

²¹⁹⁴ KŞS. 32, 159.

²¹⁹⁵ KŞS. 32, 142.

²¹⁹⁶ KŞS. 32, 84.

²¹⁹⁷ KŞS. 27, 168.

²¹⁹⁸ KŞS. 33, 114.

Esnaf ve zanaatkâr zümresinden başka, Kastamonu’da faaliyet gösteren diğer zümre ise tüccarlardır. Esnaf teşkilatı içinde yer almasına rağmen hisbe kurallarına uymayan esnaf loncalarının dışında toptan mal ve eşya ticareti ile sermaye birikimi yapan kişilere tüccar denilmektedir.²²⁰⁴ Bir başka deyişle tüccarlar, gerek uluslararası gerekse bölgeler arası ürün tesis eden yatırımcılardır. Bölgeler ve şehirlerarası ticaret yapan tüccara götürücü, şehirde bulunduğu yerden satış yapan tüccara ise oturucu denilmektedir.²²⁰⁵ Bu işi yapan kişilerin güçlü bir ekonomik yapıya sahip olması gerekmektedir. Hem yerleşik hem de gezgin olan tüccarlar bu nakit ihtiyacını kişiler ve vakıflardan aldıkları krediler ile sağlamaktadır.²²⁰⁶ Osmanlı Devleti ticarete ve tüccara önem veren bir devlettir. Bu yüzden tüccarlar sosyal mertebe olarak köylü, esnaf hatta bazı askerî zümrenin dahi üzerinde tutulmuştur. Vergilendirmede de kolaylık yapılan tüccar zümresi devlet tarafından korunan bir zümredir.²²⁰⁷

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı’na dışardan ticaret maksadıyla gelen tüccarlar olduğu gibi, Kastamonu’lu olup da ticaret amacıyla başka bölgelere giden tüccarların da var olduğu görülmektedir. Tereke kayıtlarında ticaret amacıyla giden bu kişiler için genellikle misafire sakin tabiri kullanılmıştır.

Tablo 3.7. Kaza Dışında Vefat Eden Kastamonu’lu Tüccarlar

Tüccarın İsmi	Mahallesi	Vefat Ettiği Yer	Terekesi
Mustafa Beşe ²²⁰⁸	Aktekke	Rumeli	406
Mehmet ²²⁰⁹	Bey Çelebi	Koçhisar	775
Hacı Mehmet ²²¹⁰	Cebrail	İstanbul	1063

²¹⁹⁹ KŞS. 41, 32.

²²⁰⁰ KŞS. 41, 123.

²²⁰¹ KŞS. 43, 11.

²²⁰² KŞS. 210, 37.

²²⁰³ KŞS. 210, 71

²²⁰⁴ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı*, 195. Cebrail Mahallesi’nden Tüccar Hacı Mehmet’in terekesi 2237 kuruştur. KŞS. 33, 116. Hüseyin Çelebi Mahallesi’nden Tüccar Ahmet Bey’in terekesi 2628 kuruştur. KŞS. 34, 68. Akmescit Mahallesi’nden Tüccar Hacı Musa’nın terekesi 3480 kuruştur. KŞS. 43, 139. Küpçügez Mahallesi’nden Tüccar Hacı Süleyman’ın terekesi 2800 kuruştur. KŞS. 106, 90. Kebkebirler Mahallesi’nden Tüccar Ahmet’in terekesi 3693 kuruştur. KŞS. 210, 247.

²²⁰⁵ Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas 1998, s. 110.

²²⁰⁶ Suraiya Faroqhi, “Ticaret: Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası” *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, II, 618.

²²⁰⁷ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 203-204.

²²⁰⁸ KŞS. 29, 26.

²²⁰⁹ KŞS. 29, 28.

Kukaş ²²¹¹	Honsalar	Bursa	101,5
Hacı Mehmet ²²¹²	Musa Fakih	İstanbul	1207
Hacı Mehmet ²²¹³	Cebrail	İstanbul	937
Makdis ²²¹⁴	Çevkani	Gümüşhane	278 kuruş 14 para
Hacı Ahmet ²²¹⁵	Bey Çelebi	Kırkağaç	2438 kuruş 30 para
Hüseyin Beşe ²²¹⁶	Topçuzade	Rumeli	436,5
Ahmet ²²¹⁷	Eyciler	İbrail (Rumeli)	102,5

Tablodaki veriler incelendiğinde Kastamonu’lu tüccarların ticaret maksadıyla daha çok başkent ve Balkanlara gittikleri görülmektedir. Pamuk ticaretinin ise daha çok Aydın Sancağı’ndan yapıldığı görülmektedir. Aydın Sancağı, Kuşdoğan Türkmen kabilesinden penbeci mekkarı tayfasının devecilerinden Mehmet Beşe ve diğerleri, Kastamonu penbe bezirgânlarından Osman Çelebi ve diğer kişilerden altı ay önce Kırkağaç Kazâsı’ndan aldıkları pamuğu 61 güne Kastamonu’ya nakletmek için kendilerini kiraladıklarını bildirmişlerdir. Kırk beş vukuyesi bir kantar olmak üzere ve her kantarı 4,5 kuruş kiradan anlaştıkları ancak penbe sahiplerinin çayır zamanından geç geldikleri ve zayi olan penbeleri için 2,5 kuruştan ödeme yapmak istediklerini bildirmişlerdir. İki tarafın kantar başı 3,5 kuruşa sulh oldukları görülmektedir.²²¹⁸ Yine İsmail Bey Mahallesi’nden Hacı Hüseyin, Hacca gitmeden önce Ömer Beşe’ye İstanbul’da 2020 kuruş vererek Aydın Sancağı’ndan pamuk getirmesini istemiştir. Kendisi hacda vefat etmesine rağmen Ömer Beşe, bu ücrete karşılık pamuğu getirip Hacı Hüseyin’in varislerine teslim etmiştir.²²¹⁹ Verilere göre, Kastamonu Kazâsı’nda ki tüccarların yoğun olarak Müslüman oldukları görülmektedir. Bunun yanında gayr-i müslim vatandaşlarında ticaret maksadıyla devletin değişik bölgelerine seyahat ettikleri söylenebilir.

²²¹⁰ KŞS. 32, 46.

²²¹¹ KŞS. 34, 28.

²²¹² KŞS. 34, 76.

²²¹³ KŞS. 35, 38.

²²¹⁴ KŞS. 39, 10.

²²¹⁵ KŞS. 43, 97.

²²¹⁶ KŞS. 110, 8.

²²¹⁷ KŞS. 210, 105.

²²¹⁸ KŞS. 43, 135-136.

²²¹⁹ KŞS. 43, 147.

Bunun yanında ticaret maksadıyla Kastamonu'ya dışarıdan gelen tüccarlar da bulunmaktadır. Tokat ahalisinden olup, ticaret için geldiği Kastamonu'da misafir bulunduğu Kurşunlu Han'da vefat eden Tüccar İvan'ın 617,5 kuruşluk terekesi olduğu görülmektedir.²²²⁰ Harput ahalisinden olup Kastamonu Yanıkzade Hanı'nda vefat eden Tüccar Kırkor'un 523 kuruşluk terekesi olduğu görülmektedir.²²²¹ Halep ahalisinden olup Kastamonu'ya gelirken yolda vefat eden Tüccar Hasan'ın 139 kuruşluk terekesi bulunmaktadır.²²²² İncesu kasabasından olup Kastamonu Kurşunlu Han'da vefat eden Tüccar Molla Osman'ın 872 kuruş üç rubluk terekesi olduğu görülmektedir.²²²³ Ekim 1736 tarihinde gönderilen bir emirde ise Acem tüccarlarından vefat eden kişilerin mallarına ehl-i örf taifesinin müdahale etmeyip Sultan Mustafa Han zamanındaki sulhe uyarak bu kişilerin terkelerinin Acem tüccarlarına teslim edilmesi emredilmiştir.²²²⁴

3.5. FİYATLAR

Şehir tarihi çalışmalarında üzerinde durulan konulardan biri de fiyatlardır. XIV. yüzyılın başında şehri ziyaret eden İbn-i Battûta, Kastamonu'yu Anadolu'nun en güzel ve en büyük şehirlerinden biri olarak tanımlar. Eşya fiyatlarının çok ucuz olduğunu bildirip, kırk gün kaldığı bu şehirde iki dirhem ile iri bir koyun satın alınabildiğini, yine iki dirhem ile on iki kişilik kafileye yetecek ekmek alınabildiğini söyler. Ayrıca iki dirhemlik bal ve bir dirhemlik kestane ve cevizin tüm kafileye yettiğini, kışın soğuğuna rağmen tek dirhem ile bir yük odun alınabildiği aktarır. Gezdiği tüm yerler ile kıyasladığında Kastamonu kadar ucuz bir yerin olmadığını da ekler.²²²⁵ İncelenen dönemde fiyatların ortaya çıkarılmasında başvuru temel kaynaklar, narh listeleri ve tereke kayıtlarıdır. Narh azami fiyat manasında kullanılan Türkçe bir kelimedir.²²²⁶ Mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tespit edilen üst sınırı ifade etmektedir. Günlük ve mevsimlik olan narhların yanında olağanüstü durumlarda ve sikke tashihinden sonra da

²²²⁰ KŞS. 28, 80.

²²²¹ KŞS. 31, 74.

²²²² KŞS. 32, 28.

²²²³ KŞS. 38, 50.

²²²⁴ KŞS. 36, 223.

²²²⁵ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, C. 1, 439.

²²²⁶ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 654.

devlet tarafından yeni fiyatlar belirlenmektedir.²²²⁷ Fiyatların belirlenmesi kadı öncülüğünde bir heyet tarafından yapılmakta ve genellikle şer'iyeye sicilinin son sayfasına eklenmektedir.²²²⁸ Tereke ise Osmanlı miras hukukunda ölen kişilerin geride bıraktığı mal ve eşyalar için kullanılan bir tabirdir. Bilirkişi tarafından bu malların fiyatları tespit edilir.²²²⁹ İkinci el eşya fiyatları üzerinden tespiti yapılan bu eşyaların, kadı ve mahkeme görevlileri tarafından düşük veya yüksek kaydedildiği söylenebilir.²²³⁰ Mirasçılar tarafından bazı malların saklanması ve daha yüksek vergi alabilmek için mahkeme görevlileri tarafından fiyatların şişirilmesi bu kayıtların güvenilirliğini düşürmektedir.²²³¹

3.5.1. Gayrimenkul Fiyatları

3.5.1.1. Ev Fiyatları

İnsanların sahip olduğu taşınmazlar, gayrimenkul olarak adlandırılmaktadır. Bunlara evler, dükkânlar, bağ ve bağçeler ile tarlalar örnek olarak gösterilebilir. İnsanların aileleri ile birlikte yaşamlarını sürdürdükleri evlerin yapısı genellikle ailenin maddi durumuna göre tek veya iki katlı, az veya çok odalı olabilmektedir. Kullanılan malzeme olarak da kerpiç, tuğla, ahşap ve uzun ömürlü olacağı düşüncesiyle taş da tercih edilmektedir. Durumu iyi olanların konak adı verilen haremlik ve selamlık kısmı bulunan evlere sahip olduğu söylenebilir.²²³² Bu evlerin durumu hakkında ev satış belgeleri ve tereke kayıtlarından bilgi edinmek mümkündür. Belgelerde tek katlı evler için tahtani, çift katlı evler için ise tahtani ve fevkani tabiri kullanılmaktadır. Ev satış

²²²⁷ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı’larda Narh”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 390. Temel Öztürk, “Osmanlılar’da Narh Sistemi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 861-871.

²²²⁸ Ebusuûd Efendi narhın ehl-i örf tarafından değil ehl-i şer tarafından tespit edilmesi hususunda fetva vermiştir. Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebusuud Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, 206.

²²²⁹ Tahsin Özcan, “Muhallefat”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2005, XXX, 406-407.

²²³⁰ İbrahim Etem Çakır, “Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 56, Erzurum 2016, 1367. Tereke kayıtlarındaki fiyatların resmi ve rayiç fiyatları yansıttığı da kabul edilmektedir. Mustafa Öztürk, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, s. 846-848.

²²³¹ Boğaç A. Ergene, Atabey Kaygun, Metin M. Coşgel, “A Temporal Analysis of Wealth in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu”, *Continuity and Change*, 28(1), 2013, 8.

²²³² Ahmet, Kankal, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu’da Sosyal Hayat (Şer’iyeye Sicillerine Göre)”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XV, İzmir 2000, 36. Kastamonu’da ki ev özellikleri hakkında bakınız. Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, 139-159.

belgelerinde evin durumu ve konumu ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Evler için daha çok konak manasındaki menzil tabiri kullanılmaktadır.²²³³

Tablo 3.8. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Ortalama Ev Fiyatları²²³⁴

Mahalle Adı	Ev Fiyatı (Kuruş)	Mahalle Adı	Ev Fiyatı (Kuruş)
Halife	200 - 500	Arız	80 - 250
İsmail Bey	50 - 800	Sofular	30 - 360
Cebrail	100 - 650	Bedir Gazi	60 - 200
Kırkçeşme	30 - 310	Hamza Ağa	100
Küpçügez	85 - 470	Gökdere	50 - 500
Aktekke	30 - 420	Honsalar	40 - 400
Eyciler	100	Püre	30 - 200
Deveciler	40 - 900	Akmescit	85 - 300
Abdulcebbar	33 - 150	Şadi Bey	70 - 200
İsfendiyar Bey	300	Çevkani	70
Hacı Dursun	77 - 300	Alacamescit	100 - 600
Hüseyin Çelebi	300	Atabey Gazi	60 - 300
İbni Süle	53 - 600	Seydiler	300
Bey Çelebi	150 - 350	Frenkşah	50 - 500
Medrese-i Atabey	80 - 120	Kebkebirler	55 - 700
Saraçlar	80 - 100	İbn-i Neccar	140 - 235
Alpaslan	200 - 300	İbn-i Sadi	130 - 450
Muzaffereddin	150 - 540	Kubbeli	35 - 400
Çay	80 - 400	Kanare	50 - 500
Musa Fakih	90 - 200	Tahir Fakih	1600

²²³³ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 463.

²²³⁴ Tablonun hazırlanmasında KŞS. 27, KŞS. 28, KŞS. 29, KŞS. 30, KŞS. 31, KŞS. 32, KŞS. 33, KŞS. 34, KŞS. 35, KŞS. 36, KŞS. 37, KŞS. 38, KŞS. 39, KŞS. 40, KŞS. 41, KŞS. 42, KŞS. 43, KŞS. 106, KŞS. 110, KŞS. 210 numaralı şerîye sicillerinde yer alan ev satış hükümleri ile tereke kayıtlarından istifade edilmiştir.

Cemal Ağa	70 - 500	Topçuzade	75 - 600
Hacı Hamza	75 - 200		

İncelenen dönemde çok fazla ev satış belgesi ve tereke kayıtlarına yansıyan ev bedelleri bulunmaktadır. Bu yüzden her mahalle için en düşük ve en yüksek fiyat aralığı esas alınarak yukarıdaki tablo oluşturulmuştur. Buradaki fiyatların evlerin eski ve yeni oluşu, tek ve çift kat olması, avlu ve bağçesinin bulunması, su kuyusunun bulunması ve ek faktörlere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Tereke kayıtlarında geçen dâhiliye ve hariciye menzillerin fiyatlarının, ev satış belgelerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir.²²³⁵

Ev satış belgelerinde dikkati çeken bir hususta mülk sahipleri arasında hisse oranında yapılan satışlardır. Gökdere Mahallesi'nden Ahmet Çelebi, annesi Âlime ve kardeşi Mustafa ile müşterek olan avlulu iki katlı ev ve ahırdaki 1/4 sehim hissesini kardeşi Mustafa'ya altmış kuruşa satmıştır.²²³⁶ Yine Akmescit Mahallesi'nden Üstad Murat, altı koruluk iki katlı evdeki 7/8 sehim hissesini eşi Ayşe'ye 100 kuruş karşılığında satmıştır.²²³⁷ Akteke Mahallesi'nden Abdülkadir, Cebrail Mahallesi'ndeki avlulu iki katlı ev ve ahırdaki 24/45 sehim hissesini Alemdar Mustafa Beşe'ye seksen kuruşa satmıştır.²²³⁸ Honsalar Mahallesi'nden Fatma, kardeşi Musa Beşe'ye mahalledeki iki katlı eski evde olan 1/3 sehim hissesini on beş kuruşa satmıştır.²²³⁹ Saraçlar Mahallesi'nden Saliha, yiğeni Ayşe Hatuna, Alacamescit Mahallesi'ndeki su kuyulu, meyveli bağçeli iki katlı evdeki 3/8 sehim hissesini 110 kuruşa satmıştır.²²⁴⁰

Ev satışında nakit paranın yanında hayvan ve değerli eşyalarında verildiği görülmektedir. İbni Neccar Mahallesi'nden Havva, mahalledeki iki katlı evini Ayşe Hatuna bir mushafı şerif, on ağnam ve beş kilo buğday karşılığında satmıştır.²²⁴¹ Kırkçeşme Mahallesi'nden İbrahim Ağa, eşi ile ortak tek katlı avlulu evini yirmi kilo

²²³⁵ Cebrail Mahallesi'nden Hacı Ahmet'in Mahalledeki bağçeli dahaliye ve hariciye menzilin fiyatı 1000 kuruştur. KŞS. 38, 43. Tahir Fakih Mahallesi'nden Hacı Mehmet'in mahalledeki dâhiliye ve hariciye menzilin bedeli 1600 kuruştur. KŞS. 40, 132.

²²³⁶ KŞS. 32, 6.

²²³⁷ KŞS. 32, 158.

²²³⁸ KŞS. 33, 61.

²²³⁹ KŞS. 34, 46.

²²⁴⁰ KŞS. 35, 148-149.

²²⁴¹ KŞS. 28, 17.

girit sabunu, bir boy tüfenk ve nakit on sekiz kuruş para karşılığında Ali Beşe'ye satmıştır.²²⁴² Gökdere Mahallesi'nden Zeliha Hatun, avlulu iki katlı evini bir kara kınlı kılıç, bir boy tüfengi ve nakit doksan kuruş para karşılığında Şeyh Mehmet Beşe'ye satmıştır.²²⁴³ Kebkebirler Mahallesi'nden Fatma Hatun, Atabey Gazi Mahallesi'ndeki avlulu iki katlı evini 210 kuruş para, bir çift piştov tabanca ve dört kilo kahve karşılığında Hafız Ahmet'e satmıştır.²²⁴⁴

Ev satışında bir diğer husus ise vasiden kalan malın borçları ve diğer ihtiyaçlar için satılmasıdır. Kebkebirler Mahallesi'nden Mehmet Beşe'nin, iki katlı evi erkek kardeşi Ahmet ve kız kardeşleri Zeliha ve Ayşe'ye kalmıştır. Bu kardeşlerin evi tamir edecek güçlerinin olmaması ve vasinin borcu ile zaruret nafakası için açık artırma ile altmış bir kuruşa Ramazan'a satılmıştır.²²⁴⁵ İsmail Bey Mahallesi'nden Hüseyin'in malı eşi, oğlu ve kızına kalmıştır. Hayatta iken on beş kuruş borcu olduğu Boyacı Şaban varislerden bu borcu talep etmiştir. Borcu ödemeye güçleri olmayan vasiler mahalledeki avlulu, iki katlı evin açık artırma ile satılıp borcun ödenmesini talep etmişlerdir. Açık artırma sonucunda ev elli kuruş bedel karşılığında Boyacı Şaban'a satılmıştır. Varisler de on beş kuruş borcu takas edip geri kalan otuz beş kuruşu Boyacı Şaban'dan almışlardır.²²⁴⁶ Araç Kazâsı'ndan Mehmet Bey'in eşi, oğlu ve iki kızına kalan Honsalar Mahallesi'ndeki harap evi varislerin tamire güçleri olmaması ve Mehmet Bey'in borçlarının ödenmesi için açık artırma usulü ile elli kuruşa Ali Bey'e satılmıştır.²²⁴⁷ Medrese-i Atabey Gazi Mahallesi'nden Mehmet Dede'nin borçlarına terekesi yetmediği için, meyve bağçeli, iki katlı evi açık artırma ile 120 kuruşa satılmıştır.²²⁴⁸

Mülk sahipleri tarafından ev satışı yapıp ücretin karşılıklı ya da karşılıksız olarak hibe edildiği de görülmektedir. Küpçüğe Mahallesi'nden Zeliha Hatun, kardeşi oğlu Mehmet Beşe'ye arsası İbni Neccar Mescidi Vakfı'na mukataalı avlulu evini 100 kuruşa satmıştır. Parasını ise ölünceye kadar kendine bakmak şartıyla Mehmet Beşe'ye hibe etmiştir.²²⁴⁹ Küpçüğe Mahallesi'nden Ahmet Beşe, mahalledeki avlulu iki katlı evini Seyyid Osman Ağa'ya 200 kuruş para ve bir Kuran-ı Kerim karşılığında satmıştır. Daha

²²⁴² KŞS. 40, 122.

²²⁴³ KŞS. 43, 163-164.

²²⁴⁴ KŞS. 210, 189.

²²⁴⁵ KŞS. 32, 80.

²²⁴⁶ KŞS. 33, 110.

²²⁴⁷ KŞS. 106, 40-41.

²²⁴⁸ KŞS. 38, 28-29.

²²⁴⁹ KŞS. 32, 154.

sonra Kuran'ı Kerim ve nakit 100 kuruşu ölünceye kadar kendine bakmak şartıyla Osman Ağa'ya hibe etmiştir.²²⁵⁰ Gökdere Mahallesi'nden Saliha Hatun, tek katlı evini içindeki eşyaları ile birlikte oğlu Ali'ye seksen kuruşa satıp, parasını da ölünceye kadar kendini gözetmek şartıyla hibe etmiştir.²²⁵¹ Kanare Mahallesi'nden Fatma Hatun, havlulu iki katlı evini oğlu Seyyid Mehmet'e elli kuruşa satıp, parasını da oğluna hibe etmiştir.²²⁵² Akmesic Mahallesi'nden Fatma Hatun, avlulu iki katlı ev ile ahır damadı Hacı Ahmet'e 120 kuruşa satmış ve parasını da damadına hibe etmiştir.²²⁵³

Dikkat çeken bir ev satışı ise mahalleli tarafından ortak kullanılan bir evin vekil aracılığıyla satılmasıdır. Gökdere Mahallesi'nden Hacı Mehmet, Hacı İsmail, Hafız Halil, Hacı Ahmet, Hacı Hasan, Halil Çelebi ve vesayirleri mahkemeye gelip vekilleri Halil Dede aracılığıyla mahalledeki ortak sahip oldukları altı ahır üstünde iki oda bulunan evi terzi Halil Çelebi'ye 110 kuruşa satmışlardır. Ancak ücretin nasıl değerlendirildiği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.²²⁵⁴

Yapılan ev satışına müdahale edildiği veya satıştan vazgeçilebildiği de belgelerden anlaşılmaktadır. Muzafferredin Mahallesi'nden Ayşe Hatun, sekiz sene önce elli kuruşa aldığı eve müdahale ettiği için Rahime Hatun'dan şikâyetçi olmuştur. Şahitler ile evin Ayşe tarafından alındığı ve ücretin Rahime'nin eşi Halil Ağa'ya ödendiği ispatlanmış ve Rahime'nin eve müdahale etmemesi tenbih edilmiştir.²²⁵⁵ Akmesic Mahallesi'nden Demirci Mehmet Çelebi, damadı Hasan Bey'e avlulu iki katlı evi ile ahırını 250 kuruş ve bir Kuran-ı Kerim karşılığında satıp daha sonra satıştan vazgeçerek parayı ve Kuran-ı Kerim'i iade etmiştir.²²⁵⁶ Kanare Mahallesi'nden Ahmet Beşe, Akmesic Mahallesi'nde Ayşe Hatuna ait evi, vekili Honsalar Camii imamı Abdülbaki'den 100 kuruşa satın almıştır. Daha sonra Ayşe'nin kız kardeşinin oğlu yeniçeri Mehmet Beşe, evi daha önce kendisi satın aldığı gerekçesiyle Ahmet Beşe'ye müdahale etmiştir. Ahmet Beşe ise vekil Abdülbaki'den 100 kuruş ücretini alıp evdeki hakkından vazgeçmiştir.²²⁵⁷

²²⁵⁰ KŞS. 35, 121.

²²⁵¹ KŞS. 40, 54.

²²⁵² KŞS. 42, 21.

²²⁵³ KŞS. 43, 85.

²²⁵⁴ KŞS. 210, 41.

²²⁵⁵ KŞS. 35, 45.

²²⁵⁶ KŞS. 39, 96.

²²⁵⁷ KŞS. 40, 42.

Ev satış şekilleri arasında görülen diğer bir uygulama ise ev sahipleri arasında yapılan mübadeledir. Bedir Gazi Mahallesi'nden İbrikçi Şaban Çelebi, avlulu iki katlı evini, İbrikçi Ali'nin, Muzaffereddin Mahallesi'ndeki avlulu iki katlı evi ile takas etmiştir. Kendi evi daha kıymetli olduğu için üste İbrikçi Ali'den 130 kuruş daha almıştır.²²⁵⁸ Çay Mahallesi'nden Fatma Hatun, su kuyulu, avlulu iki katlı evini, aynı mahalleden Mehmet Efendi'nin su kuyulu, meyve bağçeli avlulu iki katlı evi ile takas etmiştir.²²⁵⁹ Bük Köyü'nden Mehmet, Cebrail Mahallesi'nden Serdengeçti ağalarından Ak Hüseyin'e köydeki altı ahır bir ev, bir ambar, bir samanlık, harman arsası ve meyve bağçesini verip karşılığında Ak Hüseyin Ağa'dan, Cebrail Mahallesi'ndeki altı ahır, avlulu iki katlı evini almıştır. Ayrıca köydeki meyve bağçesini ise 400 kuruş bedel karşılığında Ak Hüseyin'e satmıştır.²²⁶⁰

Köylerdeki ev fiyatlarının şehir merkezine göre daha düşük olduğu söylenebilir. Evin yanında samanlık, ahır ve ambar gibi ek yapılarında da dâhil edilmesi ile ortaya çıkan fiyatların şehir merkezine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Küplüözü Köyü'nden vefat eden Hacı Süleyman'ın üç adet ev, üç adet ambar, ahır ve altı ahır üstü tek oda evinin toplam fiyatı 140 kuruştur.²²⁶¹ Kebkebirler Mahallesi'nden Abdurrahman Ağa'nın, Çatakviran Köyü'nde ki altı ahır çatma ev, çatma ambar, samanlane ve altı ahır çatma diğer evinin toplam değeri altmış kuruştur.²²⁶² Çatakviran divanı Bayramlı Köyü'nden Mehmet'in çatma ev, çatma ambar, çatma ahır, köhne oda ve samanhanesinin toplam değeri yetmiş kuruştur.²²⁶³ İsmail Bey Mahallesi'nden Mehmet Beşe'nin, Akdoğan Köyü'nde ki evinin değeri yirmi kuruştur.²²⁶⁴ Küpçügez Mahallesi'nden Seyyid Ali Beşe'nin, Boğaz Köyü'nde ki ev, ahır ve harman arsasının toplam değeri kırk kuruştur.²²⁶⁵

²²⁵⁸ KŞS. 210, 297.

²²⁵⁹ KŞS. 39, 14.

²²⁶⁰ KŞS. 106, 12.

²²⁶¹ KŞS. 38, 75.

²²⁶² KŞS. 40, 23-24.

²²⁶³ KŞS. 43, 40

²²⁶⁴ KŞS. 110, 6.

²²⁶⁵ KŞS. 210, 26.

3.5.1.2. Dükkân Fiyatları

İncelenen dönemde fiyat araştırması yapılan bir diğer gayrimenkul türü dükkânlardır. Dükkânlar, şehrin ayrılmaz parçası olarak esnafın üretim yaptığı ve halka bunu pazarladığı mekânlardır. Aktif bir ticari hayatın olduğu Kastamonu Kazâsı'nda dükkân satış belgeleri ve tereke kayıtlarına yansıdığı ölçüde, dükkân fiyatları hakkında genel bir görüş verilmeye çalışılacaktır. Cebrail Mahallesi'nden Debbağ Abdulkadir, mahalledeki avlulu, koruluk ve tek kapılı boyacı karhanesini 370 kuruşa Hacı Mustafa Ağa'ya satmıştır.²²⁶⁶ Göl Kazâsı'ndan Hacı Hasan Ağa, 1725 tarihinde eşi Fatma Hatun'a, Yanıkzada Hanı yanındaki bir adet mumcu ve bir adet kasap dükkânını, 200 kuruşa satıp parasını eşine hibe etmiştir.²²⁶⁷ Arız Mahallesi'nden Ahmet, bir miktar arsa ile bir adet nalband dükkânını Nalband Ali'ye doksan iki kuruş ücret ve bir doru beygir karşılığında satmıştır.²²⁶⁸ Püre Mahallesi'nden Mustafa Efendi, arsası Çevkani Mescidi Vakfı'na mukataalı üç kepenk çıkırıkçı dükkânını, eşi Saliha Hatun'a seksen kuruşa satmıştır.²²⁶⁹ İbni Neccar Mahallesi'nden Ahmet Ağa, mahalle sınırları içinde yer alan üç kepenk bakkal dükkânını elli beş kuruş ücret karşılığında Mustafa Beşe'ye satmıştır.²²⁷⁰

Borcu olan kişilere ait dükkânların açık artırma usulü ile satıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Deveciler Mahallesi'nden Hacı Ömer'in varislerine kalan Cebrail Mahallesi'ndeki iki kapılı eski debbağ karhanesi, Hacı Ömer'in borcu ve çocuklarının nafakası için açık artırma usulü ile 210 kuruşa Hüseyin ve Mehmet tarafından satın alınmıştır.²²⁷¹ Bey Çelebi Mahallesi'nden vefat eden Mehmet Beşe'nin, Debbağ Mehmet Çelebi'ye seksen dokuz kuruş bir rub borcu bulunmaktadır. Varislerin borcu ödeyecek güçleri olmadığı için Hacı Dursun Mahallesi'ndeki tek kapılı debbağ karhanesi açık artırma ile satışa çıkarılmıştır. Debbağ Mehmet Çelebi tarafından 110 kuruşa debbağ karhanesi satın alınıp, seksen dokuz kuruş bir rub borca sayılıp geri kalan yirmi kuruş üç rub varislere iade edilmiştir.²²⁷² Kebkebirler Mahallesi'nden olup Bağçesaray'da vefat eden Hacı Ahmet'in malları varislerine kalmıştır. Hacı Ahmet'in

²²⁶⁶ KŞS. 27, 161.

²²⁶⁷ KŞS. 27, 164.

²²⁶⁸ KŞS. 30, 35.

²²⁶⁹ KŞS. 31, 12.

²²⁷⁰ KŞS. 35, 36.

²²⁷¹ KŞS. 35, 103.

²²⁷² KŞS. 35, 146.

borçlarına terekesi yetmediği için varisler tarafından Acem Hanı yanındaki bir kepenk nalband dükkânı 150 kuruşa ve mahkeme altındaki bir kepenk penbeci dükkânında 120 kuruşa açık artırma ile satılmıştır. Toplam 270 kuruşa Ayşe Hatun tarafından dükkânlar alınıp 250 kuruş borcuna takas edilip geri kalan yirmi kuruş varislere ödenmiştir.²²⁷³

Aşağıdaki tabloda, Kastamonu Kazâsı'nda ki dükkânların konumu ve uğraş alanları ve fiyatları hakkında belgelere yansıdığı ölçüde bilgi verilecektir. Dükkânların fiyatları sahip oldukları özelliklere göre farklılık göstermektedir. En düşük fiyata sahip dükkânın kırk bir kuruş ile dökmeci dükkânına ait olduğu görülürken en yüksek fiyat ise 400 kuruş ile kazgancı dükkânına aittir.

Tablo 3.9. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Dükkân Fiyatları²²⁷⁴

Bulunduğu Yer	Dükkânın Cinsi	Adet	Dükkânın Fiyatı
Kazgancılar Çarşısı	Tacir	2	250
Huffaflar Çarşısı	Huffaf	1	80-245
Muytablar Çarşısı	Muytab	1-2	172-300
Kazgancılar Çarşısı	Kazgancı	1	60,5-400
Demirciler Çarşısı	Berber	1	80
Demirciler Çarşısı	Gözlemeci	3/5	200
Çilingirler Çarşısı	Bakkal	2 kepenk	116
Demirciler Çarşısı	Bakkal	3 kepenk	380
Nalçacılar Çarşısı	Penbeci	2/3	76
Paşa Hanı	Bakkal	2	150
Eskiciler Çarşısı	Eskici	½-1	60-90
Yemiş Pazarı	Bakkal	1-2	153-250
Muytablar Çarşısı	Helvacı	4 kepenk	275
Terziler Çarşısı	Terzi	2 kepenk	87,5

²²⁷³ KŞS. 106, 107.

²²⁷⁴ Bu tablonun hazırlamasında KŞS. 27, KŞS. 28, KŞS. 29, KŞS. 30, KŞS. 31, KŞS. 32, KŞS. 33, KŞS. 34, KŞS. 35, KŞS. 36, KŞS. 37, KŞS. 38, KŞS. 39, KŞS. 40, KŞS. 41, KŞS. 42, KŞS. 43, KŞS. 106, KŞS. 110, KŞS. 210 numaralı şer'iyce sicillerinde yer alan dükkân satış hükümleri ile tereke kayıtlarından istifade edilmiştir.

Semerciler Çarşısı	Semerci	2 kepenk	170
Hayyatlar Çarşısı	Terzi	1 kepenk	100
Dökmeciler Çarşısı	Dökmeci	2 kepenk	41
Un Kapanı	Bakkal	¼	50
Semerciler Çarşısı	Muytab	½	70
Demirciler Çarşısı	Demirci	3 kepenk	150
Mahkeme Altı	Penbeci-Tuzcu-Keçeci	6 adet	545
Çilingirler Çarşısı	Berber	1 kepenk	70
Garrazlar Çarşısı	Garraz	1 kepenk	190
Bakkallar Çarşısı	Bakkal	1 kepenk	185
Mahkeme Altı	Penbeci	3 kepenk	145
Çilingirler Çarşısı	Çilingir	1	100
Un Kapanı	Çömlekçi	1	70
Araba Pazarı	Boyacı	1	200
Babuçcular Çarşısı	Nalçacı	2	120
Kazzazlar Çarşısı	Kazzaz	1	70
Kazzazlar Çarşısı	Çizmeci	1	150
Terziler Çarşısı	Kürkçü	1	100
Çadır Pazarı	Nalband	1	150
Yemiş Pazarı	Penbeci	1	150
Sürahizade Hanı	Tuzcu	2/7	30
Mahkeme Altı	Boyacı	2/7	100
Debbağ Pazarı	Çilingir	1	150

Tablodaki veriler ışığında Kastamonu Kazâsı'nda farklı türde birçok dükkânın olduğu görülmektedir. Aynı çarşı içinde farklı meslek gruplarının bir arada bulunduğu satış belgelerinden tespit edilmektedir. Ayrıca dükkân satışlarında kişilerin hisseleri oranında satış yaptıkları da söylenebilir. Kastamonu mahkeme binası altında da birçok dükkânın aktif olarak var olduğu görülmektedir.

3.5.1.3. Tarım Arazisi Fiyatları

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda üzerinde tarım yapılan tarla, bağ ve bağçe fiyatları da incelemeye tabi tutulmuştur. Kişilerin üzerlerinde ziraat yaptıkları bu araziler bulundukları bölgeye ve sahip oldukları büyüklüğe göre fiyatlandırılmaktadır. Mahalle-i Cedîd'den Hasan ve Salih Beşe, Hamid divanında ortak aldıkları bağçe, samanlık, tek katlı ev ve harman arsasını 100 kuruşa, tarlaları ise 400 kuruş olmak üzere toplam 500 kuruşa babaları Mehmet Ağa'ya satmışlardır.²²⁷⁵ Atabey Gazi Mahallesi'nden Ayşe Hatun, Eytabi divanı İbrahimli köyü'nde ki ev, ambar, samanlane ve harman arsasındaki yarı hissesini on beş kuruşa ve yine köydeki tarlalarda bulunan yarı hissesini otuz kuruşa Ali Beşe'ye satmıştır.²²⁷⁶ Bu iki satış belgesinde de tarla fiyatlarının diğer gayrimenkul fiyatlarından yüksek olduğu görülmektedir.

Bağçe satış kayıtlarında ise bağçenin özellikleri, bağçe içinde yer alan meyve ağaçları ve su kuyuları belirtilmektedir. Püre Mahallesi'nden Hafız Mustafa Efendi, kardeşi Yahya Efendi'ye, Balatlar köyündeki eşcarı müsmire ve gayrı müsmireli bağçesini 120 kuruşa satmıştır.²²⁷⁷ Kırkçeşme Mahallesi'nden Ahmet Efendi, içinden su geçen, köşkü bulunan meyveli arsasını, Abdi Ağa'ya 150 kuruşa satmıştır.²²⁷⁸ İsfendiyyar Bey Mahallesi'nden Abdullah, mahalledeki içinde meyve ağaçları bulunan bağçe ile bağçe önünde bulunan altı adet kavak ağacını yetmiş dokuz buçuk kuruşa Ali Çelebi'ye satmıştır.²²⁷⁹ Akkaya nahiyesi Kurt köyünden Hasan, içinde erik ve elma ağaçları bulunan bağçedeki 1/8 sehim hissesini Mehmet Ağa'ya on iki buçuk kuruşa satmıştır.²²⁸⁰ Hacı Dursun Mahallesi'nden Hacı Mustafa Ağa, Dede Zaviyesi Vakfına mukataalı içinden su geçen meyve ağaçlı bağçesini elli kuruşa Debbağ Hasan Beşe'ye satmıştır.²²⁸¹

Tereke kayıtlarına yansıyan bağçe fiyatları ise şöyledir. Türkeli Köyü'nden vefat eden Hacı Abdulkadir Bey'in bağçesinin kıymeti 100 kuruştur.²²⁸² Alpaslan Mahallesi'nden Mehmet'in, Debbağ İshak Köyü'nde ki bağçesinin değeri elli

²²⁷⁵ KŞS. 40, 38.

²²⁷⁶ KŞS. 37, 50.

²²⁷⁷ KŞS. 32, 132-133.

²²⁷⁸ KŞS. 42, 14.

²²⁷⁹ KŞS. 43, 75.

²²⁸⁰ KŞS. 43, 75.

²²⁸¹ KŞS. 210, 238.

²²⁸² KŞS. 30, 15.

kuruştur.²²⁸³ Aktekk Mahallesi'nden Ahmet Efendi'nin, içinde meyve ağaçları bulunan bağçesinin değeri 400 kuruştur.²²⁸⁴ Kebkebirler Mahallesi'nden Abdurrahman Ağa'nın, Çatakviran Köyü'nde ki çiftliğinde mevcut bir kıta meyve ağaçlı bağçesinin değeri on kuruştur.²²⁸⁵ Debbağ İshak Köyü'nden Hacı Hasan Ağa'nın, meyve ağaçlı bir kıta bağçesinin değeri 120 kuruştur.²²⁸⁶ Hacı Hamza Mahallesi'nden Hacı Halil Ağa'nın, bağçesinin kıymeti 200 kuruştur.²²⁸⁷ İsmail Bey Mahallesi'nden Ahmet Beşe'nin, Akdoğan Köyü'nde ki bağçesinin değeri yetmiş kuruştur.²²⁸⁸ Küpçügez Mahallesi'nden Ali Beşe'nin, Boğaz köyünde kardeşi ile müşterek bağçesinin değeri 120 kuruştur.²²⁸⁹ Serameddin Köyü'nden Mustafa Ağa'nın, iki adet bağçesinden tekinin değeri 150 kuruşken, diğerinin kıymeti otuz kuruştur.²²⁹⁰ Âlime Hatun'un, Karasuda vaki iki adet bağçesinin değeri 200 kuruştur.²²⁹¹ Bedir Gazi Mahallesi'nden Kalaycı Piri'nin, Has köyündeki küçük bağçesinin değeri on kuruştur.²²⁹²

3.5.1.4. Arsa ve Değirmen Fiyatları

Belgelere yansıdığı ölçüde genel bir bilgi vermek amacıyla arsa ve değirmen fiyatları hakkında da bilgi verilecektir. Hacı Dursun Mahallesi'nden Taşçı Sefer, komşuları Müezzîn Mehmet ve Hacı Ahmet'e evinin önünde ki beş rub zira arsayı tuvaletlerini dereye geçirmeleri için yedi kuruş ücret ve bir enam-ı şerif karşılığında satmıştır.²²⁹³ Sırt Kazâsı'ndan Hacı Mehmet, Kanare Mahallesi'nde ki ev arsasını Hasan Ağa'ya 170 kuruşa satmıştır.²²⁹⁴ Halife Mahallesi'nden İbrikçi Mehmet, harap menzil arsasını 100 kuruş bedel karşılığında Hacı Mehmet Ağa'ya satmıştır.²²⁹⁵ Kastamonu Serdarı Mustafa Ağa'nın varisleri tarafından Topçuzade Mahallesi'ndeki ev arsası seksen kuruş bedel karşılığında Mehmet Ağa'ya satılmıştır.²²⁹⁶ Püre Mahallesi'nden

²²⁸³ KŞS. 31, 59.

²²⁸⁴ KŞS. 33, 85.

²²⁸⁵ KŞS. 40, 24.

²²⁸⁶ KŞS. 43, 81.

²²⁸⁷ KŞS. 106, 78.

²²⁸⁸ KŞS. 110, 6.

²²⁸⁹ KŞS. 210, 26.

²²⁹⁰ KŞS. 210, 266.

²²⁹¹ KŞS. 210, 267.

²²⁹² KŞS. 210, 287.

²²⁹³ KŞS. 32, 40.

²²⁹⁴ KŞS. 33, 118.

²²⁹⁵ KŞS. 35, 18.

²²⁹⁶ KŞS. 35, 32.

Havva, Topçuzade Mahallesi'nde bulunan ev arsasındaki 1/5 sehim hissesini kardeşi İbrahim Çelebi'ye 120 kuruşa satmıştır.²²⁹⁷ Mustafa Efendi'nin, Has Köyü'nde ki ev arsası varisleri tarafından kırk kuruşa satılmıştır.²²⁹⁸ Kubbeli Mahallesi'nden Mehmet Efendi, Frenkşah Mahallesi'ndeki ev arsasını Mustafa ve eşine altmış bir kuruşa satmıştır.²²⁹⁹ Bey Çelebi Mahallesi'nden Müezzîn Molla Ahmet'in, mahalledeki arsasının değeri elli kuruştur.²³⁰⁰

Arsa satış belgeleri arasında dükkân arsası fiyatlarına ait kayıtlar da mevcuttur. Alacamescit Mahallesi'nden Saliha Hatun, Semerciler çarşısındaki iki bab dükkân arsasını yiğenleri Abdullatif ve Mehmet Emin'e, 200 kuruş ücret ve iki adet Kuran-ı Kerim karşılığında satmıştır.²³⁰¹ Honsalar Mahallesi'nden Kazgancı Hacı Osman'ın, Debbağ pazarındaki bir bab dükkân arsası kıymeti altmış kuruştur.²³⁰² Küpçüğe Mahallesi'nden Hacı Mustafa'nın, Paşa Hanı yanındaki kahvehane arsasındaki 1/4 sehim hissesinin değeri elli kuruştur.²³⁰³ Alacamescit Mahallesi'nden Mustafa Çelebi'nin, Semerciler çarşısındaki iki bab dükkân arsasının değeri seksen kuruştur.²³⁰⁴ Gazzazlar çarşısında ki dükkân arsa bedelinin altmış kuruş olduğu görülmektedir.²³⁰⁵ Atabey Gazi Mahallesi'nden Vahide Hatunun, mahallede ki bir bab dükkân arsasının değeri 100 kuruştur.²³⁰⁶ Kebkebirler Mahallesi'nden Ahmet Bey'in, Kazgancılar çarşısındaki iki bab dükkân arsası değerinin yetmiş kuruş olduğu görülmektedir.²³⁰⁷

Değirmenler mahsulün işlenip un haline getirildiği mekânlardır. Bunun yanında hayvanların yiyeceği yemlerin de bu değirmenlerde yapıldığı bilinmektedir. Belgelerde asiya olarak geçmektedir. İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda değirmen fiyatları, satış belgeleri ve tereke kayıtlarına yansıdığı ölçüde şu şekildedir: Bürme Köyü'nden Mustafa Bey, Küplüözü nehri üzerindeki iki göz değirmende olan iki sehimde bir sehim hissesini oğlu Molla Mustafa'ya kırk kuruşa satmıştır.²³⁰⁸

²²⁹⁷ KŞS. 35, 94-95.

²²⁹⁸ KŞS. 39, 104-105.

²²⁹⁹ KŞS. 210, 141.

²³⁰⁰ KŞS. 36, 23.

²³⁰¹ KŞS. 40, 113.

²³⁰² KŞS. 35, 88.

²³⁰³ KŞS. 35, 112.

²³⁰⁴ KŞS. 35, 119.

²³⁰⁵ KŞS. 39, 70.

²³⁰⁶ KŞS. 40, 128.

²³⁰⁷ KŞS. 43, 110.

²³⁰⁸ KŞS. 30, 12.

Serameddin Köyü'nden Mehmet Bey, Benli Sultan Tekkesi şeyhi Şeyh Mehmet Bey'e, Karasu nehri üzerindeki iki gözlü değirmeni verip karşılığında ona ait iki göz değirmeni almıştır. Bu değişimde Mehmet Bey, Şeyh Mehmet'e 160 kuruş ücret de ödemiştir.²³⁰⁹ Cebrail Mahallesi'nden Fatma Hatun, Evciler divanında babasından kalan bir gözlük değirmeni otuz kuruş ücret ve on kuruş kıymetli bir kara kınlı kılıç karşılığında amcası İsmail Bey'e satmıştır.²³¹⁰ Küpçügez Mahallesi'nden Mustafa Ağa'nın, Sarı Ömer Köyü'ndeki iki göz değirmeninin değeri 200 kuruştur.²³¹¹ Debbağ İshak Köyü'nden Hasan Ağa'nın değirmeninin bedeli 200 kuruştur.²³¹² Serameddin Köyü'nden Mustafa Ağa'nın değirmeninin bedeli 250 kuruştur.²³¹³

3.5.2. Köle ve Cariye Fiyatları

Köle²³¹⁴ ve cariye²³¹⁵ tabiri çok eski zamanlara kadar dayanmaktadır. Kölelik tarih boyunca Asya, Avrupa, Afrika ve Amerika kıtasında var olmuş, Yahudilik, Hristiyanlık, İslâmiyet ve diğer dinler tarafından kabul edilip benimsenmiştir.²³¹⁶ İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de köleler, hayatın vazgeçilmez parçası olarak ev işlerinin yanında, askerî ve ekonomik alanlarda da çalıştırılmıştır.²³¹⁷ Osmanlı Devleti'nde hukuki olarak özgür olmayan bu kişiler için esir, köle, rikab, bende ve abd gibi genel terimlerden başka sözleşmeli köle manasında mükateb, vasiyetle özgürlüğüne kavuşturulmasına söz verilen köle için müdebber, daha eğitilmiş erkek köleler için kul, gulam ve memlûk, kadın köleler için keniz, memluke, vasife, halayık ve molada, iyi eğitim görmüş süslü kadınlar için cariye ya da odalık gibi çok sayıda terim

²³⁰⁹ KŞS. 210, 51-52.

²³¹⁰ KŞS. 210, 242.

²³¹¹ KŞS. 35, 112.

²³¹² KŞS. 43, 81.

²³¹³ KŞS. 210, 266.

²³¹⁴ Muharebelerde esir edilen veya başka bir suretle ele geçirilip satın alınan erkekler için kullanılan bir tabirdir. Özgürlüğüne sahip olamayan bu kişiler başkalarının tasarrufunda olup para ile alınıp satılabilmektedir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, II, 300.

²³¹⁵ Harp neticesinde esir edilen veya para ile satın alınan erkelere köle denildiği gibi kadın ve kızlara ise *cariye* adı verilmektedir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, I, 259. Ergenlik çağına gelmemiş kız çocuğu veya köle kadınlar için kullanılan tabir. Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 90.

²³¹⁶ Bernard Lewis, *Ortadoğu'da Irk ve Kölelik*, çev. Enver Günsel, Truva Yayınları, İstanbul 2006, 11. Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, 69-165. Ayrıca bakınız Sibel Bagatur, *Osmanlı'da Kölelik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2011.

²³¹⁷ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, çev. Halil Berktaş, Eren Yayınları, İstanbul 2004, I, 341.

kullanılmıştır.²³¹⁸ Savaş esirlerinin azalması köle ticaretinin daha da artmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde sadece Müslümanların köle ticareti yapmasına izin verilmiş ve ülkenin birçok bölgesinde köle pazarları kurulmuştur.²³¹⁹

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda köle fiyatları, köle satış belgeleri ve tereke kayıtlarına yansıdığı ölçüde incelemeye tabi tutulmuştur. Köle fiyatlarının belirlenmesinde köle ve cariyelerin kabiliyet, bilgi, beceri ve diğer belirleyici özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir.²³²⁰ Belgelerde daha çok cariyeye satışına dair kayıtlar mevcuttur. Bolu Sancağından Hasan Efendi, orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü Ermeni cariyesi Meram'ı, Acem Hanı'nda Ermeni taifesinden Adin'e doksan kuruş ücret, bir kara kılıç ve bir al at karşılığında satmıştır.²³²¹ Atabey Gazi Mahallesi'nden Mehmet Bey, vefat eden Osman Beşe'nin varislerinden 155 kuruş alacağını talep etmiştir. Varislerde bu borca karşılık Acem asıllı Ümmügülsüm adlı cariyelerini Mehmet Bey'e vermiş ve iki taraf sulh olmuştur.²³²² Taraklıborlu kasabasından olup Kastamonu'da Yanıkzade Hanı'nda ticaret yapan Ali Çelebi, orta boylu, ala gözlü, açık kaşlı Ermeni cariyesi Meram'ı, Ermeni tüccarlarından Yani'ye beş kuruş kıymetli bir beygir ve nakit 125 kuruş karşılığında satmıştır.²³²³ Akmescit Mahallesi'nden Ahmet Ağa, orta boylu, karakaşlı, ala gözlü Ermeni cariyesini, Acem Hanı'nda Ermeni Samuel'e 150 kuruş bedel karşılığında satmıştır.²³²⁴ Şadi Bey Mahallesi'nden Vasil, Ahmet Beşe'nin orta boylu, karakaşlı, kara gözlü Gürcü asıllı Yani adlı kölesini 145 kuruşa satın almıştır.²³²⁵

Belgelerde görülen bir diğer husus ise hür kişilerin zorla köle olarak satılmak istenmesidir. Böyle durumda aslını ispat eden kölelerin hürriyetine karar verilmektedir. Orta boylu, kara gözlü çatık kaşlı Fatma Hatun, mahkemeye başvurup aslen Beşiktaş bölgesi Ortaköy sakinlerinden olduğu halde Alacamescit Mahallesi sakinlerinden Ahmet Çelebi tarafından cariyeye olarak zapt edildiği şikâyetinde bulunmuştur. Ahmet

²³¹⁸ Madeline Zilfi, "Osmanlı'da Kölelik ve Erken Modern Zamanda Kadın Köleler", *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, V, 476. Mehmet Akif Aydın- Muhammed Hamidullah, "Köle", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 237.

²³¹⁹ Nihat Engin, "Osmanlı'larda Kölelik", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 247.

²³²⁰ Fatih İlhan, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılda Halep'te Fiyatlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis 2013, 16.

²³²¹ KŞS. 31, 204.

²³²² KŞS. 33, 107.

²³²³ KŞS. 210, 29-30.

²³²⁴ KŞS. 210, 36.

²³²⁵ KŞS. 41, 26.

Çelebi ise 403 kuruş karşılığında Fatma'yı satın aldığını söylemiştir. Bunun üzerine Fatma Hatun, şahitler ile anne ve babasının hür olduğunu ispatlamış ve hürriyetine kavuşmuştur.²³²⁶ Erzurum şehri Kâfir Boğan Mahallesi'nden orta boylu, karakaşlı, kara gözlü Yusuf, mahkemeye gelip Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa'dan kendini zorla köle olarak zapt ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Ahmet Ağa ise Yusuf'u 150 kuruş bedel karşılığında köle olarak satın aldığını iddaa etmiştir. Bunun üzerine şahitler ile Yusuf, Erzurumlu olduğunu ispatlamış ve hürriyetine kavuşmuştur.²³²⁷ Kütahya ahalisinden orta boylu, ala gözlü Süleyman, mahkemeye gelip Esirci Mustafa ve Hüseyin'den kendini zorla köle yapmak istedikleri için şikâyetçi olmuştur. Mustafa ve Hüseyin ise Süleyman'ı 120 kuruş bedel ile Ankara'dan köle olarak satın aldıklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Süleyman, annesi ve babasının hür olduğunu şahitler ile ispatlamış ve mahkeme tarafından Süleyman'ın hürriyetine karar verilmiştir.²³²⁸ Bu konu ile ilgili Karadeniz sahillerindeki kadınlara ve iskele eminlerine gönderilen emirde, Tiflis ahalisinin genelde Gürcü olduğu, ancak bazı askerî kesimin buradaki reayayı esir ederek alıp götürdükleri bildirilmiştir. Görevlilere bu şekilde olan kişilerin derhal salınması emredilmiş, elinde bu şekilde esir bulunanların ise hapsedileceği bildirilmiştir.²³²⁹

Osmanlı şehir merkezindeki köle sahipleri İslâm öncülerinin uygulamalarına uyarak kölelerini özgürleştirmişlerdir. İtaknâme adı verilen köle özgürleştirme senetlerine Kastamonu şer'iyye sicillerinde de rastlanmaktadır.²³³⁰ Frenkşah Mahallesi'nden İsmail Bey Medresesi müderrisi Ali Efendi, orta boylu, kara gözlü Acem asıllı kölesi Ali'yi azad etmiştir.²³³¹ Kebkebirler Mahallesi'nden Mehmet Ağa, orta boylu, kara sakallı Rus asıllı Hasan, eşi Nazlı ve oğulları Recep ve İsmail'i öldükten sonra azad ettiğine dair ellerine belge vermiştir.²³³² Köleler azad edildikleri halde varisler tarafından terekeye dâhil edilmek istenmiştir. Böyle durumda köleler mahkemeye başvurarak şahitler ile sahipleri tarafından azad edildiklerini ispatlamışlardır. Atabey Gazi Mahallesi'nden olup Tebriz'de vefat eden Yusuf Beşe'nin

²³²⁶ KŞS. 27, 155.

²³²⁷ KŞS. 35, 91.

²³²⁸ KŞS. 110, 116.

²³²⁹ KŞS. 210, 351.

²³³⁰ Zilfi, "Osmanlı'da Kölelik ve Erken Modern Zamanda Kadın Köleler", *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, V, 474.

²³³¹ KŞS. 40, 121.

²³³² KŞS. 110, 24-25.

malı annesi, eşi ve kardeşine kalmıştır. Annesi Fatma, Acem asıllı, orta boylu, açık kaşlı ve ala gözlü gulamları İsmail'den kendilerine hizmet etmediği için şikâyetçi olmuştur. İsmail ise ölmeden önce Yusuf Beşe'nin kendini azad ettiğini şahitler ile ispatlamıştır. Bunun üzerine mahkeme tarafından Fatma Hatun davadan men edilmiştir.²³³³ Honsalar Mahallesi'nden Ali Beşe'nin varisleri orta boylu, ala gözlü, Gürcü asıllı köleleri İsmail'i terekeye dâhil etmek istemişlerdir. İsmail ise Ali Beşe'nin hayatta iken kendini azad ettiğini şahitler ile ispatlamıştır. Bunun üzerine varisler davadan men edilmiştir.²³³⁴

Tablo 3.10. Tereke Kayıtlarına Göre 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Köle/Cariye Fiyatları²³³⁵

Milleti	Adet	Köle/Cariye	Fiyat	Milleti	Adet	Köle/Cariye	Fiyat
--	1	Köle	120	Acem	1	Cariye	70
--	1	Cariye	100	Acem	1	Köle	100
Ermeni	1	Cariye	150	Acem	1	Köle	70
--	1	Köle	200	Acem	1	Köle	100
Çerkez	1	Köle	220	Acem	1	Cariye	100
Gürcü	1	Cariye	190	--	1	Cariye	100
Kızılbaş	1	Köle	107	Gürcü	1	Köle	150
Kızılbaş	1	Cariye	50	Rus	1	Köle	100
Kızılbaş	1	Cariye	106	--	1	Köle	150
Kızılbaş	1	Köle (10 yaş)	70	Rus	1	Köle	100
Acem	2	Esir	200	Rus	1	Köle	300
Acem	1	Cariye	120	--	1	Cariye	200
Acem	1	Cariye	90	--	2	Köle	180
Gürcü	1	Cariye	160	--	2	Köle	160
Nahcivan	1	Cariye	90	--	1	Köle	100

²³³³ KŞS. 32, 7-8

²³³⁴ KŞS. 40, 103.

²³³⁵ Tablonun hazırlanmasında KŞS. 27, 150. KŞS. 28, 34. KŞS. 28, 80. KŞS. 29, 28. KŞS. 29, 47. KŞS. 30, 15. KŞS. 31, 193. KŞS. 32, 18-19-49-111-149. KŞS. 33, 84. KŞS. 34, 15-53-77. KŞS. 35, 25-26-29-38-49-110. KŞS. 37, 42. KŞS. 38, 81. KŞS. 40, 131-132. KŞS. 43, 151. KŞS. 106, 120. KŞS. 210, 26-27-103-169-184-190-266-267. Nolu defterlerden istifade edilmiştir.

Acem	1	Köle	90	--	2	Köle	165
Acem	6	Köle	606	--	2	Cariye	200
--	1	Köle	150	--	3	Cariye	277
Acem	2	Köle	220	--	1	Köle	100
Acem	1	Köle	90	Acem	2	Köle	220
Acem	3	Köle	280	Gürcü	1	Cariye	130
Acem	2	Cariye	180	--	1	Cariye	100
Acem	1	Cariye	80	--	3	Köle- Cariye-oğlu	200
Çerkez	1	Cariye	80	Acem	1	Cariye	100
Acem	3	Köle	30	Acem	3	Cariye	350
--	1	Köle (ihtiyar)	30	Rus	1	Cariye	150
Arap	1	Cariye	10				

Tablodaki veriler incelendiğinde köle ve cariyelerin Ermeni, Acem, Kızılbaş, Rus, Gürcü, Arap, Çerkez ve Nahcivan asıllı oldukları görülmektedir. Genel olarak ise köle ve cariyelerin Acem asıllı oldukları söylenebilir. Köle fiyatları karşılaştırıldığında 300 kuruşluk bedel ile Rus asıllı köle en yüksek bedele sahipken, Acem asıllı üç adet köle otuz kuruşluk bedel ile en düşük fiyata sahiptir. Ayrıca köle olarak çocuk ve yaşlıların da var olduğu görülmektedir. Cariye olarak se en yüksek bedele sahip Gürcü asıllı cariye iken en düşük bedele sahip cariyenin Arap asıllı olduğu söylenebilir.

3.5.3. Hayvan Fiyatları

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda fiyat incelemesi yapılan bir diğer unsur ise hayvanlardır. İnsanların hem geçimini sağlama, hem de normal hayatta işlerini kolaylaştırmaya yardımcı oldukları için hayvan yetiştirdikleri söylenebilir. Küçükbaş ve büyükbaş olarak yetiştirilen bu hayvanların cinsi ve fiyatları tereke kayıtlarına yansıdığı ölçüde aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.11. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Hayvan Fiyatları (Kuruş)²³³⁶

Hayvanın Cinsi	Adet	Fiyat	Hayvanın Cinsi	Adet	Fiyat
Camış öküzü	2	40	Alil katır	1	5
Karasığır ineği	2	12	Keçi	50	50
Karasığır düvesi	2	2	Camış öküzü	2 çift	60
Camış ineği ve malak	2	7	İğdiş doru beygir	1	30
Camış öküzü	1	20	Katır	4	100
Karasığır öküzü	1	11	Beygir	2	30
Ağnam ²³³⁷ (Koyun)	60	30	Merkep	1	5
Beygir	1	13	Karasığır buzağı	3	3
Kısrak	6	20	Ağnam (koyun) ve keçi	63	90
Tay kısrak	2	20	Katır ve at	3	15
Katır sıpası	3	60	Kısrak	2	12
Camış ineği	10	100	Karasığır düvesi	1	4
Ağnam (koyun) keçi	300	200	Karasığır öküzü	1 çift	15
Karasığır ineği ve düvesi	2	2	Camış öküzü	1 çift	36
Camış ineği ve düvesi	3	18	Kısrak ve beygir	2	13
Karasığır tosunu	2	4	İğdiş beygir	1	5
Koyun ve keçi	40	30	Ağnam (koyun) ve kuzu	22-16	40
Doru at	1	36	Kır beygir	1	35
Kır at	1	52	Merkep sıpası	1	6
Al beygir	1	17	İğdiş beygir	1	15

²³³⁶ Bu tablonun hazırlamasında KŞS. 27, 144-150-152-168-189. KŞS. 28, 34-60-76-80. KŞS. 29, 8-11-28-33. KŞS. 30, 15. KŞS. 31, 59-76-166-193. KŞS. 32, 19-112-141-142. KŞS. 34, 53. KŞS. 35, 28-29-49-99. KŞS. 37, 43. KŞS. 38, 119. KŞS. 40, 24-65. KŞS. 43, 81-111. KŞS. 106, 51-93-120. KŞS. 110, 91-128. KŞS. 210, 26-27-103 defterlerdeki tereke kayıtlarından istifade edilmiştir.

²³³⁷ Koyunlar demektir. Ayrıca koyun ve keçiden alınan vergi anlamında da kullanılmaktadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 18.

Kır katır	1	38	Koyun ve keçi	92	115
Doru at	1	28	Erkek katır	1	40
Katır ve beygir	2	16	Sarı kancık katır	1	50
Beygir	3	60	Karasığır öküzü	1 çift	25
Pembe tay	3	115	Siyah iğdiş beygir	1	32
Ağnam keçi	92	50	Camış öküzü	2 çift	58
Doru beygir	1	20	Ağnam (koyun) ve keçi	270	405
Doru at	1	60	Buzağılı camış ineği	2	40
Camış öküzü	1	25	Kısır camış ineği	1	15
Tosun	2	4	Buzağılı karasığır ineği	5	55
Kısırak ve tay	2	15	Kısır karasığır ineği	1	5
Karasığır ineği ve buzağı	2	5	Merkep ve sığa	2	15
İki yaşında kır tay	1	20	Arı	2	2
Siyah kısırak	1	15	Bal arısı	3 sebt	4
Al kısırak	1	15	Koyun ve kuzu	20	52
Doru katır	1	15	Keçi ve oğlak	22	
Celeb camış öküzü	2 çift	60	Kır tay	1	30
Beledî camış öküzü	2 çift	40	Kır beygir	1	10
Camış ineği ve malak	1-2	15	Kula at	1	35
Dana	1	1,5	Al beygir	2	20
Kır ve kula at	2	50	Doru seksane beygir	1	15
Karasığır ineği ve tosun	5-2	30	Sakat beygir	1	30
Ağnam (koyun)	10	15			

Tablodaki veriler incelendiğinde Kastamonu Kazâsı'nda inek, düve, buzağı, camış, öküz, koyun, kuzu, keçi, katır, beygir, at, merkep, sığa, tosun, dana, kısırak, malak, tay ve arı gibi değişik türde birçok hayvanın var olduğu görülmektedir. Tereke kayıtlarında bu hayvanların renk ve cinsiyet gibi belli özellikleri verilmektedir.

Fiyatlamada hayvanların adet olarak fiyatları verildiği gibi toplu olarak da fiyatlandırıldıkları görülmektedir. Aynı ırktaki hayvanların farklı fiyatlara sahip olması muhtemelen hayvanın fizikî özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

3.5.4. Gıda ve Hububat Fiyatları

İncelenen dönemde fiyat araştırması yapılan diğer grup ise gıda ve hububat cinsi ürünlerdir. İnsanların temel yaşam kaynağı olan bu ürünlerin temini, halkın sıkıntı çekmemesi şehrin kadısı ve diğer görevlilerinin başlıca görevlerindendir. Kadı huzurunda belirlenen narh listeleri ile bu ürünlerin fiyatları tespit edilmektedir. Şer'iyye sicillerine kaydedilen bu fiyatlar sayesinde bu dönemde ki ürünlerin fiyatlarını tespit etmek mümkün olmaktadır.

İlk olarak unlu mamullerin fiyatları değerlendirilecektir. 1731 tarihinde bir para karşılığında 120 dirhem nan-ı somun alınırken, 1735 tarihinde bu oran 130 dirhem çıkmıştır. 1739 tarihinde 115 dirhem somun alabilirken, 1747 tarihinde bu oran yetmiş dirheme inmiştir. Nan-ı pide ise bir para karşılığında 1731 tarihinde 110 dirhem alınabilirken, 1735 tarihinde 120 dirheme çıkmıştır. 1739 tarihinde 100 dirheme düşen pide fiyatı, 1747 tarihinde altmış dirheme düşmüştür. Bir para karşılığında 1725 ve 1731 tarihinde yetmiş dirhem peksimet alınabilirken, 1735 tarihinde bu oran 100 dirheme çıkmıştır. Bir para karşılığında 1725 ve 1731 tarihlerinde yetmiş, 1735 tarihinde yetmiş beş ve 1739 tarihinde altmış beş dirhem gözleme alınabilmektedir. 1725 ve 1731 tarihinde bir para karşılığında yetmiş dirhem yağlı çörek alınabilirken, 1735 tarihinde bu oran 100 dirheme çıkmıştır. Bir para karşılığında 1731 tarihinde doksan, 1735 tarihinde 120, 1739 tarihinde seksen ve 1747 tarihinde altmış dirhem yağsız çörek alınabilmektedir. Bir para karşılığında 1731 ve 1735 tarihinde on iki kıyye börek alınabilmektedir. Bir para karşılığında 1725 tarihinde yetmiş beş, 1731 ve 1735 tarihinde ise yetmiş dirhem gevrek halka alınabilmektedir. Yağlı kâhinin bir para karşılığındaki ağırlığı 1725 ve 1731 tarihinde kırk beş, 1735 tarihinde elli beş ve 1747 tarihinde tekrar kırk beş dirheme düşmüştür. Fereş kahisinin bir para karşılığında ki ağırlığı ise 1725 tarihinde altmış beş, 1731 tarihinde altmış ve 1735 tarihinde seksen dirhemdir. Temel tüketim maddesi olan unun ise 1735 tarihinde bir batman ağırlık

karşılığı bedeli, dakik-i has da yirmi dört, dakik-i harci de yirmi iki paradır.²³³⁸ Narh listelerinde verilen diğer gıda maddelerinin fiyatları ise aşağıda ki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.12. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Gıda Fiyatları²³³⁹

Ürün	Ölçü	1725	1731	1735	1739	1747
Koyun eti	Ky	12	12	16	14	18
Keçi eti	Ky	7	8	--	10	12
Sığır eti	Ky	4	6	8	7	9
Camış eti	Ky	--	6	--	6	--
Ciğer	Tk	5	6	--	6	--
Kelle paça	Tk	4	4	--	4	6
Bumbar	Tk	0,5	2	--	--	2
Pastırma	Ky	12	16	--	20	--
Ham kuyruk	Ky	20	24	24	24	27
Kuyruk yağı	Ky	32	40	26	40	38
İç yağı	Ky	12	12	12	12	15
Sadeyağ	Ky	40	40	44	44	42
Zeytinyağı	Ky	36	--	32	36	36
Rumeli yağı	Ky	--	--	--	--	40
Üzüm balı /Ağda	Ky	12	18	14	16	26
Ceviz içi	Ky	--	--	--	--	13
Badem içi	Ky	36	40	40	--	36
Cevizli helva	Ky	15	18	22	20	24
Maksame boza	Dr	300	300	--	300	--
Güfter	Ky	1	16	--	--	--
Sirke	Ky	4	5	5	5	8
Tuz	Ky	0,5	2	2	2,5	2

²³³⁸ Bu veriler KŞS. 28, 4-5. KŞS. 32, 376. KŞS. 34, 123-124. KŞS. 38, 20-21. KŞS. 41, 8-9. Nolu şer'iyeye sicillerinde yer alan narh listelerinden alınmıştır.

²³³⁹ Tablonun hazırlanmasında KŞS. 28, 4-5. KŞS. 32, 376. KŞS. 34, 123-124. KŞS. 38, 20-21. KŞS. 41, 8-9. Nolu şer'iyeye sicillerinden istifade edilmiştir.

Soğan	Ky	0,5	2,5	3	3	3
Kuru üzüm	Ky	8	9	9	10	18
Rezzaki üzüm	Ky	--	--	--	--	20
Fındık	Ky	11	10	10	12	12
Leblebi	Ky	6	8	9	9	12
Nohut	Ky	5	5	6	6	6
Sumak	Ky	20	20	20	24	14
Nişasta	Ky	10	16	12	15	14
Kışniş	Ky	24	24	20	24	18
Zeytin	Ky	--	--	18	16	12
İncir	Ky	1	12	12	12	16
Taşköprü pirinci	Ky	--	--	--	--	14
Saz pirinci	Ky	10	13	13	14	18
Boyabad pirinci	Ky	8	--	12	12	16

Ky: Kıyye Dr: Dirhem Tk: Takım/Tane

Tablodaki veriler incelendiğinde, et grubunda hayvanların türüne göre farklı olarak fiyatlandırmaya gidildiği görülmektedir. Koyun ve keçi etinin, sığır ve camış etinden daha pahalı olduğu görülmektedir. Aynı durum pirinç grubu içinde geçerlidir. Saz pirincinin fiyatı Taşköprü ve Boyabat pirincine göre daha pahalıdır. Tablodaki diğer gıda maddelerinin fiyatları incelendiğinde ise çok önemli bir artışın olmadığı söylenebilir. Bu durumda önemli bir olayın olmadığı ve incelenen dönem boyunca sabit bir fiyat oranının olduğu ifade edilebilir.

Tablodaki veriler dışında nadir de olsa fiyatları verilen gıda maddeleri ise şunlardır: Kestanenin kıyye fiyatı dört para²³⁴⁰, büryanın kıyye fiyatı yirmi sekiz para²³⁴¹, Çıkrıkçı bey eylemek üzere koyun etinin kıyyesi dokuz para²³⁴², yağlı tabe kahisinin kırk dirhemi bir para²³⁴³, yağlı gevreğin altmış beş dirhemi bir para, sığır iç yağının kıyyesi on para, kuru soğanın kıyyesi üç para²³⁴⁴, yaş üzümün kıyyesi dört

²³⁴⁰ KŞS. 35, 4.

²³⁴¹ KŞS. 37, 5.

²³⁴² KŞS. 29, 1.

²³⁴³ KŞS. 30, 112.

²³⁴⁴ KŞS. 36, 228. KŞS. 40, 9.

para²³⁴⁵, lahananın kıyyesi dört para, elmanın kıyyesi iki para, armudun kıyyesi üç para, büryan soğanının kıyyesi iki para²³⁴⁶, taze soğan büryanının kıyyesi iki para kaba soğanın kıyyesi bir para, şam-ı aselin kıyyesi yüz para ve şam-ı rüganın kıyyesi otuz iki paradır.²³⁴⁷ İnsan ve hayvanların temel tüketim maddesi olan arpa ve buğdaya ait fiyatlar ise tereke kayıtlarına göre verilecektir. 1727 tarihinde altı kile buğdayın bedeli dört kuruştur.²³⁴⁸ 1729 tarihinde arpa ve buğdayın kilosunun bir kuruş olduğu görülmektedir.²³⁴⁹ 1731 tarihinde buğdayın kilosu bir kuruşken, kırk kilo arpanın fiyatı otuz kuruştur.²³⁵⁰

3.5.5. Mal ve Eşya Fiyatları

Halkın günlük hayatta kullandığı araç gereçlerin fiyatları da incelemeye tabi tutulacaktır. Bu fiyatların tespiti konusunda ağırlıklı olarak tereke kayıtlarından istifade edilebilmektedir. Ancak bu fiyatların güvenilir olmadığı söylenebilir. Kayıtlarda müstamel ve köhne olarak kaydedilen bu ürünlerin, yenilerinin fiyatları tespit edilememektedir. Bazen yüksek bazen düşük kaydedilen bu ürünler; giyim-kuşam, ziynet ve süs eşyaları ile ev eşyası türündedir.²³⁵¹ Bunların dışında kalan ve narh listelerinde fiyatları verilen diğer tüketim maddelerinin fiyatları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.13. 1725-1750 Tarihleri Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Tüketim Maddeleri Fiyatları²³⁵²

Maddenin Cinsi	Ölçü	1729	1735	1739	1748
Halep sabunu	Ky	54	48	60	60
İzmir sabunu	Ky	36	32	32	36
Girit sabunu	Ky	--	--	36	44
Araç sabunu	Ky	18	16	15	14

²³⁴⁵ KŞS. 37, 6.

²³⁴⁶ KŞS. 40, 9.

²³⁴⁷ KŞS. 41, 8.

²³⁴⁸ KŞS. 29, 28.

²³⁴⁹ KŞS. 30, 15.

²³⁵⁰ KŞS. 32, 19.

²³⁵¹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 231.

²³⁵² Tablonun hazırlanmasında KŞS. 30, 112-113. KŞS. 33, 273-274. KŞS. 36, 227-228. KŞS. 43, 269-270 numaralı defterlerden istifade edilmiştir.

Eflani sabunu	Ky	10	12	10	12
Arap sabunu	Ky	6	6	6	6
Bal mumu	Ky	100	100	--	100
Yağ mumu	Ky	24	28	--	32
Pembe	Ky	--	64	46	--
Pembe aydın	Ky	59	--	--	84
At nalı	Tk	33	42	42	48
Katır nalı	Tk	28	34	34	34
Merkep nalı	Tk	13	18	18	15
Camış nalı	Tk	--	34	32	30
Karasığır nalı	Tk	16	20	20	20
Bedavra enserisi	Ky	32	36	36	36
Küçük sağış (100)	Ad	10	10	10	10
Büyük sağış (100)	Ad	18	18	20	20
Büyük çizme nalçası	Çf	--	6	--	6
Büyük babuç nalça	Çf	--	4	--	4
Evasıt babuç nalça	Çf	--	3	--	--
Edna babuç nalça	Çf	--	1,5	--	--
Zenne nalça mıhlama	Çf	--	--	--	3
Kakma zenne nalça	Çf	--	--	--	2
Küçük nalça	Çf	--	--	--	1
Nal	Bt	1 kr	--	--	--

Ky: Kıyye Tk: Takım/Tane Ad: Adet Çf: Çift Bt: Batman

Tablodaki veriler incelendiğinde narh listelerinde fiyatları verilen sabun türlerinin bir birinden çok farklı olduğu görülmektedir. Kastamonu'da üretilen sabunların dışında Halep, İzmir, Girit ve Arap bölgelerinden sabunların geldiği söylenebilir. Fiyatı en yüksek sabun türü Halep sabunu iken en düşük fiyata sahip sabun türü ise Arap sabundur. Bal mumunun fiyatı da yağ mumunun yaklaşık dört katıdır. Hayvanların ayaklarına takılan nal ise hayvanın türüne göre değişik isimler altında narh listesine kaydedilmiştir. Nal fiyatları kendi arasında karşılaştırıldığında fiyatı en yüksek at nalı

iken, fiyatı en düşük ise merkep nalıdır. Nalça türündeki fiyatlar ise her zaman verilmemektedir. Bunun sebebi olarak muhtemelen o yıl malın bulunmaması veya kayda geçmesine ihtiyaç duyulmamasından kaynaklanmış olabilir. Tablonun dışında demirin batmanı bir kuruş²³⁵³ hafif at nalının takımı 40 para²³⁵⁴ ve Adana pamuğunun ise çok kez listede yer almasına karşın fiyatı belirtilmemiştir.²³⁵⁵ Bunun yanında narh listelerinde boyacılık ve vernik yapmakta kullanılan bezir yağının da fiyatı sıklıkla verilmektedir.²³⁵⁶ 1726 ve 1731 tarihinde bezir yağının kıyyesi yirmi dört para iken, 1735 ve 1739 tarihlerinde otuz iki para ve 1747 tarihinde ise otuz para olduğu görülmektedir.²³⁵⁷

3.6. MUKATAALAR

Arapça kesmek manasındaki kat' kökünden türeyen mukataa kelimesi kesişmek anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu kavram, devlete ait bir kısım vergi ve resimlerin belirli bir miktar karşılığında iltizama verilmesi manasından, zamanla iltizamın konusu olan vergi birimi anlamına kaymıştır.²³⁵⁸ Bu anlamıyla mukataa hazineye gelir sağlayan vergi kaynağının adıdır.²³⁵⁹ Ancak öşür gibi ayni alınan mahsul vergileri bu alana girmez mukataanın konusu önceden belirlenmiş ve değişmeyen nakdi gelirleri kapsamaktadır.²³⁶⁰ Mukataa tek bir vergi türünü bir bölge veya bölgeler olarak kapsayabildiği gibi, farklı türdeki vergileri kapsayan bir ya da birden çok bölgeyi de kapsayabilmektedir. Mukataaların kapsadığı alan ile vergi çeşitliliği arasında genellikle ters orantı vardır. Tek bir vergi türünü kapsayan mukataaların bölgesi daha genişken birden çok vergiyi kapsayan mukataanın alanı daha küçük olabilmektedir.²³⁶¹

²³⁵³ KŞS. 43, 269

²³⁵⁴ KŞS. 41, 9.

²³⁵⁵ KŞS. 37, 6. KŞS. 38, 21. KŞS. 110, 103.

²³⁵⁶ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 118.

²³⁵⁷ KŞS. 28, 4-5. KŞS. 32, 376. KŞS. 34, 123-124. KŞS. 38, 20-21. KŞS. 41, 8-9

²³⁵⁸ Mehmet Genç, "Mukataa", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXI, 129.

²³⁵⁹ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yy'dan Tanzimat'a Kadar)*, 21. Demirtaş, "Osmanlı Maliye Teşkilatı", *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, ed. Tufan Gündüz, 246-247. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2012, 199.

²³⁶⁰ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 174-175.

²³⁶¹ Genç, "Mukataa", *DİA*, XXXI, 129. Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yy'dan Tanzimata Kadar)*, 21.

Bir mukataanın hazineye gelir sağlaması ise iltizam, emanet ve malikâne sistemi ile olmaktadır.²³⁶² Osmanlı Devleti'nin mali temeli incelendiğinde devlete ait toprakların tımar olarak görevlilere verildiği ve böylece hazineden nakit para çıkmadan bir ordunun hazır edildiği söylenebilir. Bu uygulama devletin güçlü olduğu dönemde sorunsuz olarak işlemiştir. Ancak savaşların kaybedilmeye başlanması ile toprakların daralması ve devletin nakit paraya ihtiyaç duyması, ekonomik olarak bazı yeniliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. İlk olarak devlete ait belli herhangi bir vergi geliri belirli yıllık gelir karşılığında özel şahıslara verilmeye başlanmıştır. Bu sisteme iltizam vergiyi toplama hakkını alan kişiye de mültezim denilmiştir. Bu sistemde süre bir ile üç yıl arasında sınırlı tutulmuştur.²³⁶³ Bu sistemde devlete ait vergi gelirleri açık artırma usulü ile en yüksek fiyatı veren kişiye verilmekteydi. Devletin buradaki amacı, artan masraf giderlerine karşılık vergi gelirlerini süratle nakde dönüştürmektir. Fakat ihaleyi alan kişiler devlete ödedikleri ücreti misliyle halktan çıkarma yoluna gidince bu sistemden vazgeçilmiştir.²³⁶⁴ Devletin bu sistemden istediği faydayı sağlayamaması sonucu XVII. yüzyılın sonundaki askerî ve mali bunalımın da etkisi ile malikâne sistemi adı verilen yeni bir sistem yürürlüğe girmiştir. İltizam sisteminde belirli süre ile kısıtlı tutulan mukataaların işletim süreci bu sistem ile kayd-ı hayat şartına çevrilmiştir.²³⁶⁵ Burada şunu da ifade etmek gerekmektedir. Geliri ve idaresi doğrudan devlet tarafından yapılan miri mukataalar ile geliri vakıflara ait olmakla birlikte devletin de dolaylı olarak gelir sağladığı vakıf mukataaları olarak bu dönemde mukataaların iki kısma ayrıldığı bilinmektedir. Miri ya da vakıf olsun mukataayı ömür boyu satın alan kişi hazineye satış bedeli olarak muaccele adı verilen bir ücret yatırmak zorundadır. Bunun dışında malikâne sahibi tarafından hazineye her yıl mal adı verilen bir meblağ daha yatırılmaktadır. Bu ise mukataaların yıllık vergisi olarak tanımlanabilir.²³⁶⁶ Osmanlı

²³⁶² Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, YKY Yayınları, İstanbul 2013, 270-273.

²³⁶³ Mehmet Genç, "İltizam", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXII, 154-158. Mesud Küçükcalay, Ali Çelikkaya, "Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 878-892. Murat Çizakça, "Osmanlı İmparatorluğunda İç Borçlanmanın Evrimi (XV. Yüzyıldan, XIX. Yüzyıla)", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, III, 224. Eftal Şükrü Batmaz, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, YTY, Ankara 1999, III, 250-251.

²³⁶⁴ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 102-103. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İktimâî Tarihi*, 596.

²³⁶⁵ Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, 584. Ayrıca bakınız Eftal Şükrü Batmaz, *XVIII. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, 105-111.

²³⁶⁶ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yydan Tanzimat'a Kadar)*, 22. Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 99-110.

maliyesinde vergi toplama biçimi olan bu mukataalar maden işletmeleri, tuz, şap gibi devlete ait kaynaklar, şehirlerdeki bedesten, tabakhane, boyahane, kasabhane, şemhane ve meyhane gibi ticari ve sinai işletmeler, damga, mizan ve bac gibi gümrük gelirleri ile iskeleleri içine almaktadır.²³⁶⁷ Malikâne olarak verilen bu bölgelerin içinde birden çok mukataanın olduğu görülmektedir. İncelenen dönemde Kastamonu’da tespit edilen mukataalar şunlardır:

3.6.1. Âdet-i Ağnâm Mukataası

Koyun ve keçi yetiştiriciliği Osmanlı Devleti’nde yaygın olarak görülmektedir. Tahrir defterlerindeki bilgilere göre koyun ve keçiden iki âdeti için bir akçe vergi alındığı bilinmektedir.²³⁶⁸ İncelenen dönemde Kastamonu’da Âdet-i Ağnâm Mukataası adı altında bir mukataanın var olduğu görülmektedir. 1732 tarihinde kırk bin akçe ile Kastamonu Damgay-ı Kirpas ve Âdet-i Ağnâm Mukataası’na ortak sahip olan Ahmet ve Hasan Ağalar, Bolu ve Kastamonu miri Âdet-i Ağnâm Mukataası sahibi İbrahim ve Ali Ağa’nın vekilleri Mustafa Ağa’dan şikâyetçi olmuşlardır. Mustafa Ağa’nın sahip oldukları mukataa alanında bazılarında Âdet-i ağnâm vergisi aldığını bildirip def edilmesini istemişlerdir. İnceleme sonucunda 1721 tarihinde bu mukataanın miri mukataya devredildiği anlaşıp, ayrı bir mukataa olduğu söylenmiştir. Bunun üzerine vekil Mustafa Ağa, bu mukataaya müdahale etmekten men edilmiştir.²³⁶⁹ Bu belgeye göre Bolu ve Kastamonu Âdet-i Ağnâm Mukataası dışında Kirpas Mukataası alanı içinde bir Âdet-i Ağnâm Mukataası’nın var olduğu görülmektedir. 1748 tarihinde Kastamonu kadısına gönderilen emirde, Damgay-ı Kirpas ve Âdet-i Ağnâm Kastamonu mukataalarının senelik kırk bin akçe ile mutasarrıfı olan Hasan’ın üç senede bir görülmesi gereken mukataa hesabının 1733 senesinden beri yapılmadığı bildirilmiştir. Mübaşir tayin edilen Mehmet Ağa’ya gidip bu süre zarfındaki mukataa hesabını kadı ve mütesellim yardımı ile yapması emredilmiştir.²³⁷⁰ 1750 tarihinde Kastamonu Damgay-ı Kirpas ve Âdet-i Ağnâm Mukataası malikâne emini Hasan Ağa, Rumeli Âdet-i Ağnâm Mukataası sahipleri Ali ve Süleyman Ağa’nın vekilleri olan Mehmet Ağa’dan şikâyetçi

²³⁶⁷ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 176. Demirtaş, “Osmanlı Maliye Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, 251.

²³⁶⁸ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 106.

²³⁶⁹ KŞS. 210, 260.

²³⁷⁰ KŞS. 43, 234.

olmuştur. Sinop, Boyabad ve Durağan kazaları selatin vakfından olup Âdet-i ağnâmları Rumeli mukataası tarafından toplandığı halde vekilin diğer kazâların Âdet-i ağnâm vergisine de müdahale ettiğini bildirmiştir. Araştırma sonucu bu üç kazâ dışındaki kazâların Âdet-i ağnâm vergisinin Kastamonu Damgay-ı Kirpas ve Âdet-i Ağnâm Mukataası sahipleri tarafından toplandığı bildirilip vekile bu kazâlar dışına müdahale etmemesi tenbih edilmiştir.²³⁷¹

Bazen bu verginin toplanmasında sorun yaşandığı görülmektedir. 1750 tarihinde Kastamonu ve Bolu sancakları Âdet-i Ağnâm Mukataasına sahip Ali ve Süleyman Ağalar mektup gönderip, vekil kıldıkları Ali ve Şerbetçibaşı Mehmet'in, Âdet-i ağnâm vergisini toplamak için gittiklerinde bazılarının sadat-ı kiramdan ve askeriyeden köprücü, şahinci, doğancı, atmacacı ve kuloğluyuz gibi bahaneler ile vergiyi vermekten kaçındıklarını bildirmişlerdir. Haslar mukataası defterine göre Bolu ile Kastamonu Âdet-i Ağnâm Mukataası'nın yıllık 875 kuruş ile Ali ve Süleyman Ağa üstünde olduğu bildirilmiştir. Gönderilen emirde koyun, kuzu, keçi ve oğlaktan ağnam vergisi alındığı bildirilip Seyyidlerin kendi için besledikleri 150'den fazla koyun için her birine bir akçe ağnam vergisi, her yüzü için yedi akçe adet-i gulamiye ve her üç yüz koyun için beş akçe resm-i ağıl alınması emredilmiştir. Geri kalan askerî kesimin de inat etmeyip vergisini ödemesi emredilmiştir.²³⁷² Bir diğer kayıta Bolu ve Kastamonu Âdet-i Ağnâm Mukataası'nın 2450 kuruş muaccele ve senelik 800 kuruş mal ile Ali ve Süleyman Ağa'larda olduğu bildirilmiştir. Mayıs 1749 tarihinde bu mukataanın senelik mal bedeli 875 kuruş yapılmış ve Kastamonu Kirpas Mukataası eminine mukataa bölgesi dışındaki Âdet-i ağnâm vergisine müdahale etmemesi emredilmiştir.²³⁷³

Kalelerde görev yapan askerlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında bu mukataa gelirlerinden istifade edildiği görülmektedir. Erzurum ve Basra kalelerindeki askerilerin maaş ve çuka baha ücretlerinin Âdet-i Ağnâm-ı Yörükân-i Kastamonu ve Hassa-i Kastamonu mukataaları ile Kastamonu Sancağı'nın 1740-1741 tarihleri avarız gelirlerinden karşılanması emredilip bir an önce zikredilen gelirlerin toplanıp gönderilmesi emredilmiştir.²³⁷⁴

²³⁷¹ KŞS. 110, 82-83.

²³⁷² KŞS. 110, 210-211.

²³⁷³ KŞS. 110, 212-214.

²³⁷⁴ KŞS. 39, 216.

3.6.2. Damgay-ı Kirpas Mukataası

Anadolu'nun çeşitli şehir ve beldelerinde pamuk ipliğinden çeşitli tür ve desende kumaş dokunmaktaydı. Bu sanayi kolunda üretilen ürünlerde vergiye tabi idi. Vergisi ödenen ürüne damga basıldığından dolayı mukataaya bağlanan bu vergi damga vergisi daha yaygın ismiyle Damgay-ı kirpas mukataası adıyla anılmıştır. 1695-96 tarihinde divan-ı hümayûn tarafından Kastamonu Kazâsı ve nahiyelerinin Damgay-ı kirpas ve tevabihi mukataası askerî kesimden Abdullah zide kadruhuya verilmiştir. Senelik 250.000 akçe mal ve 2650 esedi kuruş muaccele bedelinin ise hazimey-i amire ve Safiye Sultanzâde Mehmet Bey'e ödendiği görülmektedir.²³⁷⁵ XVIII. yüzyılda Kastamonu Damgay-ı Kirpas Penbe Mukataası'nın değerinin 315 bin akçe olduğu görülmektedir.²³⁷⁶ 1725 tarihinde Kastamonu Kirpas ve Kırac Çeltük mukataası ortak olarak Ahmet ve Mustafa Ağalar tarafından işletilmektedir. Kastamonu kadısına gönderilen emirde, Ahmet Ağa'nın birkaç senedir hesabı görmeyerek ortağı Mustafa Ağa'ya zulmettiği bildirilmiştir. Kadı marifetiyle hesabın görülüp Mustafa Ağa'ya alacağı ücretin verilmesi istenmiştir.²³⁷⁷ 1732 tarihinde Hacı Mustafa ve Ahmet Ağa'nın ortak olarak idaresinde olan Damgay-ı Kirpas ve Kırac İnha Çeltük mukataasının 1731 senesi kalemiye ücretinin 329 kuruş bir sülüs olduğu görülmektedir.²³⁷⁸ 1731 tarihinde senelik elli bin akçe ücret ile Damgay-ı Kirpas Kastamonu Mukataası malından olan Dede Sultan Zaviyesi ahalisine malikâne sahipleri tarafından zulüm edildiği için mukataadan çıkarılması istenmiştir. İnceleme sonucunda bu elli bin akçeyi her sene hazineye vermeyi taahhüt eden Burusavi Mehmet Ağa, zaviyedar olarak vakfa atanmıştır ve Dede Sultan Zaviyesi, mukataa alanından çıkarılmıştır.²³⁷⁹ 1735 tarihinde Damgay-ı Kirpas Kastamonu Mukataası eminleri Ahmet ve Hasan Ağa'lar, basmacı üstadı Ali, Halil ve Ahmet Ağa'dan şikâyetçi olmuşlardır. Tezgâh kurup üstad olan kişilerin mukataa eminlerine senelik beş kuruş izin tezkeresi ücreti vermeleri adet iken, bu kişilerin bu ücreti vermediklerini bildirmişlerdir. Şahitler ile bunun adet olduğu bildirilmiş ve ücreti ödemek için Basmacı Ali, Halil ve Ahmet'e tenbih edilmiştir.²³⁸⁰

²³⁷⁵ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 228-229.

²³⁷⁶ Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Belleten*, TTK Yayınları, LII/203, Ankara 1988, 519.

²³⁷⁷ KŞS. 31, 100.

²³⁷⁸ KŞS. 32, 264.

²³⁷⁹ KŞS. 32, 279.

²³⁸⁰ KŞS. 33, 75-76.

1737 ve 1738 tarihinde Ahmet ve Hasan Ağa'nın uhdesinde olan Kastamonu Damgay-ı Kirpas Mukataası kalemiye ücreti vekilleri Mehmet Ağa'dan alınmıştır.²³⁸¹ 1740 tarihli belgede ise Damgay-ı kirpas, Âdet-i ağnâm ve Boyahane mukataalarının yarı hisse ile mutasarrıfı olan Gabarizâde Ahmet Ağa'nın, 1733 senesinden beri hesabını görmediği için mukataaları elinden alınmıştır. 5100 kuruş muaccel bedeli ile bu mukataalarda ki yarı hisse Sadettin'e verilmiştir.²³⁸² 1740 tarihinde Resm-i Damgay-ı Kastamonu Mukataasının muaccele miktarı 10.200 kuruş iken kar haddi yıllık % 29,7 malikâne sahibinin yıllık karı 3030 kuruş ve hazineye ödenen yıllık vergi miktarının ise 1050 kuruş olduğu görülmektedir.²³⁸³ 1747 tarihinde surma-i boyacı esnafı ile basmacı esnafının Damgay-ı Kirpas Kastamonu Mukataası emini Hasan Ağa'dan şikâyetçi oldukları görülmektedir. İddalarına göre Hasan Ağa, kendilerinden haksız akçe almaktadır. Olayın araştırılması için Çukadar Mehmet Ağa mübaşir tayin edilmiştir. Hasan Ağa cevabında Damgay-ı kirpas, boyahane ve tevabi mukataasının senelik 120 bin akçe malı olduğunu bildirip 1703 senesinde de bu konunun dava olunarak kanunî olarak sabbağ esnafından senelik 270 kuruş, basmacı esnafı ustalarının her birinden senelik beş kuruş, kırmızı boyacı esnafından senelik 200 kuruş ve elvan boyahanelerinin her birinden senelik onar kuruş alındığını berat ve şahitler ile ispatlamıştır. Bunun üzerine esnaf taifesine kadime aykırı hareket etmemeleri tenbih edilmiştir.²³⁸⁴ 1751 tarihinde Damgay-ı Kirpas Kastamonu ve Arabapazarı ve Boyahane ve tevabi mukataasının yıllık hazineye ödenen vergi miktarı 875 kuruştur.²³⁸⁵

Bu mukataadan elde edilen gelirlerin devlet tarafından değişik masrafların karşılanmasına harcadığı görülmektedir. 1736 tarihinde Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde, 1734 senesi Şark seferi için Tosya menzilinde hazır edilmesi istenen zahire ücretinin 427,5 kuruş ve 337,5 kuruşluk iki kıta masrafının Kastamonu Damgay-ı Kirpas Mukataası yarı hisse ile mutasarrıf olan Gabarizâde Ahmet Ağa tarafından mukataanın cebelü bedeliyesinden ödenmesi emredilmiştir. Ahmet Ağa'nın bu ödemeye karşı çıkmasına rağmen bir an önce ücreti göndermesi

²³⁸¹ KŞS. 36, 181.

²³⁸² KŞS. 37, 101-103.

²³⁸³ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 184.

²³⁸⁴ KŞS. 41, 28-29.

²³⁸⁵ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 137.

emredilmiştir.²³⁸⁶ 1745 tarihinde Diyarbakır canibi askerine başbuğ tayin edilen Abdullah Paşa emrindeki askerlerin masrafı için mukataalardan cebelü bedeliyeleri talep edilmiştir. Kastamonu Damgay-ı Kirpas Mukataası emini Hasan Ağa tarafından toplam 573,5 on para cebelü bedeliyesi ücreti gönderilmiştir.²³⁸⁷

3.6.3. İhtisap Mukataası

İhtisap kelimesi, hesap sorma hesaba çekme manasına gelmekle birlikte, klasik dönemde çarşı ve pazardaki fiyatların ve alışverişin kontrolü için kullanılmaya başlanmıştır. İhtisap işini düzenleyen kişiye de muhtesip²³⁸⁸ denilmektedir. Muhtesip kadıya tabidir. Kadıya ait olan çarşı ve pazarın denetimi, muhtesip tarafından sağlanmaktadır. Muhtesiplik işi devlet tarafından ya iltizam ile muhtesibe ya da emine havale edebilmektedir. Amil ya da emin, devlet tarafından belirlenen iltizam bedelini hazineye ödemek mecburiyetindedir. İşte bu gelir kalemine ihtisap mukataası denilmektedir.²³⁸⁹ 1725 Martı ibtidasından bir sene tamamına değin mirliha haslarından olan ihtisap ve kıst dühan mukataası 750 kuruşa Şehir Kethüdası Hüseyin Çelebi ve Mahmut Ağa tarafından ortak iltizam edilmiştir.²³⁹⁰ 1732 tarihinde İhtisap Mukataası bir yıl süreyle 740 kuruşa Şehir Kethüdası Ahmet Ağa, Abdalbaki Çelebi ve Mustafa Beşe tarafından iltizam edilmiştir.²³⁹¹ 1735 senesi martı başından bir sene tamamına değin Bacı bazar ihtisap ve şemhane ve kıst dühan mukataası Şehir Kethüdası Ahmet Ağa tarafından iltizam edilmiştir.²³⁹² 1736 tarihinde tekrar Şehir Kethüdası Ahmet Ağa ve Mustafa Beşe'nin ortak iltizam ettiği mukataanın²³⁹³ 1736²³⁹⁴, 1737²³⁹⁵ ve 1738²³⁹⁶ tarihlerinde Hüseyin Ağa tarafından iltizam edildiği görülmektedir. 1739 senesinden

²³⁸⁶ KŞS. 34, 103.

²³⁸⁷ Muaccelle bedeli ise 3825 kuruştur. Ayrıca Hacı Abdurrahman Ağa uhdesinde olan Devrekani namı diğer hurda mukataasının muaccelle miktarı 3062,5 kuruş iken cebelü bedeliyesi miktarı 459 kuruş on beş paradır. KŞS. 106, 158-159 A.

²³⁸⁸ Sanat erbabının narhlarına bakmak, kile, arşın vb. ölçüler ile terazi ve kantarları muayene edip düzgün ölçüler kullanmayan ve satışlarda hile yapanları cezalandırmak için mükellef olan memur için kullanılan bir tabirdir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 572.

²³⁸⁹ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, 146.

²³⁹⁰ KŞS. 27, 64.

²³⁹¹ KŞS. 210, 393.

²³⁹² KŞS. 33, 216.

²³⁹³ KŞS. 35, 292.

²³⁹⁴ KŞS. 35, 261.

²³⁹⁵ KŞS. 35, 165

²³⁹⁶ KŞS. 36, 179.

1740 senesine kadar İhtisap ve kıst dühan mukataasının 750 kuruşa iltizam edildiği görülmektedir.²³⁹⁷ 1741 senesine kadar senelik 750 kuruşa bu muktaanın tekrar Mustafa Çelebi ve Alemdar Mehmet Ağa tarafından iltizam edildiği görülmektedir.²³⁹⁸ 1742 ve 1743 tarihlerinde Seyyid Ali Ağa tarafından mukataa iltizam edilmiştir.²³⁹⁹ 1744 tarihinde 750 kuruşa Seyyid Ali Ağa tarafından mukataa iltizam edilmiştir.²⁴⁰⁰ 1747 ve 1748 tarihlerinde ise Veli Çelebi ve Molla Mehmet Ağa tarafından iltizam edilmiştir.²⁴⁰¹ 1749 senesinden 1750 senesine kadar Hacı Ahmet ve Hacı Hüseyin tarafından ortak iltizam edilmiştir.²⁴⁰² İhtisap mülteziminin Sultan Bayezid Vakfı'ndan olan Kapan Hanı, kantar ve vezinlerine müdahale ettiğine dair vakıf görevlileri şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine Kapan Hanı'ndaki kantar ve vezin vergisine bacı bazar ve İhtisap Kastamonu Mukataası mültezimi Seyyid Ali Ağa'nın müdahale etmemesi emredilmiştir.²⁴⁰³

3.6.4. Mumhane (Şemhane) Mukataası

Mum incelenen dönem için çok önemli bir aydınlatma aracıdır. Cami, mescid, türbe ve zaviye gibi çeşitli yapılar ve evlerde kullanılmaktadır. Mumun hammaddesi hayvanların kuyruk ve iç yağlarının sızdırılıp dondurulmasından elde edilen don yağıdır. Ayrıca bal mumundan da üretilmektedir.²⁴⁰⁴ 1582 tarihinde Kastamonu Sancakbeyi Mehmet Bey'in hasları arasında mumhane mukataasının 5.000 akçe ile kayıtlı olduğu görülmektedir.²⁴⁰⁵ İncelenen dönem içinde 1734 tarihinde Şemhane (mumhane) ve İhtisap mukataası mütesellim kaymakamı Mehmet Ağa tarafından Mustafa Beşe ve Mustafa Çelebi'den alınarak Şehir Kethüdası Ahmet Çelebi'ye verilmiştir.²⁴⁰⁶ 1736 tarihinde Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde Kastamonu salhanesinde kesilen koyun, keçi ve sığır gibi hayvanların iç yağı ve dondurulmuş yağlarının mumhaneye gönderilmesi emredilmiştir. Senelik elli kuruş mal-ı maktu ile Ahmet Ağa mumcubaşı tayin edilip, ücreti mukataa eminlerine vermesi

²³⁹⁷ KŞS. 38, 153.

²³⁹⁸ KŞS. 37, 92.

²³⁹⁹ KŞS. 40, 213.

²⁴⁰⁰ KŞS. 106, 255.

²⁴⁰¹ KŞS. 43, 185.

²⁴⁰² KŞS. 43, 243.

²⁴⁰³ KŞS. 106, 218.

²⁴⁰⁴ Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), 145.

²⁴⁰⁵ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 97.

²⁴⁰⁶ KŞS. 33, 164.

emredilmiştir.²⁴⁰⁷ 1739 tarihinde Kastamonu Serdarı Hacı Ahmet'e mumhaneyi işledip vukuyesi otuz akçeden mum satmasına izin verilmiştir.²⁴⁰⁸ 1750 tarihinde Kastamonu kadısına gönderilen emirde, Kastamonu Mütessellimi İbrahim Ağa'nın sunduğu arzuhalde üç seneden beridir salhanede koyun, keçi ve sığır kesilmediği için mum sıkıntısı yaşandığı bildirilmiştir. Kişilerin basdırma bahanesiyle hayvanlarını evde kestikleri ve iç yağları ile dondurulmuş yağlarını dışarda sattıkları söylenmiştir. Senelik elli kuruş ücret ile Mumcubaşı Ahmet Ağa'nın atandığı hatırlatılıp hayvanların salhanede kesilmesi ve iç yağları ile dondurulmuş yağlarının mumhaneye verilmesi emredilmiştir. Senelik ücretin Ahmet Ağa tarafından mukataa eminine verilmesi istenmiştir.²⁴⁰⁹

Bu mukataalardan başka belgelerde ismi geçen diğer mukataalar ise şunlardır: Senelik elli bin akçe mal ile Mizan-ı Harir Kastamonu Mukataası²⁴¹⁰ Amasyada bulunan Sultan Bayezid Vakfı Mukataaları'ndan Kastamonu'da vaki Kuşkara ve Tevabihi Mukataası²⁴¹¹ Evkaf Haremeyn Mukataası²⁴¹² ve bunlardan başka Küretün Nühâs Mukataası²⁴¹³ Kırâç Çeltüğü Mukataası²⁴¹⁴ Boyahane Mukataası²⁴¹⁵ Devrekani kazâsı ve nahiyesinde kükürd²⁴¹⁶ ve Hasha-i Devrekani namı diğer Hurda ve Tevabihi Mukataasının²⁴¹⁷ olduğu söylenebilir.

²⁴⁰⁷ KŞS. 35, 227-228. Bu miktarın 1685 tarihinde de aynı olduğu görülmektedir. Pelin İskender, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu Şer'iyye Sicili*, (Yükseklisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1994, 33.

²⁴⁰⁸ KŞS. 38, 19.

²⁴⁰⁹ KŞS. 110, 226-227.

²⁴¹⁰ KŞS. 27, 94.

²⁴¹¹ KŞS. 28, 199. 1726 Martından itibaren bir sene süreyle Mustafa Ağa tarafından iltizam edildiği görülmektedir. Aynı muktaanın 1731 senesinde Hacı Hüseyin ve Hacı Mehmet tarafından deruhte edildiği görülmektedir. Mukataanın maktu bedeli 1650 kuruştur. KŞS. 32, 319.

²⁴¹² Her yıl hac döneminden önce genellikle Mekke ve Medine halkına hediye olarak gönderilen para, altın ve diğer eşyalara surre denilmektedir. Bu surrelerin en önemli kaynağı Haremeyn Vakıflarıdır. Bunun yanında devlet hazinesi, hazine-i hassa ve ferdi hediyelerde surrenin diğer kaynakları arasındadır. Şit Tufan Buzpınar, "Surre" *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2009, XXXVII, 567-569. Haremeyn Şerife Vakfı mahsulünden Kastamonu Sancağı ve tevabihinden 1746 tarihi surresi için 200 adet hediye gönderilmiştir. BOA. EV. HMK. SR. d. 1521, 11.

²⁴¹³ KŞS. 28, 231. KŞS. 33, 39.

²⁴¹⁴ KŞS. 31, 100. Bu mukataa bir diğer belgede Hasha-i Çeltük Enhar-ı Kırâç ve Tevabihi Mukataası olarak geçmektedir. KŞS. 106, 155. Bu mukataa 1696 tarihinde divan-ı hümayun tarafından senelik 176.700 akçeye Veziriazam Kâtibi Abdülbaki ve ağalarından Mustafa tarafından ortak alınmıştır. Senelik 350 esedi kuruş muaccele ve malın Tamışvar Muhafızı Vezir Cafer Paşaya verildiği görülmektedir. Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 268-269.

²⁴¹⁵ KŞS. 37, 101. Bu mukataanın 1742 tarihinde Hacı Abdi ve kayını Hüseyin tarafından 2000 kuruşa iltizam edildiği görülmektedir. BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 15, 109.

²⁴¹⁶ Bu mukataanın 1696-97 tarihinde senelik 330.000 akçe ile Divan-ı hümayun tarafından Hassa Hazinedarı sabık Şahin Ahmet Ağaya tabi Hacı Mehmet tarafından alındığı görülmektedir. Senelik 800

3.7. TARIM VE HAYVANCILIK

Osmanlı Devleti'nde yükselme devrinde küçük şehirlerin çoğunun etrafının bağlar, meyve bağçeleri ve bostanlarla çevrili olduğu söylenebilir. Sulama imkânı olan bölgelere kurulan bu şehirlerde bağçe ziraati iş hayatının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Aynı durum büyük şehirler içinde geçerlidir.²⁴¹⁸ İncelenen dönemde Kastamonu şehrinin kenar bölgeleri ile Karaçomak deresinin geçtiği bölgede bağcılık ve bağçecilik faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir. Su kaynaklarına yakın olan bu bölgenin şehrin sebze ve meyve deposu olduğu söylenebilir.²⁴¹⁹ İncelenen mülk satış belgelerinde de kişilerin genellikle evlerinin yanında bir bağçeye sahip oldukları görülmektedir. Kırkçeşme Mahallesi'nden Müezzîn Hüseyin Halife, kızlarına su kuyulu, meyve bağçeli iki evini 300 kuruşa satmıştır.²⁴²⁰ Saraçlar Mahallesi'nden Saliha Hatun, Alacamescit Mahallesi'nde vaki su kuyulu meyve bağçeli evde olan 3/8 sehim hissesini kardeşi kızı Ayşe'ye 110 kuruşa satmıştır.²⁴²¹ Aktekk Mahallesi'nden vefat eden Ahmet Efendi'nin terekesi arasında mahalledeki meyve ağaçlı bağçesinin değerinin 400 kuruş olduğu görülmektedir.²⁴²² Örnek olarak verilen bu belgelerde kişilerin kendi mülkleri içinde meyve ağaçlarının olduğu görülmektedir.

Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde hem büyük hem de küçük birçok kentin yanında o kentin sakinlerine ait ekip biçilen bir miktar toprağın var olduğu söylenebilir. Bu toprağı işleyen birçok aile yetiştirdiği tahıl ve meyveyi tüketerek geçimini sağlar ve pazara kısmi bir bağılılık duyardı. Toprağı daha da büyük olan kentli sakinler ise ürettikleri mahsulün fazlasını şehirde satma imkânına sahipti.²⁴²³ Kastamonu Kazâsı'nda da şehirde ikamet etmesine karşın köyle bağıını koparmayan birçok ailenin var olduğu görülmektedir. Cebrail Mahallesi'nden vefat eden Havva Hatun'un terekesi arasında, Karasu ve Elma Yakası köylerinde var olan menkul ve hayvanlarda yer

esedi kuruş muaccele ücretinde hazine-i amireye gittiği bilinmektedir. Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, 258-259.

²⁴¹⁷ KŞS. 38, 158. KŞS. 43, 109.

²⁴¹⁸ H. Hadi Selen, "16. ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı", *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara 1948, s. 594.

²⁴¹⁹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 193. Şehir dışında meyveli bağçeler ile akarsuların olduğu söylenmektedir. Kazım Yaşar Koprıman, "Memlük Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988 Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989, 26.

²⁴²⁰ KŞS. 33, 79.

²⁴²¹ KŞS. 35, 148-149.

²⁴²² KŞS. 33, 85.

²⁴²³ Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, 297.

almaktadır.²⁴²⁴ Kastamonu'nun en zenginlerinden sayılan K p   ez Mahallesi'nden Hacı Mustafa Ağa'nın birçok köyde gayrimenkul  olduğu yine terekesinden anlaşılmaktadır.²⁴²⁵

Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi Kastamonu'da da tarım ön planda gelmektedir. Ancak dağlık ve engebeli arazinin fazla olması, tarım alanlarının az olmasına ve ürün  e itlili inin düşük olmasına sebep olmuştur. Yaygın olarak buğday ve arpa üretimi yapılmasına rağmen pirinç, soğan ve sarımsak gibi ürünlerde Kastamonu'da yetiştirilmektedir.²⁴²⁶ üretim açısından bakıldığında devletin toprakların boş kalmasını engelleme yoluna gittiği görülmektedir. Bunun sonucu olarak üç yıl üst üste toprağı boş bırakandan kullanım hakkı alınmaktadır. Devlet zirai ürün arzını yüksek tutmak ve fiyat istikrarını sağlamak için ihraç yasağı koymakta ve stok politikası gütmektedir.²⁴²⁷ 11 Ekim 1735 tarihinde Medrese-i Atabey Gazi Mahallesi'nden Berber Mustafa Bey ile Ballık Köyü'nden Abdülkadir Bey arasında arazi davası vuku bulmuştur. Depe köyündeki yaklaşık yedi sekiz kilo tohum alan tarlayı otuz senedir eken Abdulkadir Bey'in üç yıldır tarlayı boş bıraktığı için tarlası sahibi arz tarafından boz tapu ile Berber Mustafa Bey'e verilmiştir. Her sene tarlayı ekti ini beyan eden Abdülkadir Bey'e tarla geri verilmiştir.²⁴²⁸ Kişilerin tereke kayıtların da birçok tarım aletine sahip oldukları görülmektedir. Musa Fakih Mahallesi'nden  ukadar Mustafa Bey'in terekesi arasında, Sahip Köyü'nde ki  iftli inde d  en, saban demiri ve araba yer almaktadır.²⁴²⁹ Yine Türkeli Köyü'nden Abdulkadir Bey'in terekesi arasında saban demiri, kazma ve tırpan yer gibi tarım aletleri yer almaktadır.²⁴³⁰

Osmanlı Devleti'nde yöneticiler için önemli olan unsur her kazanın tahıl olarak kendisine yetecek konumda olmasını sağlamaktır. Çünkü  ehirler zirai üretimden çok ticari ve sinai faaliyetlerin yapıldığı, üretici sınıfa nazaran tüketiciler sınıfın baskın olduğu yerleşim yerleridir. Durum böyle olunca  ehirlilerin yiyecek ihtiya ı  ehre yakın kırsal alanlardan veya kaza dışından özel izin ile temin edilmektedir.²⁴³¹ Bundan dolayı kırsal nüfusun  ehir nüfusuna oranla fazla olması daima tercih edilen bir durum olmuştur.

²⁴²⁴ K S. 28, 34.

²⁴²⁵ K S. 35, 110-114.

²⁴²⁶ Fahri Maden, *XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu*, Roza Yayınevi, İstanbul 2012, 35.

²⁴²⁷ Tabakoğlu, *Türk  ktisat Tarihi*, 217.

²⁴²⁸ K S. 34, 55.

²⁴²⁹ K S. 32, 18-19.

²⁴³⁰ K S. 30, 15.

²⁴³¹ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası  ehir Hayatı)*, 184-185.

XVI. yüzyılda hızla artan kırsal nüfusun XVII ve XVIII. yüzyılda özellikle Anadolu’da azaldığı görülmektedir.²⁴³² Bunun sosyal, siyasal ve ekonomik birçok sebebi olduğu söylenebilir. Nitekim 24 Kasım 1747 tarihinde gönderilen emirde Anadolu ve Rumeli’den, İstanbul’a ev göçü olduğu ve bunun engellenmesi emredilmiştir. Gelenlerin görevlilerin zulmünden kaçtığı hatırlatılıp halka zulüm edenlerin cezalandırılacağı bildirilmektedir.²⁴³³

Kastamonu Kazâsı’nda ki diğer uğraş alanı ise hayvancılıktır. Kastamonu bölgesinde yetiştirilen Anadolu iğdişleri, Arap atlarından daha üstündür. Şeceresi tutulan bu iğdişlerin fiyatının bin dinar ve üzerinde olduğu söylenmektedir.²⁴³⁴ İğdişlerden başka incelenen dönemde özellikle İran seferleri için Kastamonu Kazâsı’ndan birçok kez katır ve beygir talep edildiği belgelerden tespit edilmektedir. Ayrıca doğan ve şahin gibi av kuşlarının ihraç edildiği bölgeler arasında Kastamonu’da bulunmaktadır.²⁴³⁵ Fakat yaygın olarak kişiler tarafından geçimlerini sağlamak için küçükbaş veya büyükbaş hayvan yetiştirildiği görülmektedir. Türkeli Köyü’nden Hacı Abdulkadir Bey’in terekesi arasında üç çift camış öküzü, iki çift karasığır öküzü ve üç adet karasığır ineği yer almaktadır.²⁴³⁶ Alpaslan Mahallesi’nden vefat eden Mehmet Bey’in, Debbağ İshak Köyü’nde ki çiftliğinde bir çift camış öküzü, bir çift karasığır öküzü, dört adet karasığır ineği ile iki adet tosununun olduğu görülmektedir.²⁴³⁷ Bu iki örnekte görüldüğü gibi kişiler toprağını işlemek ve süt ürünlerinden istifade etmek için hayvan yetiştirmektedir.

Bunun yanında ticari amaçlı hayvan yetiştiriciliği yapıldığı da söylenebilir. Deveciler Mahallesi’nden Katırcı Hacı İsmail’in terekesi arasında değeri 660 kuruş olan on bir katır, değeri yetmiş kuruş olan dört beygir ile değeri toplam seksen kuruş olan on iki karasığır ineği, üç adet tosun ve bir adet camış ineği yer almaktadır.²⁴³⁸ Debbağ

²⁴³² Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, 11.

²⁴³³ KŞS. 41, 120-121.

²⁴³⁴ Kazım Yaşar Koprman, “Memlük Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988 Kastamonu*, 26-27.

²⁴³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, 145. 1725 tarihinde Rumeli valisi ve Kastamonu kadısına hassa çakırcı başı Rüstem’in arzıyla gönderilen emirde hassa çakır yuvacıları ve hassa şahincilerinin vergi talebiyle rencide edilmemesi emredilmiştir. BOA. AE. SAMD, III. 108, 10611.

²⁴³⁶ KŞS. 30, 15.

²⁴³⁷ KŞS. 31, 59.

²⁴³⁸ KŞS. 37, 42-43.

İshak Köyü'nden Hacı Hasan Ağa'nın terekesi arasında değeri 115 kuruş olan toplam doksan iki adet koyun ve keçi ile değeri üç kuruş olan otuz koyun ve keçi postuda yer almaktadır.²⁴³⁹ Kastamonu Kazâsı'nda farklı türde birçok hayvanın yetiştirildiği görülmektedir.²⁴⁴⁰ Bunu destekler durum olarak narh listelerinde birçok hayvana ait nal fiyatının yer alması gösterilebilir. Ayrıca Kastamonu Kazâsı'nda yer alan debbağ, haffaf, çarıkçı, saraç, göncü ve pabuççu gibi birçok meslek grubunun olması Kastamonu yöresinde küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştirildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

²⁴³⁹ KŞS. 43, 80-81.

²⁴⁴⁰ Kastamonuda ki hayvan çeşitliliği için hayvan fiyatları kısmına bakınız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL YAŞAM VE GÜNDELİK HAYAT

4.1. KASTAMONU TOPLUMUNU OLUŞTURAN UNSURLAR

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren birçok unsuru bünyesinde barındırmıştır. Bundan dolayı bir imparatorluk özelliği göstermektedir. Buna ek olarak tek hanedanın uzun süre hüküm sürdüğü bir devlet olduğu için, toplum yapısını da iki farklı dönemde incelemek icap etmektedir. Bu dönemler klasik ve yenileşme dönemi olarak ayrılmaktadır.²⁴⁴¹ Türk-İslâm geleneği esasına dayalı bir yönetim şekli benimseyen Osmanlı Devleti'nde, klasik dönemde toplum yapısı yönetenler ve yönetilenler olarak iki kısma ayrılmaktadır.

Yöneten kesim padişah ve saray halkı, seyfiye, ilmiye ve kalemiye olarak sınıflandırılabilir, yönetilenler ise bunun dışında kalan köylüler, tüccar ve zanaat erbabıdır.²⁴⁴² Toplum yapısı üzerinde yapılan incelemeler, toplumu yerleşim açısından şehirli, köylü ve konargöçer olarak, dini yapı açısından inceleyenler, müslim ve gayr-i müslim olarak ve hukuki açıdan değerlendirenler ise hür ve köle gibi değişik fonksiyonlarda değerlendirmişlerdir. Toplumu oluşturan ve aralarında her türlü ilişkiyi barındıran insan topluluğunu, yani müslim ve gayr-i müslimlerin yaşam şartları belgelere yandığı ölçüde ele alınacaktır.

4.1.1. Müslimler / Müslümanlar

Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi Kastamonu şehrinde de Müslümanlar ve gayr-i müslimler bir arada yaşamaktadır. Gayr-i müslimler ile Müslümanların ortak olarak mahalleleri paylaştıkları bilinmekle birlikte, tevzi defterlerinde zımmilere ait mahallelerin olmadığı görülmektedir. Toplumun bir uyum içinde olduğu ve bu iki zümrenin birlikte yaşama tecrübesine sahip olduğunu görülmektedir. Türkmenin kaidesi olarak zikredilen Kastamonu şehrinin nüfusunun

²⁴⁴¹ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İctimâî Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yay. Ankara 1999, C.4, s.17.

²⁴⁴² Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, C.10, s.183-212

büyük bir bölümünü Müslümanların oluşturduğu söylenebilir.²⁴⁴³ Belgelere yansıdığı ölçüde Müslümanların kendi aralarında ortaklık²⁴⁴⁴, ev satışı²⁴⁴⁵, dükkân satışı²⁴⁴⁶ arsa satışı²⁴⁴⁷ gibi faaliyetleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunun yanında aktif bir ticaret hayatının olduğu da mesleki grupların yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Şehirde yaşayan insanların yaptıkları iş ya da görevlerine göre lakaplar aldıkları da sicillerden tespit edilebilmektedir. Şehirde yaşayan nüfusun da kendi arasında askerî ya da merkezden berat ile atanan ilmîye mensubu ve zanaat erbabı gibi bölündüğü görülmektedir. Askerî ve ilmî kesimi diğer unsurdan ayıran ise vergiden muaf olmalarıdır. Şehirlerin merkeze bağlı olduğu ve merkezden atanan kadılar tarafından idare edildiği ve diğer askerî görevliler tarafından birlikte idare edildiği bilinmektedir. Buda Osmanlı şehirlerin özerk bir yapı arz etmediğini göstermektedir.²⁴⁴⁸ Bunun yanında lonca şeklinde örgütlenen ve şehrin büyük çoğunluğunu oluşturan bir esnaf ve zanaatkâr grubu mevcuttur. Başlarında şeyh veya kethüda denen yöneticilerin bulunduğu bu zümre üretimden sorumludur.

Müslümanların bu üretim sürecinde aktif rol aldıkları elkâplardan anlaşılmaktadır. Örneğin Duhancı İbrahim Beşe²⁴⁴⁹, Berber Ali Bey²⁴⁵⁰, Muhtap Mahmut Çelebi²⁴⁵¹, Nalband Hüseyin Bey²⁴⁵², Terzi Hüseyin Çelebi²⁴⁵³, Bakırcı Hacı Ahmet²⁴⁵⁴, Kabancı Hafız Mustafa²⁴⁵⁵, Bakkal Molla Abdullah²⁴⁵⁶, Semerci Mehmet²⁴⁵⁷, Debbâğ Hüseyin²⁴⁵⁸ Müslümanların faal olarak üretime katıldıklarını göstermektedir. İncelenilen dönemde Kastamonu'da ki Müslümanların aile hukuku ile ilgili meselelerini mahkemede hallettikleri görülmektedir. Boşanma²⁴⁵⁹, mehir²⁴⁶⁰, kayyum tayini²⁴⁶¹,

²⁴⁴³ Katip Çelebi, *Cihannüma 1-2*, Ed. Said Öztürk, C. 2, 946. Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 225.

²⁴⁴⁴ KŞS. 29, 32.

²⁴⁴⁵ KŞS. 28, 35.

²⁴⁴⁶ KŞS. 33, 114.

²⁴⁴⁷ KŞS. 35, 19.

²⁴⁴⁸ Suraiya Faroqhi, "Kentlerde Toplumsal Yaşam", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I-II*, ed. Halil İnalçık, Donald Quatoert, Eren Yay. İstanbul 2006, C. 2, s. 699.

²⁴⁴⁹ KŞS. 27, 212.

²⁴⁵⁰ KŞS. 27, 212.

²⁴⁵¹ KŞS. 29, 11.

²⁴⁵² KŞS. 29, 27.

²⁴⁵³ KŞS. 31, 63.

²⁴⁵⁴ KŞS. 32, 9.

²⁴⁵⁵ KŞS. 35, 23.

²⁴⁵⁶ KŞS. 37, 18.

²⁴⁵⁷ KŞS. 38, 33.

²⁴⁵⁸ KŞS. 39, 8.

²⁴⁵⁹ KŞS. 31, 194.

²⁴⁶⁰ KŞS. 32, 134.

vasi²⁴⁶², nafaka ve kisve baha²⁴⁶³ gibi meselelerde kadının kararına göre hareket edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca belgelerde tespit edilen birçok sülalenin bugün hala Kastamonu Kazâsı'nda aynı isim altında ya da küçük değişikliklerle varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir.²⁴⁶⁴

Sicillerden tespit edebildiği kadarıyla tereke taksimi konusunda yaşanan anlaşmazlıklarda da sıklıkla mahkemeye başvurulduğu görülmektedir. Mesela Akmescit Mahallesi'nden Muypap Süleyman'ın malı eşi, üç oğlu ve kızına kalmıştır. Oğlu Abdurrahman diğer varislerden babasının kendine hibe ettiği Muypaplar Çarşısı'nda ki bir kepenk muypap dükkânını terekeye dâhil etmek istedikleri şikâyetinde bulunmuş ve şahitler ile on iki sene önce babasının bu dükkânı kendine hibe ettiğini ispatlamıştır.²⁴⁶⁵

Hacı Hamza Mahallesi'nden Fatma'nın malı eşi Ebubekir ile kardeşinin oğlu Mehmet'e kalmıştır. Mehmet'in malına vasi olan annesi Saliha, Ebubekir'den kırk kuruş mehir ve mahalledeki evi terekeye dâhil etmeyip oğlunun hissesini gasp ettiği yönünde şikâyetinde bulunmuş ve Ebubekir'de eşi ölmeden dokuz ay önce evi aldığını ve mehri ödediğini ispatlayıp vasiyi davadan men ettirmiştir.²⁴⁶⁶

Müslümanlar ile ilgili önemli bir müesese de hiç şüphesiz Nakîb'ül-eşrâfîlık kurumudur. Peygamber Efendimizin soyundan gelenlere Seyyid ve Şerif denilmektedir. Bu kimselerin kayıtları merkezde Nakîb'ül-eşrâf taşrada ise Nakîb'ül-eşrâf kaymakamları tarafından tutulmaktadır. Toplumda kendilerine karşı derin bir saygı hâkimdir. Osmanlı Devleti'de kendilerine hürmeten öşür, âdeti ağnam, raiyyet rüsumu, avarızı divâniye ve tekâlifi örfiye gibi vergilerden bu zümreyi muaf tutmuştur.²⁴⁶⁷ Fakat sahip oldukları ayrıcalıklardan dolayı bazı zamanlar düzenbaz kişilerin Seyyid oldukları iddiasında bulundukları görülmektedir.

Seyyid ve şeriflerin ayrıcalıklı oldukları bir diğer hususta yargılanmaları konusudur. Diğer insanlar gibi suç işlediklerinde kazalarda Nakîb'ül-eşrâf

²⁴⁶¹ KŞS. 35, 119.

²⁴⁶² KŞS. 32, 124.

²⁴⁶³ KŞS. 35, 155.

²⁴⁶⁴ Ali Maden, *41 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin (H. 1160 / M. 1747-1748)Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yükseklisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2014, 307-309.

²⁴⁶⁵ KŞS. 33, 27.

²⁴⁶⁶ KŞS. 41, 19.

²⁴⁶⁷ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 68-69.

kaymakamları devreye girmektedir. Yargılama kesinlikle halkın gözü önünde yapılmamaktadır. Eğer suçları sabit ise Nakîb'ül-eşrâf kaymakamı konağında tevkifhanede tutulmaktaydılar ve kendilerine Nakîb'ül-eşrâf başçavuşu nezaret etmekteydi.²⁴⁶⁸

4.1.2. Gayr-i Müslimler

Kastamonu Kazâsı'nda ki diğer grup ise zımmi²⁴⁶⁹ olarak belgelerde geçen gayr-i müslimlerdir. Cizye vergisi kayıtlarında ise Ehli zımmi, Kefere, Yahudi, Nasranî, Ermeni ve Acem taifesi²⁴⁷⁰ olarak Kastamonu ve havalisinde yaşayan gayr-i müslim zümreden bahsedilmektedir. Nitekim Osmanlı arşiv vesikâları ve Osmanlı tarihine ait eserlerde Hristiyan zümre için kâfir, kefer, gebran, nasara ve isevi gibi kelimeler kullanılırken, Yahudiler için Musevi veya Yahudi tabiri kullanılmaktadır. Her iki cemaate ise zimmi veya ehl-i zimmet denildiği bilinmektedir.²⁴⁷¹ Bunların müslümanlar ile yoğun ilişkide oldukları görülmektedir.²⁴⁷² Gayr-i müslimlerin, Osmanlı kentlerinin ekonomik yaşamının önemli bir parçası oldukları ticaret ve el sanatları ile uğraştıkları bilinmektedir. Özellikle kuyumculuk ve kürkçülük alanlarında aktif oldukları söylenebilir.²⁴⁷³ Zaman zaman vergi konusunda kazandıkları ayrıcalıklarla ekonomik özerklik elde ettikleri de bilinmektedir.²⁴⁷⁴ Kendilerine ait bir mahalle ismi bulunmamaktadır. Ancak kayıtlarda Çevkani²⁴⁷⁵ ve Şadi Bey²⁴⁷⁶ mahallelerinde zımmilerin daha yoğun oturdukları tespit edilmiştir. Kendi aralarında alacak,²⁴⁷⁷ ev satışı,²⁴⁷⁸ yaralama²⁴⁷⁹ gibi olaylar olduğu belgelere yansımaktadır. Kastamonu'da ki Acem Hanı'nın özellikle dışarıdan gelen zımmilerin yoğun olarak kaldığı yer olduğu

²⁴⁶⁸ Rüya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, 103-110.

²⁴⁶⁹ KŞS. 27, 114.

²⁴⁷⁰ KŞS. 106, 254.

²⁴⁷¹ Mehmet Şeker, *Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi (Türkiye Selçukluları ve Osmanlılar'da Müslim-Gayr-i Müslim İlişkileri)*, DİB Yayınları, Ankara 2012, 129.

²⁴⁷² KŞS. 32, 144.

²⁴⁷³ Caner Yücel, *Temetuat Defterleri'ne Göre Kastamonu Şehri*, (Yükseklisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2011, 48.

²⁴⁷⁴ Halime Doğru, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, 221.

²⁴⁷⁵ KŞS. 29, 7.

²⁴⁷⁶ KŞS. 36, 26.

²⁴⁷⁷ KŞS. 43, 21-22

²⁴⁷⁸ KŞS. 38, 64.

²⁴⁷⁹ KŞS. 40, 115.

görülmektedir.²⁴⁸⁰ Ayrıca tevzi defterlerinde Zımmıyan-ı Karasu²⁴⁸¹ ve Zımmıyan-ı Balatlar²⁴⁸² adlı iki köy ismi geçmektedir.

Diğer yerlerde olduğu gibi Kastamonu’da da Müslümanlar ile gayr-i müslimler arasında bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. 28 Mart 1730 tarihinde Kastamonu’da ki görevlilere gönderilen emirde Kastamonu’daki Rum ve Ermeni avratlarının Müslüman avratlara namahrem oldukları hatırlatılıp hamama birlikte girmelerinin yasak olduğu bildirilmiştir. Ancak bu kurala riayet edilmediği bildirilip Rum ve Ermeni papazları ve ihtiyarlarına da Cumartesi gününün zımmi avratlara tahsis edildiği söylenip bunun dışında Müslüman kadınlar ile aynı gün hamama girmemeleri tenbih edilmiştir.²⁴⁸³ Böyle bir uygulamanın olmasının sebebi Müslüman ve gayr-i müslim kadınlar arasındaki mahremiyeti korumak ve zımmi kadınlardan geçmesi muhtemel bulaşıcı hastalıklardan korunmak olabileceği söylenebilir.²⁴⁸⁴

Dini inanışları ile ilgili serbest oldukları ve müslümanları rahatsız etmeden ibadetlerini yapabildikleri anlaşılmaktadır. Nitekim zimmet akdi ile İslâm hukukunda devlet, gayr-i müslimlere din ve ibadet özgürlüğü tanıyıp can ve mal güvenliğini garanti altına almaktadır.²⁴⁸⁵ Ayrıca şer’iyye sicillerinde ihtida (din değiştirme) ile ilgili de birkaç kayıta rastlanmıştır. Bu durum dinlerini rahat yaşayıp herhangi bir zorlamaya maruz kalmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Kastamonu’da gayr-i müslimlere ait Zımmıyan-ı Balatlar adlı köyde bir kilisenin olduğu bilinmektedir.²⁴⁸⁶ Zımmilerin ibadet yerleri ayrı olduğu gibi mezarlıkları da ayrıdır. Kiliseler ve kiliselere ait vakıf topraklarını da müdahale edilmemektedir.²⁴⁸⁷ Gayr-i müslimlerinde meselelerinin çözümünde sıklıkla mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Örneğin tereke anlaşmazlığı konusunda Şadi Bey Mahallesi’nden olup vefat eden Süve’nin malı eşi kızı ve erkek kardeşine kalmıştır. Kızı da amcasından, babasından kalan 1000 kuruş kıymetli

²⁴⁸⁰ KŞS. 27, 61. KŞS. 28, 47. KŞS. 31, 83.

²⁴⁸¹ KŞS. 28, 174

²⁴⁸² KŞS. 29, 118.

²⁴⁸³ KŞS. 31, 87.

²⁴⁸⁴ Ahmet Kankal, “Osmanlı Dönemi’nde Kastamonu’nun Sosyo-Kültürel Yapısı”, *Anadolu’nun Fethi’nden Milli Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, 143.

²⁴⁸⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, VI, 345.

²⁴⁸⁶ Güzey, *Şer’iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, 114.

²⁴⁸⁷ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, 21.

terekeden payını talep etmiştir. Amcası da ev dâhil toplam 400 kuruşluk bir terekenin olduğuna dair yemin etmiş ve yeğeni davadan men edilmiştir.²⁴⁸⁸

Gayr-i müslimler ile ilgili mahkemeye sirayet eden konular arasında ölen zımmilerin varislerine kalan malları ve ölen zımmilerin ölüm keşiflerine ait kayıtlarda mevcuttur. Örneğin 17 Temmuz 1731 tarihli bir kayıтта Bedir Gazi Mahallesi'nden vefat eden Konstantin adlı zımminin malı, oğlu ve iki kızına kalmıştır.²⁴⁸⁹ Ölüm keşfine ait Ağustos 1737 tarihli belgede Kastamonu'da bulunan Acem Hanı'nda ölen Sarkiz adlı zımmininde ölüm keşfinin Kastamonu mütesellimi tarafından mübaşir tayin edilen Mehmet Bey tarafından yapıldığı görülmektedir. Akmescit Mahallesi'nden Ahmet ile aynı odada kalan Sarkiz'in eceli ile öldüğü tespit edilmiştir.²⁴⁹⁰ 10 Mart 1741 tarihinde mahkeme tarafından görevlendirilen İbrahim Efendi ve mütesellim tarafından görevlendirilen Ahmet Bey ve diğer kişiler Çevkani Mahallesi'nden Karabet adlı Ermeni'nin evine giderek keşifte bulunmuşlardır. Zevcesi Gali, eşinin Ermeni olduğu için bu kaidelere göre gömmek istemesine bazılarının Rum olduğu iddiasıyla karşı çıktıklarını bildirmiştir. Keşifte Karabet'in Ermeni olduğu ve vücudunda darp izlerinin bulunmadığı şahitler ile ispatlanmış ve müdahale etmemek için Ermeni taifesine tenbih edilmiştir.²⁴⁹¹

Kastamonu ve çevresindeki gayr-i müslimlerin dini inançlarını kendi dinlerine göre yaşadıklarına dair devletin hoşgörülü olduğu ve zımmi görevli tayini yaptığı da görülmektedir. 2 Ekim 1730 tarihinde taht değişikliği nedeniyle Amasya, Kastamonu ve diğer bölgelerdeki Ermenilerin murahasası olan Matiduyus adlı rahibin beratının yenilenmesi için İstanbul Ermeni patriğinin ricada bulunduğu görülmektedir. İnceleme sonucu murahasalığın 1800 akçe ile Matiduyus üzerinde olduğu tespit edilmiş ve Ermenilere ait işlerde Matiduyus'un yetkili olduğu bildirilip dışarıdan müdahale edilmemesi emredilmiştir.²⁴⁹² 6 Ağustos 1732 tarihli bir kayıтта İstanbul Rum Patrikliğinden gelen yazıda, Niksar, Tokat, Sivas, Çankırı, Kastamonu ve Bolu taraflarındaki Rum metropoliti olan Matiduyus'un ölümü üzerine, yerine Diyutiyus rahibin Rum taifesi üzerine metropolit atanması istenmiştir. Yapılan incelemede

²⁴⁸⁸ KŞS. 210, 148.

²⁴⁸⁹ KŞS. 32, 89.

²⁴⁹⁰ KŞS. 35, 109.

²⁴⁹¹ KŞS. 37, 53.

²⁴⁹² KŞS. 32, 263-264.

Piskopos mukataası defterlerinde 2500 akçe ile Matidiyus'un olduğu yerine bu ücreti vermek şartıyla Diyutuyus'un atandığı ve bölgedeki zımmilerin evlenme boşanma gibi işlemlerini metropolide yaptırması ve ölen rahip ve zımmilerin kendi kiliselerinde ve metropolitliğinde işleri görmesi ve kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir.²⁴⁹³

4.2. AİLENİN OLUŞUMU VE DAĞILMASI

Müslümanlarda Aile

Nişanlanma: Evliliğin ilk adımı nişanlanmadır. Bir tarafın diğer tarafa evlenme istek ve arzusunu açmasıyla nişanlılık süreci de başlamış olur. Karşı tarafın bu talebe olumlu cevap vermesi ile de nişanlılık resmiyet kazanır. Bundan sonra o kıza talip olunması toplum tarafından hoş karşılanmaz. Lakin incelenilen dönemde buna örnek olabilecek davalara rastlanmıştır.²⁴⁹⁴ Nişanlılık sürecinden sonra karşılıklı hediyeler verilebilir özellikle erkek tarafının kız tarafına örfe uygun bazı hediyeler verdiği, hatta mehrin bir kısmı ya da tamamını ödediği görülebilir.²⁴⁹⁵ Nişanlanmanın yaygın olarak belgelerde kullanım şekli namzetliktir. Örneğin 1 Aralık 1733 tarihli bir kayıtta, İsfendiyar Bey Mahallesi'nden Mehmet Beşe, on ay önce sefere gitmeden aynı mahalleden Fatma'ya namzet olduğu ve on altın verdiğini geldiğinde ise Fatma'nın başkasıyla evlendiği şikâyetinde bulunmuştur. Verdiği altınlarını geri talep etmiştir. Fatma ise bu iddiaları reddedip babasının izni ile başkasıyla evlendiğini beyan etmiştir. İddiasından aciz olan Mehmet'ten on adet altın almadığına dair Fatma'ya yemin teklif edilmiş ve yemin sonrası Mehmet, namzetlik ve altın davasından men edilmiştir.²⁴⁹⁶ Akdoğan Köyü'nden Mehmet'in vekili aracılığıyla Küpçügez Mahallesi sakinlerinden Emine'den ve Hacı Hamza Mahallesi'nden Recep Beşe adlı kişilerden şikâyetçi olduğu görülmektedir. Emine'ye namzetlik iddiasında bulunup, Recep Beşe'nin nikâhlarına müdahale ettiğini bildirmiştir. Recep Beşe, sekiz ay önce Emine'ye kendinin namzet olduğu bildirmiş ve Mehmet'in buna müdahale ettiğini söylemiştir. Emine'nin, Mehmet'in namzetlik iddiasını reddetmesi üzerine Recep Beşe ile evlendiği

²⁴⁹³ KŞS. 35, 299.

²⁴⁹⁴ KŞS. 38, 35. KŞS. 39, 54.

²⁴⁹⁵ Hamza Aktan, "İslâm Aile Hukuku", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, C, 2, 397.

²⁴⁹⁶ KŞS. 33, 24.

görülmektedir.²⁴⁹⁷ 16 Ocak 1744 tarihli bir kayıttan ise Eyciler Mahallesi'nden Mehmet, Akteke Mahallesi'nden Tüccar Mehmet Çelebi'nin kızı Fatma'ya namzet olduğu ve on adet zincirli Mısır altını ve bir kaftanlık kumaş ile bazı hediyeler verdiğini bildirmiştir. Mehmet Çelebi'nin kızını vermekten vazgeçmesi üzerine aldığı eşyaları geri Mehmet'e verdiği ve Mehmet'in de Fatma'ya karşı namzetlik iddiasından vazgeçtiği görülmektedir.²⁴⁹⁸ 20 Mayıs 1747 tarihli kayıttan Saraycık köyü'nden Mehmet Beşe, dokuz sene önce aynı köyden Havva'nın babası Mustafa'ya kızına namzetlikten dolayı on beş adet fındık ve zeri mahbup yirmi beş adet altın verdiği şikâyetinde bulunmuştur. Havva ise bir akçe ve bir habbe almadığını beyan edip Abdülkerim adlı kişiyle evlenmiştir ve Mehmet Beşe, namzetlik ve altın davasından men edilmiştir.²⁴⁹⁹

Mehir: Evlilik müessesesinin temelini oluşturan unsurlar nikâh ve mehirdir. Mehir sözlük anlamı olarak ücret olarak zikredilse de gerçek anlamda evlilik esnasında erkeğin hanımına verdiği para veya malı ifade eder.²⁵⁰⁰ Eğer mehir miktarı belirtilmişse buna mehri müsemma denir. Mehri müsemma da ödeme şekline göre iki kısma ayrılır. Tespit edilen mehir nikâh esnasında ödenecekse mehri muaccel, mehrin tamamı ya da bir kısmı nikâhtan sonra ödenecekse buna da mehri müeccel denilmektedir.²⁵⁰¹ Mehrin İslâm dinine göre bir maddi karşılığı olmalıdır²⁵⁰² ve dinin yasak saydığı mallarında mehrin konusunu oluşturmadığı ve tespit edilse dahi geçersiz kabul edileceği mezhepler tarafından yaygın kabul görmektedir.

Mehrin, evliliğin tabi bir sonucu olduğu bilinmektedir. Türklerdeki İslâmiyet öncesi başlık parası anlamına gelen kalın ile mehir farklı anlamlardadır. Mehir evliliğin bir sonucu olup evlilikten önce ya da evlilik esnasında belirlenirdi. Eğer kadının eşi vefat etmişse ve mehir miktarı da evlilik esnasında belirlenmemişse artık kanun devreye girer ve kadına denk olan diğer kadınların mehir miktarına göre kadı tarafından bir mehir oranı belirlenir ve buna mehri misl denilmektedir.²⁵⁰³ Ölen kişinin mallarından kadına tahsis edilen mehir miktarı alınıp hakkı olduğu için eşe teslim edilirdi. Mehirde

²⁴⁹⁷ KŞS. 210, 161.

²⁴⁹⁸ KŞS. 106, 6.

²⁴⁹⁹ KŞS. 41, 89.

²⁵⁰⁰ M. Akif Aydın, "Mehir", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 389.

²⁵⁰¹ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.

²⁵⁰² Mehrin on dirhem gümüşten aşağı olamayacağı söylenmektedir. H. Necâti Demirtaş, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011, 240.

²⁵⁰³ Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 221.

kadının tasarruf hakkı vardır. Dava açarak bunu talep edebileceği gibi boşanma ve bazı durumlarda bu hakkından feragatte edebilmektedir.²⁵⁰⁴ Mehir miktarının belirlenmesinde kadının kız ya da dul olmasının da etkili olduğu bilinmektedir. İncelenen dönemde mehir miktarlarının tespit edilmesinde tereke kayıtları ve boşanma kayıtları dikkate alınarak genel mehir miktarları belirlenmeye çalışılmıştır. Belgelere yansdığı ölçüde mehir fiyatlarının 5-500 kuruş arasında değiştiği görülmektedir.²⁵⁰⁵

Tablo 4.1. Boşanma ve Tereke Kayıtlarına Göre 1725-1750 Arasında Kastamonu Kazâsı'nda Müslüman Kadınların Mehri Müeccel Miktarı (Kuruş)²⁵⁰⁶

Mehir Sahibi	Miktar	Mehir Sahibi	Miktar	Mehir Sahibi	Miktar
Çerkez hatun	5	Fatma hatun	60	Âlime hatun	100
Fatma hatun	33	Havva hatun	70	Ayşe hatun	100
Döndü hatun	40	Saliha hatun	40	Fatma hatun	95
Saliha hatun	100	Ayşe hatun	15	Saliha hatun	150
Âlime hatun	35	Fatma hatun	100	Ümmügülsüm	95
Ayşe hatun	6	Ayşe hatun	100	Âlime hatun	60
Havva hatun	50	Ayşe hatun	12	Ayşe hatun	100
Ayşe hatun	20	Ümmügülsüm	80	Havva hatun	50
Âlime hatun	35	Havva hatun	30	Hatice hatun	20
Ayşe hatun	26	Âlime hatun	50	Ayşe hatun	200
Saliha hatun	150	Rahime hatun	25	Kerime hatun	40
Ayşe hatun	60	Ayşe hatun	15	Fatma hatun	80
Havva hatun	30	Kezban hatun	10	Havva hatun	300
Kezban hatun	40	Ayşe hatun	20	Fatma hatun	200
Fatma hatun	39	Nesli hatun	30	Ayşe hatun	40
Âlime hatun	20	Saliha hatun	30	Saliha hatun	250
Havva hatun	40	Havva hatun	40	Zeliha hatun	80

²⁵⁰⁴ Meral Altındal, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, 42-43.

²⁵⁰⁵ KŞS. 27, 132. Alpaslan köyünden Çerkes'in eşi Durmuş'tan beş kuruş mehrinden vazgeçip boşanması. KŞS. 27, 153. Bey Çelebi'den olup Revan seferinde ölen Mehmet'in eşinin 500 kuruş mehrini terekeden talep ettiği görülmektedir.

²⁵⁰⁶ Tablonun hazırlanmasında KŞS. 27, KŞS. 28, KŞS. 29, KŞS. 30, KŞS. 31, KŞS. 32, KŞS. 33, KŞS. 34, KŞS. 35, KŞS. 36, KŞS. 37, KŞS. 38, KŞS. 39, KŞS. 40, KŞS. 41, KŞS. 42, KŞS. 43, KŞS. 106, KŞS. 110, KŞS. 210 numaralı şeriye sicillerinde yer alan boşanma hükümleri ile tereke kayıtlarından istifade edilmiştir

Tablo incelendiğinde mehir miktarlarının kuruş olarak belirlendiği görülmektedir. Bunun yanında akçe olarak belirlenen mehir miktarlarında mevcuttur.²⁵⁰⁷ Boşanma kayıtlarına yansıyan mehri müeccel miktarlarında eşlerin mehir miktarının bir kısmı ya da tamamından vazgeçtiği görülmektedir.

Örneğin 26 Temmuz 1725 tarihli bir boşanma kaydında Akmescit Mahallesi'nden Ümmügülsüm'ün, eşi İsmail'den alacağı kırk kuruş mehri müeccel miktarının yirmi kuruşundan vazgeçip yirmi kuruş alarak boşandığı görülmektedir.²⁵⁰⁸ Yine 6 Ekim 1731 tarihinde Topçuzade Mahallesi'nden Ünzile'nin eşinden alacağı otuz kuruş mehri müeccele miktarının yirmi altı kuruşunu alıp dört kuruşundan vazgeçerek boşanması bir diğer örnektir.²⁵⁰⁹ 24 Mart 1734 tarihli bir diğer kayıta ise Küpçügez Mahallesi'nden Zeliha'nın vekili babası aracılığıyla boşandığı eşi Mustafa'dan alacağı yüz bir kuruş mehri müecceline karşılık on kuruş kıymetli bir Kuran-ı Kerim ve nakit yirmi beş kuruş alıp boşandığı görülmektedir.²⁵¹⁰

Boşanma kayıtlarında genellikle kadınların mehir ücretlerinden vazgeçtiklerine dair birçok hüküm mevcuttur. 15 Ocak 1726 tarihli boşanma kaydında Alpaslan Mahallesi'nden Ayşe'nin, eşi Ömer'den altı kuruş mehri müeccel alacağından vazgeçip boşandığı görülmektedir.²⁵¹¹ 25 Ekim 1732 tarihli bir kayıta ise Bey Çelebi Mahallesi'nden Ayşe'nin, eşi Hüseyin Beşe'den alacağı on sekiz kuruş mehri müeccelinden vazgeçip boşanmanın gerçekleştiği görülmektedir.²⁵¹² 7 Ocak 1740 tarihli bir diğer kayıta ise İsmail Bey Mahallesi'nden Saliha'nın, eşi Hasan'dan alacağı kırk kuruş mehri müeccelinden vazgeçip boşandıkları görülmektedir.²⁵¹³ Bu örneklerle bakarak kadınların kendi tasarruflarında bulunan mehir haklarından vazgeçerek mutsuz bir evliliği sonlandırdıkları söylenebilir.

Evlenme: İslâm dininin kutsal saydığı müesseselerin başında aile kurumu gelmektedir. Aile kurumunun temelinde de nikâh ve mehrin olduğu söylenebilir. Böylesi önemli bir kurumun oluşumu da gelişigüzel esaslara göre değil toplumun

²⁵⁰⁷ KŞS. 27, 160. KŞS. 43, 103. KŞS. 210, 157.

²⁵⁰⁸ KŞS. 27, 109.

²⁵⁰⁹ KŞS. 32, 121.

²⁵¹⁰ KŞS. 33, 54.

²⁵¹¹ KŞS. 28, 29.

²⁵¹² KŞS. 210, 160.

²⁵¹³ KŞS. 38, 66.

onayladığı esaslara göre yapılmaktadır. Aile toplumun en küçük yapı taşıdır. Aile kurumunun temelini oluşturan evlilik ise bütün dinlerde kadın ve erkeğin kendilerine has bir mahremiyet alanı oluşturmaları ve insan soyunun devamına katkı sağlayan meşru ilişki olarak kabul edilmiştir.²⁵¹⁴ Evlilik müessesesinin oluşturulmasında bireylerin kendi dini, kültürel, sosyo-ekonomik boyutlarını göz önünde tuttıkları söylenebilir. Evliliklerin yaygın olarak birbirini tanıyan aileler arasında gerçekleştiği görülmektedir.²⁵¹⁵

İslâm hukukunda kadın ve erkeğin evlenmesi için iki şahitten başka bir salahiyet aranmamaktadır. Ancak devletin kuruluşundan itibaren ailenin oluşumu bizzat kadılar tarafından ya da evlenecek olanların kadı veya nâibten aldıkları izinnâme ile yetkili imam tarafından kıyılan nikâh ile gerçekleşmiştir. Bu tür uygulama ile amaç nikâh esnasında gerekli hukukî şartların İslâm dini esasına göre belirlenmesidir. Ayrıca verilen izinnâmelerden alınan harçlarla kadıya malî açıdan bir gelir sağlanmıştır.²⁵¹⁶ Bunun yanında İslâm hukukunda evlenmenin olabilmesi için tarafların icap ve kabulü gerekmektedir. Yani evliliğin oluşmasında bir din adamının ya da memurun katılması gibi bir zorunluluk yoktur.²⁵¹⁷

Osmanlı Devleti’nde evlenmek isteyenler bizzat²⁵¹⁸ ya da vekilleri²⁵¹⁹ aracılığıyla mahkemeye başvuruda bulunabilir ve iki şahit huzurunda nikâhları kıyılırdı. Kadılarda nikâhı kıyılan bu kişilerin durumunu sicillere kaydederd. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nde kıyılan her nikâhın deftere kaydedilmesi gibi bir zorunluluk yoktur. İncelenen döneme ait az sayıda evlenme kaydına rastlanmıştır. Buda evlilik akitlerinin yalnızca mahkemede değil mahalle imamları huzurunda da kıyıldığını göstermektedir.

Evlilik hususunda kızların özgür bir şekilde hareket edebildikleri görülmektedir. 16 Haziran 1725 tarihli bir kayıta Balatlar Köyü’nden Rabia, Sorgun Kazâsı’ndan Hüseyin ile evlenmek istediği ve babasının buna izni olmadığı ve nikâha mani olduğu şikâyetinde bulunmuştur. Bunun üzerine Rabia’nın, Kastamonu Müftüsü İbrahim

²⁵¹⁴ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, XXXIII, 112.

²⁵¹⁵ Boğaç, A. Ergene, Atabey, Kaygun, “Spouse Selection and Marital Mobility in the Ottoman Empire: Observations from Eighteenth-Century Kastamonu” *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 45(1) (2012), 3-20.

²⁵¹⁶ M. Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul 1982, s. 1-10. Joseph Schacht, “Nikâh”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir 1997, IX, s. 259-260

²⁵¹⁷ Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 281.

²⁵¹⁸ KŞS. 29, 34.

²⁵¹⁹ KŞS. 210, 399.

Efendi'den fetva alarak babasının izni olmadan evlenebileceği yönündeki fetvayı sunması üzerine babasının bundan sonra nikâha izin verdiği görülmektedir.²⁵²⁰ 8 Mart 1726 tarihli bir diğer kayıta Hacı Hamza Mahallesi'nden Ali'nin, Yuva Köyü'nden Fatma'nın babası Mustafa'dan, kızına namzet olduğu için davacı olduğu görülmektedir. Ancak Fatma'nın, babası Mustafa'nın izni ile otuz kuruş mehri muaccel ve mehri müeccel üzere Mehmet ile evlendiği tespit edilmiştir.²⁵²¹ Mayıs 1726 tarihinde Akteke Mahallesi'nden Ayşe'nin babasının izni ile aynı mahalleden Terzi Mehmet ile evlendiği anlaşılmaktadır.²⁵²²

Evlilik akdinin bazen vekiller aracılığı ile de gerçekleşebildiği görülmektedir. 11 Haziran 1732 tarihli bir kayıta Topçuzade Mahallesi'nde misafir olan Şerife Rabia'nın vekili kardeşi Mehmet Bey aracılığıyla Molla Hüseyin ve Seyyid Hasan Bey'in şahitliğinde Bey Çelebi Mahallesi'nden Mustafa ile otuz kuruş mehri muaccel üzere anlaşılıp evlendikleri görülmektedir.²⁵²³ İlginç bir evlenme kaydı da 16 Nisan 1733 tarihinde Kırkçeşme Mahallesi'nden Havva'nın eşi Mehmet ile evliliğidir. Havva'nın beyanına göre Mehmet'in annesi sekiz ay önce oğluna vekil olarak talak-ı bâin ile gelini Havva'yı boşamıştır. Daha önce iki kez de Mehmet, talak-ı selase ile eşi Havva'yı boşamıştır ve eşi Havva'ya tekrar talip olmuştur. Mehmet annesinin vekilliğini reddedip, Müftü İbrahim Efendi'den fetva alarak tekrar eşi Havva ile evlenmiştir.²⁵²⁴

Kadınların yeniden evlenebilmeleri için dinin uygun gördüğü iddet süresince beklemeleri gerekmektedir.²⁵²⁵ Buna örnek olacak bir dava kaydı 13 Kasım 1732 tarihinde İsmail Bey Mahallesi'nden Fatma'nın, Mehmet adlı kişi ile on iki kuruş mehir ile evlenmek istemesidir. Eski eşi Hasan'ın ölüm tarihi 21 Temmuz 1732 olup iddet süresi 16 Aralık 1732 tarihinde bittiği için bu tarihten önce evlenemeyeceği bildirilmiştir. Bunun üzerine Mehmet'in kardeşi Receb'in, Fatma lehine iddet davasından çekildiği görülmektedir.²⁵²⁶

Sicillere yansıyan bir diğer konu ise eşlerinin ölüm haberini alan kadınlara müftü tarafından evlilik izninin verilmesidir. Bu izni alan kadınların mahkemeye başvuruda

²⁵²⁰ KŞS. 27, 138.

²⁵²¹ KŞS. 28, 36.

²⁵²² KŞS. 28, 52.

²⁵²³ KŞS. 210, 399

²⁵²⁴ KŞS. 210, 183.

²⁵²⁵ H. İbrahim, Acar, "İddet", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXI, 466-471.

²⁵²⁶ KŞS. 210, 113.

bulunup bunu onaylattıkları ve evlendikleri görülmektedir. 7 Kasım 1730 tarihli bir kayıta Deveciler Mahallesi'nden Ayşe, mahkemeye başvuruda bulunup yedi sene önce Şark seferine giden eşi Mustafa'nın dönmediği ve mahalleden Mustafa ve Hasan adlı kişilerin eşinin seferde öldüğünü haber vermeleri üzerine Ayşe, Müftü İbrahim Efendi'den başkasıyla evlenmek için izin talebinde bulunmuştur. Müftünün Ayşe'ye başkasıyla evlilik için izin verdiği görülmektedir.²⁵²⁷ 2 Eylül 1732 tarihindeki bir diğer kayıta Balatlar Köyü'nden Fatma'nın, eşi Ahmet'in sekiz sene önce öldüğünü Ahmet ve Hasan adlı kişilerin haber vermesi üzerine Fatma'ya Ali adlı kişi ile on beş kuruş mehir ile evlenmesine izin verilmiştir.²⁵²⁸ Yine 25 Mayıs 1747 tarihli bir kayıta Cemal Ağa Mahallesi'nden Fatma'nın, eşi İbrahim'in sekiz yıl önce gurbete gittiği ve hala dönmediği ve bir yıl önce Karakuz köyünden Durmuş'un, Fatma'ya eşinin Rumeli'de öldürüldüğünü haber vermesi üzerine Fatma'nın inanıp Müftü Hüseyin Efendi'den başkasıyla evlenmesi için izin aldığı görülmektedir.²⁵²⁹

Nikâh kıyımından alınan nikâh akçesi meselesi yüzünden bazen din adamları ve yöneticiler karşı karşıya gelmişlerdir. 11 Ağustos 1733 tarihli bir olayda Saraycık Köyü'nden Mustafa Halife, kardeşi Mehmet için, Serameddin divanı Köyü'nden Hamaloğlunun kızını nikâhlamak isteği üzerine, köy imamı sipahi kuloğullarından Eyüp'ün nikâh akçesi talebinde bulunduğu yönünde şikâyetçi olmuştur. Beş gün önce Kuzyaka Nâibi Derviş Mehmet'e nikâhı kıydırması üzerine Eyüp'ün mütesellim mübaşeretiyle mübaşir tayin ettirip, kendi evine geldiği ve kendini hapis ettirip darp ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Eyüp'ün durumunun sorgulanıp iyi biri olmadığına dair halkın şahitlik ettiği görülmektedir.²⁵³⁰ Yine 8 Haziran 1749 tarihli bir kayıta Hacı Hamza Mahallesi Mescidi imamı Şeyh Hacı Ahmet, mahalledeki Şeyh Şücaeddin Camii'nin yarı hisse ile imamı olan Ali Halife'nin vekili ve kardeşi Muallim Mehmet'ten kendi cemaatine ait kıydığı nikâha müdahale edip, nikâh akçesinden pay talep ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Muallim Ali'nin mahalle halkının bu mescidin cemaati olduğunu kabul edip, lakin kendininde nikâh kıyımından pay alması gerektiği beyanı üzerine mescit imamı Hacı Ahmet'in fetva ile kendi izin bölgesinde kıydığı

²⁵²⁷ KŞS. 32, 8.

²⁵²⁸ KŞS. 210, 91.

²⁵²⁹ KŞS. 41, 16.

²⁵³⁰ KŞS. 210, 243.

nikâhtan kimseye nikâh akçesi vermesinin zorunlu olmadığını ispat etmiş ve camii imamı Ali Halife'nin vekili Muallim Mehmet davadan men edilmiştir.²⁵³¹

Evliliklere dışarıdan haksız müdahalelerin olduğu da görülmektedir. Ekim 1740 tarihinde Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde Eligüzel oğlu Halil adlı kişinin kendi halinde olmayıp başkasının eşini zorla zapt ederek kendi hizmetkârı Hüseyin ile evlendirdiği bildirilmiştir. Bu kişinin gönderdiği arzuhal ve aldığı fetva gereğince eşinin görevliler vasıtasıyla geri alınıp kendisine teslim edilmesini istediği söylenmiştir. Konunun araştırılıp muhalefet edenlerin bildirilmesi istenmiştir.²⁵³² Yine Mayıs 1742 tarihinde Kastamonu kadısına gönderilen emirde, Hüseyin adlı kişinin arzu hal sunup eşi Ümmügülsüm ile annesin bazı işler için İstanbul'a gittiklerinde kaza ahalisinden Müftüzâde Mehmet Efendi adlı kişi Üsküdar nâibinden aldığı ilam ile eşini talak-ı selase ile boşadığını iddaa ettiği Ümmügülsüm'ü oğluna, annesini de kendine nikâhlamıştır. Hüseyin'in sunduğu arzuhale binaen sadrazam ağalarından Ebubekir Ağa görevlendirilip Ümmügülsüm, Müftüzâde Mehmet Efendi ve oğlunun İstanbul'a götürülüp davalarının kadiasker huzurunda görülmesi emredilmiştir.²⁵³³

Boşanma: Dinimizde evlilik müessesesi kutsal sayılmıştır. Ancak bazı durumlarda eşlerin boşanmalarına da müsaade edilmiştir. Evlilik esnasında karı ve kocadan herhangi biri ya da her ikisinin evliliğinin sürdürülmesinin mümkün olmadığını anlayınca, boşanmayı bir çare olarak kabul ettikleri görülmektedir.²⁵³⁴ Bu boşanma dinimizde müfarekat kavramı ile eş anlamlıdır. İslâm hukukunda ise bunun karşılığı talak kelimesidir. Talak yalnızca kocanın karısını sebep göstermeksizin boşaması anlamına gelirken yaygın olarak bütün boşanmalar bu isim altında zikredilmiştir. İslâm dininde boşanma yasal kabul edilmiştir ancak önemli sebeplere dayanmayan boşanmalar dinimizce mekruh sayılmıştır.²⁵³⁵

Osmanlı aile hukukunu, İslâm aile hukukundan farklı düşünmek yanlıştır. İslâm dininde mevcut olan üç çeşit boşanma Osmanlı Devleti'nde de mevcuttur. Bunlardan birincisi kocanın tek taraflı irâde beyanıyla karısını boşamasıdır ki, buna talak denir.

²⁵³¹ KŞS. 43, 134-135.

²⁵³² KŞS. 37, 106.

²⁵³³ KŞS. 39, 136.

²⁵³⁴ Aktan, "İslâm Aile Hukuku", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2, s. 408.

²⁵³⁵ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976, 33-34

Diğeri karşılıklı anlaşarak boşanma (muhalaa) ve son olarak hâkim kararı (tefrik) ile boşanmadır. İslâm hukukuna göre, zorunlu haller olmadıkça, kadının tek taraflı olarak kocasından boşanması söz konusu değildir. Tek taraflı boşanma hakkı sadece kocaya verilmiştir. Bu tip boşanmada kocanın eşine karşı herhangi bir sebep gösterme gibi zorunluluğu yoktur ve bunun içinde bir mahkeme kararına da ihtiyaç yoktur.²⁵³⁶

Boşanmanın ikinci türü ise eşlerin karşılıklı anlaşmasıyla gerçekleştirdikleri boşanmadır. Buna da muhâlaa denilmektedir. Bu tür boşanma talepleri daha çok kadın tarafından gelmektedir. Kadınlar istemedikleri bir evliliği bitirmek için genellikle alması gereken mehir, eşya ve nafakadan vazgeçerek eşinden kendisini boşanmasını talep etmektedir.²⁵³⁷

Boşanmanın üçüncü türü ise kaza-i boşanma anlamına gelen tefriktir. Bu tür boşanmada olumsuz bazı sebeplerin ortaya çıkması ve evliliği devam ettirme imkânının kalmaması gibi durumda kadın ya da erkeğin mahkemeye başvuruda bulunup mahkeme kararıyla boşanmasıdır. Bu tür boşanmalar daha çok istem dışı yani bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Eşlerden birinin ağır bir hastalık geçirmesi ya da kocanın nafakayı temin edecek ekonomik güçten mahrum olması, gaiplik, eşler arası geçimsizlik gibi ruhsal, fiziksel ve ekonomik sebepler boşanmada etkili olmaktadır.²⁵³⁸

Belgelere yansıyan toplam 196 boşanma kaydına ulaşılmıştır. Bu kayıtların çoğunun yaygın olarak muhalaa türü boşanmalar olduğu görülmektedir. 15 Ocak 1726 tarihinde Alpaslan Köyü'nden Ayşe'nin, eşi Ömer'den altı kuruş mehrinden vazgeçip nafakayı iddeti üzerine olmak üzere boşanmayı talep ettiği ve eşi Ömer'in kabulü ile boşanmanın gerçekleştiği görülmektedir.²⁵³⁹ 5 Mayıs 1729 tarihli kayıta Akmescit Mahallesi'nden Ayşe'nin, vekili babası Mustafa aracılığıyla eşi Mehmet'ten altmış kuruş mehrinden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak şartıyla bir adet Kuran-ı Kerim alıp boşanma isteği ve eşi Mehmet'in bir adet Kuran-ı Kerim'i eşinin vekili Mustafa'ya vererek boşanmayı kabul ettiği görülmektedir.²⁵⁴⁰ 8 Ocak 1730 tarihli kayıta Kanare Mahallesi'nden Rabia'nın, Sapaca Köyü'nden eşi Mustafa'dan, otuz kuruş mehri

²⁵³⁶ M. Âkif, Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985. s. 36

²⁵³⁷ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 41.

²⁵³⁸ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 36. Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 43-56.

²⁵³⁹ KŞS. 28, 29.

²⁵⁴⁰ KŞS. 30, 17.

müeccelinden vazgeçip nafaka iddeti üzerine olmak üzere boşanma isteği ve eşi Mustafa'nın bunu kabul etmesiyle boşanmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır.²⁵⁴¹

Muhalaat türü boşanmalarda bazen kadınların kocalarına mehrinden vazgeçmelerine rağmen, ücrette ödedikleri görülmektedir. 28 Ocak 1742 tarihli belgede Kırkçeşme Mahallesi'nden Ali, kendisi Kırım seferinde iken düşmana esir düştüğü eşi Fatma'nın ise kendini öldü zannedip Mehmet ile evlendiği için eşinden şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Fatma'nın eşi ve vekili Mehmet, altmış kuruş mehrinden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak üzere Fatma'nın boşanmayı kabul ettiğini ve eski eşi Ali'ye kırk kuruş da ücret ödemeyi kabul ettiğini beyan etmiştir. Parayı alan Ali'de boşanmayı kabul etmiştir.²⁵⁴² 27 Temmuz 1748 tarihli belgede ise yine Kırkçeşme Mahallesi'nden Fatma, eşi Ali Beşe'den yirmi kuruş mehir ve otuz kuruş alacağını tamamından vazgeçip iddeti üzerine olmak üzere boşanmak istemektedir. Ayrıca boşanmayı kabul etmesi için eşi Ali'ye yirmi kuruş ücret ödemiştir. Parayı alan Ali'de boşanmayı kabul etmiş ve boşanma gerçekleşmiştir.²⁵⁴³ 11 Ocak 1749 tarihinde Deveciler Mahallesi'nden Alime, eşi Mehmet'ten otuz kuruş mehrinden vazgeçip iddeti kendi üzerine olmak üzere boşanmak istemektedir. Boşanmanın gerçekleşmesi için Alime'nin, eşi Mehmet'e beş kuruş ücret ödediği ve ücreti alan Mehmet'in boşanmayı kabul ettiğini görülmektedir.²⁵⁴⁴

Bir diğer boşanma türü olan talak ile ilgili örneklerde belgelere yansımaktadır. 9 Ağustos 1725 tarihli belgede Kırkçeşme Mahallesi'nden Fatma'nın, vekili babası Ali aracılığıyla kendini talak-ı bâin ile boşayan eşi Mehmet'ten otuz üç kuruş mehri müeccelini ve kendine ait eşyaları alıp iddet nafakası için de altı kuruş alarak boşandığı görülmektedir.²⁵⁴⁵ 12 Nisan 1730 tarihli kayıta İsfendiyar Bey Mahallesi'nden Alime'nin, kendisini dört ay önce talak-ı bâin ile boşayan eşi Seyyid Mehmet'ten beş kuruş mehri müeccelini dahi aldığını ancak başkasıyla evlenmek istediğinde kendine mani olduğu şikâyetinde bulunmuştur. Mehmet'in boşanmayı kabul etmesiyle, müdahaleden men edildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁴⁶ 7 Temmuz 1734 tarihli kayıta Deveciler Mahallesi'nden Ayşe'nin, eşi Mustafa Beşe'den eğer kayın validem evine girersem

²⁵⁴¹ KŞS. 31, 53.

²⁵⁴² KŞS. 39, 78-79.

²⁵⁴³ KŞS. 43, 66.

²⁵⁴⁴ KŞS. 43, 88.

²⁵⁴⁵ KŞS. 27, 139.

²⁵⁴⁶ KŞS. 31, 69.

eşim benden dokuz talak ile boş olsun dediği ve kayın validesi evine girdiği için eşi Mustafa'dan boş olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine eşi Mustafa, böyle bir şey söylediğini kabul edip, lakin kayın validesi evine hiç girmediğini beyan etmiştir. Müftü İbrahim Efendi'den aldığı fetva ile eşi Ayşe'nin kendi eşi olduğunu ve sorumluluklarını yerine getirmesi için kendisine tenbih edilmiştir.²⁵⁴⁷ 3 Haziran 1744 tarihli belgede Küpçügez Mahallesi'nden Hatice'nin, vekili Molla Mehmet aracılığıyla kendini talak-ı bâin ile boşayan eşi Hacı Hüseyin'den altmış kuruş mehri müeccelini ve eşyasını alıp iddet nafakası içinde altı kuruş alarak boşandığı görülmektedir.²⁵⁴⁸

Yalnızca Müslümanlara ait değil gayr-i müslimlere ait de bir adet boşanma kaydı mevcuttur. 3 Aralık 1738 tarihinde Şadi Bey Mahallesi'nden Zoya adlı Nasranî kadın, birkaç senedir gözleri görmediği için kendine ve eşine bakma gücünün olmadığını bildirmiştir. Eşinin kendisinin üzerine evlenmesi mümkün olmadığı için eşi Süve'den elli kuruş kıymetli eşyayı alıp mehri müeccel ve eşya davasından vazgeçerek eşi Süve'den boşandığı tespit edilmiştir.²⁵⁴⁹

Boşanma kayıtlarında çocukların durumu ile ilgili bilgilerde mevcuttur. 7 Temmuz 1732 tarihinde Topçuzade Mahallesi'nden Saliha'nın, eşi Ali'den yirmi kuruş mehrinden vazgeçip iddeti üzerine olmak şartıyla boşandıkları ve on aylık kızı Ayşe'yi de yedi yaşına kadar kendi malından bakmak üzere büyütmeyi kabul ettiği görülmektedir.²⁵⁵⁰ 24 Mayıs 1740 tarihli belgede Muzaffereddin Mahallesi'nden Fatma'nın, eşi Mehmet'ten seksen kuruş mehri müeccel ve eşyasından vazgeçip iddeti üzerine olmak kaydıyla altı aylık kızı Saliha'yı kendi malından dokuz yaşına kadar bakmayı taahhüt edip eşine de boşanmak için on beş kuruş verip boşanmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır.²⁵⁵¹ 14 Nisan 1741 tarihli kayıta Gökdere Mahallesi'nden Saliha, eşi Ahmet'ten seksen kuruş mehri müeccelinden vazgeçip iddeti üzerine olmak üzere boşandıkları ve tahminen bir buçuk yaşındaki kızı Fatma'yı da iddeti bitinceye kadar kendisi bakıp iddeti bitince, babasına teslim edeceği yönünde beyanda bulunmuştur.²⁵⁵² 22 Ekim 1741 tarihinde Çay Mahallesi'nden Emine'nin, eşi Hüseyin'den otuz kuruş mehri müeccel ve iddet nafakası için on beş miskal bir çift zer

²⁵⁴⁷ KŞS. 32, 84.

²⁵⁴⁸ KŞS. 106, 42.

²⁵⁴⁹ KŞS. 36, 26.

²⁵⁵⁰ KŞS. 210, 64.

²⁵⁵¹ KŞS. 38, 33.

²⁵⁵² KŞS. 37, 66.

bilezik alıp boşandıkları görülmektedir. İki yaşındaki oğulları Mehmet'e beş yaşına gelinceye kadar bakmayı annesi kabul etmiş ve eşi Hüseyin'den üç yıl süreyle çocuğunun nafakası için yedi kuruş almıştır.²⁵⁵³

Vasi ve Kayyum Tayini: Vasi, kendi malını koruma ve tasarruf etme ehliyetine sahip olmayan veya bu ehliyeti sonradan kısıtlanan kimselerinin mallarını korumak ve işletmek yetkisine sahip kimsedir.²⁵⁵⁴ Vasiye bir diğer deyişle malda veli de denir.²⁵⁵⁵ Hâkim tarafından atanan gaip ve kendi işini yapmaktan aciz kişiler adına hukukî tasarrufta bulunma yetkisine sahip kimselere ise kayyum denilmektedir.²⁵⁵⁶ İncelenen dönemde sicillerde vasi ve kayyum ataması ile ilgili birçok hükme rastlanmıştır. Özellikle kimsesiz çocukların vesayet haklarını kullanma yetkisine sahip olan vasiler bu çocuklar büyüünceye kadar mallarını tasarruf etmek ve korumak ayrıca onlara tahsis edilen nafaka ve kisve bahayı harcamak için kadı ve nâib tarafından görevlendirilen kimselerdir. Bunların görevlendirilebilmesi için akıl sağlıklarının düzgün olması, hür olmaları ve kadı tarafından belirlenmeleri gerekmektedir.²⁵⁵⁷

Vasi olarak belirlenen kimselerin, genellikle birinci derecede aileye yakınlığı olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle babaları vefat eden çocuklara anneleri ve birinci derece yakınları vasi olarak atanmıştır. 4 Aralık 1724 tarihinde Kırkçeşme Mahallesi'nden olup vefat eden Hasan'ın kızı Fatma'ya kalan malına, vasi olarak annesi Kezban Hatun tayin edilmiştir.²⁵⁵⁸ Vasilerden çocuğun haklarını koruyup gözetmeleri istenmiştir. 22 Ocak 1726 tarihinde Eyciler Mahallesi'nden vefat eden Ali'nin küçük oğlu Ali'ye kalan malına, vasi olarak amcası Osman'ın atanmıştır.²⁵⁵⁹

Yalnızca öldükten sonra değil hayattayken de vasi ataması yapıldığı görülmektedir. 26 Ekim 1725 tarihli kayıta Aydın Sancağı, Demirci Kazâsı'ndan olup Kastamonu'da Turşucuoğlu Hanı'nda kalan Mehmet, Cemalleddin Mahallesi'nden Güğümcü Mustafa'yı, eğer ölürse defin işlemlerini yapıp kalan malını varislerine iletme için vasi kılmıştır.²⁵⁶⁰ 14 Şubat 1727 tarihinde İstanbul Galata Mahallesi'nden

²⁵⁵³ KŞS. 39, 63.

²⁵⁵⁴ Ali Bardakoğlu, "Vesayet", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, XXXXIII, 66.

²⁵⁵⁵ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2011, 460.

²⁵⁵⁶ İsmail Özmel, "Kayyum", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, XXV, 107.

²⁵⁵⁷ Bardakoğlu, "Vesayet", *DİA*, XXXXIII, 67.

²⁵⁵⁸ KŞS. 27, 177.

²⁵⁵⁹ KŞS. 28, 29.

²⁵⁶⁰ KŞS. 27, 117.

olup Topçuzade Mahallesi'nde ferraş olan Hüseyin eğer ölürse, ölüm masrafları çıkıp kalan malını İstanbul'daki varislere iletmek için Ali'yi vasi kılmıştır.²⁵⁶¹ 17 Nisan 1733 tarihli bir belgede Atabey Gazi Mahallesi'nden olup İran seferine giden Osman'ın, hala hayatta olup olmadığı bilinmemektedir. Geride kalan malına kayyum olarak eşi Rahime atanmıştır.²⁵⁶² 23 Ekim 1750 tarihli bir belgede ise Honsalar Mahallesi'nden Kalaycı İsmail'in annesi doksan yaşındaki Havva'nın malına bir vasi atanması gerektiği artık kendinin malını koruyacak durumunun olmadığı beyan edilmiştir. Oğlu Kalaycı İsmail'in, annesi Havva'nın hem kendini hem de malını korumak için vasi atandığı görülmektedir.²⁵⁶³

Vasi tayininin yalnız Müslümanlar için değil gayr-i müslimler içinde yapıldığı görülmektedir. 25 Temmuz 1730 tarihli belgede Ermeni Acem tayfasından olup Kastamonu'da Şadi Bey Mahallesi'nde ölen Acem Arslan adlı zımminin oğluna kalan malına, amcası Harebid? vasi atanmıştır. Daha sonra amcasının artık vasiliği yapacak iktidarı kalmadığı için vasilik görevi çocuğun annesi Kiryani'ye devredilmiştir.²⁵⁶⁴ 17 Temmuz 1731 tarihli belgede ise Bedir Gazi Mahallesi'nden olup vefat eden Konstantin adlı zımminin, kızı Yani'ye kalan malına kardeşi Yorgi'nin vasi olarak atandığı görülmektedir.²⁵⁶⁵

Çocukların belirli yaşa geldikleri zaman, vasilerinden kendilerine ait malları aldıkları görülmektedir. 24 Nisan 1741 tarihinde Cebraile Mahallesi'nden vefat eden Debbağ Şaban'ın eşi, oğlu ve üç kızına kalan malına, amcaları Mehmet vasi atanmıştır. Debbağ Şaban'ın oğlu Halil'in, amcasından kendisinin yirmi yaşına geldiğini bildirip artık vasideki mallarını talep ettiği görülmektedir. Bunun üzerine amcası Mehmet kardeşinden intikal eden vesayetindeki malları yeğeni Mehmet'e teslim etmiştir.²⁵⁶⁶

Vasiler ile varisler arasında bazen sorunlarda meydana geliyordu. Ekim 1743 tarihli belgede Kastamonu kadısı ve mütesellimine gönderilen emirde, Kastamonu'dan Ayşe'nin mektup gönderip yetim olduğu ve 1737 senesinden itibaren 700 kuruş malına vasi olan Ahmet'in öldüğü ve malının varislerine kaldığı ve varislerinin de kendine ait

²⁵⁶¹ KŞS. 29, 32.

²⁵⁶² KŞS. 210, 182.

²⁵⁶³ KŞS. 110, 121-122.

²⁵⁶⁴ KŞS. 31, 196.

²⁵⁶⁵ KŞS. 32, 90.

²⁵⁶⁶ KŞS. 39, 8.

malı vermek istemediklerini beyan etmiştir. Konunun araştırılıp vesayetten intikal eden malın Ahmet'in varislerinden alınıp, Ayşe'ye teslim edilmesi istenmiştir.²⁵⁶⁷ 6 Mayıs 1744 tarihinde Püre Mahallesi'nden Ahmet'in, üvey babası Bakkal Mehmet'ten kendi babası ve annesinden kalan mala vasi olarak üvey babası Mehmet'in atandığı, kendine ait eşyaları vermeyip ve yine kendine babasından kalan İsmail Bey Mahallesi'ndeki bahçeyi satıp hakkını vermediği yönünde şikâyetle bulunmuştur. Üvey babası Mehmet, bunu reddetmiştir ve araya giren diğer kişiler elli kuruşa iki tarafı sulh etmişlerdir. Parayı alan Ahmet'te davasından vazgeçmiştir.²⁵⁶⁸ 23 Eylül 1749 tarihinde ise Kuşkara Köyü'nden Mustafa'nın oğlu Feyzullah, babasından kendine kalan mala vasi atanan Kırkçeşme Mahallesi'nden Berber Ahmet'ten, on dokuz buçuk kuruş alacağından iki buçuk kuruşunu vermediği için şikâyetçi olmuştur. Berber Ahmet'in vesayeti kabul edip, 1738 yılında buluşa erince hesabı görülüp mallarını teslim ettiğini ispatlamasıyla Feyzullah davadan men edilmiştir.²⁵⁶⁹

Nafaka ve Kisve Baha: Sözlükte yiyecek parası, geçimlilik ve birinin kanunen geçindirmek mecburiyetinde olduğu kimselere mahkeme kararıyla bağlanan aylık²⁵⁷⁰ anlamına gelen nafaka kelimesi harcamak, tüketmek anlamlarından türemiş olup ihtiyaçların karşılanması amacıyla harcanan maddi değerler anlamında kullanılmaktadır.²⁵⁷¹ Nafaka iki açıdan ele alınmaktadır. Aile ilişkisinden doğanlar evlilik ve hısımlık nafakası ve mülkiyet ilişkisinden doğan, kölelerin, hayvanların ve cansız varlıkların nafaka teminidir. Dinimizce evli kadınlara boşanmaları esnasında erkek tarafından iddet nafakası adı altında bir ücret ödenmektedir. Burada kadının müslüm ya da gayr-i müslim olmasının bir ehemmiyeti yoktur. Erkek bunu eşine ödemek zorundadır.²⁵⁷²

İncelenen dönemde buna örnek teşkil eden birkaç örnek mevcuttur. Örneğin, 9 Ağustos 1725 tarihli belgede Kırkçeşme Mahallesi'nden Fatma vekili babası Ali aracılığıyla mahkemeye başvurmuştur. Kendini talak-ı bâin ile boşayan eşi Mehmet'ten

²⁵⁶⁷ KŞS. 106, 378-379.

²⁵⁶⁸ KŞS. 106, 36-37.

²⁵⁶⁹ KŞS. 110, 4-5.

²⁵⁷⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010, 933.

²⁵⁷¹ Celal Erbay, "Nafaka", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 282.

²⁵⁷² Erbay, "Nafaka", *DİA*, XXXII, 283-285.

otuz kuruş mehir ve altı kuruş iddet nafakasını alınca boşanma gerçekleşmiştir.²⁵⁷³ 26 Ağustos 1733 tarihinde ise İsmail Bey Mahallesi'nden Ayşe, vekili abisi Mustafa aracılığıyla mahkemeye başvuruda bulunmuş ve eşi Kavukçu Mustafa'dan otuz beş kuruş mehri müecceli ile otuz beş kuruş iddet nafakası alıp boşanma gerçekleşmiştir.²⁵⁷⁴ 9 Aralık 1742 tarihinde Akteke Mahallesi'nden Fatma, vekili kardeşi Mustafa Çelebi aracılığıyla mahkemeye başvuruda bulunmuştur. Talak-ı bâin ile boşandığı eşi Hasan'dan on beş kuruş mehri müeccel ve üç kuruş iddet nafakası alınca boşanma gerçekleşmiştir.²⁵⁷⁵

Mahkeme tarafından tayin edilen diğer nafaka türü ise küçük çocukların günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere vasilere nafaka ve kisve baha adı altında bir parayı harcama izninin verilmesidir. Buna dair belgelerde birçok hüküm mevcuttur. Bu vesile ile bir kişinin ortalama günlük masrafı da tespit edilebilmektedir. 10 Ocak 1734 tarihinde Kebkebirler Mahallesi'nden vefat eden Ahmet Bey'in eşi Saliha Hatun, mahkemeye başvuruda bulunmuştur. Üç yaşındaki oğlu Ahmet ve bir buçuk yaşındaki kızı Rahime için hâkimden nafaka ve kisve baha talebinde bulunmuştur. Hâkimde günlük dörder cedîd parayı çocukların nafaka ve kisve bahası olarak harcama yetkisini Saliha'ya vermiştir.²⁵⁷⁶ 5 Nisan 1737 tarihinde İsmail Bey Mahallesi'nden vefat eden Ahmet'in kızı ve oğlu için vasi atanan annesi Ayşe diğer oğlu Hüseyin aracılığıyla mahkemeye başvuruda bulunmuştur. Torunları için ölen oğlu Ahmet'in malından nafaka ve kisve baha talebinde bulunmuş ve hâkimde çocukların her biri için günlük altı sağ akçe harcamaya vasiye izin vermiştir.²⁵⁷⁷ 7 Aralık 1749 tarihinde İsmail Bey Mahallesi'nden Ahmet Beşe, beş yıl önce Nasrullah Kadı Camii avlusunda bulup aldığı Ahmet için nafaka ve kisve baha talebinde bulunmuştur. Hâkim tarafından günlük dört sağ akçe nafaka ve kisve baha harcamaya Ahmet Beşe'ye izin verilmiştir.²⁵⁷⁸

Eşi gurbete giden ya da uzun zamandır haber alamayan kadınlarında eşlerinin mallarından nafaka ve kisve baha talebinde bulundukları tespit edilmiştir. 12 Nisan 1734 tarihinde Cemal Ağa Mahallesi'nden Hatice, mahkemeye başvuruda bulunup eşi İbrahim Beşe'nin gurbete gittiği ve kendine nafaka bırakmadığı yönünde şikâyetçi

²⁵⁷³ KŞS. 27, 139.

²⁵⁷⁴ KŞS. 210, 262.

²⁵⁷⁵ KŞS. 40, 52.

²⁵⁷⁶ KŞS. 33, 33.

²⁵⁷⁷ KŞS. 35, 95.

²⁵⁷⁸ KŞS. 110, 24.

olmuştur. Kadı da Hatice'nin, İbrahim'in eşi olduğu ve nafaka konusunda kimseyi vekil bırakmadığı için eşi İbrahim'in malından günlük beş sağ para kisve ve baha harcamaya eşi Hatice'ye izin vermiştir.²⁵⁷⁹ 14 Mart 1744 tarihinde İsmail Bey Mahallesi'nden Ümmügülsüm Hatun, mahkemeye başvuruda bulunmuştur. Eşi Abdulkadir'in birkaç yıldır gurbete gidip kendine nafaka bırakmadığı yönünde şikâyetle bulunmuştur. Ümmügülsüm'ün Abdulkadir'in eşi olduğu ve eşinin nafaka için vekil bırakmadan gittiği için Ümmügülsüm'e, eşi Abdulkadir'in malından günlük kırk akçe harcamasına kadı tarafından izin verilmiştir.²⁵⁸⁰

Bazen nafakayı ödeyenin mali durumu el vermeyince nafaka oranının mahkeme tarafından düşürüldüğü görülmektedir. 27 Haziran 1739 tarihinde İsmail Bey Mahallesi'nden Şehri Hatun'un boşandığı eşi Hüseyin'den olan bir buçuk yaşındaki oğlu Ahmet'e babası tarafından günlük on sağ akçe nafaka ve kisve baha tayin edildiğini ancak Hüseyin'in bunu ödeyecek gücü olmadığı için günlük en fazla altı sağ akçe ödeyebileceğini beyan etmiştir. Bunun üzerine mahkeme nafaka ve kisve bahayı on sağ akçeden altı sağ akçeye düşürmüştür.²⁵⁸¹

Yaşlıların bakımı için de nafaka tayini yapılmaktadır. 21 Mayıs 1735 tarihinde Kebkebirler Mahallesi'nden Hüseyin, mahkemeye başvurup kayınvalidesi Havva Hatun'un yaşlı olduğu ve kendine bakmaktan aciz olduğunu bildirmiştir. Kadıdan kayın validesi için nafaka ve kendisi için bakım ücreti talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine kadı da Havva'nın kendi malından olmak üzere günlük on iki sağ akçe nafaka ve damadı Hüseyin'e de günlük üç sağ akçe bakım ücreti harcamasına izin vermiştir.²⁵⁸²

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'ndan nafaka ve kisve baha oranlarının günlük iki sağ para²⁵⁸³ ile kırk akçe²⁵⁸⁴ arasında değiştiği görülmektedir. Nafaka oranları kız ve erkek çocuklar ile²⁵⁸⁵ çocuk ve yetişkinlerin durumuna göre²⁵⁸⁶ de farklılık arz etmektedir. Yani mahkemenin kız ve erkek çocuğa farklı oranda nafaka tayin ettiği söylenebilir. Aynı durum anne ve kızına tayin edilen nafaka ve kisve baha

²⁵⁷⁹ KŞS. 33, 60.

²⁵⁸⁰ KŞS. 106, 72.

²⁵⁸¹ KŞS. 36, 40.

²⁵⁸² KŞS. 33, 113.

²⁵⁸³ KŞS. 39, 14

²⁵⁸⁴ KŞS. 106, 72.

²⁵⁸⁵ KŞS. 42, 8.

²⁵⁸⁶ KŞS. 39, 27.

tayininde de görülmektedir. Eldeki bu verilere göre Kastamonu Kazâsı'nda insanların ortalama günlük ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli ücretler hakkında bilgi edinilmektedir.

Gayr-i Müslimlerde Aile

Gayr-i müslimler, aile hukuku açısından kendi dini hukuklarına tabidir. Evlilik akdi, bu akdin feshedilmesi, drahoma, çeyiz, mehir ve nafaka gibi bugün için özel hukuka giren meseleler Osmanlı Devleti'nde dini işlerden sayılmış ve din adamları verilen beratlarla bu konularda kendi dini kurallarını uygulamakta yetkili kılınmışlardır.²⁵⁸⁷ Daha önce de belirtildiği gibi Müslümanlar ile gayr-i müslimler bir arada yaşamakta ve birbirinden etkilenmektedir. Her ne kadar gayr-i müslimlerin giyim ve kuşamları Müslümanlardan farklı olsa da Kastamonu örneğinde olduğu gibi aynı mahalleyi paylaşmakta, günlük ticari hayatın içinde yer almakta ve özgür bir şekilde ibadetlerini yapabilmekteydiler. Devletin kendilerine tanımış olduğu birçok ayrıcalığa ve aile hukukunda kendi dini esaslarında ki serbestiyete rağmen şer'iyye sicillerinde gayr-i müslimlerin aile yapıları hakkında bilgi veren kayıtlar mevcuttur.²⁵⁸⁸

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda gayr-i müslimlere ait tereke, boşanma ve vasi ve kayyum tayini ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Evlenme ile ilgili kayda rastlanmamıştır. Bunun sebebi muhtemelen kendi dini usullerine göre nikâhlarını kıydırmalarından olabilir. Özellikle mal taksimi konusunda zımmilerin şeri hukuka göre hareket ettikleri ve ölen kişinin varislerine kalan malların kadı gözetiminde sicillere kaydedildiği görülmektedir.²⁵⁸⁹

Kastamonu Kazâsı'nda zımmilere ait, özellikle vasi tayini ile ilgili hükümler mevcuttur. 17 Temmuz 1731 tarihinde Bedir Gazi Mahallesi sakinlerinden iken ölen Konstantin adlı zımminin kızları Züfre? ve Kırhani'ye kalan malına abileri Yorgi vasi

²⁵⁸⁷ Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, 14.

²⁵⁸⁸ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, 158-168. Suraiya Faroqhi, "Kentlerde Toplumsal Yaşam", *Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, C. 2, 721-729.

²⁵⁸⁹ KŞS. 31, 163-164. KŞS. 32, 90.

olarak atanmıştır.²⁵⁹⁰ 13 Mart 1736 tarihli belgede Nahcivan'dan olup Sofular Mahallesi'nde ölen Sarkiz adlı zımminin malı, eşi ve doğmamış çocuğuna kalmıştır. Mahkeme tarafından doğmamış çocuğun hissesine düşen payı korumak için anne vasi olarak atanmıştır.²⁵⁹¹

Kastamonu Kazâsı'nda gayr-i müslimlere ait bir tane boşanma davası tespit edilmiştir. 3 Aralık 1738 tarihinde Şadi Bey Mahallesi'nden Zoya adlı Nasranî kadın, birkaç senedir gözleri görmediği için kendine ve eşine bakma gücünün olmadığını bildirmiştir. Kendisinin üzerine eşinin evlenmesi mümkün olmadığı için eşi Süve'den elli kuruş kıymetli eşyayı alıp mehri müeccel ve eşya davasından vazgeçip eşi Süve'den boşandığı görülmektedir.²⁵⁹²

4.3. AİLELERDE ÇOCUK SAYISI VE CİNSİYET ORANI

Müslüman Ailelerin Çocuk Sayısı

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nın aile nüfusu ve çocuk sayıları ile ilgili bilgilere ulaşmak için tereke kayıtlarından istifade edilmiştir. Tereke kayıtları bir yerde yaşayan insanların vefat ettiklerinde kadı veya nâib tarafından mallarının teferruatlı bir şekilde sicillere kaydedilmesi ile oluşur. Bu veriler özellikle ailenin sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi vermektedir.

Vefat eden insanların terekelerinin taksimi, sayımı ve sûk-ı sultanî'de satılması işlerini yapmakla “kassam” adı verilen kişiler görevliydi. Eğer sayımı yapılacak tereke halka aitse bunu kadıların görevlendirdiği amme beyt'ül-mâl emini, askerî kesime aitse kazaskerin tayin ettiği hassa beyt'ül-mâl emini yapmaktaydı.²⁵⁹³ Sivillerin mal sayımı isteğe bağlı iken askerî zümreye ait kişilerin mal sayımı zorunludur. Öncelikle ölen kişilerin mal tespiti yapılır ve düzenli bir şekilde kaydedilir. Burada izlenen yol ilk olarak ölen kişinin mahallesi sonra adı, daha sonra varisler, bunun altına kalan malların

²⁵⁹⁰ KŞS. 32, 90

²⁵⁹¹ KŞS. 35, 28.

²⁵⁹² KŞS. 36, 26.

²⁵⁹³ Tahsin Özcan, “Muhallefat”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, XXX, 406. Alpay Bizbirlik, “Osmanlı Devleti'nde Ticaret ve Üretime Dair Değerlendirilebilir Bir Kaynak; Tereke Defterleri ve Edirne Tereke Defteri Üzerine Bir Deneme”, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, s.731-735. KŞS. 31, 163-164. KŞS. 32, 90. KŞS. 32, 90 KŞS. 35, 28. KŞS. 36, 26.

teferruatlı dökümü, onun altına teçhiz tekfin masrafları ile diğer giderler kaydedilir. En son kalan meblağ varislere pay edilir.²⁵⁹⁴ Varislerin kaydedilmesi ile o aile hakkında genel bir hükme varılır. Buradaki verilere tereddütlü yaklaşmak gerektiğini de vurgulamak gerekmektedir. Çünkü ölen çocukların ya da doğmamış çocukların durumuna ait net bilgilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Buna örnek olabilecek tereke kayıtlarına rastlanmıştır. Cebail Mahallesi'nden Emine'nin malı eşi, kızı ve oğlunun oğluna kalmıştır.²⁵⁹⁵ Bir diğer örnekte ise İsmail Bey Mahallesi'nden Mehmet'in malı eşi, kızı ve eşinin batnındaki haml'a kalmıştır.²⁵⁹⁶ Yani ilk örnekte erkek çocuk hakkında bilgi edinmek zordur. İkinci örnekte ise çocuğun cinsiyeti veya sağ bir doğumun gerçekleşmesi gibi durum hakkında yorum yapmak mümkün değildir.

Osmanlı toplumunda ailenin günlük yaşamı her yerde, her zaman olduğu gibi çocukların eğitimi, beslenmesi, karı koca ilişkileri ve hayatın yükünün paylaşılması evin idaresi, sağlık ve beslenme sorunlarının çözümü etrafında yoğunlaşır. Bu sayılan sorunların çözümü aynı zamanda bir toplumun kültürel hayatı ve kurumlarını oluşturur. Çocuk, aileyi devam ettirecek temel unsurdur ve ailede onun etrafında şekillenir.²⁵⁹⁷ Çocuk daha çok babasının adıyla zikredilir. Kız ya erkek fark etmez. Örneğin erkek çocuklar Ahmet bin Mehmet, kız çocuklar ise yine babası adıyla Zeliha binti Hasan gibi isimlerle sicillerde sıklıkla zikredilir. Aile hayatının şekillenmesinde çocuğun öneminden dolayı çocuksuz erkekler birden çok eşle evlilik yapmıştır. Çok eşli evliliklerde çocuk olmaması durumunda kadına boşanma hakkı verilmiştir. Ancak çocuğun olmaması koca kaynaklı olsa dahi, toplumun bakış açısına göre, bunun müsebbibi genellikle kadın olarak görülmüş ve kocadan boşanmalar bir istisna olarak kalmıştır.²⁵⁹⁸

İncelenen dönemde müslümanlara ait toplam 354 tereke kaydı incelenmiştir. Bu ailelerden kırk dokuzunun çocuksuz, yetmiş birinin tek çocuklu, seksenin iki çocuklu, yetmiş altısının üç çocuklu, kırk dördünün dört çocuklu, on sekizinin beş çocuklu,

²⁵⁹⁴ KŞS. 27, 151. KŞS. 28, 43. KŞS. 29, 49. KŞS. 30, 15. KŞS. 31, 20. KŞS. 32, 38. KŞS. 33, 84. KŞS. 34, 23. KŞS. 35, 76. KŞS. 36, 23. KŞS. 37, 21. KŞS. 38, 29. KŞS. 39, 10. KŞS. 40, 45. KŞS. 41, 13. KŞS. 42, 31. KŞS. 43, 39. KŞS.106, 41. KŞS. 110, 58. KŞS. 210, 84.

²⁵⁹⁵ KŞS. 35, 156.

²⁵⁹⁶ KŞS. 36, 23.

²⁵⁹⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, 115.

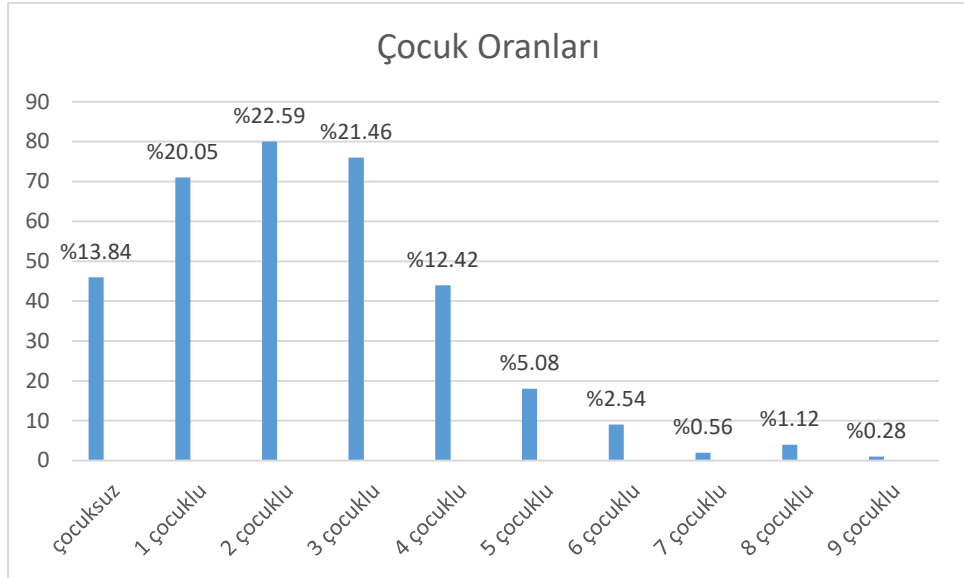
²⁵⁹⁸ Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 274-275.

dokuzunun altı çocuklu, ikisinin yedi çocuklu, dördünün sekiz çocuklu ve bir tanesinin de dokuz çocuklu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.2. 1725-1750 Tarihleri Arasında Müslüman Ailelerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı

	Aile Sayısı	Kız Çocuk Sayısı	Erkek Çocuk Sayısı
Çocuksuz	49	--	--
1 Çocuklu	71	40	31
2 Çocuklu	80	74	86
3 Çocuklu	76	118	110
4 Çocuklu	44	93	83
5 Çocuklu	18	50	40
6 Çocuklu	9	22	32
7 Çocuklu	2	9	5
8 Çocuklu	4	20	12
9 Çocuklu	1	5	4
Toplam	354	431	403
		834	

Tablo incelendiği zaman toplam çocuk sayısının 834 olduğu görülmektedir. Bunlardan 431 tanesi kız, 403 tanesi ise erkektir. Ailelerin çocuk sayısı yoğunluğunun 2-4 çocuk arasında olduğu görülmektedir. Çocuksuz ailelerinde dâhil edilmesiyle toplam çocuk sayısının aile sayısına bölünmesi ile Müslüman ailelerin ortalama çocuk sayısına ulaşmak mümkündür. Yapılan bu hesap sonucu Kastamonu Kazâsı'nda Müslüman ailelerin ortalama çocuk sayısının 2,35 olduğu görülmektedir.

Grafik 4.1. 1725-1750 Tarihleri Arasında Müslüman Ailelerin Çocuk Sayısı Oranı

Tablo incelendiğinde ailelerin çocuk sayısı bütün aileler ile karşılaştırıldığında çocuksuz ailelerin oranı % 13,84, tek çocuklu ailelerin oranı % 20,05, iki çocuklu ailelerin oranı % 22,59, üç çocuklu ailelerin oranı % 21,46, dört çocuklu ailelerin oranı % 12,42, beş çocuklu ailelerin oranı % 5,08, altı çocuklu ailelerin oranı % 2,54, yedi çocuklu ailelerin oranı % 0,56, sekiz çocuklu ailelerin oranı % 1,12 ve dokuz çocuklu ailelerin oranı ise % 0,28 olarak tespit edilmiştir.

Müslüman ailelerin çocuk sayıları ile eş sayısı arasında her zaman doğru orantı olduğunu söylemek zordur. Çünkü birden çok eşe sahip olup çok az çocuğu olan veya hiç çocuğu bulunmayan aileler olduğu gibi, çocuk sayısı hayli fazla olan aileler de vardır. Bunun için eş sayısı ile çocuk sayısının benzer olduğu yönünde genel bir değerlendirme yapmak yanlıştır. Kubbeli Mahallesi'nden olup Revan seferinde vefat eden Seyyid Mustafa'nın iki eşi olmasına rağmen tek çocuğu vardır.²⁵⁹⁹ Yine Bedir Gazi Mahallesi'nden Kazancı Mehmet, iki eşi olmasına rağmen tek çocuğa sahiptir.²⁶⁰⁰ Bedir Gazi Mahallesi'nden Kalaycı Piri'nin üç eşi olmasına rağmen hiç çocuğu yoktur.²⁶⁰¹ Buna karşın Deveciler Mahallesi'nden Katırcı Hacı İsmail'in, iki eşi ve sekiz

²⁵⁹⁹ KŞS. 32, 150.

²⁶⁰⁰ KŞS. 37, 67.

²⁶⁰¹ KŞS. 210, 287.

çocuğu vardır.²⁶⁰² Yine Abdulcebbar Mahallesi'nden Hacı Ali'nin, iki eşi ve altı çocuğu vardır.²⁶⁰³

Gayr-i Müslim Ailelerde Çocuk Sayısı ve Cinsiyet Oranı

Daha öncede belirtildiği gibi Kastamonu Kazâsı'nda yoğun bir gayr-i müslim nüfusundan bahsetmek güçtür. Bunun yanında dini vecibelerinde ve ailevi meseleler de kendi dinlerine göre hareket etmekte özgür olmalarından dolayı gayr-i müslimler ile ilgili sicillerde az sayıda bilgiye ulaşılmıştır. Ulaşılan bilgiler ışığında gayr-i müslim ailelerin çocuk sayıları hakkında bilgi verip genel bir değerlendirmeden kaçınılacaktır.

Bedir Gazi Mahallesi'nden Konstantin adlı zımminin malı iki kızı ve bir oğluna kalmıştır.²⁶⁰⁴ Yine Şadi Bey Mahallesi'nden vefat eden Evliye adlı Nasranî'nin malı, üç oğluna kalmıştır.²⁶⁰⁵ Çevkani Mahallesi'nden olup Gümüşhane'de vefat eden Makdis adlı zımminin malı eşi, beş kızı ve bir oğluna kalmıştır.²⁶⁰⁶ Bedir Gazi Mahallesi'nden Tazı adlı zımminin malı eşi, kızı ve oğluna kalmıştır.²⁶⁰⁷ Tokat ahalisinden olup Kastamonu'da Ahmet Efendi'nin evinde kiracı olup boyacılık yapan İstefan adlı zımminin malı eşi, kızı ve dört oğluna kalmıştır.²⁶⁰⁸ Yine Tokat ahalisinden olup Kastamonu'da Kurşunlu Han'da iken vefat eden İvan adlı zımminin malı, iki oğlu ve iki kızına kalmıştır.²⁶⁰⁹

Bunun yanında evli olup da çocuğu olmayan gayr-i müslim ailelerde mevcuttur. Nahcivan Sancağı'ndan olup Kastamonu'da Akmesit Mahallesi'nde vefat eden Bali adlı zımminin malı eşi ve kardeşine kalmıştır.²⁶¹⁰ Yine Nahcivan Sancağı'ndan olup Honsalar Mahallesi sakinlerinden Kukaş adlı zımminin ticaret için Bursa'ya gidip orada vefat ettiği ve malının eşi ve kız kardeşinin oğluna kaldığı görülmektedir.²⁶¹¹ Sofular Mahallesi'nden Sarkiz adlı zımminin malı eşine ve doğmamış çocuğuna kalmıştır.²⁶¹²

²⁶⁰² KŞS. 37, 42.

²⁶⁰³ KŞS. 35, 117.

²⁶⁰⁴ KŞS. 32, 90.

²⁶⁰⁵ KŞS. 34, 48.

²⁶⁰⁶ KŞS. 39, 10.

²⁶⁰⁷ KŞS. 106, 50.

²⁶⁰⁸ KŞS. 31, 163.

²⁶⁰⁹ KŞS. 28, 80.

²⁶¹⁰ KŞS. 34, 29.

²⁶¹¹ KŞS. 34, 28.

²⁶¹² KŞS. 35, 28.

Sicillere konu olan dokuz ailenin toplam yirmi üç çocuğu olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan on bir tanesi kız, on iki tanesi erkektir. Yine bu ailelerden bir tanesinin iki çocuğu, iki ailenin üç çocuğu, bir ailenin dört çocuğu, bir ailenin beş çocuğu ve bir ailenin de altı çocuğu olduğu görülmektedir. İki ailenin ise çocuksuz olduğu tespit edilmiştir. Çocuk sayısının aile sayısına bölünmesi ile 2,55 gibi bir oran ortaya çıkmaktadır.

İncelenen dönemde dikkati çeken bir diğer husus ise tereke kayıtlarında doğmamış çocuklarında varisin malında hak sahibi oldukları ve kadı tarafından erkek çocuk kabul edilerek hisselerini almalarıdır. Örneğin Hacı Dursun Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Demirci Hüseyin'in malı eşi, iki kızı ve eşinin karnındaki çocuğuna kalmıştır. Kız çocuklar terekeden sekiz kuruş on yedi para hisse alırken doğmamış çocuğa on yedi buçuk kuruş ve on dört para pay ayrılmıştır.²⁶¹³ Yine Kırkçeşme Mahallesi'nden Mehmet Efendi'nin malı eşi, oğlu ve eşinin karnındaki hamla kalmıştır. Oğlu ve doğmamış çocuğuna mahkeme tarafından 166'şar kuruş pay tahsis edilmiştir.²⁶¹⁴ Aynı şekilde gayr-i müslim terekesinde de bu duruma rastlamak mümkündür. Sofular Mahallesi'nden Sarkiz adlı zımminin malı, eşi ve karnındaki çocuğuna kalmıştır. Kadı tarafından anneye on beş kuruş yirmi yedi para tahsis edilirken doğmamış çocuğa 109.5 kuruş dokuz para hisse ayrılmıştır.²⁶¹⁵ Durumu bu şekilde olan çocuklar müslim ve gayr-i müslim çocuk sayılarına ve cinsiyet oranına dâhil edilmemiştir.

Tüm bu veriler ışığı altında aynı yüzyıl içinde Kastamonu'da ki çocuk sayısı oranı diğer şehirler ile kıyasladığında Adana'da 1,99²⁶¹⁶, Mardin'de 3,03²⁶¹⁷, Diyarbakır'da 2,16²⁶¹⁸, Antep'te 2,93²⁶¹⁹, Konya'da 2,87²⁶²⁰, Ankara'da 2,92²⁶²¹, Kayseri'de 2,94²⁶²²

²⁶¹³ KŞS. 35, 37-38.

²⁶¹⁴ KŞS. 38, 41-42.

²⁶¹⁵ KŞS. 35, 28

²⁶¹⁶ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, 262.

²⁶¹⁷ Gürhan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Mardin Şehri*, 120.

²⁶¹⁸ Gürkan Cevger, "18. Yüzyılda Amid Diyarbakır Şehrinde Ailenin Oluşumu, Dağılması ve Demografik Yapısı", *Journal of History and Future*, sayı. 1, Muş 2016, 98.

²⁶¹⁹ Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, 164.

²⁶²⁰ Hayri Erten, *Konya Şeriyeye Sicillerine Işığında Ailenin Sosyo-ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, 59.

²⁶²¹ Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankarada Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten*, LIV (211), TTK Yayınları, Ankara 1990, 958,959.

²⁶²² Muhittin Tuş, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 4, Konya 1999, 160.

olduğu görülmektedir. Kastamonu şehrindeki oranın Adana ve Diyarbakır gibi şehirlerin üzerinde olmasına rağmen Mardin, Konya, Ankara, Antep ve Kayseri gibi şehirlerin arkasında yer almaktadır.

4.4. ÇOK EŞLİLİK (POLİGAMİ)

Evlilik kurumunu incelerken üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise eş sayısıdır. Bu konuda toplumsal farklılıklar olabilmektedir. Nitekim İslâmiyet öncesi Arap toplumunda evlilik konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur. Fakat İslâmiyet'ten sonra sınırsız kadınla evliliğe kısıtlama getirilmiş ve eş sayısı dörde indirilmiştir. Bundan dolayı Müslüman topluluklarda dört eşle aynı anda evliliklerin olduğu görülmektedir.²⁶²³

Bunun yanında üç semavi dininde tek eşle evliliği önerdiği görülmektedir. İslâmiyet dininde de dört eşe kadar yalnız özel durumlarda müsaade edildiği, eşler arasında adaletin tesis edilmesinin ve servet durumunun şart olduğu vurgulanmıştır.²⁶²⁴ İslâm dini dört eşle evliliğe müsaade etmesine rağmen Kuran-ı Kerim'de tek eşliliği özendiren ayetler de mevcuttur.²⁶²⁵ Yine Kınalızâde Ali Çelebi çok eşliliğin evin huzurunu kaçıracağını bildirerek; “*erkek evde tendeki can gibidir, iki bedene bir can olmayacağı gibi iki eve de bir erkek yakışmaz*” diyerek bu konudaki görüşünü bildirmiştir.²⁶²⁶ Çok eşlilik meselesi tarih boyunca tartışmalara konu olmuş ve tek eşle evlilik savunulmuştur.²⁶²⁷

Osmanlı Devleti'nde de dinin belirli koşullar altında müsaade ettiği çok eşliliğe rastlamak mümkündür. Said Öztürk'e göre Osmanlı toplumunda birden fazla eşle evlilik yapmanın sebepleri şu şekilde sıralanabilir.²⁶²⁸

²⁶²³ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhittin Tuş, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, Cilt. 1, 102.

²⁶²⁴ Ekrem Buğra Ekinci, *Hukukun Serüveni*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2011, 355.

²⁶²⁵ www.diyaret.gov.tr. Nisâ Suresi 3. Ayet, *Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.*

²⁶²⁶ Hüseyin Öztürk, *Kınalızade Ali Çelebide Aile*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, 156.

²⁶²⁷ Abdurrahman Kurt, “Osmanlı Toplumunda Poligami”, *Osmanlı*, ed Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, V, 397-406.

²⁶²⁸ Said Öztürk, “Osmanlıda Çok Eşlilik”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 376-377.

1- Neslin devamını sağlama ve çocuk sahibi olma isteği erkeği ikinci evliliğe iten başlıca sebeplerdendir.

2- Osmanlı Devleti'nde tıbbi gelişmelerin çağdaşlarına göre çok daha üst düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak buna rağmen erkek ya da kadından kaynaklanan hastalıkların kesin olarak tedavi edildiği söylenemez. Böyle bir durumda erkek, çocuk sahibi olmak için ikinci evliliğe başvurmaktadır.

3- Üretimin kol gücüne dayalı olduğu bu dönemde nüfusun önemli bir faktör olarak düşünüldüğü görülmektedir. Özellikle ziraat toplumu olan Osmanlı Devleti'nde bu unsur ikinci evliliği tetikleyen sebepler arasındadır.

4- Erkek çocuğa sahip olma isteği. Özellikle iktisadî faaliyetlerin yoğun olarak emeğe dayanması ve bu durumun Osmanlı Devleti'nde de geçerli olması.

5- Devletin kuruluş zamanlarında gazalardan ele geçirilen Doğu Romalı kızlar ve dul kadınlar yalnızca esir değil, erkekler için yeni ev özelliği de taşımaktadır. Bu durum da ikinci evliliği tetikleyen sebepler arasında yer almıştır.

6- Toplumda kadın nüfusunun fazla olması ve böyle bir durumda bekâr veya dul kadınların evliliğine toplum tarafından sıcak bakılması ikinci evliliğin bir diğer sebebidir.

7- Kadının doğum öncesi ve doğum sonrası erkekle ilgilenememesi erkeğin ikinci evliliğe yönelmesinin bir diğer sebebi olarak gösterilmektedir.

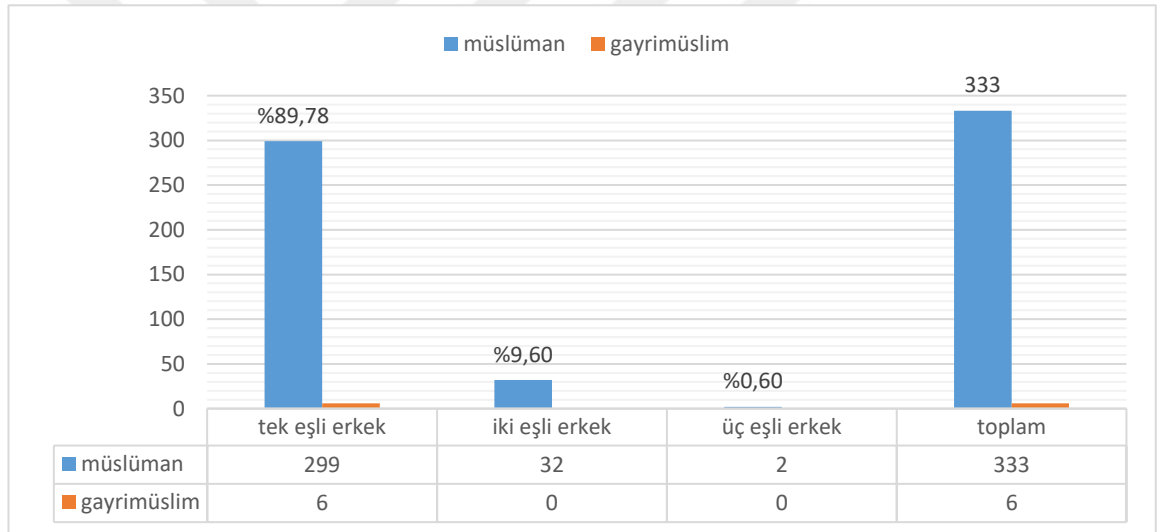
8- Kadınların evlilik sonrası üstlendiği sorumlulukların fazla olması, iş hayatında aktif rol aldıklarından erken yaşlanma ve kadınlık görevlerini yerine getirememesi durumunda erkekler tarafından ikinci evliliğin çıkış yolu olarak görülmesi.

Osmanlı Devleti'nde çok eşliliğin sebepleri yukarıda verilmiştir. Buna göre erkekleri ikinci evliliğe iten birçok sebebin var olduğu söylenebilir. İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda tek eşle evliliğin yaygın olduğu görülmektedir. Ancak sayı az olmakla birlikte ikinci evliliğin hatta üçüncü evliliğin yapıldığı görülmektedir. İkinci evliliğin sebebi olarak genellikle çocuk sahibi olma isteğinin etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4.3. Müslüman ve Gayr-i Müslim Erkeklerin Eş Sayısı

	Müslüman	Gayr-i Müslim
Tek Eşli Erkek Sayısı	299	6
İki Eşli Erkek Sayısı	32	--
Üç Eşli Erkek Sayısı	2	--
Toplam	333	6

İncelenen dönemde tereke kayıtlarında Müslümanlara ait toplam 333 kayda ulaşılmıştır. Bunlardan 299 tenesinin tek eşli, otuz ikisinin iki eşli ve iki tanesinin de üç eşli olduğu tespit edilmiştir.²⁶²⁹ Gayr-i müslimlere ait ise altı kayıta eş sayısına ulaşılmış ve hepsinin tek eşli olduğu görülmüştür.

Grafik 4.2. Kastamonu Kazâsında Müslüman Ailelerin Çok Eşlilik Oranları

Tablodaki verilere göre tek eşle evli Müslüman erkek oranı % 89,78, iki eşle evli erkek oranı % 9,60 ve üç eşle evli erkek oranı ise % 0.60 şeklindedir. Buna göre Kastamonu Kazâsı'ndan çok eşlilik oranının %10,20 olduğu görülmektedir. Aynı yüzyıl içinde diğer Osmanlı şehirlerinde çok eşli erkek oranları ise Ankara'da % 12²⁶³⁰,

²⁶²⁹ Yirmi bir tereke kaydında eş sayısından bahsedilmediği için bu sayıya dâhil edilmemiştir.

²⁶³⁰ Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankarada Ailenin Niceliksel Yapısı", 951.

Antep'te % 15²⁶³¹, Antakya'da % 8,95²⁶³², Adana'da % 11,6²⁶³³ Diyarbakır'da %13,3²⁶³⁴, Kayseri'de % 8,69²⁶³⁵, Konya'da % 9,45²⁶³⁶ ve Mardin'de %21²⁶³⁷ olduğu yapılan çalışmalardan tespit edilmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda Kastamonu Kazâsı'nda çok eşli erkek oranının Kayseri, Konya ve Antakya gibi şehirlerin üstünde Antep, Diyarbakır, Adana, Ankara ve Mardin şehirlerinin oransal olarak altında olduğu söylenebilir. Gayr-i müslim ailelere ait kayıtlarda tüm ailelerin tek eşli olduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak kilisenin XII. yüzyıldan itibaren Hristiyanlar için çok eşliliği hukuken yasaklamış olması gösterilebilir.²⁶³⁸

İncelenen dönem içinde Osmanlı Devleti'nde çok eşliliğin yaygın olmadığı söylenebilir. Ayrıca çok eşlilik tercihinde ekonomik durumun etkili olup olmadığı hakkında birkaç örnek verilecektir. 23 Haziran 1725 tarihinde Bedamıç Köyü'nden Mehmet Çelebi'nin terekesi iki eşi ve üç kızına kalmıştır. Yirmi beş kuruşluk malı varislerine taksim edilmiştir.²⁶³⁹ 28 Kasım 1725 tarihinde Hacı Hamza Mahallesi'nden olup vefat eden Hacı Ali'nin malı iki eşi, iki kızı ve iki oğluna kalmıştır. Fakat kalan malının eşlerinin mehri müecceline yetmediği için taksimi yapılamamıştır.²⁶⁴⁰ 24 Ağustos 1743 tarihli belgede ise Tahir Fakih Mahallesi'nden Hacı Mehmet'in, 7139 kuruş malı olmasına rağmen tek eşi olduğu görülmektedir.²⁶⁴¹ Bir diğer örnekte ise 27 Kasım 1747 tarihinde Muzaffereddin Mahallesi'nden olup vefat eden Hacı Ömer'in malı iki eşi, dört oğlu ve dört kızına kalmıştır.²⁶⁴² Bu örnekler ekonomik durum ile çok eşliliğin birbiri çok fazla etkileyen olaylar olmadığını göstermektedir.

²⁶³¹ Galip Eken, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antepte Aile", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 6, Konya 2000, 485.

²⁶³² Gül, *Antakya'da Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler (XVIII. Yüzyıl)*, 406.

²⁶³³ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, 256.

²⁶³⁴ Cevger, *18. Yüzyılda Amid (Diyarbakir) Kazâsı*, 274.

²⁶³⁵ Tuş, *Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)*, 163.

²⁶³⁶ Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açısından Konya*, 138.

²⁶³⁷ Gürhan, *XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri*, 117.

²⁶³⁸ Tabakoğlu, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 93.

²⁶³⁹ KŞS. 27, 142.

²⁶⁴⁰ KŞS. 28, 12.

²⁶⁴¹ KŞS. 40, 131.

²⁶⁴² KŞS. 41, 43.

Tablo 4.4. Çok Eşli Müslüman Erkek Sayısı ve Statüleri²⁶⁴³

Mahallesi - Köyü	Tereke Sahibi	Unvan	Eş Sayısı	Mal Varlığı (Kuruş)
Bedamıç Köyü	Mehmet	Çelebi	2	25
Hamza Ağa	Mehmet	Üstad	2	166
Hacı Hamza	Ali	Hacı	2	0
Başmakçı Köyü	Mustafa	Bey	3	63,5
Alacamescit	Şaban	Hacı	2	646
Küpçügez	Kapancı Hüseyin	Ağa	2	829,5
Alpaslan Mah.	Deli Mehmet	---	2	336
Cebrail	Mehmet	Hacı	2	1063
Kubbeli	Mustafa	Seyyid	2	606
Alacamescit	Hüseyin	Hacı	2	960,5
Bey Çelebi	Mehmet	Hacı	2	3690
Abdul Cebbar	Mehmet	Molla	2	511
İbni Sadi	Mehmet	Ağa	2	2609
Abdul Cebbar	Ali	Hacı	2	3547,5
Kebkebirler	Yüzbaşı Mehmet	Ağa	2	4375
Deveciler	Katırcı İsmail	Hacı	2	912
Bedir Gazi	Kazgancı Mehmet	---	2	38
Kebkebirler	Abdurrahman	---	2	632
Cebrail	Akdar Mustafa	Hacı	2	690,5
İbni Süle	Hasan	Beşe	2	1864
Hamza Ağa	Dühancı İbrahim	---	2	485
Abdul Cebbar	Urgancı Hüseyin	Hacı	2	1217
Muzaffereddin	Ömer	Hacı	2	22887
Çatak Viran Köyü	Bayraktar Ali	Bey	2	251
Cebrail	Mehmet	Hacı	2	165
Küpçügez	Tüccar Süleyman	Hacı	2	2800
Musa Fakih	Hüseyin	---	2	101
Topçu zade	Osman	Ağa	2	916
Aktekke	İmam Osman	Hacı	2	1600
Aktekke	Mehmet	Hacı	2	1093.5
Kebkebirler	Tüccar Ahmet	---	2	3693
Bedir Gazi	Kalaycı Piri	---	3	65
Bey Çelebi	Mehmet	Efendi	2	893
Bey Çelebi	Mustafa	Hacı	2	649

²⁶⁴³ KŞS. 27,142.KŞS. 27,166. KŞS. 28,12. KŞS. 28, 69. KŞS. 30,33. KŞS. 31,20. KŞS. 31,59. KŞS. 32,46. KŞS. 32,150. KŞS. 33,19. KŞS. 33,73. KŞS. 34,58. KŞS. 35,29. KŞS. 35,117. KŞS. 35,144. KŞS. 37,42. KŞS. 37,67. KŞS. 40,23. KŞS. 40,72. KŞS. 40,82. KŞS. 40,94. KŞS.40,126. KŞS. 41,43. KŞS. 43,154. KŞS. 106,62. KŞS. 106,90. KŞS. 110,5. KŞS. 110,244. KŞS. 210,103. KŞS. 210,169. KŞS. 210,247. KŞS. 210,287. KŞS.28,76. KŞS. 106,88.

Tablodaki veriler incelendiğinde çok eşli toplam otuz dört erkekten yedi tanesinin herhangi bir unvanının olmadığı anlaşılmaktadır. On beşinin Hacı unvanına sahip olduğu, dördünün Ağa unvanına sahip olduğu ve geri kalanların ise Seyyid, Çelebi, Efendi, Bey, Molla, Beşe ve Üstad gibi unvanlar kullandıkları görülmektedir. Hacı Ali'nin terekesi ayrı tutulacak olursa tereke miktarları 25-22.887 kuruş arasında değişim göstermiştir. On iki kişinin tereke miktarı 1000 kuruşun üzerindedir. On bir kişinin tereke miktarı ise 500 kuruşun üzerinde yer almaktadır. On bir kişinin tereke miktarı ise 500 kuruşun altındadır. Otuz dört kişinin toplam tereke miktarı 60.380 kuruştur. Kişilerin sahip oldukları mal varlıkları arasında derin farkın olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun eş sayıları üzerinde bir etki yaptığı söylenemez. Örneğin Başmakçı Köyü'nden Mustafa Bey'in altmış üç buçuk kuruş serveti olmasına rağmen üç eşi varken, Muzafferredin Mahallesi'nden Hacı Ömer'in 22.887 kuruş servetine karşın iki eşi bulunmaktadır.

4.5. KASTAMONU KAZÂSÎ'NDA HALKIN REFAH DÜZEYİ

Şehir ve kaza tarihi çalışmalarının konularından biri de bölge halkının refah düzeyinin tespiti meselesidir. Bunun için istifade edilen kaynakların başında şer'iyye sicilleri gelmektedir. Siciller arasında ölen kişilerin mallarının kaydedildiği tereke kayıtları bu konuda bilgi edinmeye yardımcı olmaktadır. Kastamonu Kazâsı'na ait tereke defteri bulunmadığı için sicillere yansıyan tereke kayıtları kullanılarak halkın refah düzeyi hakkında bilgi verilecektir. Burada şunu da belirtelim kaza halkının yanı sıra kazaya ticaret için gelen veya hacca gidip orada vefat eden ve seferde ölen kişilerin terekleri de incelemeye tabi tutulmuştur. Tereke kayıtlarındaki malların gerçek fiyatları yansıtmadığı ve ikinci el üzerinden bir oran belirlendiği bilinmektedir.

Halkın refah düzeyi tespit edilirken üretim aşamasındaki halk ve askerî kesimden olup devletten aldığı ücret karşılığında zenginleşen kesim ayrımı yapılmamıştır. Çünkü askerî kesime mensup kişilerin her an bu zenginliği kaybetme yani devlet tarafından malına el konulma ihtimali mevcuttu.²⁶⁴⁴ İncelen dönemde sicillere kaydedilen toplam 403 tereke kaydı tespit edilmiştir. Bunlardan 388 adedi müslümanlara aittken on beş adedi gayr-i müslimlere aittir. Yapılan araştırma sonucu müslüman ve gayr-i müslim halkın refah düzeyinin şu şekilde olduğu görülmüştür.

²⁶⁴⁴ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s. 147-148

Tablo 4.5. Kastamonu Kazâsı'nda Halkın Refah Durumu²⁶⁴⁵

	0-100 Kuruş	100- 200 Kuruş	200- 500 Kuruş	500- 1000 Kuruş	1000- 5000 Kuruş	5000- 10.000 Kuruş	10.000 + Kuruş
Müslüman Erkek	54	38	74	56	60	5	2
Müslüman Kadın	35	22	32	7	3	---	---
Gayr-i Müslim Erkek	6	3	3	1	1	---	---
Gayr-i Müslim Kadın	1	---	---	---	---	---	---

Daha önce yapılan çalışmalarda halkın gelir durumunun fakir, orta alt halli, orta üst halli ve zengin, zengin orta halli ve çok zengin gibi tasnif edildiği görülmektedir.²⁶⁴⁶ 0-500 kuruş arası terekeye sahip olanlar fakir, 500-5000 kuruş arası terekeye sahip olanlar orta halli ve bunun üzeri terekeye sahip olanlar ise zengin kategorisinde incelenecektir. Tablo incelendiğinde fakir olarak tabir edebileceğimiz 0-100 kuruş arasında toplam doksan altı kişinin olduğu görülmektedir. Bunlardan elli dördünün müslüman erkek, otuz beşinin müslüman kadın, altı tanesinin gayr-i müslim erkek ve bir tanesinin gayr-i müslim kadın olduğu görülmektedir. 100-200 kuruşluk kesimde ise otuz sekiz müslüman erkek, yirmi iki müslüman kadın ve üç gayr-i müslim erkek olduğu, 200-500 kuruşluk dilimde yetmiş dört müslüman erkek, otuz iki müslüman kadın ve üç gayr-i müslim erkek olduğu görülmektedir. Orta kesim olarak incelenen grupta ise 500-1000 kuruşluk dilimde elli altı müslüman erkek, yedi müslüman kadın ve bir gayr-i müslim erkek olduğu, 1000- 5000 kuruşluk bölümde altmış müslüman erkek, üç müslüman kadın ve bir gayr-i müslim erkek olduğu görülmektedir. Zengin kesim olan 5000 kuruş ve üzerinde ise yedi adet müslüman erkeğin olduğu görülmektedir.

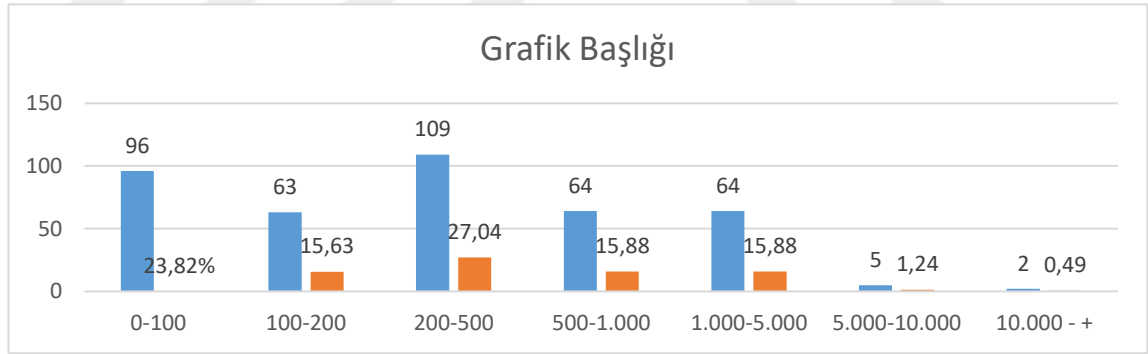
Yapılan değerlendirmede erkeklerin mal varlıklarının kadınlardan fazla olduğu tespit edilmiştir. Her kategoride bu durum aynıdır. Zenginlik oranı arttıkça aradaki

²⁶⁴⁵ Tablo hazırlanırken KŞS.27, KŞS.28, KŞS.29, KŞS.30, KŞS. 31, KŞS. 32, KŞS. 33, KŞS. 34, KŞS. 35, KŞS. 36, KŞS. 37, KŞS. 38, KŞS. 39, KŞS. 40, KŞS. 41, KŞS. 42, KŞS. 43, KŞS. 106, KŞS. 110, KŞS. 210 dan istifade edilmiştir

²⁶⁴⁶ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, 229. Cevger, *18. Yüzyılda Amid (Diyarbakir) Kazâsı*, 274.

farkta artmaktadır. Tablodaki veriler ışığında yoğunluğun en fazla fakir olarak tabir edilen grupta olduğu görülmektedir. Orta halli gruba mensup kişi sayısının da fazla olduğu söylenebilir. Zengin olarak kabul edilen kesimin ise düşük olduğu görülmektedir.

Burada çok zengin olarak kabul edilen yedi kişinin hangi mahallerde oturduklarına bakacak olursak ikisinin Küpçüğe Mahallesi'nde, diğerlerinin ise Cebrail, Tahir Fakih, Muzafferredin ve Honsalar mahallelerinde oturdukları görülmektedir. Bu durumda zengin kabul edilen kişilerin belirli mahallede değil farklı mahallelerde ikamet ettikleri görülmektedir. Bu durum, zengin ve fakirlerin aynı mahalleyi paylaşabildiklerini göstermektedir. Örneğin incelenen dönemde en yüksek tereke miktarının 37.081 kuruş ile Küpçüğe Mahallesi'nden vali çukadarı Hacı Mustafa'ya ait olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁴⁷ Onu 22.887 kuruş ile Muzafferredin Mahallesi'nden Hacı Ömer izlemektedir.²⁶⁴⁸ Aynı şekilde fakir olarak kabul edilen kesimden Küpçüğe Mahallesi'nden İbrikçi Ali'nin doksan kuruş terekesi olduğu²⁶⁴⁹ ve yine Muzafferredin Mahallesi'nden Dellal İsmail'in öldüğünde dört kuruş terekesi olduğu görülmektedir.²⁶⁵⁰

Grafik 4.3. Kastamonu Kazâsı'nda Halkın Servet Dağılım Oranı

Kastamonu Kazâsı'nda XVIII. yüzyılın ilk yarısında halkın refah durumunu oransal olarak ele aldığımızda şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Fakir olarak kabul edilen kesimin tespit edilen terekeler arasındaki oranı % 66,49'dur. Orta halli olarak kabul edilen grubun oranı ise % 31,76'dır. Zengin kesimin oranı % 1,73'dür.

²⁶⁴⁷ KŞS. 35, 110.

²⁶⁴⁸ KŞS. 41, 43.

²⁶⁴⁹ KŞS. 34, 36.

²⁶⁵⁰ KŞS. 32, 118.

Kastamonu’da halkın refah durumu üzerine yapılan bir çalışmada 1767 tarihine kadar orta düzeyde bir eşitsizlik görülürken bu tarihten sonra savaşlar, ekonomik kriz ve hava şartlarının etkisiyle eşitsizlik durumunun giderek arttığı Ağa ve Efendi gibi unvanlara sahip kişilerin daha da zenginleştiği görülmektedir.²⁶⁵¹

4.6. KASTAMONU KAZÂSÎ’NDA TÜKETİLEN GIDALAR

Osmanlı toplumunda halkın günlük ihtiyaç duyduğu gıda maddelerinin belirlenmesi hususunda başvuru kaynaklar narh listeleridir. Osmanlı şehirlerinin en önemli meselelerinden biri halkın gündelik ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunun temin etmek de başta kadı olmak üzere şehir idarecilerinin görevidir. Oluşturulan narh listesi ile hem halkın kaliteli ürün tüketmesi hem de fiyatların dengesiz artışının önüne geçilmekteydi. Osmanlı Devleti’de kendinden önceki devletler gibi narh uygulamasına büyük önem vermiştir.

Devlet adamları bizzat bu konu üzerinde durmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde sadrazamlık yapan Lütfi Paşa (1539-1541) “Asafname” adlı eserinde devlet adamlarının ticaret ile uğraşmaması narha önem vermeleri dürüst ve dindar kişilerin muhtesip seçilmesini tavsiye etmiştir. Halk ve askerî kesim arasında narh uygulaması yönünden ayrıcalık yapılmamasını belirtip şu şekilde bir tespitte bulunmuştur. “*Narh durumları dünyanın önemli işlerindendir. Onunla çok sıkı bir şekilde uğraşmak gerekir. Makam sahiplerinden bir kısmının pirinç tüccarı olması ve bir kısmının evinde attar dükkânı olmaması gerekir. Narh fakirlerin işidir*”.²⁶⁵²

Narh listeleri iki şekilde oluşturulmaktaydı. Olağan durumlarda daha çok ilkbahar ve sonbaharda yapılmaktaydı. Özellikle Ramazan ayı öncesi halkın sıkıntı yaşamaması için fiyat tespitinin yapılması önemliydi. Olağanüstü durumlarda kıtlık, kuraklık, tabi

²⁶⁵¹ Boğaç A. Ergene, Atabey Kaygun, Metin M. Coşgel, “A Temporal Analysis of Wealth in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu”, *Continuity and Change*, 28(1), 2013, 1-26. Aynı yazarın Kastamonu özelinde yaptığı diğer araştırma ise baba ve oğullarının mallarının karşılaştırılmasıdır. Özellikle İngiltere ile karşılaştırmalı olarak verilen verilerde, İslâm miras hukuku ve İngiltere miras hukuku ele alınmıştır. Kastamonu’da erkek çocukların miras oranının diğer akrabalarında dâhil edilmesiyle İngiliz bir varise göre daha düşük olduğu vurgulanmaktadır. Metin Coşgel, Boğaç A. Ergene, “Intergenerational Wealth Accumulation and Dispersion in the Ottoman Empire: Observations From Eighteenth-Century Kastamonu”, *European Review of Economic History*, 15, 2011, 255–276 Ayrıca Kastamonu’da nesiller arası servet durumu ve miras paylaşımı için bakınız. Boğaç, A. Ergene, Ali Berker, “Inheritance and Wealth Transmission in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu: An Empirical Investigation”, *Journal of Family History*, 39(1), 2009, 25-47.

²⁶⁵² Lütfi Paşa, *Asafname*, haz. Ahmet Uğur, 20.

afet ve para ayarında oluşan değişimler gibi durumlarda yapılmaktaydı.²⁶⁵³ Narh meselesi İslâm tarihi boyunca değişik kesimler tarafından tartışılmıştır. Narh listelerin oluşma sebebi olarak da karaborsacılığı engelleme, hızlı nüfus artışının ekonomiye etkisi ve kıtlık durumunda fiyatları sabitleme gibi etmenlerin etkili olduğu görülmektedir.²⁶⁵⁴ Osmanlı Devleti'nde de halkın tükettiği gıda maddeleri ve bunların fiyatları hakkında sicillere kaydedilen narh listelerinden istifade edilmektedir.

Tablo 4.6. 1725-1750 Yıllarında Kastamonu Kazâsı'nda Tespit Edilen Narh Listeleri

Defter No	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Görevli İsmi
KŞS. 27, 3.	Evasıt Recep 1136	Nisan 1724	Burhaneddin
KŞS. 28, 5.	1137	1725	
KŞS. 29, 4.	1139	1727	Mustafa
KŞS. 30, 112-113.	19 Cemaziyelevvel 1141	21 Aralık 1728	Hacı Abdurrahman
KŞS. 32, 379.	9 C. evvel 1143	20 Kasım 1730	Ali Efendi
KŞS. 33, 135.	Şevval 1147	Şubat 1735	
KŞS. 34, 124-125.	Evasıt Muharem 1148	Haziran 1735	Hafız Osman
KŞS. 35, 4-5.	20 Zilhicce 1149	21 Nisan 1737	Mehmet Efendi
KŞS. 36, 227-228.	10 Rebiülevvel 1151	28 Haziran 1738	Süleyman
KŞS. 37, 5-6.	Gurre Şaban 1153	22 Ekim 1740	Abdullah Efendi
KŞS. 38, 20-21.	Rebiülahir 1152	Temmuz 1739	İshak Efendi
KŞS. 39, 256-257.	Rebiülahir 1154	Haziran 1741	Hacı Mehmet
KŞS. 40, 9-10.	Rebiülahir 1155	Haziran 1742	Mehmet
KŞS. 41, 8-9.	24 C. evvel 1160	3 Haziran 1747	Hacı Mustafa
KŞS. 43, 269-270.	Gurre Safer 1161	1 Şubat 1748	Ömer Efendi
KŞS. 110, 302-303.	11 Şevval 1162	24 Eylül 1749	Abdullah
KŞS. 210, 395.	1144	1731	Seyyid Mehmet

Defterlerin fizikî durumundan dolayı narh listesini oluşturan bazı kadıların ismine ulaşılammıştır. Narh listelerinin şer'iyye sicillerin ilk sayfaları ya da son sayfalarında

²⁶⁵³ Yörük, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, 206-207.

²⁶⁵⁴ Temel Öztürk, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonuda Fiyatlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 1998, 11-12.

kaydedildiği görülmektedir. Narh listelerinden o dönem içinde halkın kullanmış olduğu günlük gıda maddelerini tespit etmek mümkün olmuştur.

Tablo 4.7. Narh Listelerinde Tespit Edilen Gıda Maddeleri

Nan-ı Pide	Nişasta	Sirke	Börek
Nan-ı Somun	Nohut	Ceviziçi	Kestane
Nan-ı Çörek	Leblebi	Ağda ²⁶⁵⁵	Badem
Lahmı Ganem	Fındık	Kelle ve Paça	Elma
Lahmı Bakar	Kuru Üzüm	Yağlı Çörek	Erik
Lahmı Mağaz	Tuz	Peksimed	Kabak
Ham Kuyruk	İncir	Gözleme	Şalgam
İç Yağı	Soğan	Fereş Kahisi	Kavun
Saz Pirinci	Sarımsak	Pastırma	Armut
Boyabat Pirinci	Küfter	Mumbar	Halka
Aseli Rumeli	Dakik ²⁶⁵⁶	Bademiçi	Peynir
Aseli Musaffa-i Rumeli	Dakiki Has	Kozlu Helva	Bamya
Revganı Sade	Dakiki Harci	Nanı Yağsız Çörek	Zeytin
Revganı Kuyruk	Ciğer	Yağlı Kahi ²⁶⁵⁷	
Revganı Zeyt	Kişniş ²⁶⁵⁸	Yağsız Çörek	
Revganı Bezir	Sumak	Büryan	

Tüketilen bu ürünlerin nereden geldikleri hakkında şu şekilde bilgi verilmektedir. Ahmet Kankal çalışmasında Kastamonu'ya gelen gıda maddelerinin yerleri hakkında *“Gıda maddeleri hususunda Kastamonu'nun Araç ve Çankırı'dan gelen undan başka, diğerleri hususunda da başka merkezlerde irtibat halinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Edirne'den peynir ve bamya; İskilip ve Zile'den nohut; Sinop'tan zeytin, incir, kestane, elma, şefteli; Rumeli, Zile ve Osmancık'tan bal; Osmancık, Tosya, İzmir ve İstanbul'dan üzüm; Bursa, Taşköprü, Osmancık ve Zile'den ağda; Amasya ve Borlu'dan köfter; Rumeli'nden sadeyağ; Tosya'dan pekmez; Saz, Boyabad ve Taşköprü'den pirinç aldığı görülmektedir. Zira narh kayıtlarında bunların tamamı yer almaktadır. Bu*

²⁶⁵⁵ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, bir kapta karıştırılıp pişirilerek koyulaşmış ve lüzucet kazanmış her nevi şeker vesaire, haz. İttihat İlmi Araştırma Heyeti, İstanbul 2015, 24.

²⁶⁵⁶ Devellioğlu, Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Toz haline getirilmiş şey, un, 184.

²⁶⁵⁷ Devellioğlu, Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat, kuru poğaçaya neviden üç köşeli çarşı böreği, bir çeşit simit, 553.

²⁶⁵⁸ Devellioğlu, Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat, çok küçük taneli çekirdeksiz üzüm, 601.

*merkezlerden gelen gıda maddeleri bir defaya mahsus olarak getirilen ve satılanlar değildir. Çünkü bir malın narh kayıtlarında yer alabilmesi, onun sürekli olarak tüketimi ile ilgili bir durumdur. Dolayısıyla, Kastamonu uzunca bir süre sayılan gıda maddeleri konusunda dışa bağımlı bir görünüm ve konumdadır*²⁶⁵⁹ şeklinde bilgi vermektedir.

4.7. TEREKE KAYITLARINA GÖRE HALKIN KULLANDIĞI EŞYALAR

Toplumu oluşturan ailenin gündelik yaşamı ve kullandığı eşyalar bölgeye ve coğrafyaya göre değişiklik göstermektedir. Dini inanç, ailenin zenginlik durumu ve etnik yapısı toplumun giyim kuşamı konusunda farklılıkların sebepleri arasında gösterilebilir. Geniş bir coğrafyaya hâkim Osmanlı Devleti’de kozmopolit toplum yapısıyla zengin bir eşya kültürüne sahiptir. Bu kültüre katkı olarak başkentte kullanılan malzemelerin bazılarının Kastamonu bölgesinden geldiği görülmektedir. Kastamonu kırmızı bogası, Kastamonu bogası üzerine basma yasdık, Kastamonu işi kıvrık kenarlı zıhlı tencere, Kastamonu işi sürahi, Kastamonu kebkebi, mismar-ı pedavra-i Kastamonu ve Kastamonu Üstad İsa işi yaldıza layık laleli şemdan Kastamonu’ya özgü eşyalar arasındadır.²⁶⁶⁰ Ayrıca eşya zenginliğini ortaya koyan diğer kayıtlar şüphesiz şer’iyye sicillerindeki tereke kayıtlarıdır. Burada ölen kişinin varislerine bıraktığı mallar sayesinde halkın kullanmış olduğu eşyalar tespit edebilmektedir. Bu eşyaları ev eşyası, giyim kuşam eşyası ve diğer eşyalar olarak tasnif etmek mümkündür.

4.7.1. Ev Eşyaları

İnsanların mahremi olan evler ailenin durumuna göre döşenmekteydi. Evin büyüklüğü ile kullanılan eşya çeşidi doğru orantılı olmalıdır. Çünkü maddi güç ile evin büyüklüğü arasında bir ilişkinin olduğu ev satış belgeleri ve terekelerden anlaşılmaktadır. Tereke kayıtlarına yansıdığı ölçüde ev eşyalarının eski ve yeni olarak, desen ve renk olarak ve ithal edildiği bölgenin adı olarak kaydedildiği görülmektedir. Belgelere yansıyan ev eşyaları sayılan bu özelliklerine göre aşağıda verilmiştir:

Yorgan türleri: Yorgan, beledî yorgan, cedîd ve köhne yorgan, müstemal kotinî yorgan, kotinî yorgan, taraklı mindal yorgan, alaca yorgan, köhne kumaş yorgan, sarı

²⁶⁵⁹ Kankal, *Türkmen’in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, 225.

²⁶⁶⁰ Yaşar Yücel, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurluk Tarihine Dair Bir Kaynak Es’ar Defteri (1640 Tarihli)*, TTK Basımevi, Ankara 1992, 51-136.

atlas yorgan, basma beledî yorgan yüzü, tokâdî çit yorgan, beledî yemeni yorgan, kırmızı asdarlı yorgan, kotinî alaca yorgan, tokâdî yorgan yüzü, yorgan çarşafı, seraser köhne yorgan, kumaş yorgan, sarı kotinî yorgan, tokâdî yemenî yorgan, tokâdî basma yorgan, yemenî yorgan, kotinî alaca yorgan, yemenî yorgan yüzü, köhne sandık örtüsü, sandık örtüsü ve yanları, yaşmak örtüsü

Kilim çeşitleri: Kilim, köhne kilim, sağır denk kilimi, müstetal kırmızı kilim, alaca kilim, köhne kırmızı kilim, sağır köhne kilim, müstetal Boyabad kilimi, köhne cedîd kilim, kaba kilim, yan kilim, müstetal sağır ve kebir kilim, kırmızı kilim, çıbur kilim, Türkmen kilimi, Bayburd kilimi, cedîd alaca kilim, Zile kilimi, Koçhisar kilimi, köhne sağır Boyabad kilimi, köhne sağır Zile kilimi, sağır alaca kilim, müstetal Türkmen kilimi, müstetal Koçhisar kilimi, tay kilimi, köhne sandal kilim, cedîd Türkmân kilimi, sağır kilim, Türkmânî kilim, kalem sağır kilim, kalemi kilim, orta kilimi, Boyâbâd kilimi,

Döşek, şilte döşek, köhne döşek yemeni, köhne döşek, yemeni döşek, yemeni yüzü döşek, kadife döşek yüzü, köhne döşek çarşafı, köhne kadife döşek, döşek çarşafı, mâî bez döşek astarı, köhne seraser döşek yüzleri, müstetal seraser döşek, dîmî döşek, yasdık, sağır koltuk yasdığı, çatma yasdık, beledî yasdık, yemenî yüz yasdığı, cedîd Bursa yasdığı, şapak yasdık, kadife yasdık yüzü, yemeni yasdık yüzü, kotinî alaca yasdık, çatma fındık yasdık, köhne şilte yasdık, müstetal dolama kadife yasdık, yemeni yasdık, köhne dolama kadife yasdık, köhne yasdık kadife, dolama kadife yasdık, dolama köhne yasdık, köhne yasdık, köhne kadife ve dimi yasdık, yasdık yüzü, cedîd yemeni yasdık yüzü, müstetal kadife yasdık, köhne yemeni yasdık, kotinî kumaş yasdık, basma beledî yasdık yüzü, şapak yasdık yüzleri, köhne yasdık yüzleri kadife, çit yemeni yasdık ve çit dimi yasdık, kara yasdık yüzü, alaca yasdık müstetal kotinî yasdık yüzü, basma yasdık yüzü, şilte minder yüzleri, dîmî yasdık yüzü, minder, köhne yemeni minder, yan minder, kebir yemeni minder, kebir minder, yemeni minder, köhne alaca minder yüzü, şilte minder, sağır şilte minder, kebir yemeni yüzü minder, sağır minder, minder gılâfı, gılâf, seccâde, beyaz alaca seccâde, sağır kilim seccâde, kâliçe seccâde, müstetal seccâde, kilim seccâde, köhne seccâde, müstetal saf seccâdesi, sağır seccâde, köhne ranlı seccâde, sağır kâliçe seccâde, Mısır seccâde, beyaz cedîd seccâde, yemeni seccâde, köhne kâliçe seccâde, müstetal kâliçe seccâde, Aydın seccâdesi, Bazarcık seccâdesi, Rumeli seccâdesi, Acem keçesi seccâde, havlu, peştamal, köhne hamam peştemalı,

Mısır peştemali, mâî Mısır peştemali, hamam peştemalı, Halebi peştemal, peşkir, münakkaş peşkir, misiri peşkir, müstemal peşkir, münakkaş keten sofra peşkiri, beyaz münakkaş cedîd peşkir, cedîd münakkaş peşkir, sağır Tire peşkiri, sofra peşkiri, keten dülbend münakkaş peşkir, Mısır peşkiri, Tire peşkiri, münakkaş işlemeli peşkir, beledî peşkir, beyaz peşkir, abdest peşkiri, Tire sofra peşkiri, keten peşkir, tıraş peşkiri, beyaz Tire peşkiri, perde, köhne kapı perdesi, müstemal ve köhne kapı perdesi, at perdesi, kapı perdesi, dolap perdesi, basma dolap perdesi, aba kapu perdeleri, yaşmak perdesi, yük perdesi, beyaz abdestlik çuka, köhne çuka nebeş, çuka çakşır, nebeş çuka, çuka mak'ad, köhne çuka mak'ad, mâî nebeş çuka, köhne çuka çakşır, müstemal nebeş nıftî çuka, köhne nebeş mâî çuka, kırmızı nebeş çuka, kırmızı köhne çuka çakşır, müstemal kontuş.

Beledî yemeni parçası, yün, haşin keten bezi, sofra bezi, işlemeli diz bezi, yemeni sofra bezi, meşin şam'dan sofrası, mum sofrası, nıftî Yanbolu kebesi, köhne kebe, köhne siyah kebe, müstemal kebe, müstemal Yanbolu kebesi, siyah Kırım kebesi, siyah Yanbolu kebesi, alaca kebe, pembe kebe, Yanbolu kebe, siyah kebe, velençe, harir sâde, basma mak'ad, beledî mak'ad, çuka mak'ad, köhne çuka mak'ad, yemeni mak'ad, penbe bezi basma mak'ad, basma beledî mak'ad, mak'ad, çarşaf, köhne döşek çarşafı, keten çarşaf, beyaz dülbend çarşaf, döşek çarşafı, beyaz müstemal çarşaf, basma çit çarşaf, yemeni çarşaf, cedîd işlemeli çarşaf, yorgan çarşafı, beyaz çarşaf, kaytan ve top, hasır, Mısır hasır, bağ depmesi, tas, hamam tası, kırmızı su tası, hoşab tası, saplı tas, yaldızlı su tası, su tası, pirinç tas, sağır su tası, çorba tasları, tâbe, kebâb tâbesi, ibrişim, ibrik, güğüm, ocak güğümü, nühâs güğüm, sağır ibrik, nühâs el ibriği, fânus, fânûs nühâs, evânî nühâsiye, hurda nühâs fânûs, sahan, dökme sahan, kapaklı sahan, sağır tencere, tencere, elvan tencere, nühâs tencere, tepsi, kahve tepsisi, sarı tepsi, kalaylı tepsi, süt tabası, börek tabası, el tabası, kebab tabası, Kütahya kâse ve tabak, sağır tas ve tabak, kahve altı tabağı, kalaylı lengeri, leğen, abdest leğeni, kebir kâliçe, köhne kebir meydan kâliçesi, sağır kâliçe, kâliçeyan, köhne kâliçe, köhne meydan kâliçe, köhne sağır kâliçe, müstemal yan kâliçesi, kebir meydan kâliçesi, köhne sağır yan kâliçesi, fânus sadr kâliçesi, meydan kâliçesi, sadır kâliçesi, kaşık, kaşıklık, hoşab kaşığı, kemik kaşık, kâse şeker kaşığı, sîm kaplı billûr tuzluk, sırmalı kese, fağfûrî fincan, fincan kutusu, Kütahya fincanı, kebir beyaz fincan, sim fincan takımı, mıski fincan, fincan takımı, beyaz fincan, fağfuri Kütahya fincanı ve kutu, kahve ibrikleri, sağır kahve ibriği, şişe, yağ şişesi, şişe bardaklar. Belgelerde geçen bu eşyalar Kastamonu Kazâsında

halkın evlerini ne şekilde döşedikleri hakkında bilgi edinmeye yardımcı olmaktadır. Evlerde kullanılan gerek mutfak eşyaları, gerekse oturma ve yatak odası eşyalarının kaza dışından da ithal edildiği görülmektedir.

4.7.2. Giyim Kuşam Eşyaları

Kürkler ve Ziyet Eşyaları

Kürk kelimesi hem işlenmiş hem de işlenmemiş tüylü hayvan derilerini ifade eder. “İnsanların tarih öncesi devirlerden beri soğuktan korunmak için hayvan postlarından yapılmış basit elbiseler giydikleri bilinmektedir. Medeniyet ilerledikçe kürk bir ihtiyaç olmaktan çıkıp lüks giyim malzemesi haline gelmiştir”.²⁶⁶¹ Osmanlı Devleti’nde kürkün yaygın olarak kullanıldığı buna bağlı olarak da kürk ticaretinin geliştiği bilinmektedir. Kullanılan kürklerin büyük miktarı ithalat yoluyla temin edilmektedir. Özellikle soğuk iklim bölgelerinde yaşayan hayvanların tüyleri uzun ve derileri kalın olduğu için daha fazla tercih edilmektedir.²⁶⁶² Kürkün kıyafetin dış kısmı olarak değil içte yani astar olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Serasere kaplı veya çukaya kaplı gibi tabirler ile üzerine bağlı olduğu kumaşın cinsi belirtilmektedir. Yine Osmanlı da, kürkün sadece ısınma amaçlı değil mevsime bakılmaksızın mersaimlerde de giyindiği söylenebilir.²⁶⁶³ Terekelere yansıdığı ölçüde kürkler aşağıda verilmiştir.²⁶⁶⁴

Çuka kaplı nafe kürk, mâî çuka sert kürk, köhne beden kürkü, abdest kürkü, sırt kürk, köhne tilki paçası kürk, çılkafa kürk, bogası kablı sincap kürk, köhne yeşil yaka kürk, köhne nimten kürk, nıftî çuka kablı kürk, köhne kedi kürkü, köhne yeşil nimten kürk, siyah kuzu kürkü, tilki paçası kürk, kaplı tilki paçası kürk, bogası kablı koç kürk, köhne mâî çuka nafe kürk, çiçekli sincap kürkü, göçen kürk, köhne haksar kırmızı kablı çuka kürk, nimten kürk, köhne haksar mâî kablı çuka kürk, sırmalı yeşil kuşak kürk, köhne kürk, köhne aba, köhne yeşil nafe kürk, köhne bogası kaplı tilki parçası nimten kürk, sof kablı sincap köhne kürk, kırmızı çuka kablı zerdeva köhne kürk, köhne nimten sincap kürk, köhne sansar kürk, kedi ve tilki kürkü, köhne mâî çuka kablı kürk, müstemal çılkafa kürk, sincap nimten kürk, kablı nebeş köhne kürk, kablı göcen kürk,

²⁶⁶¹ Filiz Karaca, “Kürk”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 568.

²⁶⁶² Zeki Tekin, “Osmanlı Devletinde Kürk Ticareti”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 754.

²⁶⁶³ Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, 169.

²⁶⁶⁴ Kürk çeşitleri ve fiyatları ekler kısmında verilmiştir.

sarı çukaya kablı köhne peçe kürk, kırmızı bogası kablı paça kürk, kırmızı çuka kablı nafe kürk, köhne çılkafa kürk, köhne kedi kürkü nimten, tilki paçası nebeş kürk, kırmızı çuka kablı samur ferâce kürk, köhne nafe ferâce kürk, mâî çuka kablı köhne nafe kontuş kürk, mâî çuka kablı çılkafa ve paça kürk, bogası kablı göcen kürk, kırmızı çuka kablı köhne nafe kürk, yerli nafe kürk, beledî nafe kürk, köhne okçuoğlu kürkü, nafe kürk, yerli sert kürk, bogası kablı tilki parçası kürk, müstemal ferâce nıftî çuka kablı nafe kürk, ferâce kürk, kablı kuzu postu kürk, mor halalı kablı nimten sincap nafesi kürk, cebe kürk, kırmızı çuka kablı nafe kürk, nebeş nafe kürk, kırmızı çuka kablı tilki parçası kürk, nimten göcen kürk, köhne kırmızı nafe kürk, kuzu postu nimten kürk, kablı nafe kürk, mor çuka kablı sincap kürk, köhne bez kablı nebeş kedi kürkü, kablı ferâce nafe kürk, kablı köhne sincap ferâce kürk, köhne nimten paça kürk, köhne sansar kafası kürk, kablı köhne kontuş nafe kürk, köhne nimten kuzu kürkü, köhne mâî çuka kablı nafe ferâce kürk, köhne kablı ferâce sincap kürk, müstemal ferâce nafe kürk, nimten kuzu kürkü, köhne göcen postu nimten kürk, mâî çuka kablı cedîd nebeş göcen kürk, bogası kablı kuzu postu kürk, tilki paçası nimten kürk, kablı müstemal nafe kürk, mâî çuka kablı nafe kontuş kürk, kablı köhne kontuş kürk, kablı çılkafa kürk, köhne çılkafa kürk, köhne yeşil bogası kablı kedi kürkü, nıftî çuka kablı müstemal çılkafa kürk, köhne nafe kontuş kürk, köhne zerdeva postu nebeş kürk, kablı çılkafa müstemal kürk, çılkafa puşi kürk, keçe kürk, cebe göcen kürk, müstemal kırmızı çuka kablı nafe nebeş kürk, nıftî çuka kablı yerli nafesi kontuş kürk, kedi postu cebe kürk, siyah kuzu postu kürk, köhne kuzu postu nimten kürk, kablı köhne zerdeva kontuş kürk, nıftî çuka kablı nafe kontuş kürk, köhne zinciryab kablı ala feres nebeş kürk, çiçekli kumaş kablı köhne ala feres kürk, köhne samur paçası nimten kürk, köhne mâî çuka kablı ferâce tilki sırtı kürk, köhne nıftî çuka kablı nafe ferâcesi kürk, sof kablı ferâce kürk, zerdeva çuka kürk, kuzu postu cebe kürk, zerdeva paçası kürk, boyama sansar kuyruğu kürk, Rumeli nafesi kürk, vaşak nafesi kürk, vaşak sırtı kürk, zerdeva paçası kürk, sansar paçası kürk, Rumeli tilkisi sırtı kürk, yerli tilki sırtı kürk, bez kablı köhne kurt postu kürk, bez kablı müstemal kedi kürkü, mâî çuka kablı karsık kürk, nıftî çuka kablı müstemal sansar kürk, kablı kontuş çılkafa kürk, köhne ferâce nafe kürk, köhne mâî çuka kablı çılkafa nebeş kürk, kubur yekli sansar köhne kürk, kubur yekli sincap köhne kürk, kubur yekli çılkafa köhne kürk, kablı kurt kürkü, bez kablı kurt kürkü, köhne çuka kablı nebeş nafe kürk, köhne sansar bogası nebeş kürk, siyah kedi postu müstemal nebeş kürk, köhne kontuş

çılkafa kürk, kablı müstemal sansar kürk, köhne nebeş kedi kürkü, köhne sansar paça kürk, kablı kontuş çılkafa kürk, cebe köhne kürk, köhne kontuş nafe kürk, nebeş kedi postu kürk, müstemal kürk, nebeş siyah kuzu postu kürk, okçuoğlu kürkü, hatayî kablı sincap kürk, sarı hare kablı köhne kürk, siyah kedi postu boy kürk, ferâce nafe kablı kürk, çılkafa postu mor çuka kablı ferâce kürk, kablı sincap ferâce kürk, siyah kedi postu boy kürk, sincap cebe kürk, yeşil hatayî kablı sincap kürk, köhne kuzu kürkü, bogası kablı peçe nebeş kürk, köhne göcen postu kürk, müstemal mor çuka kablı kontuş nafe kürk, köhne sincap kürk, köhne kablı çılkafa kürk, çuka kablı kafa kürk, köhne çuka kablı kedi kürkü, köhne göcen nebeş kürk, çuka kablı hace kürk, mâî çuka kablı göcen kürk, bogası kablı nafe nebeş kürk, lahurî ve çuka kaplı beyaz tilki kürk, nıftî çuka kablı kontuş çılkafa kürk, kırmızı çuka kablı kontuş müstemal nafe kürk, köhne siyah kedi postu kürk, kablı kürk, kablı nafe kürk, köhne siyah kuzu kürkü, nafe nebeş kürk, köhne nebeş kuzu postu kürk, kırmızı çuka kablı kontuş kürk, mor zinciryaab kaftan kablı nebeş sincap kürk, mâî çuka sert kürk, kırmızı çuka kablı nimten kürk, köhne kuzu nimten kürk, kızıl kanad köhne hatayî kablı nimten kürk, nebeş kuzu kürkü, mıski bogası kablı sincap kürk, hattâbî kaplı alakıran kürk, kotinî mor şal kaplı kakum kürk, turuncu çuka kaplı siyah cübbe kürk, Türkmân kürk, göcen beden kürkü, mâî çuka kürk, kaplı nâfe kürk. Yukarıda ki verilere bakarak farklı bölgelerden gelen ve farklı hayvanlardan yapılmış kürklere terekelerde yoğun biçimde rastlanılması Kastamonu halkının yoğun bir şekilde kürk kullandıklarını göstermektedir.

Bunun yanında kadınların kullandığı ziynet eşyaları ise şunlardır: Küpe, üçayaklı küpe, zer küpe, üçayaklı sağır mercan küpe, sağır zer küpe, çarki altın küpe, altın çırki küpe, üçer ayaklı küpe, sarı küpe, çarkı ve ayaklı zer küpe, çerki zer küpe, ayaklı zer küpe, salındırma zer küpe, zer küpe beledî ve İstanbul işi, İstanbuli zer küpe, incili zer küpe, altın küpe, ayaklı altın küpe, altın ve saçbağı, sim saçbağı, sim arpacık saçbağı, zer saçbağı, hızma, sim bilezik, altın bilezik, zer bilezik, edna ayar altın bilezik, zer sağır bilezik, sim yüzük, kırmızı yüzük, yemeni yüzük, sim ve sarı yüzük, yüzük. Kadınların ziynet eşyası olarak küpe, bilezik ve yüzük kullandıkları görülmektedir.

Kaftan ve Diğer Eşyalar

Eskiden giyilen bir üst elbisesinin adı olan kaftan; cins ve nevilerine göre farklı isimler almaktadır. Renk, şerit ve düğmelerine göre de dereceleri anlaşılmaktadır.²⁶⁶⁵ Tereke kayıtlarına yansıyan kaftan türleri ve isimleri ise şu şekildedir:

Yeşil libas kaftan, müstemal yeşil hare kaftan, yeşil ve göz alaca kaftan, kotinî alaca kaftan, çiçekli hatayî kaftan, köhne atlas kaftan, köhne sarı kaftan, taraklı kaftan, kuzu hare kaftan, kırmızı zinciryab kaftan, Halep alacası kaftan, hare kaftan, şami alaca kaftan, köhne kumaş kaftan, zinciryab kaftan, köhne alaca kaftan, bogası kaftan, Şam alacası kaftan, mor kotinî alaca kaftan, Halep alacası kaftan, müstemal sarı derayi kaftan, alaca kaftan, müstemal alaca kaftan, sarı kaftan, müstemal hare sarı kaftan, kırmızı çiçekli kaftan, alaca zenne kaftan, alaca kaftan, cedîd kotinî alaca kaftan, yeşil atlas kaftan, yeşil hare kaftan, müstemal sarı hare kaftan, al zinciryab müstemal kaftan, kotinî alaca kaftan, kırmızı hare zenne kaftan, tiftik kaftan, müstemal beyaz kotinî kaftan, sincabi kotinî kaftan, yeşil halayı kaftan, mor halayı kaftan, müstemal Şami alacası kaftan, müstemal ve diba kaftan, turuncu hatayî müstemal kaftan, Halebi alaca kaftan, köhne sarı derayi kaftan, köhne al derayi kaftan, sim döğmeli kotinî kaftan, müstemal kırmızı hare kaftan, çiçekli kırmızı atlas köhne kaftan, kırmızı kotinî nalça kaftan, zenne Halebi alaca kaftan, sade kaftan, Bursa kotinîsi alaca kaftan, müstemal kotinî alaca kaftan, müstemal yeşil atlas kaftan, kotinî kırmızı ve mor alacası kaftan, şami alaca kaftan, hatayî kaftan, minvacı müstemil hare kaftan, turuncu hare kaftan, gözi hare kaftan, müstemal mor zinciryab kaftan, turuncu müstemal diba kaftan, köhne derayi sarı kaftan, köhne zinciryab kaftan, Venedik haresi yeşil cedîd kaftan, cedîd yeşil hatayî kaftan, mor çiçekli müstemal kaftan, köhne kırmızı zinciryab kaftan, Halebi müstemal hare yeşil kaftan, müstemal halayı kaftan, mor Şam tülbind alacası kaftan, göz hatayî müstemal kaftan, taraklı halebi kaftan, köhne zenne göz çiçekli kaftan, köhne kırmızı şab kaftan, cedîd al zinciryab kaftan, Halep alacası müstemal kaftan, al zinciryab kaftan, göz zinciryab kaftan, köhne çiçekli kotinî alaca kaftan, kuzu zinciryab kaftan, kotinî alaca kaftan, alaca sâde kaftan, alaca şiyimî kaftan, kotinî alaca köhne kaftan, Hindî kotinî alaca kaftan, sâmî alaca kaftan, hattâbî kaftan

Gömlek, köhne keten gömlek, zenne sadesi gömlek, münakkaş penbe gömlek, cedîd keten gömlek köhne gömlek, bez gömlek, penbe gömlek, penbe bezi köhne gömlek, penbe bezi gömlek, keten cedîd gömlek, münakkaş dülbend gömlek, sırmalı

²⁶⁶⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 2, 134.

münakkaş gömlek, keten münakkaş sırmalı gömlek, birincek köhne gömlek, tülbind gömlek, işlemeli keten gömlek, bürünceğ gömlek, zenne gömlek, dülbend gömlek, keten gömlek, mumi yemeni değirmi, Tokat bezi cenber değirmi, cenber değirmi, makreme, baş makremesi, mendil makreme, münakkaş makreme, cedîd münakkaş makreme, şerti başörtüsü makreme, Tire makremesi, Mısır makremesi, keten münakkaş makreme, abdest makremesi, havlu makreme, Mısırî cedîd makreme, sırmalı makreme, havlu makremeler

İhrâm, kırmızı kebir Cezayir ihrâmı, köhne ihrâm, beyaz ihrâm, kırmızı ihrâm, kırmızı Cezayir ihrâmı, kırmızı Bazarcık ihrâmı, köhne beyaz ihrâm, köhne kırmızı Cezayir ihrâmı, köhne Bazarcık ihrâmı, köhne kırmızı ihrâm, Bazarcık ihrâmı,

Alaca kaftan ve entari, Türkmenî entari, müstemal Haleb kotinî entari, alaca zenne entari, köhne göz hatayî entari, Halebi kotinî entari, Taraklı Bursa entari, müstemal çiçekli zenne entari, Manisa alacası entari, kotinî entari, alaca entari, beyaz entari, Şâmî alaca entari, Tire alaca entari, boğça, sof ferâce, sof kerrâke, sim kuşak, alaca köhne kuşak, harir kuşak, alaca çar kuşak, şal kuşak, sim kemer kuşak, alaca car kuşak, kırmızı harir kuşak, karacalar şalı kuşak, alaca kuşak, sarı şal kuşak, kemer kuşak, Tosya puşisi kuşak, Koçhisar şal kuşak, köhne yeşil şal kuşak, şâmî kesme kuşak, yıldızlı sîm kemer kuşak, sîm önlük kuşak, Mısırî kuşak, Ankara sûfî kuşak, alaca Haleb kuşağı,

Don, köhne mor kebir don, kırmızı parca donluk, beyaz donluk, dimi don, münakkaş don, mâî çar donluk, kırmızı bogası donluk, mâî çadır donluk, kırmızı çadır donluk, beyaz çadır donluk, mâî bez don, münakkaş dokuma don, Türkî kotinî donluk, tülbind münakkaş don, cedîd dimi don, beledî zenne don, mor bogası donluk, basma zenne don, basma donluk, astar, iplik, uçkur, delk,

Ferâce, mâî, nimten çuka, köhne çuka, mor ferâce çuka, köhne nıftî çuka ferâce, yeşil nimten çuka, cedîd nebeş çuka, kırmızı çukadar ferâcesi, yeşil ferâce çuka, köhne nimten çuka, köhne mor çuka başlık, müstemal mor nebeş çuka, nıftî nebeş çuka, köhne mâî çuka, kırmızı müstemal çuka ferâce, kırmızı nebeş çuka, cedîd sarı çuka dolama, kırmızı çuka yağmurluk ve başlık, sarı çuka aba, köhne kır çuka çakşır, müstemal kontuş nebeş çuka, nebeş mor çuka, başlık, mâî kontuş çuka, mâî çuka şalvar, nıftî çuka ferâce, kırmızı çuka ferâce, nebeş, kırmızı çuka çakşır, dolama, müstemal kırmızı nebeş

çuka, kırmızı çuka ferâce zenne, ankudi çuka nebeş, müstemal nebeş mor çuka, kırmızı müstemal nebeş çuka, müstemal yeşil nebeş çuka, müstemal kırmızı çuka çakşır, nimten cedîd çuka, köhne dolama, nimten, turuncu çuka nebeş, cebe çuka, mor çuka çakşır, yeşil müstemal çuka nebeş, yeşil nebeş çuka, çuka kesimleri, çuka kenarı, dikme çuka, çuka canfes, sûzî çuka canfes, kaba çuka, sırmalı sâye çuka haşye, köhne çakşır, kotinî kırmızı çakşır, gûzî çuka çakşır, al çuka çakşır, çuka kabut,

Macar ferâce, sof ferâce, yeşil muhayyer ferâce, mor ferâce çuka, köhne köhne sof ferâce, mor sof ferâce, kırmızı çukadar ferâcesî, kırmızı köhne sof ferâce, yeşil ferâce çuka, kırmızı müstemal çuka ferâce, köhne mor sof ferâce, kuzu çuka zenne ferâcesî, çuka ferâce, beyaz ferâce, çuka zenne ferâce, mâî ferâce zenne, köhne aba şalvar, köhne beyaz aba şalvar, mâî çuka şalvar, mâî şalvar, mâî yelek, sırmalı mâî boyama, şâl aba, mâî binlik, kotinî kırmızı nebeş, çuka kaplı nebeş, sâde çuka nebeş, köhne nebeş, sırmalı destmâl, mûmî destimâl, kırmızı boğası kapama, zenne kapaması, yeşil zenne kapama, al bogası zenne kapaması, mâî köhne kapama, müstemal mâî kapama, müstemal yeşil bogası kapama, boğası kapama, mor ve yeşil kapama, sera alaca kapama, müstemal mor kapama, mor kapama, müstemal meski kapama, cedîd mor kapama, köhne siyah bogası kapama, müstemal sarı kapama, sincap bogası kapama, miski bogası müstemal kapama, yeşil ve sarı bogası kapama, mâî kapama, köhne nıftî bogası kapama, mor boğası kapama, yapağı, basma sofra bezi, basma alaca parçası, verabî parçası, kotinî alaca zıbûn, al sandal zıbûn, sarı derayi zıbûn, köhne alaca zıbûn ve bogası zıbûn, köhne zıbûn, çekme hatayî zıbûn, alaca derayi zıbûn, köhne kumaş zıbûn, zıbûn, aba yağmurluk, siyah yağmurluk, nefti çuka yağmurluk, siyah aba yağmurluk, mâî çuka yağmurluk, çuka yağmurluk, başlık, kırmızı çuka yağmurluk, kebe yağmurluk, cedîd yağmurluk kesesi,

Kırmızı şal, zerendîs şal, kemerbend şal, köhne şal, beyaz şal, şal alaca, sarı şal, Taşköprü şalı, meydan Selanik örtüsü, yük örtüsü, tülbind örtüsü münakkaş, sırmalı köhne beyaz baş örtüsü, sırmalı yeşil tülbind örtüsü, sırmalı tülbind örtüsü, münakkaş başörtüsü, tülbind örtüsü, sâde mûmî başörtüsü, yaşmak, yemeni, beyazlı kellebûş, cedîd münakkaş makreme fes ve kellebûş, çuka kellebûş, beyaz kellebûş, külah kellebûş, köhne beyaz kellebûş, kellepûş, başlık, peçe, çar, destâr, sarık, takye, köhne takye, sarı alaca zenne takyesi, sebt takye, diba takye, alaca cedîd müstemal takye, kavuk, alaca takye, cübbe, pabuç, mest, köhne mest. Halkın kullandığı bu eşyalarında

bazılarının ithal edildiği görülmektedir. Eşyaların ithal edildiği bölge veya desen ve renge göre adlandırıldığı görülmektedir.

4.7.3. Silahlar ve Diğer Eşyalar

Belgelere yandığı ölçüde halkın sahip olduğu ateşli silahlar ve savaş aletleri şu şekildedir: Tüfenk, şıpka tabanca, piştov tabanca, sandıklı tabanca, meyan tabancası, kaburlu meyan tabancası, sarı piştov tabanca ve kubur, köhne tabanca, kara temür tüfenk, Rus tüfengi, boy tüfenki, kılıç, sim kılıç, kara kılıç, Acem haddesi demir kılıç, körede kılıç, kara demir kılıç, Frengi demir kılıç, Selanik demir kılıç, görde kılıç, sade şami kılıç, gümüşlü kılıç, kara kınlı kılıç, kara kınlı cevherdar kılıç, Frengi sade kılıç, sade kara kınlı kılıç, kemerbend sim yıldızlı kılıç, beyaz kabzalı simli kılıç, atik Şami demir kılıç, simli Acem demiri kılıç, Mısırı kara kınlı kılıç, Frengi kılıç, kara kınlı Şami demir kılıç, Şami demir simli kılıç, Şami kılıç, Mısırı kılıç, ham demir kılıç, simli mısırı demir kılıç, Diyarbakır demir kılıç, simli Şam atik kılıç, simli kılıç, Frengi hurda kılıç,

Saçma, bıçak, kebir bıçak, kara hançer, sağır bıçak, sim çerkes bıçak, çakı bıçak, sim helallik, simli bıçak, sîm bıçak, yummaca bıçak, Yatağan bıçağı, hançer, kara kınlı hançer, siyah kabzalı hançer, sim kebir hançer, kara kınlı sağır hançer, balık dişi sim hançer, simli hançer, sîm hançer, sim gaddâre, simli gaddâre, gaddâre, kara kınlı gaddâre, gümüşlü gaddâre, kalkan, kolcak başlık, mızrak, debûs, keser, sağır keser, balta, demir balta, çekiç, destere, satur, kasap saturu, demir satır, çengel, küskü, palaska, sırmalı ve sade palaska, simli palaska, zenne, kazma, demir kürek, külünk, turpân, kelbetün, orak, tokmak, alât-ı hadîd, hurda temür, hurda nal, alât-ı nalband, hilâlî kanca, örs, nühâs sac, sac, sacayağı, temür kazgancı âlâtı, su matarası, nühâs matara, temür kantar, nühâs mîzân, kantar, üzengi, bakır üzengi, demir üzengi, temür çubuk üzengi, çapkun üzengi, hevrüz, çelik, kalay, maş'a, çivi, makas, hırdavat, kilîd, Frenk kilidi, duhân çubuğu, pirinç divid, divid, sarı divid, sarı mukavva divid, mukavva divid, sim divid, altun veznesi, penbe tarâzûsi, sağır temür kantar, bileği taşı,

Heybe, müstemal eyer heybesi, kıl Taşköprü heybesi, kıl heybe, ferş heybesi, eğer heybesi, sehâbî köhne çuka heybe, herkil, havan, mîzan, kutu, tırnak bıçağı, kalem tiraş, temür ocak temürü, temür mangal, sağır mangal, tunç havan, eğer takımı, dürbün, ud, zincir, sîm saat, sırma saat, kösdek, sim saat zinciri, halalı saat, pandül saat, pandül

sîm saat, akreb saat, sarı ve zenne hare saat, harar, kantarma, kebâb temürleri, sîm telkârî fincan zarfı, sîm zarf, sîm telkârî zarf, ham ipek ve dizgin, Araç bezi, akçe kesesi, hâlis sîm çapgun rahtı, sîm haydarî raht, Yanya işi kara raht, çadır, kapama, siyah dizgin, sırmalı dizgin, alaca cebe, ağaç çekmece, köhne kâliçe sebt sanduka, sağır sanduka, sebt sanduka, demirli sanduka, sağır çatma ambar, kebîr çatma ambar, hamâîl, şem‘, sağır şam‘dan, kebîr şam‘dan, çubuk, tabla, ocakbaşı meşini, sîm aver hokkası, hamam bakracı, nühâs gülabdân, batma sakal tarağı, çuval, tesbih, nâka teşbih, mercan teşbih, kehribar tesbih, çuka eğer hâşesi, çuka hâşe, hâşe, hamam döşemesi, hasır senbil, cüzdan, buhurdân, buhurdân Yanya işi, iskele, iskemle, demir iskemle, ağaç kemikli iskemle, kemikli çekmece, sağır çekmece, sandıklı çekmece, çekmece, kemikli ceviz ağacı çekmece, fiski şam‘dan, ağaç iskemle, gömlekli iskemle, şikest peştahta, ayna. Kastamonu Kazâsı özelinde halkın sahip olduğu ev eşyaları, giyim kuşam eşyaları, silahlar ve diğer eşyaları tereke kayıtlarına yansıdığı ölçüde tespit etmek mümkündür. Bu kayıtlara yansıyan eşyalar teferruatlı olarak yukarıda verilmiştir. Halkın kullandığı eşyaların hem kazada hemde kaza dışında üretilip tüccarlar vasıtasıyla bölgeye getirildiği söylenebilir. Özellikle kürk kullanımı konusunda Kastamonulu kadınların istekli oldukları görülmektedir.

4.7.4. Kitaplar

Tarih boyunca bilgilerin gelecek nesillere aktarılması için insanoğlu değişik formüller aramıştır. Yazının icadı ile bilgilerin kalıcı hale gelmesi kolaylaşmış ve insanlar yazı sayesinde bilgi aktarımını sağlama fırsatı bulmuştur. Zamanla bu bilgileri ihtiva eden kitaplar ortaya çıkmış ve kitaplar sayesinde bilgiler kalıcı hale gelmiştir. *Arapça'da kitâb "toplamak, bir araya getirip dikmek, bağlamak; yazmak, istinsah etmek" anlamlarına gelen ketb kökünden türemiş bir masdar olup yazılarak bir araya getirilen bilgilerle bunların yazıldığı malzemeyi ifade eder.*²⁶⁶⁶ Artan bilgi sayesinde bilim ve teknolojik gelişmeler artmış ve insanların bu kitaplara ulaşabilmesi için gerek vakıflar gerekse yöneticiler tarafından birçok kütüphane açılmıştır.²⁶⁶⁷ Kastamonu'nun Candaroğulları Beyliği döneminde Anadolu'daki önemli kültür merkezleri arasında yer

²⁶⁶⁶ Nebi Bozkurt, "Kitap", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 120.

²⁶⁶⁷ Osmanlı dönemi kütüphaneleri hakkında bilgi için bakınız. İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

aldığı bilinmektedir. İncelenen dönemde de Kastamonu'nun bu özelliğini koruduğu söylenebilir. Tereke kayıtlarına yansıyan kitap isimleri bu görüşü desteklemektedir.²⁶⁶⁸

4.8. DİN DEĞİŞTİRME (İHTİDA)

Osmanlı Devleti, Müslüman ve gayr-i müslim unsurları bünyesinde barındıran bir imparatorluktur. Devlet tarafından, bünyesinde barındırdığı gayr-i müslim halka, İslâm dininin hoşgörü emri çerçevesinde herhangi bir baskının olmadığı söylenebilir. İnançları konusunda Müslümanları rahatsız etmeden özgür bir şekilde ibadet edebildikleri bilinmektedir.²⁶⁶⁹ Devletin sağladığı bu imkânlar, gayr-i müslim tebaanın İslâmiyete geçişini kolaylaştıran unsurlar arasında gösterilebilir. Bunun yanında dini ve hayri kurumlar olan vakıflar, Osmanlı şehirlerinin yalnız sosyo-ekonomik değil, fiziksel olarak şekillenmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca vakıflar, sağladığı imkânlar ile şehirdeki her ferdin içinde bütünleştiği bir hayat tarzının oluşmasını da sağlamıştır. Temel gayesi İslâmiyet olan bu vakıflar sayesinde gayr-i müslimler İslâmiyeti benimsemiş (ihtida), Müslüman olanlar da vakfin sağladığı imkânlardan yararlanma imkânı bulmuştur.²⁶⁷⁰

Sözlük anlamı olarak müslümanlığı kabul etmek, İslâm dinine girmek ve hidayete ermek manalarındaki ihtida²⁶⁷¹ olaylarına Kastamonu Kazâsı'nda da rastlamak mümkündür. İhtida eden kişiye ise mühtedi denilmektedir. Din değiştirmenin birçok sebebi olabilir. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır: “*İnanılan dinin tatmin edici görülmeysi, bu dini benimseyenlerin ve din adamlarının olumsuz tutumları, bilgi ve hayat tecrübesinin ilerlemesi, başka dine bağlı kişilerin olumlu davranışları ve hayatını böyle bir toplum veya çevrede sürdürme isteği, başka bir dine bağlı kimse ile evlenme, maddî çıkar sağlama, dinî telkinlerden etkilenme, şok bir etkiye mâruz kalma vb*”.²⁶⁷² gibi durumlar olarak açıklanmaktadır.

Gayr-i müslim birinin ihtida yapması için kelime-i şahadet getirmesi yeterlidir. Ancak en az iki şahidin olması bir gelenek halini almıştır. Mühtedinin ismi İslâm dini

²⁶⁶⁸ Tereke kayıtlarına yansıyan kitap isimleri ekler kısmında verilmiştir.

²⁶⁶⁹ Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, 20-21.

²⁶⁷⁰ Ümit Kılıç, “Türk-İslâm Medeniyetinde Şehir”, *Türkiz Dergisi*, 34, Ankara 2015, 102-103.

²⁶⁷¹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 342.

²⁶⁷² Ali Köse, “İhtida”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXI, 554.

açısından sakıncalı değilse değiştirme zorunluluğu da yoktur. Bir gayimüslimin ihtida edebilmesi için kedisinin istekli olması gerekmektedir. Başkası tarafından Müslüman olmaya zonlanmamalıdır. Müslüman olacak kişinin İslâmiyetin bilincinde olması gerekmektedir. Gayr-i müslim kişinin belli bir yaş ve olgunlukta olması önemlidir. Bir Müslüman tarafından ihsana ermek için gayr-i müslim kişiye baskı ve zorlamanın olmaması şarttır.²⁶⁷³ İslâmiyeti seçen kişinin kadı sicillerine kaydedildiği görülmektedir. 7 Ocak 1735 tarihinde Tokat ahalisinden olup Kastamonu’da misafir bulunan Avz adlı genç gayr-i müslimin mahkemeye gelip dini batıldan rücu edip kelime-i şahadet getirerek Müslüman olduğu ve Mehmet adını aldığı sicile kaydedilmiştir.²⁶⁷⁴ 12 Ağustos 1741 tarihli bir kayıta Rum taifesinden olup kendi isteği ile şerefi İslâm ile Müslüman olan kişinin Mustafa ismini aldığı ve bu durumun sicili mahfuza kaydedildiği görülmektedir.²⁶⁷⁵ İslâm dininin prensiplerinden olan dinde zorlama olmadığı bu hükümden ve mühtedinin beyanından anlaşılmaktadır. Yine 2 Mart 1742 tarihli bir diğer kayıta Kırkçeşme Mahallesi’nden Debbağ Kara Hüseyin’in kölesi sarı bıyıklı, orta boylu, Rus asıllı Avyaz’ın mahkemeye gelip dört sene önce dini batıldan rücu edip dini hakkı kabul ederek şahadet getirdiğini beyan ettiği görülmektedir.²⁶⁷⁶ İncelenen dönemde Rum taifesinden olup şerefi İslâm ile müşerref olan Ahmet’e ileri gelenler tarafından bazı bahşış ve ikramlarda bulunduğu görülmektedir. Ayrıca kendisine günlük iki para nafaka bağlandığı anlaşılmaktadır.²⁶⁷⁷

Sicillerden tespit edilen bu kayıtların dışında din değiştirme olaylarının olması muhtemeldir. Çünkü belirtildiği gibi din değiştirmek için şahadet getirmek yeterli olmaktadır ve her olayın kadı denetiminde sicillere kaydedilmediği de göz ardı edilmemelidir. Osmanlı Devleti’nin gelir kalemlerinden biri olan cizye vergisinin gayr-i müslim nüfustan temin edildiği ve sayının fazlalığı ile devletin gelirleri arasında bir orantı olduğu aşîkârdır. Osmanlı Devleti hoşgörü politikası ve dini kurallar çerçevesinde gayr-i müslimlere baskı uygulamamıştır. Ancak bunun yanında ihtida eden kişilere

²⁶⁷³ Mehmet Şeker, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İhtidâ Etmenin Şartları”, *Diyanet İlmî Dergi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 41(2), Ankara 2005, 71-86. Ebusuûd Efendi on iki yaşını tamamlayıp baliğ olduğunu beyan eden kişinin Müslüman olabileceğini bildirmektedir. Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebusuud Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, 108.

²⁶⁷⁴ KŞS. 33, 270.

²⁶⁷⁵ KŞS. 39, 260.

²⁶⁷⁶ KŞS. 39, 259

²⁶⁷⁷ KŞS. 31, 4.

devlet tarafından hediyeler verilmesi hatta devlet kademelerinde görevler tevcih edilmesi gayr-i müslim nüfusun ihtidasında önemli bir etken olmuştur.²⁶⁷⁸

4.9. GÜNDELİK HAYATTA MEYDANA GELEN OLAYLAR

4.9.1. Yaralama ve Darp Vakaları

Gündelik hayatta meydana gelen olayların başında insanlar arası ilişkiler ve bu ilişkilerinin doğurduğu sonuçlar gelmektedir. Kastamonu Kazâsı'nda özellikle sicillere yansıyan birçok yaralama ve darp olayı tespit edilmiştir. Bu olayların bazıları akrabalar arasında vuku bulmuştur. Mesala 14 Ekim 1725 tarihli bir belgede İsfendiyar Bey Mahallesi'nden Feyzullah'ın, Kastamonu mütesellimi Halil Ağa'nın çukadarı Süleyman tarafından mahkemeye getirilen damadı Hasan'ın, bir gün önce gurup vaktinde Çay Medresesi önünde kendini beyaz kabızalı bıçak ile yaraladığını iddia etmiştir. Damadının inkârı üzerine gömleğinin sağ tarafında bıçak izi olduğu ve iki şahidin olayı tasdik ettiği sicile kaydedilmiştir.²⁶⁷⁹ Yine 3 Temmuz 1731 tarihli olayda Musa Fakih Mahallesi'nden Çalık oğlu Mustafa'nın evine Çukadar Mehmet ve beraberindekiler gidip, Mustafa'nın oğlu Osman'ın yarasının keşfini yapmışlardır. Osman beyanında olay günü amcaoğulları Ahmet ve Ali'nin siyah kabızalı bıçak ile kendini boğazından yaraladığını söyleyip bu yaradan ölürse bu ikisi hariç mahalleliden bir şikâyetinin olmadığını bildirmiştir.²⁶⁸⁰ Bir başka örnekte ise 27 Nisan 1750 tarihli bir belgede Honsalar Mahallesi'nden Ümmügülsüm'ün eşi Abdullah, kuşluk vaktinde aynı mahalledeki üvey babası Osman'dan nafaka talep ettiği için kendini sol tarafından kaba etinden şiş tabir olunur alet ile darp ettiğini beyan etmiştir. Bunun üzerine Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa tarafından Hacı Hasan görevlendirilmiş, Saliha ve Saime adlı kadınların keşfi sonucu Ümmügülsüm'ün şişle darp edildiği tespit edilmiştir.²⁶⁸¹

Bunun dışında komşular arasında da bazı olumsuz olayların meydana geldiği söylenebilir. 13 Ocak 1734 tarihli bir olayda İsmail Bey Mahallesi'nden Mehmet adlı kişinin aynı mahalleden İshak ve Mehmet adlı kişilerin kendini, evinin önünde siyah

²⁶⁷⁸ Kamil Çolak, "İstanbul'da İhtida Hareketleri (XVI. Yüzyıl)", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, IV, 503-504.

²⁶⁷⁹ KŞS. 27, 116.

²⁶⁸⁰ KŞS. 32, 80.

²⁶⁸¹ KŞS. 110, 65-66.

kabızalı bıçak ile yaraladığını iddaa etmiştir. Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa mübaşeretiyle olay keşfedilip Mehmet'in sol kolu ve pazısında bıçak izi tespit edilmiştir. Mehmet olayı itiraf ederken İshak inkâr etmiştir. Kendine yemin teklif edilen İshak'ın yeminden kaçındığı not edilmiştir.²⁶⁸² 9 Aralık 1749 tarihinde Abdulcebbar Mahallesi'nden Fatma, kardeşi İbrahim aracılığıyla mahkemeye başvuruda bulunmuştur ve aynı mahalleden Zeliha ve diğer Zeliha'nın on altı gün önce kendini evi yakınında saçlarından tutup yumruk ile darp ettiğini söylemiştir. Ayrıca hamile olan kardeşinin saçlarında döküldüğü şikâyetinde bulunmuştur. Zeliha ve diğer Zeliha kavgayı kabul edip, Fatma'nın hamile olduğunu inkâr etmişlerdir. Bunun üzerine şahitler ile Fatma'nın hamile olduğu ve saçlarının yolunduğu teyit edilmiştir.²⁶⁸³

İncelenen dönemde Kastamonu köylerinde de bazı yaralama ve darp olaylarında belgelere yansıdığı tespit edilmiştir. 18 Aralık 1742 tarihli kayıta Eyük Esfel Köyü'nden Ayşe'nin, vekili eşi Mehmet aracılığıyla mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Aynı köyden Mehmet adlı kişinin iki gün önce kuşluk vaktinde tarlaya giderken önüne çıkıp niza ettiği ve eşi Ayşe'nin dişini ürgendire²⁶⁸⁴ tabir edilen alet ile kıldığını beyan etmiştir. Mehmet olayı kabul edip dişini kıldığını reddetmiştir. Bunun üzerine şahitler ile eşi Ayşe dişinin Mehmet tarafından kırıldığını ispat etmiştir.²⁶⁸⁵ 21 Temmuz 1749 tarihli bir diğer olayda ise mahkeme tarafından görevlendirilen Mehmet Bey'in, Bük Köyü'ne gidip İsmail'in üç gün önce kendini kılıç ile yaralayan Mustafa Bey'den şikâyeti üzerine olayın keşfi yapılmıştır. Bu davada olayı ispat edemeyen İsmail Bey'in Müslümanların araya girmesiyle on adet Mısır zincirlisi altına sulh oldukları ve altınları alan İsmail'in davadan vazgeçtiği görülmektedir.²⁶⁸⁶

Yaralama ve darp olaylarının yalnız Müslümanlar arasında olmadığı, gayr-i müslimler arasında da bu tür olayların vuku bulduğu anlaşılmaktadır. 13 Ocak 1731 tarihinde Çevkani Mahallesi'nden Yuri, evine gidenken Rum taifesinden Kabayani adlı zımmi tarafından omzundan bıçak ile yaralandığı şikâyetinde bulunmuştur. Keşif ile Yuri'nin sol omzunda bıçak izinin olduğu sicile kaydedilmiştir.²⁶⁸⁷ 15 Mart 1740

²⁶⁸² KŞS. 33, 32.

²⁶⁸³ KŞS. 110, 23-24.

²⁶⁸⁴ Hayvanı yürütmek ya da kovalamak için kullanılan ucu çivili değnek. Ergün Acar, *Kastamonu Yöresi Söz Varlığı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2011, 448.

²⁶⁸⁵ KŞS. 40, 54.

²⁶⁸⁶ KŞS. 43, 161.

²⁶⁸⁷ KŞS. 32, 30.

tarihinde Ermeni Acem taifesinden Papasoğlu Matun dokuz gün önce Acem Hanı'nda yine Ermeni taifesinden Pedrus'un kendini yumruk ile darp edip annesi ve avradına küfrettiği şikâyetinde bulunmuştur. Pedrus'un olayı inkâr etmesi üzerine şahitler ile Matun'un haklı olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁸⁸ 27 Ekim 1743 tarihindeki olayda mahkemece tayin olunan İbrahim Efendi ve Çukadar Osman ve Ahmet Bey, Şadi Bey Mahallesi'nden Kuyumcu Kiryaku'nun evine gidip keşifte bulunmuşlardır. Kuyumcu Kiryaku çarşıdan gelirken, Yorgi adlı zımminin önüne gelip kendini bıçak ile yaraladığını iddaa edip keşif istemiştir. Kiryaku'nun iki pazısında bıçak izi olduğu heyet tarafından tespit edilip mahkemeye arz edilmiştir.²⁶⁸⁹

Bunun dışında haneye tecavüz şeklinde vuku bulan olayların olduğu da tespit edilmiştir. 11 Temmuz 1733 tarihinde Cebail Mahallesi'nde Mehmet Çelebi, serdar çavuşu tarafından ihzar olunan yeniçeri kuloğullarından Hasan'dan bir gün önce evini bastığı ve sokak kapısını balta ile kırıp eşine küfrettiği ve oğlunun üzerine bıçak ile saldırdığı yönünde şikâyetinde bulunmuştur. Hasan'ın olayı inkâr etmesi üzerine Mehmet Çelebi iki şahit ile olayı ispatlamıştır.²⁶⁹⁰ 15 Temmuz 1734 tarihinde Medrese-i Atabey Mahallesi'nden Hatime Hatun, aynı mahalleden üvey kayınvalidesi Canfeda Hatun'un bir gün önce evine gelip balta ile kendine hücum ettiği ve başı ile sol kolu ve sol dizini yaraladığını beyan etmiştir. Canfeda Hatun'un olayı inkâr etmesi üzerine iki şahit ile Hatime Hatun olayı ispatlamıştır. Ayrıca yaraları görevlendirilen iki kadın tarafından tespit edilip Çukadar Osman ve Muhzır Mehmet tarafından mahkemeye bildirilmiştir.²⁶⁹¹ 24 Temmuz 1736 tarihinde Çay Mahallesi'nden Hacı Mahmut, Mahalle-i Cedîdden Semerci Ahmet'ten dokuz gün önce evini taşıyıp oğlu Molla Hüseyin'i darp edip kendisi Börekçiöğlu Ahmet'in evinde olup, sonra buraya gelip dışarı çık diyerek kendine küfrettiği beyanında bulunmuştur. Semerci Ahmet eve gittiğini kabul edip küfrettiğini inkâr etmiştir ve şahitler ile Mahmut olayı ispatlamıştır. Bunun üzerine Semerci Ahmet'e tenbih edilmesine karar verilmiştir.²⁶⁹²

Bazı yaralanma olaylarının da kişilerin kendi dikkatsizliğinden kaynaklandığı görülmektedir. 2 Ağustos 1735 tarihinde Kızılsaray Köyü'nden Mustafa'nın,

²⁶⁸⁸ KŞS. 38, 113.

²⁶⁸⁹ KŞS. 40, 115.

²⁶⁹⁰ KŞS. 210, 243.

²⁶⁹¹ KŞS. 32, 86.

²⁶⁹² KŞS. 35, 66.

mahkemeye başvurup beş gün önce Hasan Ağa'ya ait arabadan mahsül indirirken ürgendire ile kendini yaraladığı bunun için Hasan Ağa ve köylülerden diyet talebinin olmadığını beyan etmiştir.²⁶⁹³ 18 Ağustos 1742 tarihinde Çevkani Mahallesi'nden Makdis adlı zımmi, dokuz gün önce evinde ayağı kayıp düştüğü ve kolunun da yara olduğunu belirtmiştir ve bu yaradan helak olursa kimsenin suçlu olmadığını beyan etmiştir.²⁶⁹⁴ 12 Mayıs 1750 tarihinde İceoğlu oğlu Köyü'nden Abdullah, on iki gün önce düğüne giderken piştov tabancasını düşürüp onu aramaya gidince yanlışlıkla kendi kılıcı ile sol diz kapağından yaralandığını beyan etmiştir. Mütesellim İbrahim Ağa'nın çukadarı Hacı Hasan olayı keşfedip, Abdullah'ın sol dizinden kılıç ile yaralandığını bildirmiştir.²⁶⁹⁵

4.9.2. Cinayet Olayları ve Ölüm Vakaları

Sosyo kültürel hayat içinde istenmemesine rağmen bazı olumsuz durumlar meydana gelmektedir. Arşiv belgelerinden tespit edildiği ölçüde Kastamonu Kazâsı'nda cinayet olaylarının vuku bulduğu görülmektedir. Böyle durumda ölen kişinin varisleri mahkemeye başvuruda bulunup keşif ve diyet talebinde bulunmaktadır.

Örneğin 14 Aralık 1726 tarihli kayıta Bedir Gazi Mahallesi'nden Saliha Hatun'un isteği üzerine Hisar ardındaki mahale varılıp mahkemece görevlendirilen Mehmet Efendi ile Kastamonu mütesellimi Yahya Ağa tarafından görevlendirilen Mübaşir Mehmet Ağa tarafından kimseye ait olmayan sofa önünde Saliha Hatun'un oğlu, İsmail'in kafasının sağ tarafında ve boğazında yara izi olup bu şekilde öldüğü tespit edilmiştir.²⁶⁹⁶ 15 Mayıs 1727 tarihinde Kırkçeşme Mahallesi sakini iken katledilen Mahmut Çelebi'nin varisleri vekilleri aracılığıyla mahkemeye başvuruda bulunup, Kastamonu mütesellimi Ali Ağa'nın kethüdası İsmail Bey tarafından ihzar olunan komşuları Mehmet Beşe'nin, babalarını sokak kapısı önünde tartışırken içeri girip siyah kabızalı bıçak ile katlettiği yönünde şikâyetinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Küpçügez Mahallesi ve Kırkçeşme Mahallesi'nde iki kişi olayı gördükleri yönünde şahitlikte bulunmuşlardır.²⁶⁹⁷

²⁶⁹³ KŞS. 34, 24.

²⁶⁹⁴ KŞS. 40, 39-40.

²⁶⁹⁵ KŞS. 110, 69-70.

²⁶⁹⁶ KŞS. 29, 16.

²⁶⁹⁷ KŞS. 29, 48.

Yine 29 Mayıs 1729 tarihli diğer olayda ise mahkeme tarafından görevlendirilen Mustafa Bey ve diğer müslümanlar Hamza Ağa Mahallesi hududu dâhilinde, Hendek depesi denilen mahale gidip, bir gün önce öldürülen Bedir Gazi Mahallesi'nden Mustafa'nın ölüm keşfini yapmışlardır. Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa'nın çukadarı Halil Ağa'nın da bulunduğu olayda, bir gün önce Hüseyin Çelebi Mahallesi'nden Seyyid Osman ve dayısı Seyyid Ahmet ve iki kişi daha varken siyah kabızalı bıçak ile sol pazısı ve sol küreğinden bıçaklanarak öldürüldüğü mahkemeye bildirilmiştir.²⁶⁹⁸ 8 Nisan 1741 tarihinde Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa'nın mübaşir tayin ettiği Mehmet Bey, Yukarı debbağlar mevkiine gidip Bey Çelebi Mahallesi'nden Debbağ Ali'nin cesedi başında keşif yapmıştır. Ali'nin eşi Zeliha bir gün önce Hacı Dursun Mahallesi'nden Mustafa ile eşinin kavga ettiğini ve Mustafa'nın kardeşi Ahmet gelip eşini beyaz kabızalı bıçak ile göğsünden bıçaklayıp katlettiğini söylemiştir. Keşif sonucu Ali'nin göğsünde bıçak izi olduğu, Mehmet Bey ve Muhzır Mehmet tarafından mahkemeye bildirilmiştir.²⁶⁹⁹

4.9.2.1. Ölüm Diyeti

Kasten öldürmede maktulün velileri kısas istemeyip herhangi bir meblağ ya da eşya karşılığında sulh olabilmektedir. Bu belirlenen diyet katil tarafından maktulün yakınlarına peşin ya da veresiye ödenebilir.²⁷⁰⁰ İncelenen dönemde de cinayet olaylarında iki tarafın para ve değerli eşya karşılığında sulh oldukları görülmektedir. 31 Mart 1725 tarihinde Eyciler Mahallesi'nden olup Revan seferinde öldürülen Mehmet Beşe'nin varisleri annesi kız ve erkek kardeşi mahkemeye gelip, Cebrail Mahallesi'nden İbrahim Beşe'den diyet davasında bulunmuşlardır. İddalarına göre Revan kalesi muhafazası esnasında İbrahim Beşe'nin boy tüfengi ile Mehmet Beşe'yi elinden vurup o yaradan öldüğünü ve diyet talebinde bulunduklarını beyan etmişlerdir. İbrahim Beşe ise kızılbaşlar tarafından Mehmet Beşe'nin öldürüldüğünü iddia etmiştir. Bunun üzerine araya girenler yirmi beş kuruş üzerine iki tarafı sulh etmiş ve parayı alan Mehmet Beşe'nin varisleri davalarından vazgeçmiştir.²⁷⁰¹ 22 Kasım 1739 tarihli bir diğer olayda

²⁶⁹⁸ KŞS. 30,28.

²⁶⁹⁹ KŞS. 37, 66.

²⁷⁰⁰ Ali Bardakoğlu, "Diyet", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1994, IX, 473-479. İkinci, *Osmanlı Hukuku*, 360.

²⁷⁰¹ KŞS. 27, 128.

ise İsmail Bey Mahallesi'nden olup Halife Mahallesi'nde Abdullah'ın evinde öldürülen Mustafa'nın malı, babası Mehmet'e kalmıştır. Babası da oğlunun diyeti için Hallaç Ahmet'in vekili ve kardeşi Mehmet'ten diyet talebinde bulunmuştur. Araya girenler neticesinde yirmi iki kuruş ve bir mushaf-ı şerif üzerine sulh olmuş, parayı ve mushaf-ı şerifi alan Mehmet diyet davasından vazgeçmiştir.²⁷⁰²

Bir diğer diyet davası ise 9 Nisan 1740 tarihinde gerçekleşmiştir. Topçuzade Mahallesi'nden Ümmügülsüm, eşi Ahmet Beşe aracılığıyla mahkemeye başvurup üç gün önce Yeni hamamda kendini tas ile darp edip altı aylık çocuğunu düşüren Küpçügez Mahallesi'nden Emine'den diyet talebinde bulunmuştur. Yeminden kaçınan Emine, vekili kayınpederi Molla İbrahim tarafından mahkemeye katılmıştır. Araya girenler iki tarafı elli kuruş üzerine sulh etmiş ve parayı alan Ahmet Beşe diyet davasından vazgeçmiştir.²⁷⁰³ 22 Nisan 1747 tarihinde ise Kavacık Köyü'nden Kerime'nin anne ve babası, damatları Derviş'in kızlarına yanlış ilaç verip öldürdüğünü iddaa edip diyet talebinde bulunmuşlardır. Derviş'in bunu inkâr etmesi ve Kerime'nin annesi ve babasının bunu ispat edememesi üzerine iki tarafın on dört kuruş üzerine sulh oldukları ve parayı alan Kerime'nin anne ve babasının davalarından vazgeçtikleri görülmektedir.²⁷⁰⁴

Yalnızca Müslümanların değil gayr-i müslimlerin de diyet için mahkemeye başvurdukları anlaşılmaktadır. 22 Ağustos 1745 tarihinde Akmescit Mahallesi'nden olup ticaret için Akkaya Nahiyesi'ne giden ve zayi olan Acem Arslan'ın varisleri, Elinviran Köyü halkından diyet talebinde bulunmuşlardır. Ancak iddalarını ispatlayamayan varisler diyet talebinden vazgeçmişler.²⁷⁰⁵ 15 Ağustos 1748 tarihinde Şadi Bey Mahallesi'nden olup öldürülen Kirkor'un anne ve babası diyet için mahkemeye başvurmuştur. Sofular Mahallesi'nden Lefter'den, oğulları Kirkor'u Depelice denen yerde Hacı İbrahim suyu mağarasında beyaz kabzalı bıçak ile kulağının altından şah damarını kesip öldürdüğü şikâyetinde bulunmuşlardır. Lefter'in vekili ve babası Berşekveden araya girenlerin sulh etmeleri sonucu, Şadi Bey Mahallesi'nde altı

²⁷⁰² KŞS. 38, 52.

²⁷⁰³ KŞS. 38, 126.

²⁷⁰⁴ KŞS. 41, 88.

²⁷⁰⁵ KŞS. 106, 127.

ahır iki katlı ev yine Sofular Mahallesi'nde avlulu iki katlı ev ve nakit 200 kuruş alıp diyet davasından vazgeçmişlerdir.²⁷⁰⁶

4.9.2.2. Ölüm Keşfi

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda ölümlerin keşfinin yapıldığı ve defin işlemlerinin daha sonra gerçekleştirildiği görülmektedir. “*Keşif, bizzat kadı tarafından veya bu işle görevlendirilen diğer mahkeme görevlilerinin nezaretinde, subaşı ve diğer görevliler ve halk arasından güvenilir kişiler tarafından yapılmaktaydı*”.²⁷⁰⁷ Özellikle küçük çocukların ihmal ve kendi kusurları sonucu öldüğü ve bunların keşiflerinin varisleri tarafından talep edildiği tespit edilmektedir.

Örneğin 22 Nisan 1730 tarihinde Küplüözü Köyü'nden Hüseyin, mahkemeye gelip üç buçuk yaşındaki oğlunun Küplüözü köyü çayı deneni nehir kenarında gezerken nehre düşüp öldüğünü beyan edip keşif talebinde bulunmuştur. Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa'nın görevlendirdiği Çukadar Ömer Bey, gidip azasına bakıp nehirde boğulduğuna dair onay vermiştir. Hüseyin köylülerden ve başkalarından diyet talebinin olmadığını belirtmiştir.²⁷⁰⁸ 16 Ağustos 1731 tarihinde Hacı Hamza Mahallesi'nden Fatma, mahkemeye başvurup sekiz yaşındaki oğlu Hüseyin'in ölüm keşfini talep etmiştir. Fatma beyanında, sekiz gün önce oğlunun komşusu İbrahim Bey'in avlusundaki meyve ağacına çıkıp ordan düşmesi sonucu sol kolunu kırıp sol tarafının da yara olduğunu söylemiştir. Bu yaradan öldüğünü ve kimseden diyet talebinin olmadığını belirtmiş ve keşif sonucu çocuğun bu yaradan öldüğü tespit edilmiştir.²⁷⁰⁹

Bazende ölen kişinin Kastamonu merkeze getirilip burada ölüm keşiflerinin yapıldığı görülmektedir. 30 Eylül 1732 tarihinde Dana söküğü divanından Ayşe, iki gün önce oğlu Hüseyin'in başı üstüne düşüp öldüğünü beyan etmiştir ve oğlunun cenazesini araba ile saray önüne getirip keşif yapılması talebinde bulunmuştur. Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa'nın tayin ettiği Çavuş Ali ve mahkeme görevlileri gidip keşifte bulunmuş ve Hüseyin'in başı ile boynunda ki yaralardan öldüğünü

²⁷⁰⁶ KŞS. 43, 62.

²⁷⁰⁷ İbrahim Etem Çakır, *XVI. Yüzyılda Ayntâb Şehri*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, 390-391.

²⁷⁰⁸ KŞS. 31, 70.

²⁷⁰⁹ KŞS. 32, 101.

bildirmişlerdir.²⁷¹⁰ 6 Kasım 1733 tarihinde Bük Köyü'nden Ali Beşe'nin, mahkemeye gelip bir gün önce oğlu Mustafa'nın başı sıkışıp bu yaradan öldüğünü bildirmiş ve oğlunun cesedini Turşucuoğlu Hanı önüne getirip, keşfinin yapıp defnine izin verilmesini talep etmiştir. Mahkemenin ve Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa'nın görevlendirdiği kişiler keşfi yapıp ölümün başındaki yaradan gerçekleştiğini tespit etmiştir. Ali Beşe de kimseden diyet talebinin olmadığını beyan etmiştir.²⁷¹¹

Gayr-i müslimlerin de ölüm keşiflerinin yapıldığı görülmektedir. 16 Ocak 1733 tarihli belgede Tokat ahalisinden olup, Kastamonu'da Mustafa Ağa boyacı karhanesinde misafirken üst kattaki odadaki sofadan düşüp sol yanı yaralanan ve bu yaradan ölen zımmi Murat'ın kardeşi ölüm keşfi talebinde bulunmuştur. Mahkemenin görevlendirdiği Mustafa Efendi ve mütesellimin görevlendirdiği Ali Bey, boyacı karhanesine gidip keşif yaparak Murat'ın sol yanında yara izleri olduğu ve bu yaradan öldüğüne dair bilgi vermişlerdir.²⁷¹² 31 Temmuz 1748 tarihinde Şadi Bey Mahallesi'nden olup öldürülen Kirkor'un anne ve babası mahkemeye başvurmuştur. Sofular Mahallesi'nden Lefter'in, oğulları Kirkor'u Depelice denin yerde beyaz kabızalı bıçak ile kulağının altından şah damarını kesip öldürdüğü şikâyetinde bulunup keşif talebinde bulunmuşlardır. Mahkeme tarafından görevlendirilen Seyyid Mehmet ve mütesellim tarafından görevlendirilen Çukadar Hacı Hasan olay yerine gidip yaptıkları keşifte, Kirkor'un şah damarı kesilip öldürüldüğünü bildirmişlerdir.²⁷¹³

Bunun dışında Kastamonu'da öğrenciler arasında da cinayet olayının vuku bulduğu ve ölüm keşfinin yapıldığı tespit edilmiştir. 9 Ocak 1750 tarihinde İsmail Bey Medresesinde öğrenci olan Kırşehir Sancağı'ndan Suhte Hüseyin'in odasına mütesellim İbrahim tarafından görevlendirilen, Çukadar Hacı Hasan ve yanındakiler gitmiştir. Medrese öğrencisi Ali'nin ölüm keşfi yapılmıştır. Hüseyin beyanında, Ali'nin kendi odasına gelip misafir olduğu ve gece kardeşine fiili şeni kasdıyla saldırdığı ve kendisinin bıçak ile Ali'ye saldırıp kardeşini korumak isterken başından ve kaşından Ali'yi yaralayıp bu yaralardan öldüğünü söylemiştir. Keşif sonucu Ali'nin başı ve kaşında bıçak izleri tespit edilmiştir.²⁷¹⁴

²⁷¹⁰ KŞS. 210, 92.

²⁷¹¹ KŞS. 33, 13-14.

²⁷¹² KŞS. 210, 153.

²⁷¹³ KŞS. 43, 58-59.

²⁷¹⁴ KŞS. 110, 30.

4.9.2.3. Kasame Uygulaması

Belgelerde tespit edilen bir diğer durum ise kasame uygulamasına dairdir. “Sözlükte *"yemin etmek, yemin eden topluluk; barış ve yüz güzelliği"* gibi anlamlara gelen kasâme İslâm hukukunda, fâilin kesin delille belirlenemediği bir cinayet işlendiğinde suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnadını defetmek veya maktulün yakınlarının suç isnadında bulunmak amacıyla mahkeme huzurunda yaptığı özel yeminlerin adıdır”.²⁷¹⁵

İslâmiyet’ten öncede var olan kasame uygulaması, özellikle faili meçhul cinayetlerin aydınlatılmasında kullanılan bir yöntemdir. Kasame uygulaması mezhepler arasında tartışmalı konular arasındadır. Maktulün yakınlarının isteği üzerine kasame uygulaması vuku bulmaktadır. Öncelikle maktulün öldürüldüğü mahal tespit edilmektedir. Eğer bu yer kamuya ait ise o zaman kasame devlet tarafından ödenmesi gereken diyet halini alır. Eğer kişi ya da mahalleye ait ise o zaman sorumluluk mülkün yakınındaki kişilere kalır.²⁷¹⁶ Kasame uygulamasının temelinde yer alan düşünce (cana karşı kisas) gerektiren bir durumun varlığıdır. Ancak failin belli olmaması kisası ceza diyetine çevirmektedir.²⁷¹⁷ Şunu da ifade edelim eğer şahitlik ya da kesin delil gibi bir durum ortaya çıkarsa kasame uygulaması ikinci plana itilir. Çünkü ispat ve delil ortaya çıktığında kasameden daha etkin bir yargılama imkânı doğar.

İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı’nda kasame uygulamasına örnek oluşturacak davalara rastlanmaktadır. 7 Nisan 1732 tarihinde Kırkçeşme Mahallesi’nden olup Abdulcebbar Mahallesi’nde katledilen Hüseyin Beşe’nin varisleri, Abdulcebbar Mahallesi halkından kasame ve diyet talebinde bulunmuşlardır. Ancak mahalle halkı fetva beyan edip katillerin belli olduğunu iddaa etmişlerdir. Araya girenlerin iki tarafı altmış kuruş üzerine sulh etmesi sonucu parayı alan Hüseyin Beşe’nin yakınları kasame ve diyet davalarından vazgeçmişlerdir.²⁷¹⁸ Mart 1737 tarihinde İsmail Bey Mahallesi’nden olup Kırkçeşme Mahallesi sınırında Ahi Çeşmesi önünde katledilen

²⁷¹⁵ Ali Bardakoğlu, “Kasame”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 528.

²⁷¹⁶ Ebusuûd Efendi bir köy yakınında mağarada öldürülen kişinin eğer sesi köye ulaşmışsa o köyün tamamının ya da bir kasaba kurbunda öldürülen kişinin sesinin tüm kasabaya ulaşması durumunda diyetinin o mahalleye mi yoksa tüm kasabaya mı ait olduğunu sorusuna kurbun ehline lazım cevabını vermiştir. Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebusuud Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, 199.

²⁷¹⁷ Aybars Pamir, “İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kasame Müessesesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 54, s. 8, Ankara 2005, 353.

²⁷¹⁸ KŞS. 210, 23.

Ali'nin babası Mustafa tarafından, Kırkçeşme ve Abdulcebbar Mahalleleri arasında oğlunun öldürüldüğü için bu mahallelerden kasame ve diyet talebinde bulunulmuştur. Kırkçeşme Mahallesi ahalisinin Ali'nin ölmeden önce katillerinin Küpçügez Mahallesi'nden Yüzbaşıoğlu Mustafa ve kardeşi olarak söylediğini bildirip İbrahim Efendi'den aldıkları fetva ile ispatlamışlardır. Bunun üzerine Ali'nin varisleri kasame ve diyet davasından men edilmiştir.²⁷¹⁹

Bazende birden çok mahalleyi içine alan kasame talebinde bulunduğu görülmektedir. 11 Aralık 1743 tarihindeki olayda Mahalle-i Cedid'den olup öldürülen Seyyid Mustafa'nın babası Ahmet Beşe, Cebail Mahallesi, Deveciler Mahallesi, Akteke Mahallesi ve Kırkçeşme Mahallesi halkından oğlunun çay kenarında öldürülmesi ve katilinin bulunmaması sebebiyle kasame ve diyet talebinde bulunmuştur. Bu dört mahallenin sınırları içinden geçen çay kenarında ölü bulunan Seyyid Mustafa Beşe'nin babasına, bu dört mahallenin 250 kuruş kasame ve diyet ödediği anlaşılmaktadır.²⁷²⁰

4.9.2.4 Kısas Uygulaması

Kısas kelimesi kaatili maktul mukabilinde yahut bir diğer tabirle öldüreni öldürme karşılığında katletmek, öldürmek veyahut yaralının yaralanan uzvuna karşılık olarak yaralayanın ona benzeyen uzvunu meşru usulüne tevkiyen yok etmek yerinde kullanılan bir tabirdir.²⁷²¹ “*Mahkeme kısasa karar verdikten sonra katili maktulün velisi veya vekil kıldığı birisi öldürür. Velilerin hepsi hazır olmadıkça katil öldürülmez. Böylece velilerden birinin kalben rikkate gelip katili affedebileceği umulmuştur*”²⁷²². Kısasın temel dayanağı Kuran-ı Kerim ve sünnettir. İnsanı öldürmek dinimizce büyük günahlardan sayılmıştır. İşlenen suça denk bir ceza uygulanması caiz görülmüştür. Tanımdan da anlaşılacağı üzere yaralama ve öldürme suçunda kısas talep edilebilmektedir. Maktulün velisi kısas talebinde bulunabilmektedir. Kısasın uygulanabilmesi için ise failin mükellef ve hür olması, mağdurun canının hukuken koruma altında olması, suçun kasten işlenmiş olması ve suçun ve cezanın maddi konusunun eşit olması gerekmektedir. Bazı hallerde ise verilen kısas cezası

²⁷¹⁹ KŞS. 35, 96-97.

²⁷²⁰ KŞS. 40, 125.

²⁷²¹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, 271.

²⁷²² Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 358.

düşürülmektedir. Bu haller: suç işlendiği anda kişinin akıl sağlığının yerinde olmaması, suç işleyenin maktul yakınlarınca affedilmesi ve iki tarafın sulh konusunda anlaşmalarıdır.²⁷²³

İncelenen dönemde Kastamonu mahkemesinde kısas davalarına rastlanmaktadır. 15 Eylül 1726 tarihinde Deveciler Mahallesi'nde katledilen Ahmet'in yakınları, mahkemeye başvurmuşlardır. Aynı mahalleden Mehmet'ten şikâyetçi olup, sokak kapısı önünde Ahmet'i sol göğsünden siyah kabızalı bıçak ile öldürdüğünü bildirmişler ve kısas talebinde bulunmuşlardır. Mehmet'in olayı inkârı üzerine şahitler ile Mehmet'in katil olduğuna karar verilmiştir. Kastamonu müftüsü İbrahim Efendi'den alınan fetva ile Mehmet'in kisasına karar verilmiştir.²⁷²⁴ 20 Haziran 1749 tarihli belgede ise Serameddin Köyü'nden Kara Osman, yeniçeri ağasının mübaşiri Hasan Çavuş mübaşeretiyle getirilen Eyükesfel Köyü'nden İbrahim'den birkaç adamıyla dokuz ay önce gelip evinden oğlunu aldığı kendisi karşı çıkınca İbrahim'in bıçak ile kendini darp ettiği ve evine girip iki aded tüfeğini aldığı şikâyetinde bulunmuştur. İbrahim suçunu kabul etmiştir. Ayrıca İbrahim hakkında yine aynı köyden Ali'nin evine girip zorla elli kuruş istediği ve Eyükesfel Köyü'nden Ahmet'in evini basıp kızını istediği vermeyince evi yaktığı şikâyetinde bulunulmuştur. Yine aynı köyden Mehmet'in, İbrahim tarafından on bir ay önce öldürüldüğünün şahitler ile ispatı ve varislerin kısas talebinde bulundukları görülmektedir. Hakkında soruşturma yapılan başıboş deneni İbrahim'in mahkeme tarafından kisasına karar verilmiştir.²⁷²⁵

Kısas cezası verilen bir kayıta iki tarafın sulh oldukları ve cezanın diyete dönüştüğü görülmektedir. 15 Temmuz 1734 tarihindeki olayda Deveciler Mahallesi'nden olup Osmancık Kazâsı Hacı Köyü'nde öldürülen Katırcı Yusuf'un varisleri mahkemeye başvurmuşlardır. Katırcılar tayfasından Ömer'in on gün önce bıçak ile Osmancık Kazâsı, Hacı Köyü'nde sol böğründen Yusuf'u bıçakladığı ve Kastamonu'ya gelirken Yuva Köyü'nde bu yaradan Yusuf'un öldüğünü bildirmişlerdir. Ömer'in olayı inkâr etmesi üzerine şahitler ile olay ispatlanmış ve mahkeme tarafından

²⁷²³ Şamil Dağcı, "Kısas", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, XXV, 488-494.

²⁷²⁴ KŞS, 28, 82.

²⁷²⁵ KŞS. 43, 145-146. Kısas kararının verildiği bir diğer belge ise 1747 tarihinde Taşköprü Kazâsı, Yazıhamit köyünde içinde dört çocuk bulunan ev ile hayvanların bulunduğu ahırın yakılması olayına karışan eşkıyalardan Ali, Hüseyin, Yusuf, Mustafa ve diğer Hüseyin'in kisasına karar verildiği görülmektedir. BOA. C, ADL, 46, 2769.

Katırcı Ömer'in kisasına karar verilmiştir.²⁷²⁶ Hakkında kisas kararı verilen Katırcı Ömer'in, Katırcı Yusuf'un varisleri ile araya giren Müslüman vasıtasıyla 8 Ağustos 1734 tarihinde altmış kuruş kıymetli bir katır ve elli kuruş para ile Deveciler Mahallesi'nde altı ahır, avlulu elli kuruş kıymetli iki katlı ev diyeti karşılığında sulh oldukları görülmektedir.²⁷²⁷

4.9.3. Hırsızlık Olayları

Hırsızlık olayı cezaî ehliyeteye sahip bir kimsenin başkasına ait, hemen bozulmayan nisab miktarındaki bir malını muhafaza altındaki yerden gizlice alması olarak tanımlanabilir.²⁷²⁸ Arşiv vesikalarında sirkat olarak geçen bu eylem tanımdan da anlaşılacağı üzere bir başkasına ait malı gizlice almaktır. İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda hırsızlık olaylarının azda olsa var olduğu arşiv vesikalarından tespit edilebilmektedir.

Örneğin 11 Mayıs 1733 tarihli olayda Topçuzade Mahallesi'nde kiracı olarak ikamet eden Ermeni Sarkiz'in, komşusu Semerci Mustafa'dan şikâyetçi olduğu görülmektedir. İddasına göre altı gün önce kendisi ve eşi evde yokken evinin kilidi kırılıp bir miktar eşyasının çalındığını ve kaybolan eşyalardan bir adet el ibriğinin komşusu Mustafa'nın evinde bulunduğunu söylemiştir. Semerci Mustafa, ibriğin kendi evinde bulunduğunu kabul edip hırsızlık suçunu reddetmiştir. Bunun üzerine mahalleliden Semerci Mustafa'nın durumu sorgulanıp iyi biri olduğuna mahallelinin şahitlik etmesi sonucu Ermeni Sarkiz davadan men edilmiştir.²⁷²⁹ 30 Mayıs 1738 tarihli kayıтта Muzaffereddin Mahallesi imamı Hafız Mehmet Efendi mahkemeye başvurmuştur. Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa mübaşeretiyle mahkemeye getirilen Alpagut Köyü'nden hizmetkârı Hüseyin ve aynı mahalleden Ahmet adlı kişilerden on gün önce evine girip, kilitli sandık içindeki 106 kuruşunu çaldıkları yönünde şikâyetle bulunmuştur. Hüseyin ve Ahmet on gün önce eve girip hırsızlık ettiklerini kabul etmişlerdir.²⁷³⁰

²⁷²⁶ KŞS. 33, 79-80.

²⁷²⁷ KŞS. 33, 81.

²⁷²⁸ Ömer Menekşe, *XVII ve XVIII Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, 78

²⁷²⁹ KŞS. 210, 198.

²⁷³⁰ KŞS. 35, 154.

Hırsızlık olayların yalnızca şehir merkezinde değil köylerde de olduğu görülmektedir. 28 Haziran 1738 tarihinde Yuva Köyü'nden Ayşe, vekili Serdengeçti Ağa'sı Mehmet Ağa aracılığıyla mahkemeye başvurup, Serameddin köyü'nden Mehmet ve kölesinin beş gece önce evine gelip birkaç parça eşyasını çaldıkları şikâyetinde bulunmuştur. Mehmet olayı inkâr etmiştir ve yemin verilen Mehmet'in yemin etmesi ile Ayşe'nin vekili davadan men edilmiştir.²⁷³¹ 28 Eylül 1750 tarihinde Alpı Köyü'nden Şaban mahkemeye başvurup, Debbah İshak Köyü'nden Kara Ahmet'in ortağı ile bir hafta önce evine girip 100 kuruşu ile birçok eşyasını çaldığı şikâyetinde bulunmuştur. Ayrıca Kara Ahmet'in kendi köyü halkından sorulup durumun araştırılmasını talep etmiştir. Debbah İshak köyü halkı, Kara Ahmet'in iyi biri olmadığına dair şahitlikte bulunmuştur.²⁷³²

Bir diğer hırsızlık olayında ise hırsızın katline karar verildiği görülmektedir. 13 Ağustos 1745 tarihinde Deveciler Mahallesi'nden İbrahim, vekili kardeşi Ali aracılığıyla mahkemeye başvurup Mustafa Bey'in kölesi Acem asıllı Avz'dan şikâyetçi olmuştur. Atabey Kavağı Köyü'nde ki kilitli ahırını kırıp bir karasığır ineğini çaldığını ve bunu da itiraf ettiğini bildirmiştir. Yine Kızıl Kilise Köyü'nden Ali'de, Avz'ın bir buçuk sene önce koyun ahırından bir koyunu çaldığı yönünde şikâyetinde bulunmuştur. Aynı köyden İsmail de, Avz'ın ahırından bir karasığır ineğini çaldığı için şikâyetinde bulunmuştur. Son olarak aynı köyden Ramazan'da, Avz'ın kendi evinden bir tay urganını çaldığı şikâyetinde bulunmuştur. Avz'ın durumu sorgulanıp hırsız ve zalim biri olduğuna karar verilmiştir. Sunulan fetva ile zulm ve hırsızlığı adet edinen birisinin katlinin caiz olduğuna karar verilip fetva gereğince katline karar verilmiştir.²⁷³³

4.9.4. Eşkîyalık Olayları

Dönemin şartları ve ülkenin içinde bulunduğu durum toplumda bazı huzursuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle eşkıya adı verilen kesimin halka zulmettiği belgelere yansımaktadır. “Sözlükte *"bedbaht, talihsiz; günahkâr, âsi"* gibi mânalara gelen *şaki* kelimesinin çoğuludur. Ancak eşkıya Türkçe'de farklı bir anlam kazanmış olup *"yol kesen"* mânasına gelen *kâtûu't-tarîk (kuttâu't-tarîk), "haydut,*

²⁷³¹ KŞS. 36, 8.

²⁷³² KŞS. 110, 114.

²⁷³³ KŞS. 106, 122-123.

harâmi" anlamına gelen muhârib kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple eşkıyalık ve eşkıya, İslâm ceza hukukunun klasik sistematğinde had suçları arasında yer alan "hırâbe" suçunun ve suçlusunun Türkçe'deki karşılığını teşkil eder".²⁷³⁴

İnsanlık tarihi boyunca insanların mallarına el koymak için onları katletmekten çekinmeyen ve insanları maddi ve manevi zarara uğratan şaki toplulukları mevcut olmuştur. Bu olayların yoğun olarak, ekonomik ve siyasi olarak düzeni bozuk olan yerlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu tür olayları gerçekleştirenlere şaki ya da çoğulu olan eşkıya denilmekteydi.²⁷³⁵ Osmanlı Devleti ve Akdeniz havzasında XVI. yüzyıldan itibaren güvenliğin bozulup huzursuzlukların ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Aynı durum XVII. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Özellikle bu yüzyılda savaşların uzaması, buna bağlı olarak devletin ekonomik açıdan derin bir bunalıma girmesine sebep olmuştur. Malikâne sistemi ile tımar topraklarının elden çıkması da askerî kesimdeki kişilerin eşkıyalık faaliyetlerine girişmesine sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca 17. yüzyıldaki gelişmeler sonucu ortaya çıkan ve incelenen dönemde de sarıca veya sekban adıyla savaş zamanı orduya yazılan kişilerin savaş bittikten sonra başıboş kalarak emri altındaki sancakbeyi veya beylerbeyinin adını kullanarak halka zulmettikleri de bilinmektedir.²⁷³⁶

Eşkıyalık faaliyetlerine devletin yeterli derecede önlem alamaması, XVIII. yüzyılda da bu faaliyetlerin sürmesine sebep olmuştur. Levent taifesi adı verilen eşkıyalar, halka zulmetmiş özellikle savaş dönemlerinde daha rahat hareket etme imkânı bulmuşlardır. İncelenen dönemde Kastamonu Kazâsı'nda da eşkıyalık olaylarının meydana geldiği belgelerden tespit edilmektedir. 14 Ağustos 1735 tarihli belgede Kastamonu Sancağı'na eşkıya teftişi için merkezden Yusuf Ağa'nın görevlendirildiği görülmektedir.²⁷³⁷

Eşkıyalık faaliyetleri, Kastamonu Kazâsı'nda da halkı canından bezdirmiştir. 17 Ekim 1717 tarihinde Kastamonu Kadısı Mehmet'in gönderdiği belgede Kastamonu Kazâsı, Kabalar köyü halkının, Karasu pazarı denen Köprübaşı pazarının eşkıyanın fesat

²⁷³⁴ Ali Bardakoğlu, "Eşkıya", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, XI, 463.

²⁷³⁵ Mücteba İlgürel, "Osmanlı'da Eşkıyalık Hareketleri", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, XI, 466-467.

²⁷³⁶ Oktay Özel, *Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, 195.

²⁷³⁷ KŞS. 34, 105.

yuvası olduğu, içki içilip insanların rahat cumalarını kılamadıkları yönünde şikâyetleri olmuştur. Kabalar köyü sipahisi Mustafa Bey'in tımarına on akçe ile yazılı olan bu pazarın kaldırılıp, on akçenin köy halkı tarafından her sene sipahisine ödenmesine karar verilmiştir.²⁷³⁸ 23 Eylül 1729 tarihli bir diğer emirde, Kastamonu Sancağı kadıları ve diğer görevlilere gönderilen emirde eşkıyaya aman verilmeyip hangi mahalde olursa yakalanıp gerekli cezaya çarptırılmaları ve ele geçirilenlerin divanı Anadolu'ya gönderilmeleri istenmektedir.²⁷³⁹

Yine 15 Haziran 1730 tarihinde Kütahya ve Kastamonu'ya gönderilen emirde, Anadolu valisi Mustafa Paşa'ya hitaben, Kastamonu Sancağı, Orta nahiyesi, Sahip Karakuz köyünden Mustafa kendi halindeyken aynı köyden, Hacı Ali oğlu, Kara Kadı ve Halil Efendi adlı eşkıyalar ve Orta nahiyesi Hamid köyünden Kara Hüseyin oğlu Mehmet, Seydi oğlu İbrahim ve Karacaoğlu adlı eşkıyalar birlik olup, Mustafa'nın evini basıp kısraklarını ve parasını aldıkları bildirilmektedir. Bu kişilerin derhal yakalanıp aldıkları eşyalar geri verilip yanlarına mübaşir konulup divanı Anadolu'ya gönderilmeleri istenmektedir.²⁷⁴⁰

Bazen sivil ve asker kökenli insanların birleşerek eşkiyalık yaptıkları görülmektedir. 9 Ağustos 1741 tarihinde Bey Çelebi Mahallesi'nden Molla Mehmet, mahkemeye başvurup aynı mahalleden Mehmet'i, Mütesellim Ali mübaşetinde mahkemeye getirtip yeniçeri kuloğullarından Ali ile birlikte evine gelip ayakkabılarına zarar verdiği ve kendine kötülük ettiği yönünde şikâyetle bulunmuştur. Olayı ispat edemeyince bu kişilerin durumu mahalleliden sorulmuştur ve mahalle halkı bunların şaki olduklarına şahitlik etmişlerdir.²⁷⁴¹

Kastamonu'daki kadılara, serdarlara, ocak ihtiyarlarına, vilayet iş erlerine Temmuz 1734 tarihinde gönderilen emirde, serdengeçti ve bayraktar gibi askerî kesimden olup eşkıya olan Molla Hasan, Ali, Halil, Ahmet, Mehmet, Kara Mustafa, Emir Mehmet, Sarı Mustafa, Deli Mustafa, Kara Hüseyin, Mehmet, İbrahim ve Ali adlı eşkıyaların İstanbul'dan firar edip Kastamonu Kazâsı'na gittiklerinin haber alındığı bunların derhal yakalanıp Kastamonu ve Amasra kalelerinde hapsedilmeleri

²⁷³⁸ BOA. AE, SAMD. III, 1, 38.

²⁷³⁹ KŞS. 31, sayfa no yok 158 nolu hüküm.

²⁷⁴⁰ KŞS. 31, 96.

²⁷⁴¹ KŞS. 32, 101-102.

istenmektedir.²⁷⁴² Yine 19 Temmuz 1746 tarihinde Kastamonu kadısı İbrahim arzu hal gönderip, Kastamonu nahiyelerinde türeyen Kızılkadıoğlu Akrep İbrahim ve Akkaya nahiyesi, Evciler Köyü'nden Karaziyanıoğlu Mehmet adlı eşkıyaların yanlarına adamlarını alıp Kuzyaka Nahiyesi halkının evlerini basıp zarar verdiklerini bildirmiştir. Bu eşkıyaların yakalanıp gerekli cezayı almaları için emir gönderilmiştir.²⁷⁴³

Yine Ağustos 1747 tarihinde Kastamonu Kadısı Mustafa'nın gönderdiği mektupta, yeniçeri eşkıyasından olan Osmancıklioğlu Mustafa'nın tekrar ortaya çıkıp Ahmet adlı kişiye öldürmek kasdıyla saldırdığı, Ahmet'in de Mütesellim Ahmet Ağa'nın konağına sığındığı, Mustafa'nın yeniçeri eşkıyasından Kayyumıoğlu İbrahim, Şeytan Mustafa ve Osmancıklioğlunun kardeşi Mehmet ile 400'den fazla adamı ile mütesellim konağına saldırdığını bildirilmiştir. Osmancıklioğlu yakalanıp kaçan diğer eşkıyaların yakalanması için Kuşakçı Haseki Ali'nin görevlendirildiği ve yakalanan eşkıyanın gerekli cezaya çarptırılmaları emredilmektedir.²⁷⁴⁴

Askerî yapının bozulmasına örnek oluşturacak ve askerlerin seferden kaçıp eşkıyalık yaptıklarını gösteren birçok belge mevcuttur. Ekim 1726 tarihinde Anadolu'nun sol koluna gönderilen emirde ulufe ve bahşişlerini alan levendat taifesinin, paşalarının yanında görevli oldukları sefere giderken, birer ikişer firar edip kıyafetlerini çıkarmayıp köy köy gezerek halka zulm ettikleri belirtilmektedir. Bunların ve Türkmen ve Kürd taifesi eşkıyalarının yakalanıp gerekli cezaya çarptırılmaları konusunda görevlilere talimat verilmektedir.²⁷⁴⁵ Kastamonu ve Bolu Sancaklarına ve Karahisar-i Şarki Sancağı hududuna kadar olan bölgelere gönderilen emirde, kıyafetini bozmayan süvari levendat eşkıyası ve Türkmen ve efrad taifesinden eşkıyaların halka zulm ettikleri ve bunların yakalanıp gerekli cezayı almaları için Bolu voyvodaları İbrahim ve Yusuf Ağa'nın görevlendirildiği bildirilmektedir. Bu sancaklardaki görevlilere de voyvodalara yardımcı olmaları emredilmektedir.²⁷⁴⁶ Yine 20 Ağustos 1731 tarihinde Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderilen emirde, yaramaz ve erazil taifesinden olan piyade ve süvari eşkıyasının yakalanıp gerekli cezaya çarptırılması

²⁷⁴² KŞS. 33, 181-182.

²⁷⁴³ BOA. AE, SMHD. I, 3, 175

²⁷⁴⁴ KŞS. 41, 116.

²⁷⁴⁵ KŞS. 29, 113-114.

²⁷⁴⁶ KŞS. 29, 117.

emredilmektedir.²⁷⁴⁷ 1745 tarihinde Kastamonu kadısı İbrahim, İsfendiyar Bey Mahallesi'nden Osman ile yeniçerilerden Mehmet ve Mustafa adlı kişilerin kendi halinde olmayıp, halka zulm ettiklerini bildirmiştir. Bu kişilerin hapsedilip gerekli cezayı almalarını talep etmiştir.²⁷⁴⁸

Yine Mart 1731 tarihinde Anadolu'nun sol koluna gönderilen emirde müslim ve zımmi Arnavud taifesinin, İstanbul'da han ve hamamlar basıp insanlara zulmettikleri üzerlerine giden askerler ile çatışarak çoğunun telef olduğu ve bazılarının firar ettikleri bildirilmiştir. Bunların memleketlerine gitmelerine fırsat verilmeyip hangi mahalde yakalanırsa fetva gereği din ve devlet için haklarından gelinmesi için görevlilere emir verilmiştir.²⁷⁴⁹

Eşkiyalık olaylarının daha çok bahar mevsimi gelince yoğunlaştığı da arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır.²⁷⁵⁰ 21 Temmuz 1734 tarihinde Kastamonu Sancağı'na gönderilen emirde, mevsim bahar olup ağaçlar yapraklanıp dağlarda eşkıya ve haramzâde basacak zaman geldiği birer ikişer bulundukları mahalde ele geçirilip haklarından gelinerek bu eşkıyalara fırsat verilmemesi emredilmektedir.²⁷⁵¹ Yine Üsküdar'dan Anadolu'nun sol koluna gönderilen emirde, mevsim bahar olup ağaçlar yapraklanmaya başladığı bildirilip eşkıyanın dağlarda çoğalma zamanının geldiği söylenmektedir. Başiboş levendat taifesi ve diğer eşkıyaların hangi mahalde olursa olsun görevliler tarafından haberleşilip ele geçirilip haklarından gelinmesi emredilmektedir.²⁷⁵²

Konargöçer taifesi ve bazı aşiretlere ait de eşkiyalık olaylarının vuku bulduğu görülmektedir. 3 Mayıs 1744 tarihinde konargöçer taifesinden İsmihan, mahkemeye gelip yine konargöçer taifesinden Malatyalı Mehmet'ten eşkıya olduğu ve üç yıl önce kızı Ayşe'yi kaçırdığı yönünde şikâyetle bulunmuştur. Ayrıca üç gün önce tekrar gelip Sulucaöz denen yerdeki evini basıp bir adet kısrakını gasp ettiğini şahitler ile ispat etmiştir.²⁷⁵³ 13 Ekim 1748 tarihinde ise mübaşir tayin olunan Mustafa'ya verilen emirde konargöçer taifesinden Karaçadırlı aşiretinden Hacı Yusuf, Yağlı Hasan ve Şişman Ali

²⁷⁴⁷ KŞS. 32, 236.

²⁷⁴⁸ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 8, 147.

²⁷⁴⁹ KŞS. 32, 303-304.

²⁷⁵⁰ BOA. A. DVNS. MHM. d. 153, 217.

²⁷⁵¹ KŞS. 33, 184.

²⁷⁵² KŞS. 37, 86.

²⁷⁵³ KŞS. 106, 43.

adlı eşkiyalar Kastamonu sınırında Tosya ve Koçhisar'a gelip hayvanları için halkın tarla ve mahsulünü gasp ettikleri ve halka zulm ettikleri bildirilmektedir. Ayrıca Mehmet Ağa'nın merkeze gelirken Çorum Sancağı, Saz Kazâsı'nda eşkiyalar tarafından soyulduğu yine Bor Kazâsı'ndan Hasan ve Hüseyin adlı kardeşlerin Kastamonu'daki Taşoluk denen yerde eşkiyalar tarafından üzerlerindeki para, silah ve eşyalarının alındığı bunların alınıp sahiplerine verilmesi emredilmektedir. Konargöçer aşiretlerinin eski yerlerine gönderilip bunlardan avarız ve zemin öşrü alınmadığı bildirilip voyvodalarına teslim edilip nerde konaklıyorlarsa orada kalmaları için emir verilmiştir.²⁷⁵⁴

Eşkiyalık olaylarını bastırmakla görevli kişilere de halka haksız baskı yapmamaları ve kimseden değişik isimler altında para almamaları tenbih edilmektedir.²⁷⁵⁵ Ağustos 1733 tarihinde Anadolu'nun sol koluna gönderilen emirde başıboş levendat eşkıyasının hakkından gelinmesi için sadrazam ağalarından Ali Ağa'nın görevlendirildiği bildirilmektedir. Ali Ağa'ya ve diğer görevlilere eşkıya teftişi yaparken kendi halinde olanlara zulm edilmemesi konusunda tenbih edilmektedir.²⁷⁵⁶ 17 Aralık 1747 tarihinde Anadolu valisi Süleyman Paşa, Kastamonu Sancağı'nda ki görevlilere gönderdiği emirde eşkıya teftişi için levendat göndereceğini bildirmektedir. Ayrıca ağaların geçtiği köy ve kasabalardan kurban, bayrak ve çavuş avaidi adı altında halktan bir akçe alırlarsa isimleriyle bildirilmesini talep etmektedir.²⁷⁵⁷

Kahvehaneler şirret meclisi olmasından ve devlete karşı suç işleyenlerin buluşma alanları olmasından dolayı yasaklanmıştı. İncelenen dönemde kahvehane yasağına ve buralarda eşkiyaların buluşma noktası olup devlet aleyhinde propaganda yaptıklarına dair kayıtlar mevcuttur. Nisan 1732 tarihinde Kastamonu Nâibi Mustafa mektup gönderip, Kastamonu halkından olup yeniçerilik iddasında olan Ali ve eski kul kethüdası Müslî'nin akrabası Molla Ali'nin, İstanbul'da Çukur denen yerde olup kahvehanelerde oturup devlet aleyhine fesadlık edip kötü sözler söylediklerini bildirmiştir. Bunların Kastamonu'dan firar edip İstanbul'da oldukları ve yakalanıp gerekli cezayı almaları için talepte bulunmuştur. Ele geçirilen bu kişilerin durumlarını

²⁷⁵⁴ KŞS. 43, 219-221.

²⁷⁵⁵ BOA. A. DVNS. MHM. d. 132, 88.

²⁷⁵⁶ KŞS. 210, 279.

²⁷⁵⁷ KŞS. 41, 124-125.

araştırmak için Kastamonu'ya mübaşir gönderilmiştir.²⁷⁵⁸ Ayrıca kahvehanelerin yangın çıkma tehlikesine karşı üst katlarda açılmasının yasak olduğu görülmektedir. 18 Eylül 1731 tarihinde İsmail Bey Camii İmameti Vakfı görevlisi Müftü İbrahim Efendi ve İsmail Bey Medresesi Müderrisi Ali Efendi, Camii imamı Hüseyin Efendi, camii hatibi Mehmet Efendi, vakıf cabisi ve mütevellî vekili Es-Seyyid Mehmet Efendi mahkemeye başvurup Frenkşah Hamamı ve dükkânlarının mütevellisi Buharizâde Hüseyin Çelebi'den vakfa ait Kurşunlu Hanı'nda dükkân üzerine kahvehane açtığı için şikâyetçi olmuşlardır. Merkezden gelen emirde ateş tehlikesinden dolayı ve hanın kurşunları eridiği için kahvehaneyi kapatması ve dükkân üzerlerinde kahvehane açılmasının yasak olduğuna dair Hüseyin Çelebi'ye tenbih edilmiştir.²⁷⁵⁹

Kastamonu ve çevresinde eşkiyalık olaylarının hayli fazla olduğu görülmektedir. Halkın evini basma,²⁷⁶⁰ genç kızları dağa kaldırma,²⁷⁶¹ köylere inip insanların hayvanlarını ve paralarını gasbetme²⁷⁶² tüccarların yolunu kesip eşyalarını gasbedip canlarına kıyma²⁷⁶³ ve hırsızlık²⁷⁶⁴ gibi birçok olayın vuku bulduğu belgelerden tespit edilmektedir. Ayrıca yüzyılın sonlarına doğru kazâda eşkiyalık olaylarının daha da arttığı yeniçeri ve levendat gibi askerî zümre mensuplarının da bu olaylara karıştığı söylenebilir.²⁷⁶⁵

Kastamonu bölgesinin incelenen dönemde halka zulm edenlerin nefsinin ıslah için gönderildikleri bir yer olduğu görülmektedir. Ocak 1744 tarihinde Ankara müftüsü Kasımzâde'nin halkın eşkiya üzerine gitmesine engel olduğu gerekçesiyle şeyhülislâm efendinin işaretiyle Mehmet Çavuş marifetiyle Kastamonu'ya sürüldüğü görülmektedir. Kastamonu kadısına da ikinci bir emre kadar müftünün buradan başka yerde ikamet etmesine engel olması emredilmiştir.²⁷⁶⁶ Yine Temmuz 1744 tarihinde Ankara nâibi Abdulfettah'ın arzıyla bölgelerinde Müderrisoğlu Seyyid Ahmet denen kişinin ayanlık iddasında bulunup halktan haksız akçelerini aldığı yönünde şikâyetle bulunmuştur. Mustafa Çavuş marifetiyle Seyyid Ahmed'in nefsinin ıslah için Kastamonu'ya

²⁷⁵⁸ KŞS. 210, 390.

²⁷⁵⁹ KŞS. 32, 108-109.

²⁷⁶⁰ KŞS. 29, 125.

²⁷⁶¹ KŞS. 33, 11.

²⁷⁶² KŞS. 39, 105.

²⁷⁶³ KŞS. 40, 258-259.

²⁷⁶⁴ KŞS. 39, 170.

²⁷⁶⁵ Fahri Maden, "18. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu (Şeriye Sicillerine Göre)", (Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2004, s. 68.

²⁷⁶⁶ KŞS. 106, 263-264.

gönderilmesi emredilmiş ve Kastamonu kadısına da bu konuda emir verilmiştir.²⁷⁶⁷ Bir diğer örnekte Şubat 1749 tarihinde Kayseri nâibinin arzıyla Emir ağa demekle meşhur Seyyid Emin adlı kişinin ayanlık iddasında bulunup halktan haksız olarak akçelerini aldığı ve zulmünün sonu gelmediği bildirilmiştir. Şeyhülislâm Efendi'nin işaretleriyle Emir Ağa'nın nefsinin ıslah için Kastamonu'da ikamet etmesi emredilmiş ve Kastamonu kadısına da bu konuda dikkatli olması emredilmiştir.²⁷⁶⁸

4.10. GENEL AHLAKA AYKIRI FİİLLER

4.10.1. Zina ve Tecavüz Olayları

İncelenen dönemde toplum tarafından tasvip edilmeyen gayri ahlaki fiillerin vuku bulunduğu görülmektedir. İslâm dininin yasakladığı zina suçu hem neslin devamı hem de toplumsal bozulmayı engellemeyi hedeflemektedir. Nitekim zina eden kişinin ömür boyu hapsedilmesi, bekâr ise yüz değnek vurulması evli ise recm cezasının uygulanması İslâm dinince uygun görülen cezalardır.²⁷⁶⁹

İncelenen dönemde zina ve tecavüz suçuna örnek teşkil eden davalara rastlanmıştır. 3 Mayıs 1732 tarihinde Bürmece köyünden Âlime aynı köyden sipahi kuloğullarından Hüseyin ve Muharrem adlı kişilerden şikâyetçi olmuştur. Dört gün önce pınarda çamaşır yıkarken bu kişilerin kendisini alıp samanhaneye getirip fiili şeni kasdındayken kayınvalidesi yetişip kendisini kurtardığını bildirmiştir. Hüseyin ve Muharem ise Alime'nin kendi isteğiyle geldiğini söyleyip zorla getirdiklerini inkâr etmişlerdir. Alime'nin durumu, köylüden sorulup kendi halinde olduğu yönünde şahitlik edilmiştir.²⁷⁷⁰ 16 Nisan 1733 tarihinde Kırkçeşme Mahallesi'nden Hatice, mahkemeye gelip Mütessellim Halil Ağa tarafından getirilen kardeşleri İbrahim ve Hüseyin'den şikâyetçi olmuştur. Aynı evde oturduklarını söyleyip senin nafakanı biz veririz deyip kendisine zina ettiklerini söyleyip bunlardan hamile kaldığını söylemiştir. Hüseyin ve İbrahim'in olayı inkâr etmesi üzerine Hatice'den delil istenmiştir. Mahalleli bu iki

²⁷⁶⁷ KŞS. 106, 198-199.

²⁷⁶⁸ KŞS. 43, 247-248.

²⁷⁶⁹ Fahri Demir, "Zina", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, XIII, 573.

²⁷⁷⁰ KŞS. 210, 35.

kardeşin yaramaz kişiler olduğunu bildirip mahalle ve vilayetten def edilmesini istemiştir.²⁷⁷¹

Yine 21 Temmuz 1734 tarihinde Eyciler Köyü'nden İbrahim, Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa mübaşeretıyla mahkemeye getirilen aynı köyden Mustafa Beşe adlı kişiden şikâyetçi olmuştur. Kendisi evde yokken eşi ile Mustafa'nın evinin altındaki ahırda zina suçu işlerken yakalandıklarını söyleyip şikâyetçi olmuştur. Mustafa Beşe ise İbrahim'in eşinin kendini davet ettiğini bildirip, şahitler ile kendisini davet ettiğini ispatlamıştır.²⁷⁷² Mahkeme tarafından ne tür bir karar verildiği bilinmemektedir. 17 Haziran 1748 tarihinde Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa tarafından görevlendirilen Seyyid İbrahim, Mergüze Kazâsı'ndan olup Ömer sini Köyü'nde misafiren sakin Emine'nin durumunu araştırmak için görevlendirilmiştir. Ömer sini ve Karabürçek ahalisi Emine'nin kendi halinde olmayıp, evine namahrem levendat taifesini alarak fuhşiyat yaptığı yönünde şikâyetçi olmuştur. Emine ise eşinin Karabürçek divanından olduğunu beyan edip eşi vefat edince misafiren kaldığını bildirip köyde arazi ve nesnesi olmadığını söyleyip bir daha köyde kalmayacağını taahhüt etmiştir.²⁷⁷³

İncelenen dönemde eşkıya taifesinin ev basıp dağa kız kaldırdıkları da görülmektedir. 17 Ekim 1733 tarihinde Kastamonu mahkemesinde görülen davada, Osmancık Kazâsı'ndan Âlime, eşkıya Seyyid Mehmet, Ahmet ve diğer Mehmet adlı kişileri Kastamonu mütesellimi Mehmet Ağa tarafından mahkemeye getirtip şikâyetçi olmuştur. Altmış beş gün önce Seyyid Mehmet'in ismini bilmediği birkaç şaki ile evlerini basıp annesini darp ederek evlerinden birkaç parça eşyayı çalıp kendisini de dağa kaldırdığı yönünde şikâyetçi olmuştur. Bu süre boyunca kendisine fiili şeni kasdında bulunduğunu bildirmiştir. Seyyid Mehmet ise Âlime'nin rızasıyla evlendiklerini söyleyip hırsızlık ve darp suçunu inkâr etmiştir. Mahkeme tarafından inkârını ispat edemeyen Mehmet, Kastamonu kalesinde hapse atılırken Âlime ise ailesine teslim edilmiştir.²⁷⁷⁴

Gayrimeşru ilişkilerde halkın şikâyetçi olup bu kişilerin def edilmesi için talepte bulundukları görülmektedir. Şubat 1731 tarihinde Has Köyü halkı aynı köyden Ahmet

²⁷⁷¹ KŞS. 210, 185.

²⁷⁷² KŞS. 34, 18-19.

²⁷⁷³ KŞS. 43, 46.

²⁷⁷⁴ KŞS. 33, 11.

Beşe'den şikâyetçi olmuşlardır. Kendine namahrem Ayşe adlı kadınla sekiz gündür aynı evde kaldıklarını bildirip ikisinin köyden def edilmesini talep etmişlerdir. Ahmet ve Ayşe namahrem olduklarını ve Mehmet'in evinde kaldıklarını itiraf etmişlerdir.²⁷⁷⁵ Aynı şekilde Kastamonu Kazâsı'nda Eyciler Mahallesi²⁷⁷⁶ ve Arız Mahallesi²⁷⁷⁷ halkının zina suçu işleyen kişilerden şikâyetçi olup mahalleden ihraç ettirdikleri görülmektedir.

4.10.2. Livata

Kelime anlamı olarak erkekler arası cinsi münasebet olarak geçen bu eylem, hem İslâm dini hem de toplum yaşantısı olarak tasvip edilmemiştir. Lut kavminde yaygın olarak görülen livata fiilin Kuran-ı Kerim'de bu isimle geçmese de aşırı derecede çirkin, açık bir hayâsızlık ve sapıklık olarak zikredilen fahişe ve fahşa kavramlarının altında Kuran-ı Kerim'de yirmi dört yerde geçtiği şiddetle kınanıp din ve toplum hayatında derin izler açacağı vurgulanır.²⁷⁷⁸

İncelenen dönemde Kastamonu mahkemesinde görülen iki livata davası mevcuttur. Bu davalarda davacılar kendilerine zorla bu fiilin yapıldığını bildirip şikâyetçi olmuşlardır. 29 Mayıs 1732 tarihinde Mergüze Kazâsı Kavacık Köyü'nden Halil, mahkemeye gelip Kastamonu mütesellimi İbrahim Ağa tarafından mahkemeye getirilen Kebkebirler Mahallesi'nden Ahmet ve Mehmet adlı kişilerden şikâyetçi olmuştur. Bir hafta önce hayvan otlatırken bu kişilerin kendini zorla yatırıp livata ettiklerini söylemiştir. Bu kişilerin olayı inkâr etmesi üzerine olayı görenlerin şahitliği ile olayın doğruluğu ispatlanmıştır.²⁷⁷⁹ 9 Şubat 1733 tarihindeki diğer davada ise Hacı Hamza Mahallesi'nden Mehmet, zabıt marifetiyle mahkemeye getirilen aynı mahalleden Mehmet Beşe, Şaban oğlu Mehmet Beşe ve diğer Mehmet Beşe'nin kendine livata ettikleri ve sonra firar ettikleri yönünde şikâyetçi olmuştur. Mehmet Beşe, Mehmet'in rızasıyla bunu yaptıklarını itiraf ederken, diğer Mehmet Beşe ile Şaban oğlu Mehmet Beşe bunu inkâr etmiştir. Kendilerine yemin teklif edilmesiyle

²⁷⁷⁵ KŞS. 32, 40.

²⁷⁷⁶ KŞS. 38, 4

²⁷⁷⁷ KŞS. 32, 134.

²⁷⁷⁸ Kamil Yaşaroğlu, "Livata", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 198.

²⁷⁷⁹ KŞS. 210, 45.

yeminden kaçınmışlardır.²⁷⁸⁰ Bu iki davada da mahkeme tarafından ne tür karar verildiği sicillerden tespit edilememiştir.

4.11. HALK VE YÖNETİCİLER ARASINDAKİ MESELELER

İncelenen dönemde halkı korumak ve idare etmekle görevli olan bazı kişilerin, halka zulm ettikleri ve bunun sonucunda halkın gerekli mercilere başvurarak hakkını savunduğu tespit edilmiştir. Bu görevliler arasında devletin kazada adaleti sağlamak için görevlendirdiği kadıların da olduğu görülmektedir. Haziran 1725 tarihinde Kastamonu ahalisi arzu hal gönderip, on altı aydır Kastamonu kadısı olan Seyyid Burhaneddin'in haksız yere akçelerini alıp kendilerine zulm ettiklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine iki muhızr görevlendirilip kadının durumunun araştırılması emredilmiştir.²⁷⁸¹ Ekim 1741 tarihindeki bir diğer şikâyet hadisesi ise Kastamonu Kazâsı pamukçu esnafından gelmektedir. Südde-i saadete gönderdikleri şikâyetinde, Kastamonu kadısının kendilerinden hilaf-ı şeri şerif ve bileemri şerif haksız yere akçelerini alıp kendilerine gadr ettikleri yönünde şikâyetinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine olayın adaletli bir şekilde araştırılması emredilmiştir.²⁷⁸²

Bazende ehli örf ile bir olup halka zulm eden kişilerin olduğu ve bunlarında halk tarafından merkeze şikâyet edildiği görülmektedir. Ekim 1741 tarihinde Kastamonu Kazâsı ahalisi mektup gönderip, Osmanoglu Hancı Mehmet ve Hacı Kerimoğlu Mehmet adlı kişilerin kendi halinde olmayıp ehli örf ile bir olup haksız olarak akçelerinin alındığı yönünde şikâyetleri olmuştur. Bu kişilerin bir daha ehli örf yanına yanaşmayıp üzerine azami olmayan işlere karışmaması ve kimseye müdahale etmemesi yönünde merkezden emir gönderilmiş ve tekrar aynı işleri yaparlarsa merkeze bildirilmesi söylenmiştir.²⁷⁸³

Halk ile yöneticiler arasında özellikle fazladan ya da haksız şekilde vergi talebi yönünde anlaşmazlıklar çıkmış ve halk bu konuda birçok kez şikâyetinde bulunmuştur. Mayıs 1729 senesinde Bayındır ve Akça köy halkı, südde-i saadete mektup gönderip bunların köylerinde birden çok sipahi olup öşür vesayir vergileri zamanında verdikleri

²⁷⁸⁰ KŞS. 210, 151.

²⁷⁸¹ KŞS. 27, 51.

²⁷⁸² KŞS. 40, 147-148.

²⁷⁸³ KŞS. 106, 290.

halde bunların atlı adamlarını gönderip, ayrı ayrı vergi talep ettikleri yönünde şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine gönderilen emirde her sipahinin vergi zamanında birlikte gidip hisselerine göre vergisini alıp fazladan atlı adamlarını göndermeyerek halka zulm etmemeleri konusunda tenbih edilmesine karar verilmiştir.²⁷⁸⁴ Eylül 1742 tarihinde Kastamonu Kazâsı ve köyleri ahalisi halkı arzuhal gönderip, 1737 senesinde mütesellimleri olan kimsenin üzerlerine lazım gelen bütün vergileri ödedikleri halde kendilerine zulm edip, haksız akçelerini alıp kendilerini hapsedip darp ettikleri ve erzaklarını aldıkları yönünde şikâyetleri olmuştur. Görevli Mehmet Çavuş marifetiyle olayın araştırılıp mütesellim hakkında araştırma yapılp halka zulm edilmemesi konusunda emir verilmiştir.²⁷⁸⁵

Halkın özellikle Anadolu valisi tarafından teftiş için gönderilen mübaşir ve yanındaki levendatlardan şikâyetçi oldukları görülmektedir. Mart 1743 tarihinde Kastamonu kadısı mektup gönderip, bundan önce Anadolu valilerine imdad-ı seferiye olarak 13.192 kuruş belirtildiği ve zamanında ödendiği ancak sonradan mübaşiriye, harc-ı bab ve bayrak akçesi adında ilaveler yapıldığı ve halka zulm edildiği şikâyetinde bulunmuştur. Ayrıca mübaşiriye adıyla birçok asker ile halka zulm edildiği ve başıboş levendat taifesinin bunu bahane edip evler basıp halkın malını aldığı bildirilmiştir. Gelen emirde bundan sonra mübaşir olanların üç veya beş adam ile gidip halktan haksız para talep etmemesi konusunda uyarılıp eşkiya ile mücadeleye devam edilmesi için emir verilmiştir.²⁷⁸⁶ Yine Nisan 1747 tarihinde Kastamonu Sancağı kadıları ve mütesellime gönderilen emirde, Anadolu valisine verilen Kastamonu Sancağı'nın imdad-ı hazeriyesinin 5147 kuruş seksen akçe olduğu bununda iki taksitte alındığı bunun dışında halktan 100-150 nefer ile mübaşir gönderilip teftiş, bayrak, konakçı ve hizmet akçesi adında ücret alındığı ve bunun yasak olduğu bildirilmiştir. Ayrıca mübaşiriye ve seferiye gibi adlarla köy köy gezip şikâyet olduğu bahanesiyle halktan kurban akçesi ve nalbaha gibi isimlerle para alınmaması için Aralık 1738 tarihinde emir gönderildiği ve bununda sicile kaydedildiği hatırlatılmıştır. Bunun yanında halktan haksız para alınmaması ya da mübaşir tarafından kimsenin zincire vurulmaması ve darp gibi

²⁷⁸⁴ KŞS. 30, 95.

²⁷⁸⁵ KŞS. 40, 227.

²⁷⁸⁶ KŞS. 40, 212.

olayların olmaması tenbih edilmiştir. Vergilerin mütesellim tarafından görevlilere verilip halkın rahat ettirilmesi için emir verilmiştir.²⁷⁸⁷

Halk ve yöneticiler arasındaki bir diğer sorun ise beyt'ül-mâla kalan mallar konusunda olmaktadır. 3 Temmuz 1730 tarihinde Diyarbakır'da vaki Harput Kazâsı'ndan olup ticaret için geldiği Kastamonu'da ölen Kirkor adlı zımmının varisleri, Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini olan İbrahim Ağa'nın vekili Hüseyin Ağa'dan, Kirkor'un malına beyt'ül-mâl için el koyduğu ve kendilerine teslim etmediği yönünde şikâyetle bulunmuşlardır. Vekil Hüseyin Ağa varislerin olduğunu inkâr edince Kirkor'un varisleri şahitler ile olayı ispatlamış ve Hüseyin Ağa'ya terekeyi teslim etmesi için tenbih edilmiştir.²⁷⁸⁸ 20 Ocak 1731 tarihindeki diğer olayda Honsalar Mahallesi'nden Kazgancı Hacı Ahmet mahkemeye gelip, Niğde Sancağı, Bor Kazâsı'ndan olup, Kastamonu'da Kurşunlu Handa vefat eden Hacı Süleyman'ın mallarına kendini vasi kıldığını söyleyip, Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini Ali Ağa'nın vekili Seyyid Mehmet Ağa'dan şikâyetçi olmuştur. Seyyid Mehmet Ağa, Hacı Ahmet'in vesayetini kabul etmeyip mallara el koyduğunu bildirmesi üzerine Hacı Ahmet, şahitler ile vesayeti ispat etmiştir. Bunun üzerine beyt'ül-mâl vekili Seyyid Mehmet'e malları vasi Hacı Ahmet'e teslim etmesi için tenbih edilmiştir.²⁷⁸⁹

4.12. TOPLUMSAL MESELELER VE MÜDAHALELER

4.12.1. Ev ve Araziye Müdahaleler

İncelenen dönemde kişiler arası bazı anlaşmazlıkların olduğu ve konuların çözümü için mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Gerek kişiler arası, gerekse birden çok kişiyi ilgilendiren durumların olduğu görülmektedir. Müdahalelerin altında yatan sebep ise kişilerin elinde tapu ile sahip oldukları ev, bağçe ve diğer gayrimenkullerine dışarıdan bazılarının haksız şekilde müdahil olmasıdır. Bu tür müdahaleler akrabalar arasında da olabilmektedir. Nisan 1726 tarihinde merkezden gelen emirde, Cebrail Mahallesi'nden Hacı Ahmet'in mektup gönderip, eşi Havva'nın on iki sene önce kendisine hibe ettiği evine üvey kızı Saliha'nın müdahale ettiği

²⁷⁸⁷ KŞS. 41, 100-101.

²⁷⁸⁸ KŞS. 31, 188-189.

²⁷⁸⁹ KŞS. 32, 29-30

şikâyetinde bulunmuştur. Verilen emirde olayın araştırılıp Saliha'nın eve ve içindeki eşyalara müdahale etmemesi emredilmiştir.²⁷⁹⁰ 12 Kasım 1729 tarihindeki olayda ise Küpçügez Mahallesi'nden Molla Ali'nin, babalarından kalan avlulu iki katlı evi, kardeşi Veliyüddin ile ortak kullandıkları, ancak kardeşinin altı gün önce birkaç yaramaz nefer ile gelip içki içerek tanbur çaldığı ve kendini rahatsız ederek küfür ettiğini bildirip şikâyetçi olmuştur. Veliyüddin olayı inkâr etmiş ve şahit olmadığı için Veliyüddin'e evin üst katında içki içip, ağabeyine küfretmediği yönünde yemin teklif edilmiş ve Veliyüddin yeminden kaçınmıştır. Bunun üzerine Veliyüddin'e tenbih edilmesine karar verilmiştir.²⁷⁹¹

Araziye yapılan müdahaleler hem sivil hemde asker kökenli kişiler tarafından olabilmektedir. 25 Temmuz 1733 tarihinde Kubbeli Mahallesi'nden Nalband Hüseyin, Karaçomak Köyü'nden Hüseyin, kardeşi oğlu Mustafa ve dayıları Hüseyin'den üç yıl önce yetmiş kuruşa aldığı tarlaya müdahale ettikleri yönünde şikâyetinde bulunmuştur. Satışı kabul eden Mustafa ve diğer akrabaları tarlaya müdahaleden men edilmişlerdir.²⁷⁹² Ağustos 1747 tarihinde merkezden gelen emirde Ahmet, Mehmet ve Ali adlı kişilerin südde-i saadete mektup gönderip, ayandan Mehmet adlı kişiden şikâyetçi oldukları görülmektedir. 1737 senesinde ayan Mehmet'in bunları haksız yere zincir edip çiftliklerine el koyduğu ve akçelerini aldığını bildirmişlerdir. Kendinin dava devam ederken vefat ettiği ve malının yeniçeriden olan oğulları Hasan ve Salih'e kaldığı, bunların ise firar etmesiyle haklarını alamadıklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine olayın araştırılıp akçe ve gayrimenkullerinin kendilerine verilmesi tenbih edilmiştir.²⁷⁹³ Ekim 1747 tarihinde ise merkezden gelen emirde, Akkaya Nahiyesi Yörükviran Köyü'nden Mehmet ve Abdullah adlı kardeşler mektup gönderip, diğer kardeşleri Hasan ve Ali, 1745'te ölüp varisleri olmadığı için yerleri bunlara kaldığını bildirmişlerdir. Ancak Çavundur Köyü'nden olup o köyün sipahisi olan Şekeroğlu Mustafa'nın, bunların yerlerini kanunsuz olarak zaptettiği yönünde şikâyetleri olmuştur. Konunun araştırılması ve sipahinin haksız yere arazilere müdahale etmemesi emredilmiştir.²⁷⁹⁴

²⁷⁹⁰ KŞS. 28, 233.

²⁷⁹¹ KŞS. 31, 53.

²⁷⁹² KŞS. 210, 250.

²⁷⁹³ KŞS. 41, 112.

²⁷⁹⁴ KŞS. 43, 198-199.

Bazende bir ya da birden çok mahalleyi ilgilendiren ev ve arazi müdahalelerinin olduğu görülmektedir. 25 Nisan 1730 tarihindeki olayda Bey Çelebi, İsfendiyar Bey, Hacı Dursun ve Küpçügez Mahallesi halklarının, Suluca öz denen yere gelip Bey Çelebi Mahallesi'nden Yusuf Dede adlı kişiden şikâyetçi oldukları görülmektedir. Mahalle halkının iddasına göre ezelden beri mera olan sığır ve koyunların otlatılıp sulandığı araziye, Yusuf Dede'nin haksız yere boz tapu ile müdahale ettiğini bildirmişlerdir. Yusuf Dede ise Virancık Köyü sipahisi Mehmet Ali'den boz tapu ile bu araziye aldığını iddaa etmiştir. Yapılan inceleme sonucu arazinin kadimden mera olduğu ve Yusuf Dede'nin müdahale etmemesi yönünde tenbih edilmiştir.²⁷⁹⁵ 1 Mayıs 1730 tarihindeki olayda ise Cebrazil Mahallesi ahalisi İmam Mehmet Beşe'den, mahalleye ait Saray Hamamı yanındaki bir bab ahur ve konak odasını zabdettiği için şikâyetle bulunmuşlardır. Mehmet Beşe ise otuz kuruşa burasını aldığını idda etmiş ve mahalleliden ispat istenmiştir. Şahitler ile Mehmet Beşe'ye müdahale etmemesi yönünde ikazda bulunulmuştur.²⁷⁹⁶

Bir diğer müdahalenin tımar ve zeamet grubu topraklarına yapıldığı görülmektedir. Bunun ile ilgili birçok kayda rastlanmıştır. 5 Kasım 1740 tarihinde Ahmet Ali, südde-i saadete mektup gönderip, Kavacık ve gayrıdan 1650 akçe gedik tımarı ile kale mustahfızı olduğunu bildirip, ahardan Hacı Hüseyin adlı kişinin o öldü diyerek kendi tımarını haksız yere üzerine aldığını bildirmiştir. Bunun üzerine Hacı Hüseyin'den gedik tımarın alınıp tekrar Ahmet Ali'ye verilmesine karar verilmiştir.²⁷⁹⁷ Tımar arazisine vakıf görevlilerinin de müdahale ettiği kayıtlardan tespit edilmektedir. Temmuz 1745 tarihli belgede Kastamonu Kadısı Hacı Osman mektup gönderip, Çavundur Köyü ve gayrıdan 1600 akçe gedik tımarı ile kale mustahfızı olan Mustafa'nın tımarına Amasya'daki Sultan Bayezid Vakfı mütevellisi zabitanın müdahale ettiği yönünde şikâyetle bulunmuştur. Yapılan inceleme sonucu ruznamçe, icmal ve mufassal defterinde Çavundur Köyü'nün on dokuz nefer, iki zemin, bir hassa çayır ve bir asiyab toplam 650 akçe yazılı olduğu, Bey Saray ve Kuşkara köylerinin 185 nefer, yirmi iki zemin, beş asiyab ve bir çiftlik ile 12.500 akçe ile kayıt olduğu bildirilmiştir. Bahse konu yerler eğer kale mustahfızının gedik tımarı sınırları içinde ise vakıf görevlisinin müdahale etmeyip fazladan aldığı vergileri kale mustahfızına vermesi

²⁷⁹⁵ KŞS. 31, 79-80.

²⁷⁹⁶ KŞS. 31, 73-74.

²⁷⁹⁷ KŞS. 39, 253-254.

için tenbih edilmiştir.²⁷⁹⁸ Şubat 1731 tarihindeki belgede, dergâh-ı mualla kapıcıbaşlarından Mehmet Çavuş, südde-i saadete mektup gönderip 39.300 akçe icmalli serbest zeametne mirimiran, mirliva, voyvoda, mütesellim ve subaşı gibi ehli örf taifesinin müdahale ettiği yönünde şikâyetle bulunmuştur. Serbest zeamet olmasından dolayı cürmü cinayet, badı heva, kul ve carıye vesair vergilere ehli örfün müdahale etmemesi yönünde tenbih edilmiştir.²⁷⁹⁹ 4 Ekim 1747 tarihinde ise Kastamonu kale dizdarı Mehmet Ağa, Kastamonu Alaybeyi Hüseyin Ağa'dan kendine ait Göl Kazâsı, Cevizli Köyü vergilerine müdahale ettiği yönünde şikâyetle bulunmuştur. Hüseyin Ağa'nın Cevizli köyünün Mehmet Ağa'nın gedik tımarı Köyü olduğunu kabul etmesi ile bir daha müdahale etmemesi için kendisine tenbih edilmiştir.²⁸⁰⁰

4.12.2. Göreve Yapılan Müdahaleler

İncelenen dönemde insanlar arası anlaşmazlıkların yaşandığı diğer bir husus ise haksız yere kişilerin vazifelerine müdahale edilmesidir. Özellikle vakıf ve camii görevlilerinin vazifelerine dışardan haksız birçok müdahalenin olduğu görülmektedir. Bunun yanında farklı birçok görev alanına müdahale olduğu belgelerden tespit edilebilmektedir. Böyle bir durumda eski görevlinin hakkını aramak için divan-ı hümayûna başvurduğu anlaşılmaktadır.

Örneğin 25 Mart 1728 tarihinde Kastamonu kalesi Mehterbaşı Hasan, divan-ı hümayûna mektup gönderip kale mehterbaşısının kendisi olduğu ancak dışarıdan bazı kişilerin mugayir beratı şerifle kendine müdahale ettiği yönünde şikâyetle bulunmuştur. Merkezden Kastamonu kadısına gönderilen emirde, olayın araştırılıp Hasan'ın görevine kimsenin müdahale etmemesi yönünde tenbihte bulunulmuştur.²⁸⁰¹

Bu müdahaleler bazen görevliler bazende dışardan sivil kişiler tarafından yapılabilmektedir. 19 Ağustos 1739 tarihinde Honsalar Camii imamı sanisi olan Abdalbaki südde-i saadete mektup gönderip, camiinin imamı olan Mehmet Halife'nin kendi görevine müdahale ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Yapılan incelemede Abdalbaki'nin babası Ali Efendi vefat edince görevin Abdalbaki'ye kaldığı tespit

²⁷⁹⁸ KŞS. 106, 441.

²⁷⁹⁹ KŞS. 32, 315.

²⁸⁰⁰ KŞS. 41, 38.

²⁸⁰¹ KŞS. 210, 317.

edilip, camii imamı Mehmet Halife'nin göreve müdahale etmemesi emredilmiştir.²⁸⁰² 21 Haziran 1741 tarihinde ise Hisar ardı mevkiinde Şeyh Şaban Efendi'nin medfun olduğu Şeyh Şücaeddin Efendi'nin yaptırdığı camii vakfının nazırı olan Mustafa, divan-ı hümayûna başvuruda bulunup vakfın yarı mütevellisi Yeniçeri Ahmet Ağa'nın kendi nazırlık beratını haksız yere üzerine alıp, kendine gadr ettiği şikâyetinde bulunmuştur. Gelen emirde olayın araştırılıp haksız berat ile nazırlık görevine müdahaleden mütevellinin men edilmesi istenmiştir.²⁸⁰³

İncelenen dönemde Kastamonu kadısının vakıf hesabına müdahale ettiği yönünde şikâyetle mevcuttur. Ekim 1743 tarihinde Kastamonu'daki İsmail Bey Vakfı mütevellileri Osman ve İbrahim, Kastamonu kadısının vakfın irad ve masarısı her sene İstanbul'da vakıf müftüsü huzurunda yapılırken, vakfın hesabını ben görecem diyerek kendilerine müdahale etmiştir. Vakıf müftüsü İbrahim Halil'in arzıyla, vakfın irad ve masarîf hesabının İstanbul'da görüleceği kimsenin haksız müdahalede bulunmaması söylenmiştir.²⁸⁰⁴

Esnaf yöneticilerinin görevlerine de dışardan müdahale olduğu ve bu müdahalenin defî için divan-ı hümayûna başvurdukları görülmektedir. Mart 1743 tarihinde Kastamonu Kazgancı esnafı yiğitbaşı Hacı İbrahim mektup gönderip, kazgancı esnafının kendini yiğitbaşı seçtiğini bildirip ancak dışarıdan bazılarının buna müdahale edip kendini rencide ettikleri yönünde şikâyetle bulunmuştur. Gelen emirde bunların def edilip kimsenin göreve müdahale etmemesi emredilmiştir.²⁸⁰⁵

Mahkeme görevlilerin görevlerine de dışardan bazı kişiler tarafından müdahale edildiği görülmektedir. Haziran 1747 tarihinde Kastamonu mahkemesinde muhızırbaşı olan Ahmet mektup gönderip, muhızırbaşılık kendi üzerinde iken ahardan Hüseyin adlı kişinin kendi üzerine berat ettirdiğini bildirmiştir. Kastamonu kadısı İbrahim'in arzıyla tekrar muhızırbaşılık görevi Ahmet'e tevcih edilmiştir.²⁸⁰⁶

²⁸⁰² KŞS. 38, 95.

²⁸⁰³ KŞS. 39, 213.

²⁸⁰⁴ KŞS. 40, 145.

²⁸⁰⁵ KŞS. 106, 98.

²⁸⁰⁶ KŞS. 41, 102.

4.12.3. Vakıf Arazisine Yapılan Müdahaleler

Belgelere yansıdığı ölçüde Kastamonu bölgesinin vakıf kültürü olarak zengin bir bölge olduğu görülmektedir.²⁸⁰⁷ “Osmanlı hukuk tarihinin önemli müesseselerinden olan vakıf hukuku, farklı tabakalar arasındaki hukukî münasebetleri düzenlemekte ve insanın yaratılışındaki hayırseverlik duygusu ile karşılıklı yardımlaşma esasına dayanmaktadır. Osmanlı hukukunda Allah ve Peygamber’in emir ve tavsiyeleriyle kuvvet bulan yardımlaşma duygusu, asırlar boyu devam edecek bir hukuk müessesesinin yani vakfın doğmasına sebep olmuştur”.²⁸⁰⁸ Osmanlı Devleti’ni ayakta tutan temel yapı taşlarından olan vakıflar toplumda dini, sosyal, kültürel, sağlık ve eğitim gibi birçok hizmetin yerine getirilmesine yardımcı olmaktaydı. İslâm dininin emrettiği yardımlaşma ve dayanışma duygusu vakıflar aracılığıyla nesilden nesile aktarılmaktadır. Ancak XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin siyasi ve ekonomik olarak gerilemeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, vakıfların işleyiş düzeninin bozulmasına da zemin hazırlamıştır. Fakat devletin vakıfların kötü gidişatını düzeltmeye yönelik tedbirler almak için gayret sarfettiği ve vakıflar üzerinde sultanın denetim hakkına dayanarak vakıfların durumunu yerinde kontrol etmek için hususi müfettişler görevlendirdiği bilinmektedir.²⁸⁰⁹

İncelenen dönemde vakıflara ait arazi ve gayrimenkullere müdahaleler olduğu ve bunların defî için vakıf görevlilerinin mahkemeye başvuruda bulunduğu görülmektedir. 9 Temmuz 1732 tarihinde Kuzyaka Nahiyesi Hamid divanına bağlı Küçük Köy toprağına heyet ile varılıp Şeyh Şücaeddin Vakfı Mütevellisi Mehmet Ağa’nın, zeamet sahibi sipahi Yahya Ağa’nın voyvodası Mehmet Ağa’dan vakıf köyü toprağına müdahale ettiği için şikâyetçi olduğu bildirilmiştir. Yapılan inceleme de Küçük Köyün 208 akçe ile vakıf köyü olduğu öşür ve diğer vergilere voyvodanın müdahale etmemesi yönünde tenbihte bulunulmuş aldığı öşür ve diğer vergileri geri vakıf mütevellisine vermesi için tenbih edilmiştir.²⁸¹⁰ Yine 21 Ağustos 1732 tarihinde Kastamonu’daki Ferhat Paşa Vakfı evladiyet nazırı Mehmet Ağa mektup gönderip, Bey Sarı Kavağı

²⁸⁰⁷ Vakıflar için bakınız. Muzaffer Fehmi Şakar, “Kastamonu Vakıfları (1486-1865)”, *Üsküdar’a Kadar Kastamonu*, YKY Yayınları, İstanbul 2008, 243-267.

²⁸⁰⁸ Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 447.

²⁸⁰⁹ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiyede Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, 192-195.

²⁸¹⁰ KŞS. 210, 68-69.

denen köyün vakıf toprağı ve reayası olduğı Kastamonu mütesellimi ve ayanın müdahale ettiğı yönünde şikâyetle bulunmuştur. Defterler incelenip bu köyün Ferhat Paşa Vakfı'na mülkiyet ve vakfiyet üzere serbest olarak kaydedildiğı bildirilip ehli örf taifesine bu köye müdahale etmemesi için tenbih edilmiştir.²⁸¹¹

Cebrail Mahallesi'nden Hacı Hasan, Kazgancılar çarşısından Çadır pazarına yol için vakfettiğı arsa üzerine Hacı Ahmet'in dükkân kurup arazisini ve yolu kapadığı yönünde 28 Mart 1743 tarihinde şikâyetle bulunmuştur. Şahitler ile yapılan keşif sonucu bir buçuk rub zira arsaya Ahmet'in müdahale ettiğı tesbit edilmiştir.²⁸¹² 8 Temmuz 1745 tarihinde Haremeyn Şerife Vakfı Nazırı Beşir Ağa mektup gönderip, Amasya'da vaki Sultan Bayezid Vakfı toprağından olan Kastamonu'daki Kuşkara ve tevabi toprağına, kale mustahfizlarından Mustafa ve Mehmet adlı kişilerin bizim tımarımız toprağıdır diyerek müdahale ettiğı yönünde şikâyetle bulunmuştur. Gönderilen emirde vakıf toprağına müdahale edilmemesi emredilmiştir.²⁸¹³

Yine 21 Ekim 1750 tarihinde Geyikli Köyü'ndeki merhum Mustafa Dede Zaviyesi Vakfı evladiyet üzere zaviyedar ve mütevellisi Hamza Dede, aynı köyden Mehmet ve İbrahim adlı kişilerden kira ile ellerinde olan vakıf toprakları için şikâyetçi olmuştur. Bunların elinde olan bağçe, tarla ve çiftlik arazisinin evladiyet üzere kendine ait olduğunu söyleyip bu yerleri vermeleri için davacı olmuştur. Mehmet ve İbrahim bu arazilerin vakıf toprağı olduğunu kabul edip ancak para ile başkasından satın aldıklarını idda etmişlerdir. Fetva ile vakıf arazilerini mütevelliyeye teslim için bu kişilere tenbih edilmesine karar verilmiştir.²⁸¹⁴

3.12.4. Su ve Arazi Anlaşmazlıkları

Gündelik hayatta meydana gelen olaylardan bir diğeri suyun kullanımı üzerine yaşanan anlaşmazlıklardır. Osmanlı Devleti'nde su kültürünün temel algısı siyasi veya ticari değil, dini değerler üzerinde şekillenmiştir. Bu nedenle suyun mülkiyet hakkı kişilere verilmemiştir.²⁸¹⁵ İncelenen dönemde su kullanımı ile ilgili birçok dava

²⁸¹¹ KŞS. 210, 355.

²⁸¹² KŞS. 40, 80.

²⁸¹³ KŞS. 106, 438.

²⁸¹⁴ KŞS. 110, 123-124.

²⁸¹⁵ Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, *Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku*, Truva Yayınları, İstanbul 2012, 223-224.

mevcuttur. 24 Kasım 1733 tarihinde Depe Köyü'nden olup Tahir Fakih Mahallesi'nde evi olan Mahmud, Ali Bey ve Hüseyin'den Atabey Mescidi önündeki çeşmeye gelen suyun fazlasını kendi evlerinde kullandıkları için şikâyetçi olmuştur. İddasına göre bu suyun fazlasının kendi evlerine aktığı ve bu kişilerin müdahale ettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Ali Bey ve Hüseyin kırk yıldır bu suyu kullandıklarını söyleyip fetva ile on beş yılı aşkın davaların görülemeyeceğini söyleyince fetva gereğince Mahmud davadan men edilmiştir.²⁸¹⁶ 5 Temmuz 1747 tarihinde Bedir Gazi Mahallesi'nden Ebubekir, Depelice denen mahalden gelip Kastamonu'daki çeşmelere ve Saray Hamamına giden suyun kendi evi avlusundan geçtiği ve kendinin de eskiden beri bu suyu kullandığı ancak su vakfı mütevellisi Seyyid Mehmet'in suyu kesip buna mani olduğu şikâyetinde bulunmuştur. Müteveli Mehmet'in inkârı üzerine şahitler ile suyu kullandığını ispatlayan Ebubekir davayı kazanmış ve suya müdahale etmemek için mütevelliyeye tenbih edilmesine karar verilmiştir.²⁸¹⁷

Su kullanımı ile ilgili diğer şikâyetler ise değirmen yapımına itiraz ve değirmende kullanılan suyla ilgilidir. 12 Ekim 1743 tarihinde İsmail Bey Mahallesi'nden Müderris Mehmet, Ali Beşe'den arsası İsmail Bey Vakfı'na mukataalı değirmenine gelen su yolu arkının Ali Beşe'nin bağçesinden geçtiğini bildirip su kanalının Ali Beşe tarafından atılan çürük zevatla kirlendiği yönünde şikâyetinde bulunmuştur. Ali Beşe'ye bir daha arka bir şey atmayıp arkı temizlemesi için tenbihte bulunulmuştur.²⁸¹⁸ 28 Haziran 1745 tarihindeki keşifte Dere nehri denen yere gidilip Paşa bendi önünde Bey Çelebi Mahallesi halkının nehirde gelen su için değirmen kurmak isteyen Mehmet Ağa, Hasan ve Mustafa Ağa'dan şikâyetçi oldukları görülmektedir. Bu suyun camii ve mescid ile Dede Hamamı ve Dede değirmenine geldiği ve su kenarındaki bağçe ve değirmenlerin bu suyu kullandıklarını bildirmişlerdir. Aldıkları fetva ile su önüne değirmen yapılmasını engellemişlerdir.²⁸¹⁹

Su kullanımı konusunda bazen görevlilerinde haksızlık yaptığı belgelere yansımaktadır. 19 Nisan 1732 tarihinde Cebrail Mahallesi'ndeki Ferhat Paşa Camii Vakfı mütevellisi vekili Molla İbrahim ve mahalleliler, cami hatibi Hafız Şaban'ın camii önüne gelen çeşmenin suyundan evine alıp haksızlık yaptığı yönünde şikâyetinde

²⁸¹⁶ KŞS. 33, 23.

²⁸¹⁷ KŞS. 41, 25-26.

²⁸¹⁸ KŞS. 40, 124.

²⁸¹⁹ KŞS. 106, 115-116.

bulunmuşlardır. Hafız Şaban ise hatiblerin çeşme suyunu kullanma hakkına sahip olduğunu iddaa etmiş ve ispat edemeyerek davadan men edilip suya müdahale etmemesi için tenbih edilmiştir.²⁸²⁰ 8 Haziran 1733 tarihinde Tahir Fakih Mahallesi imamı Mehmet ve diğer mahalle halkı, müteveli Ali ve Hüseyin adlı kişilerden mescit önüne gelen suyun fazlasını haksız evlerine akıttıkları ve su mütevellisi Ali'nin çeşmeyi tamir etmediği yönünde şikâyetçi olmuşlardır. Ali ise bu suyun fazlasının ezelden beri kendi evine aktığını bildirip bunu şahitler ile ispatlamıştır. Mahalle halkı davadan men edilirken çeşmenin tamir edilmesi içinde müteveli Ali'ye tenbihte bulunulmuştur.²⁸²¹

Belgelere yansıyan bir diğer unsur ise kişilerin özel mülkünden su geçirmek ve yaptırdıkları çeşmeye su almak için izin talebinde bulunulmasıdır. 17 Kasım 1732 tarihinde Muzafferredin, Saraçlar ve Bey Çelebi mahalleleri halkı ile Mehmet Efendi arasında su geçirmek için izin davası olmuştur. Mehmet Efendi, Olukbaşı denin yerden Tahir Fakih Mahallesi Mescidi önüne bir poyra su getirmek için bu mahalle sakinlerinden izin talebinde bulunmuştur. Mahallelerin halkları ise Mehmet Efendi'ye bir poyra su geçirmek için avlu, duvar ve bağçelerinden geçmek için izin verdiklerini beyan etmişlerdir.²⁸²² Yine 28 Nisan 1733 tarihinde Kebkebirler Mahallesi'nden Çıtınzâde Hacı Ahmet'in, İsmail Bey Mahallesi'nden olup Kastamonu müftüsü İbrahim Efendi ile bu konuda davaları olmuştur. Hacı Ahmet'in cediti Saliha Sultan'ın, Çukur çeşme suyundan iki mahalle çeşmesi ve kendi yalısına gelen suyun fazlasını Müftü İbrahim Efendi kendi evi duvarına yaptırdığı çeşmeye almak için izin talebinde bulunmuştur. Hacı Ahmet tevliyat görevine binaen suyun fazlasını kendi yaptırdığı çeşmeye akıtmak için Müftü İbrahim Efendi'ye izin vermiştir.²⁸²³

4.12.5. Borç, Alacak- Verecek İle İlgili Meseleler

Gündelik hayatta vuku bulan diğer dava çeşidi ise borç ve alacak verecek ilişkileri ile alakalıdır. Kasım 1729 tarihinde Depe Köyü'nden Halil, Cemal Ağa Mahallesi'nde oturan kale mustahfızı Ali'den üç sene önce üç katır satıp doksan iki kuruşluk alacağı olduğu yönünde şikâyetinde bulunmuştur. Ali'nin bunu inkâr etmesi üzerine, şahitler ile Halil bunu ispatlamıştır. Ali'nin, Halil'in oğlu Hüseyin'den alacağı yirmi iki kuruş

²⁸²⁰ KŞS. 210, 29.

²⁸²¹ KŞS. 210, 237-238.

²⁸²² KŞS. 210, 211.

²⁸²³ KŞS. 210, 187.

düşürölüp kalan yetmiş kuruşu Halil'e vermesi için Ali'ye tenbih edilmiştir.²⁸²⁴ 12 Ekim 1739 tarihinde Deveciler Mahallesi'nden Şaban Efendi, vekili Mehmet Efendi aracılığıyla mahkemeye başvurup Cemal Ağa Mahallesi'nden Hasan Çelebi'den 2150 kuruşluk alacağı için şikâyetçi olmuştur. Sunulan iki kıta temessük ve Hasan Çelebi'nin borcunu kabul etmesi üzerine Hasan Çelebi'ye borcunu ödemesi için tenbihte bulunulmuştur.²⁸²⁵ 9 Kasım 1747 tarihindeki kayda göre Seydiler Mahallesi'nden Bakırcı Ali, Hacı Mehmet'ten damadı Hacı İbrahim'den alacağı 250 kuruş için davacı olmuştur. Hacca giden İbrahim borcu için Hacı Mehmet'i vekil kılmış ve Hacı Mehmet 250 kuruşu Bakırcı Ali'ye vermiştir.²⁸²⁶

Bir diğer alacak davası ise mudarebe türü ortaklık üzerinedir. 14 Şubat 1732 tarihindeki davada Cebrazil Mahallesi'nden Mehmet, Tüccar Mustafa ile doksan kuruş boğası parası ve nakit yetmiş dört kuruş verip toplam yüz altmış dört kuruş ile mudarebe türü ortaklık kurduklarını bildirmiştir. Bu paranında senelik faizi otuz kuruş olup bunu da ortak paylaşacakları yönünde şikâyeti olmuştur. Tüccar Mustafa bunu reddedip, şahitler ile dört ay önce eski serdar Mustafa Ağa'nın odasında hesapları görölüp parasını verdiğini ve Mehmet'in de faiz davasından ve alacak davasından vazgeçtiğini ispatlamıştır. Bunun üzerine Mehmet davadan men edilmiştir.²⁸²⁷ 2 Kasım 1735 tarihinde Bey Çelebi Mahallesi'nden Terzi Hüseyin, mahkemeye başvurup İsfendiyar Bey Mahallesi'nden olup bundan evvel vefat eden Mehmet Beşe'nin varislerinden şikâyetçi olmuştur. Üç sene önce kendi malından 400 kuruş verip faizi ortak olmak üzere Mehmet Beşe ile mudarebe ortaklığı kurduklarını söyleyip Mehmet Beşe'nin ölmesiyle bu parayı terekasinden talep etmiştir. Varislerin inkârı üzerine Hüseyin, şahitler ile olayı ispatlamış ve yemin etmesi üzerine bu parayı terekeden ödemek için Mehmet Beşe'nin varislerine tenbih edilmiştir.²⁸²⁸

Borca karşılık bazı eşya ya da değerli şeyler verilip davadan feragat edildiği de belgelerden anlaşılmaktadır. 14 Ocak 1726 tarihinde Alpagut Köyü'nden Hacı Mehmet, Elmayakası Köyü'nden Şeyh Ali'den bir bargir alacağına karşılık, oğullarından dört

²⁸²⁴ KŞS. 31, 64.

²⁸²⁵ KŞS. 38, 56-57.

²⁸²⁶ KŞS. 41, 139.

²⁸²⁷ KŞS. 32, 157.

²⁸²⁸ KŞS. 34, 67.

adet kırmızı boğası alıp davasından vazgeçmiştir.²⁸²⁹ 31 Mart 1735 tarihinde Atabey Gazi Mahallesi'nden mehter başı Mehmet Bey, aynı mahalleden olup Şark seferinde ölen Osman Bey'den 155 kuruş alacağı olduğunu bildirip varislerinden şikâyetçi olmuştur. Araya giren Müslümanların vasıtasıyla Mehmet Bey, Ümmügülsüm adlı bir cariye alıp 155 kuruşluk alacağından feragat etmiştir.²⁸³⁰

Alacak davalarında zaman kavramının önemli olduğu ve on beş seneyi geçen borçların düştüğü belgelerden anlaşılmaktadır. 28 Mayıs 1734 tarihinde Hacı Hamza Mahallesi'nden Mehmet Beşe, Sorgun Kazâsı'ndan Hüseyin'den annesinden otuz sene önce borç aldığı otuz altını talep etmiştir. Hüseyin ise annesinin hayatta iken kendisinden bunu istemediğini bildirip on beş seneyi geçen davaların düştüğü yönünde fetva sunmuştur. Fetva gereğince on beş yıl içinde alacağını talep etmediği için Mehmet Beşe davadan men edilmiştir.²⁸³¹

Borç davalarında bir diğer durum ise alacağın bir kısmının alınıp iki tarafın sulh olmasıdır. Şubat 1729 tarihinde Topçuzade Mahallesi'nden Hüseyin Bey, Kara Çomak Köyü'nden Ahmet'ten on dört kuruş alacağı olduğu yönünde şikâyetçi olmuştur. Araya girenler yedi kuruş üzerine iki tarafı sulh etmişlerdir. Yedi kuruşu alan Hüseyin Bey, on dört kuruş alacağı davadan feragat etmiştir.²⁸³² 31 Aralık 1748 tarihinde Topçuzade Mahallesi'nden Menzilci Mustafa, Küpçügez Mahallesi'nden Hacı Halil'den 400 kuruş alacağı olduğu yönünde şikâyetçi olmuştur. Sekiz sene boyunca elli kuruştan borcunu ödemeyi taahhüt eden Hacı Halil'in bunu ödemediğini bildirmiştir. Hacı Halil'in bunu inkâr etmesi üzerine araya girenler iki tarafı seksen bir kuruş üzerine sulh etmişlerdir. Seksen bir kuruşu alan Menzilci Mustafa 400 kuruşluk alacak davasından feragat etmiştir.²⁸³³

Borcunu ödemedi vefat edenlerin terekelerinden bu paranın ödendiği belgelerden anlaşılmaktadır. 12 Nisan 1734 tarihinde Tahir Fakih Mahallesi'nden Rahime, eşi Hacı Ahmet aracılığıyla mahkemeye başvurup bundan önce vefat eden Alacamescit Mahallesi'nden Hacı Hüseyin'in vekili Fatma'dan şikâyetçi olmuştur. Hacı Hüseyin'e on sene önce verdiği 200 kuruşun yetmiş iki kuruşu kaldığı ve bunu Hacı

²⁸²⁹ KŞS. 28, 28.

²⁸³⁰ KŞS. 33, 107.

²⁸³¹ KŞS. 33, 73.

²⁸³² KŞS. 30, 108.

²⁸³³ KŞS. 43, 90-91.

Hüseyin'in terekesinden talep ettiği görülmektedir. Fatma'nın bunu inkârı üzerine şahitler ile Hacı Hüseyin'den yetmiş iki kuruş alacağı olduğunu ispatlamıştır. Mahkeme tarafından Fatma'ya yetmiş iki kuruş borcu terekeden ödemek için tenbih edilmiştir.²⁸³⁴ 17 Temmuz 1739 tarihinde Küpçügez Mahallesi'nden Tüccar Hacı Osman, Eyciler Mahallesi'nden olup Rumeli'de ölen Tüccar Hüseyin Beşe'nin varislerinden şikâyetçi olmuştur. Tüccar Hüseyin Beşe'nin zimmetinde 526 kuruş alacağı olduğunu söyleyip, bunu terekesinden talep etmiştir. Varislerin inkârı üzerine şahitler ile bunu ispatlayan Hacı Osman'a 526 kuruş alacağını Hüseyin Beşe'nin terekesinden vermek için varislere tenbih edilmiştir.²⁸³⁵ 24 Ağustos 1739 tarihinde Medrese-i Atabey Gazi Mahallesi'nden vefat eden Mustafazade'nin varisleri mahkemeye başvurup, Mustafazâde'nin borcuna terekesi vefa etmediğini bildirmişlerdir. Bunun üzerine mahalledeki su kuyulu, avlulu iki katlı ev açık artırma ile 120 kuruşa Mehmet, İbrahim ve Havva adlı kardeşlere satılmıştır.²⁸³⁶

Borç alan kişinin maddi durumunun iyi olmadığı için borcunu geri ödeyemediği ve böyle durumda iflasını şahitler ile ispat ettiği görülmektedir. 7 Nisan 1726 tarihinde Püre Mahallesi'nden olup Honsalar Mahallesi'nden Ahmet'e olan on beş kuruş borcunu ödeyemediği için hapiste tutulan Ahmet Çelebi'nin, bir köhne libasından başka birşeyi olmadığına dair mahallesi halkı şahitlik etmiştir. Borcu ödemeye iktidarı olmayan Ahmet Çelebi hapisten salıverilmiştir.²⁸³⁷ 4 Ağustos 1733 tarihinde Eyciler Mahallesi'nden Hüseyin Bey'e kırk beş kuruş borcunu ödeyemediği için mahkemede hapsedilen Basmacı Hüseyin'in fakir olduğuna ve borcunu ödemeye gücü olmadığına dair mahallesi halkı şahitlik etmiştir. Bu şahitliğe binaen Basmacı Hüseyin'in iflasına karar verilip hapisten salıverilmiştir.²⁸³⁸ 15 Aralık 1748 tarihinde İsmail Bey Mahallesi'nden olup İsmail Çelebi'ye olan 140 kuruş borcunu ödeyemediği için Kastamonu serdarı hapisanesinde tutulan Mustafa Beşe'nin durumunun iyi olmadığına ve borcunu ödeyemeyeceğine dair mahalle imamı ve halkının şahitliği üzerine hapisten salıverilmesine karar verilmiştir.²⁸³⁹

²⁸³⁴ KŞS. 33, 75.

²⁸³⁵ KŞS. 36, 73.

²⁸³⁶ KŞS. 38, 28-29.

²⁸³⁷ KŞS. 28, 46.

²⁸³⁸ KŞS. 210, 254-255.

²⁸³⁹ KŞS. 43, 79.

Avarız ve nüzül vakfından borç alındığı ve bunların geri ödenmesinde bazı sorunlar yaşandığı belgelerden anlaşılmaktadır. 21 Mayıs 1744 tarihinde İsfendiyar Bey Mahallesi avarız ve nüzül vakfı mütevellisi mahalle imamı Hacı İbrahim Efendi, Recep oğlu İbrahim'in vakıftan elli iki kuruş borç alıp borcunu ödeyemeyince evini borcuna karşılık vakfa verdiği ancak evi boşaltmaktan çekindiği yönünde şikâyetçi olmuştur. Ancak İbrahim borcun on iki kuruş olduğunu iddaa edip, evi vakfa verdiğini inkâr etmiştir. Bunun üzerine vakıf mütevellisi şahitler ile elli iki kuruş borcu ve borcuna karşılık evi vakfa verdiğine dair İbrahim'i haksız çıkarmıştır. Mahkeme tarafından Recep oğlu İbrahim'e evi avarız ve nüzül vakfına devretmesi için tenbih edilmiştir.²⁸⁴⁰

Borcun verildiği halde borçludan tekrar ücret talep edildiği veya fazladan para talebinde bulunulduğu ve böyle durumda ispat istendiği görülmektedir. 1 Mayıs 1730 tarihinde Kastamonu mütesellimi ve beyt'ül-mâl emini İbrahim Ağa'nın vekili Hüseyin Ağa, Harput Kazâsı'ndan olup Kastamonu'da Yanıkzade Hanı'nda ölen ve malı beyt'ül-mâla kalan Kirkor'un, Ermeni Sarkiz'den seksen üç kuruş iki sümün alacağı olduğu yönünde şikâyetçi olmuştur. Sarkiz borcunu kabul edip beş ay önce Tokat'ta borcunu ödediğini ispatlamıştır. Bunun üzerine mütesellim vekili Hüseyin Ağa alacak davasından men edilmiştir.²⁸⁴¹ 1 Mayıs 1740 tarihinde Mıtrıp Köyü'nden Halil, Deveciler Mahallesi'nden Mustafa'dan şikâyetçi olup babasına 500 kuruş borcu olduğunu ve bunun 200 kuruşunu verip 300 kuruşunu vermekten kaçındığını söylemiştir. Mustafa ise borcun 200 kuruş olduğunu ve bunu ödediğini bildirip 300 kuruşluk borcu olmadığını söylemiştir. Halil'den ispat istenmiş ve ispat edemeyince Mustafa'ya borcun 200 kuruş olduğu ve bunuda ödediğine dair yemin teklif edilmiştir. Mustafa'nın yemin etmesi üzerine Halil davadan men edilmiştir.²⁸⁴²

4.12.6. Diğer Olaylar

İncelenen dönemde toplum hayatında meydana gelen birçok farklı olayın olduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Hem kırsal kesim hemde merkezde meydana gelen farklı türdeki olaylara ait sicillerde birçok hüküm bulunmaktadır. Bunlardan ilki mahallelinin kendini rahatsız eden durumlarda mahkemeye başvurup şikâyetlerini bildirmeleridir.

²⁸⁴⁰ KŞS. 106, 39.

²⁸⁴¹ KŞS. 31, 76-77.

²⁸⁴² KŞS. 38, 134.

Çünkü mahalle ve köyün asayiş ve güvenliği başta orada yaşayan insanların ortak sorumluluk alanıdır. Bir diğer deyişle mahalle ve köyde ikamet eden kişiler birbirlerine kefil tutulurak dayanışma ve güvenlik olgusunun gelişmesi hedeflenmiştir. Bunun tabi bir sonucu ise toplum içinde sosyal bir kontrol mekanizmasının oluşmasına zemin hazırlanmıştır.²⁸⁴³ Mahalle halkı düzeni bozan ve uygunsuz davranan kişilerin mahalleden ihraç edilmesini yönünde taleplerini bildirip çoğu zamanda bunda başarılı olmuşlardır.

Örneğin 8 Aralık 1731 tarihinde Arız Mahallesi halkı, mahkemeye başvurup mahalleden Hacı Mustafa'dan şikâyetçi olmuşlardır. Hacı Mustafa'nın kendi halinde olmayıp kendine namahrem bir kadını bir gün önce evine aldığını söyleyip, eşi Ayşe ile Hacı Mustafa'nın mahalleden ihraç edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Mahkemenin verdiği kararla ikisinin de mahalleden ihraç edilmesine karar verilmiştir.²⁸⁴⁴ 15 Ekim 1740 tarihli bir diğer olay ise Eyciler Mahallesi'nde ikamet eden Fatma ve diğer Fatma'nın durumu hakkında Kastamonu mütesellimi Ahmet Ağa tarafından durumlarının sorgulatılması için Ömer Ağa görevlendirilmiştir. Mahalle halkından durumları sorulup fesad ve fahişelik yaptıkları ve kendi hallerinde olmadıkları yönünde şahitlik edilmiştir. Birkaç kez tenbih edilmesine rağmen bu durumlarını sürdürdükleri bildirilmiş ve mahalleden ihraçları istenmiştir. Alınan fetva ile fuhşiyattan men ya da sultan tarafından hapis veya mahalleden men edilmesi yönünde tenbih edilmiştir.²⁸⁴⁵

Bu dönemde görülen bir diğer olay ise halkın toprağını terk etmesi ve İstanbul'a göç etmesidir. Bunun için merkezden emirler gönderilerek görevlilerin İstanbul'a göçü engellemesi istenmektedir. Ekim 1747 tarihinde İstanbul'dan gönderilen emirde, Anadolu ve Rumeli'den İstanbul'a ev göçünün yasak olduğu vurgulanmaktadır. Gelenlerin kendilerine görevliler tarafından zulm edildiği için topraklarını terk ettiklerini beyan ettikleri söylenmektedir. Eğer görevliler tarafından zulm edildiği ispatlanırsa bu kişilerin cezalandırılacağı bildirilmektedir. İstanbul'a gelenlerin mahalle imamı tarafından tespit edilip geri geldikleri yere gönderileceği bildirilmektedir. Anadolu ve Rumeli'nin üç koluna gönderilen emirde bu hususa dikkat etmeleri söylenip

²⁸⁴³ Tok, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü, (XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", 156.

²⁸⁴⁴ KŞS. 32, 134.

²⁸⁴⁵ KŞS. 38, 4.

gönderilen hükmün sicile kaydedilmesi emredilmektedir.²⁸⁴⁶ 24 Kasım 1747 tarihinde Anadolu valisi Süleyman Paşa, Kastamonu Sancağı'ndaki görevlilere gönderdiği emirde dersaadete ev göçünün kesinlikle yasak olduğunu, görevlilerin ev göçüne izin vermeyip gerekli tenbihte bulunup bölgelerine hâkim olmalarını emretmiştir.²⁸⁴⁷

Kastamonu Kazâsı'nda vuku bulan diğer olay ise kanalizasyon sistemi ve komşulara verilen zararlar ile ilgilidir. 11 Ocak 1731 tarihindeki davada Çay Mahallesi'nden Mehmet Efendi ve diğer komşuları Kanare Mahallesi'nden Hasan Ağa'dan babasının yaptırdığı Hanı cedîdin ve bazı evlerin keneflerinin kendilerine zararları olduğu yönünde şikâyetleri olmuştur. Mahkeme tarafından görevlendirilen Mustafa Efendi, hanın ve bazı menzillerin keneflerinin zararlı olduğunu yerinde tespit etmiş han ve evlerin zararları def etmesi için tenbih edilmiştir.²⁸⁴⁸ 6 Nisan 1732 tarihindeki belgede İsmail Bey Mahallesi'nden Bozacı Mustafa, aynı mahalleden Recep adlı kişiden davacı olmuştur. Mustafa önceden Receb'in kenefini kendi menzilinden geçirip vadiye akıtmasına müsaade etmediğini bildirip, şimdi kendi menzilinden geçip kenefini vadiye akıtmasına müsaade ettiğini beyan etmiştir.²⁸⁴⁹ 27 Mayıs 1745 tarihli kayıta Deveciler, Çay ve Cebrail Mahallesi halkının südde-i saadete mektup gönderip, Çay Mahallesi'ndeki Nalband hanı ve Şaban adlı yeniçeri, Nalband Ramazan ve Hacı Mustafa oğlundan şikâyetçi oldukları görülmektedir. Mahalleliler Nalband hanı ve menzillerin keneflerinin Çay Mahallesi'ndeki yola aktığını bildirip bu kişilere tenbih edilmesini istemektedir. Şeyhülislâm'dan aldıkları fetvayı sunup bunun defini istemektedirler. Gelen emirde şikâyetin incelenip fetva üzerine karar verilmesi emredilmektedir.²⁸⁵⁰

²⁸⁴⁶ KŞS. 41, 120-121.

²⁸⁴⁷ KŞS. 41, 121-122.

²⁸⁴⁸ KŞS. 32, 25.

²⁸⁴⁹ KŞS. 210, 21.

²⁸⁵⁰ KŞS. 106, 426.

SONUÇ

Anadolu tarih öncesi çağlardan itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 1071 Malazgirt Savaşı, Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasını sağlamıştır. Bu olaydan sonra hızlı bir şekilde Anadolu Türkleşmiştir. Kastamonu bölgesi de Türkler tarafından ele geçirilmiş ve kısa süre sonra bölge, Türkmen'in kaidesi olarak zikredilmeye başlanmıştır. Gaza ve cihat faaliyetleri sonucu bölgede önce Çobanoğulları Beyliği kurulmuş, bunun devamında Candaroğulları Beyliği bölgeyi ele geçirmiştir. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girişi Fatih Sultan Mehmet (1461) döneminde gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra Kastamonu, sancak haline getirilerek Anadolu Eyaleti'ne bağlanmıştır.

Sancakbeyi idaresindeki bölgenin şehzade sancağı olarak da kullanıldığı görülmektedir. XVII. yüzyıl sonları, XVIII. yüzyıl başları Osmanlı Devleti'nin askerî ve mali olarak sorunlar yaşadığı bir dönemdir. Bu bunalımlı süreci atlatmak için devlet tarafından bazı önemli adımlar atılmıştır. Bunlar arasında ekonomik tedbir olarak gösterilebilecek malikâne sisteminin hayata geçirilmesi söylenebilir. Tımar toprakları ve bazı mukataalar kaydı hayat şartıyla kişilere verilmeye başlanmıştır. İncelenen dönemde Kastamonu Sancağı'nın da malikâne sistemi ile idare edildiği görülmektedir. Bunun yanında devlet tarafından bölgeye ehli örf ve ehli şer olarak sınıflandırılan birçok görevlinin de gönderildiği bilinmektedir.

XVIII. yüzyılda bölgenin nüfusunu tespit edebilmek için avarız hanelerden istifa edilmiştir. Bazı eksik noktaları olmasına rağmen, bu veriler sayesinde köyler, mahalleler ve kaza hakkında bir tahmin yürütmek mümkündür. Bu verilere göre, kazanın incelenen dönemde 22.656 ile 29.953 arasında bir nüfusa sahip olabileceği tahmin edilmektedir. Dönemin siyasi şartları gereği bölgeden birçok kez asker talep edildiği söylenebilir. Bu askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli mekkâre ve zahire bölge halkı tarafından temin edilmiştir.

Bölgenin fizikî yapısının ise diğer İslâm şehirlerinde olduğu gibi yönetim merkezi, dini ve sosyal yapılar ve ilmî yapılardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Gerek Osmanlı öncesi, gerekse Osmanlı Devleti döneminde bölgeye ibadet amaçlı birçok camii ve mescidin inşa edildiği görülmektedir. Candaroğulları döneminde kültür merkezi olan Kastamonu bölgesinin, incelenen dönemde de bu özelliğini koruduğu

söylenbilir. Bölgede birçok medresenin aktif olması ve küçük çocukların eğitimi için mekteb ve muallimhânelerin var olması bu görüşü desteklemektedir. Bunların yanında dini yapılar olan tekke ve zaviyeler, türbeler ile halkın su ihtiyacını karşılamak için birçok çeşme ve şadırvanın yaptırıldığı görülmektedir. Temizlik olgusunun olmazsa olmazı hamamlarda şehrin diğer fizikî unsurlarıdır. Kadınlar ve erkeklere hizmet eden bu eserler diğer yapılarda olduğu gibi Osmanlı öncesi ve Osmanlı Devleti döneminde inşa edilmiştir.

Bölgede canlı bir ekonomik hayatın olduğu söylenbilir. Belgelerde ismi geçen birçok han, bedesten ve çarşı ve pazar yerinin var olduğu tespit edilmiştir. Sancakta valilik yapan Cem Sultan'ın yaptırdığı bedesten ile Sultan II. Bayezid'in yaptırdığı Kapan Hanı'nın karşılıklı inşa edildiği görülmektedir. Şehirde aktif olarak 140'ın üzerinde zanaat kolunun olduğu görülmektedir. Aynı dönemde diğer Osmanlı şehirlerinde bu sayının çok daha düşük olduğu söylenbilir. Kazâdaki bu meslek gruplarının üretim, hizmet ve alım-satım sektörü olarak üç kategoriden oluştuğu görülmektedir. Kazâdan, devlet ve görevliler için şeri ve örfî olmak üzere değişik isimler altında vergilerin tahsil edildiği söylenbilir. Daha çok örfî olarak toplanan bu vergilerden ilki avarız-ı divâniye adı altında toplanan avarız vergisidir. Bu verginin Kastamonu Kazâsı'nın avarız hane hesabına göre hane başı 500 akçeden toplandığı görülmektedir. İncelenen dönemde kazânın avarız hane sayısının 266 hane bir rub ile 268 hane bir rub arasında değiştiği belgelerden tespit edilebilmektedir. Avarız adı altında halktan aynî ve nakdî olarak tahsil edilen diğer vergi ise nüzul vergisidir. İncelenen dönem boyunca hane başı 600 akçeden toplandığı görülmektedir.

Ekonomik şartlar gereği valilerin kapı halkı ve sefere getireceği askerlerin masrafları için sancaklardan imdad-ı seferiye adı altında vergi talep edilmektedir. Kastamonu Sancağı'nın küçük değişiklikler olmakla birlikte Anadolu valisine 13.192 kuruş imdad-ı seferiye vergisi ödediği görülmektedir. Bu meblağın en büyük kısmı Kastamonu Kazâsı tarafından ödenmektedir. Bunun yanında barış döneminde bütçenin açığını kapatmak için halktan imdad-ı hazeriye adı altında bir verginin daha tahsil edildiği söylenbilir. Bu iki verginin tahsili konusunda Kastamonu Kazâsı halkı üzerine düşeni yapmasına rağmen, yönetici kesime mensup kişilerin halktan haksız olarak akçe talebinde bulundukları belgelere yansımaktadır. Bu vergilerin dışında kazadan değişik örfî vergilerin de talep edildiği görülmektedir. Şeri vergiler arasında ise öşür ve cizyenin

toplandığı tespit edilmiştir. Cizye, gayr-i müslim ahalinin devlete ödediği bir baş vergisidir. İncelenen dönemde cizye vergisinin Ankara, Çankırı ve Bolu sancakları ile birlikte toplandığı görülmektedir. Sancaktaki gayr-i müslim ahali durumuna göre ala, evsat ve edna olarak vergisini ödemekte, devlette bu zümreye karşı haksızlık yapılmaması konusunda görevlileri ikaz etmektedir.

İncelenen dönemde kazâdaki fiyatlar hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Kişilerin kendi mülkü olan ev, dükkân, tarım arazisi, arsa ve değirmen fiyatları satış belgeleri ve tereke kayıtlarında yer almaktadır. Buna göre evlerin fizikî özellikleri ve eklentilerine göre bir değere sahip oldukları söylenebilir. Kırsal kesimdeki fiyatların şehir merkezine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bunların dışında tarih boyunca var olan köleliğin Kastamonu Kazâsı'nda da mevcut olduğu söylenebilir. Değişik milletlere mensup bu kölelerin cariye ve köle olarak satıldıkları görülmektedir. Gerek tereke kayıtları, gerekse köle satış belgelerinden kölelerin fiyatları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Buna ek olarak insanların günlük hayatta en büyük yardımcısı olan ticari ve geçim amaçlı yetiştirilen hayvanların fiyatları da ele alınmıştır. Bölgede yetiştirilen katır ve atların çok meşhur ve pahalı olduğu söylenebilir. Narh listelerinde tespit edilen, gündelik hayatta tüketilen gıda ve hububat fiyatları ile mal ve eşya fiyatları da incelemeye tabi tutulmuştur. Bu ürünlerin birçoğu kazada üretilirken, kaza dışından ithal olarak ürünlerin geldiği de görülmektedir.

Ekonomik hayatta yer alan diğer unsurlar mukataalardır. Başta Âdet-i Ağnâm Mukataası olmak üzere kazada, İhtisap, Damgay-ı Kirpas, Mumhane ve Boyahane gibi mukataaların var olduğu tespit edilmektedir. Bölgenin coğrafi şartlarına göre kazada tarım ve hayvancılığın da yapıldığı görülmektedir. Şehirde yaşayanların geçimlerini sağlamak için şehir dışında bağ ve bahçeye sahip oldukları görülürken, kırsal kesimdeki vatandaşların da geçimini tarım ve hayvancılıkla sağladıkları söylenebilir.

Osmanlı toplumu kozmopolit bir yapıya sahiptir. Kastamonu Kazâsı'nda da Müslüman ve gayr-i müslim unsurların bir arada yaşadığı görülmektedir. Bu iki zümrenin birbirlerini rahatsız etmedikleri söylenebilir. Gayr-i müslim nüfusunun bölgede yoğun olmadığı görülmektedir. Çevkani ve Şadi Bey mahalleleri gayr-i müslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı mahalleler arasındadır. Buna rağmen gayr-i müslimlere ait ayrı bir mahallenin olmadığı söylenebilir. Zımmıyan-i Karasu ve Zımmıyan-i

Balatlar adında iki gayr-i müslim köyünün olduğu görülmektedir. Sayısı fazla olmamakla birlikte bölgede ihtida olayının da olduğu görülmektedir. Bu iki zümrenin aile yapısı ve çocuk sayıları da tereke kayıtlarına göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Çok eşlilik konusunda gayr-i müslimlerin tamamının tek eşli olduğu görülürken, Müslüman erkeklerin %10,20 gibi bir orana sahip oldukları görülmektedir. Bu oranın aynı yüzyıl içinde diğer Osmanlı şehirleri ile kıyaslandığında düşük olduğu söylenebilir.

Tereke kayıtlarından tespiti yapılan diğer unsur halkın refah düzeyidir. Her toplumda olduğu gibi Kastamonu Kazâsı'nda da halkın fakir, orta halli ve zengin olarak sınıflandığı söylenebilir. Zengin kesimin oranı düşükken, fakir ve orta halli kesimin oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Yine bu kayıtlardan insanların kullanmış olduğu ev eşyaları, giyim kuşam eşyaları, silahlar ve diğer araç-gereçler hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Kişilerin maddi durumuna göre evlerini döşedikleri söylenebilir. Bu eşyaların birçoğu kazâda üretilirken, kazâ dışından da birçok ürünün getirildiği görülmektedir.

Birarada yaşayan insanlar arasında bazı istenmeyen olaylar vuku bulmuştur. Bunların başında yaralama ve darp olayları gelmektedir. Böyle durumda insanlar, mahkemeye başvurarak hakkını aramaktadır. Yine istenmeyen ama azda olsa var olan diğer unsur cinayettir. Böyle durumlarda ölüm keşfinin yapıldığı, katilin belli olmadığı olaylarda da kâsâme uygulamasının devreye girdiği görülmektedir. Yaygın olmamakla birlikte hırsızlık olayları da meydana gelmektedir. Dönemin şartları gereği bölgede eşkıyalık hadiselerinin de vuku bulduğu söylenebilir. Başiboş denen bu kişiler, evler basıp kız kaçırma, halka zulmetme, insanların canına ve malına kastetme gibi fiilleri işlemektedir. Devlet tarafından görevlilere sıklıkla emirler gönderilmesine rağmen eşkıyalığın önü alınamamış, hatta mütesellim konağı basacak derecede ileri giden eşkıyaların olduğu tespit edilmiştir.

Bunun dışında halk ve yöneticiler arasında özellikle ekonomik sebeplerle bazı sorunların yaşandığı da söylenebilir. Buna ek olarak insanlar arasında gayrimenkullere ve vakıf mallarına müdahale edildiğine dair kayıtlarda mevcuttur. Yine toplum tarafından hoş karşılanmayan ve genel ahlaka aykırı olarak nitelendirilebilecek bazı olumsuz örneklerle rastlamak da mümkündür. Bunların sayısı çok az olup halk tarafından anında tepki gösterilmektedir.

Başta şer'îyye sicilleri olmak üzere diğer arşiv vesikalarından istifade ile ortaya çıkarılan bu çalışmada, Kastamonu Kazâsı'nın XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki sosyokültürel, idarî, ekonomik, demografik ve fizikî yapısı aydınlatılmaya çalışılarak, bölgenin tarihine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Köklü bir geçmişe sahip olan Kastamonu'nun 2018 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmesi bölgenin tarihi ve kültürel değerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Son olarak devletine karşı her zaman saygılı olan Kastamonu halkının, incelenen dönemde de bu özelliğini koruduğu söylenebilir.

BİBLİOGRAFYA

1. Arşiv Belgeleri

Kastamonu Şer'iyye Sicilleri

KŞS, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 106, 110, 210.

Cevdet Tasnifi

C. MF, 23, 1110. C. EV, 50, 2486. C. EV. 277, 14102. C. TZ. 19, 943. C. TZ. 22, 1098. C. TZ. 22, 1099. C. TZ, 145, 7240. C. ML, 634, 26063. C. EV. 402, 20386. C. EV. 409, 20722. C. EV. 142, 7052. C. MF. 164, 8162. C. MF. 70. 3493. C. BLD. 146, 7295. C. ML. 28523. C, ADL, 46, 2769. C. AS. 981, 42763. C. AS. 1023, 44871. C. BH, 257, 11873. C. HR, 79, 3909.

İbn'ül-Emin Fonu

İE. AS. 69, 6257. İE. AS. 58, 5297. İE. AS. 69, 6259. İE. AS. 58, 5295. İE, ŞKRT, 6, 524. İE. ADL, 10, 687. İE. DH, 23, 2106.

Bâb-ı Âsafî, Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri

A. DVNS. MHM. d. 132, 133, 135, 136, 140, 146, 148, 149, 153,

Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Anadolu Ahkâm Defterleri

A. DVNS. AHK. A. d. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,

Ali Emiri Fonu

AE. SMHD. I. 86, 5874. AE. SMHD. I. 100, 7050. AE. SMHD. I. 164, 12377. AE. SMHD. I. 255, 20803. AE. SMHD. I. 256, 20881, AE. SMHD. I. 256, 20852. AE. SMHD. I. 121, 8770. AE. SMHD. I. 139, 10294. AE. SMHD. I. 255, 20821. AE. SMHD. I. 153, 1147. AE, SMHD. I, 3, 175

AE, SAMD. III, 1, 38. AE. SAMD. III. 19, 1758. AE. SAMD. III. 228, 21953. AE. SAMD. III. 96, 9516. AE. SAMD. III. 158, 15504. AE. SAMD. III. 93, 9266. AE. SAMD. III. 93, 9267. AE. SAMD, III. 108, 10611.

Maliyeden Müdevver Defterler

MAD. d. 3045, 3205, 3481, 3153, 3025.

Bâb-ı Âsafî, Ruus Kalemi Defteri

BOA. A. RSK. d. 1586, 1576.

Evkaf Haremeyn Muhasebe Defteri

BOA. EV. HMH. d. 4615, 4651, 4698, 4115, 4634.

Bâb-ı Âsafî, Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Ruus Defteri

BOA. A. DVNS. RSK. 74, 45, 38, 63, 40.

Bâb-ı Defteri, Mevkufat Kalemi Defteri

BOA. D, MKF, 29041, 28220, 29297.

Bâb-ı Defteri, Baş Muhasebe Cebelü Bedeliyesi Defteri

BOA. D. BŞM. CBL. d. 17389. D. BŞM. CBL. d. 17386. D. BŞM. CBL. d. 17394, D. BŞM. CBL. d. 17476, D. BŞM. CBL. d. 17512.

Bâb-ı Defteri, Baş Muhasebe Kalemi Defteri

BOA. D. BŞM, d, 1509, D. BŞM, d, 1510,

Bâb-ı Defteri, Baş Muhasebe Kalemi Zimmet Halifesi Defteri

BOA. D. BŞM, ZMT, d, 13779, 2-3.

Bâb-ı Âsafî, Nişan-Tahvil Kalemi Defterleri

BOA. A. NŞT. d. 1371, 1374.

Timar-Zeamet (Ruznamçe) Defterleri

BOA. DFE. RZ. d, 1024, 1397, 1414, 1428.

Bâb-ı Âsafî, Defterhâne-i Âmire Kalemi Defterleri

BOA. A. DFE. d, 219.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TS, MA, E, 640/9,1. TS. MA. E, 890/31, 1.

2. Araştırma ve Kaynak Eserler

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri II, H.937/1530, haz. Ahmet Özkılınç vd. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no:20, Ankara 1994.

2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (Kastamonu), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 2002.

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, “Bursalı Belîğ’in Eserlerinde Kastamonu ve Kastamonulu Zevat”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988 Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989. 65-70.

-----, “Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyat-ı Sultani Adlı Eseri Üzerine Notlar”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988 Kastamonu)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989. 43-54.

-----, “Kastamonu’da Medfun Bazı Evliya Hakkında Yeni Bir Vesika”, *Türk Yurdu Dergisi*, 8 (1), Polat Ofset Tesisleri, Ankara 1987. 38-45.

Acar, Ergün, *Kastamonu Yöresi Söz Varlığı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2011.

Acar, H. İbrahim, “İddet”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXI, 466-471.

Acar, Hüsnü, *Çobanoğulları Beyliği Dönemi ve Kastamonu Fatihi Emir Hüsameddin Çoban Bey*, REM Matbaacılık, İstanbul 1997.

-----, *Tarihte Kastamonu*, Mavi Ofset ve Tipo Matbaacılık, Ankara 1995.

Açık, Turan, “Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu’nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme”, *OTAM*, 35(35), Ankara 2014. 1-39.

Açıkgöz, Ömer, *Osmanlı Modernleşmesi İktisadi-Siyasi Dinamikler ve Kırılmalar*, Elips Kitap, Ankara 2013.

Ahıskalı, Recep, “Muhzır”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXI, 85-86.

Akalın, Şebnem, “Kervansaray”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXV, 299-302.

Akdağ, Mustafa, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(6), Ankara 1966. 201-247.

-----, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celâli İsyanları*, İstanbul 1975.

-----, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimâî Tarihi*, YKY, İstanbul 2010.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri I-X*, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

-----, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 447-460.

-----, *İslâm Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

-----, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı İlim Hey'eti, Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler I-II*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

Akgündüz, Murat, *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülİslâmlık*, Beyan Yayınları, İstanbul 2002.

Akkuş, Yakup, “Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş Bir Tartışma: Tevzi' Defterlerinden Vergi-i Mahsusa'ya Geçiş”, *Tarih Dergisi*, 65, İstanbul 2017. 29-62.

Akok, Mahmut, “Kastamonu Şehri Tarihi İç Kalesi”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, IX,(35), Ankara 1945, 401-409.

Aköz, Alaaddin, “Ma'zul Bir Osmanlı Kadısının Duyguları Ya da Bir Kadı Şiiri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XXX, Niğde 2011, 15-22.

Aksoy, Ercan, *Kastamonu Hamamları*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2011.

Aktan, Hamza, “İslâm Aile Hukuku”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1-3*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt.2, Ankara 1992. 396-433.

Akyüz, Jülide, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

Aliağaoğlu, Alparslan, Uğur, Abdullah, “Osmanlı Şehri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, Isparta 2016, 203-226.

Alp, Erdoğan, *Candaroğulları Beyliği ve Kastamonu*, Bilge Kastamonu Gazetesi Basın Yayın, İstanbul 1995.

Alparslan, Ali, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Altındal, Meral, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.

Altunan, Sema, “Osmanlı Devleti’nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 913-919.

Antonov, Aleksandır, “Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sisteminin Organizasyonu (XVI – XVIII Yüzyıllar)”, çev. Zeynep Zafer, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 927-934.

Arat, R. Rahmeti, “Köy”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, VI, 924.

Arendoks, C. Van, “Şerif”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1979, XI, 435-442.

Aslan, Nasi, *İslâm Yargılama Hukukunda “Şühüdü”l-Hal” Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999.

Âşıkpaşazâde *Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2013.

Atar, Fahrettin , “Nikâh”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, XXXIII, 112-117.

-----, “Fetva”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1995, XII, 486-496.

-----, “Kadı”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 66-69.

Atasoy, Nurhan, “Osmanlı Döneminde Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Aydın, Hasbi, *Candaroğullarından Kalan Eserler*, (Bitirme Tezi), İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul 1974.

Aydın, M. Akif , “Mehir”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 389-391.

-----, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul 1982, 1-10.

-----, *Kadı Sicillerinde İstanbul*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

-----,Hamidullah, Muhammed, “Köle”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 237-246.

-----, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2009.

-----, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985.

Ayn-î Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman Der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280.

Bagatur, Sibel, *Osmanlı'da Kölelik*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2011.

Baklacı, İnci, *Kastamonu'da Candaroğulları ve Osmanlı Devri Camileri*, (Bitirme Tezi), İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul 1966.

Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

-----, “Arpalık”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 1991, III, 392-393.

Bardakoğlu, Ali, “Eşkîya”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, XI, 463-466.

-----, “Diyet”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1994, IX, 473-479.

-----, “Kasâme”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 528-530.

-----, “Vesâyet”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2013, XXXXIII, 66-70

Barkan, Ömer Lütfi, “Avarız”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, II, İstanbul 1979, 13-19.

-----, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX, 133-153.

-----, “Öşür, Osmanlı İmparatorluğunda”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1964, IX, 485-488.

-----, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, 10, İstanbul 1953, 1-26.

Başar, Fahmeddin, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

Başarır, Özlem, *18. Yüzyılda Malikâne Uygulaması ve Diyarbekir Voyvodalığı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 108, Ankara 2010.

Batmaz, Eftal Şükrü, “İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, YTY, Ankara 1999, III, 250-257.

-----, “Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *OTAM*, 7(7), Ankara 1993, 3-9.

-----, *XVIII. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995.

Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 13, İstanbul 2005. 93-107.

Baydil, Emin, “Tarihi Coğrafya Açısından Kastamonu Coğrafyasına Dair Bazı Tespitler”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu 2001, 49-54.

Bayır, Önder, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.

Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000.

-----, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1990.

-----, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Bayraktar, Adnan, *429-19 Nolu H.1124-1125 Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicil Defteri*, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1997.

Baysun, Cavit, "Nâip", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1964, IX, 50-52.

-----, "Cem", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul, 1977, III, 69-81.

Becker, C. H., "Cizye", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, III, 199-201.

Behçet, Mehmet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*, Haz. Musa S. Cihangir, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, Kastamonu 1998.

Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, YKY Yayınları, İstanbul 2013.

Berki, Ali Himmet, *Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*, Güzel İstanbul Matbaası, İstanbul 1959.

Beydilli, Kemal, "İmam- Osmanlı Devleti'nde İmamlık", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2000, XXII, 181-186.

Bilgin, Ece, "Gizli Turizm Cenneti: Kastamonu", *Koruma Kültürü ve Kastamonu*, Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayını:10, Kastamonu 2002, 88-93.

Bilici, Z. Kenan, *Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.

Bizbirlik, Alpay, “Osmanlı Devleti’nde Ticaret ve Üretime Dair Değerlendirilebilir Bir Kaynak; Tereke Defterleri ve Edirne Tereke Defteri Üzerine Bir Deneme”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 731-735.

Boran, Ali, *Anadolu’daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, TTK Basımevi, Ankara 2001.

Bozatay, Şeniz Anbarlı, Demir, Konur Alp,” Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), Muğla 2014, 71-89.

Bozkurt, Fatih, “Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları”, *Tarih Dergisi*, 54, İstanbul 2011, 91-120.

Bozkurt, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Bozkurt, Nebi, “Medrese”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 323-327.

-----, “Namazgâh”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 357-358.

-----, “Kitap”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 120-121.

Buzpınar, Şit Tufan, “NakîbülEşraf”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 322-324.

-----, “Surre” *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2009, XXXVII, 567-569.

Can, Yılmaz, *İslâm Şehirlerinin Fizikî Yapısı*, TDV Yayınları, Ankara 2014.

Canatar, Mehmet, “Kethüdâ”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXV, 332-334.

Cansever, Turgut, *Osmanlı Şehri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Cevger, Gürkan, “18. Yüzyılda Amid Diyarbakır Şehrinde Ailenin Oluşumu, Dağılması ve Demografik Yapısı”, *Journal of History and Future*, 2(1), Muş 2016, 82-108.

-----, “18. Yüzyılda Diyarbakır Şehrinde Esnaf ve Zanaatkârlar”, *TİDSAD*, 4(14), Elazığ 2017, 461-469.

-----, *18. Yüzyılda Amid (Diyarbakır) Kazâsı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yy’dan Tanzimat’a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.

Cin, Halil, Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1976.

-----, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.

Coşgel, Metin, Ergene, Boğaç A. “Intergenerational Wealth Accumulation and Dispersion in the Ottoman Empire: Observations From Eighteenth-Century Kastamonu, *European Review of Economic History*, 15, 2011, 255–276

-----, “Law and Economics” Literature and Ottoman Legal Studies”, *University of Connecticut Department of Economics Working Paper Series*, 2, 2013, 1-41.

-----, “Dispute Resolution in Ottoman Courts: A Quantitative Analysis of Litigations in Eighteenth Century Kastamonu” *Social Science History* 38(1-2), 2014, 183-202.

Cöhce, Salim, “Karategin’in Kastamonu ile Çankırı Bölgesindeki Faaliyetleri”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 41-47.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

-----, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.

Çağatay, Nejet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *DTCFD*, V/V, Ankara 1947, 483-511.

-----, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Çakır, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII Yüzyıl)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

Çakır, İbrahim Etem, “Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 56, Erzurum 2016, 1365-1386

-----, *XVI. Yüzyılda Ayntâb Şehri*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

-----, “XVI. Yüzyılda Anytab’da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü”, *Bilig*, 63, 2012, 31-54.

Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1-10*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2013.

Çelik, Gülfettin, “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 4(6), İstanbul 1999, 49-110.

Çelik, Kürşat, “1722-1723 (H.1135) Tarihli Harput Menzil Defteri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 4(2), Elazığ 2017. 1-20.

Çelik, Şenol, “Orducı”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2007, XXXIII, 370-373.

Çınar, Hüseyin, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

Çiftçi, Cafer, “18. Yüzyılda Bursa Halkına Tevzi Edilen Şehir Masrafları”, *UÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Bursa 2004, 67-86.

Çiftçi, Fazıl, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, Ankara 2012.

Çimen, Adnan, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), Ankara 2012, 183-216.

Çizakça, Murat, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Borçlanmanın Evrimi (XV. Yüzyıldan, XIX. Yüzyıla)”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, III, 223-226.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa , “İsmâil Bey Külliyesi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, XXIII, 87-90

Çolak, Kamil, “İstanbulda İhtida Hareketleri (XVI. Yüzyıl)”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, IV, 495-505.

Dağcı, Şamil, “Kıyas”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, XXV, 488-495.

Darkot, Besim, “Kastamonu”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, VI, 399-403.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

Demir, Abdullah, “Osmanlı Devleti’nde Kadılar ve Naipler”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, I(1), İstanbul 2017. 28-37.

Demir, Fahri, “Zina”, *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, XIII, 572-574.

Demirel, Ömer, “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Belleten*, LIV(211), TTK Yayınları, Ankara 1990, 945-961.

-----, *II. Mahmut Döneminde Sivas’ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim- Tüketim İlişkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

-----, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas Beledîyesi Kültür Yayınları, Sivas 1998.

Demirel, Ömer, Gürbüz, Adnan, Tuş, Muhittin, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, cilt. 1, Ankara 1992, 97-161.

Demirtaş, Mehmet, “Osmanlı Maliye Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitab-ı*, ed. Tufan Gündüz, Grafikler Yayınları, Ankara 2012, 217-272.

Demirtaş, H. Necâti, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011.

Deny, Jean, “Sancak”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1980, X, 186-189.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.

Dıvrak, Uysal, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

Doğru, Halime, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no 1, Eskişehir 1995.

Doukas, Mikhael, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Durhan, İbrahim, *Yapısı ve İşleyişi İtibariyle Osmanlı Yargı Örgütü ve Tanzimat Dönemindeki Gelişmeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

Durma, Abdulhalim, *Evliyalar Şehri Kastamonu*, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2008.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebusuud Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi I-II*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, 1, İstanbul 2000.

Efendioğlu, Hasan Tahsin, “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 453-469.

Eken, Galip, “XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antepte Aile”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 6, Konya 2000, 477-490.

Ekinci, Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, LXV, (244), Ankara 2001, 959-1005.

-----, *Hukukun Serüveni*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2011.

-----, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016.

-----, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2004.

Ekinci, Yusuf, *Ahi Evran’ın İnsan Yetiştirme Modeli Ahilik*, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2016.

Elibol, Numal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), Isparta 2007, 135-160.

Emecen, Feridun M, “Cebelü”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VII, 188-189.

-----, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

-----, “Kastamonu ve İlk Osmanlılar”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 103-113.

Engin, Nihat, “Osmanlı’lar da Kölelik”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 246-248.

Erbay, Celal, “Nafaka”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 282-285.

Erçin, Abdülkadir, “Osmanlı Devleti’nde Kadı ve Şer’i Mahkemeler”, *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 2(1), Bartın 2015. 15-23.

Erdoğan, Ata, *Kastamonu Kültürü I*, Kastamonu Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Kastamonu 2017.

Ergenç, Özer, “Osmanlı Klasik Döneminde Eşraf ve A’yan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, 3 (3), İstanbul 1982, , 105-113.

-----, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1981, s. 1265-1274.

-----, “XVII. Yüzyılın Başında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, 85-108.

-----, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”, *Belleten*, TTK Yayınları, LII/203, Ankara 1988, , 501-533.

-----, *Osmanlı Klasik Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

-----, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.

-----, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Ergene, Bogaç A. *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*. Boston and Leiden: Brill, 2003.

Ergene, Boğaç A. Kaygun, Atabey, Coşgel, Metin M. “A Temporal Analysis of Wealth in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu”, *Continuity and Change*, 28(1), 2013, 1-26.

Ergene, Boğaç A. Kaygun, Atabey, “Spouse Selection and Marital Mobility in the Ottoman Empire: Observations from Eighteenth-Century Kastamonu” *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 45(1), 2012, 3-20.

Ergene, Boğaç, A. Berker, Ali, “Inheritance and Wealth Transmission in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu: An Empirical Investigation”, *Journal of Family History*, 39(1), 2009, 25-47.

Ergin, Osman, “Bedesten”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1979, II, 440-442.

-----, “Çarşı”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1988, III, s. 360-362

Erkal, Ahmet, Tabakoğlu, Ahmet, “Öşür”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2007, XXXIV, 97-103.

Erkal, Mehmet, “Beytül mâl”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 1992, VI, 90-94

Ertaş, Mehmet Yaşar, “Osmanlı Sefer Organizasyonu”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 590-597.

Erten, Hayri, *Konya Şerîye Sicillerine Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyılın İlk Yarı)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Ertuğ, Zeynep Tarım, “Saray”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009. XXXVI, 117-121.

Erünsal, İsmail E. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Evren, Burçak, *Osmanlı Esnafı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.

Eyice, Semavi, “Bedesten”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1992, V, 302-311.

-----, “Çeşme”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, VIII, 277-287.

-----, “Ferhad Paşa Camii”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 1995, XII, 386.

-----, “Hamam”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 1997, XV, 402-430.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, “Kastamonu Hamamları”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 18-20 Eylül 2003*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 2005, 643-663.

-----, “Beylikler Dönemi’nde Kastamonu’da Mimari ve Kentsel Doku”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 238-257.

-----, “Kastamonu Hamamları Envanteri”, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 7, Ankara 2009, 149-164.

-----, *Kastamonu Kent Tarihi (Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları)*, (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1995.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.

-----, “Kentlerde Toplumsal Yaşam”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1-2*, ed. Halil İncik, Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, 2/699-731.

-----, “Ticaret: Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1-2*, ed. Halil İncik, Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, 2/601-654.

-----, “Mali Durum”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1-2*, ed. Halil İncik, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, 2/657-667.

-----, *Osmanlı Zanaatkârları*, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer, Kılıç, Selda, “Tanzimat Arifesinde Kadılık - Nâiblik Kurumu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38), Ankara 2005, 31-53.

Fırat, Ayşe Zişan, “Fetih Sonrası Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenmesi: Klasik Dönem Müderrislik İmtihani”, *Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, ed. Ömer Mahir Alper, Müstakim Arıcı, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, 11.

Genç, Mehmet, “İltizam”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXII, 154-158.

-----, “Mâlikâne”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 516-518

-----, “Mukâtaa”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXI, 129-132

-----, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

Gökbilgin, M. Tayyib, “Nahiye”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IX, 37-39.

Gökoğlu, Ahmet, *Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1952.

Göksu, Erkan, “Moğollların Anadolu Politikası ve Kastamonu”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 85-97.

Göyünç, Nejat, “Hane Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s. 331-348.

-----, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 77-88.

-----, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Güçer, Lüfti, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İÜİFY, Sermet Matbaası, İstanbul 1964.

Gül, Abdulkadir, *Antakya Kazâsının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709-1806)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.

-----, “Antakyada Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler (XVIII. Yüzyıl)”, *EÜSBED*, (IV)2. Erzincan 2013, 399-426.

Güler, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Köylüler: Sinop Örneği”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, XIV, 74-81.

-----, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBED*, 1(2), Muğla 2000, 121-158.

Güllülü, Sabahattin, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.

Gümüş, Ercan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazâsı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

Günay, Vehbi, “Yerel Kayıtların Işığında XVIII. Yüzyıl Sonlarında İzmir”, *TİD*, 25(1), İzmir 2010, 253-268.

Güner, Osman, “Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye: Tarihsel ve Kavramsal Bir Okuma”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(22), Samsun 2006, 59-74.

Güner, Umut, *Tarihte Fütüvvet ve Ahilik Siyasi, Dini ve Sosyal Yönleriyle*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.

Güneş, Hüseyin, *Lale Devrinde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2014.

Güneş, Zübeyde, *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazâsı*, (Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993.

Gür, A. Refik, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. M. Nihat Aryol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Gürgözeler, Fatma, *Candaroğulları Beyliğinde İlmi ve Kültürel Faaliyetler*, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.

Gürhan, Veysel, *XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

Güvemli, Oktay, Güvemli, Batuhan, “Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX, İstanbul 2015. 18-42.

Güzey, Ahmet Rifat, “Yeni ve Yakınçağlarda Kastamonu'daki Cami-Mescid ve Medreseler”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), Kastamonu 2010, 675-688

-----, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları – XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

Hadîdî Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi 1285-1523), haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2015.

Haig, T. W, “Seyyid”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, X, 543.

Halaçoğlu, Yusuf, “Derbend”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1994, IX, 162-164.

-----, “Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX, 795-838.

-----, “Menzil”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2004, XXIX, 159-161.

-----, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Osmanlı Araştırmaları II*, İSAM Yayınları, İstanbul 1981, 123-132.

-----, “Ulak”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2012, XXXXII, 77-79.

-----, *XIV–XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Heywood, C. J. “Kastamuni”, *The Encyclopaedia Of Islam*, E.J. Brill, Leiden 1997, IV, 737-739.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyan fî Kavanin-i Al'i Osman*, haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

İbn Bibi El- Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi, *El- Evâmirü'l-Al'a'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

İbret, Ünal, Aydınözü, Duran, Uğurlu, Mustafa, “Kastamonu Şehrinde Kültür ve İnanç Turizmi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, İstanbul 2015, 239-269.

İlgürel, Mücteba, “Osmanlıda Eşkıyalık Hareketleri”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, XI, 466-469.

-----, “Yeniçeriler”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, XIII, 385-395.

İlhan, Fatih, *Şeriyye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılda Halep'te Fiyatlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis 2013.

İnalcık, Halil, Arı, Bülent, “Türk-İslâm-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları”, *Türk Şehir Tarihi, TALİD*, 3(6), Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul 2005. 27-56.

İnalcık, Halil, “Osmanlılar'da Cizye”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, VIII, 45-48.

-----, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

-----, “15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimâî Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1-4), İstanbul 1953, 51-75.

-----, “Devlet Gelirleri ve Harcamaları”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1-2*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2000, 1/93-145.

-----, “Eyalet”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1995, XI, 548-550.

-----, “Mahkeme”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VII, 149-151.

-----, “Örf”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IX, 480.

-----, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I-IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

-----, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

-----, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık İstanbul 2009.

-----, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

İpşirli, Mehmet, “Avârız Vakfı”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1991, IV, 109.

-----, “Ehl-i Örf”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1994, X, 519-520

-----, “İlmiye”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2000, XXII, 141-145.

-----, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, *Osmanlı Devleti Tarihi 1-2*, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), *IRCICA Yayınları*, İstanbul 1999, c. 1, 139-279.

-----, “Medrese: Osmanlı Dönemi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 327-333.

-----, “Nâib - Osmanlılar’da,” *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 312-313.

-----, “Osmanlı Esas Yapısının Bozulması ve Islahı Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IX, 839-846.

İskender, Pelin, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu Şer'iyye Sicili*, (Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1994.

İşbilir, Ömer, “Nüzül”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2007, XXXIII, 311-312.

-----, “Mekkâre”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 554-555.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1-5*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Kal'a, Ahmet, “Esnaf”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1995, XI, 423-430.

Kankal, Ahmet, “XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu’da Sosyal Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XV, İzmir 2000, 31-74.

-----, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Zafer Matbaası, Ankara 2004.

-----, “Osmanlı Dönemi’nde Kastamonu’nun Sosyo-Kültürel Yapısı”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 134-150.

Kara, Mustafa, “Tekke”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2011, XXXX, 368-370.

Karaca, Filiz, “Kürk”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 568-570.

Karakaya, Enis, “Nasrullah Camii ve Külliyesi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 424-425.

Karpat, Kemal H. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kastamonu “Şehir Kimliği” Çalıştayı Sonuç Raporu Nisan 2015, Haz. İbrahim Acar vd. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara 2015.

Kastamonu 1973 İl Yıllığı, Yarı Açık Cezaevi Matbaası, Ankara 1973.

Kastamonu İl Yıllığı 1967, Ulusal Basımevi Ankara 1968.

Katip Çelebi, *Cihannüma I-II*, Ed. Said Öztürk, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2013.

Kazıcı, Ziya, “Alay”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, II, 347-348.

-----, “Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk”, *MÜİFD*, Sayı: 4, İstanbul 1986, 289-310.

-----, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul 2005.

Khoury, Dına Rızk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul 1540-1834*, çev. Ülkün Tansel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Kılıcı, Ali, “Şadırvan”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, XXXVIII, 219-221.

Kılıç, Rüya, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

Kılıç, Orhan, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 89-110.

-----, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı - Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997.

Kılıç, Ümit, “Türk-İslâm Medeniyetinde Şehir”, *Türkiz Dergisi*, 34, Ankara 2015, 85-110.

Koca, Salim, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

Koç, İlhan, Asar, Hüseyin, “Tarihi Kastamonu Şehiriçi Hanlarının Ticari ve Kültürel Fonksiyonlar Bağlamında Değerlendirilmesi”, *ARTIUM*, 5(1), 2017, 1-13.

Koprıman, Kazım Yaşar, “Memlük Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988 Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989, 17-33.

Koral, Ahmet, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, Yenises Matbaası, Kastamonu 1966.

Koyuncu, Miyase, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Köse, Ali, “İhtidâ”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXI, 554-558.

Köşklü, Zerrin, *17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999.

Kramers, J. H. “Mahalle”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1979, VII, 144.

Kuban, Doğan, “Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, VII, Baha Matbaası, İstanbul 1968, 53-73.

-----, *Türkiye’de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Kunt, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.

Kurt, Abdurrahman, “Osmanlı Toplumunda Poligami”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, V, 397-406.

Kurt, Songül Keçeci, *Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi Harem’den Mektebe*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2011.

Kuruca, Nazım, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

Kurul, Mustafa, Serin, Nezahat, "Kastamonu İbn Neccâr Camisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Okulu Dergisi*, XXXVIII, İzmir 2016, 765-801.

Kuzucu, Serhat, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep’te Avârız Vergisinin Uygulanışı (Şeri’yye Sicillerine Göre)”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(1), Gaziantep 2016, 101-118.

Küçük, Cevdet, “Tanzimatın İlk Yıllarında Erzurum’un Cizye Geliri ve Reâya Nüfusu”, *İÜTD*, 31, İstanbul 1977, 199-234.

Küçük, Cevdet, “Osmanlı Yönetiminde Kastamonu ve Osmanlı Millet Sistemi”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum*

Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 115-132.

Küçük, Levent, “Osmanlı İmparatorluğunda Mekân Organizasyonunun Gerçekleştirilmesinde Avarız Vergilerinin Rolü”, *Karadeniz Uluslar Arası Bilimsel Dergi*, 32(32), Ardahan 2016, 194-204.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri, “Kâtip”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2002, XXV, 49-52.

-----, “Seyyid”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2009, XXXVII, 40-43.

Küçükdağ, Yusuf, *Lale Devrinde Konya*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989.

Küçükkalay, Mesud, Çelikkaya, Ali, “Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 878-892.

Küçüksipahioğlu, Birsal, “İlk Türk Akınları Öncesinde Kastamonu”, *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 30-35.

Künhü'-Ahbar Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481, II, haz. M. Hüdai Şentürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Kütüklü, Ferhat, Tunoğlu, Kamil, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kastamonu*, Ceren Matbaacılık, İstanbul 2012.

Kütükoğlu, Mübahat, “Osmanlı İktisadî Yapısı”, *Osmanlı Devleti Tarihi 1-2*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 1999, II, 513-650.

-----, “Osmanlı'larda Narh”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 390-391.

-----, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu'da Irk ve Kölelik*, çev. Enver Günsel, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

Lütfi Paşa, *Asafname*, haz. Ahmet Uğur, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

Maden, Ali, *41 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin (H. 1160 / M. 1747-1748)Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2014.

Maden, Fahri, “*18. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu (Şeriye Sicillerine Göre)*”, (Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2004.

-----, “XVIII. Yüzyıl Sonu XIX. Yüzyıl Başlarında Kastamonu’da Esnaf Grupları, Zanaatkarlar ve Ticari Faaliyetler”, *Karadeniz Araştırmaları*, XV, Ankara 2007, 149-167.

-----, *XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu*, Roza Yayınevi, İstanbul 2012.

-----, *Seyyahların Gözüyle Kastamonu*, Roza Yayınevi, İstanbul 2016.

Mardin, Ebül‘ulâ, “Fetva”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1977, IV, 582-584.

-----, “Beytûlmâl”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, II, 591-593.

-----, “Kadı”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, VI, 42-46.

Martal, Abdullah, “Suyolcu”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2010, XXXVIII, 1-2.

Mcgowan, Bruce, “Tüccar ve Zanaatkârlar”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1-2*, ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, 2/819-833.

Menekşe, Ömer, *XVII ve XVIII Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2013.

Murat Sarıcak, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Nakibü’l-eşraflık Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic Ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi I-IV*, sad. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Müderrisoğlu, Fatih, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşmeleri”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, X, 920-926.

Necipoglu, Gülrü, “Sinan Çağında Mimarlık Kültürü ve Adab: Günümüze Yönelik Yorumlar” *Osmanlı Mimarlık Kültürü*, haz. Hatice Aynur, A. Hilal Uğurlu, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2006.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV – XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

-----, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Ocak, Ahmet Yaşar, Suraiya Faroqhi, “Zaviye”, *İslâm Ansiklopedisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, XIII, 468-476.

Oğuzoğlu, Yusuf, “Dizdar”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1994, IX, 480-481.

Orhonlu, Cengiz, “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları*, İSAM Yayınları, II, İstanbul 1981. 1-30.

-----, “Şehir Mimarları”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 528- 537.

-----, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (Der. Salih Özbaran), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1984.

Orman, İsmail, “Türbe”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, XXXXI, 464-466.

Ortaylı, İlber, “Kadı-Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 69-73.

-----, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, VI, 345-352.

-----, “Osmanlı Kadı’sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 9(1)), Ankara 1976, 95-107.

-----, “Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), Ankara 1975, 117-128.

-----, “Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme”, *AÜHFD. Prof. Dr. Nuri Esen Armağanı*, Ankara 1977, 245-264.

-----, “Tarihsel Evrimi İçinde Mimarlar”, *Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası Genel Merkezi Yayınları, 148(3), Ankara 1976, 56-58.

-----, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

-----, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

-----, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

-----, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.

Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502), haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.

Osmanlı Ordu Teşkilatı, Milli Savunma Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, haz. İttihat İlmi Araştırma Heyeti, İstanbul 2015.

Ozanoğlu, İhsan, *Kastamonu Kütüğü*, Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul 1952.

Önder, Mehmet, “Sultan Cem’in Kastamonu Valiliği ve Şair Ayni’nin Kastamonu Ağıdı”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu 2001, 9-12.

Önge, Yılmaz, *Anadolu’da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995.

Önkal Ahmet-Bozkurt, Nebi, “Cami-Dini ve Sosyokültürel Tarihi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, VII, 46-56.

Örenç, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2006, XXXI, 377-379.

Özcan, Abdülkadir, “Altı Bölük”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, II, 531.

-----, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 551-557.

Özcan, Tahsin, “Muhallefât”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2005, XXX, 406-407.

Özcan, Selim, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop'taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)30, Ankara 2011, 145-172.

Özdemir, Rıfat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

Özel, Oktay, “Avarız ve Cizye Defterleri” *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Der. Halil İnalcık, Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, 33-50.

-----, *Türkiye 1643 Goşa’nın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Özkaya, Yücel, “Mütesellim”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 203-204.

-----, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

-----, “XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 28(3-4), Ankara 1970, 339-368.

-----, “XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXVIII, s. 3-4, Ankara 1970, 369-390.

-----, “XVIII. Yüzyılın Ortalarında Kastamonu Sancağı”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu 2001, 3-8.

-----, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

-----, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

Özkaya, Yücel, Akyıldız, Ali, “Muhassıl”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXI, 18-20.

Özlu, Zeynel, “Göynük (Bolu) Menzil Teşkilatı'nda Görev Yapan Menzildarlar”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), Edirne 2006, 1-13.

Özmel, İsmail, “Kayyım”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, XXV, 107-108.

Öztürk, Hüseyin, *Kınalızâde Ali Çelebide Aile*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Öztürk, Mustafa, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 843-849.

Öztürk, Said, “Osmanlıda Çok Eşlilik”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 375-384.

Öztürk, Temel, “Osmanlılarda Narh Sistemi”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 861-871.

-----, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonuda Fiyatlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 1998.

-----, *Osmanlı'ların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 2011.

Özvar, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü I-III*, MEB Yayınları, İstanbul 1983.

Pamir, Aybars, “İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kasame Müessesesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(8), Ankara 2005, 343-359.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

-----, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

-----, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Sak, İzzet, “1136-1141 Yılları Arasında İstanbul’a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 16, Konya 2006, 117-161.

Sak, İzzet-Çetin, Cemal, “XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, Konya 2004, 179-221.

Sakaoğlu, Necdet, “Candaroğulları - Osmanlı Akrabalığını Kuran Hatunlar”, *Üsküdar’a Kadar Kastamonu*, YKY Yayınları, İstanbul 2008, 93-101

Sakarya, Sevilay, *43 Numaralı Mühimme Defteri (H.988 /M.1580) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi [s. 1-108]*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014.

Salihoğlu, Halil, “Avârız”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1991, IV, 108-109.

Sarıcak, Murat, “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâflık Kurumu”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, X, 385-393.

Schacht, Joseph, “Nikâh”, *İA*, MEB Basımevi, Eskişehir 1997, IX, 257-261.

Selçuk, Havva, “Osmanlı Devletinde Merkez-Taşra İlişkisi Bağlamında Avarız, Nüzul ve Sürsat Vergileri (Şeriye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(24), Kayseri 2008, 159-202.

Selen, H. Hadi, “16. ve 17. Yüzyıllarda Anadolu’nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı”, *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara 1948, 590-598.

Serin, Nezahat, *Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri*, (Yükseklisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2018.

Sertoğlu, Midhat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Doğu Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1959.

Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Sıddıki, Selim A, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, çev. Rasim Özdenören, Fikir Yayınları, İstanbul 1972.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sistemi'nin Hukukî ve Mâlî Müeyyede ve Mükellefiyetleri, haz. Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

Solak, İbrahim, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı", *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitab-ı*, ed. Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, 77-111.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

Süreyyâ, Mehmed, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye I-IV*, Yay. Haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt, vd, Sebil Yayınevi, İstanbul 1995-1998.

Şahin, Burhan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kastamonu Nüfusu", *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 17, Kırgızistan 2009, 1-10.

-----, *Cumhuriyet Öncesinde Kastamonu'nun İdari-Nüfus ve Etnik Yapısı (1839-1903)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara 1992.

Şahin, İlhan, "Kastamonu", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 585-588.

-----, "Nahiye", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXII, 306-308.

Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri I-5, Nev'izâde Atâî, Hadaikı'l-Hakaik fi Tekmileti's-Şakaik II, neş haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Şakar, Muzaffer Fehmi, "Kastamonu Vakıfları (1486-1865)", *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, YKY Yayınları, İstanbul 2008, 243-267.

Şakiroğlu, Mahmut H, “Cem Sultan”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VII, 283-284.

Şeker, Mehmet, *Anadolu’da Bir Arada Yaşama Tecrübesi (Türkiye Selçukluları ve Osmanlılar’da Müslim-Gayr-i Müslim İlişkileri)*, DİB Yayınları, Ankara 2012.

-----, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İhtidâ Etmenin Şartları”, *Diyanet İlmi Dergi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 41(2), Ankara 2005, 71-86.

-----, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-namelerin Yeri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

-----, “İbn Batûta’nın Seyahatnamesinde Kastamonu’da Kültür Hayatı ve Âhilik”, *Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Kastamonu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 12-13 Nisan 2018 Kastamonu*, ed. Metin Eriş, Seçil Ofset, Kastamonu 2018, 169-175.

Şemseddin Sâmi, *Kamûs-ı Türkî*, Altınpost Yayıncılık, Balıkesir 2012.

-----, *Kâmûsu’l Âlam*, İstanbul 1314, V, 3661-3665.

Şentürk, M. Hüdayi, “Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, VII, 669-697.

-----, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Devleti’nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, X, 904-912.

Şimşek, Muhittin, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2002.

Tabakoğlu, Ahmet, “İmdâdiyye”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXII, 221-222.

-----, “Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, IV, 17-31.

-----, *Osmanlı Mali Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2016.

-----, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1-3*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, 1/92-96.

-----, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.

Taeschner, Franz, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, çev. Nilüfer Epçeli, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

Tanman, M. Baha, Parlak, Sevgi, “Osmanlı Döneminde; Tekke”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2011, XXXX, 370-379.

Taş, Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

-----, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü'l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilig*, 44, 2008, 25-44.

Tekeli, İlhan, *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

Tekin, Zeki, “Osmanlı Devletinde Kürk Ticareti”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 754-763.

Tok, Özen, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:18, Kayseri 2005, 155-173.

Tokmakçioğlu, Erdoğan, *Kentlerimizin Adı Nereden Geliyor*, İsim Yayınları, Ankara 2011.

Tosunoğlu, Ayşe, *Tapu- Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.

Tunoğlu, Cemal, “Kastamonu'nun Jeolojik ve Doğal Özellikleri”, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, YKY Yayınları, İstanbul 2008, 23-33.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.

-----, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.

Turan, Refik, “Kastamonu’nun Türkler Tarafından Fethi ve İskanı”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu 2001, 1-2.

-----, “Selçuklular Döneminde Kastamonu”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988 Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989, 1-6.

Turan, Şerafettin, “Mimarbaşı”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, X, 90-91.

-----, “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *TAD*, 1(1), Ankara 1963, 159-202.

-----, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Beyazıd Vak'ası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.

Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977.

Tuş, Muhittin, “Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730),” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4, Konya 1999, 157-188.

-----, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları, Konya 2001.

Türkmen, Mustafa Nuri, “XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII (34), Ankara 2003, s. 135-140

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten*, TTK Yayınları, XXXIX/156, Ankara 1975, 659-696.

-----, *Kastamonu Meşâhiri*, haz. Mustafa Eski, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Ankara 1990.

-----, “Alay”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, I, 293-294.

-----, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

- , *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- , *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- , *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- , *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I-II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- , *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- , *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt. 4/1. Ankara 2010, 97-234
- Üçok, Coşkun, Mumcu, Ahmet, Bozkurt, Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara 2002.
- Ülgen, Ali Saim, "Hamam", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987, V/I. Kısım, 174-178.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.
- , "Osmanlı Devleti"nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VI, 111-122.
- , *Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVIII. YüzyileKadar Sinop Kazâsı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- , *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2013.
- , *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2012.
- , *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

www.kastamonu.gov.tr. Şehrin Coğrafi Yapısı

www.diyaret.gov.tr.

Yalçın, Osman, *Kastamonu*, Özyürek Yayınları, İstanbul 1961.

Yaman, Talat Mümtaz, *Kastamonu Tarihi (XV'inci Asrın Sonlarına Kadar)*, Ahmed İhsan Matbaası, Kastamonu 1935.

Yaşaroğlu, Kamil, "Livâta", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 198-200

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)* haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2009.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, 183-215.

-----, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Yel, Ali Murat, Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Mahalle", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 323-326.

Yıldız, Dursun, Özbay, Özdemir, *Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku*, Truva Yayınları, İstanbul 2012.

Yılmaz, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010.

Yörük, Saim, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Yurdakul, İlhami, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Yurt Ansiklopedisi, Türkiye: il il, Dünyü, Bugünü, Yarını, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-83, VI-VII 4569-4668.

Yücel, Yaşar, "Candaroğulları", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VII, 146-149.

-----, "Çobanoğulları", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VIII, 354-355.

-----, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler", *Belleten*, TTK Yayınları, XXXVIII/152, Ankara 1974, 657-708.

-----, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

-----, “Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı - Candar Münasebetleri (1361 - 1392)”. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi I*, Ankara 1963, 133-144.

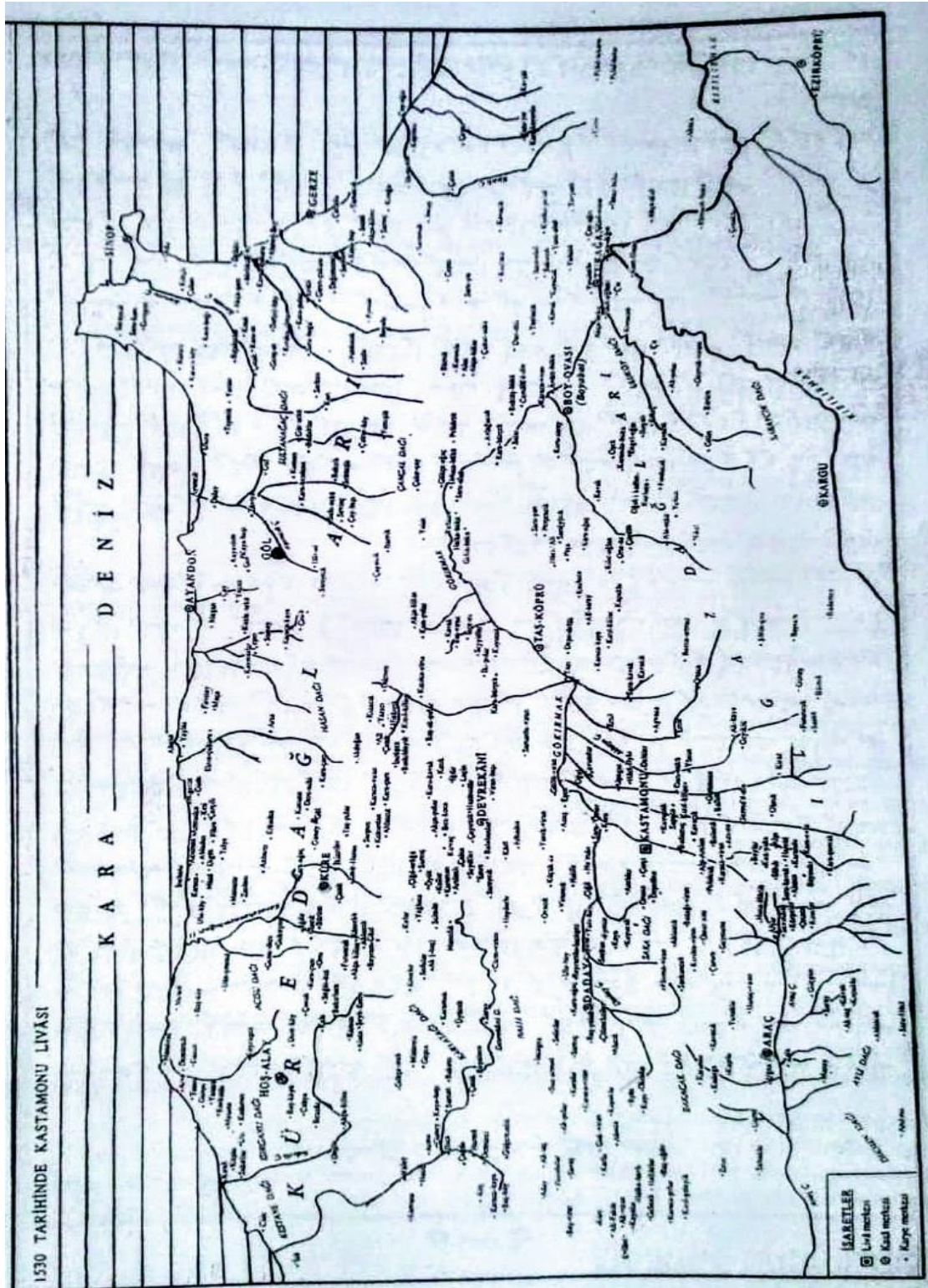
-----, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygırlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli)*, TTK Basımevi, Ankara 1992.

Yücel, Caner, *Temettuat Defterleri'ne Göre Kastamonu Şehri*, (Yükseklisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2011.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

Zilfi, Madeline, “Osmanlı'da Kölelik ve Erken Modern Zamanda Kadın Köleler”, *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, V, 474-479.

EKLER

EK 1. 1530 Tarihinde Kastamonu Sancağı²⁸⁵¹

²⁸⁵¹ Kütüklü, Tunoğlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kastamonu*, 21.

EK 2. Kastamonu Vilayeti Genel Haritası²⁸⁵²

²⁸⁵² BOA. HRT. h. 1985, 1.

EK 3. Kastamonu Kazâsı'nda Tımar Sahipleri

Tımar Sahibi	Tımar Köyü	Akçe	Tımar Sahibi	Tımar Köyü	Akçe
Mustafa ²⁸⁵³	Çavundur	1600	Mehmet ²⁸⁵⁴	Gömmence	1500
Mehmet ²⁸⁵⁵	Çavundur	1660	Mehmet ²⁸⁵⁶	Ryük	1500
Mustafa ²⁸⁵⁷	Mıtrıpviran	2000	Mustafa ²⁸⁵⁸	Çavundur	1600
Yusuf ²⁸⁵⁹	Eyük	1500	Osman ²⁸⁶⁰	Bayındır	1500
Mahmut ²⁸⁶¹	Fatırı	5000	Mustafa ²⁸⁶²	Fatırı	10.000
Süleyman ²⁸⁶³	Bayındır	1200	Hasan ²⁸⁶⁴	Sarı Kavak	6000
Ali ²⁸⁶⁵	Mıtrıpviran	2000	İbrahim-Hüseyin ²⁸⁶⁶	Karasu	10.291
İbrahim ²⁸⁶⁷	Geyikli	5000	Osman ²⁸⁶⁸	Geyikli	5000
Hacı Ali ²⁸⁶⁹	Debbağ İshak	1500	Mustafa ²⁸⁷⁰	Karasu	4000
Mustafa ²⁸⁷¹	Karacaviran	1080	İsmail ²⁸⁷²	Karaçomak	2000
Hüseyin ²⁸⁷³	Güllüviran	5000	Mahmut ²⁸⁷⁴	Kavak	4000
Hüseyin ²⁸⁷⁵	Karaevli	2000	İbrahim ²⁸⁷⁶	Derbend Kavağı	2000

²⁸⁵³ BOA. A. DVNS. AHK. A. d. 8, 51.

²⁸⁵⁴ KŞS. 39, 135.

²⁸⁵⁵ KŞS. 27, 55. Bu tımarın daha sonra haksız olarak alındığı için Mehmet'ten alınıp Mustafa'ya verildiği görülmektedir. KŞS. 27, 91.

²⁸⁵⁶ KŞS. 42, 16.

²⁸⁵⁷ KŞS. 27, 95.

²⁸⁵⁸ KŞS. 106, 128.

²⁸⁵⁹ KŞS. 27, 99. KŞS. 28, 194.

²⁸⁶⁰ KŞS. 210, 118.

²⁸⁶¹ KŞS. 27, 109.

²⁸⁶² BOA. A. DVNS. MHM. d. 149, 142, BOA. A DFE. d, 219, 14, BOA. DFE. RZ. d, 1414, 201.

²⁸⁶³ KŞS. 28, 177

²⁸⁶⁴ BOA. A. DVNS. MHM. d. 140, 292.

²⁸⁶⁵ KŞS. 29, 112.

²⁸⁶⁶ BOA. A DFE. d, 219, 11.

²⁸⁶⁷ KŞS. 30, 86. BOA. DFE. RZ. d, 1024, 104.

²⁸⁶⁸ BOA. A. NŞT. d, 1371, 8.

²⁸⁶⁹ KŞS. 31, 46.

²⁸⁷⁰ BOA. A. NŞT. d, 1374, 30.

²⁸⁷¹ KŞS. 32, 110.

²⁸⁷² BOA. A. NŞT. d, 1371, 4.

²⁸⁷³ KŞS. 32, 290.

²⁸⁷⁴ BOA. A. NŞT. d, 1371, 2.

²⁸⁷⁵ KŞS. 32, 356.

²⁸⁷⁶ BOA A. NŞT. d, 1374, 32.

Ali ²⁸⁷⁷	Güllüviran	7300	Hüseyin ²⁸⁷⁸	Afşar	2400
Abdülbaki-Süleyman ²⁸⁷⁹	Küplüözü	17.660	Mahmud ²⁸⁸⁰	Kavak	4000
Hüseyin ²⁸⁸¹	Sarı Kavak	5000	İbrahim ²⁸⁸² (ortak)	Sahip	8630
Mustafa ²⁸⁸³	Güllüviran	7300	Hüseyin ²⁸⁸⁴	Güllüviran-Sarı Kavak	4000-2000
Ahmet ²⁸⁸⁵	Serameddin	1500	İbrahim ²⁸⁸⁶	Derbend Kavağı-Sada	2000-2200
Mehmed ²⁸⁸⁷	Karasu	2000	Ahmet ²⁸⁸⁸	Hamid	3000
Hasan ²⁸⁸⁹	Karaevli	2000	Ahmet ²⁸⁹⁰	Hamid	5000
Ali ²⁸⁹¹	Mitripviran	2000	Durmuş ²⁸⁹²	Derbend Kavağı	2000
İbrahim ²⁸⁹³	Kurucak?	6393	Ahmet ²⁸⁹⁴	Hamid	7000
Yusuf ²⁸⁹⁵	Saraycık	1400	Ahmet ²⁸⁹⁶	Sapaca	8630
Hamid ²⁸⁹⁷	Sarı Kavak	5200	Nuh ²⁸⁹⁸	Çukurviran	8914
Mustafa ²⁸⁹⁹	Kemah ²⁹⁰⁰ ?	2300	Nuh ²⁹⁰¹	Çukurviran	11.414
İbrahim ²⁹⁰²	Geyikli	7000	İbrahim ²⁹⁰³	Kavacık	4200

²⁸⁷⁷ KŞS. 33, 183.

²⁸⁷⁸ BOA. A. NŞT. d, 1374, 31.

²⁸⁷⁹ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 201.

²⁸⁸⁰ BOA. A. NŞT. d, 1371, 2.

²⁸⁸¹ BOA. A. NŞT. d, 1371, 2.

²⁸⁸² BOA. DFE. RZ. d, 1414, 201.

²⁸⁸³ KŞS. 38, 167.

²⁸⁸⁴ BOA. A. NŞT. d, 1371, 1.

²⁸⁸⁵ KŞS. 38, 194

²⁸⁸⁶ BOA. A. NŞT. d 1371 -1

²⁸⁸⁷ BOA. A. NŞT. d 1371 -14

²⁸⁸⁸ BOA. A. NŞT. d 1371 -15

²⁸⁸⁹ BOA. A. NŞT. d 1374 -8 BOA. DFE. RZ. d, 1428, 197. BOA. DFE. RZ. d, 1414, 189.

²⁸⁹⁰ BOA. A. NŞT. d 1371 -1

²⁸⁹¹ BOA. A. NŞT. d 1371 - 8

²⁸⁹² BOA. A. NŞT. d 1371 - 3

²⁸⁹³ BOA. A. NŞT. d 1374 - 33

²⁸⁹⁴ BOA. A. NŞT. d 1374 - 9

²⁸⁹⁵ BOA. DFE. RZ. d, 1397, 184. BOA. DFE. RZ. d, 1428, 189. BOA. DFE. RZ. d, 1414, 193.

²⁸⁹⁶ BOA. DFE. RZ. d, 1397, 198.

²⁸⁹⁷ BOA. DFE. RZ. d, 1397, 198. BOA. DFE. RZ. d, 1428, 198. BOA. DFE. RZ. d, 1414, 199.

²⁸⁹⁸ BOA. DFE. RZ. d, 1397, 209.

²⁸⁹⁹ BOA. DFE. RZ. d, 1397, 179.

²⁹⁰⁰ Duruçay köyünün eski adının Kemah olduğu görülmektedir. *Köy Envanter Edütlerine Göre Kastamonu*, Köy İşleri Bakanlığı Yayınları:117, Ankara Yarı Açık Cezaevi Yayınları, Ankara 1969, 131.

²⁹⁰¹ BOA. DFE. RZ. d, 1428, 216.

Mustafa ²⁹⁰⁴	Karasu	6299	Abdülkadir ²⁹⁰⁵	Çukurviran?	5000
Ali ²⁹⁰⁶	Derbend Kavağı	2000	Ali ²⁹⁰⁷	Sahip	2000
Hamid ²⁹⁰⁸	Saraycık	1800	Hamza ²⁹⁰⁹	Akçataş	5000
Mustafa ²⁹¹⁰	Güllü	7300	İbrahim ²⁹¹¹	Kemah	2300
İbrahim ²⁹¹²	Geyikli	5000	İbrahim ²⁹¹³	Geyikli	7000
İbrahim ²⁹¹⁴	Dereköy	2000	Hüseyin ²⁹¹⁵	Sarı Kavak	6000
Hasan ²⁹¹⁶	Karaevli	4400	Hüseyin ²⁹¹⁷	Karasu	2000
Hasan ²⁹¹⁸	Kavak..?	4000	Mustafa ²⁹¹⁹	Kızılkilise	1500
Mehmet ²⁹²⁰	Akçataş	5000	Ali ²⁹²¹	Kızılkilise	865

²⁹⁰² BOA. DFE. RZ. d, 1428, 216.

²⁹⁰³ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 172. BOA. DFE. RZ. d, 1397, 180. BOA. DFE. RZ. d, 1428, 184.

²⁹⁰⁴ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 172.

²⁹⁰⁵ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 170. BOA. DFE. RZ. d, 1397, 178. BOA. DFE. RZ. d, 1428, 183.

²⁹⁰⁶ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 205. BOA. DFE. RZ. d, 1397, 201.

²⁹⁰⁷ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 218. BOA. DFE. RZ. d, 1397, 208. BOA. DFE. RZ. d, 1428, 222.

²⁹⁰⁸ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 185. BOA. DFE. RZ. d, 1397, 192.

²⁹⁰⁹ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 223. BOA. DFE. RZ. d, 1397, 211. BOA. DFE. RZ. d, 1428, 195.

²⁹¹⁰ BOA. DFE. RZ. d, 1428, 215.

²⁹¹¹ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 203. BOA. DFE. RZ. d, 1024, 107.

²⁹¹² BOA. DFE. RZ. d, 1414, 173.

²⁹¹³ BOA. DFE. RZ. d, 1428, 216.

²⁹¹⁴ BOA. DFE. RZ. d, 1397, 213. BOA. DFE. RZ. d, 1428, 210.

²⁹¹⁵ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 214.

²⁹¹⁶ BOA. DFE. RZ. d, 1397, 209. BOA. DFE. RZ. d, 1414, 219.

²⁹¹⁷ BOA. DFE. RZ. d, 1397, 188. BOA. DFE. RZ. d, 1414, 179. BOA. DFE. RZ. d, 1428, 227.

²⁹¹⁸ BOA. DFE. RZ. d, 1414, 195.

²⁹¹⁹ BOA. AE SMHD, I, 232-18537

²⁹²⁰ BOA. AE SMHD, I, 86-5874

²⁹²¹ BOA. AE SMHD, I, 6-426

EK 4. Tereke Kayıtlarında Tespit Edilen Kitaplar Listesi

Kitap İsmi	Kitap İsmi
Mushâf-ı Şerîf	Enâm-ı Şerîf
Mutavvel	Kuhistan
Âdâb Cümlesi	Ferâiz-i Seydî
İlm-i Heyetten Kâdızâde	Ed'îyye Mecmuası
Muhtasar Me'âni	Ferâiz-i Şerh-i Seyyid
Gaznevî	Şafiye Şerh-i Seyyid Abdullah
Sarf Cümlesi	Kitâb-ı Mutavassıt
Risâle-i Birgivî	Muhtasar
Şerh-i Birgivî	Şerh-i Kâfiye
Eczâ-i Perîşân	Kâfiye
Delâ'il-i Hayrât	Şerh-i İzzî Sadeddin
Zû	Şerh-i Akâid
Ahi Çelebi	Şerh-i Miftâh
Sırratü'l-fetâvâ	Şerh-i Câmi Muharrem Efendi
Fetâvây-ı Ali Efendi	Cezerî
İbrahim Çelebi	Mugarreb Kâfiye
Şerh-i Merâh	Muhammediye
Mecmûa	Mültekâü'l-bahr
Kitab-ı Beydâvî	Şerh-i Misbâh
Farsdan Eşkâl-i Te'sis	Metn-i Merâh
Yusuf Zelihâ	Türk-i Şerh-i Kasîde-i Berîde
Şerh-i Mülahhas	Şerh-i Kasîde-i Berîde
Türk-i Meşârik	Avâmil
İmâdü'l-İslâm	Şerh-i Surûri
Hulviyyât	Kavâid-i İrâb
Cihannâme	Erdebîl ve Netâyic
Hacızâde Hâkî	Sadr-ı Şeriyye
Na't-ı Müntehab	Evrâk-ı Perîşân
Nahiv Cümlesi	Kitâb-ı ihyâu'l-ulûm

Kitâb-ı Şâhidî	Cami'us-sagîr mine'l-hadîs
Tefsîr-i Kadî Beyzâvî	Şerh-i Mevâkîf
Tevdîh	Envârü'l-aşîkîn
Dürer	Kitâb-ı Cizrî
Mollâ Câmî Kitabı	Kudûrî
Kâmûsü'l-muhît	Ferâ'iz
İbrâhim Halebî	Ta'lîm-i Mûte'allim
Kul Ahmed	Cümle-i Nahv
Merâh	Mollâ Câmî Hâşiyesi 'İsmet
Şâhidî	Gülistân
Lûgat-ı Fârisi	Bostân
Lûgat-ı Merkât	Türkî Hikaye Kitab-ı
Kitâb-ı Vikâye	Türkî Kitab
Şerh-i Dibâce	Türki Evrâk-ı Perişân
Metn-i Kafiye	Şer'hu Şeri'atil İslâm
İskendername	Kitâb-ı Tefsir-i Veciz
Türki Nasihatname	Miftâhu'l-habbâz
Telhis	Tefsir-i Ebussuud
Dergara ?	Suver-i Fetava'i İbn-i Kemal Paşazâde
Metn-i Münîr	Şerh-i izzî
Molla Câmî	Hadikatu's-şüheda
Suver-i Şeri'a	Kasîde
Mülteka	Arûz
Hâşiyeye-i Dibâce	Türk-i Estevani
Esbah-ı Şerh-i Misbah	Dîvân
Kenz	İstalâhât-ı Sûfiyye
Mu'reb-i Kâfiye	Mutevassıt Kâfiye
Derru'n-nazîm	Türk-i Fetâvâ
Telhis-i Kâfiye	Erdebilli
Kadıcık Hâşiyeye-i Zu Şeyhzâde ale'l-Beydâvî	Fıkhı Ekber ve Vasiyet-i İmamı Âzam

Lugat-ı Müntehab	Şerh-i Maksûd
Köhne Şahidi	Enmûzec
Seydî Fera'iz	Kitâb-ı Kâdî Mîr
Beyan-ı Mi'rac Gam Muhammediye	Ebu'l-Leys Mukaddimesi
Şerh-i Avâmil	Zahı Tabipden Tebdeşani
Vakf-ı İmâdü'l İslâm	Ta'bir name
Rezzâk-ı Mecâlis ?	Hâşîye Şeyhzâde
Farsdan Pendnâme	Maksud Şerh-i Danyal
Sakk-i Hacibzâde	Gülistan Şem'îsi
Câmi-i Gülistan	Muharrem Efendi Ale'l Cami
İktitâh	Muhiddin mea Hasmekânî
İbadete Mûteallık Türkî Kitap	Mutavvel Hâşiyesi
Mu'arreb Avâmil	Hilenâme
Eczâ-i Şerif	Mureb-i Taşköprülüzâde
Cevâhir-i Fıkıh	Hindî
Risâle-i Mu'arreb	Hatay-ı Hâşîye-i Muhtasar
Ahterî	Talim-i Mûteallim Şerhi
Hasan Çelebi ale'l Mütavvel	Kucdevânî
Elfiye	İftah Şerh-i Misbah
Mültekâu'l-Ebhar	İfsâh-ı Kâfiye
Fukahadan Vukaye	Sarfdan Tevabi ?
Kadıdan Cildi Evvel	Seydi Ali Zâdeden Cildi Evvel
Darul Munhasar ?	Islah
Meaniden	İfsah mea Surûrî
Şerh-i Tevali'	Ezkâr
Kanunname	İsam Hâşîye-i Cami
Nahivden Molla Cami	Dede Habki
Türk-i Kafiye Şerhi	Ta'rîfât
Tasdikât ve Tasavvurat	Kari-i Hidaye
Ravzatü'l-İslâm	Tasavvurât fi'l-mantık
Mütevassıt	Surûrî

Tahrirat	Sarfdan Mecmua
Seyyid Abdullah Şerh-i Şafiye	Enmuzec maa Erdebilli
Denkuz ?	Ebyat Şerhi
Hacı Baba	Muhtasar Hitabesi
Gülistan Dibace Şerh-i	Metn-i Menâr
Fetavâyı Zarurî	Misbah-ı Şerh-i Zu
Hidayeden Cildi Evvel	Hidâye
Şerh-i Şeriatü'l İslâm	İfsâh
Misbah	Tevârih
Küçük Hâşiye	Fera'iz-i Seyyid Şerif
Mukaddime-i Ebu'l-Leys	Lugat
Kanunname-i cedîd	Füresadan Gülistan
Keltuzî	Kütüb-i Müteferrika
Şanizâde Hâkî	Kitâb-ı Lugat-ı Esmâ
Emsile	Derrü'l-Muhtar
Hâşiye ale'l-Celâl	Camiü'l-Luga
Cami'ül-fetevâ	Tercüme-i Sıhah
Perişan Kitap	Cildi Rabi Ebu'l-Leys
Muidzâde	Tercüme-i Muvaşşahât
Füresadan Lugat	Muhtasar Hazâlî
Vikâye	Mecmua-i Mantık
Levamiu Esrar	İftitah ve Şerh-i Merah
Hidayeden Cildi Evvel ve Cildi Sani	Ta'rifat
Mecmuat-ü Garniyat	Tuhfetü'l Fukaha
Molla Hasır ve Hâşiye-i Kadı	Mufasssal
Lugat Fars Halimî	Kenahciyan-i Raz
Yakup Paşa	Zubdetü'l Esrar
Lakt-i Sıhah	Fârisî Lugat
Hükümetten Mollazâde mea Hasan Paşa	Eşbâh
Kitâbu Sadru's-şerîa	Hâşiye-i Mutavvel

Kadıẓâde	Buharistan
Tacü't-Teracim	Üskübî
Fera'iz Metni	Mecmua Nahiv
Şerh-i Adabül Bahs	Fetavay-ı Abdullah
Risâle-i Hâşiye 2 Cild	Mecmuatü Ebyat
Mes'ud Rûmî	Yusuf Züleyha Hamdi
Kadıdan Ecẓâ	Tefsir-i Habbâzî
Keşşafdan Kıta	Tercüme-i Surûrî
Tezkîretü'ş-şua'ra	Şem'i Bostan
Şerh-i Emâli	Şerh-i Hisâb
Lugatı Halimî	Tıbbâ Müteallık Kitab
Emali mea Hadîsi Erbaîn	Seyyid Mantık
Tefsir-i Şahin Cild 2	İbadete Müteallık Mecmua
İhyay-ı Ulumiddin Müstahrec	Muhbîsnâme der Tevhidbari
Şerh-i Esmâ-i İlahî İbn İsa	Hâfız Şerh-i Mecmua
Hadikatü'ş-şua'ra	Netâyicu'l-Efkâr
Tefsir-i Cazi 1 Cild	Enmûzec Şerhi
Türkî ve Arabî Ferâ'iz	Meşikat
Sarf Mecmuası	İhtiyar Şerh-i Muhtar
Şakâyık	Kemalpaşazâde
Seyyid Mutavvel ve Hevâdî	Risâle-i Şemsiyye
Gülistan Seydi Alizâde	Kudûrî Şerh-i Hülâsâ
Dede Cengi	Kitâb-ı Şerî'a İslâm
Dekayık İhbar	Fetvay-ı Yahya Efendi
Hey'etu'l-Kalub	Sadeddin Şerh-i Gari
Sek	Danyal
Gülistan Şerh-i	Muhtârât
Meşârik	Ömer en-Nesefî
Minhac Mezkuresi	Abdulgafûr ale'l-Câmî
Kâfiye ve Misbâh ve Şerh-i İfsâh	Müteferrika Kitap ve Perişan-ı Ecza
Kaside-i Bürdede Şerhi	Derrâ-i Vaizîn

Acâibi Mahlûkât	Cildi Selase Ebu'l Leys
Keşşafdan Cüz-i Selâse	Kefezaîd Kapak
Şer' Şerh-i Seydi Alizâde	Hüdayeden Cildi Evvel
Kıraate Müteallık Kitap	Tebnid-i Gafilîn
Meşârik İbn Melek	Fera'iz-i Ebu'l-Leys
Emâli Şerhi ve Mecmua	Tefsir-i Ebü'l-Leys
Mesâbih	Hâşiye ale'l-Hayâlî
Tefsiri Kadıdan Cildi Sani	Hayâlî
Kefiz Şerhi	Sad Kelamı Hazreti Ali
İbni Melikül Şerh-i Menar	Türk-i Arab Şerh-i
Müşkilatü'l-Emâli alâ Beydâvî	Mukaddime Ebu'l-Leys
İslâhu İzâh	Şerh-i Cezerî
Fera'izi Serrâciye	Hallü Müşkilât-i Fera'iz
Dürerü'l-Gurer	Taşköprü Risalesi
Sarf Şerhi	İrşâd
Menar Metni	Tefsir-i Hanefî
Netayic-i Fenvan	Kadı Sırları
Sarf ve Şerh-i Matlub	Miskâtü'l-Miftah
Avâmil Şerh-i Surûrî	Hayâlî ve Şücaaddîn
Şera'	Hayali Şerh-i Akâyid
Vâfiye Şerh-i Kâfiye	Şerh-i Maksûd ve Mu'reb
Mukaddime ve Fusûs ve Istılah Sûfiye	Şerh-i Fukahâ-i Ekber ve İbni Necim
Zu Misbah	Muhtelifu'r-rivâyât
Tecvîd-i Harîrî	Bidâye
Safvetü'l-Menkûlât	Şerh-i Mehciü'l Bahrin
Miftahü Serar	Nahivden Zu
Kitâb-ı Dürer	Eczayı Sadrı Şeriye Noksan
Tefsiri Kadı	Mugarreb
Türkî Sağır Hekim Kitab-ı	Tabirname-i Arabî
Mugataya Müteallık	Müstekîm Namında Türki Kitap

Türkî Cenk Risalesi	Türkî Menâsik-i hac
Mevlid-i Şerif	Risâle-i Zübdetü's-serar
Duâname	Mukaddîme-i Gaznevî
Risâle-i Cezrî	Sûre-i En'am ve Fetn-i Müstemil
Lugat-ı Kur'ân	Türki Tefsir-i Şerif
Kutbuddîn	Fezâili Salavât-ı Şerif
Menakıb-ı Tarîk-i Halvetî	Türki Tevârih
Cevâhirü'l İslâm ve Hakayikü'n-Numan	İmâdü'l İslâm Nahv fî Mufasssal
Kitâb-ı Altı Barmak	Misbâh Hâşiyesi Zu
Çarpı ?	Dibace Şerh-i Seyyid Alizâde
'Avâmil Şerhleri 2 Adet	İlam
Arabî Menâsik	Kaside Şerhi
Kutbuddîn Mantık	Türki İmadü'l-İslâm
Kitâb-ı Hadisi Meşârık	Seyyid Şerif Kutbuddîn
Molla Câmî Şerh-i Muharrem Efendi	Tefsîr-i Şerîf Cildü'l-evvel Ebu'l-Leys
Müntehab	Ücrûmiyye
Akâid-i Hayâlî	Mevâtâ Kitâb-ı
Şürûut Şerh-i Mefavatü'- Mankûlât	Risâle-i Sıhhat Sinan Efendi
Kâfiye Şerh-i Vâfiye	Risâle-i Hüsam Kani
Hâşiyeye Tasavvurât ale's-Şemsiyye	Kitâbu Tefsîri Kâdî
Hadîsi Erbaîn Şerhi	Nâhibe Şerh-i Hâşiyeye ale'l-Kâri
Fera'iz Şerh-i Kemalpaşazâde	Müştemil Risale
Dibâce Şerhi Hâşiyesi Eslah	Dibace Şerh-i Garil Nahiv
Manzume-i Tacü'l-Esma	Nahiv Cümlesi Kafiye Misbah ve 'Avâmil
Rûhu's-Şurûh	Mantık ve Âdâb Cümlesi
Ferâiz Şerhi Seyyid Şerif	Avâmil Şerhi Surûrî
Fukahâdan Miftahü'l-Hulviyat	Akâiddin Ecza Risalesi
Meşârık Şerif Gure Hadis	Şerh-i Akâid Hâşiyesi Hayâlî
Pend Attar ve Hafız Şirazi	Hadâyikü'l-Hakâyık
Türkîi Mecmua	Hâşiyeye Lârî ale'l-Kâdimîr

Seyyid Şerif ale't-tasdikat	Hafız Gari Feres
Fezâil-i Kur'an	Eczayı Kâfiye Şerhi
İhya el-Vâlid nam Risale	Tefsiri Cerâim-i Şerif
Mantık Hâşiyeleri	Şam'î Gülistan
İftah ve Arabi Şerhi	'Isam meâ Sadruddîn fi'l-edeb
Güleş Razı Feres	Ahkâmü'l-Habâyir Risâlesi
Bakırnâme-i Rîsale	Menar Şerh-i Yasin
Risâle-i Nuhbetü'l-Fakir	Kitâb-ı Menakıb Hazreti Mevlana
Türkî Muceb-i İman	Kitâb-ı Mağribî Divanı
Kitab Enmevazic-i Tabip	Gülşeni Tevhid
Surûrî ale'l-Avâmil	Hikmet Şerhi
Fetavâyı Buhârî ? 38,81	Hacı Esami
Fetavây-ı Külli 2 Cild	Mukaddime Şerhi
Hikmet Mecmuası	Fetavay-ı İbn Necîm
Kitâb-ı Hüsn dal	Garmî ?
Kitâb-ı Zeyc	Ferâiz ve Şehabeddin
Şeyhzâde Kasidesi	Ni'metullah
Kitâb-ı Vâfi	Fars Mecmuası
Gülistan Molla Cami	Mesâdir
Vakaitü'l-Hesâhi	Matâlibü'n-nüvâr
Buhareddin Şerhi	Fukahadan Kitab
Sarf Hâşiyesi	Mantıktan Kutbuddîn
Tercici Nibayatı Gaim Bağdadi	Dîvân-ı Sebaib ?
Menavi	Şemâil
Camiü's-sagîr	Gülşeni Raz
Mecmûa-i Fetâvâ	Fûsus
Fusul İmadi	Akayidden Bir Cild
Muidzâde	Nebati Kasidesi
Cenk Kesir Bila	Tahrid
Risâle	Bostan Şerh-i Şem'î
Hükümetten Mollazâde	Dekayıkü'l-Cibar ve Türkî Hadi

Cevâhir-i Fukahâ	Kavâid-i Tecvîd
Tuhfetü'l-Mülûk	Manzume Risale
Taşköprülüzâde	Nisabü'l-Hibar
Gülşeni Raz ve Manzum Şeyh Atar 3 Cild	Haneî
Türkî Hamza Efendi Risalesi	Merâh Şerhi Kavâidü'l-İ'rab
İbadete Muteallık Türkî Risâle	Sadr-ı Şeriye Hâşiyesi Yakup Paşa
Risâle-i Mugarreb	Kırâat Kitabı
Tecvîdi Cezrî	Kitâb-ı Mütevâsıt
Tarîkât-ı Muhammediye	Risâle-i 'Avâmil
Muhtasar Hâşiyeye	Tahrîrât Molla Cami
Tezrâtı Sinan Paşa	Divanı Seyyid Hasan
Hafız Surûrîsi	Mev'ize-i Nâkıs
Netayücü'l-Fikar	Abdulgafur ale'l-Cami
Risâle-i Esrârname	Muharrem Efendi Hâşiyesi ale'l-Cami
Hadîs-i Şerîf	Tahrîrât-ı Cami
Şâfiye ve Şerh-i Arab	Keşşafü'l-Esrâr
Naks İhya'ulum	Nahivden Mifsâl
Hâşiyeye-i Tasurat alâ Şemsiye	Erdebilli Risâlesi
Sihâhu Cevheri'	Tasavvuftan Mecmua
Aruzdan Risâle	Kitâb-ı Kudûrî
Molla Celal ve İmam Hüseyin	Kitâb-ı Câmî en-nahv
Hind ale'l-Kâfiye	Nişancı Tarihi
Kitâb-ı Bostanü'l Arifin	Şerh-i Hekim
Nahivden Lebib-i Kitab	Risâle-i Hanifiye el-âdâb
Menar Şerh-i İbn Melek	Kitâbı Sa'di Efendi
Nakıs Tefsîri Şerîf	Tevârih-i Enbiyâ-i 'Ulumu'l- İslâm
Mecâlis-i Rûmî	Tevdih
Merâh Şerhi Abdurrahim	Risâle-i Tasavvuf
Ahterî mütevâsıt	Kenzü'l-Vikâye
Ziyanü'l-Kulûb ve Sirâciye	Ferâiz Şerhi

İhyay-ı Ulummiddin	Mesnevî
Çar Perdi ale'l-Şâfiye	Kitâb-ı Tıb
Misbâh Şerh-i İftâh	Risâle-i Mev'ıza
Hüdây-ı Mahmud Efendi Mecmuası	Şemi'
Istalahât-ı Sûfiye	Risâle-i Misbâh
Evrâd-ı Müştemil Risale	Muhiddîn
Lugat-ı Tıb	Fera'iz Şerhi Siraciye
Kitâb-ı Vâfık	Fukehadan Kahi
Kudûrî Şerhi	Kitâb-ı sir Necaim
Fenârî	Mantık Cüzleri
Kara Davud	Estevani ve Şeri Enmizac-ı Ecza
Hüsâm Kani	Türki Katib Çelebi Kitab-ı
Kitâb-ı Sahibe	Kitâb-ı Hidaye el Muheddin
Kitâb-ı Miftahü'l-'Ulûm	İbni Melek Vifaye
Mantıktan Mecmua	Şuruti Salavat
Noksan Tefsir-i Keşşâf	Tefsir-i İhlâsı Şerif
Hadis-i Meşârik	Metn-i Cezri
Kitâb-ı Celaleddin	Keşşaf 1 Kıta
Üdebadan Hüseyin Efendi	Türki Tefsir-i Yâsini Şerif
Metn-i Ferâ'iz-i Sirâciye	Dekâyık-ı Ahbar
Kitâbu Kâfiye	Buharistan Molla Cami
Türkî Sâ'atnâme	Kitab-ı Mutavvel
Molla Camî Şerh-i Muhammed Efendi	Sadrüş Şerîa Tefsiru Ayetül Kursî
Meyyitu'l-musallâ	Misbâh Şerhi Surûrî
Kavâid-i nahviyye	Kenzu'd-dakâyık
Kitâb-ı Derril Gırâr	İsa Gucci ve Fenârî ve Kavli Ahmed
Şuruti Şerhi Safvet el Menkûlât	Vânî Efendi
Risâle-i Esrârname	

EK 5. Tereke Kayıtlarında Tespit Edilen Kürk Cinsleri ve Fiyatları

Kürk Cinsi	Fiyat	Kürk Cinsi	Fiyat
Çuka Kaplı Nafe Kürk	8	Köhne Mâî Çuka Kablı Kürk	3
Mâî Çuka Sert Kürk	5	Müstemal Çılkafa Kürk	15
Köhne Beden Kürkü	2	Sincap Nimten Kürk	4
Abdest Kürkü	1	Kırmızı Çuka Kablı Nimten Kürk	6,5
Yeşil Çuka Sırt Kürk	6	Köhne Kuzu Nimten Kürk	1,5
Köhne Tilki Paçası Kürk	2,5	Kızıl Kanad Köhne Hatayî Kablı Nimten Kürk	4
Nimten Kürk	1	Sarı Çukaya Kablı Köhne Peçe Kürk	26
Yeşil Çuka Çılkafa Kürk	30	Mâî Çuka Sert Kürk	1
Bogası Kablı Sincap Kürk	3	Kırmızı Bogası Kablı Paça Kürk	4
Köhne Yeşil Yaka Kürk	6	Kırmızı Çuka Kablı Nafe Kürk	16
Köhne Nimten Kürk	2,5	Kırmızı Çuka Kablı Kontuş Kürk	20
Kırmızı Çuka Kablı Kontuş Müstemal Nafe Kürk	30	Köhne Çılkafa Kürk	7
Nıftî Çuka Kablı Kürk	3	Köhne Kedi Kürkü Nimten	1,5
Okçu Oğlu Kürkü Köhne	8smn	Tilki Paçası Nebeş Kürk	3
Köhne Kedi Kürkü	3kr	Kırmızı Çuka Kablı Samur Ferâce Kürk	8,5
Köhne Yeşil Nimten Kürk	2,5	Köhne Yeşil Çuka Nafe Ferâce Kürk	3
Siyah Kuzu Kürkü	1	Mâî Çuka Kablı Köhne Nafe Kontuş Kürk	5
Tiki Paçası Kürk	5	Mâî Çuka Kablı Çılkafa ve Paça Kürk	10
Yeşil Çuka Kaplı Tilki Paçası Kürk	10	Bogası Kablı Göcen Kürk	5
Kogası Kablı Koç Kürk? 28-21 bak	4	Kırmızı Çuka Kablı Köhne Nafe Kürk	16
Köhne Mâî Çuka Nafe Kürk	7	Yerli Nafe Kürk	6
Nıftî Çuka Kablı Kontuş Çılkafa Kürk	40	Beledî Nafe Kürk	2,5
Çiçekli Sincap Kürkü	15	Köhne Siyah Kuzu Kürkü	20 pr
Göcen Kürk	10	Yeşil Çuka Nafe Kürk	12
Köhne Haksar Kırmızı Kablı Çuka Kürk	8	Nafe Kürk ve Yerli Sert Kürk	13
Mâî Çuka Kablı Göcen Kürk	20	Bogası Kablı Yilki Parçası Kürk	4
Köhne Haksar Mâî Kablı Çuka Kürk	15	Müstemal Ferâce Nıftî Çuka Kablı Nafe Kürk	12
Sırmalı Yeşil Kuşak Kürk	1	Ferâce Kürk	2
Köhne Kürk	5	Yeşil Çuka Kablı Kuzu Postu Kürk	2
Köhne Aba Nimten Kürk	1 rb	Mor Halalı Kablı Nimten Sincap Nafesi Kürk	5
Köhne Yeşil Nafe Kürk	1,5	Cebe Kürk	1

Köhne Bogası Kaplı Tilki Parçası Nimten Kürk	2	Kırmızı Çuka Kablı Nafe Kürk	40
Sof Kablı Sincap Köhne Kürk	5	Mâî Çuka Kablı Çılkafa Kürk	30
Kırmızı Çuka Kablı Zerdeva Köhne Kürk	13	Nebeş Nafe Kürk	8
Köhne Nimten Sincap Kürk	2,5, 5 pr	Kırmızı Çuka Kablı Tilki Parçası Kürk	10
Köhne Sansar Kürk	13, 5 pr	Mor Zinciryab Kaftan Kablı Nebeş Sincap Kürk	10
Köhne Siyah Kedi Postu Kürk	2	Köhne Kırmızı Nafe Kürk	5
Nebeş Kuzu Kürkü	1,5	Kuzu Postu Nimten Kürk	2
Mıski Bogası Kablı Sincap Kürk	6	Yeşil Çuka Kablı Nafe Kürk	30
Çuka Kablı Hacı Kürk	1,5	Nafe Nebeş Kürk	14
Kedi Kürkü	1,5	Köhne Bez Kablı Nebeş Kedi Kürkü	1
Köhne Nimten Paça Kürk	1,5	Yeşil Çuka Kablı Ferâce Nafe Kürk	30
Köhne Sansar Kafası Kürk	8	Yeşil Çuka Kablı Köhne Sincap Ferâce Kürk	5
Yeşil Çuka Kablı Köhne Kontuş Nafe Kürk	12	Zerdeva Paçası Kürk	10
Köhne Nimten Kuzu Kürkü	2	Boyama Sansar Kuyruğu Kürk	30
Köhne Mâî Çuka Kablı Nafe Ferâce Kürk	5	Rumeli Nafesi Kürk	15
Köhne Yeşil Çuka Kablı Ferâce Sincap Kürk	10	Vaşak Nafesi Kürk	400
Müstemal Ferâce Nafe Kürk	15	Vaşak Sırtı Kürk	30
Nimten Kuzu Kürkü	2	Zerdeva Paçası Kürk	45
Köhne Göcen Postu Nimten Kürk	2	Sansar Paçası Kürk	45
Mâî Çuka Kablı Cedîd Nebeş Göcen Kürk	20	Rumeli Tilkisi Sırtı Kürk	10
Bogası Kablı Kuzu Postu Kürk	2,5	Yerli Tilki Sırtı Kürk	8
Tilki Paçası Nimten Kürk	7	Bez Kablı Köhne Kurt Postu Kürk	5
Yeşil Çuka Kablı Müstemal Nafe Kürk	12	Bez Kablı Müstemal Kedi Kürkü	3
Mâî Çuka Kablı Nafe Kontuş Kürk	10	Mâî Çuka Kablı Karsık Kürk	50
Yeşil Çuka Kablı Köhne Kontuş Kürk	8	Nıftî Çuka Kablı Müstemal Sansar Kürk	40
Yeşil Çuka Kablı Çılkafa Kürk	25	Yeşil Çuka Kablı Kontuş Çılkafa Kürk	55
Köhne Çılkafa Kürk	2,5	Köhne Ferâce Nafe Kürk	15
Köhne Yeşil Bogası Kablı Kedi Kürkü	3	Köhne Mâî Çuka Kablı Çılkafa Nebeş Kürk	10
Nıftî Çuka Kablı Müstemal Çılkafa Kürk	60	Kubur Yekli Sansar Köhne Kürk ?	10
Köhne Nafe Kontuş Kürk	15	Köhne Nebeş Kuzu Postu Kürk	1,25

Köhne Zerdeva Postu Nebeş Kürk	10	Kebir Yekli Çılkafa Köhne Kürk	20
Yeşil Çuka Kablı Çılkafa Müstemal Kürk	56	Yeşil Çuka Kablı Kurt Kürkü	270 pr
Bogası Kablı Nafe Nebeş Kürk	6	Bez Kablı Kurt Kürkü	100 p
Çılkafa Puşi Kürk	20	Köhne Çuka Kablı Mebeş Nafe Kürk	6
Köhne Göcen Nebeş Kürk	3	Köhne Sansar Bogası Nebeş Kürk	3
Cebe Göcen Kürk	11	Siyah Kedi Postu Müstemal Nebeş Kürk	2
Müstemal Kırmızı Çuka Kablı Nafe Nebeş Kürk	20	Nimten Göcen Kürk	20
Nıftî Çuka Kablı Yerli Nafesi Kontuş Kürk	10	Köhne Kontuş Çılkafa Kürk	15
Kedi Postu Cebe Kürk	3	Yeşil Çuka Kablı Müstemal Sansar Kürk	35
Siyah Kuzu Postu Kürk	2	Köhne Nebeş Kedi Kürkü	5
Köhne Kuzu Postu Nimten Kürk	2	Köhne Sansar Paça Kürk	10
Yeşil Çuka Kablı Köhne Zerdeva Kontuş Kürk	20	Yeşil Çuka Kablı Kontuş Çılkafa Kürk	30
Nıftî Çuka Kablı Nafe Kontuş Kürk	15	Cebe Köhne Kürk	1
Köhne Zinciryab Kablı Ala Feres Nebeş Kürk	3	Köhne Kontuş Nafe Kürk	4,5
Çiçekli Kumaş Kablı Köhne Ala Feres Kürk	3	Nebeş Kedi Postu Kürk	3
Köhne Samur Paçası Nimten Kürk	8	Müstemal Kürk	8
Köhne Mâî Çuka Kablı Ferâce Tilki Sırtı Kürk	12	Nebeş Siyah Kuzu Postu Kürk	3
Köhne Nıftî Çuka Kablı Nefe Ferâcesi Kürk	8	Okçu oğlu Kürkü	3
Sof Kablı Ferâce Kürk	20	Hatayî Kablı Sincap Kürk	12
Zerdeva Çuka Kürk	10	Sarı Hare Kablı Köhne Kürk	3
Kuzu Postu Cebe Kürk	1,5	Siyah Kedi Postu Boy Kürk	3
Köhne Kuzu Kürkü	3	Ferâce Nafe Yeşil Çuka Kablı Kürk	15
Bogası Kablı Peçe Nebeş Kürk	12	Çılkafa Postu Mor Çuka Kablı Ferâce Kürk	15
Köhne Göcen Postu Kürk	5	Yeşil Çuka Kablı Sincap Ferâce Kürk	15
Müstemal Mor Çuka Kablı Kontuş Nafe Kürk	20	Siyah Kedi Postu Boy Kürk	3
Köhne Sincap Kürk	5,5	Sincap Cebe Kürk	5,5
Köhne Yeşil Çuka Kablı Çılkafa Kürk	12	Yeşil Hatayî Kablı Sincap Kürk	30
Çuka Kablı Kafa Kürk	4	Yeşil Çuka Kablı Kürk	4
Köhne Çuka Kablı Kedi Kürkü	2	Yeşil Çuka Kablı Nafe Kürk	3

EK 6. KASTAMONU İLİ ANITLARI²⁹²²

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce hazırlanmış tescilli anıtlar listesi)

Abdülcebbar Camisi	Abdülcebbar Çeşmesi
Abdürrezzakmesciti	Abdürrezzak Türbesi
Acem Hanı	Ahişorba Türbesi
Ahmet Dede Camisi	Ahmet Dede Mezarlığı
Aktekke Camisi (İbrahim Bey Camisi)	Aktekke Çeşmesi
Arsılanlı Çeşme	Aşıklı Sultan Türbesi
Atabey Camisi	Atabey Çeşmesi
Atabey Camisi Hazinesi	Atabey Medresesi
Atabey Türbesi	Atıambaç Çeşmesi
Atıambaç Türbesi	Ayıcılar Camisi
Bal Kapanı Hanı (Urgan Hanı, Pehpekapım Hanı)	Bey Çelebi Mescidi (Yıkılmış)
Cebail Mescidi	Cebail Mescidi Hazinesi
Celaeddin Dede Sultan Hamamı	Celaeddin Dede Sultan Türbesi
Celaeddin Dede Türbesi	Cem Sultan Mescidi (Yıkılmış)
Cemaleddin Ağa Mescidi	Cemaleddin Ağa Mescidi (Yıkılmış)
Cemaleddin Ağa ve Karakaş Sultan Mezarı	Cicili Konak (Yıkılmış)
Çeşme	Çevkani Çeşmesi
Çevkani Mescidi	Çifte Hamam (Kepkebirler Hilmi Çelebi Hamamı)
Çukur Çeşme	Daya Sultan Hazinesi
Daya Sultan Türbesi	Dere Çeşmesi
Deveciler Camisi	Deveciler Camisi Hazinesi
Dursun Efendi Medresesi	Dut Dibi Çeşmesi
Eligüzel (İbnineccar) Camisi	Eligüzel Çeşmesi
Eligüzel Konağı (Yıkılmış)	Eflanilioğlu Evi
Ezgin Çeşme	Ferhat Paşa Camisi
Ferhat Paşa Çeşmesi	Ferhat Paşa Hamamı
Ferhat Paşa Hazinesi	Frenkşah Cemaleddin Hamamı
Frenkşah Cemaleddin Mescidi (Yıkılmış)	Galip Paşa Çeşmesi
Gökdere Çeşmesi	Hacı Aptullah Çeşmesi
Hacı Dede Camisi	Hacı Dede Türbesi

²⁹²² Kuban, *Türkiye’de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, 225-230.

Hacı Dursun Mescidi	Hacı Evliya Efendi Hanı
Hacı Hamza Çeşmesi	Hacı Kadın Çeşmesi
Hacı Kürük Haziresi	Hacı Kürük Mescidi (Yıkılmış)
Hal-hal Sultan Türbesi	Halife Sultan Camisi
Halife Sultan Camisi Kuzeyinde Mezarlık	Halife Sultan Camisi Kuzeyinde Şadırvan
Hamdiye Camisi	Hamza Ağa Camisi
Hasan Çelebi Camisi	Hasan Efendi Camisi (Karanlık Cami)
Hasan Efendi Haziresi	Hatun Sultan Türbesi
Hepkebirlcr Camisi	Hepkebirlcr Çeşmesi
Hepkebirlcr (batı) Türbesi	Hepkebirlcr (doğu) Türbesi
Hoca Suyu	Honsalar Camisi
Honsalar Çeşmesi	Honsalar Hamamı
Honsalar Mektebi	Hükümet Çeşmesi
İki kaya mezarı (Yıkılmış)	İpşiroğlu Hanı (Yıkılmış)
İsfendiyarbey Camisi	İsfendiyarbey Hamamı
İsmail Bey Camisi	İsmail Bey Çeşmesi
İsmail Bey Hanı	İsmail Bey İmareti
İsmail Bey Medresesi	İsmail Bey Türbesi
İsmail Dere Hanı	Kadıbey Çeşmesi
Kale Çeşmesi	Kale Hamamı (Şeyh Ziya Efendi Hamamı)
Kanlı Çeşme	Kara Ahmetoğlu Evi
Karabaş Veli Mezarı	Karanlık Bedesten
Karanlık Cami (Yıkılmış)	Karanlık Evliya Mescidi
Karanlık Evliya Türbesi	Kara Şabanoğlu Hanı (Yıkılmış)
Kastamonu Kalesi	Kaya Mezarları
Kazancılar Mescidi (Şemizade Vecdi Ef. Mes.)	Kırk Kızlar Türbesi
Koyunlu Çeşmesi	Kubbeli Mescit (Alacamescit, İbni Süle Mes.)
Kubbeli Mescit	Kuru Çeşme
Kuru Çeşme (Han Hamza Mah.)	Kuru Çeşme (Hacı Abtullah Çeşmesi)
Küpçügez Mescidi	Mecid Efendi Medresesi
Molla Said Mescidi	Molla Said Türbesi
Musa Fatih Camisi Haziresi	Mustafa Berim Efendi Evi
Muzaffereüddin Gazi Haziresi	Muzaffereüddin Gazi Mescidi (Yıkılmış)
Muzaffereüddin Gazi Türbesi	Müezzinzadeler Çeşmesi
Müfessir Alaeddin Türbesi	Münire Medresesi
Namazgâh Çeşmesi	Nasrullah Camisi Kitaplığı

Nasrullah Haziresi	Nasrullah Köprüsü
Nasrullah Minaresi	Nasrullah Kadı Şadırvanı
Nasrullah Kadı Camisi	Nasrullah Kadı Hamamı (Araba Pazarı Hamamı, Çifte Hamam)
Nuhkırın Hamamı	Numaniye Medresesi Kitaplığı
Ovalı Pazarı Mescidi	Saat Kulesi
Safalan Camisi	Safalan Çeşmesi
Saracoğlu Camisi	Saracoğlu Türbesi
Saray Camisi	B Saray Çeşmesi
Saray Hamamı	Saray Haziresi
Server Camisi	Server Camisi Çeşmesi
Server Camisi Haziresi	Seyit Efendi Haziresi
Seyit Efendi Kitaplığı	Seyit Efendi Mescidi
Sığır Pazarı Çeşmesi	Sinanbey Camisi
Sinanbey Sıbyan Mektebi	Su Seddi Kitabesi
Şanlıoğlu Evi (Yıkılmış)	Şeyh Şaban Veli Kitaplığı
Şeyh Şaban Veli Türbesi (Hazreti Pir Türbesi)	Şeyh Şücaettin Camisi
Şeyh Şücaettin Camisi Evleri	Şeyh Şücaettin Camisi Şadırvanı
Şükrü Bey Çeşmesi	Şükrü Efendi Medresesi
Tarakçılar Çeşmesi	Taraklı Sultan Türbesi
Taş Çeşme	Tavuk Hasan Mescidi (Yıkılmış)
Tavuk Hasan Mescidi Haziresi	Topçuoğlu Camisi
Topçuoğlu Şadırvanı	Uğuroğlu Konağı (Yıkılmış)
Urgan Hanı (Ahdızanlı Hanı, Reisülküttap Mustafa Âşık Efendi Hanı)	Vakıf Çeşmesi
Vakıf Hamamı	Vehbi Gazi Türbesi
Yakup Ağa Camisi	Yakup Ağa Hamamı
Yakup Ağa İmareti	Yakup Ağa Medresesi
Yakup Ağa Sıbyan Mektebi	Yamalıoğlu Konağı (Yıkılmış)
Yanık Han	Yeni Hamam (Kara Mustafa Paşa Hamamı)
Yılanlı Camisi	Yılanlı Darüşşifası
Yılanlı Dergâhı (Türbe)	Yılanlı Haziresi
Zihni Zade Camisi	Zihni Zade Çeşmesi
Ziyariye Medresesi	Zübeyde Hanım Çeşmesi
Şeyh Şücaettin Haziresi	

FOTOĞRAFLAR²⁹²³

Fotoğraf 1. Arabapazarı Hamamı

Fotoğraf 2. Bey Hamamı

²⁹²³ Bu fotoğraflar 26.11.2018 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü <http://www.kastamonukultur.gov.tr> adresinden alınmıştır.

Fotoğraf 3. Çifte Hamam

Fotoğraf 4. Dede Sultan Hamamı

Fotoğraf 5. Yeni Hamam

Fotoğraf 6. Saray Hamamı

Fotoğraf 7. Kurşunlu Han

Fotoğraf 8. Deve Hanı

Fotoğraf 9. Penbe Hanı

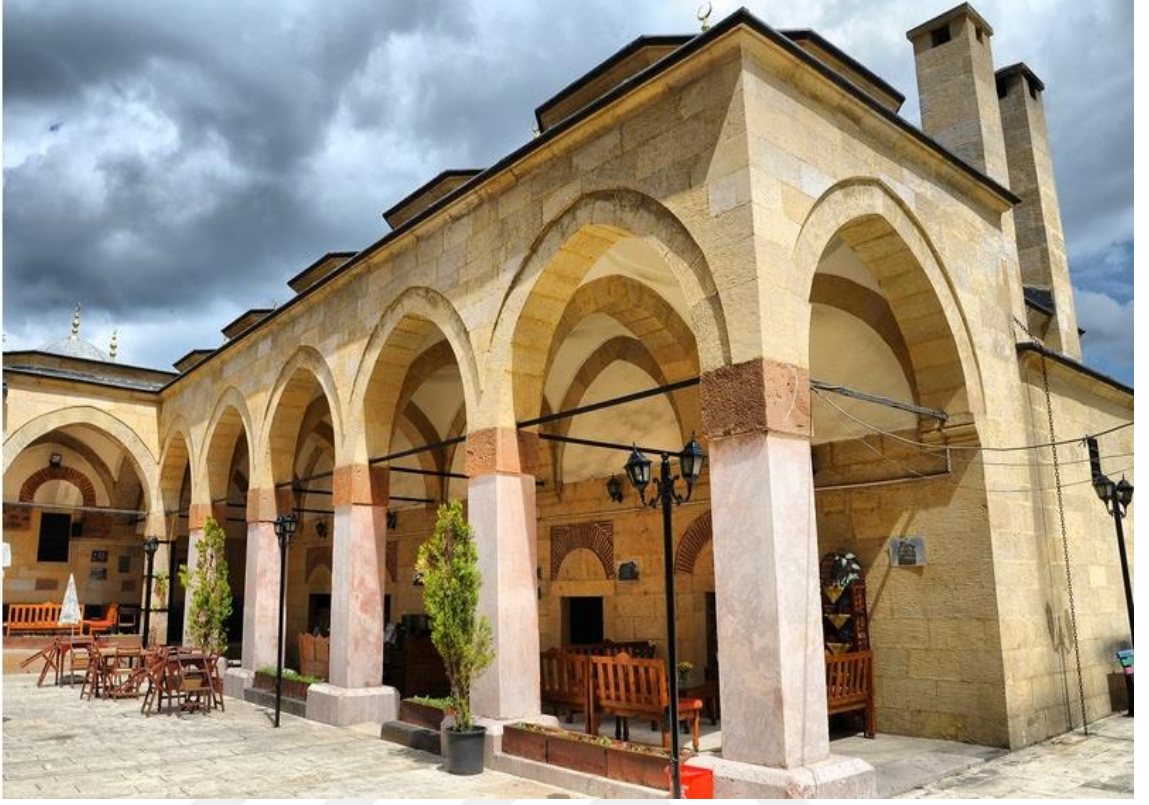
Fotoğraf 10. Cem Sultan Bedesteni

Fotoğraf 11. Aşir Efendi Hanı

Fotoğraf 12. Nasrullah Külliyesi

Fotoğraf 13. Yakup Ağa Külliyesi

Fotoğraf 14. Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi

Fotoğraf 15. Mahmut Bey Camii

Fotoğraf 16. Kastamonu Kalesi

Fotoğraf 17. İsmail Bey Külliyesi

Fotoğraf 18. Yılanlı Camii

Fotoğraf 19. Atabey Gazi Camii

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ömer DÖŞEMETAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Karabük/ Eskipazar 01.09.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum –2011
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Erzurum –2014
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	omer.dosemetas@gmail.com
Tarih	